

ઓપેરા હાલિસમાં માનવ મેદની જામે છ

દરરોજ:-૨-૩૦, ૫, ૭-૩૦, ૧૦

જ્યાં 'પ્રેમ'ના ઉપહાસ થતો હતો
ત્યાંજ એનું પૂજન શરૂ થયું

જ્યાં પૂજા માટે
પુષ્પ ધનવાની
મૂર્તિ હતી ત્યાંજ

પ્રભુને પામવા માટે પ્રભુભક્ત
ખનેલા પ્રિયતમની મૂર્તિ શોભી રહી

રાણજીતનું રસભર્યું

વિજયી સર્જન

ભક્ત સૂરદાસ

ભૂમિકા:-સાયગલ, ખુરશીદ, મોતીલાલ દેસાઈ, નાગેન્દ્ર

દિગ્દર્શક: ચતુર્ભુજ દોશી * સંગીત: જ્ઞાનદત્ત

સ્ત્રીઓના પ્રદર, લોહીવા, ઋતુદોષ, ગર્ભશિયના રોગો, વધ્યત્વ વગેરે માટે

અકસીર છે. કિંમત—ખાટલી એકનો રૂપિયો એક

ત્રણ ખાટલી સાથે લેનારને રૂ. ૨-૧૦-૦.

દવાના વેપારીઓ વેચે છે. ન મળે તો લખો:—

ઉંઝા ફાર્મસી

ગાંધીરોડ, અમદાવાદ; ઉંઝા. (ઉ. ગુ.)
કાલનાદેવીરોડ, સુ.અધ; લક્ષ્મીરોડ, પુના

સસ્તા લવાજમે :-

૮૭ વર્ષનું

ગૃહલભીનું ગૃહ સંસ્કાર પુસ્તક

માસિક પત્ર

અનાવિલ જ્ઞાતિની બહેનોને

સને ૧૯૪૩ માટે કેકત
દેશ માટે બે રૂપીઆ
પરદેશ માટે ત્રણ રૂપિયા
માં મળે છે. આજે જ તમારું
લવાજમ મોકલી આપક બતા.

‘સ્ત્રી બોધ’

નામ _____

૬ _____

સુ. _____

ઉંમર _____

અવધાસ _____

સહી _____

‘સ્ત્રી બોધ’ ઓફીસ : પીરમશાહ, રોડ : અમદાવાદ.

આટલું વાંચો

આ જાન્યુઆરી માસનો અંક થોડો થોડો બહાર પડે છે. તેના કારણેમાં એક લેખના વિષય-બ્લોક માટે 'મોડુ' થયું છે. અને થોડું જાપકામ તૈયાર કરાવવામાં 'મોડુ' થયું છે. માટે દર ગુજર કરશો.

આવતા અંક રાખેતા મુજબ બહાર પડશે. તે માટે આની રાખશો.

વાર્ષિક લવાજમમાં માત્ર ચાર આનાનો વધારો કરી રૂ. ૫૦ લવાજમ રાખ્યું છે. તે ખીલવાળા આદરોએ અને આફ્રિકના આદરોએ શીલી'મ નવ પ્રથમ અંક મળેથી મોડલી આપવા.

આફ્રિકાના લણા બાજુ બહેનો પાસે ગાંધી સાલતું લવાજમ બાકી છે. તે હજુ આવ્યું નથી તેમણે તેમનું લવાજમ મોડલી આપવું. જેની પાસે બાકી છે. તેના અંકમાં પહેલે પાને 'બાકી' છે એમ લખેલ છે તે જોશો. મંત્રી :

દરેકને આનંદ. પંચાડે તેવું માસિક પત્ર

સંસાર

હું કે સમયમાં શરૂ થશે. માહોતી માટે લખો :
આઈન પબ્લીસીટી
મેટ્રો સામે-અમદાવાદ.

શ્રી યો ધ

વૈષ્ણવ ટી
સળંગ અંક
૧૦૩૨

અનુક્રમશીલ

૧૯૬૬ નક્કર આઠ આના

અંક ૧
જાન્યુઆરી
૧૯૪૩

૧ બહેની	શ્રી રણજીત રોક	૧
૨ કલ્યા ઉભરારા	શ્રી વિજયા પંડ્યા	૨
૩ આમંત્રણ	શ્રી મહીપત જોષી	૨
૪ રમેશ-વટાળ	શ્રી 'દ્વિજકુમાર'	૩
૫ કર્તવ્ય	શ્રી નારાયણ સુખશીઆ	૬
૬ માનવ-દિલ	શ્રી માલકૃષ્ણ જી. ભટ્ટ	૭
૭ સુલાલ અને રાજ	શ્રી જીતુભાઈ મ. મહેતા	૮
૮ અનારકળી	શ્રી પ્રમોદ ઉમરવાડીઆ	૧૧
૯ થોડાંક છૂટા ફૂલ	શ્રી મહામતેતા દેસાઈ	૧૨
૧૦ દાંપત્ય જીવનનાં કેટલાંક સુત્રો	શ્રી લલીતાબેન જાની	૧૭
૧૧ સેતુ લેમરેસોફ	શ્રી બગીરથ મહેતા	૧૯
૧૨ કાલસાની ઉપયોગિતા	શ્રી બળવંતરાય જી. મહેતા	૨૦
૧૩ ગુજરાતી બહેનોનું ગૌરવ	શ્રી નવીન આચાર્ય	૨૨
૧૪ પુનર્જન્મ	શ્રી નરીમાન સો. જોળવાળા	૨૫
૧૫ એક પત્ર	" પ્રશંતા "	૩૮
૧૬ શ્રીઆના કેટલાક રોગો અને તેની દવા...		૪૯
૧૮ વિવિધ વાનીઓ		૪૧
૧૯ દોહન		

- (૧) મુનશી કહે છે કે:- ૪૨
  - (૨) સરોજની નાથકુ કહે છે કે:- ૪૨
  - (૩) નારી સાધના : શ્રી ક્ષિતિભાઈ સેન ૪૩
  - (૪) આદર્શ લગ્ન અને છૂટાકેડા ૪૬
- સર સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન ૪૬
- ૨૦ શ્રી સમાચાર ૪૭
- ૨૧ દૈવત કારપોરેશન લી ૪૯
- ૨૨ સીને જગત ૫૧

વાડીયા મુવીટોનના

૧૯૪૩ ના

સામાજિક, સંગીત-ચિત્રોની હારમાળા નવીન ઢગ
 બેતા રહો..... નવીન કથા
 નવીન સંગીત
 નવીન ટેકનીકલ
 હિંદી ચિત્રોમાં નવી ભાત પાડશે.

શોભા:— [સંગીત અને હાસ્યરસનો ધોધ]

કળાકારો:—

શોભના સમર્થ, શાહુભોહક

દિગ્દર્શક:—કુમારએન સમર્થ

સંગીત:—વસંત દેસાઈ

ગાયન સંવાદ:—પં. ઈંદ્ર.

આંખડી રામ:— [સમાજજીવનની ભીતરમાં]

કળાકારો:—

પૃથ્વીરાજ, અને હૈરાલયા

દિગ્દર્શક:—ખળવંત ભટ્ટ.

સંગીત:—વસંત દેસાઈ.

ગાયન સંવાદ:—પં. ઈંદ્ર.

વિશ્વા સ:— [સમાજનું વ્યવસ્થા સ્વરૂપ]

કળાકારો:—

સુરેન્દ્ર, અને મહેતાંબ

દિગ્દર્શક:—હોમી વાડીયા.

—અને

વાડીયાનું અગ્રેષ્ઠ સાધનામાં ખોલું ચિત્ર

ઈન્ડિયા કોલોન

ઉત્તરોત્તર ચડતા સામાજિક

ચિત્રો દ્વારા આગેકદમ માંડે છે.

૮૭ : જાન્યુઆરી : ૧૯૪૩ : સળંગ અંક ૧૦૩૨ : અંક ૧ લો

તંત્રીઓ :

પૂતળીબાઈ કામરણ
અમરાદ સી. દેસાઈ
B. A. LL. B.

ખેની

(દાળ : ફેરી ઓઢણી સોઢાય)

(ગાથો)

મંત્રી :

વંદકાન્ત જી. મહેતા
શિમશાણ, અમદાવાદ

કુમકુમ ચાંદલો સોઢાય : ખેની આવતી જીને !
એનાં હાસ્ય જો વેરાય : ખેની આવતી જીને !
ધીમે ધીમે ચાલે કે પંગલી પાડે હાંસે;
એના ઝાંઝરીયા ઝમકાય;
ખેની આવતી જીને !

મદદનીશ મંત્રી :

પૂતલાસ રતનજી ત્રિવેદી
આદિત્ય, ધા ૮ કો ૫૨

સાસરીયાથી આવે કે ચેતન સાથે લાવે;
આનંદ લહેરીયા લહેરાય :
ખેની આવતી જીને !

ખેની પવિત્ર એવી કે દર્શન કરીએ દેવી;
ઉર ઉમળકે ઉભરાય :
ખેની આવતી જીને !

રણજીત મ. શેઠ

કડવા ઉભગરા

(લાળ-મીઠા લાગ્યા મને આજના ઉભગરા)

લેખિકા : વિજયા પંડ્યા.

(પ્રતિકાત્ય)

[જીવનનાં મસ્તીનાં વર્ષો અણતર પાછળ
માળવાં તે દરેકને મ્હોટામાં મ્હોટી સજા લાગે છે.
પણ કોલેજના દિવસો તો ધણાય યુવકોને
કપરા હોય છે. ઘેર પત્ની ને કસાય એકાદ
બાળકની પણ મહેર હોય તો અણતર. ક્યાં
સુધી બાઈ લગ્નાવશે તે પિતાજીને પણ વિચાર
કરતા કરી મૂકે છે. એવામાં પરીક્ષા આપતાં
તૈયારી ના કરી હોય તો રાતના ચાહ પીને
પણ પૂરો કરે જ છુટકો. આપણા યુવકના
માનસને ચિતરતું આ કઠ્ઠા રાસ ચિત્ર સત્ય છે.
તેટલું કઠોર છે—]

૧

કડવા લાગ્યા છે મને રોજના ઉભગરા:
અણતરનો અન્તા ના જણાય રે—કડવા

૨

આંવી પરીક્ષા : હજી પૂરું અણ્યા નથી :
થાંકું છે પાસ : હજી વાંચ્યાં લેખ્યાં નથી,
નિકાની મહેર ના પળાય રે—કડવા

૩

આંબ્યા પરગામ, પાસ ચાવાના વાયદે,
દિલ્લડાં કોરાય કુડા કોલેજના કાયદે
ચિંતાથી પાર ના જવાય રે—કડવા

૪

દીધાં સંતાન, બહાર રહેવાનાં દોઢલાં,
માંડયાં ઘરબાર, ખર્ચ ખૂટણના મેહુલા :
છેડા બે એક ના કરાયરે—કડવા

૫

અણે હડસેલું, આ પુસ્તકના પાનિયાં
ધર બાઈ, ખોલું મતનાં મંદિરીયાં
કહાના, કામણ ન બૂલાય રે—કડવા

આ

મં

ત્ર

ણ

માથે ગરબો લઈને સજની,
રજની વિષે રમીએ રે સજની.

રજની વિષે રમીએ રે ૦ ૨૬

સોળ સજી શણગારે અંગે,
સરલ સુભગ સાહેલી સંગે;
દિવ્યાનંદ અભંગ સજની.

રજની વિષે રમીએ રે ૦ સજની ૧

કુંમકુંમ કેસર ચંદન બાલે,
ગોરી ગુલાબ ગુલાબી માલે;
ઉજળાં અંતર બાલે સજની.

રજની વિષે રમીએ રે ૦ સજની ૨

બોમે ઝળકે ચંદા સારી,
ઝરમર વરસે દુધિયાં વારી;
લિંગે બધી રમનારી સજની.

રજની વિષે રમીએ રે ૦ સજની ૩

અગમ્ય ન્યોતિ ગરમે ઝળકે,
મૃદુ મૃદુ હાસ્યે મુખડાં મલકે;
હોય લઈ હેમાં છલકે સજની.

રજની વિષે રમીએ રે ૦ સજની ૪

સ્પલ સ્પલ સ્વર્ગીય ગાન ગગની,
શીલ સદૃશ્ય મૃદુ જીવન સુધાવી;
મુખ્ય પ્રભા છલકાવી સજની.

રજની વિષે રમીએ રે ૦ સજની ૫

મહીપત બેધી

સ્નેહ-વટાળ

લેખક : દિગ્ગજમાર

યૈ

ત્ર, વૈશાખના ઉના, ઉના વાયરા વાય છે. આકાશમાં સુરજ મા'રા-રાજના સળગતાં લાલા વરસે છે. ગોલીલ વીર સેજકજી લાઈબિંધ દોરતારાના કાયરામાં અલક-મલકની વાતે ચડી ગયા છે. ખરલમાં કસુખો છુટાઈને તૈયાર થઈ જતાં એક ખીખ કસુખાની પ્યાલીએ ગટગટાવતા વાતોના હિસોળે ચડ્યા છે. એવામાં મોઢાની ચામડી સુરજ દેવતાના તેજમાં શેકાઈને કાળી મેસ થઈ ગઈ છે. આંખે અધારા આવતાં હોઈ ગયોલા ખાતો ને ફેદીયામાં શ્વાસ માતો નથી એવો એક આંદમી મોટી મોટી ફાળો ભરતો સેજકજીની ડેલી પાસે આવી પહોંચતાં જ બક દધને ભોંય પર પડ્યો.

કોઈ માનવીના પડવાના અવાજે કાયરામાં કસુખાના રંગમાં અલકમલકની વાતો કરતા રુજપુતોના કાન સરવા કરી દીધા ને જેની કારથી અવજા આવ્યો હતો એની કાર નજર નાખતાં જ કોઈ કાળા માયાના માનવીને ભોંપર પડેલો જોતાં જ કાયરામાં બેઠેલા બે ચાર જવાનીયા દોડીને ત્યાં ગયા એને એને ઉભો કરી કાયરામાં લઈ આવ્યા. હજી જેની શુધશુધ ઠેકાણે નથી આવી એવા માનવીને વીર સેજકજીએ પાણી આપવા જણાવ્યું કે તરતજ પાણી આવી પહોંચતાં પાણી પીધા પછી કોઈક જીવ ઠેકાણે આવતાં વીર સેજકજીએ એને પૂછ્યું.

“લાલા માણુક! આમ દેયાની હામને કેમ શુભાવી બેઠો છે? મૂંછાળો મરદ થઈને બાયડીની જેમ આમ શુધશુધ કેમ ફારી બેઠો છે? એવું તે શું કુઝ. આવી

પડ્યું છે કે દીનદયાનું કે દેહનું બાન નથી ? ને અહીંયા કેમ આવવું પડ્યું?”

“અન્નદાતા ! આપ તો ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિ-પાળ છો, અમ ગરીબના કુઝ તમારા વગર ખીજું કોણ કાપવાનું હતું. હમણાં પંદરેક દિ-થીયા, વાલ રોજ ગામમાં આવે છે ને દોર દાંખર, બાળજમ્યાને જે કંઈ હાથમાં ચડે એને ઉપાડી જાય છે, આજથી સાતેક દિ પહેલાં...આમ બોલતાં બોલતાં એનું હૈયું કાણમાં ન રેતાં આંખમાંથી આવણુ બાહરે વરસવા લાગ્યો.”

“પણ લલા માણુક! હૈયે ધરપત રાખીને કંઈ વાત જણાવશો કે એનો ઇલાજ થાય. મરદ જેવો મરદ થઈને આમ બાયડીની જેમ રોવે છે શું?” વીર સેજકજીએ એને હિંમત આપતાં કહ્યું.

“ન રોવું તો શું કરું? મારા સંસાર રોજાઈ ગયો. સાતેક દિવસ પેલાં રાતના મારી ધરવાળી દોરદાંખરને ચારો નાખવાને ખજર કાઢવા અમારા રૈણાકની બાજુનાં ડેલાંની કાર ગઈ તે ગઈ જ પછી પાછી ફરી જ નહીં. ધરની બાર નીકળતાં જ મારા કરમની કં-જાઈએ વાધના કપાટે ચડી ગઈ. એના પંજમાં પકડાઈ ગઈ, એની રાક સાંભળી હું બહાર નીકળ્યો પણ બહાર આવી જોતાં જ ત્યાં તો થોડુંક લોહી નજરે પડ્યું એના વગર ખીજું કંઈ ત્યાં જણાયું નહીં. આમ મને ધરભંજ કરીને પછી માણુકનું લોહી ચાખવા મળતાં વાધ રોજ, રોજ, રાતના આવે છે ને કોઈના છાકરા તો કોઈના દોર જે કપાટે ચડે એને ઉપાડી જાય છે. આખા ગામમાં

જા કેર યઈ ગીયો છે. તો આમાંથી અમને મારીને તમારો રજપુતોનો ધરમે સાર્થક કરો ?”

“એમજે યશે, ગણરાવાની કંઈ જરૂર થી: કેમ વિકાળભાઈ! કાયરાનો શું વિચાર ?” વીર સેજકજીએ કાયરામાં બેઠેલા તાના નાના ભાઈ અને જવાનીયાઓ તરફ ત્યાં કહ્યું.

“કતો વાધ નઈ ને કાં તો આપણે. ઈ, કેમ ખરુને ભાઈમધો ?” જુવાન વેકાજી બોલી બિડ્યા.

“એમાં બીજું કરવા જેવું છે નં. યું ? હો બ્રાહ્મણ ને નમજાનું રક્ષણ કરવું એ તો માપણો રજપુતોનો કુળધર્મ છે. કુળધર્મ પૂજવવા હાકલ પડે ત્યારે વિચારવાનું કે રાહી પાતી કરવા જેવું હોય ? ઈ બધું. માણિયા બ્રાહ્મણને સોંપું. રજપુતનો બેટો તો માવી હાકલ સાંભળતાં જ ત્યાં હોય ત્યાંથી હાલી નીકળે. માટે હાલને હાલ થીકારે ઉપડી જઈએ ને વસ્તીને રંજડતા વાપરેના ધરો હાલવે કરી નાખીએ કાયરામાં બેઠેલો એક જંજુ બોલી બિડતાં જ સૌએ એમાં હકાર ભણ્યો કે તરતજ વાધના રહેડાણ વગેરેની ભાજ મેજળી લીધા પછી વીર સેજકજીએ ધા નાખવા આવેલા માણસને કહ્યું.

“હરે તમે સુમેથી રાહડા ખાઈને તમારા ગામ જાઓ. તમારા ગામને રંજડનાર આજ સાંજ સુધીમાં ધરતીના પડ પર જવો નઈ હોય. કાણ છે ? રથા ! જુ, ભાઈને એમની નાત પ્રમાણે રાટલો ખાવાની ગોઠવણ કરી દે, ને બેઠેલો ! તમે સાવધ થઈને આવી પહોંચો એટલી વારમાં વિકાળભાઈને હું પણ તૈયાર થઈ જઈ છું. ગોઠીલ વીર સેજકજીના આ વેણ કાયરાના કાને પડતાં જ કાયરા વીખરાઈ ગયો.

આકાશમાંથી સુરજ મારાજ લાલકુમ્બ ખતીને અંગારા વરસાવી રહ્યા છે. બપોરના ધોમ ધપી રહ્યા છે. માળામાં બેઠેલા પારેવા સસડીને પ્રાણુ છોડે એવા ઉનાળાના. ખરા બપોરે વસ્તીનું દુઃખ દેડ્યા, વસ્તીના દોર, ઠાંકર અને જાનમાલનું રક્ષણ કરવા કોળીઓ કરી જતા કાળનું કાસળ કાઢવા તેને જોત તો જોત તો કુગરે કુગરે ને ગોચ વાડીમાં ઘેર ધંભોળ બનેલી ઘટાઓ ઘટાવતા ગોઠીલ વીર સેજકજી, વિકાળને ભાઈમધો રજુ વગડો ખૂંદી રહ્યા છે. પાણીની તરસે આંખે અંધારા આવે છે, અંગ પર વગડાની ધૂળના ધરનાં થર બાહે જાય છે તોય શિકારનો ધર્મીય પતો મળતો નથી.

એવામાં દૂર દૂર વાધનો ધુરધરાટ કાને પડતાં જ સૌ અમકયા. પણ એકમાં સાવધ બની ગયા ને ધુરધરાટના અવાજ તરફ જવા લાગ્યા. થોડેક દૂર ભતાં જ આર પાંચ વાધના બચ્ચાને એક વાધણુ તેઓની નજરે પડતાં જ સૌ આનંદમાં આવી ગયા, ને થોડે દૂર જઈ બંદુક તાકીને ભડકા કર્યો, ભડકા સાંભળતાં જ જાડીમાં છુપાઈ બેઠેલો વાધ પણુ બહાર નીકળી પડ્યો અને આ લોકો તરફ કુદ્યો, પણુ તેનો પંખે પોતાના ભાઈ બધો પર પડે તે પહેલાં તો વીર સેજકજીએ વાધના પેટમાં પોતાનો કંદાર દુલાલી દીધી કે તરતજ વાધ એક બપંકર ત્રાક નાખીને નીચે પડ્યો ને બીજી જ પળે તે જોવો ત્રાપ મારવા જતો હતો તેવામાં ચાર, પાંચ ત્રણવારના ધા એકો સાથે તેના દેહ પર પડતાં જ તે ત્યાંજ ઢગલો થઈને નીચે પડ્યો.

ભડકાને ધડકા તથા ચીગીઆરીઓને ત્રાડો સાંભળતાં જ વાધણુ પણુ ત્રાપ મારીને ત્યાં આવી પહોંચી ને તેના બચ્ચાઓ નહા-સવા લાગ્યા. બચ્ચાઓને નહાસવા જોતાં જ

પોતાના ભેરૂએને પુરી કરી નાખવાનું કહીને
 પીર સેજકજીના લાઇ વિકાજ ગોઠીલ વાઘના
 ખચ્ચાંએની પાછળ પડ્યા ને પળ એકમાં
 વાંધના ખચ્ચાંએનો શીકાર કરી નાખ્યો,
 પરંતુ રસ્તાથી અગળ્ય હોવાથી આ રજપુત
 જવાન રસ્તો બ્રૂયો ને ભેરૂએની લાજમાં ને
 લાજમાં રસ્તો હુંદતો હુંદતો આ રજપુત
 નવજવાન ખારી ગામના પાદર આગળ આવી
 પહોંચ્યો.

ખપોરનો કાળો તડકો સળગતો હતો.
 પેટમાં આલ લાગી હતી, પણ ધરતી અગળી
 હોવાથી થું કરવું ને થું ન કરવું તેના વિચા-
 રમાં હતો તેવામાં તેની નજર ચાર કેસી
 એક વાડી અને વડો પડતાં જ પીર
 સેજકજીને લાઇખયો આવી પહોંચે એટલો
 વખત આ વડાને હાંપડે એ ઘડી આરામ
 લેવાનો મનસુબો કરીને ધોડાને લઇને ત્યાં
 જઈ પહોંચ્યો. વડાની કાળે ધોડાને બાંધી
 વાડીના કુંવાનું અમત જેવું મીઠું પાણી પી
 વિસાજી ગોઠીલ ભૂખ્યો ને ભૂખ્યો ધોડાની
 ગાંઠી પાથરીને ત્યાંજ સૂઈ ગયો.

[૩]

દાદોપોર થયાં પછી ખારી ગામના
 કેળી કાકારની રૂપરૂપના અંબાર જેવી ચંદ-
 રમાના ખચ્ચાં જેવી દીકરી રૂમરૂમ કરતી
 પોતાની સરખી સાહેલીઓ સાથે પાણીમાં
 ભરવાને ચાર કેસીયા કુલે આવી પહોંચી
 અને દરરોજની ટેવ પ્રમાણે ગરબાની રંગત
 જમાવી તેમાં તલ્લીન બની ગઈ.

“સોનલા એટોણી રૂપા એટલું હો
 નાગર ઉભા રહો રંગરસીયા” કામળ જેવા
 કંઠમાંથી નીકળતા રાસડાના શબ્દોએ ઝંઝ-
 રના ઝચુકારે વિકાજ ગોઠીલની આંખો
 ભૂંડી જતાં જ તેની નજરે કાચની પુતળો
 જેવી રૂપરૂપના અંબાર વેરતી પદમણી જેવી
 આંખે ગરબાની હેલે ચડેલી આ પદમણી

જેવી આ આંખેને જેવામાં એના દેહમાંથી
 નીતરતા તેજને પીવામાં વિકાજ એકતાર
 બની ગયો. તેવામાં ગરબો પુરો થઈ જતાં
 સૌ આંખો પોતપોતાના બેડાં અમવાળો
 છાલીએ છાલીએ પાણી ભરવા લાગ્યો.

સહિયરની વચ્ચે જેસીને સીને છાલીએ
 છાલીએ પાણી ભરી આપતી ખારીના ધણીની
 કાચની પુતળી જેવી દીકરીની દેહલતા પર
 વિકાજની એ ઘડી મીઠ મંડાણી, પળભર
 તેના દેહમાંથી નીતરતા રૂપને એકતાર બની
 જતાં તેના હૈયાની તરસ ગજે આવી પહોંચ-
 તાજ તે સતો હતો ત્યાંથી ઉભો થયોને છા-
 લીએ છાલીએ સરખી સહોયરને પાણી ભરી
 આપતી ખારીના કાકારની દીકરી પાસે જતાંજ
 વિકાજ બોલી ગયો.

“તરસ્યા મુસાફરને પાણી પાશો ?”

“ભગવાનની મેર છે. પાણીનો કુશળ
 નથી. તરસ્યાને પાણી પાવું એ તો ધરમનું
 કામ છે માટે ભેઈએ તેટલું પાણી પીએને.”
 આમ દહીને રંગા જેવી એ પનીહારીએ છાલીયું
 ભરીને પાણી એના હેમની દીવી જેવા હાથે
 આપ્યું. પનીહારીના દેહમાંથી નીતરતા રૂપને
 પીવામાં આનંદ અનુભવતા વિકાજએ રૂપના
 કંઠમાં ચકચુર બનેલા વિકાજએ રૂપની તરસ
 છીપાવતા ગળાની તરસ છીપાવવા માટે છાલીયું
 મોઢે માંડયું કે તરત જ એના અંતરમાં તમે
 કેવા હો એમ પૂછવાનો વિચાર થયો પણ
 મોમાંથી એક અક્ષર પણ બહાર કાઢી શક્યો
 નહોં કારણ કે વિકાજ પોતાનું દિલ આ મરંક
 મરંક આપું હસતી પનીહારીને દઈ ચૂક્યો
 હતો, એના રૂપરૂપના અંબાર પદમણી જેવા
 દેહમાંથી કરતાં રૂપને મીઠી ફોરમે એના દિલ
 પર કાણુ જમાવી દીધો. વિકાજનું અંતર
 આ પનીહારીનું વેચાણ થઈ ચૂક્યું હતું. વિકાજ
 તો એના રૂપને જેવામાં જ એકતાર બની
 ગયો હતો. એની આંખો આ પનીહારીના

કર્તવ્ય

એક મનુષ્યનું આત્મભૌતિક ચંદ્રીર છોડી
પ્રતાના સામે ઉભું રહ્યું. નિયંતાએ પોતાના
ચીતે પૂછ્યું—“હે મંત્રી ! જે સાધન આને
જેલાં હતાં, તેનાથી આણે કંઈ લક્ષ્ય કરી
કે નહિ !

મંત્રીએ ઉત્તર આપ્યો—“દેવાધિદેવ ! આ
મંગાને તેણે વિક્રમ બનાવ્યાં હતાં. “નિયં-
તાએ કહ્યું—“કદાચ આને સારા અંગો મળે
|| કંઈ કરી શકશે ?” મનુષ્ય બોલી બેઠ્યો
“નિશ્ચય સરકાર.”

+

પણ વખત પછી આ આત્મા પુનઃ
નિયંતાના સામે ઉભો રહ્યો. નિયંતાએ પૂછ્યું.
“જે મંત્રી ! આને આપો તો સારી મળી
હતી ને ?” મંત્રીએ ઉત્તર આપ્યો. “હા દેવ !
પરંતુ તેણે સુંદર વસ્તુઓ જોવામાં લગાડી.
સૃષ્ટિની લક્ષ્ય લગાર પથ કરી નથી. આ
પ્રમાણે આને હાથ પગ આદિ પથ પથ
સારા મળ્યાં હતાં, પરંતુ તેનાથી તેણે ફક્ત
પોતાનો સ્વાર્થ સાધ્યો. “મનુષ્યની પાસે
એક બહાનું હતું. તે ઝડ બોલી બેઠ્યો—“સર-
કાર હું શું કરું હું કેવળ નિર્ધન હતો !
નિયંતાએ હુતુહલ વશ બની ફરીથી તેને ધન
આપી શક્યું લોકમાં મોકલ્યો.

*

મનુષ્ય પોતાની ભુલ પર અવારુ બન્યો
—હવે તેની પાસે એક પથ બહાનું હતું નહિ
તેને પ્રજો જ સખત દંડ મળવાની શિક્ષા
યઈ. સભા મનુષ્યની ભુલ પર આશ્ચર્ય ચકિત
બની. ખરેખર મનુષ્ય પોતાની પ્રતિષ્ઠા પાળી
ન શક્યો. તેનું કારણ પથ શોધી શકતો
ન હતો.

નિયંતા દંડ આપીને પથ હસી રહ્યા હતા.

—લેખક. નારાયણલાલ પુ. સુખડીઆ.

કાયની પ્રતળી જેવી દેહલતામાંથી અસ્તા
તેજને પીવામાં રોકાઈ ગઈ હતી તેથી પાણી
પીને છાલીયું પાછું આપતાં એનાથી બોલાઈ
જવાયું.

“કેવા છો ?”

“કાળી” મરક મરક હસતાં ને પોતાના
રૂપની ભૂરકો નાખતાં ખારીનાં કાળી કાકારની
દીકરીએ જવાબ આપ્યો.

“અરરર ! હું રજપુત વટલી ગયો.”

“વટલી ગયા ? આણું આણું હસતાં તે
કાયની પ્રતળીએ પૂછ્યું અને બીજી જ પળે
પોતાની સરખી સાહેલીઓની તરફ જોઈને
કહ્યું.

“બહેનો ! બાઈ બો ! પાણી પીને” જત
પૂછે એને શું કહેવો ?”

“ગમાર” તરત જ તેની બહેનપણીઓ
એકી સાથે બોલી બીડી.

સરખી સાહેલીઓના આ શબ્દો કાને
પડતાં જ અંદરમાના તેજ જેવી. આભમાં
ઝળકતી વીજળી જેવી કાકારની દીકરી પાણીના
ભરેલાં બેડા માથે મૂકીને પોતાની સરખી
સાહેલીઓ સાથે ગામ તરફ ચાલી ગઈ.
ગોઠીલ વીર વિકાજ તો આ પદમણીના રૂપમાં
બાન ભૂલીને ગામ તરફ ચાલી જતી પત્નીકા-
રીઓને જોવામાં એકતાર બની ગયો.

[૪]

શીકારમાં રસ્તા ભૂલી જતાં જુદાં પડી
મથેલા વિકાજને હુંદતા, હુંદતા વીર સેજકળને
તેના એક બે સાથીદારો સાથે વિકાજ ન્યાં
ગામ તરફ ચાલી જતી પત્નીકારીઓને જોવામાં
એકતાર બનીને ઉભો છે ત્યાં આવી પહોંચતાં
જ. સેજકળથી રહેજે બોલાઈ જવાયું.

“વિકાજ ! બાઈ ! ચાલો.”

વિકાજએ આનો કંઈ જવાબ નહો

આપતાં ગુપ્તરૂપ વાહાની ઢાળ ઝાલીને ઉભો
રહેલો જોઈને સેજકજી ઉઠે તેની નજીક
ગયા, અને ધોડા પરથી ઉતરી પડી તેને બેઠી
પડતાં બોલી ઊઠ્યા:

“ભાઈ! વિકાજી! કંઈ વપત તો નથી
પડીને? માલો ધોડો પલાલો.”

ખારી ગામના કોકિરની દીકરીને હેંધું
આપી બેઠેલ વિકાજી પણ એટલામાં જાનમાં
આવી. જતાં પોતાના માઠી જાયા સેજકજીને
જોતા જ આનંદમાં આવી જતાં બોલી ઊઠ્યો.

“કાંઈ! તમે? આવી પહોંચ્યા?”

“હા, માલો.”

“ક્યાં ચાલું?” વિકાજીએ પૂછ્યું.

“કેમ! કાંઈ અસુખ જેવું જણાય છે?
આલવાનું બીજે ક્યાં હોય, આપણા ઘરે
જ રતો.”

“સેજકજી! મારા ભાઈ! ઘેર આવવાની
હવે વાત જ ન કરતા. હું તો હવે કાયમને
માટે અહીં જ રહીશ. હવે મારાથી ઘેર આવી
શકાય એમ નથી.”

“આ શું કહ્યો છો?”

“જે કહું છું તે ખરું છે. મારાથી ઘરે
નહીં આવાય.”

“પણ તેનું કંઈ કારણ?”

“હું વંદલી ગયો.” આમ કહીને સેજક-
જીને વિકાજીએ સધળી વાત કહી સંભળાવી.

“ઓ હો હો! વાત તો આજ છે ને?
એમાં ગભરાવા જેવું શું છે? વિકાજીભાઈ!
વંદ્યા હો તો માલો ગંગાજી નહાઈ ચાવીએ.”

“ના ભાઈ ના. એ ડાઘ તો અંતર પર
પડ્યા છે. આ અંતરના ડાઘ તો ગંગાજીથી
યે ન જાય. એ તો સાત સાત જન્માના
સ્નેહના ડાઘ-એ તો સ્નેહ-વટાજ છે. એ આ
ખે તો ખૂંસાય એમ નથી માટે ભાઈ! તમે

માનવ-દિલ

મનુષ્યનું દિલ એક અજન્મ દુનિયા છે.

તેમાં આશાનો એક સુંદર ખગોચો છે.

ખગીચામાં રસકસથી ભરેલી એવી વિવિધ
કથારીઓ નજરે પડે છે.

તેમાં સ્થળે સ્થળે ગુલાબનાં સુંદર ફૂલો
પોતાની કામળ પાંખડીઓ વિકસાવી બાગની
શોકામાં અજન્મ સૌંદર્યતા બદું સજે છે.

તે ખગીચામાં નિરાશારૂપી એક બાંટી
ખાઈ છે, જેમાં મૃત્યુ જેવો બચકર અંધકાર
અને સ્મરણ જેની સાંતિ છે!

ખગીચામાં દુઃખના મોટા કુંગરો છે-જેની
ગમનચુખિત બિંચાઈ જોઈ માનવનું રૂધિર
શીતળ બની જાય છે.

તેમાં પ્રેમનું ઝરણું પણ વહે છે; જેમાં
ત્યાગ અને સહાનુભૂતિની ધારાઓ વહી રહી છે.

તેમાં મૃણા, ઈર્ષ્યા, લોભ, અસત્ય, અભિ-
માન તથા ઈશ્વિય વાસનાનું નર્ક પણ છે.

તેમાં એક બાજુ સત્ય; સતોષ, બકિત,
નમ્રતા, અને હૃમાનું સ્વર્ગ પણ ઝળકી રહ્યું છે.

તેમાં પ્રકૃષ્ટિતતા તેમજ પ્રસન્નતાની
વસંત છે, જીવનનું અમૃત છે, મૃત્યુનું દગાહળ
ઝેર છે, દયા તથા કૃપાની ચાંદની તેમજ અ-
ભિલાષાઓ પણ મોજુદ છે.

દિલ ખરેખર એક દુનિયા છે, એટલી
વિચળ છે કે માનવ જીંદગી પરીત પણ પૂરે-
પૂરી દેખી ન શકે; અને એટલી નાની છે કે
માત્ર થોડા જ ખિંદુઓમાં સમાઈ રહી છે.

*

બાલકૃષ્ણ છ. લટ્ટ

મુચિત

સુખેથી સીધાવે. હું તો હવે અહીંયા જ રહીશ અને એ કાળી કન્યાને મારી રતેદરાગી બનાવીશ. મારે રાજપાટ કાંઈ ન ખરે.”

વિકાળના ઉપરના બોલ સાંભળતાં જ ગોહીલ વીર સેજકજી બધી વસ્તુ સ્થિતિ પારખી ગયા. દિલના દાન અપાઈ ચૂક્યા હોઈ હવે એ સફળ બને તેમ નથી તેવું જણાતાં તેઓ બોલી બેઠ્યા.

“જેવી તમારી મરજી, ચાલો તમારી રતેદરાગીના ગામમાં જઈને તપાસ કરીએ અને વરસોના વિખુટા પડેલા હૈયાને એક કરીએ.” આમ કહીને વિકાળને લઈ સેજકજીએ પોતાના બાઈબધો સાથે ખારીગામ તરફ જવા માટે હજુ બાગે જ બેચાર ડગલાં ભર્યા હશે તેવામાં ખારીના કાકોર તેમના સાથીદારો સાથે તેમને રસ્તામાં જ મળ્યાં. તે વાતચીત કરતા પોતાની દીકરીનું હૈયું છતી સેનાર જવાન ગોહીલ રજપુત છે તેવું જણાતાં તેના દિલમાં આનંદ થતાં જ બોલી બેઠ્યા.

“દિલ્લી છે તો નશીબદાર. કાળીની દીકરી ગોહીલ રજપુતનો અને તેમ દરબારનો ગોહીલના દીલાટનો પહેરે એય નસીબની બલોહારી નહીં તો બીજું શું? આનો પૂર્વ જન્મના કોઈ પુન્ય ઉગી નીકળ્યા.”

“ને હવે તો તમે અમારા મહેમાન કહેવાવ માટે ગામમાં ચાલો.” આમ કહીને ખારીના કાકોર સેજકજી, વિકાળને એના બાઈબધોને રાજમહેલમાં તેડી લાવ્યા. બીજી જ પહેરે રાજગોરને બોલાવી, ધડીયાં લગન લેવરાવી, આ રતેદના વમળમાં વટલાએલા પ્રેમીઓને

લખમની ગડિ બેડી દીધા ને વિકાળને પોતાના કુળને ગોહીલ જેવા ગંગાજળ જેવા પવિત્ર કુળ સાથે સખધ બોડવા માટે તેમના પગમાં પગલા ભય છે કે તરત જ સેજકજીએ તેમને અટકાવીને કહ્યું.

“તમારા દિલની વિશાળતા માટે તમારો આભારી છું. વિકાળના વંશ વારસ માટે હું બાર ગામ કાઢી આપું છું. તે ચંદ્રસુરજ તપે ત્યાં સુધી મારાં વંશ વારસોએ પાળવાના છે.” સેજકજીના મોંમાંથી બાગે જ આ શબ્દો નીકળ્યા હશે તેવામાં “રતેદ-વટાળ”ના અમૃત પાન પીવાને તલસતા નવદંપતિના જોડાએ તેમની પાસે આવીને સેજકજીના પગમાં માથાં નમાવી વંદન કર્યાં.

“અખંડ રહે તમારી બેઠડી, અને તમારી “રતેદ-વટાળ”ની વેલ નાગરવેલના જેવી વિશાળ અને સમૃદ્ધ બનો તેવી મારી શુભાશિષ છે.” ઉપરના શબ્દો બોલતાં બોલતાં સેજકજીને બાતુપ્રેમ તેમના હૈયા પર તોફાન મચાવી ચૂક્યો હોઈ કહ્યું હૈયાના સેજકજીના અંતર પર કાણુ ન રહેતાં તેમની આંખોમાંથી આંસુઓ ટપકી પડતા “રતેદ-વટાળ”ના દંપતિએ નવલસુખે તેને રતેદ ભર્યા આશિર્વાદની પ્રસાદી તરીકે ઝીંકી લીધાં.

આ ‘રતેદ-વટાળ’ દ્વારા ગોહીલ રાજપુતને કાળીના મીશ્ર લોહી દ્વારા જે સંતતિ થઈ તેઓ ખસીયા કહેવાયા. આજે પણ આ રતેદ-વટાળના દંપતિને વીર સેજકજીએ આપેલા બાર ગામનો ભોગવટો બાવનવરના તાખાના બાર ગામે તેમના વંશનો ગરોસ તરીકે ખાય છે. લેખક.

કુમારો અને બાળકોને ગમે તેલું વાચન

‘શ્રીમદ્ધ’નું “બાળક” આપશે

આ બાળક વિકાગના છૂટા ગ્રાહક થઈ શકાય છે. તેનું વાર્ષિક લવાજમ ભેટ સાથે દશનું રૂ. બે છે. વધુ માટે બાળક વિકાગ બુકો. —મંત્રી

ગુલાબ અને ગાળ—અને પોતાની પાસે રાખેલા પ્રેક્ષક રૂપેરી પરદાના ચિત્રામણથી ખુશ થાય છે, એના સંજીતથી એનું હૈયું નાચી ઊઠે છે તો એ તરતજ તારીફનું ગુલાબ આપી ચાલ્યો જાય છે, નહિતર એને ગાળ દેવાની ફરજ પડે છે. એના સહકાર ઉપર ફિદ્મી ઉદ્યોગ પોષાય છે. દિગ્દર્શકથી માંડીને નાનામા નાનો ફિદ્મ કારીગર, હજારો રૂપિયાનો પગાર લેતી નટીયા માંડીને, બાંદીની ભૂમિકા ભજવતી નટી—આ આખાય તંત્રને નલાવે છે, પ્રેક્ષક કલાકાર કે દિગ્દર્શક ઉપર પ્રાડયુસર નાખુશ થાય તો એ એમને પરવડે પણ પ્રેક્ષકની ત્રણ લાખી ખફગી કલાકારને, દિગ્દર્શકને અધારામાં ધકેલી દે છે. એટલે તો આ સહુએ ચિત્રની માપણી કરતાં સૌથી પહેલો પ્રેક્ષકનો ખ્યાલ કરવો પડે છે.

ટાઠ હોય, તડકો હોય, વરસાદ વરસતો હોય, તોય રૂપેરી પરદાના સાદને માન આપી “હાજર છું” એમ કહી નિયમિત પોતાની હાજરી છખીધરમાં નોંધાવનાર પ્રેક્ષક આજે વધુ લક્ષ્ય માગી રહ્યો છે.

આજે એની નજર ઉંચે ચડી છે. શુરખો પહેરી, તલવાર લઈ, દોડાદોડ કરતા રૂપેરી પરદાના એક વખતના માણસને એણે લગભગ સલામ ભરી દીધી છે. આવો વેગ એ તો પ્રાર્થના પાસેથી માગે છે. પાત્રો દોડાદોડ કરે છતાં પ્રસંગો ધીમા હોય તો પ્રેક્ષકનો સ્વાદ ખગડી જાય છે. એને તો વારતા સાથે દોરતી બાંધવી જોઈએ અને આ દોરતી છખીધરની બહાર પણ સંચવાઈ રહે એવી શક્તિ એ રૂપેરી પરદા પાસેથી માગી રહ્યો છે.

પ્રેક્ષકની આસપાસ આજે નીરાળું જગત વસી રહ્યું છે. સંભ્રામની કાટાની વાડ એની

આગુ બાગુ નંખાઈ ગઈ છે, આર્થિક આક્રમણ તલવાર એને ઝાટકે દેવા તૈયાર થઈ છે. સામાજિક અન્યાયોની હળવી વાતો એના રસનામાં પથરાઈ છે, બેચેન કરનારી અનેક ચીજો એને ડારો દઈ રહી છે, અચોક્કસ ભાવિ એની સામે આખો કાદી રહ્યું છે—પરિણામે એનામાં ચોક્કસ જાતના વિચારો આકાર પામી રહ્યા છે. આ વિચારો માત્ર એને કોઈ પુરતક શીખવતું નથી, જીવનનું પાનુંજ એનું મસ્તક રોપી રહ્યું છે, એટલે થોડા સમય પહેલાં એ સીધો સાદો હતો એને બદલે એના મગજમાં અનેક જાતના ગૂંચળા ગૂંથાઈ રહ્યાં છે, અને એમાંથી એ એકાદો તાતજો લઈ, પોતાની મેજે વિચાર કરતાં શીખ્યો છે.

એટલે જ રૂપેરી પરદા પર એ જાય છે ત્યારે માત્ર એ બનાવટી તત્ત્વને તાળીઓ આપવા જતો નથી. રૂપેરી પરદા પરથી જરૂર એ મનોરંજન માગે છે પણ એમાંય એને ચોજના જોઈએ છે. હા, કદપનાં ચક્ષુવામાં આવે તો એ સામે એને જરાય વાંધો નથી, પુરાણના અમતકારો પણ એ દહેરથી સાંખી લે છે, અને રમુજ ચિત્રમાં મીઠું મરચું બહારવેલું હોય એની સામે એને વાંધો નથી.

વેલ્ટ ડીઝની જેવાની પરીકથાની ચિત્ર રચના એને જરૂર બહાલી લાગે છે પરંતુ સામાજિક વારતામાં પરીકથાની હવા બળે એ એને પસંદ નથી. આખા ચિત્રમાંથી એને જે ગાયતો ગમી જાય તોય એ સંતોષ માની બહાર નીકળે છે.

અને આવો પ્રેક્ષક અનેકવાર એના નાણાંને ભોગે ફિદ્મ જેવા જાય છે. ફિદ્મ જેવા પછી એના ખાલી પેટમાં એ પાણીનો ખાલો દે છે

૧૦ બહારની વસ્તુઓ દર્શના આપણી ધ્વજીતુસાર થતી નથી, પરંતુ તેમાંથી મુખ અને શાન્તિ મેળવતી એ આપણા હાથમાં છે. આનો આધાર આપણા મન ઉપર છે. દુનિયામાં આપણા કરતાં દુઃખી અતૂઠ ધ્વજીઓ વાળા હોય છે જ. પણ આપણે સમજવું નેહ્યું કે આપણું દિત વાસનાઓની તૃપ્તિમાં નથી. પરંતુ કર્તવ્ય પાલનમાં છે. આ ત્રણ બાબતો સમજનાર માણસ કેને પોતાના પ્રેમ માટે અપાત્ર સમજશે? તેનો પ્રેમ ક્યારે અસ્થિર થશે!

૧૧ પુરુષે પોતાની વિવાહીત સ્ત્રી-સિવાય વિશ્વની બધી સ્ત્રીઓને આજીવન પોતાની મા બહેન સમજવી અને સ્ત્રીઓએ પોતાના વિવાહીત પુરુષ (પતિ) સિવાય વિશ્વના અન્ય સર્વ પુરુષોને આજીવન પોતાના પિતા કે બાઈ

સમાન ગણવા-એ પવિત્ર સંતોષ સુખને જ અપનાવી શકે છે, તેજ પોતાનું ચિત્ત સ્થિર રાખી શકે છે, અને તેજ ખરા મુદ્દસાશ્રમી છે.

૧૨ વિશુદ્ધ પ્રેમમાં વિષય-વાસના કે સ્વાર્થને સ્થાન જ હોતું નથી. આવો પ્રેમજ્ઞાત છે. આવું પ્રેમરૂપ, યૌવન વિગેરે શારીરિક ગુણ, સારા-સારા કપડાં લતાં, આ બધાનો વિગેરે અસ્થિર વસ્તુઓને આધાર રહી શકતો નથી. પ્રેમ તો ખુદ આનંદમય છે, અને આનંદના આશ્રયમાં જ રહે છે, પ્રેમ બદલો માંગતો નથી. વળી પ્રેમમાં દીનતા હોતી નથી. છતાં એવી મુદ્દામાં અને અધારો હોતો નથી કે બધી પ્રેમીને કુમારો, જતો રોકો ન શકે. કારણકે પ્રેમ પ્રશુદ્ધ છે, પ્રેમમાં સેવાબાવ-પોતાના પ્રેમીની દિન કામને પણ છે.*

સુચિત

દુશ્મનનો હુમલો અને સ્વરક્ષણ

એમાં ભ્રમ નથી

કે સંશય નથી

જોખે મ્યુચ્યુઅલ પોલીસીઓ શહેરીઓને દેશમાં દુશ્મનના હુવાઇ, દરીઆઈ અથવા બીજા હુમલાઓ સામે સંપૂર્ણ રક્ષણ આપે છે. કહાપણ વાપરે અને તમારી જાત અને તમારા કુટુંબનું રક્ષણ કરે.

હમાણાં વીમો ઉતરાવો

ધી બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ

લાઈફ એશ્યુરન્સ સોસાયટી લી.

જોખે મ્યુચ્યુઅલ બીલ્ડીંગ, હોર્નબી રોડ, મુંબઈ.

સેલ્મા લેગરલોક

શ્રીયુત લગીરથ મહેતા

એક વખત એક વાત લખાવા માટે સેલ્મા લેગરલોક પાસે આવી. ધણું ચમત્કાર લખા બનાવોએ તેનું ઘડતર કર્યું હતું અને સારી મંજૂરી વાત હતી એટલે સેલ્મા લેગરલોકનું નારી હોયું તેની માગણી નકારવા તત્પર ન થયું. અને ધી રેટારી એક ગોરડા બલીંગ લખાઈ. આ વાતનો ચોડો ભાગ લખાતાં તે એક છાંપાને ચોડલાઈ પણ તે તેને નિરૂપણી જણાઈ. ખરું કહો તો એ જેમતેમ ગુંચાવલી વાત કાઢીને ઉપયોગી ન હતી અને એમાં કલાની કામગીરી નજરે ન પડતી. સેલ્મા લેગરલોકને ખાલીય વર્ષ થયા હતા ત્યારે આ વાત તેની પાસે લખાવવામાં આવી હતી; તેને ત્રીસ વર્ષ થયા છતાં વાતનું કેકાણું ન પડ્યું પણ હવે આ વાતે ઘણી રાહ જોઈ હતી એટલે તેણે વિચાર્યું આ સેલ્મા લેગરલોકને કોઈ પ્રેરણા મોકલાય તો ઠીક. અને સેલ્મા લેગરલોકને પ્રેરણા મળી. પછી જે પુસ્તક લખાવાનું હતું તે ધાર્પ જેટલું મહાન નહીં થાય એમ લેખિકાએ કહ્યું; એને જોઈ મોકો હસશે તો ખરા. છપાવલા મોએક પાનાની નવલ માટે એક ઇનામ જાહેર થયું. લખાએલી વાતના પાંચેક પ્રકરણો આ લેખિકા પાસે હતા. તે મહેનત કરી તેને સુરતે મોકલવામાં આવ્યા. પણ ત્રણ છાંપાએ એક વખત છાપ્યું કે મળેલી વીસ વાતો માની જે વાંચી ચકાઈ નથી અને તેમાંની એક પોતાની હશે કહી જધી આરા તણ આ લેખિકાએ મનોમન કહ્યું કે કાંઈ વાંધો નહીં, હતા ત્યાં તો છીએ. પણ આમ ન હતું. સેલ્મા લેગરલોક ઉપર જે તાર આવ્યા અને તેણે જણાવ્યું કે તેને ઇનામ મળ્યું. આ વખતે તે સિદ્ધિકા હતી. તેની વાત પુરી કરવા તેને પુરેતો સમય અને પુરેતો પૈસા મળ્યા.

પણ આ વાત પુરી થઈ ત્યાં સુધી વાતને લાંબી રાહ જોવી પડી અને છેવટે લેખિકાને આ વાત લખવા મળી તેનો હર્ષ તેને ધણો હતો. આમ સેલ્મા લેગરલોક વાતની વાતમાં કહે છે.

લખાવા આવેલી આ વાત, જે સેલમા

કુંડી વાતો અને બાળવાતોથી આ લેખિકાએ સ્વદેશમાં અને પરદેશમાં ઉમદા અને અમર કૃતિઓના લેખિકા તરીકે નામના જમાવી હતી પણ ૧૯૦૬ નું નોખસ ઇનામ એને મળ્યું ત્યારે તો એ કદેકર વચાવા લાગી. વામલોક પ્રાંતમાં નવેમ્બર વીસ, ૧૮૫૮માં સ્વીડનમાં આ લેખિકાનો જન્મ થયો હતો.

મારમેકા નામક પોતાની જ વાતમાં લેખિકાએ પોતાનું બાળપણ વર્ણવ્યું છે.

અર્ધા ત્યાં સુતા છે, અર્ધા સ્નેહીઓ જે મળશે નહીં, આ અર્ધા સ્મરણો તેમણે મોકલ્યા છે કે નહીં તેની ખજાર નથી પણ તેમ કહ્યું ગમે છે. આ છે મારમેકા, વાતની અંતભાગ વીટી એ આ લેખિકાની નાની, છતાં મહાન વાત છે. આ લેખિકાને વાચવી એ જેવું તેવું વાચન મળશે તેમ નથી. પણ જે વાચન જવલ્લે મળે છે તેવું વાચન છે. સ્વીડીશ એકેડેમીમાં જે અંદાર અમર વ્યક્તિઓ તેમાં ૧૬૧૪માં જોસેફ સ્થાન આ લેખિકાને મળ્યું. આ સ્થાન ગ્રેજવનાર બાનુઓમાં આ બાનુ પ્રથમ જ.

માનવ-સમાજની ઉન્નતિમાં કાલસાનું સ્થાન કેટલું મહત્વનું છે, તે કાર્ષનાથી અજાણ્યું નથી. મનુષ્યની સુખ-સુવિધાઓના સાધનોમાં કાલસાની સહાયતા સૌથી પહેલી છે. રેલગાડી, સ્ટીમરો કારખાનાઓ વગેરે કાલસાથી ચાલે છે. વિજળીથી ચાલતી ગાડીઓ અને કારખાનાઓ પણ ધણા છે. પરંતુ વિજળી પેદા કરવાને માટે જલપ્રાત અને કાલસાની સાહાયતા લેવી પડે છે. ઘણા જગતની બરેલી મોટી મોટી માલગાડીઓ તથા મેલટ્રેનો કે જે કસ્ટાકના સાક-સાક માર્ગજની વિદ્યુત અને પદાડી રસ્તાઓ પણ કાપી નાખે છે. મોટી મોટી સ્ટીમરો પણ ૩૦ થી ૪૦ માર્ગલની ઝડપે સમુદ્રમાં ચાલે છે. તેની આ શક્તિ કાલસામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, કે તે જોવામાં બીજાકુદ નકામો લાગે છે અને તેને અડવાથી આપણા હાથ પણ કાળા થાય છે.

હિંદમાં બિહાર કાલસાની ખાણો માટે પ્રખ્યાત છે, ઝરીયા, રાનીગંજ, અરગઢા, વગેરે જમ્યાઓથી ઘણા પ્રમાણમાં કાલસો નીકળે છે તેટલા માટે બિહારમાં, જમશેદપુરમાં બર્નપુરમાં, કુલટા, જમાલપુરમાં વગેરે કોમ્પો લોહાના મોટા મોટા કારખાનાઓ છે. કાલસો ઘણા ઉપયોગમાં આવે છે. હવે તમને કાલ-ગૈસની ખાત જણાઉ છું.

કાલ-ગૈસ કાલસાની ધુણીમાંથી બનાવવામાં આવે છે. તમારામાંથી જેમણે કંચકતા ચહેરો જોયું હશે તેમને ખબર હશે કે ઘણી સડકો ઉપર ગૈસના દીવા જગમગી રહ્યાં છે વિજળીના દીવા કરતાં ગૈસના દીવા મોંઘા પડે છે. પરંતુ સરકાર તેને ખદલતી નથી. કારણકે આ ગૈસના દીવા બનાવવામાં ઘણાં રૂપોઆ ખર્ચ થઈ ગયો છે. અને હવે વિજળીના દીવા કરવા માટે ફરી પાંછા રૂપોઆ ખર્ચવા પડે અને ગૈસમાં ખર્ચેલા અર્ધા રૂપોઆ બચાવવા

થઈ ગયો. હાલન ચહેરમાં પણ ૮૦૦૦,૦૦૦ ગૈસની ખતીઓ શોષા વધારી રહી છે.

લગભગ આજથી સો વર્ષ પહેલાં એક એ. સ્પિનજરને આ ગૈસની શોધ કરવામાં સફળતા મળી હતી, કે ગૈસના દીવા કરવામાં અને ખાણું બનાવવામાં ઉપયોગી થાય છે કે નહિ, અને તેમણે છાંવેડમાં તથા ફાંસમાં ગૈસ લાર્મટ તથા કોલ કંપનીની સ્થાપના કરી હતી તે વખતે કોઈએ પણ એવો ખ્યાલ ક્યાં ન હતો કે આનો પ્રચાર એટલે બધો વધી જશે, કે આ કંપની દર વર્ષે ૧ કરોડ ૮૩ લાખ રૂ૪ હજાર ૮૫૦ કાલસા ખરીદ કરીને ૩૪ અરબ વર્ગફીટ ગૈસ તૈયાર કરતી અને ૮૦ લાખ કુદર (ખાવાનું બનાવવાનો મુસો) અને ૫ લાખ અંગીડી (ઘરમાં મરમી રાખવાનું ધંત્ર) ને માટે ગૈસ તૈયાર કરશે.

સંસારમાં કોઈ પણ ને કંઈ નવું કામ કરવા માટે સમાજની અડચણોના મુકાબલો કરવો પડે છે. સ્પિનજર સાહેબને પણ ઘણા કષ્ટો વેડીને ગૈસ-લાર્મટ કંપની ખોલવાની આશા મળી હતી. ત્યારે લોકોએ હોહા કરી મૂકી કે ગૈસની નળી જમીનમાંથી લઈ જવાથી જમીનમાં જેર પેદા થાય છે અને તેથી લોકોને નુકસાન થશે. લોકોના આ વિરોધથી સ્પિનજર સાહેબને ઘણું દુઃખ વેડેલું પણ હવે પરંતુ આખરે કંપનીનું કાર્પ આજીવ રહ્યું હતું.

હું પહેલા કહી ગયો છું કે આ ગૈસ કાલસાની ધુણીમાંથી અને છે, રેલગાડી, સ્ટીમરો અને કારખાનાઓની જેમ જિમનીઓથી નીકળતાં ધુણાંડાના વાંદળાં તમોએ જરૂર જોયાં હશે આ ધુણી તંદુરસ્તીને માટે ઘણી નુકસાન કારક છે. પરંતુ વૈજ્ઞાનિકોએ તેની ખતિયા ઓળખીને પણ ઉપયોગી અને લાભદાયક બનાવી દીધી છે.

આ ગેસ આજ નેટલો સાફ બને છે તેટલો પહેલાં બનતો ન હતો.

ગેસ બનાવવા માટે કોલસાનાં ટુકડા ગુદા પાણીમાં આવે છે. અને પછીથી તે ટુકડાઓને એક બંધ ઢાંકણમાં બંધ કરીને દેવતામાં બાળવામાં આવે છે કોલસા બધા બળી ગયાં પછી તેને પાણીથી ઢંકા કરવામાં આવે છે તેને કોક (Coke) કહેવામાં આવે છે. કોક બાળતી વખતે કોલસાની માફક તેમાંથી ધુવાંડાં નીકળતાં નથી તે કોકને એક બંધ ઢાંકણમાં નાખી દેવતામાં બાળવાથી જે ધુણી નીકળે છે, તેને એક પાણી ભરેલા દેવતા દ્વારા ચલાવવામાં આવે છે તેમાં ગરમ ધુણી ઢંકી થઈ જાય છે ધુણીચણી (soluble) પદાર્થ પાણીમાં મળી જાય છે અને તેજ આદિ મિશ્રિત કાળો પદાર્થ પાણી નીચે જળી જાય છે, તેને અક્ષરો (coal-tar) કહે છે. અને ગેસ ઢંકા થઈ પાણીમાંથી નીકળી જાય છે. અને તેને રસાયનદ્વારા સાફ કરી એક ટંકમાં ભેગા કરવામાં આવે છે. અને પછી અદીથી ધીમે ધીમે નાની નાની નળીઓદ્વારા કાંદોરામાં પહોંચાડવામાં આવે છે.

પાણીથી ધીએલા પદાર્થમાંથી એક બનતો ગેસ કાંદામાં આવે છે. તેને એમોનિયા (Ammonia) કહેવામાં આવે છે.

એમોનિયા બરફ બનાવવાના કામમાં પણ આવે છે. ગંધકનો તેજ્ય (sulphuric acid) આ ધીએલા પદાર્થમાંથી કાઢવામાં આવે છે.

અખતરાથી ૧૦૨૦ બનતા રંગો (Cresotins) (કાંટ લાગેલા હોય તેના ઉપર લગાવવા માટે તે રંગ) તથા ધણી જાનની દવાઓ, કીમ : મારવાનું ઝંઘેર, સેટવાર્નિસ વગેરે અનેક ચીજો બનાવવાનાં કામમાં આવે છે.

બળવંતરાય મહેતા

શુદ્ધસસ્કાર માટે વસાવવાલાયક

અપૂર્વ પુસ્તક

સતી મં ૬ બ

ભાગ ૨ જો. આવૃત્તી પાંચમી

આ પુસ્તકમાં બે વિભાગો આપવામાં આવ્યા છે.

પહેલા વિભાગમાં:-દેવીશુણની સતીઓ, તપસ્વિની સતીઓ, પતિપ્રાણી સતીઓ, વીર સતીઓ.

બીજા વિભાગમાં:-સૌપુરુષવું, કર્તવ્ય, ઉત્તમ વરકન્યા શોધવાની રીત, ઘરકામની અવસ્થા, સૌંદર્ય દર્શાવવાની આસતી રીત, ઘરઉપયોગી હુત્તરકળા, જીવન જીવનવાના ઉપાય, ઘરઉપયોગી પદાર્થજ્ઞાન.

ખાસ રોગો :-ચિકિત્સા, ગર્ભાવસ્થાના રોગો, મુખાવટ કેમ કરવો? વગેરે.

બહેનોને ઉપયોગી અને ઘરમાં રાખવા યોગ્ય પુસ્તક

જાનેરી : પાકું ૫૬૬ : પાના ૧૫૨
કિ. રૂ. ૩૫ ટ. બ બાર આના

— સખો —

જીવનલાલ અમરશી મહેતા.

મીંધીરા, પીરમલા રોડ, અમદાવાદ.
લખપતરાય રોડ, વીજાપુરા, મુંબઈ-૨૧

ડાંગરેનું બાલામૃત

છોકરાઓ માટે પુષ્ટીકારક દવા છે, તે નબળા અને સુકાઈ ગયેલાં છોકરાંઓને સાબનું કરે છે. આ બાલામૃતમાં છોકરાંઓના હાડકાં મજબુત કરવાની ચીજો સમાયેલી છે. મધુર છે.

૪ હાંગીરશાહ મિત્ર માણેક છે. સ્વદેશી અદાલતને પરિણામે સ્વદેશી મિત્ર ચલાવી રહ્યા છે. એક વાર નંગરના 'મેયર' પંચુ ઘઈ ચૂક્યા છે. આ સમયે વેપારી સભા-ઓના મંત્રી અને વેપારી મંડળોના પ્રમુખ થયા છે. તેમણે ધન યથ માન ખૂબ મેળવ્યાં છે. સ્વદેશી અદાલતના પરિણામે મિલના માલની ખપત બમણી ત્રમણી ઘઈ છે. રૂપોએ બે આપતી ચણુ આપતી ચલાવીને તેઓ ખૂબ નફો કરી રહ્યા છે. આવી અદાલત હમાણી અને આવા નફો છતાંયે મજૂરોને અને કામ-દારોને વધુ મજૂરી આપવાની વાત થતાંજ તેઓ લાલપીળા ઘઈ જાય છે. એમનું તો એ જ માનવું છે કે તેમની મિલમાં મજૂરોને, કામ-દારોને ઘણો સારો પગાર મળે છે. તેઓને જો આમ પગારમાં વધારો મળ્યા કરે તો પછી મિલનું શું ચામ ? મિલના તો બાર વાગી જાયને ! હમણા નો અનાજ ઘણું સસ્તું ઘઈ ગયું છે, એટલે મજૂરી ઘટાડવી જોઈએ.

આવા વિચાર કરી કરીને શેઠ જહાંગીર-શાહે ફરમાન બહાર પાડ્યું કે હવેથી મજૂરી ઓછો કરવામાં આવશે અને પગારમાં ઘટાડો થશે. દિવસો સુધી મજૂરોના પ્રતિનિધિઓએ શેઠજીને સમજાવ્યું, પંચુ શેઠજી તો હથેલા લાગ્યા કે "આજનો વખત બારીક છે. મને નવા મજૂરો અધી" મજૂરીએ મળી શકે તેમ છે. તો પછી આવા મોટો પગારમાં ઘટના મજૂરોને રાખીને શું ખોટ ખાતી ?"

કામદારોએ જણાવ્યું કે "હમણા કાષ્ટએવો બારીક વખત છે જ નહિ. મિત્ર ધમધમકાર ચાલે છે, માલ બમણો ત્રમણો વેચાય છે."

પરંતુ શેઠજી માને તેમ નહોતા. અતે હડતાલ પર જવાનો કામદારોએ નિશ્ચય કર્યો.

સવારનો સમય છે. મિલની બહાર મજૂરોની લીડ જમી છે. ફેટલાક દિવાળને એટલીને બેઠા છે, ફેટલાક કાંઠે બેઠા છે. ફેટલાક વાતો કરતા ટહેલતા રહે છે. મિલના દારે ઘાન્ટે-બધ પહેરો ભરે છે.

મિલમાં હડતાલ ચાલુ ઘઈ છે. દીનશાહને આવતો જોઈ સર્વ મજૂરો અને કામદારો તેની આસપાસ ફરી વળ્યા. "કમ શેઠ શું કહ્યું ?" બધા આંતરતાથી પૂછવા મંડ્યા.

દીનશાહ આ કામદારોનો નેતા હતો. સર્વ મજૂરોનો અને કામદારોનો તે માનીતો હતો. મજૂરોના સુખમાં અને દુઃખમાં ભાગ લેનાર હતો. મજૂરો અને કામદારો એના ફરમાન મુજબ ચાલતા એવો પડતો બોલ હિપાડી લેતા આજ હડતાલ પડી હતી છતાં કંઈ પણ ત્યાગણ પગલું ભરવા અગાઉ એ જહાંગીરશાહને ત્યાં ગયો હતો. હડતાલની વાત કહીને તેણે શેઠને ધણું ધણું સમજાવ્યું પણ શેઠ એકના બે નાજ થયા. આનું પરિણામ કેવું આવશે તે જણાવીને તે અહીં આવ્યો હતો. તેણે મજૂરોને કહ્યું કે "કંઈ ઘઈ શક્યું નથી શેઠ સમજતા નથી." તેના બોલવામાં નિરાશા હતી.

"તો આપણે પંચુ વધારેવાર તેમની પ્રયામદ કરવી નથી" મજૂરો બોલ્યા.

દીનશાહે વધુ જણાવ્યું કે "શેઠ તો મજૂરી ઘટાડ્યા માગે છે. મિલે આ વર્ષે ચાર લાખનો નફો કર્યો છે. એ આપણીજ મહેન-

તનુ ફળ છે; છતાં આપણીજ મનુરી પર કાપ પડે છે. ધનવાનોનું પેટજ નથી ભરાતું. આપણે નિર્જળ છીએ. આપણે નિઃસહાય છીએ, આપણું કાણુ સાંભળે ? વેપારી. મંડળ પણ રોકેનું; સરકાર પણ રોકેતો જ પક્ષ ખેંચે; ત્યારે આપણું કાણુ ? આપણો ઉદ્ધાર તો ઈશ્વરજ કરે.”

એક પારસી કામદાર બોલ્યો: “ શેઠ જહાંગીરશાહ તો ધાર્મિક વૃત્તિના છે. બચ્ચનાર ગણનાર છે. દર દમકારે અગિયારી જઈ સુખડ ચઢાવે છે. છતાં એઓ આતું કરવા કેમ તૈયાર થયા હશે ? ”

“ હા એ બધું ખરું ” દીનશાહ બોલ્યો: “ એઓ ધાર્મિક વૃત્તિના છે તેથી તો એમનું સન્માન થાય છે. બીજાઓનો માલ પડીને સડે છે. એમનો માલ ગોદામમાં પણ રહેતો નથી. છતાં એઓ આપણી મનુરી કાપવા તૈયાર થયા છે. મિલમાં ખોટ હોય તો આપણે અહીં મનુરીએ કામ કરવા ખુશી થઈએ. પંથુ અહીં તો લાખોનો નફો છે છતાં મનુરી પર કાપ પડે એ કેમ સહન થઈ શકે ? આ અન્યાયની સામે આપણે યતું જ જોઈએ. લાઈ ઓ સોગંદ લો કે આજથી આ મિલમાં બહારનો આદમી પેસવા નહીં પામે ભલે હાકર આવે લાડી ચાલે આપણે ડગલું નથી. ”

એટલામાં શેઠ જહાંગીરશાહ ત્યાં મોટરમાં આવી લાગ્યા. મોટરમાંથી ઉતરતાંજ તેમણે કાન્ટેબલને હુકમ કરી દીધો: “ આ ટાળું અહીં શા માટે ભેંચું થયું છે. બધાને મારીને બહાર કાઢો. ”

મનુરી પર ડંડા પડવા લાગ્યા. નાસભાગ થઈ રહી. ધણીઓ દૂર નાસી ગયા દીનશાહ પોતાના ચાર સાથીઓ સાથે ત્યાંજ અડગ ઉભો રહ્યો.

પ્રભુતા અસહિષ્ણુ હોય છે. શેઠ જાતે આવે છતાં આ લોકો, અહીં ઉભા રહે એ કેમ

ખમાય ? એ તો ખુલ્લો બળવો. આવી બે અટખી કેમ સહન થાય ? આ બદમાશ દીનશાહને જુઓ ! કેવો ઉભો છે ! જાણે શેઠ તો કંઈ વિસાતમાં નથી.

અને એ વિચાર સાથે શેઠજીએ ‘રિવોલ્વર’ કાઢી, તે ટાળી તરફ જઈ તેમણે તેને ત્યાંથી ચાલી જવા કહ્યું. પણ દીનશાહ પોતાની ટાળી સાથે યુપયુપ ઉભો જ રહ્યો. શેઠજીના મુરસાનો પાર રહ્યો નહિ. આવું અપમાન ! ધૂવાફવા થઈ એમણે ભુમ પાડી: “ હુકમ છતાં આ વિખરાતા નથી તો મિં કાન્ટેબલ, આ આદમીઓને ગિરફતાર કરો. ”

કાન્ટેબલે સિપાઈઓની મદદ સાથે દીનશાહને અને તેના ચાર સાથીઓને પકડી લીધા; રસીથી બાંધી તેઓને દરવાજા સુધી લઈ ગયા.

તેઓના પકડાવા સાથે જ હાજરો મનુરી કાસારા બધે નીકળી કેદીઓ તરફ આવ્યા. કાન્ટેબલે જોયું કે બંદુક ચલાવનારો પણ જીવ બચે એમ નથી. તેણે કેદીઓને છોડી દઈને નાસવા માંડ્યું. જહાંગીરશાહને એટલો ક્રોધ ચડ્યો કે આ બધાને તોપને ગોળે ઉડાવી દે. આવા ક્રોધમાં પોતાની જાતને બચાવવાનો પણ ખ્યાલ રહ્યો નહીં. કેદીઓને છોડાવી એ જન સમૂહ શેઠ તરફ આવવા લાગ્યો. શેઠ સમજ્યા કે આ બધા મારો જીવ લેવા માગે છે અને આ બદમાશ દીનશાહ મોખરે છે.

શેઠ ચાહતે તો હજી સમજુતી કરી શકતે પણ બદમાશ બળવાખોરો પાસે એઓ જીવની રક્ષા માગે !

એટલામાં એઓ જુએ છે કે આવતું ટાળું વચમાં જ અટકી ગયું દીનશાહે પોતાના માણસો સાથે કંઈ સલાહ કર્યા પછી એ એકલો શેઠ પાસે આવવા લાગ્યો. શેઠને તેની આ ઉદ્ધાર લાગી. ‘કાન્ટેબલ ભલે ચાલી ગયો પણ હું એને નહીં છોડું. એ મને મારવા આવે છે. મને જાણે કહેવા આવે છે કે તાણે

યાઓ, નહીં. તો... પણ બદલાય જાયતો નથી કે હું એને પૂરો પડું તેવો છું. આ 'રિવોલ્વર' હાથમાં છે એટલે બસ."

દીનશાહ પાસે આવ્યો અને હજી તો તે કંઈ બોલવા જાય છે તેટલા જ શેકે તેની સામે 'રિવોલ્વર' ફેડી દીનશાહ પડ્યો; લોહી લુહાણ થઈ તરફડવા લાગ્યો.

તેને પડતો જોતાં જ મજૂરો ઉરકેરાયા. હજી સુધી તેઓમા હિંસાભાવ નહોતો. પણ આ જોયા પછી તેઓ કાણમાં રહ્યા નહીં. તેઓ ધસ્યા જહાંગીરશાહે જોઈ લીધું કે હવે 'રિવોલ્વર'થી પણ બચાવ થઈ શકે નહીં. તેમણે ચારે તરફ નજર કરી. નાસી જવાની ચે જગ્યા નહોતી. અતે ત્યાં પડેલી ગાંસડીઓના ઢગ પર તેઓ ચડી ગયાં. 'રિવોલ્વર' દેખાડીને તેઓ મજૂરોને આવતા અટકાવવા લાગ્યા. નીચે ઇંસો મજૂરો તેઓને ઘેરી વળ્યા હતા. કોઈ પણ રીતે તેમને મદદ મળે એવો રસ્તો હતો નહીં. હવે 'રિવોલ્વર' ફેડે ચું યાય ! માત્ર પાંચ ગોળીયો તેઓ કરીયે ચું શકે ! એમને તો લાગ્યું કે બંદૂક ને કારતુસ લાવવાં જોઈતાં હતાં.

"જેવા શા માટે કરવું ? એણે જેમ આપણા દીનશાહને માર્યા તેમ એને મારો-પૂરો કરો" એક મજૂરે બૂમ પાડી.

"અરે આ ત્યાં ઉભો છે ત્યાં આ ગાંસડીઓને જ આગ લગાડી દ્યો." બીજાએ સલાહ આપી.

એક ગાંસડીને આગ લગાડવામાં આવે તો બધી ગાંસડીઓ બળતી યાય અને ઉંચે ગાંસડીઓ પર ઉમેશા શેક પણ ભરમજૂત યાય. મજૂરે 'મેચીસ' કાઢી. શેક ગંભીરવા. તેમના ચહેરા પર નૂર ઊડી ગયું. કાંઠી સળગી. છોડકીનો સમય હતો. પેસો મજૂર સળગતી કાંઠી ગાંસડીને લગાડવા જાય છે. તેટલામાં જ પાછળથી તેને ધક્કો લાગ્યો. તે પડ્યો. હાથ-

માંની કાંઠી પડી ગઈ, ખૂણાઈ ગઈ. મજૂર ફરી ઊઠે છે તે ચું જુઓ છે ? લોહીથી તર-બોજ દીનશાહ ત્યાં ઉભો હતો. દીનશાહનું મોં પીથું પડી ગયું હતું. તેને જાણી લાગ્યાથી અસહ્ય વેદના થતી હતી. તે મૃત્યુના મોમાં વચ્ચે રહ્યો હતો.

તેને જોતાં જ-તેને જીવતો જોતાં બધા મજૂરો તેને ફરી વળ્યા. તેઓએ દીનશાહની જગ્યાથી આકાશ ગળાવી મેલ્યું.

હાથ ઉંચો કરીને દીનશાહે સર્વેને ચાંત ક્યાં : "ભાઈઓ, આ શી ગાંડાઈ મારી ? હું તમને કંઈ કહેવા આવ્યો છું. ધા સખ્ત થયો છે. બચો શકું એમ લાગતું નથી. તેથી આજ આ ઉવટનું નિવેદન કરું છું. તમે આ ચું કરી રહ્યા હતા ? ગરીબોમાં તો પ્રશ્ન વસે છે, એ પ્રશ્નને કેમ લગવો છો ? ધનવાનોને તો ધનનો મદ હોય, તથાને શેનો મદ છે ? ક્યા મદમાં તમે આંધળા બની આવી ઘેર હિંસા કરવા માર્ગો છો ? હાથ જોડી કહું છું કે અહીંથી હરી જાઓ. મારે માટે રનેદ હોય, મેં તમારી કંઈક સેવા કરી હોય એમ તમને લાગતું હોય તો તમે સર્વ તથારે ધરે જાઓ. આપણા આ શેકને અહીંથી સલામત જવા દ્યો. ભલે એઓ અધમ કરે. આપણે શા કાળે આપણા હાથ નાપાક કરવા ?"

આ રીતે હરી જવાનું ઘણાઓને ગમ્યું નહિ. પણ પોતાના સાચા નેતા દીનશાહને વિરોધ કરવાની હિંમત કોઈનામાં નહોતી. બધા હરી ગયા. ધીમે ધીમે બધા ચાલી ગયા. મેદાન સાફ થયું કે જડવત ઉમેશા જહાંગીરને દીનશાહે નમ્રતાથી કહ્યું : "સાહેબ, હવે તમે જાઓ. હું જાણું છું કે તમે મને માર્યો છે. મારું દુર્ભાગ્ય કે તમને બ્રથ થયો કે હું તમને મારવા આવું છું. પણ તેય નહોતું. હું તો સમજૂતી કરવા આવતો તો એર જે થયું તે થયું ખુદા તમને નેક સુદિ

જાણીતા શહેરી શ્રી. પ્રાણલાલ દેવકરણ નાનજી

શું કહે છે?

આપનું નવીન પુસ્તક 'સંસ્કારલક્ષ્મી' મુંદર અને ઉપયોગી છે. ઘણા વિષયોની સરસ રીતે ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેથી જનતાને ઉપયોગી થશે. 'સંસ્કારલક્ષ્મી' એ સ્ત્રીઓ માટે ઘણું જ ઉપયોગી પુસ્તક જણાય છે. આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ બે માસ બેટલા અહીં સમયમાં વેચાઈ ગઈ અને આ બીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવાની જરૂર પડી તે એની ઉપયોગીતાનો પૂરાવો છે. તે માદ્રી અને સરળ ગુજરાતી ભાષામાં લખાયલું તથા રંગબેરંગી ચિત્રો સાથે ઘણું જ આકર્ષક તથા દળદાર પુસ્તક બનેલું છે. તેમાં સ્ત્રીજીવનના દરેકે દરેક પ્રશ્નની છણાવટ કરવામાં આવી છે. આદર્શ શૃદ્ધિ તથા આદર્શમાતાશાં મુખી સંસાર બનાવવા માટે કયા કયા ગુણોની આવશ્યકતા છે અને તે ગુણો કેવી રીતે ખીલવી શકાય તેનું એક રસિક વાર્તારૂપે મુંદર રીતે માર્ગદર્શન કરવામાં આવ્યું છે. તે ઉપરાંત સ્ત્રીઓને અનુરૂપ કળાઓ, આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમો, ધરમથુ આપઘો વગેરે અનેક બાબતોનું સારી રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

ટૂકામાં આ પુસ્તક સ્ત્રીવર્ગને અને ખાસ કરીને ગુજરાતી સમાજના સ્ત્રીવર્ગને ઘણું જ ઉપયોગી છે. આવી મુંદર કૃતિના પ્રકાશન માટે તેના લેખક તથા પ્રકાશકોને અભિનંદન થતે છે.

સંસ્કારલક્ષ્મી ખાતે આથી વિશેષ કહે તે સોના પર દાગ ચઢાવવા બરાબર છે.

● તમારી પ્રત આ બે જ મંગાવી લ્યો. ૭

સંસ્કારલક્ષ્મી ૬૪૦ પાના જેટ આવી શકાય તેવા

ભા. ૧-૨ ૧૨૫ ચિત્રો સોનેરી ત્રિરંગી

સાથે. ૭૫૦ ઉપયોગી વિષયો બોક્સમાં મળશે.

કિંમત રૂ. પાંચ : બી. પી. ખર્ચ આર આના વધુ : આક્રિષ્ટ માટે દશ રીલીંગ

લખો

● એન. એમ. ઠક્કરની કંપની ●

બુકસેલર્સ : પબ્લીશર્સ

૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ-૨.

સંગીતે તમે જાઓ. કોઈ પણ તમને ઈંગ કરી ચક્રો નહીં.

જહાંગીરને દીનશાહ પ્રત્યે કાંઈક શકા આવવા લાગી. તેમને હજી શકા હતી. સશક નેત્રાએ આમ તેમ જોતાં તેઓ નીચે ઉતર્યા. મજૂરો દૂર ઉભા આ બધું જોતા હતા. તેઓ ખૂબ ઘોંઘાટ કરતા હતા. શેક સાંભળે તેમ ખરાબ ભાષા વાપરતા હતા; પણ તેમની પાસે જવાનું સાહસ કોઈ કરતું નહિ. મરતા દીનશાહના આ દેશમાં એ સ્થિતિ હતી. અહિં-સાની એ તાકાત હતી.

શેક મોટરમાં બેસા, મોટર ચાલી.

દીનશાહ જમીન પર પડ્યો.

[૨]

જહાંગીરશાહની મોટર જેટલી ઝડપથી જતી હતી તેટલીજ ઝડપથી આંખો સામે દીનશાહનું છાયાચિત્ર ફેડી રહ્યું હતું. જાત-જાતની કલ્પના તેમના મનમાં આવવા લાગી. અપરાધી ભાવનાઓ ચિત્તને આંદોલિત કરવા લાગી. જો દીનશાહ મારો દુશ્મન હતો તો સા. માટે તેજો મારો હવે બચાવ્યો? તે પણ કેવી દશામાં કે જ્યારે તે પોતે મોતના પંજમાં હતો? જહાંગીરશાહ આતો ઉકેલ કરી ચક્રા નહિ. પોતાની સામે દીનશાહ જાણે હાથ આંધી ઉભો હોય એમ તેમને જણાયું.

લોભ લાલચ મનુષ્યને સ્વાર્થમાં આંધળા બનાવી દે છે. જહાંગીરશાહના આત્મા એટલા કોર નહોતો થયો કે નિર્દોષને મારો નાખીને તેમને ઝાલી નહોં થાય. તેઓ બધી રીતે મનને સમજવના કે મેં ક્યા એને જાણી જોઈને માર્યો-મેં તો મારો બચાવ કર્યો; પરંતુ ન્યાયશુદ્ધિ તેનો સ્વીકાર નહીં કરતી.

ધરે પૂગતાં તો તેઓ હતાશ ધરે ગયા હતા. જાણે હાંધમાં બેડીઓ પડી હોય!

એમનાં પત્ની શુલચેદર ગભરાટમાં પૂછવા લાગ્યા: “કેમ બહાવા, હડતાલનું શું થયું? બંધ પડી કે કંઈ ફિસાહ થયો?”

આરામખુરશીએ બેસી જહાંગીરશાહ નિશ્વાસની આદ લરી. “કંઈ ના પૂછ, શુલ, કંઈ જ ના પૂછ. હડતાલ નરમ પડવાની તો બાજુ રહી, આજ તો આગ સળગી”તી કોઈ રીતે હવે બચ્યો. એજ દાદારના શુકાના. હું મિલ આગળ હજી તો પૂરું તેટલામાં લોકોએ મને ઘેરી લીધો. મેં મગજ પરનો કાથુ ખોઈ લીધો; બચાવમાં ‘દિવોલ્વર’ છોડી...”

શુલચેદર લચમિત ધર “પછી પછી? જો માય રે, કોઈ જખમી થયું શું?”

“હા શુભ, તેજ તો મોંકાણુ ઘઈ, પેસો દીનશાહ જખમી થયો, જે આજે મજૂરો તરફથી અહીં આવ્યો હતો તે જખમી ઘઈ પડતાં જ હજાર જેટલા મજૂરોએ મને ઘેરો લીધો. હું ફની ગાંસડોઓ ઉપર ચઢી ગયો. બચાવની આશા નહોતી. જત્રની બનેલા મજૂરો મારો હવે લેવા માગતા હતા, ગાંસડીને આગ લગાડવા જતા હતા.”

શુભ કંપી જીડી: “જો ખુદા, જહાંગીરશાહ તમને કંઈ કશું થતે તો હું શું કરતે?”

“મેં કેમ મારો કાથુ ખોયો ને દીનશાહને શા માટે માર્યો તે હું સમજી શકતો નથી. મારું જિગર હવે હંમે છે. શુલ, જ્યારે મારું તદ્દન આંત્રી બન્યું ફની ગાંસડી ઉપર હું જ્યારે હવેતો બળી. મરું તેમ હતું ત્યારે કોટાદત્તની ધડીએ પેસો જખમી દીનશાહ બીક્યો અને મજૂરોની સામે જઈને તેજો તેઓને રાક્ષા, મારો હવે બચાવ્યો. તે નહિ હોત તો આજ હું હવેતો નહિ આવતો.”

“દાદારના શુકાના! ” શુલે પ્રભુતો પાડ માન્યો. “આપણે એ બિચારાને સારું જેવું ઈનાગ આપીશું. તમે શું કામ મુંઝાવો છો? તમે દીનશાહને હોરપીતલમાં મોકલ્યો કેની?”

“હોરપીતલમાં તે શું મોકલું? હું મોટરમાં બેસા-મોટર ચાલતાં જ મેં તેને પડતો જોયો. લોકો તેને ફરી વળ્યાં હતાં તે બિચારો

ધડીપંખનો મહેમાન હતો. ઓ કમલાચ હું-
મેં આજે શું કરવા જતાં છું કીધું ?

જહાંગીરશાહ આખો દિવસ ઘરમાં જ રહ્યા.

સાંજે દીનશાહની અવસાનક્રિયા ચર્ચા તેની માતાનો કકળાટ અસહ્ય હતો. સર્વે જાણી જહાંગીરને શાપ આપતા હતા. મજૂરો આ શહીદ નેતાને છેવટનું માન આપવા ખોટી સંખ્યામાં આવ્યા હતા.

અવસાનક્રિયા થયા પછી અને પારસીઓની રાહરસમ મુજબ પાવદસ્ત ગયા પછી મજૂરોએ અને કામદારોએ બેગા ચર્ચને જહાંગીરશાહને બંગલે ધસારે કરવાનો હરાવ કર્યો. તેઓ જે તેનો ફેસલો આજે જ કરવા માગતા હતા.

“જેને મેં માર્યો, તેણે મારો જીવ ખચાવ્યો કેવો ઉદાર ! કેવો એ મહાન !” આવા વિચારોમાં જહાંગીરશાહે આખો દિવસ પૂરો કર્યો. સાંજે બારીએ ઉભા રહી તેઓ દીનશાહનો ખ્યાલ કરી રહ્યા હતા. સહસા તેમની નજર દૂર ટાળી ઉપર પડી. કાળા વાવટા સાથે હજારો માથુસો તેમના બંગલા તરફ જ આવતા જણાતા હતા. આજના બનાવથી બીજી મિલ્લત કામદારોએ પણ કામ બંધ રાખ્યું હતું. તે બધા આ કામદારો સાથે મળીને પોતાનો રોષ દેખાડી રહ્યા હતા. દીનશાહ જેવો તેઓને દારવનાર કાઈ રહ્યો નહોતો. ખૂનનો બદલો લેવા તેઓ તૈયાર થયા હતા.

પોલિસ અધિકારીઓએ આવો મામલો જોઈને શકનો બચાવ કરવા નિશ્ચય કર્યો હતો. હારબંધ પોલિસ બંગલાની આસપાસ ફરી વળી હતી ટાળું ધસારાબંધ આવી - પૂરું. સિપાઈઓએ દોડધામ કરી મેલી. પોલિસ અધિકારીઓએ આ બધા કામદારોએ હસ પળમાં વિખેરાઈ જવાનો હુકમ આપી દીધા.

દીનશાહની જ્યના પોકારો ચર્ચ રહ્યા.

ચોડા કલાક અગાઉ જે આવી પરિસ્થિતિ બેગો ચર્ચ હોત તે જહાંગીરશાહે નિરાંતે

બળવાખોરોને પોલિસની ગોળીના શિકાર થી દીધા હોત. પરંતુ દીનશાહના ઉત્તમ સૌજન્યને આત્મ-સમર્પણ તેમના મન પર બ અસર કરી હતી.

તેમણે પોતાની પત્નીને કહ્યું : “હું બહા જઈને આ કામદારો સમક્ષ મારા ગુન્હાને એકત્ર કરી દેવા માગું છું.”

“બહા ” ગુણે ઉપાય સૂચવ્યો “બહા જવાની જરૂર નથી. આ બારીએ બેઠા રહીને સમજૂતી કરી નાખો. મજૂરી નેટા વધારવી હોય તે વધારવાનું બહાર કાઢેલે લોકો સાંત થશે.”

“ગુણ ” તેમણે જવાબમાં : “મજૂરો હવે સવાલ નથી રહ્યો આ લોકો તો હ મારા લોકોના તરફના છે. મેં કીધેલા ખૂન બદલો તેઓને પૈમાની નથી જોઈતો ફાંસીથી જોઈએ છે. અને તે લોક ખરા છે. મેં જખૂન કામ ક્યું છે તેની સજા મારે વેઠે જોઈએ. તું ગભરા ના બહાલી. ખુદાને જેવી ઈચ્છા હશે તેમ થશે. આપણે કામ માવ !”

“ઓ બહાલા ! બહાલા ” ગુણ પોતાની પતિને શણે વળગી.

“બારી, અહુરમઝદ તારો નેગેહબા થશે હિંમત રાખ.”

જહાંગીરશાહ બહાર ટાળાં સામે જવ નીકળ્યા.

આ બધી સંપત્તિને લીધે જહાંગીરશાહ જે બધું કરવું હતું તે કર્યું, જે નહીં કરવું હોત તે પણ કીધું, જેને લીધે ખુશામદ પણ કીધી હજો પાંચ કીધો, અન્યાય પણ કીધો, (અને એ બધા દગા-અન્યાય ઢાંકવા ૫૦, ૭૫ હજારન સખાવત કરી કામની-કામના ખુશામદ ખોરાન વાહ વાહ મેળવી લીધી.) અને જે સંપત્તિ પોતાના જીવન-તપનું વરદાન સમજવું હતું તે બધી સંપત્તિ આજ તેમના હાથમાંથી ચાલ જતી જણાઈ. પણ હવે તે માટે તેમને જરા

મેહ નહોતો, જરાયે ખેદ નહોતો, તેઓ જાણી ગયા કે તેમને સજ્ન યવાની અને આ બધો કારોબાર વિખરાઈ જવાનો, આ બધી સંપત્તિ ધૂળમાં મળી જવાની. આ છતાં તેઓ આજ આ ગુન્હો કબૂલ કરવા તૈયાર થયા હતા. રક્તી કચકાં ખાતી ગુલને દિલાસો આપી ધીરજ આપી તેઓ નીચે આવ્યા-ટોળાંની સામે ઉભા રહ્યા.

[૩]

જહાંગીરશાહ પર મુકદ્દમો ચાલુ થયો. ગરીબ દીનશાહ તરફથી મજૂરોએ અને કામદારોએ જ લાડોળ બેશું કરી નામીયા એક-વોકેટ મિનો ચેહરને રોક્યો હતો. જહાંગીરશાહ પાસે પૈસાનું જોર હતું. તેમની લાગવગ હતી. તેમનું ચલણ હતું. પૈસાનો દેવતા ચાહે તે કરી શકતે. પણ જહાંગીરશાહે જાતે જ ગુન્હાનો સ્વીકાર કરી લીધો. તેમના વંદીસોએ આ અપરાધને હળવો કરવાની ખૂબ દલીલો પેશ કરી બંધું બ્યર્થ ગયું. અતિ વીસ વર્ષની કેદ જહાંગીરશાહને મળી.

ખોદી ખુશામદ કરનારાઓ, જરા જરામાં વર્તમાનપત્રોમાં જઈ ચડી શ્રીમંત શેરીઆઓના ખોદી રીતે ગુલુગાન ગાનારા અને ગરીબો પ્રત્યે તેઓને ઉશ્કેરી મેલનારા, ગરીબોની પાણીની કેળવણીની, બાડાંની જેર જંગી માગણીને ઠાકર મરાવનારા ફકકખોરો હોય નહીં તો જહાંગીરશાહ જેવા શેરીઆનો આવો કેમનસીબ ફેજ માથ નહીં.

જહાંગીરશાહ કેદમાં ગયા અને સધળો વૈભવ ગુમ થયો. મિલ બંધ પડી. હેવટે તે પાણીના મૂલે વેચાઈ ગઈ. સેહુદેશું ચૂકાવતાં કાંઈ ખાકી રહ્યું નહીં. સામે બંગસો પણ વેચી નાખવો પડ્યો ગુલચેદરના હજારોની કોમતનાં ધરેણાં હતાં. તે ચાહત તો તે રાખી શકત; પણ નહીં, તેણે સંધળું ત્યાગ કરી દીધું. જે કાંઈ આપણે કરવું હતું તે સધળું ધરેણાં વેચીને

તેણે આપી દીધું. પતિ કેદમાં ગયો ત્યારે તે આશાવંત હાલતમાં હતી. પાંચ મહિના પછી તેણે પુત્રનો જન્મ આપ્યો. નાનું મકાન બાડે લઈ તે કહેવા લાગી. પુત્રને મેળવોને તે જાણે બધી વિપત્તિ બૂલી ગઈ. દુઃખ એજ હતું કે પુત્રને જોવા તેનો પિતા ઘરમાં નહોતો.

સધળાં કશે સહીને પણ તેણે પુત્રને પાળ્યો યોગ્યો. તેણે કાઠને પણ પોતાનું દુઃખ કહ્યું નહીં. તે બરીશુધીને અને સીતી સાંધીને પોતાનું શુભરાત ચલાવતી પોતાની સંપત્તિ લૂંટાઈ ગઈ તે માટે તેને દુઃખ નહોતું. મનમાં એજ ઈચ્છા રાખતી અને અહુરમજ્દ પાસે એજ માગતી કે તેનો ધણી ત્યાં કુસળ રહે અને તનદરોસ્તી બધો પ્રાપ્તો આવી પોતાના બાળકને જૂએ અને આનંદી રહે. દર દમકારે તે અગીઆરી જતી અને ધણી માટે બંદગી કરતી પ્રાર્થના જ તેની સધળી આશાઓનો આધાર હતો.

[૪]

સપ્ત વર્ષની વિપત્તિના દિવસો આ આશામાં પસાર થઈ ગયા. સંધ્યાનો સમય છે. ગુલચેદરનો પુત્ર ફિરોઝ પોતાની માતા પાસે બેઠો છે. તે આજ ગમંગીન છે.

“દીકરા, પરિણાનું પરિણામ જાણ્યું?” માતાએ પૂછ્યું.

“હા-મેંમા, પણ મારું તેમાં નામ નથી.” ફિરોઝે નાસેપાસી દાખવી.

“એમ કેમ થયું? તારું પ્યાન તેમાં તે પોરન્યું નહોં હશે.”

“મેંમા,” ફિરોઝની આંખો બીની યઈ; “મને માફ કરો. મને મારા પિતાની યાદ આવ્યા કરે છે. તમે મને ન્યારથી તેમના બોગની વાત કરી અને દીનશાહનાં સમર્પણ વિષે જણાવ્યું ત્યારથી હું તેજ વિચારમાં પડ્યો છું. એજ કારણે પરિણા માટે જોઈએ તેવું પ્યાન અપાયું નહીં. મેંમા, પિતાજી કેટલા

લોખંડી મુલાખા લાગે માટે
 સ્વચ્છતા કનું
 સુગંધિત
 કેસ્ટર ઓઇલ

“એથી જ તો મને જાતજાતના વહેમ આવે છે. દસ્તુરજીએ કહે છે કે આપણા ધર્મમાં પુનર્જન્મ જેવું કંઈ નથી તો પછી આનો શો ખુલાસો ?”

“ચુલ” જહાંગીરશાહ શ્રદ્ધાશરી આંખો એ તેને ભેઈ કહ્યું: “ખુદાની કરામતને કાણ પૂજે ? તે જે કંઈ કરે છે તે આપણા કલ્યાણ માટે કરે છે. ખુદાનો ન્યાય અચૂક છે. તે આપણો શત્રુ નથી. સાચો મિત્ર છે પણ આપણે તેને નથી સમજતા. મેં કેદખાનામાં આપણા ધર્મ સાથે બીજા બીજા ધર્મોનું ઘણું નવું નવું જાણ્યું. આપણે એમ સમજીએ છીએ કે ખુદા આપણી સાથે અન્યાય કરે છે પણ એજ આપણી મૂર્ખતા છે. ભગવાન, ખુદા અદુરમંદ્ર જે કહેા તે-તે તો પરમ દયાળુ છે.”

[૬]

શીરીને આજે ફિરોજને નવી વાત કહી. મિલ મજૂરોમાં વળી કંઈ ગડબડ મચી હતી. પોતાના પિતા દીનશાહની યાદ આણુ રાખીને શીરીને મજૂરો અને કામદારોના પ્રશ્નોમાં ખૂબ રસ લેતી અને તેઓના રહેકાણે જઈ તેઓની ખબર અંતર પૂછતી. મિલમાં કેમ કામ ચાલે છે; મજૂરો ને કામદારો કેમ વર્તે છે એ બંધાની તપાસ રાખતી.

મિલ મેનેજર અને મજૂરો વચ્ચે કામના કલકા સંબંધી કંઈ ઝગડો જાગ્યો હતો. આવતી કાલે હડતાલ પડનાર છે એ વાત શીરીને ફિરોજને કહેતી હતી.

હડતાલનું કારણ પૂછતાં શીરીને ખુલાસો કર્યો: “કાલે મિલમાં હડતાલ પડનાર છે. મેનેજર એટલો નિર્દય છે કે મજૂરને પાંચ મિનિટ મોકુફ થાય તો તે અર્ધા દિવસની મજૂરી કાપી લે છે. દસ મિનિટ મોકુફ થાય તો તે આખા દિવસની મજૂરી કાપી લે છે. મજૂરોએ એ માટે તેને ધણું ધણું કહ્યું પણ

તે માનતો નથી. બધા કામદારોએ મસલત કરી છે કે તમારી મારફતે કામ લેવું. ફિરોજ તમે મેનેજર પાસે જાઓ અને તેને સમજાવો. સમજે તો કીક છે, નહીં તો હડતાલ તો છે જ.

ફિરોજ વિચારમાં પડ્યો. કંઈ બોલ્યો નહીં.

“આ નવો ઝગડો છે, મેનેજર જાણે છે કે મજૂરો કરવાના શું ?” શીરીને અત્રે યુરસામાં આવી ગઈ. “અમે પણ દેખાડી દઈશું કે અમે બળે મરીશું પણ આવો અન્યાય સહન નહીં કરીએ.”

ફિરોજ હસ્યો, તેને શીરીનનો યુરસો ગમ્યો. તેણે પૂછ્યું: “પણ બળેડો થશે તો ગાળીએ ચાલશે. ત્યારે તેનું કેમ ?”

“તો શું થયું ? મારા પિતા મરી ગયા તેમ અમે મરીશું.” શીરીને વધુ યુરસો દાખવ્યો.

“મારી બહાલી બહેન, તું કાં ઉશ્કેરાય છે ? ધીરી થા બહેન, મારેથી નેટલું બનશે તેટલું કરીશ. મજૂરોનો નેતા થઈને પણ કામ કરીશ.”

શીરીને કપાલે સુખન લાઈ હેનવંતો ફિરોજ છટો પડ્યો.

[૭]

ફિરોજ મેનેજરને સમજાવવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યો.

આજ તેજ મિલ છે ત્યાં શેઠ જહાંગીરશાહે ગાળી ચલાવી હતી; આજ તેનો જ પુત્ર મજૂરોનો નેતા થઈ ગાળીએ સામે બોલ્યો છે.

આજ હડતાલ છે. મજૂરો આજે મોટી સંખ્યામાં બહાર બેઠા છે. મેનેજરે મિલના બચાવ માટે પોલિસ બોલાવી છે. મજૂરો ઉપદ્રવ કરવા માગતા નથી. આ હડતાલ માત્ર અસંતોષ દાખવવા માટે જ છે. પણ પોલિસને જોઈને તેઓમાં ભ્રેશ આવી ગયું. તેઓ કર્નને ચંદવા બને બાબુ તૈયારી થઈ ગઈ. એક બાબુ ગાળીએ; બીજા બાબુ છેટ-પાંચરો...

ફિરોજે મનુરોને પૂછ્યું: “તમે અથા તૈયાર છો? ક્રેવટ સુધી ટકવા માગો છો? અન્યાયને દૂર કરાવવા માગો છો?”

હા, હા, ના, સામટા અવાજો યથા રહ્યા.

“ત્યારે જેઓ બાળબચ્ચાં વગરનાં હોય તેઓ આ બાળુ એકઠા યાઓ. જેનાં બાળ-બચ્ચાં હોય તે ધરે જાય.” ફિરોજનો હક્કમ છૂટ્યા.

ધણુઓ પાછા ફરવાનો વિચાર કરતા હતા તેટલામાં દૂરથી ગર્જના યથા: “બાળ-બચ્ચાંનું રક્ષણ કરનાર ખુદા છે.” સર્વે તે બોલનાર તરફ જોઈ રહ્યા. તે શીરીન હતી. તેઓના દીનશાદની પુત્રી. બસ પછી-જોઈએ શું? જય જયકાર સાંધે સર્વે, દરવાગ તરફ ધસ્યા. ફોજે જાણી ચલાવી. મોખરે ફિરોજ હતો. તે જ પહેલો સિકાર થયો. તે પડ્યો.

જહાંગીરશાહ એજ વખતે આવી પૂજા. એમણે ફિરોજને પડેલાં જોઈ લીધો. હઝાલની વાત એમણે ધરથી જાણી લીધી હતી. ત્રણે ૧૮ વર્ષ ૫૨ બનેલો બનાવ ફરી બનવાનો હોય તેવી આગાહી તેમને યથા હતી. તેઓ આ જગે દોડતા આવ્યા હતા. ફિરોજ પડ્યો હતો ત્યાં જઈ તેને વળગી પડ્યા.

“આ તો જહાંગીરશાહ શેઠ” કાઠ બોલ્યું.

એ શબ્દનું નજદુ યયું. સર્વે સ્તબ્ધ થઈ ગયા જહાંગીર શેઠનો જ પુત્ર આજ મનુરોના નેતા! ભગવાનની અજ્ઞા લીલા!

જહાંગીરશાહે પોતાના પુત્રની લાસ જમીન પર મેલી દીધી. તેઓ ઉઠ્યા ઉભા થયા. અવિચલિત ભાવથી તેઓ બોલ્યા: “ભાઈઓ, આ છોકરો મારો પુત્ર છે. ૧૭મી વર્ષની સગા ભોગવી હું પાછો આવ્યો છું. તેને આજ આઠ દિવસ થયા. ખુદાએ મારા પુત્રને પાછો બોલાવી લીધો. જેવી પ્રભુની

મરજી. મને માત્ર ગર્વ એટલો લેવો રહ્યો કે ખુદાએ મને આંધો વીર પુત્ર આપ્યો. કેને એવું મરજી મળે? અન્યાયની સામે છાતી ખોલીને જે ઊગે રહી જાય તેજ સાચો વીર બોલો બોલો ફિરોજની જય!”

ફિરોજની જયના પ્રયંક પુઝારોથી આકાશ મુંઝ રહ્યું. ધસારામધે લેકિ દરવાજાને ખોલી અંદર ચાલ્યા. પોલિસે આ વેળા બંદુક ચકાવી નહિ. તેઓ પિતા પુત્રનો આવો વિલક્ષણ દેખાવ જોઈને સ્તબ્ધ થઈ ગયા હતા.

દરવાજે મેનેજર પિસ્તોલ તાકી એમો હતો. જહાંગીરશાહે જોઈને તે ચોંટી પડ્યો તેની પિસ્તોલ નીચે પડી ગઈ.

લલિત થઈ તે બોલ્યો: “આ બનાવ માટે હું ખરેજ દિલગીર છું. પણ તમે સમજી શકો કે હું શું કરી શકું?”

“તમે જરાયે મુંઝાશે નહિ હું તમને દોષ દેતો નથી. હું માનતો થયો છું કે ખુદા જે કરે છે તે આપણા કસ્યાણુ માટે કરે છે.” જહાંગીરશાહે શાંત સ્વરે કહ્યું: “આ ખસિ-દાનથી મનુરોનું દિલ થતું હોય તો મને ખેદ નહિ થશે.”

“હું શું કરી શકું?” માલેકો જે કરે તે ખરું.” મેનેજરે પોતાની લાચારી બતાવી.

એ કલાકની મસલત પછી જહાંગીરશાહે બહાર આવી મનુરોને કહ્યું: “ભાઈઓ, ઈશ્વરનો આભાર માનો. તેણે તમારી માગણી સાંભળી છે. તમારી હાજરી માટે નવા નિયમ બનાવવામાં આવશે. મનુરી કાપી લેવાની હાલની પ્રથા દૂર થશે.”

મનુરોએ આ સાંભળ્યું. એ કલાક પહેલાં એ સંભળ્યું હોત તો આનંદથી મેદાન ગમતી દેત. પણ હાલ તો તેઓ ચૂપ રહ્યા. ફિરોજના અલિદાને તેઓને સુપ. કર્યા હતા.

દિરોઝની લાશને ધરે લાવવામાં આવી. ગુલચેદર તો દીકરાની લાશને વળગી પડી, જોતે પોતાના ઉદરથી જન્મ આપ્યો. જોતે પોતાના લોહીથી ઉછેર્યો તે દિરોઝ આજ સુધી થઈ ગયો હતો. શરીરન આવી. પરીન આવી. પરીનની માતા આવી. તે પણ દિરોઝ અને વળગી વળગીને કષ્ટાંત કરવા લાગી. ચારે તરફ હાહાકાર મચી રહ્યો. સર્વ રડી રહ્યાં. વિલાપ કરી રહ્યાં. દિરોઝને માટે અને માતાઓનું કષ્ટાંત ન દેખી શકાય એવું હતું. મજૂરો અને માલેક કોઈ એવું નહોતું કે જેની આંખમાંથી આંસુની ધારા નહિ વહેતી હોય.

જહાંગીરશાહ રડી રહ્યા હતા. મિલ આગળ અને માલેકો આગળ સમજૂતી કરતી વેળા અને મજૂરોને કહેતી વેળા તેઓએ ખૂબ ધીરજ ધરી હતી. પણ ધરે જતાં તેઓની એ ધીરજ રહી નહિ. તેઓ પોતાના ખડમાં જઈ ખૂબ રડ્યા. રડવાથી દિલ મોઝગુ થયા પડી. એઓ કષ્ટાંત કરતી પોતાની ગુલ પાસે આવ્યા. તેના ખભે હાથ મેલી બોલ્યા: “ગુલ મારી, આવાં જહાદરીભયાં મોત માટે પુહાને આહાર માન. ધીર ધર. આવાં મરુ માટે રડ ના.”

મોતે જો કે એમ કહેતા હતા પણ એમનું હૈયું જ રડી રહ્યું હતું. ગુલનો વિલાપ અસહ્ય હતો. જે દોહત-દિરોઝ મેળગીને તેણે સપળાં દુખને ગણકાવું નહોતું, પતિવિયોગના અંધકારમય જીવનમાં જે ચેરાગથી આશા અને ધૈર્ય તેણે જાળવી રાખ્યાં હતાં તે દોહત આજ લૂટાઈ ગઈ. તે ચેરાગ આજ છુટાઈ ગયો. તે હવે કેમ જીવી શકે?

રડતી ગુલે પતિ પ્રત્યે જોયું. પતિની આંખો ભીની હતી. તે બોલી: “જહાંગીર, હું સંતાપી ગઈ. ખદા જે કરે છે તે આપણા

કષ્ટાણુ માટે કરે છે તે હું કેમ માનું? મારા દીકરા, મારા દિરોઝ તું ક્યાં ગયો? તું કેમ સુખ થઈ ગયો? મારા ચેરાણુ મારા જિવનનો આધાર? હું કેમ શાંતિ ધરું? જોતે મારા બોલે બેસાડી રમાડતી ને મારા લાગ્યને ધન્ય માનતી તે આજ ધરતી પર પડ્યો છે એમ ગણી મારું હૃદય કેમ સંભાળું? દિરોઝ મારા દીકરા!”

દિરોઝના વીર મત્યુના ઘોળ દિવસે, ગુલચેદર પણ આ સંસાર ઝોડી ચાલી ગઈ- જાણે પડી પોતાના બાળકની શોધમાં પીંજ-ગામાંથી નીકળી ગયું.

મુંઝાઓ છો શા માટે?

બહેનો

તમારી તંદુરસ્તીના તમારા મનની વાતના કે તમને મુંઝવતા ગમે તે તણુ સવાલો અમને ફક્ત શ. ૧-૨-૦નું મનીઓર્ડર કરી પૂછવો અને તમારી મનની ઇચ્છા પૂરી કરી સુખ મેળવો.

પત્ર વ્યવહાર બાનગીજ રહેશે.

—લખો:—

રતિલાલ મહેતા

મોડર્ન, કન્સલ્ટન્ટ

કટકીયાવાડ-અમદાવાદ

ઉપા,

તારા પત્ર મળ્યો. સમાજવાદના તોફાની વિચારોને સિદ્ધાંત તરીકે અપનાવવાની તને કુન લાગી છે. એ વાત મારાથી અશુભશ્રી નહીં. પરંતુ અત્યારસુધી એ વિષે મેં ચુપસીદી સેવી હતી અને જ્યારે તું એ વાદના સિદ્ધાંતને મારી મંચડીને એક પત્રમાં દાખલ કરવા માંગે છે ત્યારે મને થયું કે સિદ્ધાંતને ખાતર પણ તારા ખૂબ ઉછળતા મગજ ઉપર દાહક છાંટવી. હું એવો મત ધરાવું છું કે દરેક વ્યક્તિ પોતાના વિચાર પ્રમાણે અભિપ્રાય બાંધવાને સ્વતંત્ર છે, અને એકબેકને 'સ્વાભિપ્રાય' તરફ દોરવાનો-બળજરીથી કાર્ષેને અધિકાર નથી. તારા અભિપ્રાય- તારી માન્યતા અને તારા વિચારો મુજબ વર્તન રાખવાને તું સ્વતંત્ર છે. તું જે લખવા માંગતી હોય તે બેઠ કર. જે વાંચવા માંગતી હોય તે વાંચવા કર હું તને શેકીશ નહિ. માત્ર તારા તરફ મને જેમીશ નહિ. સમજીને ઉપા ?

સમાજના નાનકડા વર્તુળમાં રહેતા મુઠ્ઠી-બાર પ્રાણીઓ કે જેમનું વાંચન થતું હોય છે, અને જેઓ ગ્રંથગીમાં કુટુંબ સંભાળવાના કાર્યમાં મસગુલ રહેવાથી "નવું" વિચારવાનો સમય નથી મેળવી શકતાં તેમની વચમાં એક કુખન મગજ એવું વસતું હોય છે કે જે કાર્ષક, માર્કસ, રૂસો, મરિયનશો વિગેરે થોડાક મહાન પુરુષોનાં વિચારો વાંચી ગયું હોય છે. આવા પુરુષોના લખાણ વાંચવાથી મગજ ધ્રુવગતી લાવનારો અને ગળન-ગળી જીર્મીથી કુદવા માંડે છે. તેમાં કોઈનો કોઈ નથી. એના ચમકારાને વ્યક્તિને ધણો લઈ જાય છે તેમાં શંકા નથી. પરંતુ કમનસીબે એવું બને છે કે ઉપર કહેલા લેખ-

કાને ગમે તેમ વાંચી નાંખ્યાં પછી પોતાના નાનકડા સમાજમાં પોતાને મદાન માની બેસે છે. તે કારે છે કે પોતે જેટલું વાંચ્યું છે તેટલું કોઈએ વાંચ્યું નથી કદાચ એ સાચું હોય છે તેથી તે માને છે કે સમાજમાં ક્રાંતિ ફરકાવવા જેટલી શક્તિ અને સિદ્ધિ પોતે પ્રાપ્ત કરી લીધી છે. આથી તે વ્યક્તિમાં અદંભાવ પ્રગટે છે. આ અદંભાવ Supriority complex નથી હોતો પરંતુ Vanity હોય છે. તેથી દરેક વ્યક્તિની બેઠે તે પોતાના સિદ્ધાંતની વાત કરવા મંડી પડે છે. સ્વીકાર કરે છે. અને એ રીતે પોતાનું બહુતાન પ્રદર્શિત કરવા યત્ન કરે છે.

આતો એકાદ સામાન્ય વ્યક્તિની વાત ચર્ચ. પરંતુ ઉપા, હું તને પોતાનો જ કંઈક રહેવા ઈચ્છું છું. બે સાંભળ. પૃથ્વીની ઉત્પત્તિ વખતે મનુષ્યો કેમ જીવતાં હતાં તે કેટલાં સુખી હતાં તે તો તે કદાચ એચ. જી. વેલ્સ અને કાર્વિનના કોઈ પુસ્તકમાં વાંચ્યું જ હશે, ત્યાંથી થોડા આગળ ચાલી એ દિંદમાં સંસ્કૃતિ ખીલી. ચિનમાં કોનફુશિયસનો જન્મ થયો તે પ્રાચીનકાળ તરફ નજર કરો. હિંદુ વિષેના પુરાતન કાળની પદ્ધતિ તે બરાબર વાંચી લીધી જ હશે તે પુરાતન કાળમાં કે જ્યારે 'રામરાજ્ય' હતું ત્યારે સમાજરચના સુંદર હતી. એવું તો તને લાગ્યું જ હશે. અને તેરી જ રીતે કોનફુશિયસના વખતમાં ચીનમાં અને પ્લેટાના વખતમાં ગ્રીસમાં અને ઇટાલીમાં મુખશાંતિ અને આખા દેશમાં એવું પશુ તને લાગ્યું હશે, પછી જ સમાજરચના-રાજકીય પદ્ધતિ અને લશ્કરી નિતિ દરેક દેશમાં ધીરે ધીરે બગડતી ચાલી. અને મોટે મોટે ક્રાંતિના કંઈક નુતન યોજનાના વિચારોની ઉત્પત્તિ થઈ પડેલી ક્યાં ચર્ચ? ફ્રાંસમાં, ત્યાં પહેલો રાજ-વિપ્લવ થયો. તે Democracy-ના ઈટલીની ફ્રેન્ચીની લીબર્ટોના આદર્શોના ઉલ્લેખાળ આગ્યો,

આ ઉદ્યક્ષાળનું કારણ શું હતું? ચાલ તો, ઉપા આપણે ફરીથી જરા, ભુતકાળમાં ફરી આવીએ. ભુતકાળની પેલી બધીજ રચના યોજનાનો ધૂમડો થઈ ગયો હતો. ને અત્યાચાર અનિતિ વિગેરે પ્રસરવાથી 'નુતન' વિચારને નુતન યોજનાની આવશ્યકતા ઉભી થયેલી. તેવીજ રીતે અન્યું રશિયામાં પણ રહેજ ઉંડું મનન કરતાં સમજશે કે આ કહેવાતા ધોરતા સમગ્ર સમાજમાં વ્યાપી નહોતી ગઈ. દલીલ અને અમીર એવા બે વર્ગો પડી ગયાં હતાં. અને દલીલતના દુઃખો વધી ગયાં હતાં. તે નિવારવાની ફકત જરૂર હતી. ત્યાં ધર્મના ઝઘડા ન હતાં લગભગ સમગ્ર યુરોપમાં ધર્મ તો એકજ હતો. અને ખાસ કરીને એકલા ક્રીસમાં અને એકલા રશિયામાં તો એકજ ધર્મ હતો. પણ પેલા એ વિભાગોનો સમન્વય સાધવાનીજ જરૂર હતી તેવું કરવા લેનીન જન્મ્યો. માર્કસ અભિનંદન લેનીન મારે છેજ છે. અને હું ટ્રાક્ટોય, લેનીન, કોપેટકીન ધર્મખંડો, એ સર્વ મારે પુન્યતા ધરાવું છું. હવે, એ મહાશયોની નીતિ હિંદ મારે કેટલી યોગ્ય છે તે જરા જોઈએ. હિંદ અને રશિયાનો તફાવત તે વિચારી જોયોજ હશે. 'મે' કહ્યું તે પુરાતન કાળનું હિંદ અને આજનું આધુનિક હિંદ-સર્વ-દષ્ટિ સમક્ષ રાખી આટલું જરા વિચારીએ કે પુરાતન કાળમાં હિંદ અવિભાજ્ય હતું. અને આજે ભાંગેલું છે. તરફ તરફના વર્ગોની સમાજરચના હિંદમાં નજરે પડે છે. તેટલી ભૂતકાળના ભારતમાં ન હતી. તેથી જ પુરાતન કાળમાં લોકો સુખી હતા. એ ચોક્કસ જણાય છે. એટલે ગાંધીજી કહે છે. તેમ સર્વ ધર્મ સમભાવ વિના હિંદનો ઉદ્ધાર નથી, ચલાવો. એટલે પ્રત્યેક ચિત્તનું કામ એટલુંજ હોઈ શકે કે હિંદમાં એક ધર્મ અથવા સર્વ-ધર્મ સમભાવ પ્રગટે તેમ થાય પછી આપણે

રશિયાની રચના સાથે આપણી રચના સર-ખાંતીએ ધારા કે હિંદમાં પણ ધર્મના ઝઘડા બળીને, ખાખ થઈ ગયા. પછી શું બાકી રહ્યું? જીવન સુખી કેમ બને તે. સુખી જીવન એટલે શું તે શોધવાનું રહ્યું. અને ચોક્કસ ખાતરી છે કે તે વડઝવર્ગ જર્મનીનો ગરે, ક્રીસનો પ્લેટા ત્યા હિંદના વેદમ વ્યાસ વગેરે ક્રીસ્ટુદાના 'જીવન' વિષેના વિચારો ગણ્યા જ હશે. આપણા તત્ત્વવિદાના મુત્રાથી તું અમળ્યું નહિ હોય. તેઓ બધા જીવન વિષે કેવી વ્યાખ્યા કરે છે? તેમણે કહેલું અને વણવેલું સુખી જીવન સ્થાપવા રશિયાના સિદ્ધાંતો આપણને મદદ કરે છે. કેમ? એ તને માલમ પડી આવશે. વિજ્ઞાનીક જમાનાને દેનારી દર્ષએ અને પ્રાકૃતિક જીવનને વિચારીએ તો રશિયાની માફક ઈશ્વર વિનાનું રાજ્ય ચલાવવા તું તૈયાર નહિ જ થાય. આટલું થશે તો તું જરૂર કણક કરશે કે રશિયા સામ્યવાદ હિંદ માટે શક્ય નથી.

અને...તું જોને 'અન્યાય' કહે છે. તે અન્યાય નિવારવાનું આપણું ગરુજ નથી. એવા અન્યાયો તારા સામ્યવાદી રશિયામાં નથી યતા. એમ તું કહી શકે છે? આ બધા ઉપરથી દેખાતા અન્યાયો મુજ તો "અ્યાયો" જ હોય છે. એમ આપણા શીસ્તકો કહે છે. તે તં કેમ ન વિચાર્યું ઉપા? What is fare? નો ને તે વિચાર કર્યો હોય તો અને ખાતરી છે કે તું સર્વજન ન્યાય જ જોયા કરત પાછો પેલા ગીતાનો શ્લોક યાદ આવે છે. કમર્ષ વા ધિકારસ્તે મા ફલેષુ ક્વાચ્ચ ॥ ભગવાન જેવું કંઈક બ્રહ્માંડમાં છે એવું જો માનતા હોઈએ તો જરૂર જણાય કે અન્યાય કરવા ઈશ્વર કદી લલચાતો નથી.

લિ. તારો જ

પ્રજ્ઞાંત.

શ્રીખોધનું વાર્ષિક લવાજમ : દેશ રૂ.૪-૮-૦ પરદેશ રૂ.૫-૮-૦ અથવા નવ શીર્લોગ મોકલવાં પોસ્ટલ ઓર્ડર ક્રોસ કરવો નહિ : વી.પી. થતું નથી

સ્ત્રીઓના કેટલાક રોગો

અને તેની દવા.

આ સંસારમાં સ્ત્રીઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે કે તેમણે સુંદર, સુખ્ય જળબુદ્ધિમાં શ્રેષ્ઠ અને તન્દુરસ્ત પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી. આવી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાને માટે તેમણે વૈદ્યશાસ્ત્ર અને સદાચારના નિયમો જાળવવા જોઈએ તથા એ નિયમો પ્રમાણે ચાલી પોતે અનેક રોગોથી મુક્ત રહી તન્દુરસ્ત અને સદાચારી યત્ન જોઈએ. જે એ પ્રમાણે થાય તો જ સારી પ્રજા ઉત્પન્ન કરી પોતાના ઘરસૂત્રને સારી રીતે ચલાવી શકે, અને તેમ થાય તો જ પરિણામે શારીરિક અને માનસિક વ્યાધિઓ અને ઉપાધિઓ 'ઓછાં' થાય. પરંતુ ઘણા ખેદની વાત છે કે સ્ત્રીઓ આવા જ્ઞાનથી ઘણીજ અજાણ જોવામાં આવે છે. અને તેને લઈ અનેક રોગોને વ્યાધિન સંકટ મોગવે છે. માટે સ્ત્રીઓને ખાસ ઉપયોગી વૈદ્યશાસ્ત્રના જ્ઞાનની ઘણી જરૂર છે. જે કે કેટલાક રોગો 'પુરુષો' પ્રમાણે સ્ત્રીઓને પણ થાય છે. અને તેને લગતી ચિકિત્સા વગેરે એકસરખી હોય છે. સ્ત્રીઓના ખાસ-દુખા-શુભ રોગો, જેની ચિકિત્સા ઉપાડી રીતે થઈ શકતી નથી, તેમ સ્ત્રીઓ યત્ન અને સંકેતથી ખુલ્લી રીતે વૈદ્ય ડોક્ટર પાસે પોતાના રોગની દલીલત જણાવી શકતી નથી; એટલું જ નહિ પરંતુ કેટલીક તો પોતાના પતિ કે બહાણા સંબંધીઓને પણ કહેતાં શરમાય કે આવી અડચણોને લીધે તે પોતાના રોગોના ઉપચાર કરી શકતી નથી; તેથી તેવા કેટલાક રોગો વધીને તેનું પરિણામ વિપરીત આવે છે. જે સ્ત્રીઓ રોગોના જ્ઞાનથી દુરળ થયેલી હોય તો તેઓ પોતાનો અચાવ કરવાના ઉપાયો લઈ શકે. સ્ત્રીઓના શુભ રોગો પર ઉપચાર કરવાને સ્ત્રીઓ જ હોય. એ વધારે યોગ્ય છે. અને તેમને આવા જ્ઞાનની વિશેષ જરૂર છે. સ્ત્રીઓને ઘણા દુખા રોગો થાય છે, તે સર્વનું અદ્વી વર્ણન કરેલું નથી. પરંતુ તેમાંના કેટલાક રોગોનું ઉપયોગી ટુંક વર્ણન વૈદ્યશાસ્ત્રના આધારે આપેલું છે.—

અતુદર્શન સંબંધી રોગો:—સ્ત્રીઓને રત્નેદર્શન આદિ વર્ષથી થઈ થઈ પચાસ વર્ષ

મુધી ધણું કરી ચાલુ રહે છે. અને દર માસે ત્રણથી પાંચ દિવસ મુધી રજાવા થાય છે. રત્નેદર્શન દેશ, કાળ અને હવા વગેરે કારણોથી કાંઈ સ્ત્રીઓને વહેલું મોડું 'પણ' આવે છે. તેના કારણે-જાળાઓને યુવાવસ્થાની પરીપક્વ સ્થિતિમાં આવ્યા પહેલાં અથવા શરીરની તન્દુરસ્તી-સારી ન હોય, એવા સમયમાં સંસારમાં નાખવાના હાનિકારક રીવાજથી ઘણી સ્ત્રીઓ અતુદર્શનના કંટાળા ભરેલા રોગની ભોગ થઈ પડે છે. જ્યારે યુવાન જાળાઓને પ્રથમ રજા રવા થાય છે. ત્યારે તેની બરાબર માવજત થતી નથી; જેવી કે-ઠંડી દવા, ભેજવાળી જગા, ઠંડા પાણીથી સ્નાન; બીનાં-કપડાં, ઘણા વખત જોમા રહેવું, જમદી પચે નહિ એવો જોળવાળો ભારે ખોરાક, ઘણો શ્રમ, ભય, ગુસ્સો, અતિગરમ, અતિકંઠા અને દુખા પદાર્થો ખાવા; વગેરે એ સર્વથી તેમને મુક્ત રાખવી જોઈએ; પણ અજાણ સ્ત્રીઓને વિશે કશોપણ નિયમ પાળતી કે પળાવતી નથી. તેથી, રત્નેદર્શન બંધ કરવાના ઉપાયોથી, સંસારની વાતો કાચી વયમાં સંભળવાને લીધે, અપક્વ સ્થિતિમાં દરતાન વહેલું આવવાથી, ગર્ભ રજા પછી યોગ્ય સંભાળ ન રાખવાથી, અધુરે સ્ત્રાવ થઈ જવાથી, સ્ત્રીઓના ખાનગી રોગોમાં કેટલીક અજાણ દાયણો-સુધાણીઓના લાથે ઉપાયો કરવાથી અને ગર્ભસ્થાનની કાંઈપણ વિદ્યુતિથી પણ અતુદર્શનને લગતા રોગો થાય છે.

રોગના પ્રકાર અને લક્ષણ:—(૧) નટા-તર્વ-દરતાન બંધ થવું. (૨) પિંડિતાર્વ-અતુસ્ત્રાવ દુઃખાવ-સાથે થવો. (૩) અત્યાર્તર્વ-અતુસ્ત્રાવ જોઈએ તેથી વધારે થવો.

આ ત્રણ રોગો માટે અમારો આપતો અંક જુઓ.

આ કેમાંથી આપ્યું છે તે જાણો છો ?

સતી મંડળ ભા. ૨ ને

કિં. રા. ડા : સોનેરી નામ

આ પુસ્તકમાંથી આ લેખ આપ્યો છે. જાહેનોએ આ પુસ્તક અવસ્થા ઘરમાં રાખવું જોઈએ. આ પુસ્તકની ત્રણમ માસિકમાં પ્રેક્ષકે વાંચો.

[ડીસેમ્બર માસના અંકમાં : એપ્રિલ માસના અંકમાં આવેલાં જવાબ જે છાપવામાં આવ્યા છે. તે શ્રી વિમળાબેન દ્વેના લખ્યા છે. તે સુધારોને વાંચશો.]

શ્રી. વિમળાબેન પટેલ. કિંકુયથી લખેલ જવાબ નીચે મુજબ આવ્યા છે.]

ગઈ સાલના "ઐશ્વર્ય" માસિકના ૪ થા અંકમાં સળંગ અંક ૧૦૨૩ પાને ૧૮૫ વિવિધ વાની વિભાગમાં "શુભગતી સંભાળ" તરફથી ખલુર, દેળાની રાખ શો રીતે બનાવાય? એ સવાલ પૂછવામાં આવ્યો છે. તેના જવાબ મારી સમજ પ્રમાણે નીચે મુજબ આપું છું.

દેળા ખાંવાથી નાના બાળકને ને ભાર રહી હોય તેા એની હોલને બાળી રાખ કરવી. તેને બારીક કપડાથી ચાળીને એક નાની ચમચી દિવસમાં ત્રણ વખત બાળકને પાવાથી એને આરામ થઈ જાય છે. અને ને ખલુરનો ભાર રહી હોય તેા ખલુરની અંદરનો દેળાનો ચાળીને રાખ કરવી. પછી એને પંજુ બારીક કપડાથી ચાળીને નાની એક ચમચી દિવસમાં ત્રણ વખત પાવી. આશા છે કે આ મારા ખુલાસા થો બેનાને ઉપયોગી થશે.

કિંકુ (કન્યા) વિમળાબેન પટેલ. શુદ્ધરપાક :

શુદ્ધર શેર ૧, લાવી તેના કટકા કરવા, તેને ઘી શેર ૧ માં તેળવા. ફીની બેરોબર તળાય એટલે તેના બૂકા ઝીંજો કરવો. તેમાં ખાંડ શેર ૨, અડી તારો ચાસણી કરી નાખવી. તેમાં મસલો નાખવો. પછી તેને કચરાટમાં ફારી ચોસલાં પાડી ઉપયોગમાં લેવો.

[સલીમ ડગભાઈ]

શિથોડાના લોટની જલેબી :

૧ શેર લોટ, ૧૦૦ શેર ખાંડ, ૧૦૦ નવચંક સફરોચાનો લોટ, એક ચમચી ખપત્તેગી.

એક શેર શિથોડાના લોટમાં નવચંક સફરોચાનો લોટ ભેળવીને એક આનીભાર દહીં

અને થોડા ઘીનું મેણુ દઈ પાણી નાંખી ખુબ મસળી (પાટાડોના ખીરાં) જેવું કરવું. અને સઘરી પર ધીમી આગે મુદી, હલાવ્યા કરવું. સાધારણ જાડુ થાય તે લોટ બકાઈ જાય, પછી ઉતારી (આગળ બટાકાની જલેબીમાં આપ્યું છે તે મુજબ) જલેબી પાડવી. ચાસણી એક તારી રાખવી. અને ગરમ ગરમ ઉતરેલી જલેબી ચાસણીમાં નાંખવી. ખીલે લાણુ થતાં પહેલાં પાણુ દાઢી ચાળીમાં મુકવો. ચાસણીમાં લીંધુ નીચેની ગરમ રાખવી. આ જલેબી ફરાળમાં પથુ લઈ શકાય છે.

શહેની વાની.

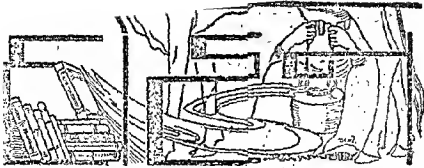
બટાકા ૧ શેર બારી રોતસર કટકા કરી મીઠું, જીરતા પ્રમાણમાં નાંખી રાખવું, રાઈ દળેલીને ખુબ ફીણી, દળધ, ઢોંગ અને તેલ નાંખી, બટાકા સાથે ભેળવી દઈ, કાચની બરણીમાં ભરી દેવા.

એક અંવાડીઆ સુધી આ અથાણુ બંગાડે નહિ. આ રોત મુજબ, સુરણુ, શકરીઆ, રતાણુ અને દળાં, ફાંદી, ચીલડાંને પણ રાઈ વાળી બનાવી શકાય છે.

મુજબ, વિમળાબેન દ્વે.

ગુજરાતની બહેનોનું ગૌરવ-ગરબામાં ૫૪-૨૩મે પાને છેલ્લા પેરેમાં "અભિનયો દર્શાવવા" તે પેરેમાં ફોટો સુધારો : દાખલા તરીકે 'હોય તાલની માત્ર' છે. એમ સુધારી લેવું.

ખીલું તેના ચીત્રોના બેલોક તૈયાર થતાં દોષથી અંક મોટા કર્યો. છતાં તૈયાર થઈ ન આવનારી ચિત્રો પંચેર ચમચી લીધું છે.

એવાલાલ મુનશી કહે છે કે-

ધીમતિ સરોજિની નાયક કહે છે કે-

ભાવનાત્મક અપૂર્વતાની શોધ જેમ હું
તો આપ્યો છું તેમ તેને સાહિત્યમાં સરજ-
તા પ્રયત્નો પણ કરતો આપ્યો છું. પ્રવચ-
ન સ્થૂલ સંખ્યેથી પર એવો ચક્ષુષ સંખ્ય
અને તેનું નિરીક્ષણ અને વર્ણન કરતાં
લાગ્યું કે એ સ્ત્રી પ્રરુચની સર્વાંગ સુંદર
ક્ષત્રામી ભાવના છે. પ્રવચ્ય કદી સંપૂર્ણ સિદ્ધ
જતો નથી, પણ સદાય સિદ્ધ થતો જાય
વિખતી તરફ આકર્ષવાની પશુવતી પગલે
પગલે ભાવનાત્મક અપૂર્વતા પ્રાપ્ત કરતી ને
મ થતી જતી, આંખરે વિશુદ્ધ પ્રભવમાં
જુએ છે. અને જેમ આ અપૂર્વતાની સિદ્ધિ
જાય છે તેમ, એમાંથી તમિના અંશ બધ
સ્વક આત્મક પ્રગટે છે. 'વેરની વસુધાતયી
દેવે દીપેલી' સુધી પ્રવચુની ભાવનાનાં
નાચિત્ર મેં ચિત્તમાં છે, અને તેની સર-
સાહિત્ય કારા વ્યક્ત કરવાના પ્રયત્ન
છે. [રસદર્શનમાંથી]

સાહિત્ય જ્યંતિ લાખા છે. જ્યંતિ ભાવના
છે. લાંબા લાંબા વાક્યો તથા, શબ્દાલંકારો
માટે હવે જરૂરી આવકાશ નથી. હવે તો એજ
અભિહિત છે કે આપણા શબ્દ લાખો માનવોનાં
દુઃખ તથા વેદનાઓ વ્યક્ત કરવાને સમર્થ
જનો. લાકડાંતો લાર ઉચકતાર. મનુષ્યની
મનોરમતા, પથરો ફેડનારની મનોવેદની, જેજ
પ્રવચ અથવા દુઃખજના સમયનો કાલકાર અને
જરીજોના બીજણી અભાચારોને ચિત્રિત કરી
લકે એવી શક્તિ આપણા શબ્દોમાં હોવી જોઈએ
શબ્દોને કોઈ જાતના કલાવિધાનની જરૂર
નથી. સરી એ ધરતી પર એ. પ્રસરેલા છે.
ચોર્ સાહિત્યે પૃથ્વીના ખુણે ખુણે પોતાનો
પ્રભાવ પ્રસારેલો છે. સાહિત્ય જ્યંતિનું અંતિમ
સ્પષ્ટીકરણ છે. [હિન્દી કાશીરમાંથી]

સત શત્રુ દ્વાજને નાનીઆઈ અને માતા-
આઈ નામે બે કન્યાઓ હતી. બ્યારે તેઓ
પરણવાલાયક-ઉંમરની થઈ ત્યારે માતાપિતા
તેમનાં લગ્નનો વિચાર કરવા લાગ્યા. આજે
પણ બે છોકરી મોટી થાય છે, તો માઆપને
ચિંતા થવા માડે છે, તો તે પ્રાચીન જમા-
નામાં તો પૂછવું જ શું ? પણ આ સંસારી
સાધુની અને દીકરીઓએ તો કુંવારી રહેવાનો
નિશ્ચય કરેલો હતો. આજે પણ છોકરીઓને
કુંવારી રાખવાની માઆપોની દિમત ચાલતી
નથી, તો તે જમાનામાં તો ક્યાંથી જ આવે ?
વળી કુંવારી રહેવામાં છોકરીઓમાં પણ આ-
જના કરતાં તે જમાનામાં વધારે દિમત
બેઠતી જ હશે તો.

આ અને બહેનોને લગ્ન કરવાને સમજ-
વવાના અનેક પ્રયત્નો થવા પડેલાં તો પિતાએ
જ એમને કહ્યું, 'બેટા, હવે તમે મોટી થઈ
છો. તમારે હવે લગ્નનો વિચાર કરવો બેઠકો
ત્યારે આ પુત્રીઓએ જવાબ આપ્યો, 'પિતાજી,
તમારી સાધનાધારા એને વંશધારા અને સાચ-
વવાં બંધોરે મારે શક્ય નથી. ગમે તે એક જ
અમારાથી સચવાય એમ છે. તો એમાં કંઈ શ્રેષ્ઠ ?
અમે તો તમારી વંશધારા આગળ ચલાવવાને
બહલે સાધનાધારા જ આગળ ચલાવીશું.'

પછી પિતા શું બોલે ?

આ પછી માતાએ એમને સમજાવવાનો
પ્રયત્ન કર્યો અને કહ્યું, 'બેટા, આપણે ઓંઓને
વળી સાધના શી ? એ તો પુરુષોને રોએ.
આપણે તો આપણે સંસાર ભેડો. તમે હવે
હટ સંસાર માડો.'

પુત્રીઓએ જવાબ દીધો, 'માતા, સંસાર
બે માંડવો હોય તો સંસારમાં મન બેઠકો.
અમારું મન તો તપસ્યામાં—સાધનામાં છે.
મનવિનાનો વિવાદ એ તો વ્યભિચાર જ રહેવાય.'

માતા પણ પાંછી પડી. આ અને બહેનો
ઉપર એમનાં લાઈની ખૂબ અસર હતી; તેના

મૂળ લેખક : શ્રી. કિર્તિજીભાઈન એન-
ગ્રોસાહનથી જ અને સાધનાને માર્ગે ચ
હતી. માતાપિતાએ એ લાઈને પણ દપ
આપ્યો કે, લે હવે, બહુ ચક્રારી મૂકી છે
બે. લાઈને પણ થયું કે, લાવને હું દહી નો
તેણે જઈને અને બહેનોને કહ્યું. 'બે

તમે સાધનામય હોવન ગાળવા માંગો
એમાં તો કંઈ બોડું નથી, પણ મારે મ
એક જ વસ્તુ વિશે તમને પૂછવું છે. માણસ
દેહની જૂથ કંઈ જેની તેવી નથી હોતી.
જુથા ખૂબ પ્રચલ હોય છે અને એને છત
એ અતિ મુશ્કેલ વાત છે. માણસનો સ્વભા
જ અધોગામી છે. તો એ અધોગામી સ્વભા
વને છતરો શી રીતે ?

ત્યારે આ બહેનોએ જવાબ આપ્યો
"લાઈ, તું અમને એમ પૂછે છે કે અમારા
રહેણાં સિવ (દેવી અંશ) અમારા છ
(જાકરી અંશ) બે શી રીતે છતી રહેશે ?—
માનવની સ્વાભાવિક ગતિ બે અધોગામી ર
તેને અંમે ઊર્ધ્વગામી શી રીતે કરીશું ? કે
તો ખૂબ સહેલું છે. 'દીપ લગાય તેજ જ
ચાંદી છે.' તેમની સ્વાભાવિક ગતિ અધોગામ
જ છે. કાઈ પણ પ્રવાહી નીચે જ વહેવાનું
પણ જ્યાં વાટને મોઢે દીવો પેટાઓ કે તર
જ તેણી સતિ ઝીલડી રઈ જવાની—ઊંચ
ગતિ થઈ જવાની. તે નીચે જવાને બંદલે ઝાં
ચાવા આંધરાનું. એમાં મુશ્કેલી શી ?"

ભાઈ શો જવાબ આપે.

આમ ભાઈ પણ સમજાવી ન શક્યો, એટલે પછી સખીઓને માથે એ કામ આવી પડ્યું. તેમણે જઈને કહ્યું, 'બહેન, સ્રીઓએ તે કદી સાધના કરી છે? આપણાથી તે વળી સાધના થતી હશે? માટે તમે એ વાત પડતી મૂકા અને પરેશી નહોતો.'

બહેનોએ જવાબ દીધો, 'બહેન, સ્રીઓને મારનાર સ્રીઓ જ હોય છે. સ્રીથી કશું થાય નહિ, સ્રી તો નગાલી, એવું કહેતાં તમને સરમ નથી આવતી? અમે તો પૂછીએ છીએ કે જગતે સ્રી પાસે માંગ્યું છે ક્યારે? જગતે ક્યારે સ્રી પાસે ઉચ્ચ વસ્તુનો શરો કર્યો છે કે સ્રી તે આપે? સ્રી પાસે એવી માંગણી થઈ હોય અને છતાં તેણે તે પુરી ન કરી હોય તો અરે કે સ્રીથી કશું થતું નથી અને થવાનું નથી. પણ એમને એમ શા માટે સ્રીને વગોવા હો? 'નારસે કશું હોત નહીં; અસ દાવા કશું આવી?' એ તો જેમ ગોરખે

જઈને મત્સ્યેન્દ્ર પાસે માંગણી કરી તો મત્સ્યેન્દ્રને આપતું પડ્યું.

પ્રસંગ એવો છે કે મત્સ્યેન્દ્રનાથ એ ભારતવર્ષના અતિ પ્રસિદ્ધ યોગી હતા. ખૂબ જીવ્ય ભૂમિકાએ ચડેલા હતા. એમને ગોરખનાથ નામે એક શિષ્ય હતા. મત્સ્યેન્દ્રનાથે કુરતા કુરતા કામરૂદેશમાં જઈ ચડ્યા. ત્યાં તો સ્રીઓનું જ રાજ્ય, ત્યાં ગયા પછી અસાવધતા આવતાં મત્સ્યેન્દ્ર ખૂબ જોગવિદ્યાસમાં ડૂબી મયા; તેમની ખૂબ અધોગતિ થઈ. આખો વખત સ્રીઓમાં જ પડી રહેવા લાગ્યા, ત્યારે ગોરખનાથને કાને આ વાત આવી ત્યારે તેને પારાવાર દુઃખ થયું. તેણે નિશ્ચય કર્યો કે મારે મારા મુદ્દે પાછા ઉપર લાવવા. તે તરત જ કામરૂદેશ જવા ઊપડ્યો. ત્યાં પહોંચી તેણે મત્સ્યેન્દ્રને મળવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ એને કાઈએ અંદર જવા દીધો નહિ. આપારે એણે દેવદીએ પડેલા નગારા ઉપર ચોખ અલાબ્યા અને તે અવાજ સંભળી મત્સ્યેન્દ્ર એકદમ બહાર આગ્યા.

સ્વરિલાઈન એ એક જોગમેળમાંથી બનાવેલી એવી હવા છે જે એમને તે કામણે બંધ પડેલા માસિકને ૧૪ મી ૨૮ કલાકમાં કુદરતી રીતે ચાલુ કરે છે. સ્રીદીસ મેકીસ સ્વરિલાઈન જોગમેળમાં રહેલ જોગમેળ અર્થપાતક દોષાથી અર્ધ રહેવાની જગ્યાએ સંકટ દેવ તો સ્વરિલાઈન જોગમેળની સલાહ સીધાં વાપરવી નહીં.

સ્વરિલાઈન નકાની બોટલ રૂ. ૮, મોટી બોટલ રૂ. ૧૫, સ્વરિલાઈન તથા સંતતિ નિયમનના સચિત્ર સાહિત્ય માટે જે અવગતના સ્ટેમ્પ બીજી લખો—

એલીસ એન્ડ માર્ટીન પ્રાકારી મેન્શન, જનરલ પોસ્ટ ઓફીસ. સામે, પોસ્ટ બોક્સ ૪૧૪ (એસ. બી.) ફ્રેટ મુબમ્.

‘કાણુ છે ?’

‘જાગ મહેન્દર, ગોરખ આયા.’

‘પોતાના શિષ્યને આટલા દુરના પ્રદેશમાં આવેલો જોઈ યુરુ વસલ હૃદય જરા પલ્લવ્યું પૂછ્યું, ‘શું છે ? કેમ આવ્યો છે ?’

‘મારે તમારી પાસે ઉપદેશ જોઈએ છે.’

મત્સ્યેન્દ્રે નિખાલસતાથી અને જોડા દંઈથી કહ્યું ‘બેટા, હવે આ કંઈ પહેલાંની મત્સ્યેન્દ્ર રહ્યો નથી. હું તને ઉપદેશ નહિ આપી શકું.’

‘તે ન ચાલે. આપવો જ પડશે. હું તમારા શિષ્ય છું, તમે મારા ગુરુ છો. ગોરખ માંગે અને મહેન્દર ના પાડે એ અને જ નહિ.’

બસ, મહેન્દર જાગી ગયો. તેનું ભોગજીવન ક્ષણમાં સાપની કાંચળીની જેમ ઊતરી ગયું. બાળકનો જન્મ થયા પછી તેની નાહી માતાની નાહોથી સ્વતંત્ર થઈ જાય તે, માતૃ-નાહીનો સંબંધ જેમ બંધ થઈ જાય છે, તેમ પલકમાં મહેન્દર પાછો પૂર્વ લાવેલો મહેન્દર થઈ ગયો અને ગોરખની સાથે ચાલી નીકળ્યો. અહીં જેમ શિષ્યે દાવો કર્યો તો ગુરુએ પાત્રતા મેળવી તેને સંતાપવો પડ્યો, તેમ સ્ત્રી પાસે જો માંગણી કરવામાં આવે, તો તે પણ જરૂર સંતાપે, માણસ પોતા પાસે પણ જેટલી કરે તેટલું જ એને મળે.”

હવે સખીઓને પણ કંઈ કહેવાનું રહ્યું નહિ.

હાંદુ દયાળના એક ભક્ત રામ બગવા-નદાસ કરીને હતા. તેમણે આ બહેનને સમ-જાવવાનો પ્રયત્ન કરી જોયો. તેમણે કહ્યું, ‘સ્ત્રી જતે કામળ છે એનાથી કંઠાર સાધના નહિ થઈ શકે, તમે જીવ છોડી દો.’

ત્યારે બહેનોએ જવાબ વાળ્યો, “અંકુર કામળ હોય છે, પણ એજ કામળ કુષ્મળ પામણુકો માખણુ કરે ગાંઠ ગાંઠ લદારાઈ.”

પથાર જેવી કંઈ ડાળીઓને બેઠાને તેની અડિયાંકને નવપટલવધી મર્મરિત કરી મૂકે છે, અને એ જ કામળ અંકુર ધરતીના પાને ચીરીને ઉપર આવે છે. એટલે સ્ત્રીઓ કામળ છે એમ કહીને સ્ત્રીઓ નિર્મળ છે એવું સાબિત કરવા મથશે નહિ.”

પણ આ રાગ એમ દારે એવા નહોતા. એ સુદાએ નવો પ્રશ્ન પૂછ્યો: “લલે, પણ તમે હજી નાની છોકરી છો, તમારી તો શક્તિ કેટલી ? સાધના કેટલી ? ગતુ કેટલું ?”

બહેનોએ કહ્યું, “મહારાજ, બીજા કેટલું નાનું હોય છે ? અગ્નિનો તણખો કેટલો નાનો હોય છે ? અને છતાં એ બીજા જ ધરતી નીચે દબાયું હોય છે ત્યાંથી એ બધાને વટાવીને, પોતાનો માર્ગ કરીને સૂર્ય સામે પોતાનો બાહુ વિસ્તારે છે; એ અગ્નિનો તણખો જ પ્રબળ જ્વાળા પ્રગટાવે છે—લાકડાનો ખડકો નકામો હોય છે. બાધાને છતવી એનું નામ જ પ્રાણ—‘બાધાગિત નિત પ્રાણ.’”

આટલાથી પણ રાગ ધરાયા નહિ એમણે વળી પ્રશ્ન કર્યો, ‘પણ તમારી સાધનાની રીત તો બતાવો.’

ત્યારે આ બહેનોએ કહ્યું, “સાધનાની વળી રીત શી ? સાધના એ તો સ્વાભાવિક વસ્તુ છે—સદાજ વસ્તુ છે. એ કંઈ મારીમાંથી જળજળરીથી પાળવાની વસ્તુ નથી. વિચિર ક્ષત્રમાં વૃક્ષોમાંથી નવપલ્લવ ફુટાડવા માટે કાંઈ લાખો કુહાડી ચલાવે પણ ડાળી બેઠાને એક પણ કુષ્મળ ન ઠાડી શકે. પણ જ્યાં વસંતનો મહાવસંતોર વાંચે માટે કે લાગલી જ કામળ કુષ્મળ એ ડાળીઓને બેઠાબેઠાને ડોકિયાં કરે છે.

‘દારે લાખ કુહાડી તંદુ છતે મહાવસંતોર—એમ અમારી સાધના પણ મહાવસંતોર જેવી સદાજ જ હશે.’”

કચું જ ન ચાલ્યું, ત્યારે રાગને એક
હેરલો પ્રશ્ન પૂછ્યો, 'સારું' પણ તમારી સામ-
નાનો ક્રમ-plan-યોજના તો છે તે તો
મને કહો.

ત્યારે એ બહેનોએ ક્યું, આગળથી તૈયાર
કરેલા નકશા પ્રમાણે તો મકાનો બંધ થઈ
સકાય, આ ન ઉગાડી સકાય. આ તો પોતાની
સ્વૈર સદજ-રીતે બંધ એ તેમ સાધના અને
જીવનનો પણ નકશો તૈયાર ન હોય. એ તો
જીવંત વસ્તુ રહી એટલે એ તો જીવે-પોતાની
સદજ ગતિએ વધે અને વિકસે.

રાગની અને સૌની ખાતરી થઈ કે, આ
બહેનોને પોતાના નિષ્કર્ષમાંથી ચળાવવી એ
અસંભવ પણ છે અને અનાવશ્યક પણ છે.

નાગીનદાસ પારેખ.

'શિક્ષણ અને સાહિત્યમાંથી'

વાળની હીકાજત માટે

સ્ટરિલાઈઝે એ એક જ હોરમોનમાંથી બનાવેલી એવી દવા
માસિકને ૧૪ થી ૪૮ કલાકમાં કુદસ્તી રીતે ચાલુ કરે છે. આથી
સ્ટરિલાઈઝેશનમાં રહેલ હોરમોન ગર્ભપાતક હોવાથી ગર્ભ રહેવાની નહીં
ડોક્ટરની સલાહ સીવાય વાપરવી નહીં.

સ્ટરિલાઈઝેશન નબળી, બોટલ ૩. ૮, મોટી બોટલ ૩. ૧૦
અથવા સાહિત્ય માટે જો આનાના સ્ટેપ બીજા લખો—

લીસ એન્ડ માર્ટીન

રોડારી એન્ડ
પોસ્ટ બોક્સ ૪૮

આદર્શ લગ્ન અને

આદર્શ લગ્નમાં તો વિધવ્યભોગ કે

વિધિ બની જાય છે, આનંદ સાહિત્ય
ચિન્ત બની જાય છે. સાચો પ્રેમ ટકી ર
માટે કોઈ ઉચ્ચ આદર્શની આવશ્યકતા
છે. બંનેને સામાન્ય એવું ધ્યેય હોવું
જેની સાધનામાં બંને પ્રીતિઓ પોતાનું
સમર્પણ કરે. પતિ અને પત્ની એકબી
સ્વીકાર કરે છે અને બંનેમાં રહેલી
તાવ્રામાંથી એક સુંદર સંપૂર્ણ જીવન
કરે છે. સાચી મિત્રતાનો સંબંધ જો
તેમણે બેશો પ્રવલન કરવાનો હોય છે;
માર્ગમાં આવતી મુશ્કેલીઓનો હક્કને
સામનો કરવાનો હોય છે. આ કાર્યમાં
થવા ક્ષમતા હોય તો તેમણે ધીરજ અ
સંયમ, ક્ષમા અને ઉદારતા ધારણ
જોઈએ અને સદા જાગૃત રહેવું.
માનવવિશારને જીવિ વડે મોજા પાડી શકાય
છે. પણ તેઓ પૂરેપૂરા જતા નથી. ઉદયમ
ઉત્તમ માણસ પણ સંપૂર્ણપણે જીવિધાન
થવા માટે સતત મથતો જ હોય છે. લગ્ન
જીવનમાં જોડેલો આનંદ છે એટલું જ કુ
છે. લગ્ન એ સંપૂર્ણ સુખમય અવસ્થા
અને તેમાં કોઈ પણ વસ્તુ આડે આવે એટલે
તેનો અંત લાવવો જોઈએ, એવા જોડા બનાવે
જો જીવિધાનની ઉત્પત્તિ થાય છે. જીવિધાન
જીવિધાન એમાંથી કોઈ એકની બેવકાફી
તૈયાર નથી હોતું. પણ બંનેના સ્વકાવતો

મિલિતરિનો બેદ હોય છે. અનેક વિધોમાં
જો બંનેને એકબી સાથે વ્યક્તિઓનો વિકાસ
હોય છે, એમ જો આવશે
રીએ તો આપણા માર્ગમાં આવતી દર
સ્તીને આપણે વધુ પુરુષાર્થ કરવાની કામ
લેખીંગ

યુવોદ્ધાતાં આ અકાશીએ મળેલી નોખલ પારિતોષક મેળવનારાઓની એક સભામાં બોધણ કરતાં જાણીતા લેખિકા શ્રીમતી પદ્મ એક જણાવ્યું હતું કે, આ લોકો સ્વતંત્રતા માટે નથી પરંતુ તે તો યુરોપની સંસ્કૃતિને ટકાવવા માટે બેલાઈ રહેલી છે. આ યુદ્ધ બધી પ્રજાઓની સ્વાધીનતા માટે બેલાઈ રહ્યું છે. એવું કોઈ જગ્યાએથી કોઈ અગ્રણીએ જણાવ્યું હોત તો આપણે બીજા યુદ્ધનો સામનો કરવો ન પડત. અત્યારે બેલાઈ યુદ્ધ તો માત્ર બીજા યુદ્ધનો પ્રારંભ છે. ” સભામાં બોધણ કરતાં બીજા વક્તાઓએ સોવિયેટ સાથેની સંબંધિત ગેરસમજૂતિઓ દૂર કરવાનો આગ્રહ કર્યો હતો.

પોરબંદરના મહારાજા શ્રી નરવરસિંહજી સાહેબનાં માતૃશ્રીનું અવસાન થયું છે. સ્વર્ગસ્થ રાજમાતાનાં માનમાં ત્યાંની રાજાઓ તેમજ રાજકચેરીઓ બધા રાખવામાં આવી હતી. સ્વર્ગસ્થ કેટલાક દિવસોથી બીમાર હતાં. તેઓ પ્રેમાળ તથા માયાળુ સ્વભાવનાં હતાં.

નામદાર શિરીય સરકારે માંદામ સાંગ-કોઈ-એકને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની મુલાકાત પછી શિટન આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું છે.

સકુનલા નારણલાલ ત્રિવેદી અને ગીરી-પ્રકાશ ત્રિવેદીના સંવાદો રોજ પ્રસીધી

વીધીથી, આર્થસમાજ મંદિરમાં કાંકરીઆરોઝ પર લખે કર્યા છે.

સરધસમાંથી પકડાયેલાં શ્રીમતી યુસીલા-બહેન માવજંદર શ્રી નિર્મળાબેન બકુલાઈ અને ભાનુમતિ ચોડરીની સખ પુરી થતાં છટકાશે થયો છે.

વિલાપારલાના જાણીતા કર્મકર શ્રી નિર્મળાબેન દેસાઈ બેલગામ જેલમાંથી છૂટીને આવી ગયાં છે. અને કુ. સરજાબહેન બેટાઈ ચાણા જેલમાંથી છૂટીને આવી ગયાં છે.

ખારમાં એક સરધસ નીકળ્યું હતું. તેના નેતા શ્રી સરલાબેન મજમુદારની મુકાબલ કરવામાં આવી હતી.

મુખર્ષીમાં મોગલ સમ્રાટ અકબરની ચાર સોમી જન્મ જયંતિને અંગે શહેરની સ્ત્રીઓની એક જાહેર સભા બેસેવેટરની લોન્ગના હોલમાં શ્રીમતી સકીના હુકમાંનીના પ્રમુખપદે મળી હતી.

ઈન્દોરના જાણીતા આર્થસમાજ મહિલા કાર્યકર અને ત્યાંના મહિલા મંડળનાં મેનિજી શ્રીમતી સરસ્વતી દેવી શર્માને મેનિજી દેવતા મનાઈ હુકમનો ભંગ કરી સરધસ કાઢવા બદલ પકડવામાં આવ્યા હતાં.

દિમતનગરથી ખબર છે કે શહેર નરસના માંત્રીનું આવસાન લાંબી માંદગી બાદ થયું છે.

કુલીનતાના આદર્શ

મોર પાણી પીવા બંધ ત્યારે પાણી પીધા પછી તળાવ તરફ પૂંઠ ફેરવીને પાછો નથી જતો, કેમકે તેમ કરે તો તેનાં પીંછાં પાણીમાં ભીંજાઈ જાય. હવે મોરનાં બચ્ચાંને લાંબા પીંછા નથી હોતાં. એ છુટ્ટો તો વળી શકે છે. પણ બાળપણથી જ મોરનાં બચ્ચાં પણ

એવાં પાણી તરફ જાય છે, તેવાં જ પાણી તરફ રાખી પાછો પગે આવે આવે છે. મોરની ખાનદાનીની એ ખૂબી છે.

હંસ પવિત્રતાના શોખીન હોય છે. દૂધમાં પાણી ભેળવો તોયં દૂધ તેટલું ચુરી લે છે. માનસ ને સંસ્કારનાં મોતી ખાય છે.

હંસની પાંખો એ થાક જણાયો નથી, આ સ્વભાવ બાલ હંસમાં પણ હોય છે. બાલ મંડલમાં પણ હોવાં જોઈએ. કુતિયાલું સારું નરસું તપાસી ઘરમાં કે બહાર જે કંઈ ખરાબ દેખાય તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. અખંડ સેવા કરવી, સાર્યં છોડી દેવો, હંસ લોકો ખાલી પહેરે છે, ગરીબાંને નાંચોવ્યા વગર પૈસાદાર થવું અશક્ય છે. માટે ગરીબો પ્રત્યે દયા રાખવા માટે રહેણી કરણી સાદી કરવી જોઈએ, સાદી રહેણીથી જ બાલહંસો પવિત્ર રહેશે.

સા. રા. રા. રા.

જહાલી ખિલાડી.

આ તો મારી જહાલી ખિલાડી,
તેને છોડીશ નહિ;
ખોલો તમને ખુશી પડે તે ન,
કાન ધારીશ નહિ;
કેવું સુંવાળું શરીર એનું ?
આંખો રૂપાળી;

મો
ધી

બ
લ
ન

ખાવા ટાણે પાસે બેસે
કેવી મજાની !
હૃતથી બ્યારે બોલાવું,
પાસે આવે દોડી;
હૃત રાખું એના ઉપર,
કેમ જશે છોડી !

મંત્રી :
કેશવપ્રસાદ સી. દેસાઈ
H.R. A. LL. B. મુ. મધ

શ્રીબોધનો
બુદ્ધ વિભાગ

મંત્રી :
ચંદ્રકાન્ત જી. મહેતા
પીરમશરોહ, અમદાવાદ.

વાર્ષિક લવાજમ
દેશ : રૂ. બે.
પંચદેશ : ચારશિલી ગ.
લેટ પુસ્તક સાથે

૨

લેટ પુસ્તક
'બાલગોપાલ'

દેશીક લેખકો.

શ્રી ગિરુભાઈ
શ્રી તારા. મોદક
શ્રી મોદીબેન
શ્રી કાકા સાહેબ
શ્રી ત્રિભુવન વ્યાસ
શ્રી પ્રભાકર મોદક

વગેરે

૨

મોદક થવા મંત્રીને લખો.

વર્ષ ૨૪ મુ. ::

જાન્યુઆરી ૧૯૪૩

:: અંક ૧ લે

કુલીનતાના આદર્શ

મોર પાણી પીવા જાય ત્યારે પાણી પીધા પછી તળાવ તરફ પૂઠ ફેરવીને પાછો નથી જતો, કેમકે તેમ કરે તો તેનાં પીંછાં પાણીમાં લીંબઈ જાય. હવે મોરનાં બચ્ચાંને લાંબા પીંછા નથી હોતાં. એ ઇચ્છે તો વળી શકે છે. પણ બાળપણથી જ મોરનાં બચ્ચાં પણ

જેવાં પાણી તરફ જાય છે, તેવાં જ પાણી તરફ રાખી પાછો પગે આવે આવે છે. મોરની ખાનદાનીની એ ખૂબી છે.

હંસ પવિત્રતાના શોખીન હોય છે. હૃદયમાં પાણી ભેળવો તોય હૃદય તેલકું ચુસી લે છે. માનસ ને સરોવરનાં મોતી ખાય છે.

હંસની પાંખો એ થાક જણાયો નથી, આ સ્વભાવ બાલ હંસમાં પણ હોય છે. બાલ મંડલમાં પણ હોવો જોઈએ. 'દુનિયાવું' સારું નરમું તપાસી ઘરમાં કે બહાર જે કંઈ ખરાબ દેખાય તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, અખંડ સેવા કરવી, સાર્થ છોડી દેવો, હંસ લોકો ખાદી રહેશે છે, ગરીબોને નીચોવ્યા વગર પૈસાદાર થવું અશક્ય છે. માટે ગરીબો પ્રત્યે હયા રાખવા માટે રહેણી કરણી સાદી કરવી જોઈએ, સાદી રહેણીથી જ બાલહંસો પવિત્ર રહેશે.

કાકા કાલેશ્વર

ઠહાલી બિલાડી.

આ તો મારી ઠહાલી બિલાડી,
તેને છોડીશ નહિ;
બોલો તમને ખુશી પડે તે ન,
કાન ધારીશ નહિ;
કેવું મુંવાળું શરીર એનું ?
આંખો રૂપાળી;

ઓ
ધી
બ
હ
ન

ખાવા ટાણે પાસે બેસે ?
કેવી મંઝાની !
હૃતથી જ્યારે બોલાવું,
પાસે આવે દોડી;
હૃત રાખું એના ઉપર.
કેમ જશે છોડી !

હીજરતી ગામડું

અમે એક ગામડે ગયાં હતાં.

એક મોટું ઘર હતું.

આપણાં જેવાં જોરડાં જોરડીઓ

નહિ હો.

એ તો લાંબું લાંબું.

નહિ જોરડાં, નહિ જોરડીઓ.

માત્ર વચ્ચે એક ગારની બીંત અ-
રધી બાજુ પોતે રહે ને બીજામાં દોર
રહે.

આ લડત ચાલી ને બાપુજીએ હા-
ટલ કરી.

“બધાં ગામડાં ખાલી કરો.”

ગામડાનાં લોકો ગાયકવાડી ગામે
આવીને રહ્યા.

બધાંએ પોત પોતાના માંડવાં નાખ્યા.

અમે એક માંડવે ગયા, એ માંડવે
દોશીને હતા.

આમંત્રે પૂછ્યું, કેમ હો?

દોસીમા ! કહે “મજામાં !”

એ દોસીમાના બે બળદ લઈ ગયા
હતા. અને છોકરાં અટકમાં હતા.

ગિરુભાઈએ પૂછ્યું. માણ પાછા
તમારા અસલ ગામડામાં જવાનાં કે ?

“નારે જવાનાં હતાં તો અર્ધ મુ-
કરવા આવ્યાં હતાં.

પ્રભાભેન મોડક

ગાય

મારે એક ગાય છે. તેને ચાર પગ,
બે આંખ, બે કાન, એક નાક, એક મોઢું
ને એક માથું છે. માથા પર બે શી-
ંગડાં છે.

મારી ગાયને એક લાંબું પૂંછડું
છે. તેને છેડે વાળ છે. તેથી તેના શરીર
પરથી માખી ને મચ્છર ઉડાડે છે.

મારી ગાયને ચાર આંચળ છે તેનાથી
તે અમને દૂધ આપે છે. ને તેની વાછડી
ને દૂધ ધવડાવે છે અમારી ગાય ધારા
ખાય છે. હું તેને દરરોજ ઘાસ ખવડાવું
છું. મારી ગાય બહુ ભલી છે તે કોઈને
મારતી નથી. દિવસે વગડામાં ચરવા લાયક
છે, ને સાંજે ઘેર આવી અમને દૂધ આપે છે.

મારી ગાયને દોહવા માટે સાંજ ને
સવાર બંને વખત રજારી આવે છે.
રજારી ગાય દૂધ ને હું પાસે ઉભો રહીને
દૂધ પીકું છું. મારા બાપુજી કહે છે કે
ગાય કે લેશનું ચોક્કસ ને તાજું દૂધ
પીવાથી શરીરમાં તાકાત આવે. માટે હું
સવાર સાંજ બંને વખત તાજું દૂધ
પીકું છું અને તો દૂધ બહુ ભાવે છે.
અમારા ઘરમાં કોઈ દિવસે કોઈ પથ-
ચાક, કોઈ કે ઉઠાળા જેવું નુકશાન કર-
નાર પીલું ખીતું નથી.

મારી ગાય ઉપર ઘરનાં બધાં માણ-
સોને બહુ હેત છે. કોઈ દિવસ તે માંદી
પડે ને દૂધ ન આપે તો અમે નિરાશ
થઈએ છીએ ને બધાં તેની ચાકરી કરીએ
છીએ. થેથી તે જલદી સાજ થઈ લાયક
છે ને અમને દૂધ આપે છે.

દિગ્ગજાસ રા. અધ્યયન

તું અને મોરલો તો—

(માતા જસોદાજી, તમારા કાન-એ જોયો.)

તું અને મોરલો તો, હું બનું દેવ,
ગામડાને ગોદને, કરશું ગેલ. ૧

તું અને તારલો તો, હું બનું તેજ,
આકાશી ઓઢણીમાં, રમશું સે'લ. ૨

તું અને સાગર તો, હું બનું નાવ,
હવાના હિલોળેથી, લઈશું દ્વાવ. ૩

તું અને છોડવો તો, હું બનું ફલ
ભરશું સુગંધ ને, થઈશું ફલ. ૪

તું અને ગાડવું તો, હું બનું છાંય,
પશુપંખી સહુને, વિસામે થાય. ૫

લાભરાંદર લ. જોયો.

અમે અને તમે.

અમે તો બહાદર બંકા ભાઈ
અમારી તોલે નાવે રાય ?
અમારી નાની નાજુક કાય
તમારી સાંઠીકડા શી કાય
તમારે ગાલે ખાડા ભાઈ
અમથી એવા ગાલ ન થાય !
અમારા લાલ ગુલાબી ગાલ
આપણા એવા એવા તાલ
તમારા ધોળાં ફરફર વાળ
અમારે ઝુલ્ફે ઝુલ્ફાં વાળ.
અમે તો ફૂદતાં ફરીએ ભાઈ
અમારી વાત ન કો'થી થાય !

લલિત ગિ. ભટ્ટ.

રાણીનીહઠ

એકે હતો રાજા અને એકે હતો રાણી. રાજા અને રાણી બન્ને રાંચમહેલમાં રહેતાં હતાં. બન્ને ખાદ્યપીને મુખ્યેનમાં પોતાના દિવસો ગાળતાં હતાં. રાણીના એવો નિયમ હતો કે દરરોજ હાથે રસોઈ કરી રાજાને જમાડતાં. રાજા બહુ જ પવિત્ર અને ધર્મિષ્ઠ હતા.

રાજાને એવું વરદાન મળેલું હતું કે કોઈ પંથુ, પથુ, પંખી કે છત્રાનુની બોલી એ સંહેલાંઈથી સંભળ શકતા હતા. પણ એ વાત એ બીજા કોઈની આગળ ઠહી શકતા નહિ. એ વાત બીજાને કહેવામાં એમના છત્રાનુ નોખમ હતું. એટલે ઘણાં પ્રાણીઓની આવી વાતચીતો એ સાંભળતા, હસતા અને મનમાં રાહ થતા; પણ બીજાને કંઈ કહેતા નહિ.

એક દિવસની આ વાત છે. રાણી રસોઈનો ધાળ લઈ રાજા પાસે આવતાં હતાં. ત્યાં અચાનક એક કીડી રાણીના હાથ પર ચઢી ગઈ અને ચટકા ભરવા લાગી. રાણીના હાથમાંથી લોજનધાળ નીચે પડી ગયો. લોજનની બધી સામગ્રી ચોકમાં વેરાઈ ગઈ. આ જોઈ, કોણ જાણે કેમ રાજાજી તો ખડખડાટ હસી પડ્યા. રાજાના આવી ભતના વર્તનથી રાણીને બહુ મોડું લાગ્યું.

રાણી—રાજાજી તમારી આ રીત મને ગિલકુલ ગમતી નથી. આમાં હસવું શાનું આવે છે ?

રાજા—એ તો સહેજ એમાં તારે

માફ ન લગાડવું. રાણી તો કંઈ બોલ્યાં નહિ. મુગાં મુગાં એતો બીજો ધાળ પીરસી લાવ્યાં ને રાજાને જમાડ્યા. ઘણી મહેનત કરવા છતાં રાજાના હાથનું સાડું કાચુ રાણીના જાણવામાં આવ્યું નહિ. રાણી તો દરરોજ ઉઠાસ રહેવા લાગ્યાં. જેમ જેમ દિવસ જતા ગયા તેમ તેમ પેલી વાત જાણવાની રાણીની છસાસા વધવા લાગી. આ કાચુને લીધે રાણીનું ચરીર સૂકાવા લાગ્યું.

એકવાર વાળુ કરી રાજા રાણી સાંજે બગીચામાં બેઠાં બેઠાં આનંદ કરે છે ત્યાં તો રાણીને ખાંછી પેલી વાત યાદ આવી.

રાણી—આજ તો મને પેલી વાત કહો.

રાજા—શાની વાત !

રાણી—તે દિવસે તમે શું હસ્યા હતા ?

રાજા—ગાંડી, હું તો ખીજ જ વાત પર હસતો હતો.

રાણી—ખીજ કે ત્રીજ જે વાત હોય તે મને કહો.

રાજા—એની છૂં છૂલી. નમ્રી. છે.

તે જાણીને તમને શું લાભ થવાનો છે ?

રાણી—તો તે કહેવામાં તમને હરકત પણ શું છે ?

રાજા—આવી ખોટી હઠનું પરિણામ સાડું નથી આવતું. બગીચામાં તો મારા છત્રાનુ નોખમ છે.

રાણી—આજે તો હું એ વાત સાંભળ્યા વિના સૂઈ જવાની જ નથી.

રાજા—સાંભળવામાં સારું નહિ કોટો, પછી પસ્તાશો; હઠ ન કરો.

રાણી—આજે તો ગમે તેમ થાય
પણ મારે એ વાત સાંભળવી જ છે.

રાજા—ત્યારે તમે જાણો ને તમારું
નસીબ જાણે. દયો સાંભળો. એક હાં
કીડીગાઈ એમને ત્યાં એકથાર ધીજાં
કીડીગાઈ આવ્યાં. કીડીગાઈના ઘરમાં કશું
ખાવાનું નહોતું. એટલે આવેલ મહેમાન
માટે કશું લાવવાની ઇચ્છાથી કીડીગાઈ
ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યાં તમને લોજન
લઈને જતાં જોયાં એટલે કીડીગાઈ ધીમે
રહીને તમારા હાથ પર ચઢી ગયાં. તમારા
હાથ પર એમણે ચટકો ભર્યો અને લોજન-

થાળ નીચે પડી ગયો. પછી વેરાયેલા
ખોરાકમાંથી, કેટલુંક ખાવાનું એમના
ઘરમાં લઈ ગયાં ને મહેમાનને જમાડ્યાં.
રાજાની વાત પૂરી થઈ ત્યાં રાજાનો કંઠ
સૂકાવા લાગ્યો. રાણીએ પાણી પાંચું ને
રાજાજનો પ્રાણ ઉઠી ગયો.

રાણી આ જોઈ ખુસકે ને ખુસકે
રડવા લાગ્યાં. પણ હવે શું વળે? એમણે
ઘણું આંસુ સાર્યું પણ શું થાય?

રાણી છેવટે બોલ્યાં. “મેં હક ના
લીધી હોત તો મારું થાત.”

ખાલકૃષ્ણ છ. લટ.

ખાનકના લેખક લાઈ-જહેનોએ પોતાનું લખાણ તુરત મોકલી આપ્યું.

ખાલગીત

લેખિકા: અનસુયાબહેન, એમ. જોષી

કેવું રૂપાણું દેખાય!
ખાનકું કેવું રૂપાણું દેખાય—ટેક. ૧
ગોરા ગોરા ગાલ છે,
વાંકડીવા ખાલ છે;
દીલકું દેખીને હરખાય—ખાનકું. ૨
મધુર મુખ મલકાણું,
રસીક હાસ્ય છલકાણું;
આનંદે ઉર ઘિસાય—ખાનકું. ૩
કેવું કિલકિલાટ કરે,
દેખી નયણાં દરે;
હેડું તો હર્ષથી ભરાય—ખાનકું. ૪
હમક હમક ચાલતું,
મનડું બહલાવતું;
ચિત્તડું ઉલ્લાસથી હું લાવ—ખાનકું. ૫
કાણું કાણું જોડતું,
હિમંગે ખેલતું;
અંતર તો ભાવથી જેચાય—ખાનકું. ૬

અચલ ભક્ત ધ્રુવ

ધૃણાં વર્ષો પહેલા ઉતાનપાદ નામ એક રાજા થઈ ગયો. તેને સુરચિ અને મુનીતિ નામે બે રાણીઓ હતી. રાજા સુરચિ ઉપર વધારે પ્રેમ રાખતો હતો.

એક દિવસ રાજા ઉતાનપાદ સુરચિના દિકરાને જોળામાં બેસાડી રમાડતો હતો. તે વખતે મુનીતિના પુત્ર ધ્રુવ ત્યાં જઈ ચઢ્યા, અને તેણે પણ રાજાના જોળામાં બેસવાની ઇચ્છા બતાવી. પણ તેની સાવકી માતા સુરચિએ તેને તરછોડી ધક્કો માર્યો અને કહ્યું કે 'જે રાજાના જોળામાં બેસવું હતું, તો મારે પેટ જન્મ લેવો હતો, ના ચાલ્યો ના અહીંથી.'

આવાં આકરાં વેણુ સાંભળી ધ્રુવને-ઘણું 'માહું લાગ્યું ને તે રડતા રડતા પોતાની મા પાસે ગયા. બનેલી બધી વાત તેણે માને કહી. તેની મા મુનીતિ સારાં સ્વભાવની હતી, તેણે ધ્રુવને હિંમત આપી અને ભગવાનનું ભજન કરવાની શિખામણ આપી.

ધ્રુવે મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે, ગમે તેમ થાય તો પણ વનમાં જઈ ભક્તિ કરી પરમેશ્વરનાં દર્શન કરવાં જ. તે તો પોતાની માની રજા લઈને તુરત ચાલી નીકળ્યા.

રસ્તામાં મોટાં મોટાં જંગલો આવ્યાં. વડ, વાઘ સિંહ વગેરે જંગલી પ્રાણીઓની ગર્જનાઓ સંભળાવવા લાગી. પણ ધ્રુવ કથાથી ન ડર્યા.

કેટલેક દૂર ગયા પછી તેમને રસ્તામાં નારદજી મળ્યા. ફક્ત પાંચ જ વરસના નાના બાળકને નિર્ભયપણે જંગલમાં એકલો આવ્યો જતો જોઈ નારદજીને ઘણી નવાઈ લાગી. નારદજીએ તેને જંગલની મુશ્કેલીઓ સમજાવી, જંગલી પશુઓના ત્રાસની વાતો કહી, ભગવાનનાં દર્શન કરવાં એ સહેલી વાત નથી, મોટા મોટા ઋષિઓ પણ ભગવાનનાં દર્શન તુરત પામતા નથી, વગેરે ઘણી વાતો કરીને ધ્રુવને સમજાવી ઘેર પાછા મોકલવાની બનતી મહેનત કરી પણ ધ્રુવે પોતાનું મન ડગવા દીધું નહિ. આગળ જતાં એક સુંદર જગ્યા જોઈ ધ્રુવ ત્યાં બેસી ગયાં ભગવાનમાં મન લગાવી તેણે તપ ચરૂ કરી દીધું.

છેક નાના બાળકની હદ ભક્તિ જોઈ ભગવાન તુરત પ્રસન્ન થયા ને તેણે ધ્રુવને દર્શન દીધાં.

ભગવાનનું મનોહર રૂપ જોઈ ધ્રુવના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તે તો હર્ષ લેલા જ બની ગયા.

ભગવાને પ્રસન્ન થઈને જે જોઈએ તે માગી લેવાનું કહ્યું, પણ ધ્રુવે ફક્ત ભક્તિ અને પ્રેમ જ માગ્યાં.

તે ઉપરથી ખૂબ પ્રસન્ન થઈ ભગવાને તેને ધ્રુવના તારાનું અથળ સંજય આપ્યું. આજે પણ ધ્રુવનો તારો જોઈ આપણને ધ્રુવના તરફ માન અને પોષ ઉત્પન્ન થાય છે.

કોણ વહાલું?

એક દિવસ અકબર બાદશાહ પોતાના આનંદઅહમાં બિરાજેલો હતો. તેની સાથે ખીરબલ પલ્લુ બેઠો હતો. બંને વચ્ચે રાજબટપટોની અનેકવિધ વાર્તાઓ ચાલ્યા પછી બાદશાહે કહ્યું: 'ખીરબલ! જગતમાં સૌને વધારે વહાલી વસ્તુ કંઈ હશે?' ખીરબલે વળતો જવાબ આપ્યો 'નામદાર!' મારા માનવા મુજબ તો સર્વથી વધારે વહાલો પ્રાણ છે. માણસ ભલે મુખી કે દુઃખી હશે પરંતુ ભલે જીવન પર હશે તો પણ તેને પોતાનો પ્રાણ બચાવવાનો સૌથી વધારે વહાલો હશે.

એટલામાં શાહની કોઈ બેગમ પોતાના બાળકને સુગંધ કરતાં અંદર આવી રમાડવા લાગી, બાદશાહે તે બાળકને પોતાના બોળામાં લઈ કહ્યું: 'ખીરબલ! મને તો એમ લાગે છે કે સૌને પોતાનું બાળક વધુમાં વધુ પ્રિય હશે! ખીરબલે પ્રત્યુત્તર આપ્યો: 'જહાંપનાહ! આપનું કહેવું સત્ય છે પણ અંતે પોતાનો જીવ બચાવવા તેનો પણ લોગ આપવો પડે છે. ભલેને સ્ત્રી, પરિવાર, ધન કે સ્નેહી હોય તો પણ અંતે પોતાના પ્રાણરચાઈની ખાતર તે સર્વનો ત્યાગ કરવો પડે છે. ઉપર મુખી બાદશાહે ન માન્યું

અંતે એક દિવસ તેની પૂરી ખાતરી કરી આપવાનું ખીરબલે વચન આપ્યું.

એક દિવસે ખીરબલે બગીચામાં એક મોટો ખાડો ખોદાવી એક વાંદરીને તેના બચ્ચા સહિત અંદર નાખતાં ઉપરથી પાણીનો ધોધ વરસાવવા સિંપાઇને સમજાવી રાખ્યો. ખીરબલે બાદશાહ પાસે આવી અગાઉના વચનની ખાતરી કરી આપવા પોતાની સાથે આવવા કહ્યું. બાદશાહ સાથે ખીરબલ બગીચામાં આવ્યો અગાઉના સ કે 1 પ્રમાણે કરવા તેણે સિંપાઈ ને ઇશારો કર્યો, અને વાંદરી ઉપર ધોધમાર પાણી પડતાં તો તે આંસ તેમ કુદકા મારવા લાગી; ખાડો જેમ જેમ પાણીથી ભરાવા લાગ્યો તેમ તેમ તે પોતાનો પ્રાણ અને બચ્ચાને બચાવવા બનતી કોશિશ કરવા લાગી. ઉપર પાણી તેના માથાપર મુકી આવતાં પોતાનો પ્રાણ બચાવવા તેણે બચ્ચાને પગ તળે ઢબાવી તેની ઉપર પોતે બેસી રહી. તે જોતાં ખીરબલનું વચન સાચું પડવાથી બાદશાહ ખુશ ખુશ થઈ ગયો. અને ખીરબલને તેની બુદ્ધિશક્તિ બદલ સારી બક્ષીસ આપી.

હાકોરલાલ પ્ર. બ્રહ્મભટ્ટ.

બાળકો આ 'બાળક' તમોને ગમે છે? તેના શાહક થવાય છે તે માટે તમારા બાપુજીને કહેજો. ૨. બેમાં લેટ પુસ્તક સાથે શાહક થવા લખો: મંત્રી: 'બાળક' (સ્ત્રીબોધ) ખીરબલાહરોડ અમદાવાદ.

ભીમનાથ

ભોજાનાથનું સુપ્રસિદ્ધ સ્થળ ભીમનાથ, ધંધુકાથી ૧૨ માઈલ દૂર આવેલું છે. ભાત પ્રદેશમાં ભત્રાના સ્થળ તરીકે ભીમનાથ પ્રખ્યાત છે અહીં ભાદરવા માસમાં જંગી મેળો ભગાય છે. ઠેક ઠેકાણેથી યાત્રાળુઓ મેળામાં ઉભરાય છે અને પ્રભુદર્શન કરીને મોજ માણે છે.

ભીમનાથ રેલ્વે સ્ટેશન છે ભીમનાથ સરકારી ગામ નથી પણ તે એક કેટલાક ગામડાના ધણી, ગીરાસદાર ઠાકોરના હાથમાં છે તે મહત્ત્વ કહેવાય છે.

મહાદેવના મંદિર વિષે એક લોકવાયકા પ્રચલિત છે કહે છે કે એકવાર ભીમ અને અર્જુન જંગલમાં ફરવા નીકળ્યા ત્યાં તેઓને ભૂખ લાગી, પરંતુ અર્જુનને શિવલિંગની પૂજા કર્યા સિવાય ન જમવું એવું નીમ હતું. એવા નિર્જન અરણ્યમાં મૂર્તિ ક્યાંથી મળે? જાને ભાઈઓએ જંગલમાં શોધ કરવા માંડી, પણ કંઈ ભાજ મળી નહિ આથી ભીમે એક યુક્તિ લઠાવી દિશાએ જવાની લોટી લોંચમાં દાટી અને અર્જુન ન જાણે તેમ મૂર્તિની જેમ ગોઠવી લીધી ભીમે અર્જુનને કહ્યું, “જે ભાઈ, શિવલિંગ જડ્યું છે. આ રહ્યું. પૂજા કરીને જમી લે” અર્જુને ભાવપૂર્વક પૂજા કરી અને જાને ભાઈએ પેટ ભરીને જમી લીધું. જમી રહ્યા એટલે ભીમે કહ્યું “અર્જુન, આ તારું શિવલિંગ! અહાહ, એતો દિશાએ જવાની લોટી છે!” એમ કહી જોરથી લોટી પર લાન મારી ત્યાં તો ધરતીમાંથી લોટીને બદલે પથ્થરના બે ટુકડા નીકળ્યા ભીમ જોઈ રહ્યો શું બોલે?

એ ટુકડા, તે ભીમનાથનું શિવલિંગ, એક પીલુડી તળે એ મહાદેવ છે પીલુડી પર યાત્રીઓએ નાળેલા દોરા, ધાગા, રાખડી વગેરે પડેલાં હતાં. ભક્તો ભીમનાથના મહાદેવની માનતા માને છે, પીલુડીની આસપાસ મકાન ચણી લઈ મંદિર કરવામાં આવ્યું છે મકાનમાં ઘણે ડાળી વગેરે બહાર નીકળનાં જોઈને આપણે આશ્ચર્ય જ અનુભવીએ

મહારા ભીમનાથ ગયા પહેલા ભાવિકો પામે સાંભળ્યું હતું કે એ ઝાડમાંથી ખાંડ ઝરે છે! પરંતુ ત્યાં ગયા પછી એવું કંઈ જણાયું નહિ. મંદિર ઉપર બાથરે ૭૫ હાથ ઉંચે સુશોભિત ધ્વજ પવનમાં ફરકતી હતી

લીલકા નદી પાસે જ હતી તેના બાકમાં પાણી નહિ હોવાથી ત્યાં સંખ્યાબંધ દુકાનો મારેલી હતી મેળામાં ઘણા માણસોની ઠઠ જમી હતી મેળો એટલે પૂછવું જ શું? જાતજાતની અનેક ચીજોનું ત્યાં વેચાણ થતું હતું. ફેરીઆઓ પોતપોતાની ચીજોની જાહેરાત કરવા ખૂબ મોટેથી બ્રમો પાડતા હતા. અત્યંત.

એકની વાત તો એ હતો કે દુકાનો બપોની માલથી જ ભરપૂર હતી. રમકડાંને તો પાર નહોતો. હિંદમાં બનેલી વસ્તુનું નામ નિશાન પણ ન મળે !

રમકડાં ઉપરાંત ત્યાં મીઠાઈ અને ફળ પણ વેચાતાં હતાં. જરૂરિયાત પ્રમાણે તેની ખરીદી કરી લીધી. સાંજે મંદ મંદ મધુર પવન વાતો હતો. હું નાસ્તાનો ઉપયોગ કરતો હતો એટલામાં લીલકા-નલીના પૂલ ઉપરથી મહે આગ-ગાડી જતી જોઈ. એ દ્રશ્ય મૂકેને ખૂબ ગમ્યું. એવાં સૌંદર્યસુકત દ્રશ્યો જીવનમાં પ્રત્યેક ક્ષણે જોવા મળે તો ?

ત્યાં હોટલો ઘણી હતી. પણ તંદુરસ્તીને હાણતારી એ હોટલોની મહારે ઠરી જરૂર ન હતી. તેથી દરથી જ નમસ્કાર કરી લીધા. બહારના ભાગમાં અગટોળ કરતાં હતાં.

બેળામાં ખૂબ રૂચા. ખરીદી કરી અને આનંદ કર્યો. એ આનંદ શીઠ મુરે-દ્ર દોશી.

કનુભાઈ

સેખર

ચીમનલાલ શાયલાલ મુન

હાથમાં પાટી પગે જોડા.
પીસા ધીસા પગલાં ભરતાં,
નિથાબેથી પાછા વળતાં,
હવેને મહ્યાં ગદાં બે.

ગદા દેખી કનુએ, ઉઠો કીધો વિચાર,
ગદાભાઈની પૂછ પહોંતાં. શું આવે મળે ?

કનુએ મૂકી દોટ.
પહોંચ્યા ગદા પાસ,
જઈ જોયી પૂછ,
રાજ થયા ગદાભાઈ.

પી ભરથી લાન, ઉઠતું કરે કનુભાઈ,
કતાં રડતાં ઘરે આવી. કીધો મહેલો વિચાર.

ગદા ભાઈને હરે,
બોલવવા ન લગાર.

સાંજ પડી કાસમ ઘેર આવ્યો નહિ તેની બીબી રડવા લાગી. હાય ! હાય ! હજુ કેમ નહિ આવ્યા હોય ! હું જ અલાગી છું, મોના મહેરા મેળવવાની લાલચ મેં ન દેખાડી હોત તો કેવું સારું ! આમ વિચાર કરે ને મનમાં રહે અંધારું થવા આવ્યું પણ કાસમ આવ્યો નહિ તે અલીબાબાના ઘેર ગઈ રડતાં રડતા તે કહેવા લાગી, લાઈ ! હજુ તમારા લાઈ કેમ આવ્યા નહિ હોય !

અલીબાબાએ કહ્યું. ' દિવસે આવે તો કોઈ દેખી જાયને ! હમણાં બરાબર અંધારું થશે એટલે આવશે એ બહુ જ ચાલાક અને હોશિયાર છે. માટે ગભરાશો નહિ. એ તો આવશે. '

કાસમની બીબી ઘેર ગઈ. કાસમની રાહ જોઈને બેડી હમણાં આવશે હમણાં આવશે, એવા વિચારોમાં ને વિચારોમાં તે આખી રાત જાગતી બેડી રહી પણ કાસમ ક્યાંથી આવે ? ચોરોએ તેને મારી નાખ્યો હતો. હજુ કાસમ આવ્યો નહિ તેને પ્રીકર થવા લાગી, તેની આંખોમાંથી શ્રાવણ-લાદરવો વરસવા લાગ્યો. સવારમાં પાછી તે અલીબાબાના ઘેર પાછી ગઈ.

તે તેને ઘેર જતાં પહેલાં અલીબાબા તેનાં ગધેડાં લઈ વનમાં જતો રહ્યો હતો. શુક્ર પાસે લોહીના છાંટા પડ્યા હતા, તે જોતાંજ અલીબાબાના દિલમાં ક્રાંત પડી. તેણે ખારણ ઉઘાડ્યું. ખારણ ઉઘાડતાંજ કાસમના મઠ્ઠાના લટકના ટુકડા તેણે જોયા, તેથી તેના ચોકનો પાર ન રહ્યો તે રડી ગયો, પણ હવે શું થાય ? તેણે કાસમના ચારે ટુકડા નીચે ઉતારી એક ગધેડા પર લાધ્યા બીજા બે કોથળા સે ના મહોરોથી ભરી ગધેડાં પર મુક્યા ઉપર પાછાં લાકડાં મુક્યા દરવાજો બંધ કરી દીધો. રાત પડી એટલે ઘેર આવ્યો. સોના મહોરો ઘરમાં લઈ જવા તેણે તેની બીબીને કહ્યું, 'ત્રીજું ગધેડું હાંકી તે કાસમને ઘેર ગયો. તેમાં કાસમનું મઠ્ઠું હતું.

કાસમના ઘેર જઈ તેણે ખારણ ઉઘાડ્યું, કાસમને ત્યાં એક ચતુર દાસી હતી તેનું નામ મોરણઆના હતું. તેણે ખારણ ઉઘાડ્યું, તે અલીબાબાને તેનો શેઠાણી પાસે લઈ ગઈ. અલીબાબાએ બધી વાત તેની ભાભીને કહી સંભળાવી તેથી તે રડવા લાગી. અલીબાબા કહે, ' ભાભી ! છાનાં રહો, રડશો નહિ જ થવાનું હતું તે થઈ ગયું, હવે ચોક કરે શું વળશે, ખુદાને ગમ્યું તે ખરું, હું તમને મારી સાથે રાખીશ, તમે જરા પણ ચિંતા કરશો નહિ. ' આમ તેણે તેની ભાભીને દિલાસો દીધો, પછી કાસમની ખરણ ક્રિયા કરનારું કહી તે ઘેર ગયો.

કાસમના અચાનક મરણની ખબર લોકોને પડે તો બધો લોદ કુટી જાય મોરણઆના તે જાણતી હતી, અને લોદ કુટી જાય તો ? કાસમની માફક ચારે અલીબાબાને પણ મારી નાખે. તેણે એક યુક્તિ રચી, તે વેદને ઘેર ગઈ, ને વેદને પૈસા આપ્યા, અને દવા માગી. વંદે કહ્યું. ' દવા ઠોના માટે જોઈએ છે ? '

' મારો શેઠ બહુ જ બિમાર છે. ત્રણ દિવસથી ખાધું પપુ નથી. તેમને માટે દવા જોઈએ છે. ' ચતુર મોરણઆએ કહ્યું.

વેદે દવા આપી, દવા લઈ તે ઘેર ગઈ, બીજા દિવસે પણ તે વેદના ત્યાંથી દવા લઈ આવી. અલીબાબાને તેની બીજી દરશોજ કાસમના ઘેર આવે. તેમનાં મોં ઉદાસ રહેતાં હતાં. પરંતુ કોઈ તેનું કારણ બતાવતું ન હતું.

ત્રીજા દિવસે સાંજે કાસમની બીજી મોરછાનાં એકદમ રડવા માંડ્યું. લોકોને ત્યારે ખબર પડી કે કાસમ મરી ગયો છે.

બીજા દિવસે સવારે મોરછાના વહેલી જોડી. તે એક મોચીને 'ઘેર ગઈ. મોચીનું' નામ મુસ્તફા હતું. તેણે મુસ્તફાને એક સોનામંદોર આપી અને કહ્યું, તમારે મારી સાથે આવવાનું છે.

“ક્યાં?” “મારું ત્યાં શું કરવાનું છે?” મુસ્તફાએ પૂછ્યું.

“હું લઈ જઈ ત્યાં. તમારે ત્યાં રીવવાનું છે, પણ તમારી આંખે પાટા બાંધવા પડશે. પાટા બાંધ્યા સિવાય ત્યાં નહિ જવાય.”

‘તું મારી પાસે હલકુ કામ કરાવવા માગે છે ને? બહુ તો નહિ આવું,’ મુસ્તફાએ કહ્યું.

મોરછાનાં એ વળી બે સોના મંદોરો તેને આપી, મુસ્તફા રાજ થયો. તે તેની સાથે ચાલ્યો, થોડેક દુર ગઈ મોરછાનાં એ તેની આંખ પર પાટા બાંધ્યા. મુસ્તફાને લઈ તે કાસમના ઘેર આવી. કાસમ મંદોરના કંટક હતા ત્યાં તેને લઈ ગઈ, ચારે કંટકા મુસ્તફા આગળ તેણે મુક્યા. મુસ્તફાએ તે સાંધ્યા અને આખું મંદું તૈયાર કરી દીધું. મોરછાનાં એ વળી પાછી બે સોના મંદોર મુસ્તફાને આપી, અને કહ્યું, ‘આ વાત કોઈને કહેશો ના હાં! પછી તે મુસ્ત-

ફાને તે લઈ આવી

ફાને ઘેર પાછો મુકી આવી, પાછી આવી તેણે મંદોરને ગરમ પાણીથી બરાબર સાફ કરી નાખ્યું, મંદોર પર સુગંધીદાર ચીજો ચોપડી મંદું પેટીમાં મુક્યું અને પછી કબરમાં દાટી દીધું. કાસમના મરણનો લેદ અલીબાબા, કાસમની વિધવા બીબી અને મોરછાના સિવાય કોઈ બાંધી શક્યું નહિ.

અલીબાબાને એક છોકરો હતો. તે એક વેપારીના ત્યાં નોકરી કરતો, અલીબાબાએ હવે તેને કાસમની દુકાનનો ભાર સોંપ્યો, કાસમની વિધવા બીબી અને મોરછાના તથા અલીબાબા એમ બંધાંએ ભેગાં રહેવા લાગ્યાં. [ક્રિમશ]

“વાંનરસેના ઝીંદાબાદ”

કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

“આજે આ અંજનીને શું થયું છે ? હું કહું છું કે વરઘોડામાં આવ, પણ નાજ કહે છે. નહિં તો વરઘોડામાં જવા એ ભૂત થઈ જાય ! ધુધરીના ચણીયો અને પુટાની એટણી પાછળ તો એ નરી ગાંડી છે. ગણે આજે બાપે એને કંઈ મન જ નથી થતું” અંજનીની બા મણી-એને એના પિતા મણીભાઈને કહ્યું.

“પણ બા, તમે તમારે વરઘોડે જાવ હું ઘરમાં બેઠી છું.” અંજની બોલી, અને પછી પોતાની તકલી કહાડીને કાંતવા માંડી.

“અંજની !” મણીભાઈ બોલ્યા : “આજે આમ કેમ કરે છે ? તારા મનમાં જે હોય તે મને કહે તને વરઘોડે આવવું નથી ગમતું ?”

“બાપુજી ! વરઘોડાનું તો મને જાહેર મન છે; પણ હું હવે માંજરસેનામાં જોડાઈ છું, એટલે મારે રાજ અડધો કલાક કાંતવાનું છે, અને બનતાં સુધી ખાદીનાં જ કપડાં પહેરવાનાં છે. અને પરદેશી કપડાં તો પહેરાય જ નહિં. આજે હજી સુધી મેં કાંત્યું નથી. વળી વરઘોડે જવાનાં કપડાં પરદેશી હશે જ. આ જાણે કહું અને પુછું તો મને ધમકાવે. તેથી હું વરઘોડે નહિં આવું એર બેઠી બેઠી કાંતીય.”

“તું માંજરસેનામાં કેને પુછીને જોડાઈ ?” મણીબેન બોલી બિઠ્યાં : “ત્યાં બધી છોકરીઓ લેગી મળીને ધમાધમ કરે છે. નથી કોઈને લેસન કરવું કે નથી ઘરનું કામ કરવું ખબરદાર ! જે મારા ઘરમાં એ જાણું હડાપણ નહિ ચાલે. કંઈ કામ જતાવોએ એટલે કાંતવાનું પહાતું. નશીંગ તારા જે વરઘોડે ના આવવું હોય તો. બધાં છોકરાં તો કધારનાંજે ગયાં છે. ઘરમાં તને એકલી કેની જોડે મુકું ? આવ તૈયાર થઈજા, ગમે તેવાં લુગડાં પહેરીને આપણા ઘરનું નાક નથી કાપવાનું. અને સગાં વહાલાંમાં વરઘોડે ના જાહેરો વેવાર બેઠી જાય જો”

જ્યારે મણીબેન ચીઠાય ત્યારે મણી-ભાઈયો પણ વચ્ચે ના પડાય બાળત ગંભીર બની ગઈ હતી. મણીભાઈએ સમજાવીને અંજનીને વરઘોડે લીધી. અંજનીની આંખમાં આંસુ હતાં. મનમાં નિરાશા હતી મોહું ઉતરી ગયું હતું. પણ હવેશાની કહ્યાગરી દસ વરસની છોકરી માળાપ સામે શું કરી શકે ?

(૨)

વરઘોડો મણીભાઈના સગામાં હતો. એ લોકો પૈસાવાળા હતા જાહેર હોંસીલા

હતા, અને ફલણુ હતા મોટો માંડવો
ગાંધી હતો. તેમાં સુત્ર આલસ અને
વિલાયતી પડદાના તોરણ હતાં. વિલાયતી
શરણતોની ખાટલીઓ ત્યાં રાખી હતી
તેમાંથી મેમાનેને શરબત આપવાનું હતું.
કન્યાને ત્યાં આપવા માટે પુષ્કળ વિલા-
યતી કપડાં લીધેલાં હતાં. સૌને જતાવવા
માટે એક જગાએ તે ગોઠવી રાખ્યાં
હતાં. પહેલાં વરઘોડો સાંજે પાંચ વાગે
નીકળવાનો હતો. કોકોતરીઓ : પાંચ
વાગ્યાની હતી. પણ ફલણુ લોકોના
મનમાં એમ આવ્યું કે રાત્રે દીવાના
લપકા સાથે વરઘોડો કહાડવો, અને વજી
દાડખાતું ફેડવું. એટલે તેમણે મહુરત
ફેરવ્યું અને વરઘોડો સાત વાગે કહાડ-
વાનો કર્યો. લોકો પાંચ વાગે આવી ગયાં
હતાં, બધી તૈયારી પણ થઈ ગઈ હતી,
પણ વરની ખાના આશ્લયો અને વરના
દાદાજીના ફલણુવેડાથી વરઘોડો સાત
વાગે કર્યો, લોકોને આનંદ આપવા માટે
એક ગવંચો ત્યાં હાજર જ હતો, અને
કંડા શરબત બધે વેંચાતા હતા, પંખાની
ગોઠવણો હતી જ એટલે લોકોને કાંઈ
કંટાળો આવે તેમ નહોતું.

વાપર્યો છે. માવા લડતના વખતમાં લપકો
કર્યો છે ? ” બટુક બોલ્યો : “ આપણે
આ બધું અટકાવવું જોઈએ ”

“ અરે દાડખાતું પણ ફેડવાના છે.”
અંબની જે આ છોકરાઓ પાછળ પાછળ
આવી હતી તે બોલી.

“ તું ક્યાંથી બહુ ? ” એનો સાથ
કપિ બોલ્યો.

“ હું બા સાથે ઘરમાં ગઈ હતી,
મારે આજે વરઘોડે નહોતું આવવું; કારણ
કે આ કપડાં વિલાયતી છે, એટલે બાએ
મને ધમકાવીને સાથે આણી છે, અને
હું પાછી ના જતી રહું તેથી મને ઘરમાં
પોતાની સાથે લઈ ગઈ હતી. ઘરમાં
વરરાજની નાની બેન આ મધુરી છે ને
તે મારી બેનપણી છે, તેની સાથે હું
એમની છોડીમાં રમવા ગઈ, ત્યાં બધું
દાડખાતું પડ્યું છે, પછી બાજીમાંથી મેં
તમને જોયાં એટલે હું અને મધુરી અહીં
આવી. મધુરી માંજરસેનામાં છે, તેથી
તમે એની જહીક ના રાખશો.”

“

નવ વરસની મધુરીની આ કાલી વાત સાંભળીને મોટા વાનરોએ તો હસવું આવ્યું પણ દાડખાનાની વાત જાણી તેમને બહુજ ગુસ્સો આવ્યો સૌ વાનરોને લાગ્યું કે કાંઈક કરવું તો જોઈએ જ. પછી શું કરવું તે સંબંધી બહુ ગુસ્સા વાત કરી, અને થોડીવારે એ છોકરાઓ સામકલ લઈને કાંઈક ઉપડી ગયા. બહુક ત્યાં ફરતો રહ્યો, અને બીજા સૌ સાંજનના લેગા બળી ગયા, એટલે મોટાઓને કાંઈ પણ તોફાનનો વહેમ આવ્યો નહિ.

(૩)

ગામની વાનરસેનાના એ આગેવાનો સાથે પચાસ વાનરો અને નવી સ્થપાયેલી માંજરસેનાની પચીસ માંજરો અડધા કલાકમાં માંડવા આગળ આવી. 'વાનરસેના હુકાહુક', 'માંજરસેના મ્યાંઉ મ્યાંઉ' ચારે તરફ સંભળાવા લાગ્યું એક હાથમાં રાષ્ટ્રધ્વજ સાથે સમસ્ત શહેરની વાનરસેનાનો કમાન નવીન અને માંજરસેનાવાળી મંજરી એ જણ વરના આપને મળવા આવ્યાં તેમણે વિનયથી તેમના હાથમાં એક કાગળ મૂક્યો તેમ નીચે પ્રમાણે શબ્દો હતા :

શહેરની વાનરસેના અને માંજરસેનાના પ્રજામ સ્વીકારશે આપના પુત્રના લગ્ન સમયે અમે સૌ અલિનંદન આપીએ છીએ. આ શુભ પ્રસંગે આપ આપણા દુખી દેશને બૂલશે નહિ એમ આપણા રાખીએ છીએ, આપ જાણો છો કે આપણી મહાસભાએ હુકમ આપ્યો છે કે પરદેશી કાપડનો બહુબાર કરવો વળી દાડખાનાનો નિષેધ તો આપણા ગામે

દિવાળી પહેલાં કર્યો છે, છતાંયે અમને ખગર મળી છે કે તમે પરદેશી કાપડ પહેરામણી માટે આવ્યું છે, અને વળી દાડખાનું ફેડવાના છો આ પરદેશી કાપડ અને દાડખાનું તાખડોખ પાછું આપી દેવા અમે આપને વિનંતિ કરીએ છીએ, આપ અમારી વિનંતિ માન્ય નહિ કરો તો નિરૂપાયે અમારે ગમે તે ઉપાયે અમારું ધાર્યું કરવું પડશે.

લ. મંજરી-વાનરસેનાવતી

લ. નવીન-વાંનરસેનાવતી

તેર અને ચૌદ વર્ષનાં આ બાળકો તરફનો કાગળ જોઈને વરના આપ તો ગુસ્સે થઈ ગયા, વાંનરસેના અને માંજરસેના બહાર ચાંતિથી ઉભો રહી હતી. આ કાગળ વાંચતી વખતે સાંજનમાં આવેલા લોકો લેગા થઈ ગયા, અને તેમણે જાતજાતની ટીકા કરવા માંડી, કોઈ કહે, "કાગળમાં શું બોલ્યું લખ્યું છે ?" ત્યારે વળી કોઈ કહે, "આ છોકરાંના મગજમાં પવન ફેટલો છે ?" વળી કોઈ બોલ્યું, "મારો કહાઠો એ લોકોને," કોઈ કહે, "હમણાં હાથે હા કહી પાછાં વાળો." આમ ત્યાં જમરો ઘોંઘાટ થઈ ગયો. વરના કાલાઈ બહાર આવ્યા. કાગળની વાત જાણી એ તો બહુ જ ચીઠાયા, અને તેમણે ઘાટાઘાંટ કરી મુકી, તથા ગાળો દઈને મંજરી તથા નવીનને કહાડી મૂક્યાં.

ચોતાની વિનંતિ નાકબૂલ થવાથી વાંનરસેના તથા માંજરસેના એક સામટી ધસીને માંડવામાં આવી અને જે બાર-છેથી વરનાજ આશવાનો હતા તે બારણા

આગળ તેઓ સૌ બેસી ગયાં અને તે-
મણે રામધન માંડી :

રઘુપતિ રાઘવ રાજરામ;

પતિત પાવન સીતારામ.

સાજનમાં આવેલાં ઘણાં બાળકો
તેમની સાથે બેસી ગયાં, અને પછી તો
કાંઈ કાંઈ ગીત ગવાયાં.

ઘરનાં લોકો તો વિચારમાં જ પડી
ગયાં કે હવે કરવું શું ? પણ દાદાજી બહુ
જ શુરસામાં હતા. એ તો કહે હું એ
તોફાનીઓને ઠેકાણે લાવીશ. એમના ઉપર
પગ મુકીને હું વરરાજાને લઈ જઈશ.
જરૂર પડશે તો ઘોડો લાવીશ. એ નહિ
પસે તો એમને વાગશે. -અપૂર્ણ

બાળકો માટેના જ

કેટલાંક - પુસ્તકો

બાળગોપાળ	૧-૦-૦
બાળમુકુટ (કે. સી. દેસાઈ)	૦-૬-૦
પ્રવાસી પંખી : ખંજન,,	૦-૪-૦
ભોળી જમના	૦-૮-૦
વાત બહેના	૦-૮-૦
ઈન્દીરાના પત્રો (જવાહરલાલ નહેરુ)	૦-૮-૦
બાળકોના મિત્ર	૦-૮-૦
બાળવાડી (સો. દિવેદીયા)	૦-૮-૦
બાળકુમાર	૦-૪-૦
ગીતરજની (બાળકો માટેના રાસનો સંગ્રહ)	૦-૮-૦

“સ્ત્રીઓધન” ઓફીસ : અમદાવાદ

:- બાળુવા ભોગ :-

સંપાદક : ગોવિંદજી નીલાભાઈ દેસાઈ
ઈન્દાનના કુવામાંથી જે પાઈપલાઈન
રીફાઈનરીઝ તૈલ લાવે છે તે ૧૧૫
માઈલ લાંબી છે.

માણસને પોતાના વજન જેટલે
ખોરાક ખાવાને શ્રેષ્ઠ મહિના લાગે છે.

જેમ મોટરોને વધુ ઝડપથી દોડાવ
વામાં આવે તેમ ટાયરો વધુ જલ્દી ખડાસ
થઈ જાય છે.

મી. જેમ્સ ઈરવેન્ટર ટેક્સઝીન
સસેકસના ૭૮ વર્ષની ઉંમરે સાયકલ
રીખ્યા હતા.

ચીના લોકો જન્મથી જ નામું અને
ગણિતમાં બહુધા પ્રવીણ હોય છે.

ઘણીખરી માછલીઓમાં જે ભતનાં
કિંમતી તત્વો હોય છે વાઈટામીન ‘એ’
કે જે શરદી અને રતાંધણાં/પણાંને દૂર કરે
છે અને વાઈટામીન ‘ડી’ કે જે હાડકાંની
વૃદ્ધિમાં ઘણી મદદ કરે છે.

ઓસ્ટ્રેલીઆમાં જેટલી સુખ્ય વસ્તી
છે તેથી ૧૮ ઘણાં થેટાં છે; અને તે
અંદાજે ૧૧૨,૦૦૦,૦૦૦ હોવાનું મનાય છે.

લકાઈ પહેલાં ઈંગ્લાંડના લોકો દર
વરસે ૫,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ટાંકણીઓ અને
૩૭૦,૦૦૦,૦૦૦ સેક્ટરી પીનાનો ઉપયોગ
કરતા.

શિષ્ટ સાહિત્યના શોખીનો માટે સરતી યોજના

ઉત્તમ નવલકથા-નાટકો

૧. મુખ્યમાં હાથેથી કિંમત ઉપર રૂપિયે અર્ધો આના મુળ્ય વધારે લેવાશે
૨. હાલની કિંમતમાં કમીયત મળશે નહિ; અને સિનક દરે ત્યાં સુધી જ આ ભાવથી
૩. પરદેશના ગ્રાહકોએ પોસ્ટલ ચોઈર અગાઉથી મોકલવા

મુળ કિંમત હાથેથી કિં.	સ્વામી વિવેકાનંદ	૧-૪	
સંક્ષિપ્ત મહાભારત	૪-૮ ૨-૮	વીરમતિ	૩-૦
સંક્ષિપ્ત રામાયણ	૨-૦ ૧-૮	કથા મંજરી ભા ૩ નો	૨-૦
અનંત આખ્યાનમાળા		અજમેરનો અજતસિંહ	૨-૦
જે ભાગ	૫-૪ ૩-૧૨	મુખ્યાન્તી વિચારણા	૧-૮
મુક્તિમાળા	૧-૧૨ ૧-૦	એડીસનનું જીવનચરિત્ર	૨-૦
ગીતા પરિચય	૧-૮ ૦-૧૨	ગુજરાત સામુદ્ર જમાતિઓ	૨-૦
હિન્દુધર્મની પાઠશાળા	૩-૮ ૨-૮	પ્રજ્ઞાકાંના જીવનચરિત્રો	૨-૮
હરીકેશચંદ ભા ૧ થી ૪	૧૧-૪ ૮-૦	બળવાનો ઇતિહાસ (ભા ૩)	૨-૮
કૃષ્ણધર્મ	૨-૮ ૧-૪	નેપોલેયન બોનાપાર્ટ	૨-૦
માયાનો બળદ (ભા ૧-૨ નો)	૪-૪ ૨-૨	મરાઠી રિયાસત ભા. ૧-૨	૩-૦
ગાંધીજી	૫-૦ ૨-૮	વસંત રજત સમારક અથ	૪-૦
રંગીલી રાધા	૨-૦ ૧-૦	રશિયા-ભા ૧-૨	૩-૦
ઉષા (નાનાલાલ દ કવિ)	૨-૮ ૧-૪	સ્વતંત્ર જર્મની	૧-૮
ઉષા સ્વરાજ્ય પ્રતિગા		ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે [અંગ્રેજ]	૨-૮
વિજ્ઞા વિદ્યારી (ભા ૧-૨ નો)		દેશદરેન	૩-૦
શારદાનું સ્વાર્પણ		પાયણાં (દરકાળ)	૨-૦
સત્યલોભા		સ્વરાજ અને સંસ્કૃતિ	
મુલામી વહેવાર (ભા ૧-૨ નો)	૩-૦ ૨-૦	(દરકાળ)	૨-૦
ધર્મનો જથ	૧-૪ ૦-૧૨	મુક્તવારા (દાગેર)	૦-૮
પ્રેમદા દેવી	૧-૧૨ ૧-૪	શિક્ષાનો આદર્શ (દાગેર)	૧-૦
નારાયણી	૨-૦ ૧-૪	આયુર્વેદ અને આધુનીક રસાયણ	૧-૮
નાગમતી (મનુસાઈ નેપાળી)	૧-૦ ૦-૧૨	દિંદો સંસ્કૃતિ અને અધિકા	
ખિન્દુ (સરદનાથ)	૦-૮ ૦-૬	(કાસની)	૨-૦
હૃદયનાની મૂર્તિઓ	૧-૮ ૧-૦	હસાપી ચિત્રદર્શન	૪-૦
સંસ્કૃત સાહિત્યની કથાઓ	૨-૮ ૧-૧૨	,, (ડીતથ આકૃતિ)	૧-૦-૦
દેહલીક નવલકથાઓ	૨-૦ ૧-૦	સવાદ ગુરુ	૨-૮
અમાગીની	૧-૮ ૧-૦	ભવમૂર્તિ અને ધર્મદેવ	૦-૧૨

લખો-જીવનસાલ અમરશી મહેતા
પીરમશા રોડ, અમદાવાદ

જીવનસાલ એન્ડ સન્સ
લજપતરાય રોડ, વીલાપારદ

સ્ત્રીઓના

પ્રદર, લોહીવા, નકતુદોષ, ગભરિયના
રોગો, વંધ્યત્વ વગેરે માટે

અકસીર છે. કિંમત—ખાટલી એકનો રૂપિયો એક

ત્રણ ખાટલી સાથે લેનારને રૂ. ૨-૧૦-૦

હવાના વેપારીઓ વેચે છે. ન મળે તો લખો:—

બિંબા ફાર્મસી

ગાંધીરાડ, અમદાવાદ; ઉંઝા. (ઉ. શુ.)
કાલખાદેવીરાડ. સુ'અઈ; લક્ષ્મીરાડ, પુના

સ્ત્રી લગ્નજમે :—

૮૭ વર્ષનું

ગૃહલક્ષ્મીનું ગૃહ સંસ્કાર પુરતું

માસિક પત્ર

અનાવિલ જ્ઞાતિની બહેનોને

સને ૧૯૪૩ માટે ફક્ત
દેશ માટે બે રૂપિયા
પરદેશ માટે ત્રણ રૂપિયા
માં મળે છે. આજે જ તમારું
લગ્નજમ મોકલી પ્રાપ્ત બનો.

‘સ્ત્રી બોધ’

નામ

કે

સુ.

ઉંમર

અધ્યાસ

સહી

‘સ્ત્રી બોધ’ ઓફીસ : પીરમશા, રોડ : અમદાવાદ.

આટલું વાંચો

✽

આહુ સાહુતું

ભેટ પુસ્તક

કયું? કેવું?

વગેરે

માટે

માર્ચ માસનો અંક

જરૂરી લુગી.

વાર્ષિક લલાજમાં માન
માર આનાનો વધારો કરી ર.
તા લલાજમાં રાખ્યું છે. તે
પીલવાળા માહોએ અને આ-
નાના માહોએ થીલીએ નવ
પ્રત અંક મળેથી મોટલી
પાપવા.

આફીકાના ધણા લોક-
હેને પાસે ગણ સાધનું લ-
ાજમ બાકી છે. તે હજુ આહુ
થી તેમણે તેમનું લલાજમ
પાલી આપવું. જેની પાસે
પાકી છે. તેના અંકમાં પહેલે
ને 'બાકી' છે એમ લખેલ છે
નોંધી.

અંગ્રી :

દરેકને આનંદ પમાડે તેવું

માસિક પત્ર

સંસાર

કેંક સમયમાં સર થશે,
માહોલી માટે લખે :
માર્ચના પચ્છમીસીદી
મેટો સામે-અમદાવાદ.

શ્રી સ્ત્રી બોધ

વર્ષ ૮૭
સળંગ અંક
૧૦૩૩

અનુક્રમણિકા
છુટક નાલ આઠ આના

અંક ૨
ફેબ્રુઆરી
૧૯૪૩

૧ દેને પ્રભુ	શ્રી હરિપ્રસાદ આચાર્ય	૫૩
૨ મધુ-રજનિ	શ્રી અર્ચતશંકર ભેષી	૫૪
૩ કીચીના કેટલાક રોગો		૫૫
૪ અનારકળી	શ્રી પ્રમોદ ઉમરવાડીઆ	૫૭
૫ આચા	શ્રી વાડીલાલ શાહ	૫૮
૬ વિશ્વપૂજન	શ્રી નરહરિપ્રસાદ ભટ્ટ	૫૯
૭ પૂર્વભેના પ્રુપ્ત પ્રતાપે	શ્રી દુરવશી સપટ	૬૨
૮ આદર્શનસં પરિચારિકા	શ્રી અનુભવાને ભેષી	૬૪
૯ શુદ્ધ ઉપયોગી પદાર્થની ધરીયા		૬૫
૧૦ છુટકીદર	શ્રી દિપ્તિલાલ પટેલ	૭૦
૧૧ સારી	શ્રી મોહીની દેવી	૭૭
૧૨ અમ્લીલ નારી છબીની બદા		૭૪
૧૩ અજતનાં આરંભમાં	શ્રી મળવંતરાય છ મહેતા	૭૫
૧૪ જુદા જુદા દેશના લગ્ન રિવાજો		૭૬
૧૫ કેળવણી	શ્રી માસતીબેન દવે	૭૭
૧૬ પીલી માન્યતાઓ	શ્રી રત્નાલાલ-અમ્લુ	૭૮
૧૭ કોહન		
(૧) મહાન પ્રુપોની મહાન માતાઓ		૮૧
(૨) વર-વહુનો કાળો શ્રી ને. એમ કુમારીવા		૮૪
૧૮ જીવનવહી મથ પછી	શ્રી કેશવલાલ પટેલ	૮૫
૧૯ ભાવના રજાળો	શ્રી અકોર	૮૬
૨૦ .....ને	શ્રી નવીન આચાર્ય	૮૭
૨૧ વિવિધ વાનીઓ		૯૦
૨૨ શ્રી સમાચાર		૯૨
૨૩ પુસ્તક પરિચય	શ્રી કેશવપ્રસાદ દેસાઈ	૯૩
૨૪ સીને જગત		૯૫

ડોંગરેનું બાલામૃત

છોકરાઓ માટે પુષ્ટીકારક દવા છે, તે નબળા
અને સુકાઈ ગયેલાં છોકરાંઓને સાબં કરે છે.
આ બાલામૃતમાં છોકરાંઓના હાડકાં મજબુત
કરવાની ચીજો સમાયેલી છે. મધુર છે.

સંસ્કારી સત્તારીઓ
અનૂપમ જુનામાં જુનું
માસિક પત્ર:-

સ્ત્રીબોધ

વર્ષ ૮૭ : અંક ૨ બે
ફેબ્રુઆરી : ૧૯૪૩
સળંગ અંક ૧૦૩૩

તંત્રીઓ :

સ્વ. પૂતળીબાઈ કાળરાણ
કેશવપ્રસાદ સી દેસાઈ
B A. LL. B

મંત્રી

ચંદ્રકાન્ત જી. મહેતા
પીરમગરોડ, અમદાવાદ.

મદદનીશ મંત્રી :

અમૃતલાલ રતનજી ત્રિવેદી
નેડાલાધરોડ, ધા ટ કો પ ર

દેબે પ્રભુ

શ્રી. હરિપ્રસાદ કા આચાર્ય.

ઉચ્ચા એ આવમાં ઉચી એ મેડીએ,
પડમના છંદ કંઈ શું રહે
ઝાલરના ટકા વાગ્યા મદિરએ,
પાયે પડીને જાળા માગી રહે
માશું માશું ને પ્રભુ માશું હું એટલું,
સ્વામી સહુલો દેબે પ્રભુ
કડે પાતળીયો ને વાને ગોરીલો,
હસતો હસાવતો દેબે પ્રભુ
પાયે પડીને જાળા એ વિનવે,
સ્વામી કદ્યાગરો દેબે પ્રભુ
કામલુ ભરી તેની આંખોમાં પ્રભુજી,
મમ પ્રત્યે અગ્ની વહાવજો પ્રભુ.
લલોલ ગલોલ ને કલમે કુશળીઓ,
સ્વામી કમાઉગીર દેબે પ્રભુ
સ્નેહ સંધાયેલ, વચને બંધાયેલ,
સ્વામી સંસ્કારી દેબે પ્રભુ
માશું માશું ને માશું હું એટલું,
સ્વામી સહુલો દેબે પ્રભુ

‘સ્ત્રીબોધ અને જાળક’ માસિક પત્ર એકજ છે, લખતા નામે સાવધાન રહો.

મધુ-રજનિ

શ્રી. જ્યંત શંકર જોશી.

સાદૃશ્ય :-

: ૧ :

ધારી, કર દંત-ધાવન પ્રિયે, વિચારને મેવની,
આવી ત્યાં બહુ ખોલી પ્રેમજ સખિ ! ઉન્માદ ને હાસ્યથી;
રક્તિનાથ હસી હજુ પ્રણયમાં ધીમે રહી ડોકતા
વાયુ મંદ-લહેર બાલ સ્પર્શિ, ધીમે લસે હાસ્યમાં.

: ૨ :

પૂછે છે સખિ પ્રશ્ન આદ્ય દિલે, બહેની ! મધુ-રાત્રિ એ
શા શા, ભોગ પ્રેમોદ રંગ નવલાં, માણ્યા પ્રિયે-પાસ તે;
નીચી દૃષ્ટિ ઢળી પડી સખિ તર્ણી, એ પ્રશ્નના ઉત્તરે
ને ગાલે, અધરે રહ્યાં અવનવાં ફૂલો હસી મુક (૧) એ.

: ૩ :

ના, ના, ચિહ્ન કશાય દ્રષ્ટ પડતાં, એ બાલનો-ખિન્દુ એ-
સાદી રૂપ અખંડ કેમ દિસતો, કા'નો રીસાયો સખે !
આ વેણી-ફૂલ કેમ એ, કુખરિમાં, (૨) સૌગંધથી શીખીતાં,
ને શાને તવ કંઠે કસ્તૂરી હજુ, છુછાઈના લેશ ત્યાં.

: ૪ :

ને ગાલે અધરે, નિશાની નજરે, ના લેશ દૃષ્ટે પડે,
તે આંખે હજુ અંજનો તરતનાં, કેમે છુપાયાં છુપે !
શું કારણ (તે) સમજાય ના પ્રિય સખે ! શું છે રીસાયો પ્રિયે !
કે નાનો હજુ બાળ એ ઉછરતો, શુ કુગ્ધ માનું ચહે ! !
કે ગાંઠિમાં રખાલો નડ્યાં પ્રિય સખે ! રીસાયલાં છો તમે ?

: ૫ :

ના છે રીસ જરી પ્રિયે ! સખિ અરે ! ના છે બહુ કંથ એ,
ગત્રિએ રસ-નાથ વાત કરતાં, વિભાવરિ (૩) વીતી એ;
ને જ્યેષ્ઠી કુળ-માળ એ કુખરિમાં, અખંડ છે ગોળિતી,
ને બાલે રસ-ખિન્દુએ અણલુપ્ત, સૌભાગ્યને સૂચવે.

: ૬ :

શાને તર્ક વિતર્ક તું અવનવા, ચિચ્યા કરે આંગણે,
હાંસી અન્ય સખિ કદાચ કરશે, એ ખ્યાલ ના છે તને !
માણી તે મધુ-રજનિએ, પ્રથમ શા ઉલ્લાસથી ના કહે ?
તે ગાલે, નજરે પડ્યાં સખિ તણા, અંજન બહુ મૂલ એ,

★

[નોંધ :- પ્રથમ મધુ-રજનિ વિત્યા બાદ, એક સાહેલી, અન્ય સાહેલીને દંત-ધાવન

સ્ત્રીઓના કેટલાક

રોગો અને તેમની દવા

(૧)

નિષ્કર્ષ—આ રોગ યવાનાં કારણે। સામાન્ય નીચેના છે—અવયવની સ્વાભાવિક ખામી, સ્ત્રી અંકુરી અવપતા અથવા અભાવ. આથી કરીને ઋતુ ઉત્પન્ન થતું નથી અથવા નો ઉત્પન્ન થાય છે તો પ્રતિજનને લીધે બહાર દેખાતું નથી. વળી ધણું એ સમ્મારામવાળું જીવન, આંખસ, ધણી ઉંઘ, ખરાબ હવા, અને બેજ-વાળું ઘર એ પણ આર્તવ રોગનાં કારણો છે.

આ રોગનાં લક્ષણ—ઓઝિમાં કુદરતેજ દરેક માસે ઋતુ સમયે ઋતુ બહાર આવવાનો મત્લ કરે છે, પણ બહાર આવી શકતું નથી. તેથી પેટ, કમળ અને સાંયગામાં દરદ થાય છે. શરીરમાં ધૂળરી આવે છે. ગળામાં ગઠિા ખાઝે છે-વખતે આંખો પણ દુઃખવા આવે છે. પ્રદર, નાક અને મોઢાથી કદાચ લોહી પડે, હિરદીરિયા થાય, છાતીમાં ગભરામણ થાય, વળી મંદામિથી ઝાઝાની કળજીયાત રજા કરે.

ઉપાય—અવયવની કાંઈ પણ સ્વાભાવિક ખામી હોય તો તેનો તપાસ કરાવી ઉપાય કરવો. ઝાડો કબજા હોય તો તે સાફ આવે એવી રજા લેવી. ગરમ પાણીની પીચકારી લેવી, ગરમ પાણીમાં બેસવું. અથવા પેટ પર ગરમ પાણીનો શેક કરવો.

દવા—(૧) એળીઓ અને હીરાબોળની સોજાકીનો ઉપયોગ કરવો. (૨) એળીઓ, લોહ,

કુંવાર, યુગળ, એ દવાઓ દસ્તાનના રોગો મટાડે છે. માટે તે એકલી બગર ખીજ દવા ઓની સાથે લેવી. (૩) એળીઓ ૪ તોલા હીરાબોળ ૨ તોલા, યુલકંદ ૫ તોલા, એ સર્વે મેળવી બને વાલતી ગોળી કરી દર દર ઓક ગોળી લેવી. (૪) દંકણ ૧ વાલ એળીઓ ૧ રતી, મંકુર ૧ રતી, તેની ગોળ પાણી સાથે લેવી.

(૨)

પીડિતાર્તવ—આ રોગનાં કારણમાં- એક તો શારીરિક અને માનસિક નાબુકાઈ ને ખીજુ ગર્ભસ્થાનનો વરમ, અથવા ઋતુસાવને પ્રતિબંધ થવાનું કાંઈ ખાસ કારણ અને ગર્ભા સયમાં લોહીનો જમાવ, એ આ રોગન કારણો છે.

લક્ષણ—ઋતુસાવ થતાં પહેલાં એકાદ દિવસ અગાઉથી દરદ શરૂ થાય છે. કમરમાં સખ્ત યજ્ઞ, માથામાં દરદ, પેટમાં ગાંઠ જેવો જમાવ, તથા બોળે, ઋતુસાવ ઓછો વધતો આવે, બંધ પડે ને વળી આવે, અને તેની સાથે દરદ પણ તેના પ્રમાણમાં વધે ઘટે છે. હિરદીરિયા, ઝાડકાર અને ઝાઝાનો કબજો એ સર્વ આ રોગનાં લક્ષણ છે.

ઉપાય—(૧) જે વખતે પીડા થતી હોય તે વખતે દસ્તાનની પીડા બેસાડવા માટે અશીજ અને કપુરનો ઉપયોગ કરવો. (૨)

અરીષ્ટ ૨ ઐન અને કપૂર ૪ ઐન, તેની છ ગોળીઓ કરી એકેક ગળે ગોળી તથા તથા કલાકે ખાની. (૩) બેલાડોના ૧૨ ઐન, 'જસ-તનાં ફૂલ ૪૦ ઐન, તેને મધમાં ધુંટી તેની ૪ સોગડી કરી દરરોજ ગરે ઉપયોગ કરવો. (૪) ગરમ પાણીમાં બેસવું. (૫) યોગરાજ ગુગળ એ પણ સ્ત્રીઓના ગર્ભાશય અને ઝડતુના રોગને માટે ઉત્તમ ઉપાય છે.

(૩)

અત્યાત્તવ—ઝડતુ દર્શન દર માસે આવવાને બદલે થોડી થોડી મુદતે આવે, બોમ્બે તે કરતાં વધારે સ્ત્રાવ થાય, અને ત્રણ ચાર દિવસ દેખાવાને બદલે વધારે દિવસ દેખાવા કરે, તેને અત્યાત્તવ કહે છે.

કારણ—પ્રકૃત—શીવર, પીઠ, ફેફસાના વ્યાધિ અને પાંડુ વગેરે દરદોમાં આ રોગ થાય છે. ગરમી તથા ગરમ જોરાક, ગર્ભાશયની અંદરની ગાંઠ અગર મસા, ગર્ભાશયનું ખસવું, ગર્ભ ધારણ પછી ગર્ભ સુકાવાથી, અગર ઝોરનો ભાગ રહી જવાથી આ રોગ થાય છે.

લક્ષણ—દસ્તાન થોડે થોડે આવ્યા કરે અગર એક સરખું એકદમ વહોને બંધ પડે. શરીર ખાલી પડે, શીકું પડે. શ્વાસ થોથરાય, ઉખડા આવે, મંદાગ્રિ, મનની વ્યાકુળતા અને ઝાંઝાની કષ્ટજ્ઞાત.

ઉપાય—સ્થાનિક ઉપચારો (૧) ઠંડા પાણીનું પોતું રાખવું અથવા ગરમ મૂકવો. (૨) ફૂલાવેલી ફટકડીના પાણીની પીચકારી મારવી. (૩) પંચવટ્કલ અગર ત્રિકુળાના પાણીની પીચકારી કે પ્રક્ષાલન કરવું. અંદરના ઉપ-ચારો (૧) અરીષ્ટ ૧ ઐનની ગોળી કરી એકેક ગોળી દર ત્રણ કલાકે ખાવી. (૨) સ્થુગર લેડ ૮ ઐન, અરીષ્ટ ૧ ઐન, શુલક ૫ ઐન, એ સર્વને મેળવીને તેની ૪ ગોળી કરી એકેક ગોળી ત્રણ કલાકે લેવી. દેશી દવાઓમાં અરીષ્ટ, આંબળાં, આમીચર, ટંકણ, કહોળું, ગુંદર પાક, હીરામેળ, અંદ્રપ્રભા વગેરે દવાઓ લોહીને અટકાવે છે.

હીરટીરિયા, રક્તપ્રદર, લોહીવા વગેરે માટે આવતો એક અવશ્ય નુઓ.

(સતીમંડળ ભા. ૨ માંથી)

શુદ્ધસંસ્કાર માટે વસાવવાલાયક
અપૂર્વ પુસ્તક

સતી મંડળ

ભાગ ૨ એ. આવૃત્તી પાંચમી

આ પુસ્તક માં બે વિભાગો આપવા માં આવ્યા છે

પહેલા વિભાગમાં:—દેવીશુભની સતીઓ, તપસ્વિની સતીઓ, પતિપ્રાણી સતીઓ, વીર સતીઓ.

બીજા વિભાગમાં:—સ્ત્રીપુરુષનું કર્તવ્ય, ઉત્તમ વરકન્યા શોધવાની રીત, ઘરકામની વ્યવસ્થા. સૌંદર્ય દર્શાવવાની આસતી રીત, ઘરઉપયોગી હુસ્તરકળા, જીવન જાળવવાના ઉપાય, ઘરઉપયોગી પદાર્થજ્ઞાન.

આમ રોગો :—ચિકિત્સા, ગર્ભાવસ્થાના રોગો, સુવાવડ કેમ કરવી? વગેરે.

બહેનોને ઉપયોગી અને ઘરમાં રાખવા યોગ્ય પુસ્તક

એન્ટેરી : પાકું પુંકું : પાના ૬૫૦
ફિ. ૩. ૩. ૮. ૫ બાર આના

—: લખો :—

જીવનલાલ અમરશી મહેતા.

ગાંધીરામ, પીરમથા રામ, અમદાવાદ.

લજપતરાય રામ, વીલાપારણા. મુંબઈ-૨૪

અ. ના. ર. કળી

લેખક : પ્રમોદ ઉમરવાડીઆ

[ખતાંકથી ચાલુ]

પ્રવેશ પાંચમે

સ્થળ : મોગલ દરબાર. સમય : થોડા દિવસ પછીની સવાર.

અકબર : (ગંભીરતાથી) ખીરખલ ! જોલાલો પેલી પાપિણી અનારને. શિક્ષા આપુ એ ધરાનની નાંકતીને-પ્રેમની પુનરિણીને-રૂપગર્વિતાને, શરમાતી નથી એ ઈર્ષ્યતને ખટ્ટો લગાડતાં, મોગલ સમ્રાટની ઇસ્લામી સંસ્કૃતિના કળકર્તાં તેજ ઉપર આખના છંટકાવ નાંખવા માંગે છે ! નિર્ધનજ ! સંસ્કારવિહોણી !

ખીરખલ : (નમન કરતો) મહારાજ, જેવી આજ્ઞા. (થોડીવારે અનાર સાથે ખીરખલ આવે છે.)

ખીરખલ : મહારાજ દ્યો, આ આવી અનાર આપની તહેનાતમાં. (અનાર ગજલ ગાતી પ્રવેશે છે.)

અકબર : (રિમત ફરકાવતાં) અનાર, માફો છે ત્હને જો ત્હારી જૂલ સમન્નછ હોય તો. મનુષ્ય માત્ર જૂલને પાત્ર હોય છે તો તું પણ મનુષ્ય છે. તું જૂલ કેમ ન કરે ? માફી આપીશ.

અનાર : (સકોતુક) શાની જૂલ, મહારાજ ? રનેહ, એ અપરાધ છે. આપના કાનુન મુજબ ? એ કાનુન કુદરતી છે કે ખાદશાહી ? પ્રણય, એ એક જૂલ હોય કે ગુન્હો હોય, અને તે અનુસાર આપની શિક્ષા વ્યાજબી હોય, તો તૈયાર છું મહારાજ. આ જીવનના ખસિદાન દેવા આપના ચરણારવિંદે. વિશેષ શું મહારાજ ?

અકબર : ગેરસમજ ના કર, અનાર ! રૂપના ગર્વ વધુ ના કર : નહિં તો, લગીર ના રહેજો. ત્હારો રૂપ આ અવનિના પટ ઉપર. સમજ, ઇસ્લામ સંસ્કૃતિ છે અને ઈસ્લામના કોઈ પણ પુત્રો ઉપર સૌન્દર્યના ગર્વમાં રાચતી ત્હારા જેવી સુન્દરીઓ, પ્રણયની વર્ષા વરસાવે એમાં એ સંસ્કૃતિના અપમાન થાય છે, અનાર ! અને સંસ્કારને એમ લાગે છે. ઇસ્લામીઓના માટે સમજ, વિચાર કર. સલીમનો ત્યાગ કર. નહિં તો પરિણામ ખડુ માફાં આવશે.

અનાર : (સચેતન) આ કોણ જોલે છે ? મોગલ સમ્રાટનું ખીન અનુભવી કંઠોર દીલ, કે લાડવાયા સલીમનું કામળ હૃદય ? આપ પુરુષ છો રાજાન : ન સમજ શકો આપ ઓઝોના હૃદય - અંતરની ખાસ-આત્માની આરમ્ભ. (સૌમ્યતાથી) ખીજો આરોપ મહારા ઉપર સૌન્દર્યનો છે. એ વિશે શું કહું ? ઠીક થાત જો આપે મહારા જન્મ પહેલાં બહાને સૌન્દર્ય ના ધણવાનું હરમાન બેળયું હોત તો ! સામાન્ય માંથી સૌન્દર્ય શોધીને જીવતું દાટી દો મહારી સાથે, પણ જોગે, જૂલશો ના, કે એ દટાયલાં સૌન્દર્યમાંથી અનંત સૌન્દર્યથી ભરી ભરી કળીઓ ખીલી જાડશે. વધુ શું ? આપ સમજુ છો, સર્વજ્ઞ છો, ત્હમરી સમક્ષ હું કોણ માત્ર ! હા, પણ પેલો આક્ષેપ રહી નય છે. કામનો ! કથમ જૂલો છો રાજાન, હું અને ત્હમે ખતે મનુષ્ય છીએ, સંસારી છીએ; યોગી નથી. જમન કહે છે કે-મદનના શાસન સર્વવ્યાપી છે ત્યારે આપની દૃષ્ટિએ તો મનુષ્યના હૃદયમાં રહેલો મદન પણ ગુન્હેગાર લેખાય છે. શુદ્ધિ

આ શા

મૂળ લેખિકા

સર શ્રીમતી પદ્માદેવી : જગદલપુર

અનુવાદક : વાડીલાલ શાહ

આશા નાચ નચાવે.....

આશાની આશા પર ડોહું

નિરાશે મન મૂંઝાય લોળું

આશ આશ પગથી પર જૂલું

આશા ધૈર્ય સળવે

આશા નાચ નચાવે.

હુંખનાં વાદળ ગરજે ઘેરાં

અશૂ જલ છલ કાવે

આશા વીજળી ચમક ચેમકેતી

જીવન જીએતી જગાવે

આશા નાચ નચાવે.

ઓ આશા ને ઓ આંસુડાં

ધીરજનાં દાતાઓ લેખાં

જીવન જીંદગાનીનાં મેખાં

તુજ તારે ઉપર તલસાવે

આશા નાચ નચાવે.

સાગર કેરાં ગર્જન ઘેરાં

નાવ અટલી સઠ સહુ લીલાં

એક આશ પર જીવન લીલા

તુજ ગોઠે જગ જૂલાવે

આશા નાચ નચાવે.

વિલસણુતા માટે જગત વિખ્યાત રાજન, ક્યા કાનુનની કલમો લગાવો છે આ અપરાધ માટે ? ઈન્દીઓના ઉપયોગ શા ? આપ પુરુષ છે એટલે નહિ સમજી શકો. સ્ત્રીઓના હૃદયની આરજૂ, જગત જન્માવવાં એ સ્ત્રીઓનાં કર્તવ્ય છે. નહિતર આ વસુધા વધ્યા રહી જત, રાજન, બીજું કંઈ કહેવું છે, રાજન ?

અકબર : (સ્વગત) રાજવિ, અહોભાગ્ય તારાં કે તારા રાજ્યમાં પણ આવી દિમતવાન, ચતુર અને શુદ્ધિશાળી સ્ત્રીઓ પડી છે એવું તહેને આજે જ્ઞાન થાય છે. (ગૌરવહાની અનુભવતાં પ્રકટ) બસ કર. રહેવા કે તારી એ ફીલસૂફી. મોગલસમ્રાટ કને તારી આટલી દિમત ! જાને શિખામણ આપી રહી છે. તુ, ચિનાવલી ! અકબર કે અણુસમજૂ નથી. અણુ-ધડ નથી કે તુ કહેશે એ સાંભળ્યા કરશે. મ્હારે સમય નથી : જલ્દી જવાબ આપ તું સલીમને બૂલે છે કે નહિ ! નહિતર તારા આ અણુજાજતા અવિવેકથી રાજ અપમાનને કારણે આજે સાંજે તને દેહાંતઃકની શિક્ષા કરવામાં આવશે, (નમ્રતાથી) અનાર ! છેલ્લી વખત કહુ છુ. બીજો કોઈ ઉપાય નથી. રાજ અપમાન અને મ્હારી જવદંત કીર્તિના કલકે તો હું નહીં જ સહન કરી શકું. માને તો દીક છે નહિંતો તો-મ્હારે શિક્ષા ઠપાં વિના છૂટકો જ નથી બોવ, શુ કહે છે ?

અનાર. રાજન ! મ્હારે કશું જ કહેવું નથી. જે કહેવાતું હતું તે કહી દીધું. આપને એ સ્વતંત્ર નથી તો આપને જે યોગ્ય લાગે એ કરો, મૃત્યુ એજ આ જીંદગીનો અંત છે તો મ્હારે તેનો ડર શો ? અસહ વિરહાગ્નિમાં શકાયા કરવું એના કરતાં મરવું બહેતર છે. ખુશી ચંદ્ર આપની એ શિક્ષાથી મને એનો જરાયે શોક નથી.

અકબર : (સક્રોધ) એમજ છે, અનાર ! તો તો લે, અનાર, આ શુભેજ શિક્ષા આપુ

હું. દુનિયા જોને પૂજનિય ગણે છે તેની આગળ તારા જેવી એક નામચીન સ્ત્રીને આટલો બધો ધમકા! (હુકમ કરે છે) અનુચરો! જાઓ, કાલિન્દોના તટ પરના વિશાળ વડવાની શીળી છાંયડીમાં જીવતું દાટી આવો એના ધન્ય જીવિતને! અને ખીરબખ! જુઓ, એની હુંફાળી કપ્પ ઉપર એક મિનાર ચણાવજો. જગત આવશે દર્શને એ સૌન્દર્યની દેવીના-મદનની મુગટધારિણીના-અને શીખરે પ્રથુ-યના પાકે, જીવનના સાક્ષ્ય માટે. જાઓ, વધુ શું કહું?

(અનુચરો ઉક્ત રથને અનારને દાટે છે. કંઈ સુધી મૃતિકા પાથરી છે. એટલામાં ધીરે સાહે)

અનાર : બન્ધુઓ! જરા થોભો મુશુષા દો મહારા અંતિમ સન્દેશ આ નિર્દોષ પ્રકૃતિના તત્વોને પથે પડતા પથિકને, અને મહારી હૃદયવિશ્રુતિને. (જળની તટ સાહે ભિંમલતાથી) સહીમ! વહાસા સહીમ! આ નિર્મળ સરિ-તાના કિનારે હું અનંત સુખ અને શાંતિમાં સૂતી છું. આ ધટાદાર વડના કુણાં પડલવો મહારા પર મીઠો વાયુ ઢોળશે. આ ઝરણુના ચીતળ છુદ્છુદો મહારા શરીરને નવરાવશે અને આ કાલિન્દોના ચપળ નીર મારા કળુંને સતત મીઠું સંગીત સુણાવશે. તો પછી ત્હને મહારી ચિંતા શાની? સંધ્યાના પવિત્ર સમયે જો હું કદી ત્હને યાદ આવું તો જરૂર તું આ રમણીય એકાંત રથને આવજો. અને તારા હૃદયના, તારી લાગણીના, તારા રત્નના લોહીનીતરતાં ઉન્હાં આસુનાં બે બિન્દુઓ, મહારી કબરમાં પથુ રહને શાંતિ અને સુખ આપશે. બસ, આ મહારા આખરી સન્દેશ. બન્ધુઓ! નાંખો-મૃતિકા મહારા મુખ ઉપર-મહારા મસ્તક ઉપર.

(અનારને દાટી અનુચરો રવાના થાય છે)
(પથરી)

વિશ્વપૂજન

ન્હાની કંકાવટી ને કુલકાં ચે ચાકાં
વિશ્વપૂજને સખિ હું સંચરી રે લોલ
—ન્હાની૦

મંદ હીપ ટમટમે ને વાયુ વહે જોરમાં
વિશ્વ અજવાળવા હું સંચરી રે લોલ
—ન્હાની૦

અબીલ ગુલાલનાં વિરાટ મહા સાથિયા
વિશ્વ ચોક પૂરવા હું સંચરી રે લોલ
—ન્હાની૦

ચોહું નવેચ તોયે વિશ્વને જમાડવા
આથા ભરેલ સખિ હું સંચરી રે લોલ
—ન્હાની૦

વિશ્વ વિરાટ ને ન્હાની હું બાહુડી
પૂજનને કાજ સ્વરૂપ મંજરી રે લોલ
—ન્હાની૦

હું ચે ન્હાની ને વિશ્વ ન્હાનેરુ
અર્પુ મુજ આત્મલાપ અંજલિ રે લોલ
—ન્હાની૦

નરહરિપ્રસાદ ભટ્ટ

પ્રવેશ છઠ્ઠો.

સમય : થોડાં વર્ષો પછીની એક સાંજ.

સ્થળ : અનારની કચ્છગાઢ.

(વિક્રમ મનોદશા અનુભવતો સલીમ અનારની કબર પાસે ઉભો છે અને તાકી તાકીને કબરને નિહાળી રહે છે.)

સલીમ : જીવનધન ! આસમાનમાં ઝખૂ-
કતી તેજસ્વી સૌદામિનીની જેમ થોડી ક્ષણ
ઝખૂકીને ચાલી ગઈ તું અનંત અવકાશમાં ?
હૃદય માનતું નથી; શી રીતે માની શકે !
મૃત્યુના ધોર અપ્પરમાં જીવનના બલિદાન
દીધાં તે ? અપ્પર પૂરાયા ખરાં કે એનાં
હજી અધુરાં છે ? વિધિએ આ લેખ લખ્યાંતાં
લલાટે ? હૃદયેશ્વરી ! શી રીતે માની શકું
આ કુખમાં સમાયાર ? સહજીવનના મીઠાં
સોજીલાં ઘોળીને પીવાનાં રહ્યાં જીવનભર ?
આજ છે તારા, મહારા પ્રત્યેના પ્રજ્વલિતો પરિ-
પાક ! (ભિર્મિલતાથી) ના, ના, મન માની
શકતું નથી. આ કબર અનારની હોય.
વસુધેરા પણ તરસી છે. હશે કોઈ અન્ન
આત્મા ! ત્યારે એ કબર છે કોની ? સમા-
ચારમાં સ્થળ તો આજ આપું છે, અહીં નથી
દેખાતી કોઈ બીજી કબર. તો તો એજ એજ
મહારી-અનાર !—જાણી અનાર—જીવનનાર !
ઓ કૂર વિધાતા ! પરમાત્માએ તને જગત-
ઉદાનમાં—પરિમલ દેતાં પુષ્પો વેરવાનો આદેશ
આપ્યો છે, તો ક્યાં આ મારું કામળ, ફેરમ
ફેરતું કુલકું, હજી તો પાંગરું—ન પાંગરું,
ખીલું—ન ખીલું લાંતો છૂંદી નાંખું ? બલિ-
હારી તારા કર્તાવ્યની પણ... (હસે) હસે
નિશ્વાસનો સલીમ કબર પાસે જેસે છે અને
ઉન્હાં આંસુની ધાર કબર પર પડે છે).

(કબરને ચૂમી, વેરાયલાં સૂકાં ફૂલ હૃદય-
સરસાં ચોંબીને) અનાર ! અનાર ! જાણી અનાર !
આ શાં રુસણું ? ઊંઠે, ચાલે, ઊંઠે તો ! આમ

કષ્ઠમાં ક્યાં સૂતી ! જો તો, સલીમ આવ્યો છે.
(સામે અવાજ સાંભળતો હોય તેમ) હા,
અનાર, સલીમ—તારો સલીમ આવ્યો છે !
સાંભળ્યું ? પહેલાં તો કહિ તેં આવું વર્તન
નથી બતાવ્યું તો આજે શા માટે ? ચાલ,
ઊંઠે. હૃદયમાં સમાવી દઉં. પહેલાં તો, મારાથી
રહેજ પણ અજગી થતામાં તારું અધીર હૃદય
કર્પાત કરી ઊઠતું તો આમ જીવનભર છૂટા
ગડતાં તને જરા પણ કંઈ ના લાગ્યો ? ત્યારે હું
તારે કાર આવતો ત્યારે તો તું “આવ્યા ?”
કહી હસતી હસતી સત્કાર કરતી. અને આજે
તો તું નથી હસતી કે નથી કાંઈ બોલતી !
આવું ક્યાંથી સીખી ! ગાંડી ! આ હૃદય તૂટી
પડે છે તેની તને ખબર છે જરા ? આહા,
પહેલાં તો તું રાત્રિના કાળાં વાદળમાંને જોઈ
બીરુ બની જતી, તો આ અનંત નિદ્રામાં
પોદતાં તને જરીપણ કંઈ ના લાગ્યો ? મહારી
શું રિધતિ થશે એનો તને જરાપણ ખ્યાલ
ના આવ્યો. ત્યારે હું યુદ્ધમાં ગયો ત્યારના
તારા હૃદયોદ્ગાર તને યાદ છે, તેં શું કહ્યું
હતું ? કહ્યું તું ના કે ‘પાણી વિના માછલી શી
રીતે જીવી શકે ? શું તેથી જ તેં આ મારું
અહણ ક્યોં છે ! કાંઈ સમજી શકતો નથી. મેં
તને જેતરી તો નથી. કદાચ એવું તને લાગ્યું
હોત તો તારે મને જણાવતું તો હતું ! હું
સ્પષ્ટીકરણ કરત, અનાર ! અનાર ! જગત કહે
છે કે સોજોની મનોદશિ અકળ હોય છે, એ
શું ખરું હશે ? તો તો અનાર, તહે મને
વિશ્વાસઘાત ક્યોં એમ—કહેવાય. બોલ તો ખરી
જરા તો બોલ, અનાર !

હશે, જેવી તારી ઈચ્છા, અનાર. જીવ-
નમાં આ એક અનુભવ મળ્યો. પ્રજ્વલ પહેલાં
પુરુષે વિચાર કરવો રહ્યો ! હા, પણ એતો
ભવિષ્ય માટે આજનું શું ? ઠીક, અબોધ રહે
તું અનંતમાગ સુધી. મહારો આશિર્વાદ છે તું
અરામગાંધમાં મહારા પવિત્ર-સ્મરણથી અનંત
સુખને પામ.

(પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર ઇટાથી ક્ષિતિગતને ટાણે પહોંચે છે અને ચોમેર આંદની ઢળી રહે છે. તે ભેદ સત્તીમતી મનોબધા વધારે વ્યાકુળ બને છે)

અરે, ઓ! આંદ! આસમાનના આંદ! શા માટે અગ્નિ વરસાવી રહ્યો છે! નીલા અંબરમાં છૂપાઈ જા. સત્તીમતો આંદ તો અસ્ત થયો. અરે ઓ, આંદ! તારા રશ્મિ સકળ સંસારને અમૃત પાત્ર છે; પણ મારા હૃદયને ભસ્મીભૂત કરી હસવા નેટલી કડોર ધૂષ્ટતા કરી રહે છે! ત્હને હૃદય છે. ખરું? હા, તેથીજ કદાચ ત્હને અંગેજોએ સ્ત્રી ગણી હશે. પણ, સ્ત્રીઓ તો હૃદયવાન હોય છે. દુઃખી હૃદયની અસલ મનોવેદના ભેદ તું સહાનુભૂતિના કે સૌજન્ય-તાના બે શબ્દો પણ નથી કહી શકતો; કિન્તુ હિંદુ, નવપરિણીત દંપતિની મધુરજનીતો આનંદ આપવા નેટલો સોળે કળાએ ખીલી જોડ્યો! ધન્ય, શાષ ધન્ય. ત્હને પણ ધન્ય!

(વ્યથિત હૃદયે કબરની સોડમાં લપાય છે).

અનાર! ઓ અનાર! શી મધુર તારી વાણી! જનભરના સાહિત્યમાં નથી દોડી એવી મુમધુર વાણી! અનાર જાણે છે? ત્હને મોહશમ કાઢ્યો છે! કાફળ જગત જાણે છે, અને કહે છે...શું? જણે છે તું? ગાંડો! હા, એ કદાચ સાચું હશે. પણ હું તો અહોનિશ આ સરિતાના વહતા નીરમાં તારા હૃદયની ભાવનાએ ભેળે છું. તારી સૌમ્યતા, તારા સદ્ગુણ, તારી મમતા, તારી પ્રીતિ, તારી તેજદાર સમજપૂર્વક થતી વાણી-એ સર્વના એમાં પ્રતિબિંબ દેખાય છે અને હૃદય રડી જોડે છે. જીવનભરનો સચોટ સાધી ગયો ભણે ગયો-પણ હૃદય છંદોને? છૂપી રીતે અલોપ થયો? એ વધારે સાત્તે છે. પાછો આવ તને લાગ્યું હશે કે મેં તને વિશ્વાસપાત કર્યો, તારા પરિત્યાગ કરવા હું સમરમાં ગયો હમ્મશ. પણ ના, અનાર, ના, એમ નથી. આવ, એકરાર કરીએ. હા...પણ તું તો સાવ અગ્રોહજ છે, તો એકરાર પણ કેની સમક્ષ કરું? એકવાર તું પાછો આવ બે અસતોષ યાય તો જરૂર તું પાછી ચાલી જજે. મારી ખાતર આવ, અનાર. હું નહિ છૂનો થકું

તારા વિના. (નિઃશ્વાસતો) ઓ ચંદ્ર, વૃક્ષો, શિખરો, કબર બધી તાકીને શું ભેદ રહ્યા છે? શું જુઓ છે? શું અપર ઇગતમાંથી મદારી અનાર પાછી આવે છે? આહા! તારીજ પ્રતિજ્ઞા કરી રહ્યો છું, અનાર આ કબરમાં તારી લલિત ઇખિ ઉતરતી ભેળે છું-એજ વદન, એજ ચક્ષુ અને એજ ચાલ! એજ મદારી અનાર.....અરે. પણ આ છાયા ક્યા સરી ગાલી? ચક્ષુથી દૂર કર્યા ચાલી?... શું નથી આવતી? આવતી-આવતો.....એક વાર જમાનથી એકરાર કરી લઈએ પછી તને માફ ન લાગે. વિશ્વાસપાત નહોતો થાય. અનાર જરાવાર ઉભી રેને!.....અહહ, એતો અંધ પાછો અનંતમાં! ઓ...

(હેલ્લો શબ્દ સરિતાના નીરમાં ફેલે છે અને વિકળ હૃદયમાં અનુભવતો સત્તીમ કબર પર ઢળી પડે છે. પ્રકૃતિ નીરવ રહે છે.)

(પાદો)*

પ્રમોદ ઉમરવાડીયા.

* શ્રી. નક્ષિત બહેના ખંડાબ્ય કાવ્યથી.

મુંઝાઓ છો શા માટે?

બહેનો

તમારી તંદુરસ્તીના તમારા મનની વાતના કે તમને મુંઝવતા ગમે તે ત્રણ સવાલો અમને ફક્ત રૂ. ૧-૨-૦૦ મનીઓઈર કરી પૂછાવો અને તમારી મનની ઇચ્છા પૂરી કરી સુખ મેળવો.

પત્ર વ્યવહાર પ્લાનગીજ રહેશે,

-લખો:-

રતિલાલ મહેતા

સોડર્ન ઇન્સ્ટીટ્યુટ

કટકીયાવાડ-અમદાવાદ

પૂર્વજોના પૂણ્ય પ્રતાપે

શ્રી. હુંગરસી ધરમસી રા પટ.

ભીમજી ભગત પરમાત્માના માણસ હતા એમની પ્રકૃતિ સરળ શુદ્ધભાવી અને પયોપકારી હતી. બાપા વારસામાં ત્રણેક જેતર આપી ગયા હતા. તેમની પેદાશમાંથી ભીમજી ભગત પોતાની આજીવીકા ચલાવતા હતા. ભીમજી ભગત વિધુર હતા. નાનો વિનોદ એના મોસાળે ઉછરતો હતો એટલે ભગતને કોઈ જાતની જાનજી નહોતી. સવારે રોટલા અને શાક તૈયાર કરી ગ્રામતા રાત્રે પથુ એજ જોગક એમને સંતોષ આપતો. ભગત ગામના ચોરે પથુ બેસતા નહિ. રાત્રિ અથવા ગામના પ્રશ્નોમાં એમને રસ નહોતો. કોઈની ખટપટ કે રામદેષ એમને પ્રિય નહોતા. સવાર સાંજ માળા ફેરવે. તુલસીકૃત રામાયણ મીઠા સાદે શ્રીતાઓ પાસે સાંજના એક કલાક વાંચી સંભળાવે. રાત્રિના ભજનોના શાખીનોની આતચ્છી ઠારે, એમને ખીડી, તમાકુ, પાન, દુકાનું વ્યસન નહોતું. ભગત સોપારી પથુ ખાતા નહોતા. બે વખત સાદું ભોજન કરવું એ એમનો નિત્ય નિયમ હતો.

ભગત સાર્વિક જીવન જીવતા હતા. સવારના વહેલા ઊડીને પોતાનો વહાલો તંજુરો લઈને હારત થોડાં ભજનો ગાય. પછી ધોતીઉં લઈ ગામ બહારની વાડીના કૂવા ઉપર પોતાને હાથે ધમાં પાણી ખેંચી નાંહી લે. પોતાના કપડાં હાથે ધોઈ નાંખે. પાછા ફરતાં ઠાકુર મંદિરે દર્શન કરીને ભગત શાહજોની વચ્ચે થોડી પાઈઓ બેઠેલી આપે. ઠાકુરજીને એક પૈસો ધરાવી તુલસીનું પાન પુજારી પાસેથી લે. રરતામાં ગાયો મજે તો તેમના તરફ હાથ જોડે ધરે આવી રસોઈ કરી લે. ભગતને દર-રાજ એક સાધુ જમાડવાની ટેવ હતી. ગાયને ગૌગ્રાસ અને સાધુને ભોજન ન કરાવે ત્યાંસુધી ભગત મોઢામાં અજનો કોળીઓ મૂકેજ નહિ. સર્વે વૃત્તોને દિવસે ઉપવાસ કરે. એમનો પ્રિય સખા એમનો તંજુરો હતો.

ભગતનું હૃદય પવિત્ર અને નરમ હતું કોઈ દુઃખી, દીન અને ભૂખ્યો માણસ આવી એમને કનડે તો ભગતનું હૃદય આદ્ર થઈ જાય. ફૂલ નદિ તો ફૂલની પાંખડી આપી છૂટે. ભગતની માસિક પેદાશ ત્રીસેક રૂપિયા હતી, તેમાંથી દશેક રૂપિયા ભોજન અતિથી સેવામાં જતા હતા; બેત્રણ રૂપિયા કપડાં, પાંદારબા અને દેવદશનમાં વપરાતાં બાકીના રૂપિયામાંથી એઓ દુઃખીઓને અળ વસોની મદદ કરતા હતા. ભગત જાનામાના ઢાણો અને કપડાં અસહાય વૃદ્ધાઓને મોકલતા હતા. પરંતુ પોતાનું નામ બહાર ન પડે એવી જાતના દાનો કરવાની એમને ટેવ હતી.

“ભગત ધરમાં ઉઠે ?” કોઈએ બહારથી પૂછ્યું.

“આવો બાપલા, કોણ છે તમે ?”

“ઈતો હું વસનજી છું.” મારે તમારું કામ પડ્યું છે.

“ભલે બાપલા વસનજી આવ, અહીં બેસ.” બેસાડી ભગતે પાણીનો લોટો ભરી મૂક્યો. વિસનજી ભગતનો માતિભાષ હતો. મુંબઈ હંમેશાં વસતો હતો શેરમનરમાં શેરાની દલાલી કરતો હતો. બે પૈસે સુખી ગણાતો હતો. એનું દમણું મોડું પડી ગયું હતું.

“ભગત ! હું વાહુ દુઃખી થઈ ગયો છું. તમારી ખાસે મદદ સારુ આવ્યો છું.”

“બાપલા હું તો ગરીબ માણસ રહ્યો. હું તને શું મદદ આપી શકું ?” જતાં તારી, કહે તો અજગ પડે.”

“ભગત ! હું મુંબઈમાં શેરાની દલાલી, અને કામ કરું છું. બે પૈસા ગાંડમાં હતા એટલે સગ-પણ થયું. પરંતુ નસીબ વાંકાં થયાં, સદ્ગામાં બધું ખોયું. એટલે ખીમા શેક પાસેથી પાંચમે રૂપિયા આજે લઈ કન્યાને દાગીના તો કર્યા ને આજે રાત્રે મારાં લગ્ન છે. પથુ ખીમા શેકે

બ્યાન ન કરાયાથી માગ ઉપર ડીકી કરાવી છે. આજે અરાબર લગન ટાંકણે જ્યારે હું ચોરીમાં બેસીશ ત્યારે આ ડીકી બગાડી મને પકડાવવાની ખીમા ચોંકે સંતત્રણ કરી છે. કોર્ટના કલાક વાલજી મારો દોરત છે. એ મને કહી ગયો. ગામમાં ઘણે ઠેકાણે ગયો. પણ કોઈ ફૂટી બદામ ધીરવા ગણ નથી. ખીમા ચોંકે તો દયા-માયાને જાણનાજ નથી હું બહુ બીકમાં આવી પડ્યો છું. એટલે તમ જેવા બગતને દુઃખ દેવા આવ્યો છું. મારી લાજ રાખો. બાપજી હું તમારે જોધે આવ્યો છું.

વિશનજીની આંખમાંથી આંસજોની ધાર પડી. એનું દીન, મહીન, કરમાયલુ અને આંસુ ખેરતું મુખ જોઈ બગતને દયા આવી.

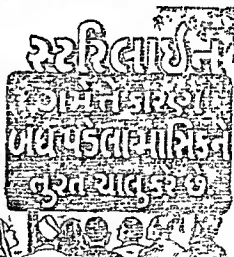
ભાઈ, મારી પાસે રોકડ તો નથી. ખેતરો છે પણ તે ઉપર નાણાં ન લેવાનું બાપાને પાણી આપ્યું છે. એટલે હું તને કેવી રીતે

મદદ આપી શકું?

બગત! મરજુને કાંઈ અશ્વ ન હોય. મારો ફજોતો યાગે. કન્યા હાયમાંથી જારો. કેદમાં પુરાઈશ અને બીરુ જે વીતશે તે વિચારતા કમકમા ઉપજે છે.

બગત થોડો વખત વિશનજીના મોઢા તરફ જોઈ રહ્યો. એનું વિચારપૂર્ણ મોઢું જોઈ એમને દયા આવી. તે ઉમા થયા. કુચી લઈને પટારો ખાલ્યો તેમાંથી એક લુગડામાં આધેલી ગાસડી લાવી તેમાંથી એક નાનો ખટવો કાઢી વિશનજીના હાથમાં મુક્યો.

“ભાઈ, આ લઈ જા. વિનોદની માતાં આ ધરણી છે. વિનોદની વહુ કોઈ દિવસે પહેરશે એમ ધારી રાખો મુકવા હતા. હવે પુણીથી તુ લઈ જા. બગવાન તારુ બાપુ કરો. જા મારા તને આશીષ છે. ક્યારેય મરીબની આત-રડી ફુલાવીશ નહિ.”

સ્વરિલાઈન એ એક જ હોત્તેમમાંથી બનાવેલી એવી દવા છે જે ગમે તે કાળે પણ પડેલા માસિકને ૨૪ થી ૪૮ કલાકમાં ફરતી રીતે ચાલુ કરે છે. સ્ત્રીરીત મેડીંગ નર્નલના ન્યાયા પ્રમાણે સ્વરિલાઈનમાં રહેલ હોત્તેમ ગર્ભપાતક દોષાથી ગર્ભ રહેવાની જગ્યાપણું રાંધા દોષ તો સ્વરિલાઈન ડોક્ટરની સલાહ સીવાય વાપરવી નથી.

સ્વરિલાઈન ન્હાની બોટલ ૩૯.૮, મોટી બોટલ રૂ. ૧૫. સ્વરિલાઈન તથા સંતતિ નિય-મનના સચિત્ર સાહિત્ય મોટે ભાગે આનાના સ્ટોર્સ ખીરી લખો:—

એલીસ એન્ડ માર્ટીન કોઠારી મેન્શન, જનરલ પોસ્ટ ઓફીસ સામે, પોસ્ટ બોક્સ ૪૧૪ (એસ. બી.) ફોર્ટ મુંબઈ.

આદર્શ નર્સ પરિચારિકા

લેખિકા : અનુસૂયા બહેન એન. જોષી.

અનમાં આગળ વધવા માટે દરેક પોતાની સમક્ષ ઉચ્ચ આદર્શ રાખવા જોઈએ. કારણ કે તો જ પુરુષાર્થથી પ્રગતિ થઈ શકે. આદર્શ એટલે સંપૂર્ણ કર્તવ્યનિષ્ઠ. આદર્શ રાજા એટલે પ્રજાપાલનનું કર્તવ્ય કરવામાં પૂરેપૂરા તત્પર રાજા. તેવીજ રીતે પોતપોતાના કર્તવ્યમાં સંપૂર્ણ નિષ્ઠાવાળા હોય તેને તે તે ક્ષેત્રમાં આદર્શ કહેવાય.

ઉપર પ્રમાણે નર્સ અબધમાં મારા જે વિચારો છે તે હું અત્રે રજૂ કરું છું.

નર્સ એટલે દવાની દેવી તે દર્મજ્ઞા દર્દી પ્રત્યે સંપૂર્ણ લાગણીવાળી હોવી જોઈએ. દર્દીના દર્દથી તેનું દિલ દ્રવતું જોઈએ. તેણે દર્દીની સાથે હાવઆવ અને મીઠાશવાળી વાતોથી ભર્તવું જોઈએ. અને એ રીતે દર્દીના દર્દમાં દિલાસો કરાવવો જોઈએ. કારણ કે તેથી દર્દીનું ધણું દર્દ ઓછું થાય છે.

નર્સ એટલે સેવિકા, તેનું ખડું જીવન દર્દીની સેવામાં જ સમાયેલું હોવું જોઈએ. તેણે તન અને મનથી દર્દીની સારવાર કરવી જોઈએ. કારણકે દર્દીનું દર્દ મટવાનો ધણો આધાર તેને કરવામાં આવતી ઉત્તમ સારવાર ન હોય ત્યાં સુધી દર્દ મટે નહિ.

નર્સ એટલે પરીચારિકા. રાજની પરિચાર્યા સી. રીતે કરવી તેની તેણે ખાસ તાલીમ લીધેલી હોવી જોઈએ, દર્દીને રૂઝ પૂરેપૂરા સ્વચ્છ, જોષ્ઠતા પ્રમાણમાં દવા ઉત્તમવાળો જોઈએ, અને તેનું ખિજાનું, રૂમમાંની વસ્તુઓ વગેરે બરાબર વ્યવસ્થિત હોવી જોઈએ. તે તેણે સંભાળવું જોઈએ. દર્દીને ટાઈમસર દવા આપી, કોઈ મોસંખી જે કંઈ આપવાનું હોય તે પતું જોઈએ. દર્દીની પાસે ધૌધાટ વગેરે ન થાય અને તેને જેમ રાહત રહે તેમ કરવું જોઈએ. આદર્શ નર્સના શુદ્ધો એક માતા સરખા વાતસ્થભરેલા છે. માટે જ તેને શરૂઆતમાં જ દવાની દેવી તરીકે વર્ણવી છે. ફ્લોરેન્સ નાઈન્ટીનજેલ ફ્રાંસમાં નર્સ હતી, જેને પ્રજા દેવી તરીકે પુજે છે.

દર્દી મટાડવા દવાનું પ્રભુએ જોઈએ રચ્યાં. અને પરિચાર્યા માટે પરિચારિકાઓ છે. તો કર્તવ્યનિષ્ઠાથી નર્સ પોતાનું કાર્ય કરે તો તેને જરૂર દિવ્ય દેશથી દર્દીઓના દર્દ મટાડવા આવેલી દવાની દેવીજ કહેવાય.

વિશ્વનંદ ગળગળો થઈ ગયો. ભગતને પગે ઢળી પડ્યો. ભગતે તેને ઝેડાડો રામની જીભી બતાવી તેને આભાર માનવા કહ્યું.

ત્રીજે વરસે વિશ્વનંદ મુનંદ્રથી પાછો આવ્યો. એણે ભગતના હાગીના એમને એમ એમના હાથમાં મુક્યાં. ઉપર વધારાના એકસો રૂપિયાની નોટ મુકી ભગતને પગે પડ્યો.

“બાપડા! હાગીના ભલે રાખી ન. આ નોટ મને ન ખપે.”

ભગત, તમારે લીધે મારી હાલત સુધરી મારાં વાનાં થયાં છે. એટલે આ ફૂલ નહિ તો ફૂલની પાંખડી પણ રાખો. ભગત મને રાંધ કરવો હોય તો આ રાખો.

“ભલે લાઈ, તારી મરજી એમ છે તો આ એસસો રૂપિયાનું બારા લઈ દરરોજ મોંદરામાં નાખાવજો એટલે એ નાણાં મને પહેર્યા બરાબર છે.”

“પણ હું તો મુનંદ્રનો પક્ષી છું. મારાથી એટલું અહો રહેવાય નહિ.”

“ભલે બાપડા ત્યારે મીઠા પોલને બાસ લઈ સોંપી નજ. એ પરજશ માણસ છે.” એ ચોખલો પણ છે.”

પાંચ વરસે વિશ્વનંદ ગામમાં ફરી આવ્યો, ત્યારે ભગત દેવ થયા હતા. ભગતનો નવ વરસનો છોકરો વિનોદ ઉછેખલ થઈ રખડતો હતો. મોઝાળમાં મામાઓનું કહ્યું માનતો નહોતો. તોફાન, રખડપટ્ટી, રમત અને મારામારી-ઓમાં નિશાળે જવાની કુરસદ નહોતી.

વિશ્વનંદ હવે લાભોપતિ ચલે હતો. એણે પોતાના ગામમાં મોટી ભગીર લીધી. તેમાં રહેવાનો બંગલો બંધાવ્યો. પોતાના કુટુંબ સાથે આવી આ બંગલામાં રહ્યો. સંતાનમાં પાંચ વરસની “સુધા” હતી.

વિશ્વનંદએ ભગતના છેકરને રખડતો જોયો. એની મોઈ સંભાળ કે પુછાંછાં કરતું નહોતું. છોકરો જંગલી થતો જતો હતો.

વિશ્વનજીએ એ હોદ્દાને જોયો કે તેના મોઢા સામે દાગીના દેતા લગતની મૂર્તિ ખડી ચઢે.

વિનોદને સમજ્યા પડાવીને વિશ્વનજી અંગે તેડી આવ્યા. એમણે વિનોદ અને પ્રેમથી વિનોદના આત્માને જીતી લીધો. તેને નિશાલે મોકલ્યો નહિ. પરંતુ ઘરે મુધાને લજ્જાદવા મારતર રાખ્યો હતો તેની ખામે વિનોદ પણ ભણવા લાગ્યો. અને હોદ્દાગંજી સાથે ઉછેરાવા લાગ્યાં.

વિનોદ ઝાઝું લણી ચકયો નહિ. તે તરંગી કંવિ હતો. મેટ્રીકમાં એ વચ્ચે વખત ફેલ યયો. પરંતુ વાજીએ ઉપર એનો અદ્ભુત કાણુ હતો. કંઈ પણ ભારે મધુર હતો. ચરીરે પણ તે કસરતી અને સચક્ર હતો. પોતાના લાખા વાળ છૂટા મુકીને એ માત્ર એક સાલ મોઢીને વડને ઝાંધડે તળાવ ઉપર બેસી પોતાની ખસી હેડતો ત્યારે અદ્ભુત દેવી વાતાવરણ ઉભું કરતો હતો. અથવા પોતાની દીલ્હીયા ઉપરે એના મુખમાંથી ઝુંદર ગીતાવળી બહાર પડતી ત્યારે પ્રકૃતિ નાચી ઊડતી હતી.

કવિતા, સંગીત સિવાય વિનોદને એક ખીજું પણ વ્યસન હતું, તેને કડિઆક્રમ-ચણતરનું કામ મળું ગમતું હતું. કુરસદના સમયે વિશ્વનજીએ વિરાજ મિલકતમાં વિનોદ પરધરો બડતો અને શોખ માટે ચણતર પણ કરી નાંખતો હતો. મનુષ્યોને વિચિત્ર શોખો હોય છે.

વિનોદ અને મુધા બંને વિવાહ કરે એવી વિશ્વનજીની ઈચ્છા એણે ક્યારેક મિત્રો પાસે બક્ત પણ કરી હતી. જનાં એણે ઉદાર મનથી હોદ્દાગંજીની પોતાની ઈચ્છા ઉપર હોડયું હતું. મુધા મેટ્રીક પછી અમદાવાદ વસતી હતી. ત્યાં એ B. A. ની ડીગ્રી અર્જન સાથે મેળવવા માંગતી હતી. B. A. થયા પહેલાં વિવાહની વાત કાઢવા તે ખુદનો અસ્વાબ બતાવતી હતી. મુધા અને વિનોદને બંદુ બનતું હતું.

ગૃહ ઉપયોગી પદાર્થની પરીક્ષા

ગૃહ અવસ્થામાં ઘણી જાનની વસ્તુઓની અવાર નવાર બહેનોને જરૂરીઆત રહે છે. ઘણી ખરી જરૂરીઆતની વસ્તુઓના વેચનારાઓ પોતાને પોતાના માલમાંથી વધુ નફો મળે તે તરફ હર વખત દ્રષ્ટિ હોય જ, અને રહે ને સ્વભાવિક છે. પરંતુ તે આપણને કયા હેતુવા માગે છે તે આપણે જાણવું રહેવાની ખાસ જરૂર છે. તે માટે નીચેના ઉપાયો આપની તહેતાતનામાં રચુ કરીએ છીએ. તેના લાલ આમારી બહેનો લેશે એવી આશા છે.

(૧) ખાંડ:—દેખાવમાં રાતી ખાંડ હોય તો તેમાં રેતી ભેળવેલી હોય છે, અને ઘોળા ખાંડમાં દાડકાની મૂટ્ટી આવે છે. માટે એક પાલો પાણીથી બરી તેમાં થોડી ખાંડ નાંખી ચમચીથી દલાવીને પીમળાવવી, પછી થોડો વખત એ પ્યાલાને મૂટ્ટી રાખવો. જો ખાંડમાં રેતી કે દાડકાનો ભૂકો અમર ખીજી જાનની ભેળવણી હશે, તો પ્યાલામાં નીચેના ભાગમાં તે બેસી જશે.

(૨) માખણ:—કેટલીક વખતે સરતાં માખણમાં એટ જાનના અનાજનો આટો અથવા ઘઉંનો કે ખીજી જાનનો આટો ભેળવે છે. માટે તેમાંથી થોડા માખણને એક કાચની નળીમાં કે શીશીમાં તાલીને તપાસવાથી ભેળવેલી ચીજ છૂટી પડશે અને હંકુ થયા પછી તેમાં ભેળવેલો પદાર્થ માલમ પડશે.

(૩) મધ:—મધમાં ખાંડ અથવા સાંકડાની ચાસણી ભેળવીને ઘણાં વેચે છે. મધનાં ૨૦ ટીપાં તથા પાણીનાં ૬૦ ટીપાં ઘઉં, તેમાં થોડાક આલકાદોલ નાંખવો. જો તે મધ ચોખું હશે, તો આ રીતથી તે દુધના જેવું સફેદ યશે; પણ જો તેમાં ચાસણીનો ભેગ હશે, તો તેમાંથી કાંઈ જોવા બાજ છૂટી પડી નીચે કરી જશે.

[વધુ માટે આવતો અંક જુઓ.]

જાણીતા રાહરો શ્રી. પ્રાણલાલ દેવકરણ નાનજી

શું કહે છે?

આપનું નવીન પુસ્તક 'સંસ્કારલક્ષ્મી' સુંદર અને ઉપયોગી છે. ઘણા વિષયોની સરલ રીતે ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેથી જનતાને ઉપયોગી થશે. 'સંસ્કારલક્ષ્મી' એ સ્ત્રીઓ માટે ઘણું જ ઉપયોગી પુસ્તક જણાય છે. આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ બે માસ બેટલા અદ્ય સમયમાં વેચાઈ ગઈ અને આ બીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવાની જરૂર પડી તે એની ઉપયોગીતાનો પૂરાવો છે. તે સાદી અને સરળ ગુજરાતી ભાષામાં લખાયલું તથા રંગબેરંગી ચિત્રો સાથે ઘણું જ આકર્ષક તથા દળદાર પુસ્તક બનેલું છે. તેમાં સ્ત્રીજીવનના દરેકે દરેક પ્રશ્નની છણાવટ કરવામાં આવી છે. આદર્શ ગૃહિણી તથા આદર્શમાતામાં મુખી સંસાર બનાવવા માટે કયા કયા ગુણોની આવશ્યકતા છે અને તે ગુણો કેવી રીતે ખીલવી શકાય તેનું એક રસિક વાર્તારૂપે સુંદર રીતે માર્ગદર્શન કરવામાં આવ્યું છે. તે ઉપરાંત સ્ત્રીઓને અનુરૂપ કળાઓ, આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમો, ઘરગથ્થુ ઔષધો વગેરે અનેક બાબતોનું સારી રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

ટૂકામાં આ પુસ્તક સ્ત્રીવર્ગને અને ખાસ કરીને ગુજરાતી સમાજના સ્ત્રીવર્ગને ઘણું જ ઉપયોગી છે. આવી સુંદર કૃતિના પ્રકાશન માટે તેના લેખક તથા પ્રકાશકોને અભિનંદન ઘટે છે.

સંસ્કારલક્ષ્મી માટે આથી વિશેષ કહે તે સોના પર ટાળ ચઢાવવા બરાબર છે.

● તમારી પ્રત આ જે જ મંગાવી લ્યો. ●

સંસ્કારલક્ષ્મી	૬૫૦ પાના	બેટ આપી શકાય તેવા
ભા. ૧-૨	૧૨૫ ચિત્રો	સોનેરી ત્રિરંગી
સાથે.	૭૫૦ ઉપયોગી વિષયો	બેકસમાં મળશે.

કિંમત રૂ. પાંચ : બી. પી. ખર્ચ બાર આના વધુ : આફ્રિકા માટે દશ રીલીંગ

લખો

● એન. એમ. ઠક્કરની કંપની ●

બુકસેલર્સ : પબ્લીશર્સ

૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : સુંબર્-૨.

છતાં નાની નાની બાબતોમાં તેો રાજ રીસા-મથા મનામથા થતા હતા.

મુધા-વિનોદ બંને અમદાવાદ રહ્યા હતા. જે બંગલામાં તેઓ રહેતાં, હતાં-ત્યાં આગ લાગી. રાત્રિના પોતાના જીવના જોખમે વિનોદે મુધાને બાથમાં ઉપાડી અગ્નિને ભોગ ધર્મ પડતાં બચાવી હતી.

વિનોદ પોતાના શોખો ખાતર છૂટથી પૈસા ઉપાડતો હતો. જન જાતનાં વાજત્રો ખરીદવા અને તેમનું પ્રદર્શન કરવું એ શોખ એને હતો. વઝોની ટાપ્ટીપ એને જરાય નહોતી. પરંતુ સંગીતના પુસ્તકો, રથાપત્ની લાયઝેરી પાછળ એ ઠીક નાણાં ખર્ચતો હતો. એને વિરાનજી કદી ના પાડતા નહોતા. પરંતુ એ નાણાં 'ખાલી એક જ્યેનને માટે વિનોદને ખાતે ઉમરાવતા હતા. એમને એ પાછા લેવાનો ખ્યાલ જ નહોતો.

પ્રથમ વિરાનજીની પત્નીએ પતિ પુત્રિની વિદાય લીધી. છોકરીનાં છોકરાં જોવાને એનો કોડ અધુરો જ રહ્યો. વિરાનજી પણ એ એક વરસો જગતના અસારપથ્યને અવલોકી પત્નીને મળવા સ્વર્ગે સીધાવ્યા. વીસ વગરના એમના સ્વર્ગવાસ પછી મુધા એમની મોટી મિત્રકોનો મલેકા બની.

સંસારના ચક્ર પ્રવાહમાં વિદ્યલુપ્તતાએ આવતી જ નય છે. નવીનતા વગરનો સંસાર મુશ્કેલ છે. આ બંનેના પ્રારબ્ધો પશ્ચ ક્રૂદા મારવા તૈવાર થયાં, લાલજી વકીલનો છોકરો દેવદત્ત ઓગીતા વિલાયતમાંથી બેરીસ્ટર તરીકે પાસ ધર્મ એમનાં જીવનમાં ઉગી નીકળ્યો. અમદાવાદના આ પ્રનિહિત વકીલ આ ગાયત્રી સુંદર હવાપાણીમાં નિરૂતિ નિવાસ લોગવતા હતા. અહીં દેવ સાથે આ બંનેની ઓળખાણ ધર્મ. ગ્રામ્ય બંધુ અને જ્ઞાતિ બધું તરીકે આ બેરીસ્ટર સાહેબને મુધાની સોજત અમદાવાદમાં

સાનુકુળ ધર્મ પડી. આ માટે એણે આ સોજત સ્વયં મળે એવી તરફીઓ ને સફળતાથી પાર પાડી.

દેવ ફાંકડો યુવાન હતો. ફેશન દેવીના મંદિરનો પુજારી હતો. દરરોજ એ ત્રણ વખત વઝો ખદલવાં, સેન્ટ, નેકટાર્થ અને કોલરની ફેશનોનો વિકાસ કરવો. ધર્મવર્ણી મૃતિમ એણે ધર્મિયનના જેવો પોશાક સજવો એ એના માનસની વલણો હતી. વિચાર, વાંચન, ખોરાક બોલીચાલી પીણું અને પોતાના અભણ ભાઈઓ સાથેના વર્તનમાં એ અંગ્રેજી પદ્ધતિને અનુસરતો હતો. સામાને પોતાની પ્રતિભામાં લઈ લેવાની એનામાં આવડત હતી. પિતાની લાગવજો અને પોતાની વફૂરતાના સયોગથી એ ન્યાય કોર્ટમાં ઠીક પ્રગળ કરી શક્યો હતો. મુધા અને તેની વિદ્યાળ સંપતિ બંને એને પ્રિય હતાં.

દેવે મુધા વિનોદનો સંબંધ લમજી લીધો. કાંટાને કેમ દૂર કરવો એ બેરીસ્ટર સાહેબે પોતાનો ધર્મ માન્યો. વિલાયતના અભ્યાસથી ખાલેલી શુદ્ધિ મુધા પાસે વિનોદની વિરૂદ્ધના પ્રસંગે ઉઠા કરવામાં પ્રયત્નરીલ ધર્મ. દેવની છટાદાર અને અંગ્રેજી ઉચ્ચારણે વાળી વાણીની જુરકી મુધા ઉપર પડી. નાના પ્રસંગેને પર્વત જેવા બનાવવાથી વિદ્યા બેરીસ્ટરને અભ્યાસને લીધે સ્વયં સિદ્ધ છે. બેદરકાર, કવિ અને વઝોની સરખી ફેશન નહિ સમજનાર વિનોદના જીવનમાંથી હવે એવા પ્રસંગે મુધાની આંખો પાસે રંગીન ચિત્રો રૂપે દેખાડવામાં કવાસ રહી નહિ. અભોધ, અનુભવ વગરની બાળા ખરા ખોટાને તોલ તરત કરી ચક્રી નહિ. વિનોદની બેપરવાઈ, રપટ વફૂરતવ અને પરિચયથી ક્ષમા કરી ચકાય એવા બનઘેલો મુધાને માનદાની જેવા લાગવાં મંડ્યા.

મુધાએ એ ત્રણ વખત કોઈ જનની આગાઓ વિનોદને કરી. એના બોલવાની રૂની

આશ્રિતો તરફના જેવી દોર વાળી હતી. વિનોદે વિરોધ કર્યા વગર એ આગાઓ પ્રભાવે કામ કરી આપ્યું. હવે આગાઓ એજ દબે નીકળવા માંડી. વિનોદનું સ્થાન ધરના માથુસ-માંથી જલદાઈને આશ્રિતના જેવું હોય તેવી રીતે લપસવા માંડ્યું. વિનોદ આ સર્વે જોતો હતો. એના હૃદયમાં આઘાત થયો. એને પોતાનું સ્વમાન બહાલું હતું. એક દિવસે એ કાઈને કહ્યા વગર પોતાના આપીકા ધરમાં જઈને ગ્લો. એના મોસાળની એક જૂદ એને રસોઈ કરી આપતી.

વિનોદ તું મારી રમ વગર ખીજે ધરે કેમ ગયો ! પોતાના ઘેર જવામાં વળી રમ કેવી ? એમાં શું થયું ?

“તારા માર શા ને આમ રમ વગર ગયો?” બાઈ સાહેબે પણ તેસથી પછાડ્યો. લાલ

આંખ કરીને વિનોદ તરફ જોયું.

“મને રમની જગર લાગી નહિ હું ક્યાં દૂર ગયો છું?” વિનોદે નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો.

“એમ ? તું અમારો કરજુ છો તે બહાં જાય.” પહેલા કરજના પેસા બરીદે પછી દૂર ખીજે ધરે રહેજે. કંઠણ શખેડોની પરંપરા નીકળી. “સાડું” વિનોદે ટુંકામાં જવાબ આપ્યો.

દેવે સુધાને ખૂબ ઉશ્કેરી ફરિયાદ મંઠાવી ડીકી કરાવી લેવા માટે સુધા ઉપર દખાબ કરાવ્યું, ધણી યુક્તિ પ્રયુક્તિ અને સમગ્રવદ છતાં સુધાએ આ આખરીનું પગલું લીધું નહિ. પચ્ચ-લેણાં નીકળતાં રૂ. ૫૫૦૦ બારી જવા વિનોદને વજાસની તોડીસ મોકલી.

વિનોદે પોતાના હાથથી જવાપૂર લખી એ જોખમદારી કમુલીને લેણા રૂપિયા બનતી જોખવાઈ અને સમવડે બારી દેવા સ્વીકારી લીધું.

દુશ્મનનો હુમલો અને સ્વરક્ષણ

એમાં ભ્રમ નથી

કે સંશય નથી

બૉમ્બે મ્યુન્યુઅલ પોલીસીઓ શહેરીજાને દેશમાં દુશ્મનના હવાઈ, દરીઆઈ અથવા ખીજા હુમલાઓ સામે સંપૂર્ણ રક્ષણ આપે છે. હઠાપણ વાપરો અને તમારી જાત અને તમારા કુટુંબનું રક્ષણ કરો.

હુમલાં વીમો ઉતારવો

ધી બૉમ્બે મ્યુન્યુઅલ

લાઈફ એશ્યુરન્સ સોસાયટી લીં

બૉમ્બે મ્યુન્યુઅલ બીલ્ડીંગ, હોર્નબી રોડ, મુંબઈ.

યોગા જ દિવસોમાં B A ની પરીક્ષા દેવા માટે સુધા અમદાવાદ ચર્ચ ત્યાં એના મુનીમનો પત્ર આપ્યો કે વિનોદે ઘર, ફનીચર, લાયબ્રેરી અને વાહ સાધનો એક અમદાવાદના શોપીન મીસમાલેકને વેચી નાંખ્યાં છે. યોગા જ દિવસોમાં વિનોદની એક ટુંકી ચીઠ્ઠી મળી. સાથે રૂ. ૩૦૦૦ નો ચેક શ્રીઃયો હતો. લેણા પેટે જમે કરવા વિનંતિ તેણે કરી હતી. સુધા એ ચીઠ્ઠી વાંચી આખી રાત ફાવામા ગાળી. વિનોદને મનાવેલી લાવવા એનું મન પ્રેરણા કરવા લાગ્યું. પરંતુ અભિમાને તેમ કરવા હિંમત નહિ.

ખાર માસ પીતો ગયા. સુધા B A પાસ ચર્ચને પોતાના ગામમા આવી રહી. એની ફરતી માસી એના સાથે આવી રહી.

વિનોદે દર પહેલી તારીખે ચર્ચઆતમાં પંદર રૂપિયા અને પછી ત્રીસ રૂપિયા મોકલવા માંડ્યા. એક સાથે વ્યાજ અને અસધ પેટે એવી એક ચીઠ્ઠી આવતી. સુધાને ખજાર પડી કે વિનોદ એક મિત્રોને ત્યાં ચણતરતું કામ કરવાની નોકરી કરતો હતો. મીત્રોએ પહેલે માસે ત્રીસ રૂપિયા અને છઠે માસે પચાસ રૂપિયા ખજાર કરી આપ્યો હતો. વિનોદ મજૂરમાંથી આગળ વધીને ઓવરસીયર થયો હતો.

દેવ વારંવાર પોતાની મોટરમાં બેસીને સુધાને મળવા એને ગામ આવતો હતો. સુધાએ અમદાવાદમાં ઉતારા માટે બંગ્લો રાખ્યો હતો. બે ચાર માસે અમદાવાદ આવી જતી હતી. વિનોદ માટે મન ક્યારેક તળસતું હતું પરંતુ અભિમાન એને અટકાવી ગજતુ. દેવ સાથે સુધાને વ્યવહાર મિત્ર બાવનો હતો. દેવની કોશિષો છતાં એ સંબંધ વધારે ગાંઠ ચર્ચ સહતો નહિ. બહારથી બેપરવાઈ દેખાડતી સુધા પોતાના

ઝાપામાં વાંચતાં એને ખજાર પડી કે વિનોદ નામે ઓવરસીયર એક ડાચી બિલ્ડિંગની પડોચ ઉપરથી લપખી જવાથી નીચે પડી ગયો છે. એને વાઠીલાલ હોરપીટલમાં લઈ જવામાં આવ્યો છે. ડોક્ટરે એના હાથના ઢાંકણ ખાંચી જવાનો રિપોર્ટ કર્યો છે. આ વાંચના જ સુધા ગઝારાઈ ગઈ. એ મોટરમાં બેસીને હોરપીટલ તરફ દોડી. એનું અભિમાન તુટી ગયું.

વિનોદ તું બેવકૂફ છે અને એક ચીઠ્ઠી તો લખવી હતી અને છા માટે ખજાર આપ્યા નહિ ? છા માટે તું બધી આપ્યો ? ઘરે આવતાં તને છા માટે ચરમ લાગી ? ચોલ દવે ઘેર ચાલ. મોટર તૈયાર છે.

મને બધી ઠીક સારવાર મળે છે. વિનોદે ધીમેથી કહ્યું.

શું ધૂળ મળે છે આમ બોલતાં ચરમ આવતી નથી ? સુધાની આંખોમાંથી માવજી બાદરવો વહેવા માંડ્યો.

ડોક્ટરને મળી સુધાએ જવાની ચીઠ્ઠી કગળી લોધી. સોફ્ટ અને બીજા માણસને બોલાવીને વિનોદને ટેકા અપાવી મોટરમાં બેસાડ્યો. સુધાના અત્યામદ અને ધારુ કરવાની વૃત્તિ સામે વિનોદ કાર્ષિ બોલી ચક્ર્યો નહિ. એણે રૂવાબમાં એકવૃત્તિ મેળવી વિનોદને મુઝો બનાવી દીધો. પ્રેમી કામજનને પ્રેમની દોરીએ બાંધી લોધો.

બંગલામાં પધંગ ઉપર એને સુવાડ્યો. સુધાએ ડોક્ટરને બોલાવી અને સેવા કરવા માંડી.

સાંજે દેવ આવ્યો. પધંગ ઉપર સુનેશ વિનોદને જોયો. અજણમાં ચર્ચ એણે સુધાને પછડ્યું આ કેમ છે ?

પ્રતિષ્ઠા પામેલો પત્રકાર

લુઈફીશર

સંકલનકાર: રા. હિંમતલાલ મ. પટેલ,

(ખરૂં જોતાં, ધર્મોપદેશક, પત્રકાર અને મેળવણીકાર ત્રણેનું કામ એક સરખું જ છે.)

—કાંક કાલેલકર

અમેરિકાના ગત, વિશ્વયુદ્ધમાં પ્રસિદ્ધ પામેલા પ્રેસિ. ધૂરો વિશ્વનું એક અમર વાક્ય છે. Democracy cannot be safe anywhere, Until it is safe every where એટલે કે "લોકસાસન એક જગ્યાએ સુરક્ષિત નથી, તો ક્યાં સુરક્ષિત રહી શકશે નહિ" આ અમર વાક્યના સત્યને સમજી શકનારા, આ ખીન્ન વિશ્વયુદ્ધમાં પણ માનવજાતને સાપક્ષ છે, એ માનવજાતનું ઉત્તજવળ બાવી સૂચવે છે. આવાઓમાં, સાહિત્યકારો તો છે જ, હોય જ; પણ પશ્ચિમની સંસ્કૃતિનું એક આચાર્યક અંગ-પત્રકારત્વ-એના ઉપાસકોએ પણ તદ્દન નોખી ભૂમિકાએ જાલીને આ સત્ય નિહાળ્યું છે, ને પીકાતા જગત તરફ લાલજીવી ધરી ગયા છે. આવા પત્રકારોની જમાતમાં અમેરિકન પત્રકાર લુઈફીશરનું સ્થાન જીત્યું છે. એવો જ એક ખીન્નો છે, એકાદરને આવીની ગાજનીતિનો પત્રકારની દૃષ્ટિએ અભ્યાસ કરનાર આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિજને વરેણ જોઈને ગયર, આપણે દિલ્લી પત્રકાર ચમનલાલ એ બધાને પણ આ જમાતમાં મૂકી શકાય નહર. હકીકતો પર આ લોકો અધાર જાય છે.

લુઈફીશરનું કૌંસ મીઠું વેળાનું દિવસ આગમન આવ્યું હતું. પ્રેરિત હતું સંજોગ એવા જિભા યયા ને એને આપણા-યુરોપિય આખે અનેઆ એવા-દિલ્લી રાજ્યનીતિઓનું હદ્દ વધુ જીડે નિદાળવાની તક મળી દિલ્હી

કાંકુ' ગૂંચવાયેલું પડ્યું હતું. પ્રે. રૂઝવેશ્ટનો અંગત હતુ લુઈ જહો-સન આવી ગયો. કાંકુ' ગૂંચવાયેલું જ પડી રહ્યું. ક્રિષ્ન આબ્યા, ગયા કાંકુ' એમનું એમજ રહ્યું-અણઉકલ્યું. અમેરિકન અખબારોને દિલ્હી વધુ જીડે અભ્યાસ કરવાની ઉત્કંઠા જાગી-જરૂર લાગી ને અમેરિકન અખબારોએ પોત-પોતાના બટકતાં પખીઓ ખળપપત્રોએ-દિલ્હી આગળે જિતાઈ કુવતંત્ર સર કાઠનાર સુપ્રસિદ્ધ અખબાર, Nation 'નેશને' પોતાના ખાસ ખખરપત્રી લુઈફીશરને મોકલ્યો.

ને લુઈફીશરે દિલ્હીમાં શું જોયું? એણે દિલ્હીના નાના મોટા નેતાઓની મુલાકાતો ગોડવી જરૂરી પ્રશ્નોત્તરી કરી. નહેરુ, આઝાદ, ઝીણા, આંબેડકર, બીકાનેરના મહાશય, યુસુફમહેરઅલી વજીર ને મળ્યો ને સેવાધામના સંતનો સાથે સત્યાગ્રહ સુધી સાધ્યો અને એ સપ્તાહની એક એક પળ બને તેટલી માહિતી મેળવવામાં કાઢી. કહે છે કે, ફરતા, જમતાં પણ એની વાતચીત ચાલુ રહેતી. એણે આ વિશે હમણાં જ એક પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે. A week with Gandhiji ગાંધીજી સાથે અડવાડિયું

વાઈસરોય જોડે એણે માથાં ફાડ્યાં. ને કે એ મિતલાયો છે છતાં કારણકે એણે એક-ત્રિત કરેલી માહિતી બોલતી હતી કે દિલ્હી કૌંસ ખોટી રીતે રણુ કરવામાં આવ્યો છે- ને ખુદ સામાજ્યના એ સરનથીન પાસેથી,

વાઈસરોય પાસેથી પણ માંધીજીની મદદતા વિગે હા બચાવી લુઇફીશર ગઝકીય મદદરવાં એકે એક રથળે ભટકયો. દિંદનું ઉલોગીકરણ પણ જોયું slums દરદિગ્રહો પણ જોયાં ને દિંદની મરીખી વિગે સાચો અભિગ્રાવ ઉચ્ચારી ગયો એલેક્ષપ્પુ: 'એક અનિકંગાળ, બૂખ્યો, પગત દેશ છે આ દિંદના ધણા ખરા દિંદીઓ અર્ધા બૂખ્યા ને પોણા નાગા છે રશિઆનો, પૂર્વ યુરોપનો તેમના ખરાયમાં ખગમ દિવસો દરમિયાન મને અતુભવ છે-દિંદમા અત્યારે જે દાઘત છે-તેની સરખામણીમાં ત્યાંની રિયલિટી સ્વર્ગ જેની હતી.'

આપણી ગઝકીય મમામાંક માટે એલે આપણા જ વિચલણુ નેતાઓ ઉચ્ચારે છે, એનું સત્ય ઉચ્ચારું એલેક્ષપ્પુ છે. હું તો દિંદની બદાર એવી પ્રતીતિ લઈ ને આવેલો છું કે સિટીયરોની ઇચ્છા હોય તો ૨૪ કલાક માં જ દિંદની કાર્ય સાધક એકના સ્થાપી થકે એમ છે" દિંદ વિગે આવાં વાકયો ઉચ્ચારનાર વળી કહે છે, જેમ માંધીજી હાલ પૂર્વ કહે છે તેમને મિ. વેન્ડેલ પીલ્ડીએ હમણાં જ કહ્યું તેમ, કે, 'હું ઇંગ્લાંડનો મિત્ર છું, એની પોતાની જેવફૂકીમાંથી એને બચાવી લેવાની મને ઉમેદ છે: માટે જ એના વલણની હું આટલી ઠક્ ટીકા કરી રહ્યો છું. કાગળ કે માથા દોસ્તો તેમને કહેવાય, જેમને કાઈ પણ જાતના સકાય વગર સાચી વાતના સાફ કપડા આપી શકાય'

આ વિચલણુ તટવિવેચકનો જન્મ, ફીલા-ડેફીઆ (યુ. એસ. એ.) ના દરિદ્રવાસમાં એક કરખાનાના મનુરને ઘેર થયેલો એનો બાપ ફાળની પણ ફેરી ફરતો. ફીલરના કાનમાંહળુય એના બાપનો વેચતી વેળાનો દહકો, 'ફો લો કાઇ ફો, મીકાં ને તામ' તામ' ગૂંજે છે. એનું ખૂબ મદદરવું પુસ્તક એના 'જીવનચરિત્રને વણી લેવું' Men & politics 'માનવને

Padum Publication પબ્લીકેશન તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલો ફીશગની એ પુસ્તિકાએ Lenin's Russia અને (Stalin's Russia,) (અતુકમે લેનિન ગશિયા ને સ્ટેલિનનું ગશિયા)એ એના 'માનવ અને રાજનીતિ' એ પુસ્તકમાંથી જ અવતરણો છે. જેમ માંધીજી જીવનભર સત્યના ઉપાસક રહ્યા એટલે એમણે એમના જીવનચરિત્રનું નામ 'સત્યના પ્રયોગો' એવું આપ્યું, તેમજ ફીશરનું છે. ફીશર રાજનીતિનો politicsનો જ અભ્યાસી રહ્યો છે એની એ આત્મકથામાં એ એના બાળપણની હાકમારી-ઓનું વર્ણન કરે છે કે એના આપને ધરનું ભાડું ન આપી શકવાને કારણે વારંવાર સ્થળાંતર કરવું પડ્યું-ને બોહા બાકાની જ કાટડી ગોધવી પડતી. અરે, ૧૬ વર્ષ સુધી તો ફીશર વીજળી ની નહાવા ધોવાનાં સગવડવાળી કાટડીમાં નિવાસ નહોતો કરી શક્યો એને ને એની બહેનને કાઈ કાઈવાર એક ટંક ખાઈ ને જ ચલાવવું પડ્યું. એ લોકોની કાઈ પૈસાપાત સગી આર્થિક મદદ અવારનવાર કરતી ભારેજ એમનું નજરું.

પછી, ફીશરે પત્રકારત્વમાં અંપવાળ્યું. મરીખીએ તેને મહેનત બનાવ્યો હતો, શુદ્ધિ સનેજ કરી હતી. એ યુરોપમા રખાઓ. રશિયામાં ગ્લો. રશિયન સ્કોને પરણ્યો, મિસરની ભૂમિ પણ એણે જોઈ. કહે છે કે Memorirs of Poince Kropotkin એક ક્રાંતિ-કારની આત્મકથાએ એના પર ખૂબ અસર કરી ને સ્વાભાવિક રીતે મનુરનો એ દિકરો મનુરોના દેશ તરફ-સોવિયેટ તરફ આકર્ષાયો. જાદગીના કિમતી વર્ષો એણે રશિયામાં જ ગાળ્યાં છે. પરિણામે એનો સોવિયેટનો અભ્યાસ સગસ છે. એનું પુસ્તક, 'Soviet in World Affairs' વિશ્વની મતનાઓમાં સોવિયેટ' એની એ મહેનતનું ફળ છે. એ પુસ્તકમાં એણે એટલી ઉપયોગી માહિતી સંકલિત કરી છે કે (M. Litvinof) મે. લીટવિનોફે ફીશરને જીવે કહેલું કે, 'હું તમાર'

વધુ માન ઉપજાવે એવું એ છે કે એના કથન ને આચરણ વચ્ચે ઝાઝું અંતર નથી. એની સાદગી સન્માનનીય છે હિંદમાં પણ મૂક્યો ને હિંદની આબોહવાને અનુકૂળ આવે એવો જ યોગ્ય એણે પરિધાન કર્યો. ગંધીજીના આશ્રમમાં તો એ ખાનૈતુ કુર્તુ ને પાવનમો પહેરતો. કદાચ એ જ પહેલવહેલો પરદેશી દરો, જે વાર્ષિકરોય સાહેબને આપા સાદા પહેર-વેશમાં મળ્યો હોય.

પત્રકાર તરીકે એની દૃષ્ટિ પણ અતિશય નિખાલસ (frank) છે મુનર્મના દરિદ્ર-નિવાસો ને ફેક્ટરીઓ એવાને એને અવગણ મળ્યો, પણ આમાં તો તાજ કે મુનર્મની નજ-દીકે અજાણી ગુફા એવાનો અવગણ ન મળ્યો. એ એવો કાચલડી છે.

એ એના પત્રકારત્વને વરસો છે એને એનું ટાઈપરાઈટર એ સિવાય એની કોઈ મિલકત જેવું પણ નથી કોઈ રાજનૈતિક પદ કે ફ્રેક મુનીયનનો સભ્ય પણ થતો નથી. આ વસ્તુને એ પત્રકારત્વની Intellectual Discipline શુદ્ધિસિત કહે છે.

એ સવમશીય લેખક છે. એના જીવન-ચરિત્ર પુસ્તક 'Man & Politics માનવ અને રાજનીતિ' 'Severdays with Gandhiji ગંધીજી સાથે એક અઠવાડિયું', 'Soviet in World Affairs વિશ્વ ઘટનાઓમાં સોવિયેટ' નો ઉલ્લેખ અગાઉ થઈ ગયો છે. એ સિવાય એનું એક મહત્વનું પુસ્તક 'Oil Imperialism છે અનિજ તેલનું પ્રભુત્વ' છે એમાં રશિયા, તુર્કી ને ઈરાનનો અનિજ તેલ પર પ્રભુત્વ જમાવવા મથતા દેશો અને આંતર-રાષ્ટ્રીય દ્રષ્ટી કંપનીઓની તર-કીમો ઉઘાડી પાડી છે. આ પુસ્તકનું લગભગ બધી યુરોપીય ભાષામાં ભાષાંતર થયું છે.

આવા આઝાદ દીલ પત્રકારને 'નેશન' જેવા આઝાદ પત્રે રોકી લીધો છે. અત્યારે એના તંત્રી મંડળમાં છે. ફીથરે સર હોય કે લોર્ડ હોય, બધાને સમાનતાથી સંબોધવાનું ધોરણ સ્વીકાર્યું છે, વર્તમાન પત્રોદ્ધાગ Nation-નેશન-ની આ સમાન રીતે સંબો-ધવાની નીતિને આપણે જાણી રહી. આ પ્રધાનો પ્રેરણા દાતા સમર્થિતુ હુઈ ફીસર છે.

આંખના ખીલકુંડા પી
નાખી ચમકારીક રીતે આંખની
રોશની વધારે છે. ચુશ્મા ઉતારે.

જાણીયાં મન કાંઈક જાણીયાં જાણીયાં

જેકે દવા વાળા વેચે છે ઉપરાંત—

૧. એમ. નાનાલાલ એ. પાળીવાળા.
બુલેથર કબુતરખાના, મુંબઈ-૨.
૨. નરોત્તમ ગીરધર ડું.
દવાવાળા જુમા મસ્જીદ, મુંબઈ-૨
ઓરીયેન્ટલ મેડીકલ સ્ટોર્સ
આનંદજીવન પ્રીન્સેસ સ્ટીટ, મુંબઈ-૨

—એનેને ખાસ ઉપયોગી—

વાળ મુંદર-કાળા, ગુચ્છાદાર, બના-
વવા અનેક વસાણાઓમાંથી તૈયાર
કરેલું સર્વશ્રેષ્ઠ

રામતીર્થ પ્રાહીતેલ

વાપરો. માથાના સર્વ રોગ મટે છે.
વાળ કાળા થાય છે, અને ઘસઘસાટ
ઉંઘ લાવે છે.

રામતીર્થ યોગાશ્રમ

સેજસરીયાં બીલીંગ
પ્રાર્થના સમાજ મુંબઈ-૪

સાડી પહેવાં પછી બીજ વસ્ત્રો માટે પણ પસંદગીની ખાસ આવશ્યકતા રહે છે. જે સાડી કિંમતી હોય તો બ્લાઉઝ-કપડાં સહેલા રાખવો અને કપડાં બ્લાઉઝ કિંમતી હોય તો સાડી સાદી રાખવી એ પણ પહેરવાની ખાસતમાં વધુ અગત્યનો ભાગ ભજવનાર આવડત છે. આમ વિગદ રંગ એકબીજાને વધારે આકર્ષક બતાવે છે. જે બન્ને કિંમતી રાખશે તો એકબેના પ્રભાવ બરાબર મારુમ પડશે નહિ અને તમને જ ઠીક લાગશે નહિ કેટલીક બહેનો હજુ પણ બ્લાઉઝની બેચો રાખે છે- પણ એ આધુનિક જમાનામાં છેક ખરાબ દેખાય આપે છે, બ્લાઉઝને વળા બોલો શી ? વળી એટલું ખાસ ધ્યાનમાં રાખો કે બ્લાઉઝ શરીરને તદ્દન બંધ બેસતું હોવું જોઈએ, કેમકે કોણી પડતું બ્લાઉઝ સુંદરતા બગાડે છે. જે પહેરનાર સ્ત્રી ડુબળી હોય તો જરૂરથી ૧૦" થી ૧૨" ની બેચો રાખવી, જેથી કંઈક લાગે નહિ.

જેમ પરીઓનું સૌંદર્ય તેમની પાખો છે તેમ સ્ત્રીની સૌંદર્ય વૃદ્ધિમાં ચંપલ પણ સહાયક બને છે. કારણ કે તે સાચેની ચાલથી સ્ત્રી વધારે સૌંદર્યવતી દેખાય છે.

સાડી, બ્લાઉઝ, ચંપલ, સિરાય દાખતો રૂમાક્ષ, સોભાગ્ય ચિહ્નો વગેરે પણ સૌંદર્ય બતાવવા માટે ઉપયોગી છે, વળી લેક્ચરગ્રંથન અને ચાલવાની દબથી પણ સૌંદર્ય બનાવી શકાય છે. આટલા ઉપરથી આપ જોઈ શકશો કે હિંમતી કિંમતનો પોશાક હોવાની જરૂર નથી પણ પહેરવાની દબથી જ સુંદરતા ખીલે છે.

સુચિત] અનુ: નગીનદાસ શાહ

‘ગુજરાત મહાગુજરાતમાં માનીતાં માસિક’ ગણાવાતો દાવો કરતાં માસિકોએ ‘તો આ બદીથી દૂર રહેવું જ જોઈએ. જન્મશીના ખાસ અંકો જોતાં આ બાબતની ખાતરી થશે.

સ્ત્રી સંસ્થાઓ અને સિદ્ધિ સ્ત્રીઓનાં મંડળોએ આ બાબતનો ઉદાપોદ કરી લોકમત જાગૃત કરી કાપકાપી આ અનિષ્ટ પ્રથા દૂર કરવાની જરૂર છે એવો અમારો મત છે.

[જ્યોતિર્ધર]

અશ્લીલ નારીછબીની ખર્દ

છાપાંઓ, મોસિકો, જાહેર ખબરો, કપડાના ચાન ઉપરની છાપો, સીગારેટ, દીવાસળી, પાઉકર, ટોપલેટ-વગેરે અનેક સ્ત્રીઓની દાખ-ડીઓ, કપડાઓ, આટલીઓ વગેરે અસંખ્ય સ્થળે સ્ત્રીઓની જે જાતની છબીઓ પ્રગટ કરવામાં આવે છે તે ખરેખર અત્યંત શરમાવા જેટલી હદ સુધીનું કલુષિત માનસ પ્રગટ કરે છે. સીનેમા તથા નાટકની નટીઓની છબીઓ ગુજરાતનાં કેટલાંક શિષ્ટ ગણ્યતાં માસિકોનાં કપર પેઝ ઉપર દર વખતે આવ્યાજ કરે છે. કેટલાંક માસિકો ઉપર તો અમુક કાઈ જાણીતી નટીની કે વ્યક્તિની નહિ પણ સામાન્ય દલકી બગર સ્ત્રીઓની છબી પાઉકર અને રંગના લપેડવાળા અને પીતરી ચઢે તેવાં આભૂષણ અને રણુગારવાળા ખાસ આકર્ષણ તરીકે પ્રગટ કરવામાં આવે છે. આ પ્રગટ કરવાથી કંઈ જાતની કલાને પોષણ મળે છે તે સમજાતું નથી. દલકી મનોવૃત્તિવાળા અને વિકારી લંપટ પુરુષો આ માસિકો તેના પૂઠા ઉપરનાં વિવધી નારીઓના ચિત્રોથી આકર્ષાઈ ખરીદ કરે- માસિક વાંચી પણ ન શકે તેવા માણસો પણ આવાં ચિત્રોની ખાતર તે માસિકો ખરીદે છે- એ દલકી વેપારી વૃત્તિ સિવાય આમાં બીજો કાઈ હેતુ હોય એમ સમજાતું નથી.

ઓદિહની સુંદરતા એ અત્યંત પવિત્ર વસ્તુ છે. સ્વચ્છ નિર્મળ સરોવર, ઉત્તુંગ ભૂરા શિખરવાળા પર્વતો, સુંદર વનરાજી, રમણીય નદીતટ, અદ્ભૂત રંગો મિશ્રિત સપ્તા, શીળા સાન્ત-ચાંદની-વગેરે દુદરતનાં દશ્યો જોઈ જે જાતનો અસીકિક આનંદ ચિત્તમાં ઉદ્ભૂત થાય છે તેવો જ ઉત્તમ પવિત્ર આનંદ સ્ત્રી સૌંદર્યની દર્શનથી થવો જોઈએ. આટલું બધું ઉત્તમ ચિત્ત સામાન્ય જનતાનું ન હોય એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ કલાને નામે વિવધ અને વિકારોત્તેજ સ્ત્રીઓનાં અશ્લીલ અગર શૂંગારમય ચિત્રો સ્થળે સ્થળે પ્રગટ કરવામાં આવે છે તેનો કાષ્ટ રીતે વ્યતકાવ અવશ્ય થવો જોઈએ એમ અમને લાગે છે. ખાસ કરીને શિષ્ટ સાહિત્યનાં અને

જ ગ ત ના આ રં ભ માં ૭

શ્રી. બળવંતરાય જી. મહેતા.

શુદ્ધઆતમાં વનિતાને ધડવાની જગતસિદ્ધી જ્ઞાતા થોજના કરવા લાગ્યા. તેણે જોયું કે તેની આગળની બધી વિપુલ સામગ્રી તેા પુરુષને ધડવામાં વાપરી નાખી છે. રોષ કોઈ એવી સામગ્રી રહેતી નથી જેમાંથી નારીની મૂર્તિ ધરી શકાય.

સમાધિમાં લીન થઈને ત્રિચારમત્રતામાંથી તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું

ચંદ્રમાંથી સુડાળતા, પુલોમાંથી યૌવન, પાનમાંથી સુકુમારતા, હરણમાંથી કટાક્ષ, સૂર્યના કિરણમાંથી મુખની, કીડા વાદળીઓમાંથી રૂદન, વામુમાંથી ચંચલતા, મોરમાંથી કલા, રસ-માંથી મધુરતા, અગ્નિમાંથી ઉષ્મા, હિમમાંથી શિતલતા, પક્ષીગણોમાંથી અંગમરોહ, કાવલમાંથી સ્વરમાધુર્ય, બગલામાંથી બનાવટી પ્રેમ, અને ચક્રવાક પક્ષિમાંથી રોદના તત્ત્વો લઈને ઓ શરીરની સચના કરી. આ બધા તત્ત્વોનું એકમાં સંરક્ષરણ કરીને જે પ્રુતળી ઉત્પન્ન થઈ તે સ્ત્રી. આ સ્ત્રીની સૌંપણી પુરુષને થઈ

પરંતુ એક અકવાદીયા પછી પુરુષ પાછો આવ્યો અને તેણે જગતસિદ્ધીને કહ્યું:—સ્વામી તમારી આ સ્ત્રીથી મારો જીવ ધણો દુઃખી થઈ ગયો છે, તે ગમે તેમ બચાવટ કર્યા કરે છે, મારી સહનશીલતા હવે રહેતી નથી. તેની ઈચ્છાને આધીન મારે દબેલા તેની આગળ રહેવું પડે છે. મારો ધણોખરો વખત તેનામાં જ જાય છે અને તે આખો દિવસ આરામમાં પડી રહે છે: અને કંઈ કામ પણ કરતી નથી, તેથી હું તેને પાછી સૌંપવા આવ્યો છું, હું તેની સાથે નહિ રહી શકું.

શીલ્પીએ કહ્યું:—બહુ સારું, અને સ્ત્રીને પાછી લઈ લીધી.

પરંતુ થોડાક દિવસો પછી પાછો પુરુષ આવ્યો અને બોલ્યો: સ્વામી મારું જીવન હવે સુંતું ઘઈ ગયું છે, ન્યારથી હું તેને તમારા ત્યાં મૂકી ગયો છું ત્યારથી તેનું હસવું, તેનું ગાવું તેનું નાચવું, તેનું રમવું મને યાદ આવે છે. તેના હસવામાં સંગીત હતું તેનામાં સૌન્દર્ય હતું, અવાજમાં ક્રોમળતા હતી, મારે તે મને પાછી આપો.

શીલ્પીએ તેને ફરી પાછી સ્ત્રી સૌંપી દીધી.

પરંતુ ત્રણ ચાર દિવસ પછી પુરુષ વળી પાછો આવ્યો અને બોલ્યો:—સ્વામી હું નથી જાણી શકતો, પરંતુ આ સ્ત્રીથી મને સુખને બદલે દુઃખ વધારે થાય છે. આપ તેને પાછી લઈ લ્યો.

શીલ્પીએ કહ્યું:—આલ્થો જા અહીંથી, હવે હું તેને પાછી નહિ ગ્રાખું, મને તેવી દોષ પરંતુ તારે તેને નીભાવવી પડશે.

પુરુષે કહ્યું:—પરંતુ હું તેની સાથે નહિ રહી શકું.

શીલ્પીએ કહ્યું:—હું પણ તેના વગર નહિ રહી શકે.

પુરુષ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

મનમાં પુરુષ બખડ્યો—શું કરું? હું તેની સાથે પાંખું રહી શકતો નથી, તેમ તેના વગર હું પણ રહી શકતો નથી.

જુદા જુદા દેશના લગ્નરિવાજો (વહેમો !)

કારીઆ નામના દેશમાં લગ્ન પછી પત્નીએ
ગે દિવસ સુધી પતિનું મોં ન જોવું જોઈએ
એવી માન્યતા છે. આમાં કંઈ બુદ્ધ ન થાય
માટે પત્નીની આંખ તે વખત દરમિયાન
ચુંદરથી ચોંટાડી દેવામાં આવે છે.

*

દક્ષિણ આફ્રિકામાં એક જાતનાં એવો
રિવાજ છે કે કોઈ પશુ છોકરી તેના લગ્નનું
નક્કી થાય પછીજ મોટા લાંબા વાળ રાખી
શકે, જ્યારે પત્નામાં એક જનનમાં એવો
રિવાજ છે કે લગ્ન પહેલાં છોકરીએ લાંબા
વાળ રાખે પશુ લગ્ન વખતે છોકરીએ વાળ
કપાવી નાંખવા પડે છે.

*

મૂર દેશમાં લગ્ન વખતે વરરાજા જૂત
પિશાચની કે એવી કોઈ ખરાબ અસરમાંથી
મુક્ત થઈ જાય માટે તેને ખૂબજ મારવામાં
આવે છે.

*

યુગેસ્લાવીઆમાં કન્યાએ લગ્નના દિવસે
દરમિયાન પડસમાં રહેવાનું હોય છે. ને તે
સાદી લાજ કે પાતળો પડો નહિં પશુ કન્યાને
તંબુ જેવા એક ચારે બાજુ લીટાળી લેતા
પડાની અંદર રાખવામાં આવે છે.

*

મેરિકાકોની ખરાબર જાતમાં લગ્ન પછી
વરરાજાએ પોતાના સાસરીઆ જોડે કોઈ
પશુ જાતનો સંબંધ ન રાખવો જોઈએ એવી
માન્યતા છે. તે એટલે સુધી કે લગ્ન પછી
કેટલાય મહિનાઓ સુધી એનાથી એની
પત્નીના કોઈ પશુ સગાં જોડે બૂલેસુદે બોલાય
પશુ નહિં.

*

હિંદમાં તો વરરાજા અને વહુના બાપને
જાતને કે એમાંથી એકને એટલે જ ખર્ચ કરવો
પડે છે કે લગ્નને વખત તે માટે દેવું કરવું
પડે અને તે નિમિત્તે લગ્ન પછી કેટલાય વર્ષો
સુધી દેવું ભરી લગ્નની યાદ રહે છે.

—:ખખાની બાનો ખખાપો:—

ખખાની બા:—તમે તો ગંદા જ રહો.

ખખાના બાપા:—રહેતે ગંદો કરેતાં તું જરાયે
શરમાતી નથી ?

ખખાની બા:—ના જ્યાં સુધી તમે ધોવાનો
સાથુ સારો નહિં લાવી આપો ત્યાં
સુધી તો તમે ગમે તેટલાં સુંદર
શીવેલાં કપાં કપોણા પહેરવાથી
ગંદા જેવા જ લાગો છો.

ખખાની બાપા:—તેનું કારણ ?

ખખાના બા:—ગમે તેવો સાથુ વાપરવાથી
જુએને કપડાંમાંથી મેલ જ કપાં
જાય છે ? પરીણામે તમારાં સારાં
ને કિંમતી કપડાં ખરાબ થઈ જાય
છે. ને તમે ગંદા જેવા લાગો છો.

માટે હવેથી સાંકડીશેરીમાં
આવેલી પ્રખ્યાત 'સોલંકી સોપ
ફેક્ટરીના' પટપ M. K. માર્કની
નો સાથુ લાવજો. ને પછી
જુવો તમે કેવા સુંદર ને સોહા-
મણા લાગો છો.

ખખાના બાપા:—સમજ્યો. આજેજ હું જઈને
પટપ M. K. માર્કના સોલંકી
સાથુ લાવીશ. હવે તો ખુશ
થાતે ?

(અને ખખાના બાપા સોલંકી
સોપ ફેક્ટરીના પટપ M. K.
માર્કના ધોવાના સાથુ લાવ્યા
પછી ઝવડોજ મટી ગયો.)

વર્ષોની મહેનત તથા અનુભવ પછી તૈયાર
કરેલા પટપ M. K. માર્કના સોલંકી સોપ
ફેક્ટરીના ધોવાના સાથુ સરતા તથા સુંદર છે.
માટે ધોવા માટે એજ વાપરો.

સોલંકી સોપ ફેક્ટરી
સાંકડીશેરી, લાખાપટેલની ધોળ.
અમદાવાદ.

કેળવણી

શ્રી માસતિમેન દવે.

સાહિત્ય એ મનુષ્ય જીવનનું ખાસ અંગત્યનું અંગ છે. દરેક મનુષ્ય જન્મથી જ ઓછી વધતી શુદ્ધિ ધરાવે છે, પણ તેને કેળવણી તેના વાતાવરણને સંસ્કાર ઉપર આધાર રાખે છે. દરેક મનુષ્યનું જીવન તેની ચારી કે નસી કેળવણી ઉપર ગ્રાસ્યલું હોય છે. કેળવણી એટલે મનુષ્ય જાતની અજુખીવેલી શુદ્ધિશક્તિને મનનો વિકાસ કરવો તે કુદરતે દરેક મનુષ્યને જુદી જુદી જાતની શક્તિઓ આપી છે તેને સંપૂર્ણ પહેળી ખીનવાનું કામ કેળવણી કરે છે, અને તેથી જ કેળવણી મનુષ્ય જીવન સાથે મુખ્ય સંબંધ ધરાવે છે.

[કેળવણી એ, મનુષ્યને ઉમદા રીતે જીવવાનું સાધન છે.] હાલ કેળવણીનો ઉદ્દેશ ફક્ત અંગ્રેજી ભાષા ઉપર કાષ્ઠ મેળવવા કે નોકરી મેળવવા મુગ્ધો થઈ ગયો છે નિશાળોમાં પણ વાચન કેવળ પરીક્ષા આપવાને માટે જ ઉપાડી લીધેલું વૈરાગ્ય બની ગયું છે, અને પરીક્ષા પુરી થયા પછી વિદ્યાર્થીઓ પુસ્તકોમાં જ્ઞાન ભૂલી જાય છે, હાલના સમયમાં માત્ર ભાષા ઉપર કેટલીયે જગ્યાએ અભાવ થયેલો જણાય છે અને અંગ્રેજી નહિ જાણનાર ઉપર તિરસ્કાર દર્શાવવામાં આવે છે અંગ્રેજી ભાષાનું

ઉચ્ચ જ્ઞાન મેળવવું એ કામનું છે પરંતુ માતૃભાષાને કેળવણીનું સાધન કરી તેના પર ઉત્તમ કાષ્ઠ મેળવવો એ વધારે ધૃષ્ટિ છે.

કેળવણીથી ઉત્તમ પ્રકારના વિચાર સ્વતંત્ર પહેલ કરવાની ટેવ ખીને છે જેથી મનુષ્યને સાગ્ર જોડાનું જ્ઞાન થાય છે સ્વતંત્રપણે વિચાર કરવાથી શુદ્ધિ બહુ ખીલે છે અંધ શ્રદ્ધાની માન્યતાઓ દૂર થાય છે અને શુદ્ધિનો સદુપયોગ થાય છે જે શુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે. તેજ ધર્મની મહત્તા સમજે છે કેળવણીય આત્મજ્ઞાન આવે છે આત્મજ્ઞાન એટલે પોતાના આત્માને પિછાનવો અને કોઈ પણ મનુષ્ય અથવા પ્રાણીમાં બેદરબાવ રાખ્યા વિના સૌને એ સમજાવવાનું વિશાળ દૃષ્ટિવાળા થવું 'અને' કોઈ અદ્ભૂત શક્તિની સમીપ જવા પ્રયત્ન કરવો.

કેળવણી મેળવવામાં બાળકનો બાલ્યકાલ અગત્યનો છે બાળક એટલે દેશનો ભવિષ્યને એક યુવાન, સમાજની એક વ્યક્તિ આ કારણોને લીધે જ નાના બાળકોના વિદ્યાભ્યાસનું બાળકમાં માતૃભાષાએ ખાસ લક્ષ આપવું જોઈએ. બાલ્યકાલમાં જ મળેલું જ્ઞાન કદી જૂનાતું નથી બાળક સર્વથી પહેલું ધરમા ને માતાની ગોદમાં જ કેળવાય છે ધરના વાતાવરણના સંસ્કારનું તેના ઉપર જાડી ઝાપ પડે છે સૌ માળખું પોષણ કરનારી છે એટલે તેના ઉપર બાળકના ચારિત્ર્યનો મુખ્ય આધાર રહે છે પિતાના સંસ્કારની ઝાપ થોડી વખત જ પુત્રના ઉપર રહે છે પણ માતાની ગોદમાં અહોનિશ રમત બાળક માતાના સંસ્કાર ઉપર મુખ્ય આધાર રાખી રહેલું હોય છે માટે સૌ કેળવણીનું પહેલી જરૂરીઆત છે ભાવિ પ્રજાનું હિત માતાઓના હાથમાં છે મહાન પુરુષો પણ એ સુચિલા માતાઓની કુળે જ પાક્યા હતા એમને જ હાથે ખૂંટ્યા હતા અને એમના જ સુસંસ્કાર તેઓમાં રેડાયા હતા અત્યારના સમયમાં જે બાળકો આયાઓને હાથે કેળવાતા હશે તેમના સંસ્કાર પણ એવા જ આવવાના થોડા વખત બાળક માતાને હાથે કેળવાયા પછી તેનો આધાર શાળાના શિક્ષક ઉપર પડે છે હાલની કેળવણીમાં બાળકોના ચારિત્ર્યના હિત પર પૂરું ધ્યાન નથી આપાતું એ બહુ

ખેદજનક છે. શાળાના શિક્ષક એટલે બાળકનો પિતા, શિક્ષક એટલે ઉમતી પ્રજાનો પ્રકાશક, માવિ પ્રજાનો તારક, તેના વિચારો અને સંસ્કાર બાળક ઉપર પડ્યા જ કરે છે. એટલે સમજી શકાય છે, કે શિક્ષકની પશુ જોખમ-દારી કેટલી છે. શિક્ષકે, સિધ્ધને ફક્ત પુસ્તકોવા માન ન આપવું જોઈએ પરંતુ પોતાની દૃષ્ટિ એ કેળવી, નિરીક્ષણ શુદ્ધિથી માન આપવું જોઈએ. શિક્ષકે પોતાની શુદ્ધિ ચક્રિતનો સારો ઉપયોગ કરવો, એજ શિક્ષણની સફળતા છે.

નિશાળમાં કેળવણી લેવાના સમયે બાળકના શિક્ષણનો મુખ્ય આધાર સારા પુસ્તકોના વાચન ઉપર રહે છે. માટે પુસ્તકની પસંદગી કેવી હોવી જોઈએ, એ પણ જાણવું પડશે. પહેલાના સમયમાં પુસ્તકોની છત મણી થોડા પ્રમાણમાં હતી ત્યારે અધિકારના સમયમાં પુસ્તકોની ગણતરી થઈ શકે તેમ નથી, એટલાં ઘણાં ગયાં છે. દિવસે દિવસે એવું પ્રમાણ વધતું જ જાય છે. એટલે જ સારા પુસ્તકોની પસંદગી કરવાનો પ્રયત્ન આવે છે. બાળકને એમના વિચારો ઉચ્ચ રહે એવા ઉમદા પ્રકારના પુસ્તકોનું વાચન પૂરું પાડવું જોઈએ હાલના મહાપ બાળકને વાતાં, તાટકોને સિનેમાની ચોપડીઓ વાંચવાનો શોખ હોય છે. આવા દલકા સાહિત્યના સમાગમમાં, આવ્યાથી બાળકોના કુમળા મનજ ઉપર દલકી છાપ પડે છે. અને દુઝણોથી તેમનું જીવન ખગડે છે.

સારા મુંદર વિચારો દર્શાવનારું વાચન, બાળકને વડિલો તરફથી મળતું જોઈએ નથી એમના વિચારો સુધરે કારણ વિચારો એજ વર્તનની ચર્યાદા છે. અને આદર્શ વાચન એજ મનુષ્યના સંસ્કારને આપજાય છે. માનવ જીવનને સાહિત્ય સાથે નિકટ સમીપ છે. માટે જ એક અંગ્રેજ લેખકે કહ્યું છે કે 'ઉમદા પુસ્તકો જ સન્નિધિ અને સાચા સલાહકાર છે.' જીવનમાં સાચું જ્ઞાન ને સારા પુસ્તકોનું વાચન ખાસ અગત્યના છે કારણ આપણો રોજનો જીવન નિર્વાહનો કમ શુષ્ક બનાવોથી જીવનને નિરસણ બનાવી મૂકે છે; ત્યારે સાહિત્ય આપણને આપણ નિરસ જીવનમાં પ્રેતસાદન, અને આનંદનું સ ધન બની રહે છે માટે જ જીવનનો મુખ્ય પાયો જીવણી ઉપર રચાયેલો છે એક લેખકે કહ્યું છે કે "કેળવણી વિષુ નર પશુ." કેળવણી વિનાનો માણસ જીવન જીવી જાણતો નથી. ના જીવન કરતાં મૃત્યુ બહેતર છે.

બેનાના હિસ્ટરીમાં આના દર્શ માટે ખાસ અકસીર

મેડારી--પીલ્સ (રજીસ્ટર્ડ)
(ગાંડપણ માટે ગાળીઓ)

દિવાનાપણ, ચિત્તભ્રમ, ઉન્માદ, ખડખડાટ, મનની અતિશય અંમળતા, ઉંધ ન આવવી, દિસ્તરીઓ, વાઇ, ચક્કર, મુઝા, પ્લેસ્ટ્રીશર (લોહીનું દમાણ) આંચકી અને માનસીક તમામ દર્દો દુર કરે છે.

મેડારી-પીલ્સ

છેલ્લા વીસ વર્ષોથી હજારો ડોક્ટરો વાપરે છે. તદ્દન નિર્ભય અને ખાતરીથી ક્ષાપકો. દરે દર્દીને ધણુજ કુંક વખતમાં આરામ કરે છે. તમામ વિગતની ચોપડી મફત મળશે. કોમ્પેટ ૫૦ ગાળીની ખાટલીના

રૂ. ૩-૮-૦

ધી ઇંપીરીયલ કેમીસ્ટ કું,
૧૦૬ એ. મુંબઈ-૪.

મુંબઈમાં

રહેવા જમવા

સર્વશ્રેષ્ઠ

શુદ્ધ સાત્વીક
ખોરાક, ત્રિવેક
ભર્યું વર્તન,
સ્વચ્છતા અને
સુચડના માટે

અજોડ

નૃસિંહ

હિંદુ

લોજ

ટ. એ. લોજ	}	કેશવજી હોન'બી રોડ, કોટ મુંબઈ	}	ટેલીફોન ૩૧૮૭૫

❧ પોલી માન્યતાઓ. ❧

“આમાં હાલ ઉતાર્યા વિનાનાં જટારાંનું સાક કેમ કરે છે? રૂપાળાં આરીને હાલ ઉતારીને પછી સાક ન બનાવીએ!”

“તમને દુઃશી રીતે સમજતી શકું? તમારામાં જોટાર્ક ને સુંદરનાના એવા જોટા ખ્યાલો પેસી ગયા છે કે તમને મારી વાત કસવા જેવી લાગશે. ખરી વાત એ છે કે જટારાંને બાફીને તથા હાલ ઉતારીને આપણા શરીરને અત્યંત ઉપયોગી એવા કેટલાક ફાયદાને આપણે ફેંકી દઈએ છીએ, અને એવા લૂખા, શીકાને નિઃસત્વ થઈએ છીએ. આપણા ખુશામનાં ધૌધિક તત્વોને આપણે ફેંકી દઈએ છીએ ને બાફીને ફેંકી દેવા જેવો કચરો પેટમાં નાખીએ છીએ. ખરેખર જીવવું તે પણ એક કળા છે, ને આ જીવનકળા સૌએ સૌથી પહેલાં શીખી લેવી જોઈએ.”

* * *

“કાન્તિબાઈ, અત્યારમાં શું ઊંઘી જતો છો? ચાલોને સિનેમા જોવા.”

“ભાઈ, આપણે તો આરોગ્યના નિયમ પ્રમાણે જીવન જીવવાવાળા માણસ છીએ. શિયાળામાં આઠ વાગે ને ઉનાળામાં નવ વાગે એટલે આપણે તો જીવી જીવવાના, ને સવારે ચાર વાગે એટલે જીકવાના જ. ખાર વાગ્યા પહેલાં એક કલાક જીમોને, પછી બે કલાક જીધો તે બંનેનો ફાયદો સરખો. નકમો ઉઝાડો કરી, આંખો બગાડી, પૈસા ઉઘાડીને સિનેમા કોણ જુએ!!

રાતે વહેલા ને સૂઈ, વહેલા ઉઠે વીર;

બળ, શ્રદ્ધા ને ધન વધે, સુખમાં રહે શરીર.

* * *

“આ જોળના લાડુ કેણે કર્યા!! આપણને તે નહિ જાણે! ધરમાં ખાંડ નહોતી!

અરે ભાઈ, આપણે વાપરીએ છીએ તે પરદેશી ખાંડ-સાકર ફેરી રીતે બને છે તે તમે જાણો છો? ખાંડને રોશિષ્ટ જનાવરોનાં લોહી, ચરબી ને મૂત્ર વડે સાફ કરવામાં આવે છે ને દાડકાંના કાલસાનો જૂકો તેમાં ઉમેરવામાં આવે છે, તેથી તે પખં કે આરોગ્ય બેમર્થી એક જ રીતે વાપરવા લાયક નથી.”

“વળી ખાંડ સાકર તે ખરેખરી રીતે ચીટો વાપરવા લાયકનો પદાર્થ નથી, પણ આખો માનવ જાતનાં શરીરોને દાડકાંજરો જેવાં બનાવવા માટેનું રીતસરનું કાતીલ ઝેર છે! તેનો વપરાશ જગતમાં વધ્યો અને આપણે રોગી તથા અસ્વસ્થ બન્યા!”

હાઈ પણ સંજોગોમાં ખાંડ-સાકરના રથને જોળને જ વાપરો, અને તન, મન, ધન અને ધર્મથી આત્મા રહો.”

* * *

હે ભાઈ, આ બધાં માણસો કહે છે-કે ‘ધર્મ’ પ્રમાણે ચાલે તે સુખી થાય’ તે ખરી વાત!

“હા, સૌએ સો ટકા ખરી વાત, પણ ખરો ધર્મ કોને કહેવાય તે જોળખતાં આવડતું જોઈએ. રીતો, પટકા, માળા કે અડવા ન અડવામાં જ ખરો ધર્મ સમાઈ જતો નથી,

અંજલિથી આપણે સર્વ વાંકે જાએ: એમણે
લખ્યું છે

લીધેલી ત્યારે જ હા પાડેલી.

*

‘માતા સાધ્વી જી હતો એવી મારા
ઉપર જાપ પડેલી છે તે બહુ ભાવિક હતી.
પૂજાપાઠ વિના કદી ન જમે. હવેલીએ દેશાન્નય’
‘કુનિયા આખી મહાત્માજીના ઉપવાસથી
વાંકે છે આ ઉપવાસ આદરવાની મૂળ અસર
એમણે માતા પાસેથી મેળવેલી કદી સકાય.
કહેવાય છે કે તે કદી આતુર્માં ચૂકતાં નહિ
અને ગમે તેવી માદગીમાં પણ અપવાસ છોકતાં
નહિ. એમનામાં વ્યવહાર કદાપણ ખૂબ હતો
અને રાજકાજની વાતોથી વાંકે રહેતાં. એક
જીવનની અભિવૃદ્ધિ કરતાં એ પુત્રના આરિય
માટે વધારે આગ્રહી રહેતા. મદાત્માજીને ઇગ્તિ
જવા દેવામાં એ નારાજ હતાં. કારણ કે રજીને
પુત્ર મોકલે વચ થઈ ગય એવી તેમને બીતિ
હતી, અને છેવટે મહાત્માજીએ મદિરા, જી
અને મસિને નહિ અમ્મવાની ત્રણ પ્રતિજ્ઞાઓ

પાડીત જપાહુરનાં માતા

જવાહરલાલ નેહરુનાં માને તો દિંદના
એક મહાન નેતાનાં પત્ની અને બીજા મહાન
આગેવાનની માતા થવાનું અદ્વિતીય માન મળ્યું
હતું. એ માનમાંથી તો એને દુઃખ જ સાંપડેલું.
કૂલની મોઢમાં ઉછરેલા પોતાનાં બાળકો અને
પતિને, કેદખાનાનાં જીવન ગોમવર્તા પોતાની
નજરે એને જોવા પડેલા. પોતે પણ સત્યા-
ગ્રહમાં ઝંપલાવ્યું.

સરધસોમાં મોખરે થયાં અને સમગ્ર દેશની
તાબુથી વચ્ચે લાઠીમાર વઢોરી લીધો, જે
લાઠી મારે એને લગભગ લાગી નાખ્યા.

જવાહર લાલે છે કે ‘જ્યારે બીજો મદિને
એમને જલમ મળવા આખ્યાં ત્યારે એના
માથા ઉપર પાટા મોઢુદ હતા. છતાંયે તે
આનંદ ભરપૂર દર્તા અને રશ્વસેવકો તથા

ખડેનો હું ગેઘટી ગોલડના દાગીના માટે સંતોષ જાહેર કરું
છું અને તમોને પણ ગેઘટી ગોલડના દાગીના વસાવવા ભલામણ
કરું છું. પરંતુ દાગીના ખરીદતા પહેલાં યોડ તેમજ બીજા પર
ગેઘટી ગોલડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝનું પૂરેપૂરું નામ વાંચવું ખાસ જરૂરી છે.
અને ભળતા નામથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે.

તા. ૬.—ઉદાર સરસોથી દરેક શહેરોમાં એજન્સી આપવાની છે.

ધી ગેઘટી ગોલડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ

સ્તેહસાહની હવેલી સામે; રતનજી, અમદાવાદ.

ધાન્ય : ધોધાગેટ, ભાવનગર.

સેવિકાઓ સાથે સોટી અને લાડીમાર મળવા માટે મગરૂપ હતાં.

સ્વ. સ્વરૂપરાણી પાશ્ચાત્યો અને પાશ્ચાત્ય વિચારસરણી સાથે દિંદના અન્ય કાંઈ દેશ નેતાની માતા કરતાં વધારે સંપર્ક હતો છતાં તે સાંજોપાંચ 'દિંદી'જ રહેલાં. જો જવાહર ઉપર એમના પિતાના વ્યક્તિત્વની ઘેરી છાયા હતી છતાં માતા સ્વરૂપરાણીજ જવાહરનાં વિશ્વાસબાજન અને દુઃખનું આરામરચાત રહેલાં.

તે કુમળા હૃદયનાં હતાં અને વખતો વખત જવાહરને ધરમાંથી કેદ પકડવાના પ્રસંગો વખતે કશું દરૂચો ઊભાં થયાં હશે.

*

પ્રો. કવેન્નાં માતા

— મુ'બઈ ઈલાકામાં સ્ત્રી કેળવણીના અધીતિ-ધર પ્રો. થોડો કેટલેક કવેન્નાં પોતાની માતા વિષે લખે છે કે 'મારી મા અને બહેન જેવી સ્ત્રીઓ જવલે જ હોય છે' પ્રો. કવેન્નાં શિક્ષણ માટે તેમને ખૂબ દુઃખ અને ત્રિષ્ટાંજી વેઠવાં પડેલાં. ત્યારબાદ પણ પ્રો. કવેન્નાં વિધવાજીમ કરવાથી એમની માતાને વર્ષો સુધી શ્રમાજનનાં અપમાન અને પજવણી સહન કરવાં પડેલાં.

*

સ્વ. ગેઅસેનાં માતા

ગેઅસેનાં માતા પણ તેના જીવનમાં જ્યારે પ્રેરણાદાયી હતાં. તે ખૂબ જ ધાર્મિક અને પાપહીરુ હતાં. પોતાના પતિ અને બાળકો પ્રત્યેના અપ્રતિમ પ્રેમ માટે એમનું વ્યક્તિત્વ વિશિષ્ટ હતું.

નારાયણ વામન તિલક નામના ખિસ્તી કવિ અને આગેવાને કહેતું કે 'મે' મારી મા જેવી કાંઈ સ્ત્રીને જોયેલ નથી' તેમની માતામાં પણ કાવ્યશક્તિ હતી અને એનો જ વાગસો પ્રવર્તી જીનરેલો. પોતે દિંદુ હોવા છતાં એ બાઈબલનાં સુવચનો અને સુધ્યાઓ વાંચનાં

ધર્મ પરિવર્તન બાદ વર્ષો પછી શ્રી તિલકે લખેલું કે કેમ એ હું જાણુનો નથી, પણ મારી મા શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસથી ભરપૂર હતાં અમારી સાથે કાંઈક વિશે એ કદી કાંઈ બોલેલા નહિ, છતાં પ્રભુથી કરીને ચાલવાનું તથા એ પ્રત્યે પ્રેમ રાખવાનું અમને શીખવતાં."

૧૮૪૦ માં જન્મેલ યશીપદ મુકરજીએ ચાર વર્ષની ઉંમરે જ પિતાને ગુમાવેલા, પણ માતાના આશ્રયે એ જોટ પૂરી દીધી. ને વારંવાર કહેતા; 'મારા બાળ એજ મારે ધર્મ છે, તેમનો બરાબર ઉછેર કરવો એજ પ્રભુની સુદર સેવા છે, અને પોતે અમણુ હોવા છતાં તે પોતાનાં બાળકોની કેળવણીની જીજીવટથી ખબર રાખતાં.

મહાન મુસ્લીમાની માતાઓ

પરદાના એકંતવાસમાં રહેવા છતાં પોતાના મહાન પુત્રોનાં આરિખ મહાન મુસ્લિમ સ્ત્રીઓના દાખલા પણ મળી આવે છે. ૧૯ મી સદીના મહાન મુસ્લિમ નેતા સર સંવદ અદમદે બાળ-પણમાં જ પિતા ગુમાવેલા પણ એમને એમની માતાએ જ પાળાપોષીને મોટા કર્યા અને કેળવણી આપેલી. આયિક મુસ્લિમો સામે ઝઝૂમતાં ઝઝૂમતાં એમનો બા પોતે જ એમના શિક્ષણની સંભાળ રાખતા. માતા પાસેથી જ દુઃખો સામે ઝઝૂમવાની એમને પ્રેરણા મેળવી અને એ કારણે જ એ મોખરે તરી આવ્યા.

*

અલીલામઓનાં માતા

મો. સૌકનઅલી અને મો. મદમદઅલીનાં મા પણ જન્મરમાન વ્યક્તિત્વવાળાં હતાં. ૨૭ વર્ષની બચ્ચુવાનીમાં એમના પુત્રો ત્યારે નાનાં બચ્ચાં હતાં ત્યારે જ એમને રંગપો મળ્યો, પણ એમણે પોતા પોતાની સમગ્ર શક્તિઓ પુત્રોના લાક્ષણિકતામાં વાપરી અને પુત્રોએ પણ આ જીવનપ્રેમ અને બક્ષિતથી માનાનું કાણુ ચૂકવેલું. [૧૬જાન્યવારી ૧૯૫૬]

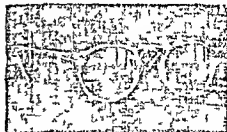
વર-વાહુનો કલ્પ

લગ્ન ગૃહજનનની બધી વસ્તુઓ અસર તો નાના અને કુમળા બાળકો પર ચાલે છે. લાગણીઓના જ્વાળામુખી ક્રાંતિનાશ પામેલું ગૃહજનન બાળકોના વિકાસને રૂઢી નાખે છે. મામાપ વચ્ચેના સ્નેહમય જીવનથી બાળકો માટે એક તદ્દરસ વાતાવરણ ઉભું ચાલે છે અને બાલ-વિકાસને એથી સુદૃઢ પેશાયું મળે છે. પણ ગૃહકલ્પેશ અને કલ્પના કકાસથી બાલ-મગજ પર ભુરી અસર ચાલે છે, બાળકોની લાગણીઓ આવા બનાવોથી ઉત્કેરાય છે અને આ લાગણીઓને બહાર માર્યા ન મળવાથી તેના માનસિક સ્થાવર બધી વસ્તુઓ આપાત ચાલે પરિણામે, સમાજ પ્રત્યે ધુણાની નજરે જોવાની અને એકલવાયા રહેવાની એને દેવ પડે છે. આ પરિસ્થિતિને કારણે કેટલાક તો એમ માનતા થયા છે કે કસેશના વાતાવરણ વચ્ચે બાળકને ઉઠેરવા કળતા એને મા કે બાપ કોઈ એકના કમળમા સોપવામા આવે તો ઘણા બાળકોની કાયત સુધરો જાય અને અનિષ્ટો તો છે, પણ એમાંથી ઓછું અનિષ્ટ સ્વીકારવું એમ આ લોકોનું માનવું હતું. ગૃહજનનના વિરોધથી રોજનું તગ રાતારણ દુર થવાથી બાળકને કદાચ ઘોડીક રાહત મળે પણ એથી એના પ્રજ્ઞોના અત આરાતો નથી. ગૃહજનન કે છુટાછેડાથી બાળક મામાપ વચ્ચેના રોજની અથડામણમાંથી રાહત મેળવે છે પણ મામાપની લાગવગ અને માવજત ગુમાવે છે. મામાપની એવડી લાગવગ બાળકના વિકાસ માટે જરૂરી છે કુટુંબ સાથે તેના સંસ્પર્શના દિવસો મામાપના જીવન સાથે વણાયેલા હોય છે. આ ઉપરાંત આર્થિક સમા-મનીતો અભાવ પણ એના ઘડતર પર અસર કરી જાય છે. બાળકોની ગુન્હાઓર વૃત્તિનાં કારણોનો બારીક અભ્યાસ કરતા જાણુ છે કે ગૃહજનન સાથે તેની ગુન્હાઓર વૃત્તિને માટે સબધ હોય છે. ઉપરાંત બહુ ગૃહજનનની અનૈતિક અસરો નીચે તેનું બાલ-મગજ હિંસાલુ છે. માતાની આમદાની બે પૂતી ન હોય તો બાલ્યાવસ્થામાજ તેને કામ કરવાની કુરજ પડે છે અને આમ બાલ્યમંજરીના અંતેક ભાથોનો તે ભોગ બને છે. લગ્નજીવન અને કૌટુંબિક જીવન વિષેના એના ખ્યાલો વિકૃત બને છે. —જે એમ કુમારપા

ચરમા !!!

ચરમા !!!

સુંદર અને આકર્ષક ચરમા માટે

એસ. યું. એસ. દવે સેન્સ

છટક તથા જથ્થાબંધ ચરમા મશીનરીથી

બનાવનાર તેમજ વેચનાર

જુમ્મા મરહદ સામે-અમદાવાદ

હૈ. ઓશીસ

બાન્ધ

૪/૨૦ બ્રોડવે

દવે બ્રાન્ડ

☆

૧/૬ બ્રોડવે

જી. ટી. મદ્રાસ

જી. ટી. મદ્રાસ

પ્રદર વિનાશક દવા

વનિતા વર્ગનું જીવન છે

કેમ કે

તે સ્ત્રીઓના દરેક રોગ દૂર કરે છે

ગ્રહસ્થર નં ૦ ૩૧૦

આ દવા સર્વ પ્રકારના પ્રદરો (નમણાઈનું જીવું) અનિયમીત, શુભ્રાવ, રક્તપ્રદર, કસ-વાવડ, છોડ, દીરડીરીઆ, પેડુનો દુખાવો, છાતીમાં દાંઢ, જીર્ણજ્વર, કાથપગની બળતરા, ગુમલાઓનો સોજો, સુવાશગ તેમજ ગુમલાગના તમામ જુના હડીયાં દરેક મગડી ગર્ભાશયને સુધારી શરીરને શક્તિ આપે છે, અને વધત મટાડે છે. બોક્સ એકની કીમત રૂ. ૨-૮-૦ થોડેજ ૦-૭-૦

પુસ્તક મફત મંગાવો

મીનેજર-પ્રદર વિનાશક એનફિસ

ખેડાત (૨૬, જી. જોડા)

જીવન વહી ગયા પછી

લેખક : શ્રી. કેશવલાલ પટેલ.

સંસ્કૃતિનાં સ્ફટિક સમા સ્વચ્છ સચ્ચિ હળવે હળવે વહી રહ્યાં છે. સંસ્કૃતિના તીરે નર્પી આરસપહાણુયા બાંધેલું 'શ્રી રામજી'નું મંદિર છે. તેની સામે જ આવેલાં જંગલ અને આમ-લોનાં વૃક્ષોના મોટા ઝુંડ નીચે લિખારીઓની છુટીછવાઈ ઝૂંપડીઓ છે. દરિદ્રો અને દરિદ્ર નારાયણ સામ સામે જ રહે છે. પરંતુ ઉમયનાં જીવન તદ્દન નિરાળાં જ છે. શ્રી. રામજીના દહે વીરા, માણેક અને મોતીની માળાઓ ઝુંઝે છે. તદ્દન સુવર્ણના માથે સિર પેચ સોહે છે, અને મોંઘાં મુઘાં વસ્ત્રોમાં સંગજા બની તે ઉભા છે. તેમની સમક્ષ અનેક દીપમાળા સંગતી રહે છે. ભક્તો અને ભાવિકો તેમની નિરંતર સેવા પુગ્મ કરે છે. તે અખોલ છે. જતાંયે તેમની સમક્ષ પેસાના ઢંભે ઢંભે એકત્ર થયે જાય છે. ભાત-ભાતના બોજનયાણ ધરાવાય છે. તેમની સમક્ષ ઉત્સવો થયા કરે છે. ત્યાં ઢંભેલાં આનંદ આનંદ છે. જ્યારે દરિદ્રો અત્તવજનો દુઃખાળ ભોગવે છે. દમરોવાર કમરવા જતાંયે ભાગ્યે જ કોઈ તેમને પાછ પેસો આપે છે. રૂદન એ તેમનો

સવાર અને સાંજે સોકડો ઓપુરણો સરિત તટે રનાંન માટે એકત્ર થાય છે. ફેટલાં 'સીતારામ, સીતારામ,' કહેતાં ત્યાં આંસુ છે અને જાણ છે. પરંતુ દરિદ્રો પ્રતિ કોઈ દવાની દ્રષ્ટિએ નિદાણત્વ નથી. દરિ નારાયણ દરિદ્રોમાં વસેલો છે એવું લોખ કયા સમજતા થશે?

દમરો લોહાની માફક હું 'પણુ શ્રી' રામ જીનો ભક્ત છું. સવાર સાંજ હું તેમનાં દર્શન જઈ છું. રસ્તા પર બેઠેલાં દીન વંદને પાક પેસાની માથના કરતાં લિખારીઓને હું ઢંભે જોઈ છું. અને મારા હૃદયમાં કંઈ કંઈ વિચારો રાનાં વર્ણનો સર્જાય છે. હું ધણીવાર મંબીરત પૂર્વક વિચારું છું, 'આ લિખારીઓનું જગતમાં કોઈ નહિ.' તેમનાં રૂદન અને આંકંદની કોઈને પડી નથી! કોઈ કહેતું, 'પરમેશ્વર સહુને માલીક છે. તે લિખારીઓની પણ સંભાળ લેશે.' વળી કોઈક બીજું કહેતું, 'પરમેશ્વર દાંત આપ્યા છે તો ખાવાનું પણ આપશે.' સૌ લિખારીઓ પ્રતિ આમ શાબ્દિક સંદાનુ-ભૂતિ દાખવતું. જગતમાં પાછ પેસો આપના કરતાં શાબ્દિક સંદાનુભૂતિ દાખવનારાં માણસોની સંખ્યા ક્યાં જોઈ છે! બીન જરૂરી મોજા-શોખ પોષવા માણસો લાખો રૂપિયાનો દુબૈય કરે છે જ્યારે ગરીબને એક પેસો આપતાં પણ લોહા કચવાય છે. લોહા લિખારીઓ પ્રતિ ઘૃણાની નજરે નિદાણ છે. માણસ માણસ પ્રતિ જ ઘૃણા કરી શકે તો પછી કેવ માણસ પર ક્યાંથી ઝટ રીઝી શકે? મનુષ્ય અને દવાહીન અને જતો હોય પરંતુ અણુ અને આમલોનાં વૃક્ષો લિખારીઓ પર નિરંતર દયાદ્રષ્ટિ વરસી રહ્યાં છે. લિખા-

ભાવના રંગોળી

મારા દૈયામાં કાણ રહેલ લાવે
રંગોળીઓ પૂરી ગયું ?
મારા દૈયાની ઝાર ઝાર રેતી
કે વેદના ઢળુરી ગયું ? ૧

મેં તો પુષ્પોની પાસ રંગ માગ્યો,
ન રંગ એમ માગ્યો મળે,
પુષ્પ ખીણે ને વિશ્વને ખીલાવે,
વિલાસ - માત્ર હૈયું ઢળે. ૨

મેં તો હિંચે આકાશ મીટ માંડી,
કે સુર્ય રાજ રંગો પૂરે,
મેં તો હિંચે આકાશ મીટ માંડી
કે ચંદ્ર સ્તિગ્ધ રંગો ઝરે. ૩

લગ્ય નોમે રંગોળીઓ પૂરાણી,
ને હૈયુ મારુ ખાતો રહ્યું
કાણ દેયું આવી મગત દાવે
દૈયામાં રંગ પૂરી ગયું ?

હું તો શોધું વનવનની ઝાડો,
શોધી ને સાફ પાડી રહું
મારા દૈયામાં કાણ રહેલ લાવે
રંગોળીઓ પૂરી ગયું ? ૪
અકાર

રીઓનાં ફદન એઓ ખાતપૂર્વક ઝાંકળે છે.
અને એ સાંભળીને જિખારીઓને સાંત્વન
આપે છે. ભૂખ્યાં જિખારીઓને વિના મૃત્યુ
એમનાં ફળ ખાવા આપે છે. એ વૃક્ષો પોતાનું
જ છે તે સર્વસ્વ નિઃસ્વાર્થ રીતે જિખારીઓને
આપે છે. શિયાળાની કડકડતી કંડોમાં તેઓ
જિખારીઓને બળતણ આપે છે. ધોમ ધોમ
પતા હિનાળાના તાપમાં અને ધોધમાર વરસતા
નરસાદમાં તેઓ જિખારીઓને ઝુંપડીઓની
મરજ સારે છે. પરાંપકારી કે ધર્મિજને છવનમાં
અનેક મુશ્કેલીઓનો સાગનો કરવો પડે છે.

એજ રીતે ઈશ્વરે એમના પર મુરસે ચર્મ વર્ષાની
હેલીઓ વરસાપી એમનાં બીમકાય શરીરોના
અંગે અંગને લીંબવી દે છે. ઝંઝાનિલો જોર-
શોરથી વહી એમની નસેનસને દલાવી નાખે
છે. સૂર્યદેવ તેનાં પ્રખર તમ કિરણો વડે એમને
નષ્ટ કરી નાખવાની ચોટા કરે છે પરંતુ જાંજી
અને આમલીનાં વૃક્ષો દેખતાં, સાંભળતાં, સ્થિત
પ્રત્યક્ષ એમને તેમ ખડા રહે છે. ખરેખરા
એ જિખારીઓનાં લગવાન છે. શું માણસ
જ્યવંત્યથી પથુ હિતશતી ક્ષણોનો બનો રહ્યો છે ?

જ્યારે હું નવરો પડું છું ત્યારે જિખારી-
ઓની કરજીરિયતિનું દશ્ય મારો દ્રષ્ટિ સમક્ષ
તરવરે છે. એ દેખીને હું યથરી જીકું છું. શંભીર
બની વિચારું છું. સારાયે દેશમાં બિજ બિજ
સંસ્થાઓ પોતાપોતાના વર્ગની ઉન્નતિ માટે
પ્રયત્નો કરી રહી છે. હિંદુઓ માટે હિંદુ મંદા-
સભા, મુસ્લીમો માટે મુસ્લીમ લીગ, મજૂરો
માટે મજૂર સભા, કિસાનો માટે કિસાન સભા
અને દલિતોની શાદીના સવાકનો ઉદ્દેશ કરવા
રાષ્ટ્રીય મેદાસભા પ્રયત્ન કરી રહી છે. પરંતુ
આ જિખારીઓનું પોતાનું પ્રતિનિધિત્વ કયારે
નથી. એમને ફક્ત જાંજી અને આમલીનાં વૃક્ષો-
નો જ સદાનો છે. અને તે પથુ અતિ વૃદ્ધ !
અતિ જર્જરિત !

દરરોજ સંખ્યા સમયે હું સરિતા તટે બહુ
લાગે સુંધી ફરવા જઉં છું. અને જગત પર
અધકારના યોગા પ્રસરાવા માટે એટલે પાછો
ફરું છું. આજે હું ફરીને બહુ જ મોડો થઈ
તરફ પાછો વળતો દેવો. અચાનક કાઠિના રકવાનો
કરજી સ્વર મારે કાને પડ્યો હું જ્યાં ને ત્યાં
હંમેા ગદી થયો. એક અતિવૃદ્ધ જિખારી તેની
ઝુંપડી પાસેના આમલીના વિશાળ વૃક્ષ નીચે
તાવે થરથરતો બેઠો હતો. તેનું અંગેઅંગ કંપી
રહ્યું હતું. આંખો નિસ્તેજ હતી. આખાએ
શરીર પર હાડકાં ઉપસી આપેલાં જાણતાં હતાં.
તેની પાસે તેની વૃદ્ધ સ્ત્રી બેઠી હતી. તે માદીના

કાશિમાં વૃદ્ધ ડોસાને કંઈક આપી રહી હતી.
ડોસાએ આવેશમાં કહ્યું. 'નહિ, મિલકુલ
નહિ પીઉં.' હવે મારે જીવનું નથી પછી
પીવાની વાત જ શી ?'

'એમ કેમ ?' સ્ત્રીએ પૂછ્યું.
'કારણ કે હવે વધારે જીવી દુનિયાનું સુખ
બોગવવાનું ગમતું નથી.'

'દુનિયાનું સુખ ?' સ્ત્રી બહુ જોડી.
પછી બોલી, 'હવે છાનામાના પી જાઓને,
બહુ ઢોળ ના કરો.'

વૃદ્ધ ડોસાને એકએક ખાંસી આવી. 'જો,
જો, જો, હાય, રામરે !'

'ગજરાશો નહિ. એ ચાર દિવસમાં હવે
સાફ થઈ જશે.'

'જીવંતો શો બરોસો લાડુ ?' તે બે ચાર
દિવસની વાત કરે છે પરંતુ મને તો રાત
લાલવી...લાવ...રામ... કહેતાં વૃદ્ધ રહી પ્રાયો.
'સાફ, હવે વારે વારે બોલશે ના. હવે
આ દવા પી જાઓ. સાફ થઈ જશે.'

'સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી રહી હતી. આસ-
પાસનાં અન્ય બિખારીઓ પોતપોતાનાં ઝૂંપ
ડાંમાં સૂઈ ગયાં હતાં. એક બાલુએથી 'સીતા-
રામ, સીતારામ,' નો અવાજ આવી રહ્યો હતો.
બીજા બાલુએ એક મદાત્મા ધુણી ધખાવી
બમિ સમક્ષ બેસી તેના બીપીએ તાલ બદ
ખખાવતાં ગાઈ રહ્યો હતો. 'રઘુપતિ રામવ
રાજરામ...'

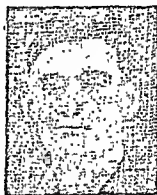
'લાવ, લાડુ !' તે નથી માનતી તો લાવ.
હું દવા પી જઈ. મરતાં મરતાં તને શાં
મોટે... ?'

'બસ. આવું ના બોલો. મને એ નથી
ગમતું.'

'સાથુ. હવેયાં ટકવું જ લાગે છે. જગતમાં
આજ સુધી સત્ય જોઈને સાફ લાગ્યું છે ?'

'સાફ, તમે તો બધું...'

.....ને
ભેરવી.
શ્રીલાલજી દિલોજે,
દિવ્યજાળની જાળીને;
કરજી પૂજા તમારી,
ફલડાં ધરી ધરીને....શ્રીલા
સંતોષવા તૃપ્તા એ,
દિલડાં નીચાવી સારાં;
ધાણું અમી સરિતા,
પાણું સુધા જાળીને....શ્રીલા
જીવત વીણા જનાવી,
સંગીત દિવ્ય માળી;
સાથી જનાવી તમને,
ગાણું ફરી ફરીને....શ્રીલા

નયીન આર. આચાર્ય

'લાડુ !' હું કે જાડું કરું છું ? દુઃખ
વેડતાં વેડતાં હવે સારીએ જીવંતી મારી સાથે
માળી. પરંતુ હું એક પથ દિવસ તને સુખ ન
આપી શક્યો. વિચાર તો બહુએ થાય છે કે
આવાં અમામી માણસોને બગવાને કેમ સન્ધ્યા
હશે ? વૃદ્ધ ડોસાને એટલું બોલતાં એકદમ
અધારાં આવી ગયાં. તે બોમ પર ગજડી પડ્યો.
તેની સ્ત્રીએ હળવેથી તેને બેઠો કર્યો. અને
પાણી આપ્યું. વૃદ્ધ ડોસાએ એક બે કોમળા
કરી થોડુંક પાણી પીધું. તેણે સહેજ શાન્તતા
અનુભવી. પછી તેણે પૂછ્યું. 'લાડુ ! ધરમાડા

ભાવના રંગોળી

મારા દેયામાં કાણ સ્નેહ ભાવે
રંગોળીઓ પૂરી ગયું ?
મારા દેયાની ઝાર ઝાર રેતી
કે વેદના દશુરી ગયું ?

મેં તો પુષ્પોત્તી પાસ રંગ માગ્યો,
ન રંગ એમ માગ્યે મળે,
પુષ્પ ખીલે ને વિશ્વને ખીલાવે,
વિલાસ મારું હૈયું દલે. ૨

મેં તો હાંચે આકાશ મીઠ માંડી,
કે સુર્ય રાજ રંગો પૂરે,
મેં તો હાંચે આકાશ મીઠ માંડી
કે અદ્ર સિન્ધ રંગો ઝરે. ૩

ભવ્ય બોમે રંગોળીઓ પૂરાણી,
ને દેયુ મારુ ખાલી રહ્યું
કાણ દેયુ આવી મગત દારે
દેયામાં રંગ પૂરી ગયું ?

હું તો શોધું વનવનની ઝાડી,
શોધી ને સાફ પાડી રહું
મારા દેયામાં કાણ સ્નેહ ભાવે
રંગોળીઓ પૂરી ગયું ? ૪

એકાદશ

એનાં ફળ એઓ ધ્યાનપૂર્વક સંકલે છે.
અને એ સંકલણને લિખારીઓને સંન્યત
માપે છે. સૂખ્યાં લિખારીઓને વિના મૂલ્ય
એમનાં ફળ ખાવા આપે છે. એ વૃક્ષો પોતાનું
ફળ છે તે સર્વસ્વ નિન્દ્યાર્થ ગીતે લિખારીઓને
આપે છે. શિષ્યાળાની કડકડતી ઠંડીમાં તેઓ
લિખારીઓને બળતણ આપે છે. ધોમ ધોમ
નપતા હિનાગાના તાપમાં અને પોષમાર વરસતા
પરસાદમાં તેઓ લિખારીઓને ઝૂંપડીઓની
ઝરજર સારે છે. પુરોપકારી કે ધર્મિષ્ઠને જીવનમાં
અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે.

એજ રીતે ઈશ્ટેવ એમના પર ઘુસે ચર્મ વર્ષાની
હેલીઓ વરસાવી એમનાં બીમકાય શરીરોના
અંગે અંગને બાંભળી દે છે. અંકુશિવો જોર-
શોરથી વધી એમની નસોનસને હલાવી નાખે
છે. સ્પર્શદેવ તેનાં પ્રખર તમકિરણો વડે એમને
નષ્ટ કરી નાખવાની એટલા કરે છે પરંતુ જાણુ
અને આમલીનાં વૃક્ષો દેખતાં, સંકલિતાં, સ્થિત
પ્રત્યક્ષા જેમને તેમ ખ્યાલ રહે છે. ખરેખરા
એ લિખારીઓનાં ભગવાન છે. શું માણસ
જડવૃક્ષોથી પણ ઉતરતી કક્ષાનો બની રહ્યો છે ?
ન્યારે હું નવરો પડું છું ત્યારે લિખારી-
ઓની કશ્ચસ્થિતિનું દશ્ય મારો દ્રષ્ટિ સમક્ષ
તરવરે છે. એ દેખીને હું થશરી જીકું છું. ગંભીર
બની વિચારું છું. સારાથે દેશમાં લિખ લિખ
સંસ્થાઓ પોતપોતાના વર્ગની ઉન્નતિ માટે
પ્રયત્નો કરી રહી છે. હિંદુઓ માટે હિંદુ મહા-
સભા, મુસ્લીમો માટે મુસ્લીમ લીગ, મજૂરો
માટે મજૂર સમાજ, કિસાનો માટે કિસાન સભા
અને દલિતોની શરીરના સવાકનો ઉદ્દેશ કરવા
રાષ્ટ્રિય મેહાસભા પ્રયત્ન કરી રહી છે. પરંતુ
આ બિચારાંજીવનું પોતાનું પ્રતિનિધિત્વ કશયે
નથી. એમને ફક્ત જાણુ અને આમલીનાં વૃક્ષો-
નો જ સહારો છે. અને તે પણ અતિ જૂઠું
અતિ જળજીરિત !

દરરોજ સંખ્યા સમયે હું સરિતા તટે બહુ
લાંબે સુધી ફરવા જઈ છું. અને જગત પર
અધકારના ઓળા પ્રસારવા માટે એટલે પ્રયત્ન
કરું છું. આજે હું ફરીને બહુ જ મોડો થઈ
તરફ પાછો વળતો હતો. અચાનક કોઈના રકવાનો
કરજી સ્વર મારે કાને પડ્યો. હું જ્યાં ને ત્યાં
હંમેસો વદી ગયો. એક અતિવૃદ્ધ લિખારી તેની
ઝૂંપડી પાસેના આમલીના વિશાળ વૃક્ષ નીચે
તાવે ચરચરતો બેઠો હતો. તેનું અંગેઅંગ કંપી
રહ્યું હતું. આંખો નિરસ્તેજ હતી. આખાએ
શરીર પર હાડકાં ઉપસી આવેલાં જણાતાં હતાં.
તેની પાસે તેની જૂઠી સ્ત્રી બેઠી હતી. તે માટીના

મળે બવાને ક્યા આપતા ફરીએ '
'અધા આમજ વિચારે છે એના લીધેજ '
'ઉઠ, જવાદે એ વાત' મોં મચકોડી
લક્ષ્મીએ કહ્યું

એ રાત્રે ઉઠતી વખતે એ વૃદ્ધ બિખા
રીનું દ્રશ્ય અનાયાસે મારી દ્રષ્ટિ સમક્ષ તન્વરવા
લાગ્યું ફુગળું પાતળું શરીર, મોં પર પડેલા
મોટા ખાકા, ગધાતા કપડા, તેજદિન આખો,
રક્વાનો સ્વર-સ્વર નહિ, આશિર્વાદ 'ભગવાન
તમારે ભણું કરે' વિના મુત્ય એવા મગલ
આશિર્વાદ તે સૌને આપી રહ્યો હતો મારી
આંખો આમુએ વડે લોંગર્થ ગર્થ

* * *
હું અપ્યાનક બિખાર પડ્યો એક અંકરા
ડિયા સુધી હું ક્યાયે ન જઈ ચમ્પો આગમ
યનો હું પુન ફરવા જવા લાગ્યો પેના વૃદ્ધ
બિખારીની ઝુપડી આસપાસ મળીનતા છવાઈ
ગઈ હતી વાતાવગ્નમા ઉગ્રાશીનતા ભરેલી
હતી. આને એ ઝુપડીમા દીવાનો ઝાખો
ઝાખો પ્રકાસ પથ્ય નહોતો, પરંતુ એ વૃદ્ધ
બિખારીની સો ઝુપડી બહાર એડી એડી

મુસકે મુસકે ગડી રહી હતી 'હાય મારા રામ !'
બીજી એક બિખારણુ તેને સાન્તવન
આપતાં મ્હી ગડી હતી 'લાડુ' હવે ગડીરા
ના જે ધવાનું હતું તે ધઈ ગયું ભગવાને
તેમની અજ્ઞ સાંભળી એ વહેવા ગયા એજ
સારે થયું બિચારાને કેટલું બધું દુઃખ '

એ દરમ્ય નિહાળી મારી આખોમા પથ્ય
પાણી આવી ગયું મારે હૃદય બિજ ધઈ ગયું
ગાનિમય ચહેરે હુ શ્રી ગમજના મંદિર પાસેજ
આવેલી મારા ભાર્ષજની દુકાન તરફ ગયો
તેણે કહ્યું 'આવો આવો એમો અને પછી
તેણે ઘરસામાં કહ્યું 'કમચખત પેલી બિખા-
ગડી બે દિવસથી રડીરોને રોગ મચાવે છે
નિરાતે ઉઠવા કે બેસવાજ દેની નથી'

અને એ વૃદ્ધ બિખારીના મૃત્યુ પછી એક
અડવાડિયે તેની સ્ત્રી પથ્ય સ્વર્ગસ્થ ધઈ.

+ + +

સાંભળ્યું છે કે કોઈ એક શેઠે એ બિખા-
રીની માદગીરીમા ઝુપડીની જગ્યાએ તેનું સમા-
ધિમંદિર બંધાવ્યું છે એ વૃદ્ધના આશિર્વાદ-
થીજ એને બીજેજ દિવસે લોટરીમા એક લાખ
રૂપિયાનું ધંનામ મળ્યું હતું એમ તેનું માનવું હતું
લોટ્રો હવે તેની મહાત્મા તરીકે ગણના
કરે છે પૂજા અર્ચના પથ્ય કરે છે

એક દિવસે લક્ષ્મીએ પથ્ય ખુશી ધઈને
એક રૂપિયો તેના સમાધિ મંદિર પર નાખ્યો
હતો માથું નમાવી પ્રણામ કરતાં તે મનમાં
મનમા કહેતો હતો 'હે ભગવાન, તુંજ સહા
યક છે '

લક્ષ્મીની આ રીત નિહાળી મને હસવું
આવી ગયું આખો પથ્ય હર્ષાશ્રુ વડે ભગર્થ
ગછ છે મને થયું કે ચાતો, જીવન જીવતા
તો તેને કંઈ ન મળ્યું પરંતુ જીવન વહી
ગયા પછી મ યુ '

લેખક કેશવલાલ પટેલ

ઉત્તમ કવૌલીટીની
છૂટક તથા જથાબંધ

ચહા

સ્ત્રીબાધના ગ્રાહકોને કીકાયત
ભાવે મળશે.

લખો

પ્રભાત ટ્રેડીંગ કું.

મેટ્રા સામે—અમદાવાદ

ખારીપુરી:—ઘઉંનો મેદા લઈ તેમાં મોણુ નાખવું તેમાં ઘોડું મીઠું, દળદળ, જીરું, મરચાનો બૂકા, ખસખસ ગેકોને વાટેલા, શેકેલું કાપડું છીણીને, આટલી ચિત્તે નાખી, પાણીથી કણેક બાંધવી ખુબ મસળી પછી તેની પુરી જેવી વણી ધી અગર તેલમાં તળી કાઢવી પુરી કકક અને સ્વાદીષ્ટ બને છે. [સ.]

બાજરી માટે ચિકાશ

આજકાલ ઘઉંના દુકાળને લીધે ઘણાંક કુટુંબોને બાજરી કે જુવાર ખાવી પડે છે. ભક્ષણમાં કુટુંબોને ખાવી પડે છે તેમ અમે પણ એકાન્તરે બાજરી ખાઈએ છીએ. બાજરીમાં દેખીતી રીતે ચિકાશ ઘણી ઓછી છે ને તેથી તેની પાતળી રોટલી વણી ચકાતી નથી. અને તેથી જ તે કેટલાક માણસોને સહતી નથી એવી ફરિયાદ સાંભળવામાં આવે છે.

એ બધાં કુટુંબો માટે અમારો આ નવો અખતરો હું રજૂ કરું છું. આઠ દહાડા પર મારા વચલા પુત્રે સૂચના કરી કે આપણે બાજરીને ગુંદરના પાણી વડે બાંધી; અને શિયાળામાં આપણે ગુંદર તો ખાઈએ જ છીએને ? તે ઉપરથી મેં ગુંદર મંગાવી તેના પાણી વડે બાજરીની કણેક બાંધી તેની રોટલી વણી ભેંષ, તે છેક ખઈ જેવો તો નહિ પણ ચોપલા કે મુવાળી જેવી ઘણી શકાઈ.

એવી બાજરીની પાતળી બાખરીઓ આ આઠ દહાડાથી અમે રોજ ખાઈએ છીએ અમને તે સ્વાદમાં જરાય ખરાબ લાગતી નથી. તેમજ તેના સંબંધમાં જે ફરિયાદ હતી કે બાજરીથી પેટ છૂટી ગય છે તે ફરિયાદ પણ દૂર થઈ ગઈ છે.

અન્ય કુટુંબો અમારો આ પ્રયોગ અન્ય માવી જુએ એવી ભલામણ હું કરું છું. આજકાલ ઘઉંને માટે સેંકડો લોકો ટળવળાટ કરે છે ને ફાંફાં મારે છે. કંઈક લોકો વધુ પૈસા બાપી ચોરી છૂપીથી ઘઉં મેળવવા પ્રયાસ કરે છે ને પકાયા છે. તેઓ બધા ઉપરનો અખતરો કરે તો સાડું.

જુવાર સંબંધમાં પણ આ પ્રયોગ સફળ માલમ પડ્યો છે તે જાણીશો.

વડોદરા [ઓ શક્તિમાંથી]

લીલાવતી શોધન

ભાખરવડી

૧ શેર બટાકા : ૧૦ શેર ઘઉંનો લોટ.

૧ શેર બટાકા લઈ સારા બાફી છોલીને છૂંદી નાખવા બટાકાની ચંદર કાપડ, તેલ કાયમી, લીંબુ, દળદર, મરચુ, ફાણાજીરું, ઈંચ, મીઠું, ખાંડ ભેંષ એ તે પ્રમાણે બધા મસાલો કરવો. પછી ઘઉંનો આઠો શેર લોટ લઈ લીંબુ નાખી તેલનું મોણુ દઈ બાંધવો અને બાખરીના લોટ જેવો બાફી મોટા લુચા કરવા અને પાટલા જેવડી બાખરી વણવી અને ઉપર બટાકાનો મસાલા વાળો માળો પાચરવો પછી રોટલીની વીંટ વાળવી અને પાતરાંની કટકીની માફક કટકી પાડી તેલમાં તખવી. આ વાનગી ઘણી સ્વાદીષ્ટ લાગે છે. દરોણી વાનગી હોઈ આપણી બહેનોને ઘણી ઉપયોગી ચર્ચ પડશે.

વેંગણનો મેથળો

તાજ સારા બી વગરના વેંગણ લઈ છાલી ઝીણી કટકી કરી તેલમાં રાઈ મેથી ને ઈંચ નાખી વખાર કરવો અને જરા સોજે એટલે ઝાળ, મરચુ, મીઠું, દળદળ, ભેંષતા પ્રમાણમાં નાખવા કેરીના મેથળા જેવો જ સ્વાદ લાગે છે.

સાન્તાકુઝ :

કમળાબેન દેસાઈ

શ્રી. કમળાદેવી ચત્રોપાધ્યાય 'જેમસેમની દ્રિષ્ટિ જેલમાંથી છૂટતાં જ તેમને રાજ્યની દર પડવા કુકર્મ ક્રૂરમાવવામાં આવ્યો હતો. મોડેથી પરીચ પોલીસે તેમની ધરપકડ કરી વેતોર સેવ્યાં.

×

શ્રી. કપીલ મહેતા જેઓ મુબઈમાં માધવ મ આગળ નીકળેલા પહેલા સરખસમાં ભાગ પામી પકડાઈને કારાવાસ મળ્યા હતા તેઓનો લમાંથી છૂટકારો થયો.

×

વિશ્વપારલાં રોટનની બન્ને બાલુના ાળનો કબજો લેવાના દેખાવાના કારણે કુ. 'માઈ'કરામ મહેતા, કુ. સરલા મરાઠવાળ, ભારતી ઇન્દ્રવિનય દેસાઈ અને પ્રજોધ રાજ બેટાઈની રફે પોલીસે ધરપકડ કરી.

×

વડોદરામાં 'પંચમહાલ છત્રાવાળા શ્રી. માઈ દેસાઈની પત્ની ત્રી ગુલાબબેનની ધરપકડ.

×

ભાવનગરના દિવાન સાહેબ શ્રી અનંતરાવ િએ મહીલા વિલાસપત્રે રૂ. ૧-૦૦ નું આપ્યું.

×

મુબઈના 'વદેમાતરમ્' પત્રના તંત્રી શ્રી. ગદાસ ગાંધીના પુત્રો કુ પુષ્પાદેવીનાં લમ લતા હે. કેઅનલાલ બલુસાળીના નાના પ્રો પ્રસન્નલાલ સાથે મોગવામાં આવ્યા હતા સમારજી માટે વિદુલભાઈ પટેલ પરનો મોઢન કુલના વિશાલ યોગાનમાં પાલવ અને આંગાનાં દીર્ઘાંતમ પહોંતે

મનોહર મંડપ રચવામાં આવ્યો હતો. હાલ પ્રસંગે અહીં દબાર માણસો એકત્ર થયા હતા.

×

અખીલ દિંદ મહીલા પરિવર્તનાં ઉપ-પ્રમુખ, પીથાપુરનાં સુવરાષ્ટ્રી, મહિલા પરિવર્તની મદ્રા-સની શાખાના સામાન્ય મંત્રી શ્રીમતી એમ. એન. કલ્પવાળા અને એ અન્ય મહીલાઓએ પરિષદે પદ્મ-રાજકારણમાં જાગ લેવા સામેના વિરોધ તરીકે, અ. દિ. મ પ. ના સભ્ય પદ્મ રાજનાયું આપ્યું છે.

×

મુબઈમાં શ્રીમતી કૃષ્ણા હડીસંગિ પર પં. જવાહરલાલ તરફથી પત્ર હતો. પંડિતજીનાં પુત્રી શ્રી. ઇન્દીરા ગાંધી સખમાં હુક્ત પ્રાંતની સરકારે મોઢલેલી યાદોના પંડિતજી પોતાની બહેન પરના પત્રમાં ઉલ્લેખ કરે છે. આ યાદોમાં પંડિતજીને જણાવવામાં આવ્યું છે કે, શ્રી. ઇન્દીરા ગાંધીનો તખિયત સિચીલ સજ્જને તપાસો હતો અને તખિયત તેવી જ રહેવા પામી છે.

×

એક મદિના પેહેલાં યાજ્ઞા દેવલીના ના. 'સુવરાજ' શ્રી. રામવાળા સાહેબ સપુત ગુજરી ગયાના ત્રણ સમાચાર બન્યા હતા. પરંતુ તેઓશ્રીને લઈ તાન્નેતરમાં કુવર સાહેબનો જન્મ થયો છે તેની ખુશાલીમાં નામદાર શ્રી અમરાવાળા સાહેબે ફેદીઓતે છોડી મુકવા ઉપરાંત ખૂબ દાન પુણ્ય કર્યું છે.

×

મહેસુલ ન બરવાનો પ્રચાર કરતી જલાલ-પોરની ખાંચ બહેનોનો ધરપકડ થઈ.

આશરે તમે ગયા હતા ત્યાં લઈ જાવો. એટલે બસ !

બે સેના મહોરો મળતાં સુસ્તકામા ભેમ આવ્યું, તે ચોર સાથે સાલ્યો તેને પાટા બાંધ્યા હતા એ જગાએ જઈ તે ઉભો રહ્યો, પેલા ચોરે સુસ્તકામા આંખે પાટા બાંધ્યા, સુસ્તકા આશરે આગળ ચાલવા લાગ્યો, ચોર તેની પાછળ ચાલતો હતો, જે શેરીમાં અલીબાબાનું ઘર હતું ત્યાં જઈ તે ઉભો રહ્યો, 'હું અહિં સુધી આવ્યો હતો' તેણે ચોરને કહ્યું, ચોરે એ ઘરના બારણા પાસે એક નિશાની કરી, પછી સુસ્તકા અને ચોર બંને પાછા ચાલ્યા ગયા.

ચોર હરખાતો હરખાતો પાછો ગયો, મોટું ઇનામ મળશે એ જાણી તે બહુ જ ખુશ થઈ ગયો હતો.

સવાર થયું ને મોરછાનાના જાગી, તેને બારણા પાસે કોઈકે કરેલી નિશાની દેખી, આરાપાસના મકાનો તેણે જોયાં બીજે કયાંય આવી નીશાની ન હતી. તેને વહેમ ગયો નક્કી આમાં કંઈક ભેદ છે, તેણે એવી જ નીશાનીઓ પાડા-શીઓના ઘરોના બારણે કરી દીધી.

ચોર હરખાતો હસતો જાય અને સરદારને વાત કરે. સરદાર તો તેના પર ખુશ થઈ ગયો.

બંનેએ વેળ પલટો કર્યો અને આવ્યા ગામમાં અલીબાબાની શેરીમાં આવી ચોર જુએ તો ઘેર ઘેર બારણે બારણે એક જ જાતની નીશાનીઓ બધાં મકાનો સરખાં અને એક જ ગાંધણીનાં. ચોર તો બુલાવામાં પકડ્યો હવે શું થાય ? તેના મોતીઆ મરી ગયા, સરદાર ગુસ્સે થયો, બંને પાછા ગયા, સરદારે બધી વાત તેના સાથીદારોને કરી, પછી પેલા ચોરને ગરદન મારવામાં આવ્યો.

હવે બીજે ચોર તૈયાર થયો, તેણે અલીબાબાનું ઘર શોધી કાઢ્યું, તેણે પણ બારણા પાસે નીશાની કરી પાછો જતો રહ્યો પરંતુ મોરછાનાનાની ચાલાકીથી એ પણ માર્યો ગયો.

બે જણ ગરદન મરાયા, હવે બીજા કોઈ ચોરની હિંમત ન ચાલી છેવટે સરદારે જાતે એ કામ માથે લીધું.

તે વેળ પલટો કરી ગામમાં ગયો સુસ્તકા મોચીને મળ્યો. અલીબાબાનું ઘર જોયું. બહુ જ બારીકાઈથી જોયું કદિય બુલાવતા એવી રીતે જોયું પછી તે તેના રહેઠાણે પાછો ગયો બધા ચોરો તેની રાહ જોઈને બેઠા હતા તેને જલ્દી પાછો આવેલો જોઈ જધાઓએ પૂછ્યું. 'કેમ કંઈ ચોરનો પત્તો લાગ્યો કે ?'

અપૂર્ણ.

ગોપનાથની મુસાફરી

અમી વખતે અમે પાલીતાણાથી ગોપનાથની મુસાફરીએ ગયા હતા જ્યારે મુસાફરીનું નામ મારી પાસે આવે છે, ત્યારે હું ઘણા રાજ થાઉં છું. મુસાફરી આપણને આનંદ અને ઉત્સાહ અપાવનારી વસ્તુ છે. નાહવાની, તરવાની, રમવાની, અને અનુભવ મેળવવાની જગ્યા હોય તો તે મુસાફરી છે.

હવે હું મારી મુસાફરીની વાત લખું છું, ભાવનગરથી ૪૫૧ વાગે ઉપડી સ્ટેશને પહોંચ્યા પછી ત્યાં થોડી વારે ટીકીટ લઈ પાલીતાણાની રેલ્વેમાં બેઠા, પછી થોડીવારે ટ્રેન ઉપડી, અને અમે અંતકડી રમવા માંડ્યા, ધીમે ધીમે સ્ટેશન આવવા માંડ્યાં. પછી સિંહોર આવ્યું, તે જગ્યાએ સંઘમાં લેગા થવા ઘણા માણસો બેઠા. અમને બધાને લીડ થઈ પછી મહાદેવે ગાર્ડને બોલાવ્યા, અને ઉપરા ઉપર દલીલ સુકતા ગયા.

આથી ગાર્ડ સુનંત થયો અને ઘણા માણસોને નીચે ઉતાર્યા પછી ટ્રેન ઉપડી, કેટલાક સ્ટેશન પછી પાલીતાણા આવ્યું ત્યાં અમે જૈન બાળાશ્રમમાં ઉતર્યા, ત્યાં અમને ખુબ જ મજા પડી, નાવાની પણ ખૂબ મજા પડી.

x

પાલીતાણા શેડ્યુલ ઉપર ચડવાને અમે તૈયાર થયા, શેડ્યુલ ઉપર જૈન દહેરાં ઘણાં છે, થોડું ચડીએ ત્યાં પગ દુખવા આવે, પાછો વીસામો લઈને ચડીએ, આમ ક્રમશઃ અમે ઠેક ઉપર પહોંચી ગયા, ત્યાં સૂરજ ડુંડ તેમજ ઘણાં નુદાં નુદાં કુંડ બેઠા, દહેરાં ઘણાં ને ઉંચા હતાં નુદી નુદી નવ દુકો હતી ને એક દુકમાં બસો માણસો બેઠાં દહેરાં હતાં, એક મૂર્તિ ઉંચી ને જબરી હતી તેને લીમની અફળુતનચિની મૂર્તિ કહેતા. નીસરણી ઉપર ચડીને પૂતરી તેને નવરાવતો ને ચંદન કરતો હતો ડુંગર ઉપર નતજ્ઞતાનાં પક્ષીઓ બેઠાં ને પછી નીચે ઉતરી જૈન બાળાશ્રમમાં ગયાં.

ખીજે દિવસે ઠાડય તરફ રવાના થયા, આધે ગયા ત્યાં બધાનો વિચાર તવાળ જાનાનો થયો. લગભગ રાતના આઠ વાગ્યે તળાબ પહોંચ્યા, ત્યાં નાવાની ખૂબ જ મજા પડી, ટેકરી ઉપર ચડ્યા. ત્યાં પણ ઘણાં ને સુંદર દહેરાં હતાં. એક મોટા ડુંગરમાં કોતરી કાઢેલો એસલ મંડપ હતો, અહિંથી સખવદરને ત્યાંથી ગોપનાથ ગયા. ગોપનાથના દરિયામાં નાહવા તેમજ રમવાની ખૂબ જ મજા પડી, ત્યાં મહાભોજન કર્યું.

રમવાની ખરેખર ખુબ જ મજા આવતી હતી. સુવંણી રેતીના મોટા મોટા ઢગલા હતા. મનુભાઈ ઉંચી લેખડ ઉપરથી લુપકો મારતા હતા. મોટા ને

ઉંડા હોજ હતા, ગોપનાથના કુંડમાં નાહવાની જાડું મગા પડી, ત્યાંથી દીવા-
દાંડી જોવા ગયા, ખપોરે મહા ભોજનના લાડુ ઉડાવ્યા, સાંજે વડવાઈએ ખૂબ
હીંચકા આંધા, ચાંચિયાને કિલ્લો જોયો ને ગોપનાથ પાછા આવ્યા. ગોપનાથ
ચોટો:વખતે રહી ત્યાંથી તવાળા ચાલ્યા. તવાળથી ટ્રેનમાં સીધા ભાવનગર
આંધ્યા આવી રીતે અમારી પાલીતાણા ગોપનાથની મુસાફરી પૂરી થઈ,

હેમુભાઈ.

—: જાણુવા જોગ :—

સંપાદક : ગોવિંદજી નીછાભાઈ દેશાઈ

પહેલી જાનેવારીને નવા વરસના દિવસ તરીકે રજાટલેડમાં ૧૫૯૯માં સ્વી-
કાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને ઇંગ્લેંડમાં તેનો સ્વીકાર ૧૩૩ વર્ષ પછી થયો.
ન્યુયોર્કના લોકો દુનીયાની કોઈ પણ પ્રજા કરતાં પાણીનો ઉપયોગ વધુ
પ્રમાણમાં કરે છે.

સ્વેટલેંડ ટાપુઓમાંની ૨૦.૦૦૦ માણસની વસ્તીમાંથી ૪૦૦૦ માણસો
ખેલાસી તરીકે નેવીમાં કામ કરે છે.

લંડનમાં જે પાણીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, તેના અર્ધા ઉપરના
ભાગનું પાણી ટેમ્સ નદીમાંથી આવે છે.

નોર્વેમાં હાલમાં જે ભાષા ચાલે છે, તે અરેબર જે જુદી જુદી ભાષા છે,
એકનો બોલવામાં તથા બીજાનો લખવામાં ઉપયોગ કરે છે.

દયારક્ત એ દુનીયાનું સૌથી જીવું શહેર તરીકે મનાય છે એ શહેર
દમાસ્ક નામના ગારીક તાંતણાથી હાથમાં બધાતિ પામતું આવ્યું છે.

દુનિયાનો સૌથી કીમતી કાળો પોચક (શોકમાં પહેરવાનો પોષાક) સેબ-
લના રૂંવાટાવાળો આવરકોટ પાંચમા જોર્જ પાસે હતો, જેની કિંમત ૧૫૦૦૦
પૌંડની હતી.

ન્યુયોર્કની એક હોસ્પિટલમાં ૬ અકવાડીઆના નાના બચ્ચાંઓને કેળાં
આપવામાં આવે છે.

ચાંતિના સમયમાં ઇંગ્લેંડના લોકો દિવસે ૧,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ગેલન
પ્રધનો ઉપયોગ કરતાં

ઉંડા હોજ હતા, ગોપનાથના કુટુંબમાં નાહવાની જાહેર મંડા પડી, ત્યાંથી દીવા-
દાંડી જોવા ગયા, ખપોરે મહા લોજનના લાડુ ઉડાવ્યા, સાંજે વડવાઈએ જૂળ
હીંચકો ખાધા, ચાંચિયાનો કિલ્લો જોયો ને ગોપનાથ પાછા આવ્યા. ગોપનાથ
ઘોઠોઃવંખત રહી ત્યાંથી તવાજી ચાલ્યા. તવાજીથી ટ્રેનમાં સીધા ભાવનગર
આંધ્યા આવી રીતે અમારી પાલીતાણા ગોપનાથની મુસાફરી પૂરી થઈ,

હેમુભાઈ.

☆

—: જાણુવા જોગ :—

સંપાદક : ગોવિંદજી નીછાભાઈ દેશાઈ

પહેલી જાનેવારીને નવા વરસના દિવસ તરીકે સ્કોટલેન્ડમાં ૧૫૬૯માં સ્વી-
કાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને ઇંગ્લેન્ડમાં તેનો સ્વીકાર ૧૩૩ વર્ષ પછી થયો.

ન્યુયોર્કના લોકો દુનીયાની કોઈ પણ પ્રજા કરતાં પાણીનો ઉપયોગ વધુ
પ્રમાણમાં કરે છે.

સ્કોટલેન્ડ ટાપુઓમાંની ૨૦,૦૦૦ માણસની વસ્તીમાંથી ૪૦૦૦ માણસો
ખેતી તરીકે નેવીમાં કામ કરે છે.

લંડનમાં જે પાણીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, તેના અર્ધા ઉપરના
ભાગનું પાણી ટેમ્સ નદીમાંથી આવે છે.

નોર્વેમાં હાલમાં જે ભાષા ચાલે છે, તે ખરેખર બે જુદી જુદી ભાષા છે,
એકનો બોલવામાં તથા બીજાનો લખવામાં ઉપયોગ કરે છે.

દયાસ્કસ એ દુનીયાનું સૌથી જીવનું શહેર તરીકે મનાય છે એ શહેર
દમાસ્ક નામના ભારીક તાંતણાથી હંમેશાં ધ્યાતિ પામતું આવ્યું છે.

દુનિયાનો સૌથી કીંમતી કાજો પોથાક (ચોકમાં પહેરવાનો પોથાક) સેન-
લના રૂંવાટાવાળો ઓવરકોટ પાંચમા જોર્જ પાસે હતો, જેની કિંમત ૧૫૦૦૦
પૌંડની હતી.

ન્યુયોર્કની એક હોસ્પિટલમાં ૬ અકવાડીઆંના નાના જમ્યાંઓને કેળાં
આપવામાં આવે છે.

શાંતિના સમયમાં ઇંગ્લેન્ડના સૌકિં વરસ દિવસે ૧,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ગેલન
ધ્રુવનો ઉપયોગ કરતાં

દુનીયાની આઠમી અબાયબી

સ્ત્રીઓની યુવાનીમાં સડો પેસતો જાય છે.

આપની શરમથી યુવ બનેલી સ્ત્રીઓની જીંદગી બચાવો

અનીસે મસ્તુરાત (૨૭.)

ખેતના પ્રદગ્ના રોજવાળી ઓ ખરેખર દયાપાત્ર છે આજકાલની સ્ત્રીઓમાંથી પચાણું ટકા સ્ત્રીઓ 'દુ-કોરીયાની' બીમારીથી પીડાય છે. આ જાતની બીમારીમાં સપડાએલી સ્ત્રીના ગ્રામ અગમ્યથી સદેશ રમતું ચોકણું, બદખોવાણુ પાણી ટપક્યા કરે છે જે આસતે આસતે દર્દની યુવાની નાશ કરનાર નીવરે છે જેને કારણે સ્ત્રીઓનું શરીર કમજોર, રમ પીળો પગમાં કળતર થાય છે કમર કમજોર છે, અને કમર અને પીઠીમાં પીડા રહ્યા કરે છે મહેરા પ્રીછો પડી જાય છે તમીલન કિમસ રહે છે. તાકાત અને લોકો કમી થઈ હુલ્લ મહક્યા કરે છે, રૂતુ અનિયમિત થઈ છે. રૂતુઆવ અટકી અટકીને આવે છે આવતી વખતે પીડા થાય છે. ગુપ્ત કમજોર બને છે, સોજો ચડી આવે છે, પરીણામે ક્ષય રોગમાં સપડાઈને એ ગરીબ અને મુશી સ્ત્રી અતિ મોતને શરણે જાય છે અને એલેન્ડ કરીએ છીએ કે આજ દર્દને માટે આના જેવી ગમવાણુ દવા કોઈ નથી. હાંફુતાનના સર્વ નાના મોટા દવાખાનાઓ આ દવાને અજમાવી જુએ હાજરો સ્ત્રીઓ આ દવાના વપરાશથી આરામ મેળવી રહી છે અને સોંકડો હકીમે અને ડોક્ટરોએ પોતાના દર્દીઓને આ દવા આપી છે. આટલી ફાયદાકારક હોવા છતાં પણ દવાની કિંમત માત્ર રૂ. ૨-૮-૦ રાખવામાં પોન્ટેજ ૦-૭-૦ અલગ આજેજ આવીને ખરીદો અથવા કાર્ડ લખીને વી પી. થી મંગાવો. હિંદ બહાગના દવા મંગાવનારાઓએ દવાની કિંમત પોસ્ટલ ચોાર્જથી એડવાન્સ મોકલવી. દિલ્લીની પ્રખ્યાત લખીની બોર્ડની દેખરેખ નીચેનું મશહૂર મારખાનું

લેડી મેનેજર:—

ઈન્ડો, જીન્યુઇન કેમીકલ વર્કસ (૨૭.)

પોસ્ટ એક્સીસની બાજુમાં, જુમા મસ્જદ, (S B.) દીલ્લી.

(Phone 6920)

(Estd : 1930)

આટલું વાંચો

✽

ચાલુ સાલનું

ભેટ પુસ્તક

કયું? કેનું?

વગેરે

માટે

પહેલા પાનાની જાનખ.

જરૂરી છુઓ.

શ્રી યો ધ

વર્ષ ૮૭
સંવત્ ૨૦૩૪

અનુક્રમણિકા

છુટક નકલ આઠ આના

અંક ૩
માર્ચ
૧૯૪૩

વાર્ષિક લવાજમમાં માત્ર
ચાર આનાનો વધારો કરી ર.
જા લવાજમ રાખ્યું છે. તે
ખીલવાળા માલિકોએ અને આ-
દીકાના માલિકોએ શીલીંગ નવ
દ્રશ્ય અંક મળેથી મોકલી
આપવા.

આદીકાના ધણા ભાઈ-
બહેનો પામે ગઈ સાલનું લ-
વાજમ બાકી છે. તે લખુ આવ્યું
નથી તેમણે તેમનું લવાજમ
મોકલી આપવું જેની પામે
બાકી છે. તેના અકમા પહેલે
પામે 'બાકી' છે એમ લખેલ છે
તે જોશો. મંત્રી.

દરકે આનંદ પમાડે તેણે
માસિક પત્ર

સંસાર

કંઈ સમયમાં શરૂ થશે.
માલોતી માટે લખો :
મોડીન પબ્લીસીટી
મેટ્રો સામે-અમદાવાદ.

૧ જીવન કેડી	શ્રી શાન્તિકુમાર પંડ્યા	૯૭
૨ નવેદા	શ્રી ભગવાનદાસ પટેલ	૯૮
૩ અપરાધી	શ્રી ગંગીલાલ કાપડિયા	૯૯
૪ પ્રદર	શ્રી દિમતલલ અખતુ	૧૦૫
૫ પલંગક	શ્રી મણીબેન ના. દેસાઈ	૧૦૮
૬ સતી સુલક્ષ્ણા	શ્રી કમળા રાવ	૧૧૨
૭ સ્ત્રીઓનું આરોગ્ય	ડૉ ગ્રીસકા ઉપાધ્યાય	૧૧૪
૮ આશાભર્યા વૈવનના કેડા	શ્રી ખડુભાઈ દેસાઈ	૧૧૬
૯ અવિભક્ત કુકુળ	શ્રી ઉપેન્દ્ર ભટ્ટ	૧૧૯
૧૦. ચરણની દામી	શ્રી જર્નાલન પ્રભાકર	૧૨૦
૧૧ ચાહની રેલાવ	શ્રી વિભોવન પારેખ	૧૨૧
૧૨ રાજ પાડી	શ્રી વાડીલાલ વ. શાહ	૧૨૪
૧૩ મુકશ્ય	શ્રી જયત કે. વ્યાસ	૧૨૬
૧૪ દોહન	...	૧૩૨
૧૫ કં ન્યુથિક રે	શ્રી ભગીરથ મહેતા	૧૩૬
૧૬ સ્ત્રી સમાચાર	...	૧૩૭
૧૭ પુસ્તક પરિચય	શ્રી કેશવપ્રસાદ દેસાઈ	૧૩૯

ખાસ સ્ત્રીઓધનો એપ્રિલનો અંક

આ માસિક પત્રનો સ્વ. પુતળીઆઈનો ખાસ સ્મારક
અંક કરવા અને ધિંછીએ છીએ તે માટે અમારા લેખકોને
તેમની રસવાનગીઓ મોકલી આપવા વિનવો છે.

એડિટ : શ્રી કેશવપ્રસાદ સી. દેસાઈ.

મુ. જુહુ (સાન્તાક્રુઝ થપ્પને)

સ્ત્રીઓના

અદર, લોહીવા, ઝડતુદોષ, ગભરાશયના
રોગો, વધ્યત્વ વગેરે માટે

અઠસીર છે. કિંમત—ખાટલી એકનો રૂપિયો એક

ત્રણ ખાટલી સાથે લેનારને રૂ. ૨-૧૦-૦

દવાના વેપારીઓ વેચે છે ન મળે તો લખો—

‘જા ફર્મસી

ગાંધીરાંડ, અમદાવાદ; ઊંજો (ઉ. ગુ.)
કાલખાદેવીરાંડ સુબંધ, લક્ષ્મીરાંડ, પુના

ii લવાજમે :—

૮૭ વર્ષનું

‘લક્ષ્મીનું’ ગૃહ સંસ્કાર પુરનું

માસિક પત્ર

ii વિલ જ્ઞાતિની બહેનોને

સને ૧૯૪૩ માટે ફક્ત

દેશ માટે બે રૂપીયા

પરદેશ માટે ત્રણ રૂપિયા

ii મળે છે. આજે જ તમારું

વાજમ મોકલી આપેલ બનેલ.

‘સ્ત્રી બોધ’

નામ

રૂ

સુ

ઉમર

અભ્યાસ

સહી

‘બોધ’ ઓફીસ : પીરમશા, રોડ : અ

સરકારી સત્તારીઓ
અનુપમ જુનામાં જુનું
માસિક પત્ર :-

શ્રીબોધ

વર્ષ ૮૭ : અંક ૩ નો
માર્ચ : ૧૯૪૩
સળંગ અંક ૧૦૩૪

તંત્રીઓ :
સ્વ. પૂતળીબાઈ ઠાપરાજી
કેશવપ્રભાદ સી દેસાઈ
B. A. LL. B

મંત્રી
ચંદ્રકાન્ત છ. મહેતા
ધીરમસારોડ, અમદાવાદ

મદદનીશ મંત્રી
અમૃતલાલ રતનજી વિવેકી
નેહાવા હરોડ, ધા ૮ હો ૫૨

જીવન કેડી

શ્રી. શાન્તિકુમાર પંડ્યા.

એકલો અટૂલો હું ચોધું કેડી ।
ચોધું કેડી, જડી જીવન એડી...એકલો ।
ગિરિ કરાડ ખીલુ જાંચા ટોળાવ ચડી
આવ્યો છું દૂર પંથ ખેડી ખેડી...એકલો ।
દીકાં વેરાન મારાં જીવન હરિયાળાં
કચે લંટારે મારી વાડી વેડી...એકલો ।
અંભણી વાટ મારા અંતરને મુઝવે,
સંયમ દિવ્ય શક્તિની ભાવના રેડી...એકલો ।
અસ્પૃશ્ય ઘોર શોર શ્રવણે સુણાયના,
દૂર કેળે મૂક્યા રવે ગંસરી છેડી...એકલો ।
દોરે અણકીક કંઈક અંતરને પ્રેરતું
લાઘ્ય પડેડ ઘોર તમસ્ દેડી...એકલો ।
અટલ ઉત્સાહ સહી અસહ્ય ધાતના
અનંત પ્રકાશે લાધી જીવન કેડી...એકલો ।

શ્રીબોધ અને બાળક' માસિક પત્ર એકજ છે, લખતા નામથી સાવધાન રહો.

ન વો ઢા

નીચું નિકાળી જાણી ભૂમિ કેા નવોઢા,
હમીઉમી મલપતી મધુરું રસિદી;
આશા ભરી મૂલતી શી શરમાળ વેલી,
છાનું હસી મદનર્યા રસનેન નાથે.

ધીમું ધીમું જાળડતી રસશબ્દ આછા,
શોધી રહી લલીત કેા રસમૂર્તિ હંચે;
મોહીનીરંગ વદને જાળકે અનેરા,
ભાવેલીની મદનરી ઉભી શી છબીલી.

પ્યારા પીયુ નિરખી પાલવડો સમારી,
છુંપાવતી ધુંધટડે મુંગડું ચકોરી;
છુંપાં રહે કદી નહિ રસમસ્ત નેનો,
છાના કરે પ્રિતમને રસિલા ઇશારા.

સકોરી સાળું ચતુરા ઉરદેશ દોકે,
હોયે છુંપ્યા નવ છુંપે રતિ'કામદેવ;
ધીરે ધીરે રંગ ભરે પગ ઠેસ વાગે,
નૂંપુર શાં હસી પડી મુંજવે સલુણી.

એકાન્ત માધી ચપલા નયનો નચાવી,
મુધાભર્યા પ્રિતમને લલી જાથ લીડે;
આનંદવેલી રમતી રસમસ્તી કેં કેં,
ભીંજવતી નયનને રસ છાજ છાંટી.

લગ્ન તણ ઉમળકે રસે ચંદ્ર ંહાલા,
ચુંબી લઈ દબે પડે પિયુગોઢ માંઢી;
વિલાસ મૂલતાં રસકેલી ખેલી,
પાતી પીતી પ્રણયનાં રસપાન મીઠાં.

ભગવાનદાસ ચતુરભાઈ પટેલ

અપરાધી

લેખક : શ્રી. રંગીસદાસ મ. કાપડીયા.

શરીરે આખી બાંયનું મેલું કુડનું, ઘુંટણ સુધીનું હુંકેં પોતીલું, શરીર પર સહે જ વાકી ટાપી, પગમાં અડધાં ફાટેલા થીંગડાવાળા પગરખાં, હાથમાં મોટો ડડો, પોતાની આ સારી સંપત્તિને લઈને આમ તેમ દૃષ્ટિ નાખ્યા વિના એ ચાલ્યો જતો હતો. ચાલમાં યાક, શરીર-બાધે મજબુત પથુ પરિશ્રમથી યાકેલું, રસ્તામાં મળતા રાહદારીઓને એ પોતાની આંખો વડે જાણે પૂછતો, “આગળ કાઈ ગામ આવશે ખુંડ ?” પથુ પોતાના મૌન પ્રશ્નને ઉત્તર ન મળતા ખિન્ન અને ચીઢીઓ પાછો એ આગળ વધી રહ્યો હતો, એનું પેટ વારંવાર એની પાસે કર માંગતું; પથુ એ દરેક વખતે “પછી” કહીને મનાવી લેતો. રસ્તામાં ધોડા મળ્યા, ગાડીઓ મળી, એ બધા તરફ એણે જોયું-જાણે એમાંથી કાઈ પોતાની સવારીમાં એને જગ્યા કઈદે. પથુ નસીબ એની વિરુદ્ધ થું એ એમના તરફ એપરવાઈની નજરે તાકીને અકડ થઈ પોતાના યાકને છુપાવતો ચાલતો.

એક નાનું શહેર આવ્યું, અને એ સાથેજ રાત્રીએ જગત પર અધારપટ પામરવા શરૂ કર્યો. એને ચાલતા ચાલતા દસ કલાક મથા હતા શહેર જોતાં જ એણે કંઈનીની નીચે પોતાની બંડીના ગળવામાં હામ નાખ્યો-ચોકસાઈ કરી લીધી કે એણે કાઈની દયા-બીખ માંગવી ન પડે. પછી એ સફેદ સીકાઓને એણે વારંવાર ગણ્યા; અને બારે સાવધાનીથી એને ખીસામાં સુકીને પોતાની ગતિ વધારી. મળનારાઓને જાણે એ દેખાડવા માંગતો ન હોય કે એ થાક્યો નથી, એનામાં શક્તિ પથુ છે અને

પાસે પૈસા પથુ છે. શહેરમાં દાખલ થતાં વેંત એણે “રાટી” ની દુકાનની તપાસ કરી. ઉત્તર મળ્યો, “આગળ છે.” એણે પાછું ચોલવા માંડ્યું, જાણે એ જોર વાપરી બાજુ દારી છતવા ઈચ્છતો હોય. સામે હવવાઈની દુકાન હતી દુકાનની પાસેની બોરડીમાં બેસી કેટલાક મુસાફર કંત્રોલ કરી રહ્યા હતા અને પ્રખ્યાત યર્થ કે એ દસવાંનું એના નસીબમાં નથી. પોતાની ડામને એપરવાઈથી જમીન પર ફેકીને બળતી લાટી તરફ ઉત્સુક આંખોએ જોયું અને પછી ત્યાં સીડી પર બેસી ગયો. લવલેસ નત્રતા વિના એનાથી બોલાઈ જવાયું, “રાટી જોઈએ છે.” એમ કહેતાં જ એણે મજબામાંથી પૈસા કાઢવા માંડ્યા. એ વેપારીને ખાત્રી આપવા માગતો હતો કે એને “દયાની રાટી” નથી જોઈતી દુકાનદારે એની તરફ આખ ફેરવીને જોયું નીચેથી ઉચે સુધી ફેવા ખડા મળ્યા. એ જોઈ ચકાતું હતું કે એની આંખો સાફ કરી રહી હતી કે “અપરાધી છે.” એની વાણીની કઠોરતા દેખાડી હતી, “અસમ્ય છે. સમા જમાં નથી રહ્યો.” એણે પુનઃ આગ્રહથી અને અધિકારપૂર્વક કહ્યું, “રાટીઓ જોઈએ.” દુકાનદારે તિરસ્કારભર્યા નેત્રાવડે કહ્યું, “આગળ જા.”

“મને મફત નથી જોઈતી, પૈસા મળશે.”
“આગળ બીજી દુકાન છે.”

એના જાણે પ્રાણ નિકળી ગયા. પેટની માંગણી બળવો કરવા તત્પર હતી. એકવાર પાછું સાહસ કર્યું, કોંધને દજાબો. માંગ પકડીને આગળ વળ્યો. લોકો એની પાછળ ચાલવા લાગ્યા. કમ્બર કસો-“કેટલું ભેયંકર છે, જૂનો

અપરાધી અને છૂટેસો કેદી જણાઈ આવે છે.” સમાજ આ નીચલા ધના પ્રાણીઓને કાઠ પ્રકારે પણ જગ્યા આપવા તૈયાર નથી. થોડો આગળ ગયો ત્યાં એક મુસાફર ખાતું ભેંચુ. ગરમ ગરમ ગેટલીઓ ઉતરી રહી હતી. લાલચ-ભરી આંખો વડે એણે એ તરફ ભેંચું ઊઠા ઊભા જ એણે કહ્યું, “રાત મુકામ કરવો છે.” માલિકે ભેંચું કે એની પાછળ ગોર મચાવતું એક ટોળું છે, બસ એક જ ઘણુમાં ફેંસલો મુણવા દીધો “જગ્યા નથી.”

હવે એને કંઈ સુઝતું નહિ હારીને જમડી પડવાનું મન થયું. નગરગા એને માટે સ્થાન નથી. જાય ક્યાં? જેમતેમ કરી પાછા પગ ઉપાડ્યા. પગ મંદ પડ્યા હતા. મ્હેરા પર બંક અને ભયંકરતા ઝમકી રહ્યાં હતાં. “એનો શા માટે બદ્ધિષ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો?” એના મનમાં વિચાર ઊડી રહ્યો. એને ખાતું તો ભેંચું. એ આમળ ચાર્યો. એ બહાર જઈ ગયો હતો. એક નાની દીરાસના અરખા-માંથી મંદ પ્રકાશ બહાર આવી રહ્યો હતો. એણે ભયંકર આંખોથી ભેંચું, હાથ મારી એક ઘણુબરમાં એ નાનીસી દિવાલની પેલી પાર કુદી પડ્યો. દરવાજા પર ટકોરા માર્યાં. દરવાજા ખુલ્યો. એક ભગ્ન પ્રતિમા સામે ઉભી હતી “આવો” સાથે એનું સ્વાગત થયું એને વિશ્વાસ ન પડ્યો-એની આરા વિરૂદ્ધ એણે એ શું સાબળ્યું? બીજી વખત સદજ સ્વા-ભાવિક હાસ્ય સાથે એજ એણે સાબળ્યું- “આવો, ભાઈ”-એને કહેનાર યત્નવત્ અંદર ગાલી ગયો. આંગણમાં પહોંચ્યો, ત્યાંથી એક ક્રમાં આવ્યો મહેમાન સાથે સાથે જ હતો. મુસાફરના જ્ઞાનર્તવ કામ નહોતા કરતા. યજમાને એને એક પત્ર પર ખેસવા કહ્યું, “ભોજન લાવવાનો હુકમ અપાયો! પણ એ વખત કહેનાર ધરનો માલિક હતો.

રાતે આર વાગે મુસાફર નિંદ્રામાંથી જાગી

ઊઠ્યો, એ આખી રાત કંઈ વિચારતો રહ્યો. એરડાની બહારની શાંતિ પર એણે નજર નાખી, ચારે તરફ નિરવ શાંતિ છવાઈ હતી. મજમાનનો ધોધાંટ એની ગાઠ નિંદ્રા સુચવી રહ્યો હતો. મુસાફર ઊઠીને ખાટલા પર ખેડો થઈ ગયો, એરડામાં તેની વસ્તુઓ તરફ ભેંચું. પાસેના કપાટ પર નગર પડી, સાંજના ભોજન પછી ચાંદીના વાસણો ત્યાં જ રાખી દેવાયા હતા. એની આંખ સામે ચાંદીનો ચળકાટ પ્રકાશી રહ્યો હતો. વિકૃત માથુસે પિથાચી રૂપ ધારણ કયું. બીજી ઘણે એણે પોતાનો ભારે ઝંગ હાથમાં લીધો ખાટલા પરથી ઊઠીને એ યજમાનના પત્રગ પાસે આવ્યો. આંખો-માંથી અગ્નિ ઝલો હતો. “એ સમાજની શું કરવા પરવાહ કરે?” એના મગજમાં પ્રશ્ન ઊઠ્યો. સામે દિવાલ પર ગૌતમ સુદની છબી ટાંગી હતી, એની નજર એ પર પડી. થોડી ઘણુ સુધી એ એ તરફ તરફ જોતો રહ્યો. આંખો નીચી નખી, કંડો ઉગાથ્યો. સુતેલા આદમીના મ્હેં પર શાંતિ એને આન-દની ઝળક હતી. કંડો પાછો નીચે પડ્યો. એણે ફરી એ મ્હેરા સામે ન ભેંચું, ત્યાંથી હડીને ધોમે રહીને કપાટ ખોલ્યો વાસણો ઉપાડીને આસતેથી પાછળે દરવાજા ધર બહાર નિકળી ગયો, એણે હાથમાંથી એ વસ્તુઓને કપડાંમાં છુપાવી હતી. એ જોરથી આગળ વધી રહ્યો હતો. જાણે રાતોરાત જ એ સજગ જગ-તથી દૂર ચાલી જવા માંગતો ન હોય! પણ કાચદાની નગરથી એ બચો ન શક્યો શહેરની બહાર જતાં જ એ આગળ જવાને બદલે પાછો જઈ રહ્યો હતો, વાસણુ પરના નામે પોલોસને એના માલિકનું નામ આપી ટીકું હતું, પ્રાતઃ કાળ થતાં જ યજમાનના મકાન પર પાછા ટકોરા પડ્યા. દરવાજા ઉપડ્યો. માલિકે બહાર આવી ભેંચું તો રાતનો મહેમાન પોલોસના હાથમાં હતો. એ બધું સમજી ગયો.

કાંઈ પણ પુછે તે પહેલાં “એણે સાંભળ્યું,
“સાહેબ, આ માણસના હાથમાં આપણી કંઈ
વસ્તુઓ નેઈ?” મહેમાનના સ્થેગ પર જરાયે
વિકૃતિ નહોતી. એણે શાંતિથી જવાબ આપ્યો,
“મેં પોતે જ એને એ વસ્તુઓ ભેટ આપી છે.”

એ કાવદાના પંત્તમાંથી મુક્ત હતો -
સ્તબ્ધ બન્યો. એણે જે સાંભળ્યું એ સાંભળવા
નહોતો ચાહતો. એને કોઈ ચદ્ધો. શું એના
પર દયા કરવામાં આવી? એને શિક્ષા નેઈતી
હતી. દયા નહિ પોલીસ ચાલો ગઈ, મુસાફરે
સામે જોયું - યજમાન ઉભો હતો. એના હાથ
એના તરફ લંબાયો - એ કહી રહ્યો હતો
“મિત્ર, આ વીટી તું ઉતાવળમાં શૂલી ગયો
હતો.” એ અચકાયો. પોતાની કાપરતા જોવી
એને પસંદ નહોતી. અથવા તો એ બહુ
ચંત્રવત્ કરી રહ્યો હતો. એણે હાથ લાંબો કરી
એ વીટી લઈ લીધો. જાણે એ સ્વપ્નું જોઈ
રહ્યો હતો! ત્યાંથી એણે ચાલવા માંડ્યું. એના
ધુધવાટ વિચારોમાં બદલાઈ ગયો. હવે એનો
પાસે થોડી સંપત્તિ થઈ હતી. એતરો મેદાનો
ઓળંગી કાશુ જાણે એ કંથા જઈ રહ્યો હતો
એની ગુચવાયલી સ્મૃતિ એ વિશાળ પ્રદેશમાં
કંઈ શોધવાને ઉત્સુક હતી.

થોડે અંતરે એક સોદાગર મળ્યો. એ
એકલો હતો. એના લાવ બદલાયા, વિચાર
ક્રિયામાં લાગો ગયો. “એ પણ એ જ સમા-
જનો હતો.” ધીરથી પોતાના મન સાથે
એણે કહ્યું અને એના હાથ સોદાગરની ગરદન
પર પડ્યા. એની પશુ - પ્રવૃત્તિ પાછી જાણત
થઈ હતી. વિચારમાં આવતા ચહેરા પર ભય-
કરતા ઝળકવા લાગી. એના વચ્ચે બોલ્યા
અને સર્વ કંઈ લોખું. સોદાગરે તરફડીઆ
માર્ગ; પણ એની એક કાંટથી એ સમજી ગયો
કે એ ધારે તે કરી શકે એવો છે. સોદાગર
જીવ લઈને નાઠો. એણે નાસનાં નાસતાં કહ્યું,
“મારા બાલબચ્ચાં બરબાદ થઈ જશે.” એ

તો શેનો જ સાલજે? વિચારો ફરી વળ્યા,
એના કાન પર ધીમે ધીમે અવાજ અચકાયો,
“મારા બાળબચ્ચાં બરબાદ થઈ જશે.” અપ-
ગ્રાહીના મનમાં વીસ વર્ષ પહેલાની એક ઘટના
સ્પષ્ટ થઈ ઊઠી. એના વિચારો કામળ બન્યા.
એ જાણ્યે ધન સોદાગરને ત્યાં પાછું વાળવાને
વ્યાકુળ બન્યો. ચાલ દોડવામાં ફેરવાઈ. “સોદા-
ગર, સોદાગર” બૂમ પાડતો પાડતો એ પાછળ
દોડ્યો; પણ સોદાગર ન મળ્યો એ રાહ-
દારોએને પૂછ્યો તો એ એને શંકાથી જોતા,
ગાંડો રામજતા અને ચૂપચાપ પોતાનું મોં
ફેરવી લેતા. સોદાગર કંથા ન મળ્યો.

૨

એ ન્હાના ગામની આટલી આકર્ષિત
ઉન્નતિથી લોકો અચંબામાં પડ્યા. જ્યાં લોકોને
પેટ ભર ખાવા નહોતું મળતું ત્યાં આજે સર્વ
મુખ શાંતિમાં જિન્દગી પિતાકા લાગ્યા. ન્યારથી
કાચનું કારખાતું ખુસ્તું છે ત્યારથી દિવસે
બમણી ને રાતે ચાર ગણી ઉન્નતિ થઈ રહી
છે. કામ કરનારા મજૂરોના ચહેરા પર સતોષ
અને તૃપ્તિના ચિન્હો ઝગઝગ રહ્યા હતાં. કાચના
કામની ઉન્નતિ એટલી શીઘ્ર થઈ કે સરતામાં
સખ્તા દામે ત્યાનો માલ દૂર દૂર જતો.
કામદારોને સ્વપ્નામાં પણ ખ્યાલ નહોતો કે એ
લોકો કેવળ મજદૂરો જ છે. માલિકનો બચ-
હાર ઉદાર અને સ્નેહપૂર્ણ હતો. મજૂરોને
રહેવાનો પ્રગન્ધ, માંદગીમાં એમની માવજ-
તની બવરચા માલિકે એવી તો શરસ કરી
હતી કે જાણે આખી બવરચા પાછળ કાંઈ
દલાણ પિતાનો જ હાથ ન હોય! એના એ
સર્વ બચહારે એની ચારે બાજુ કોઈ ઉચ્ચતાનું
વાતાવરણ પેદા કર્યું હતું. એના હૃદયની વિશા-
ળતા અને ઉદારતા જોઈને લોકો એને ‘ધર્મ-
પિતા’ કહેવા લાગ્યા. માલિકનો આત્મા એના
મજદૂરો સાથે પૂર્ણ પણે મળ્યો હતો. સ્વામી
સેવકનો લાવ તો કોઈ પક્ષના દીલમાં હતો

જ નહિ, આમદાનીનો મોટો ભાગ કામ કરનારા વચ્ચે રહેતી આપવામાં આવેલો. કોઈને એ દુઃખી અગર કદમાં ભેટમાં માલેકનો આત્મા વ્યાકુલ થઈ ઉઠતો. એ ફેક્ટરીનાં દાર સદાયે પ્રત્યેક દુઃખીને માટે ખુલ્લા રહેતાં.

એ એક ફેક્ટરીનો માલેક હતો પણ એ વિચાર કદી એના મનમાં આવ્યો. પણ નહોતો. એના ઘરની સાદાઈ સાધારણ મજૂરની સાદાઈ કરતાં વધતી. એ એકલો હતો. એક છુટ્ટી એનું ભોજન બતાવતી. માલેકની કાર્યદક્ષતા અને ઉદારતાથી અધિકારી વર્ગ અનભિમત ન રહ્યા. એ પણ એને મહાન માનવા લાગ્યા. શહેરનું ઘડપણ એ ઈન્કારી ન ચક્ર્યો છતાં એને આત્માભિમાને રપઈ સરખો ન કર્યો. એની સેવાના હવે એ સેવો બન્યા-નગર અને ફેક્ટરી. દુઃખીઓનો એ ભેલી-દલિતો-પીડિતો. એ છુદ્ધ. એની ફેરફારો આત્મમલિહાન તપકત્તુ હતું. એ નગર કોટવાળ શ્રી. ત્રિપાઠીથી માંડી સર્વ કાર્મીનું શ્રદ્ધાપાત્ર બન્યો હતો. એના આત્મમલિહાનની ધટનાએ ઈર્વાળુઓ પણ એના ભક્ત બન્યા હતા; પણ એનો ઉત્સર્ગ ત્રિપાઠીજીનો હૃદયને ન રપઈ ચક્ર્યો. એ સદા એની આંખોમાં કંઈ શોધનો હોય એમ લાગતું. “ધર્મપિતા” તરફ એ અન્યોની શ્રદ્ધાથી ભેઈ ન ચક્ર્યો; પરંતુ એની કર્તવ્યપરાયણ “નગરપ્રેમ” અત્યેના વ્યવહારમાં ઉલ્લુપ આપવા નહોતી દેતી એ કર્તવ્ય પરાયણ અમલદાર હતો અને વ્યવહાર પાલન માટે એ હંમેશાં માલેકનાં દર્શને આવતો; પણ શ્રદ્ધાથી નહિ, કર્તવ્ય ખાતર!

એક દિવસ માલેક કંઈ વાંચી રહ્યો હતો, અચાનક શ્રી. ત્રિપાઠી આવ્યાના સમાચાર આપવામાં આવ્યા શ્રદ્ધા ઊલરાતી હતી. એ પાસે પડેલી એક ખુરસી પર બેસી નમ્રતાપૂર્વક બોલ્યો, “મારે હવે એક ફેદીની તપાસ માટે નરેન્દ્રનગર જવું છે.”

“કોણ ફેદી?”

“એક જૂનો અપરાધી, જેણે જેલમાંથી છુટીને પણ એ વારે મોરી કરી. એ બહુ દિવસો મુઠી સંતાતો ર્થો. પોલીસે બહુ તપાસ કરી પણ પતો ન મળ્યો. એ હાલમાં પકડાયો છે.”

“તપાસની પછી શી જરૂર પડી?” માલેક ઉત્સુકતાપૂર્વક પૂછ્યું.

“અપરાધી પોતાનું મૂળ નામ અને કૃત્યો સ્વીકાર નથી કરતો.”

“કેમ” પોતાની વેદના અને જીર્ણમાને દબાવતા માલેકે પૂછ્યું.

“એ પોતાનું નામ બીજું બતાવે છે અને કહે છે કે પોતે મોરી નથી કરી; એતો એમ પણ કહે છે કે એણે કદિ જેલનો દરવાજો પણ નથી ભેંચ્યો. પણ એ અસત્ય બોલી છે. એનો ચહેરો સાવ “માધુ” જેવો જ છે એ માધુ જ છે. એના ત્રણ સાથીઓએ એની પિછાન આપી છે, હું એ જેલનો અમલદાર હતો, એટલે મારે પણ એની યોગળ આપવા જેવું છે. એ બહુ લયાનક આદમી છે એના હાથોમાં પોલાદી તાકાદ છે. ત્રણ વખત એણે જેલ તોડી નાસવાની કોશિષ કરી હતી, જેના પરિણામે એની પાંચ વર્ષની સજા ૨૦ વર્ષની સજામાં બદલાઈ ગઈ. આ વેળા તો નિશ્ચિત છે કે એને ફાંસી જ મળશે.”

માલેક આ બધું અચેતનાવસ્થામાં સાંભળી રહ્યો હતો ત્રિપાઠીજીએ બોલ્યું કે એનો “ચહેરો” લાલચોળ બની રહ્યો હતો. અંદરના હંદને સમાવીને એણે મ્હંએ “ઠીક” એટલું જ કહ્યું. ત્રિપાઠી માલેકને ચિન્તામગ્ન મુઠી આંકા લઈને ચાલતા થયા.

રાત્રિના એકાંતમાં હાથની હથેલીમાં પોતાનું શીર રાખી માલેક કંઈક વિચારી રહ્યો હતો. એ વિચારના પરિણામે કાંઈ નિષ્પ

પર નથી આવ્યો. એમ એના બાવોયો રપટ જણાવું હતું. ક્યારેક ચિન્તાની, ક્યારેક પ્રકાશની રેખા એના ચહેરા પર રપટ દેખાતી હતી. ચિન્તાથી એ નિદ્રામાં પડ્યો. અર્ધ નિદ્રામાં એણે જોયું, એક ભગ્ન ચહેરા એના તરફ હાથ લંબાવી કહી રહ્યો હતો, "મિત્ર એ વીંટી પણ તને બેટ છે." એનો ચહેરા પણ આનંદથી ખીલી ઊઠ્યો. પણ સ્વપ્નનો તાર તુટ્યો નહિ. એણે જોયું પોતાનું બચ-પણ, પ્રવાવરમા, પિતાનું મૃત્યુ, બહેન, બાઈ, માતા, ફાઈ, એની છોકરી, કુદરે નવ માણસના પેટબરણનો પ્રશ્ન ! મીઠના દરવાગ એણે ખખડાવ્યા, ઉત્તર મળ્યો "નહિ," દુકાનોની પૂળ હોલેખી, જવાબ મળ્યો, "નહિ" એણે પોતાના કુટુંબીઓને જોયા. આંખમાં આંસુઓ ઉભરાયાં. એમને એના હાથ દુકાન માલિકે પકડ્યા. સળ સંભળાવવામાં આવી "પાંચ વર્ષ" રસતા હશે એણે બધું સાંભળ્યું, બાકુળ ધર્મ રૂપા લીધો.

નિદ્રા ઉઠી ગઈ. એણે પોતાનો આંખો આંસુ રેડીને છુછી, સ્વપ્નની વાતોએ એને શેમશેમ જાગૃત કરી દીધો. એણે પોતાની સામે, એ અધારામાં જોયા હોતા નવ ચહેરા, જે મોં ઉધાડીને રાટલા માંચો રલા હતા. પણ એ અસમર્થ હતો. એનું દીક શર્ષ ઊઠ્યું એ ધરથી નીકળી પડ્યો. એણે ગાંઠાનો માફક આવ્યો દિવસ ચાલ્યા દયુ". જૂબ, તરસ એને સતાવવા લાગ્યા. એના ચહેરા પર કઠોરતાએ ધેરા પાળ્યો. એ તીખાચથી ગતમાં બળક્યો, "નમરે મને રાટલો મુઠ્ઠા ન આવ્યો." ઉમ બન્યો. પણ એણે જોયો એજ ભગ્ન ચહેરા.

પડીઆલમાં ટનડન ચારના ટોચા પડ્યા એ જીડીને બેઠો થયો. ખરાર ખૂસ પાડી. એક ધોડાગાડી આવી ઉભી રહી. એની ફર્જનતાએ વળી જોર ક્યુ. "એ હાથે રડીને શા માટે પોતાની જાનને હોમી દે ? એ હવે

સદાને માટે સુરક્ષિત છે, લોકો એનું સન્માન કરે છે. આજે એ દોલત અને માણસો બેઠો સ્વામી છે." એણે બદાર નજર કરી, જણે ગાડીને પાછી ફરવા કહેતો હોય ! પણ પાછો એને ખ્યાલ આવ્યો, "તમા જવામાં વાંધો પણ શું ?" અને એ ધોડાગાડીમાં આવી બેઠો.

એ જ્યારે નરેન્દ્રનગર પહોંચ્યો ત્યારે એ કેસ જજ આગળ રજુ થવાની તૈયારીમાં હતો. એણે ચારે તરફ નજર ફેલાવી જોયું તો અપરાધી જજની ખુરશી પાછળ પાંચરામાં પુરાયો હતો-હિંદાસ, મરેલા જેવો-જણે એને કંઈ સમજ પડતી નહોતી કે એને ત્યાં માટે પકડી લાવવામાં આવ્યો છે. ફેટરી માલિકે પોતા-તરફ એણે એક દીર્ઘશ્વાસ ખેંચ્યો અને કાળી બાજુએ પ્રેક્ષકોની વચ્ચે બેસી ગયો. ઝોળખ શરૂ થઈ. કેદીના સાથીઓએ એક મળી. એક એજ તે માથું હોવાની ઝોળખ આપી. નાવ-કના દીકમાં તોફાન મચી રહ્યું હતું. એ ક્યારેક સરકારી સાક્ષીઓ તરફ જોતો, ક્યારેક પાંચરામાં ઉભેલા કેદી તરફ. હવે અપરાધીનો વારો આવ્યો પોતાનો ખુલાસો કરવાનો. જજે પૂછ્યું તેના જવાબમાં એણે કહ્યું, "હું નિરપરાધો છું, માફ નામ માથું નથી." નિરાપરાધ શબ્દ સાંભળતાજ નામકના દેહમાં વિજગી પસાર થઈ ગઈ. એનો ચહેરો લાલચોળ થઈ ગયો. એના અંતરમાં કાઈ યુદ્ધ મચી રહ્યું હતું. એણે વળી સાંભળ્યું, "મેં રસતામાં કાઈ સોદાચરને છુટ્તો નથી. મેં જેલમાંથી નાસવાની ક્યારેય કોશીષ કરી નથી અને આ ત્રણે કેદી સાક્ષીઓને હું ખીંટુલ ઝોળખતો નથી."

એ વખતે સરકારી વકીલે હાથ ધર્યું,—"જજ સાહેબ, અપરાધીની ઝોળખાણ પૂરેપૂરી થઈ છે. એ કેવળ પોતાના બચાવ માટે એ બધું કરી રહ્યો છે. એના કહેવાનો દબ્બેચબ્બ જુદો છે. પોલીસે પૂછે તપાસ પછીજ કેસ ચલાવ્યો છે."

સરકારી વકીલ બેસી જતાં જ જજ સાહેબના હાથમાં એક કાગળની કાપતી પહેંચી “હું અપરાધી તરફથી કંઈ દહેવા માંગું છું.” આગા માગી અર્ધ શાન્ત વાનાવરણમાં પાછી ઉત્સુકતાની લહેર ફેવાઈ. લોકોએ જોયું “ધર્મપિતા” ઉમા થયા પ્રેક્ષકોએ જોયું એ બહુજ બ્યાકુલ હતો. ક્રોધ એના મહેરા પર દેખાતો. માલિકે સરકારી સાક્ષીઓને પૂછવું શરૂ કર્યું ?

“શું તમે વીસ વર્ષો જરામર અપરાધો સાથે રહ્યા છો ?”

ઉત્તર મળ્યો—“હા”

પાછો પ્રશ્ન થયો—“માધુના કાળા હાથ પર કોઈ જખમનું ચિન્હ હતું ?”

કેદીઓએ કહ્યું, “હા, ત્યારે એણે પહેલી જલ્મમાંથી નાસવાનો પ્રયાસ કર્યો ત્યારે એ પડ્યો હતો.”

“તમે અપરાધીના હાથ પર એ ધાતું

નિશાન જોયું છે ?”

“નિશાન જોવાની જરૂરીયાત નહિ અને વીસ વર્ષો એની સાથે હતા, અને એનું ફેવેરું ઝાળખાંજો છીએ.”

સાક્ષીઓનું વાક્ય હજી તે પૂરું થયું નહોતું ત્યાં એણે પોતાના શીર પરથી પાંચડી ઉતારીને ફેંકી દીધી. પછી એણે પોતાનો હાથ ખુલ્લો કરી પૂછ્યું, “શું તમે માધુના હાથ પર ધાતું આવું નિશાન જોયું હતું ?”

સાક્ષીઓ સ્તબ્ધ બન્યા. જજ શાન્ત ! બધાએ જોયું કે ખરો માધુ-અપરાધી માધુ તે એ “ધર્મપિતા” જ હતો. એમ અખિા શ્રદ્ધાથી ઝુકો, પછી સહસા એમાં તિરસ્કારની છાયા આવી બીજાજ હાથે કેદી મુક્ત બન્યો. “ધર્મપિતા”ના હાથમાં હાથકડિયો પહેરાવવામાં આવી અને એ હાથકડિયોની ઉપર “ધર્મપિતા”ની મનુષ્યતા હસી રહી હતી.

જહેનો હું ગેદડી ગોદડના દાગીના માટે સંતોષ નહોતર કરું છું અને તમેને પણ ગેદડી ગોદડના દાગીના વસાવવા ભક્ષામણ કરું છું. પરંતુ દાગીના ખરીદતા પહેલાં ખોડે તેમજ ખીલ પર ગેદડી ગોદડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝનું પૂરેપૂરું નામ વાંચવું ખાસ જરૂરી છે. અને ભળતા નામથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે.

તા. ૬.—ઉદાર શરતોથી દરેક શહેરોમાં એજન્સી આપવાની છે.

ધી ગેદડી ગોદડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ

ફત્તેહભાઈની હવેલી સામે; રતનપોળ, અમદાવાદ.

આન્ય : ઘોઘાગેટ, ભાવનગર.

સ્ત્રીઓના
અને

કેટલાક દર્દો
તેમની દવા

વેચરત્ન : હિંમતલાલ રા. અધ્યયુષ્

પ્રદર

અભિજ્ઞાન શરીર તરફ બેઠેલા રહી ફેરવનાર ફાસાએલી સહેરી અને નાનુકે જીવન માળતી યુવતીઓમાં મોટા ભાગે યુવાનીને નાથ કરી જીવનને બરબાદ કરનાર પ્રદર રોગને વામાં આવે છે. કેટલાક આહાર વિહાર અને રહેણી કહેણીની અનિયમિતતાથી પ્રદર જન્મે છે. સ્ત્રીઓને ત્યારથી ૧૨, ૧૪ કે ૧૫ વર્ષે પ્રથમજ રૂઢિચઢાન થાય ત્યારથી ત્યારે વૃદ્ધાવસ્થામાં ૫૦ થી ૬૦ વર્ષે તે રૂઢિચઢાન થાય તે સમયમાં ગમે ત્યારે આ રોગ લાગુ પડે છે.

પ્રદર રોગ લાગુ પડવાનાં કારણો:— અતિદંડા પદાર્થોના બહુલ્યથી, કામોત્તેજક દવાઓ ખાવાથી, ગુણરિક પુરતકોના વાચનથી, નાટક-સીનેમાની શોખીન સ્ત્રીઓ આ રોગનો ભોગ જલદી બને છે. તેમજ નદાર્તવ, અત્યાર્તવ, અતિ મૈથુન, કસુવાવડ કે સુવાવડમાં બિચાર રહી જવાથી, આહારવિહારની અનિયમિતતાથી, લાંબા સમય સુધી બાળકને ધવડાવવાથી, કાઈ પણ રોગની નબળાઈથી, દારૂનું વ્યસનથી,

કસરતનો અભાવથી, કબજાપાતથી, મળખૂવના વેગને રોકવાથી, માલમલીદા ખાઈ પચા રહેવાથી, ગર્ભાશયના દીર્ઘ વરમ કે રધાનમણીલા કે સોળે આવવાથી, દિવસે છંધવાથી, પાંકુ-રાગથી, પ્રમેહ સંમહણી કે અંધરોમથી, કૃમી ચવાથી, યોનીમાં પાક ચવાથી, ચોખ્ખો ઉંમર સિવાય યુગ્મ સંગ કરવાથી, ગર્ભાશય કે યોનીમાં કાંઈપણ દર્દ ચવાથી, વારંવાર બિમારીઓ ભોગવવાથી, સુવારાગ, ન્યુમોનીયા કે ફિસ્ટેરીવા ચવાથી, ક્રોધ કે ઈર્ષ્યા આ કારણોથી પ્રદરરોગ જલદી લાગુ પડે છે. કેટલાક આગે ગયા પછી પણ ગર્ભાશયના મુખમાંથી, યોનીમાંથી મારફત મૂત્ર, ચીકણા, રક્ત અને પિત્તાદિ વર્ણ્યુક્ત જે પ્રવાહી વહે છે તેને પ્રદર, ધૂપણી, યોની-આવ, ધાતુ જવી, શરીર ધોવાવું, નબળાઈ જવી કે અંતિમમાં લ્યુકોરિયાના નામથી ઓળખાય છે.

પ્રદરના દરદીને પાણીના પ્રવાહ પાણી અને ફૂંપના ગિમણ જેવો સ્વચ્છ અને ચીકણો હોય તો તે યોનીમાંથી આવે છે તેમ સમજવું. કેટલાક અંધ ગયા પછી ગર્ભ રહેતો ન હોય, કમળ મુખ ઉપર ચીકણો પદાર્થ ઝોટોટો હોય તો તે પ્રવાહ ગર્ભાશયમાંથી આવે

છે તેમ સમજવું. આ દરદ થવાથી સ્ત્રીઓના શરીરમાંથી માંસ અને રક્ત ઓછું થાય છે. તેથી આકાળે જુદાવ આગ્યું હોય તેવું શરીર શીકું અને નિસ્તેજ લાગે છે. સુખપરની લાલીની નાશ થઈ તાકાતહીન થવાય છે રહેજ મહેનત કરવાથી થાક લાગી કમર દુખે, હાથપગમાં કળતર, બેચેની અને નિદ્રાનો નાશ હોય છે. તેથી દમ, ખાંસી, દિરોરીયા કે છર્જાનર થઈ છેવટે મનુષ્યોનો દુશ્મન અસાધ્ય એવો ક્ષયરોગ લાગુ પડે છે. જે સ્ત્રીઓને પ્રદર હોય તેને પ્રદરરોગ લાગુ પડ્યા પછી બેદરકાર રહેવાથી માતા બનવાનું અશક્ય થઈ પડે છે. એટલે કે તેને ગર્ભ રહેવો મુશ્કેલ છે, તેમાં દેવ ઇચ્છાએ તે રોગ અસાધ્ય બન્યા પછી તો ગર્ભ રહેતોજ નથી. કદાચ રહે તો જરૂર ગર્ભપાત થાય છે. માટે ખાસ સ્ત્રીઓના વૈદની સલાહ લેવા ચૂકવું નહિં.

પ્રકાર:--(૧) વાત પ્રદર, (૨) પિત્ત પ્રદર, (૩) કફ પ્રદર, (૪) ત્રિદોષ પ્રદર.

વાત પ્રદર:--આ પ્રદરમાં રક્ષ, લાલ, શીશુવાળો માંસ ધોએલા પાણી જેવો વાયુની પીડા યુક્ત આવ હોય તે વાતપ્રદર.

પિત્ત પ્રદર:--આ પ્રદરમાં લાલ, પીળો, નીલો, કાળો કાંઠો જેવો તે પ્રમાણમાં વધારે દાહક ને પીડાયુક્ત આવ થાય તે પિત્ત પ્રદર.

કફ પ્રદર:--માટે, ઘટ, ચીકણા માંસ ધોએલા પાણી જેવો, ચોખ્ખા ધોવરામણ જેવો પરપોટા યુક્ત આવ કફ પ્રદરનો છે.

ત્રિદોષ પ્રદર:--મધ, ઘી, હરતાલ ને નારંગી રંગનો દુર્ગંધ યુક્ત જે આવ હોય તેને ત્રિદોષ પ્રદર કહે છે.

કોઈ પણ રોગ ઉપાય કરવા છતાં મટતો નથી તેમ હોતું નથી પરંતુ તેને માટે સાધ્ય, કષ્ટ સાધ્ય ને અસાધ્ય એવા બેદો પાઠવામાં આવ્યાં છે તે સુખ્ય ધણી સુદતનાં ને ભયંકર

દરદો આપણી મુખાંગીએજ પ્રાણની સાથે જાય છે. પ્રદરમાં પણ તેમજ સમજવાનું છે. પ્રદર રોગ સ્ત્રીઓનો શત્રુ છે. છતાં પણ કેટલીક શરમાળ સ્ત્રીઓ તે રોગને શરમ કે અન્ય કારણોથી વડિલો પાસે છુપાવે છે. દા. આઠેક માંસ ઉપર મારા એક મિત્રની પતિને તપાસવાનો મને પ્રસંગ મળ્યો. તેને પ્રદર રોગ હતો તે પૂર બહારમાં એટલે કે કષ્ટસાધ્ય સુધી પહોંચી ગયેલો પરંતુ નાહી તપાસી પૂછતાં શરમ લાગવાથી ચોકખીજ ના કહી કે મને કાંઈ નથી થયું સમજવતાં પણ તે રોગ મને છેજ નહિ એવોજ જવાબ મળ્યો. મિત્રને પૂછતાં મારાથી નાની ઉમરનો મારા નાના ભાઈ સરખો મારી આમન્યા ગ્રામનાર તેણે તે વખતે શરમ છોડી દા કહો પરિણામે મે પ્રદરની દવા શરૂ કરી. પ્રદર બંધ થયું. તાવ, અશક્તિ ને બીજા રોગોનો નાશ થયો. દરદ મટ્યા પછી પૂછતાં હા મને પ્રદર રોગ હતો પરંતુ તમારો પરિચય નહિં હોવાથી મને શરમ લાગી હતી. ખોટી શરમ ને ખોટી આમન્યામાં આવા ભયંકર દરદો ધર ખાલી જાય છે. ને પરિણામે વિનાશને વહેરવો પડે છે. દરદોનો ચહેરોજ રોગને છુપાવી શકતો નથી જાણકાર તો ટુગતજ જાણી લે છે. પરંતુ ઉચ્ચ સ્વરૂપ ધારણ કર્યા પછી તેને મટાડવો બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે છે. કેટલીક વખત આ રોગના પરિણામે સ્ત્રીઓને જીવનભર વાંઝીયામેણું લલાટે લખાય છે અથવા તેમાંથી નાનાખોટા અનેક રોગો ઉત્પન્ન થઈ ધણીક દિવસો ને છેવટે ઘણાંક વર્ષો દુઃખ ભોગવી છેવટે સર્વને ભ્યાં જવાનું હોય છે ત્યાં જવાય છે. પરંતુ રોગોનાં અસલ દુખો ભોગવીને જવાય છે. માટેજ વડિલોની દરદો સંબંધીની ખોટી શરમોને તજી દઈ "શત્રુ અને રોગને ચતાજ દાખવા" તે જુદના કહેવતને માન આપી શરૂ આતમંજ કોઈ સારા દેશી વૈદની સલાહ લેવી તે ઉત્તમ છે. છતાં જેને ધરગથ્થુ ઉપચારો

કરવા હોય તેને અશોક, ઘઉં, પુધ્યાનુગ ચૂર્ણ, ચંદનાદિ ચૂર્ણ, પ્રદરતાક લોહ, પ્રદરારિ રસ, પ્રદર રીષુ, દેવદાગ્યાદિ કષાય વગેરે વસ્તુઓ ખાવા પીવા વાપરવી. ને જે કારણોથી રોગ થયો હોય તેને જાણી સર્થ પ્રયત્ન તે કારણોનો જ નાશ કરી પચ્યાપચ્ય પાળવાથી જરૂર પ્રદરનો નાશ થાય છે.

આ રોગમાં ચોખા, મગ, મગની દાળ, મસૂરની દાળ, અજાની દાળ, પરવર, પાકેલું કોળું, વંતાક, બટાટાં, કારેલાં, કાચા કેળાં, દૂધી, ભાજી, માંસ રસ, દૂધ, ઘઉંનો પદાર્થ, ચણા, ઘી, દાણ, અંબુર, દાડમ, શીંગડાં, સાકર શેરડી, શેરડીનો રસ ને પાકો ફેરી એ પચ્ય જણાય છે. અને ગરમ, ખાટા, ખારા અને તીખા પદાર્થો, મેથુન, મુરતી, મનને ઉત્તરે તેવાં શૃંગારિક પુસ્તકોનું વાચન, નાટક-સિનેમા કે ગ્રેમ ચેષ્ટાઓનાં દર્શનો, ભારે ખોરાક, દહીં, અઘાણું, ભજીયાં, ઢોઢળાં વગેરે અપચ્ચ છે.

ઉપચારો:—ચંદ્રપ્રભા નં. ૧, સંઘમની વટી, ગોદંતી ભક્ત્રમ ને અમારી બનાવટનું પ્રદર ચૂર્ણ વાપરવાથી જરૂર સાજ થાય છે.

(૨) રાજ માસા ૪, દળદર માસા. ૨૫, સાથે અશોકાદિષ્ટિ તે. ૧ લેવાથી થોડા દિવસમાં ફાયદો થશે.

(૩) ગ્લોસલ્વ, ચણકાગા, ત્રિજંબ, માયાફળ, ફૂલાવેલી ફટકડી, વંચલેયન, ગ્લોસલ્વ, કાચો, ગોદંતી, ચંપચ્ચ, લઘુવસંત માલતી દરેક એકેકે તોસો ને સાકર તે. ૧૦નું ચૂર્ણ બનાવી પા તોલા પ્રમાણમાં લેવાથી સંપૂર્ણ ફાયદો થાય છે.

શરદઆયુ કૃત

વૃંદાવન

આજેજ મગાવી વાંચો

પ્રદર વિનાશક દવા

વનિતા વર્ગીયું જીવન છે
કેમ કે

તે શ્રીઓના દરેક રોગ દૂર કરે છે

૨૯૨૨૨ નં ૩૨૦

આ દર્દી સર્વ પ્રકારના પ્રદરો (નજાણીનું જનું) અનિયમીત, રૂતુઆવ, રક્તપ્રદર, કમ્પ-વાવડ, છોડ, હીસ્ટીરીઆ, પેકુનો દુઃખાવો, છાતીમાં દાઢ, જીર્ણજ્વર, હાથપગની બળતરા, ગુસ્સાગમનો સોજો, સુવારોગ તેમજ ગુસ્સાગમનો તમામ જુના હડીલાં દરેકો મટાડી ગર્ભાશયને સુધારી શરીરને ચક્રિત આપે છે, અને વખ્ખત મટાડે છે. બોક્સ એકની કીમત રૂ. ૨-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૭-૦

પુસ્તક મફત મંગાવો

મેનેજર:-પ્રદર વિનાશક ઓફિસ
અંભાત (૨૬, જી. એડા.)

“સ્ત્રી સુધા”

શ્રીયોનું માસિક વધારે અથવા ઓછું

આવવાથી પેક, કમરમાં દુઃખાવો, હાથ પગમાં કળતર થવી, વિગેરેથી શ્રીઓ પીડાય છે તેને માટે “સ્ત્રીસુધા” અદ્યુત દવા છે, દરેક શ્રીઓએ તે ઘરમાં રાખવી જ જોઈએ તે લેવાથી શ્રીઓને કાર્ષપણ જાતની પીડા સિવાય અન્ય ફાયદો થાય છે. ૩૦ ગોલીની કીમત રૂ. ૧-૮-૦ ટ. ખ. જુદુ.

• લંબો:-

ધી જીવન રસાયન ફાર્મસી,

ભોપાલ.

જીવનની ઝીણામાં ઝીણી વાતો સાથે એણે તનમયતા ફેળવી આ વેળાએ ચીનમાં ભારે ફુલાળ પડ્યો. વિદેશીઓએ ચીન ઉપર આક્રમણ કર્યું અને તેમની અને લોકોની વચ્ચે સંગ્રામ આરંભ્યો. આ યુદ્ધ એવું તો રોમાંચક હતું કે પર્વ એને જીવનગર ભુલી નથી. એનું પ્રમાણ પુરાવો એની લખેલી નવલકથાઓમાં મળે છે.

ઈ. સ. ૧૯૨૨ માં પર્વબદ્ધની પ્રથમ રચના અમેરિકાના બોસ્ટનથી પ્રગટ થતા “આટલાન્ટિક” માસિકમાં પ્રગટ થઈ. એ પછી ૧૯૧૬ માં એની બીજી કૃતિ “Beauty in China” ફેરમમાં પ્રગટ થઈ. એજ સાલમાં “ચીની વિદ્યાર્થી” માનસ “The Chinese Student mind” નામનો લેખ પ્રગટ થયો ચીની જીવન સાથેની એની એકમયતા એમાં તરી આવતી દેખાઈ.

ઈ. સ. ૧૯૧૫ માં એ પાછી અમેરિકા ગઈ, ત્યાં એણે અંગ્રેજ સાહિત્યનો વધુ અભ્યાસ કર્યો. એણે “ચીન અને પશ્ચિમ” China & The west નામના લેખ માટે પરિતોષક મેળવ્યું હતું. અમેરિકાની સફર દરમિયાન એણે બોટ ઉપર પોતાની પ્રથમ નવલકથા “પૂર્વ વાલુ પશ્ચિમ વાલુ” “east wind west wind” લખી. ૧૯૧૬ માં એ ચીન પાછી ફરી અને સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ નિયમિત ચાલુ રાખી.

આ સમયે એક મહાનાના કારણે એની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ અટકી રહી. ઈ. સ. ૧૯૨૩ માં રાષ્ટ્રીય સૈન્યે નાનકિંગ પર હલ્લો કર્યો. અને હુંડકાટ શરૂ થઈ પરદેશી પ્રવાસીઓ પર અત્યાચારો ગુજારવા માંડ્યા. એ અને એનો પતિ આનાથી ત્રાસી નાસી છુટ્યાં. એક પરિચિત બીની ઝુંપડીમાં એ લોકો આખો એક દિવસ છુપાઈ રહ્યાં. બંગલામાં એક બે વર્ષનું બાળક અને સાત વર્ષનો છોકરો. જીવ જોખમમાં હતો. આ રીતે દિવસ ગાળ્યા બાદ વિશ્વવતી શાંતિ થઈ ત્યાંસુધી એક અઘાન રથને પતિ પતિને બરાઈ રહેવું પડ્યું.

થોડા સમય બાદ નાનકિંગ પાછી ફરી ઈ. સ. ૧૯૩૦ માં એણે પોતાની જગવિખ્યાત “The Good Earth” (ગુડઅર્થ) પુરી કરી. ૧૯૩૧ માં એ પ્રગટ થઈ. અને ભારે લોકપ્રિયતા પામી. દેશ પરદેશના વિવેચકો અને વાંચકોએ એની એટલી પ્રસંશા કરી કે એએક વર્ષ સુધી એનું વેચાણ અનોકા બન્યું. એકજ વર્ષમાં સર્વત્રેષ્ઠ સાહિત્યકાર તરીકે એને ધનામ મળ્યું. જગતની ૨૦ ઉત્તમ ભાષાઓમાં એનો અનુવાદ થયો છે. ૧૯૩૬ માં એનું ચિત્રપટ તૈયાર થયું. અને ખુબ જ વખણાયું.

અમેરિકામાં બે નવલકથાકારો શ્રેષ્ઠ લેખાતા. લુઈ સોફેર અને અપ્ટન સોફેર એનાથી એકની કૃતિઓ નિરાળી હતી, લુઈ અને અપ્ટન સોફેર અમેરિકાના નાગરીકોનું ચિત્ર રજૂ કર્યું છે કે જેનાથી જીવનની સમસ્યાઓ સંસ્કૃતિના વિકાસ સાથે છતાં વધુને વધુ જટિલ બનતી રહી છે. એ કાળની નવલકથાઓમાં સંસ્કૃતિની વિકૃતિ અને જીવન સમસ્યાઓની જટિલતાનો ચિતાર રજૂ કરવાનો પ્રયાસ થતો, આપણે લુઈ સોફેરના “Main sheet” અને “Babbie” માં એ ચિત્રો નોંધે છીએ. જ્યારે અપ્ટનના “ગ્રાઉન્ડ” અને “જંગલ”માં શ્રમજીવીઓની દુર્દશો અને વર્ગવિરોધનો આપણને સંપૂર્ણ ખ્યાલ આવે છે. પર્વબદ્ધના “ગુડઅર્થ” માં ન તો માનવજીવનની સમસ્યાનો કુદાપોદ કે ન તો માનવચરિત્રનું અંતર્દર્શો જોવા મળે છે. એમાં એક સાધારણ ચીની ખેડુનું સજીવ, મર્ગરપદો ચિત્ર દોરવામાં આવ્યું છે. આપણે એનાથી મુગ્ધ બનીએ છીએ. સરસ, આકર્ષકની માનવજીવનનું ચિત્ર સજીવ અને મનોરમ રૂપમાં રજૂ થયું છે, જીવનનાં માણસ અને સિંઘતાના સૌમ્યજી વડે, અખૂર્વ ચરિત્રોની સૃષ્ટિ કરવામાં આવી છે.

એક ગ્રામ ખેડુનું જીવન દર્શન, જીવન-

કહાણી લઈને ગુઝર્યું આલેખન કરવામાં આવ્યું છે. એમાં એક જીવનની કથોન્નતિ વારતવિક સ્વરૂપમાં દેખાડવામાં આવી છે. પર્લબકની ખરી ખુબીતો એના ચારિત્ર નિરૂપણમાં રહેલી છે. એમાં અપૂર્વ સંયમ, પ્રત્યેક ચારિત્રનું વ્યક્તિત્વ અને વિશિષ્ટતા હોય છે. ક્રાઇ ગૌણ ચારિત્ર પ્રધાન બનવા નથી પામ્યું. નથી તો એની છાપ નાયક પર પડી. એમાંનાં એક એક ચારિત્રો જીવત છે. ગુઝર્યુંની આખી કથા વાંગલુંગ (wang lung) પરિવારની આસપાસ વિંટાયેલી છે. કથાની શરૂઆત વાંગલુંગના વિવાહોત્સવથી થાય છે. એના મનની કેટલા દિવસોની કામના આજે પૂર્ણ થવાની છે. લાવી જીવનના મુખનો ન માલુમ કદપનાઓ એના મનમાં ઊડી રહી છે. હવે એને સવારમાં જલદી ઊડી પિતાને મારે ચાહ તૈયાર કરવા ન સળગાવે પડે હવે એને એક જીવન સાથી મળશે, જે એના સર્વ કાર્યોમાં સાથ આપશે. એની ઈચ્છા સૌંદર્યવતીને પરણવાની હતી. પણ પિતા કહેતા કે મારા ઘરમાં સુંદર સ્ત્રી લાવીને શું કરશે? મારે તો એથી પુત્ર વધુ જોઈએ કે ધરકામ કરે, હમારી સેવા કરે અને હમારી વંશવૃદ્ધિની કરે. સુંદર સ્ત્રી શું અમારી સાથે ખેતરમાં કામ કરી શકશે? આખરે એનો વિવાહ એક દાસી-કન્યા સાથે થયો. આ કન્યાઓ-લાનનું પાત્ર યુગ્મ સરળ, કરુણ અને હૃદયભાદ્રી છે એને જતાં આપણને સહેજે લાગે છે કે એ ચરિત્ર એ ક્રાઇ ગ્રામીણ ભારતીય નારીનું છે. એ.લાન, ધરકામમાં નિપૂણ છે. ખેતરમાં પણ કામ કરવા જાય છે. પતિની અધીન બની રહે છે. એ પતિને કહેતી કે મેં તમારે મટે પ્રસવપીઠ વેઠી તમને બાળક આપ્યું છે. એ પતિને એટલી ચાહતી કે આજળ જ્યાં એ વાંગલુંગ નામનો બીજો સ્ત્રી રાખે છે; તેનો પણ એને વાંધો નથી, અને એનો પ્રેમ કમી થતો નથી. જીવનના આઘાત પ્રત્યાપ્તો વચ્ચે પણ એ

પતિ પ્રત્યેનું કર્તવ્ય નથી ભુલતી. એને જીવનમાં ક્રાઇ અધિકાર છે કે-પ્રેમ એ મળતી નહોતી. એ.લાન આદર્શ પત્ની અને પૂર્ણ માતાનું પ્રતિક હતી. આટલી કુશળતાથી પર્લબેક એ.લાનનું પાત્રનિરૂપણ કર્યું છે. પોતાની જૂની પ્રત્યે દંપતિને બારે અનુરાગ હતો અને વસુધરા એ સેવાથી પ્રસન્ન થઈ પાકે પણ સારો આપતી. એની આર્થિક સ્થિતિ સુધરી, પોતાની જમીન પ્રત્યે એને એટલી તો પ્રેમ હતો કે જ્યારે એના દેશમાં દુષ્કાળ પડે છે ત્યારે એને દક્ષિણ પ્રદેશમાં જવું પડે છે ત્યાં પણ એ એની જમીનને બાંધી માતાની માફક યાદ કરતો નગરનું કોલાહલ બહુ જીવન એને ત્રાસ આપતું—એ વેળા ચીનમાં વિપ્લવની જ્વાળા ફાટી નીકળી. એક ચીની યુવકની એ.જર્જીની વાણી સુણીને વાંગ સંતત્ત થઈ જાડે છે. વિપ્લવની વાત એ કંઈ સમજતો નથી એ વેળા એક ધટના બની, જ્યાં વાંગ-લુંગ રહેતો હતો ત્યાં આસપાસના મોટા માણસોના ઘર પર અનુચિત આક્રમણ થયું. હુટફાટ થઈ. એમાં એ.લાનને જવાદિરા હાથ લાગ્યાં. વિપ્લવ સમાઈ જતા વાંગ પોતાના પરિવાર સાથે સ્વદેશ પાછો ફરે છે. પત્નીએ હુટમંથિ મેળવેલાં નાણાં અને એક નામિકાને ઉપપત્ની તરીકે ઘરમાં લાવે છે. પરિણામે ગૃહ કલહની શરૂઆત થઈ. એ.લાન તરફનો એનો અનુરાગ થયો છતાં એ તો પતિભક્તજ રહી. એ એકજ વાતમાં અભિમાન લેતી કે તે વાંગ પરિવારના વંશને ધારણ કરનારી છે.

વૃદ્ધાવસ્થામાં વાંગ પોતાની જમીન છોડી પાસે એક મોટા મકાનમાં રહેવા આવે છે. મકાન પોતાની પત્ની અને નામિકાનું માલિકીનું હતું. એને ત્રણ પુત્રો પણ હતા. વાંગ વિપ્લવ સમજ્યો નહોતો પરંતુ એના પુત્રોએ તે ઓળ્યો. એક તો વિપ્લવ દળમાં જોડાઈ

પણ મર્યો હતો. વાંગલુંગની આત્મિક અને દૈહિક સંપત્તિ એની જમીન. એનો અવસાન કાળ આગ્યો ત્યારે એ પોતાની પૈતૃકશ્રમિની ઝોદમાં જ સુતો. આજે પણ એ તો આત્મવિચાર કરી રહ્યો હશે કે રખેને એને કોઈ વેચી મારશે જે વેચશે તેને એનો આત્મા કદી હાથ ન આવે!

આ રીતે “ગુડઅર્થ” આપણને ચીની જીવનનું આમેદુઅ ચિત્ર આપે છે. એ આપણા મનને સ્પર્શે છે. કૃષિક પરિવારનું એ ચિત્ર કોઈ પણ દેશના કૃષિકનું ચિત્ર ગણી શકાય એવું છે.

“પલ્લવકની કોઈ પણ કૃતિમાં કોઈ દાઈ-નિક તત્ત્વ કે નીતિની બાખ્યા નથી. છતાં પ્રત્યેક પાત્રમાં પોતાનું જીવન જોત પ્રેત કર્યું છે, જીવનને સમગ્ર લાવધી ભેઈએજ સ્વપ્નમાં એનો અનુભવ એણે કર્યો છે. જીવનની સપ્તળી મનોવૃત્તિ શાશ્વત અને ચિરંતન હોય છે. કાળની કપરિ ગતિથી એમાં પરિવર્તન અર્થ થયું. એની કમની એ જ “રામાન્સ” પલ્લવકની નવલકથામાં એ પ્રકારનું “રામાન્સ” છે. ધણી વર્ષો બાદ ૧૯૩૨માં બે પૂનઃ અમેરિકા મર્ધ. “ગુડ અર્થ”ના અનુસંધાન તરિકે “Sons” નામની નવલકથા લખી. એમાં એણે ચીનના વિપ્લવ અને એની વિનાશક લોહાને દેન્દ્રત કરી છે. બીજી બે નવલકથાઓ પણ લખી છે. એક “The young Revolutionary” અને બીજી “The first wife and Othes stories” બીજામાં એની ટુંકી વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. બીજે વર્ષે એણે ચીનની એક પ્રચંડ નવલકથા “યુ ઈ ડુર્બા.” નો અનુવાદ “all men are Brothers” ના નામે બહાર પાડ્યો. ઈ. સ. ૧૯૩૫માં The Mother અને ત્યાર પછી

બાંજ મુંગ પરિવારની અંતિમ કથા “The house Devided” નામે પ્રગટ કર્યાં અને એ ત્રણેનો સંગ્રહ The “house of earth” નામે પ્રગટ થયો છે.

૧૯૩૩માં પલ્લવક અમેરિકા હતો ત્યારે ચેલ મુનિવર્સિટીએ એમ. એ. ની ઉપાધિ વડે એનું બહુ માન કર્યું.

૧૯૩૫નાં એનાં પ્રથમ પતિ સાથે છુટા છેડા મતાં “એસીયા” માસિકના સંપાદક શ્રી, રીચાર્ડ વાલ્સ સાથે એનું લગ્ન થયું. પેન્સિલ્વેનીયામાં જમીન ખરીદી ત્યાં એણે વસવાટ કર્યો, ૩૦-૩૫ સુધી પ્રગટ મચેલી સર્વ નવલકથાઓમાં ગુડ અર્થને ઉત્તમ કૃતિ ગણીને એના લેખકને “હોએન્સ” ઇનામ આપવામાં આવ્યું. ત્યારપછી ઇઝલિસ The Exile અને Fighting angli નામની બે કથાઓ પ્રગટ થઈ.

ઈ. સ. ૧૯૩૮નું વર્ષ એના સાહિત્ય જીવનનો ગૌરવ રત્ન બ. એ વર્ષમાં નોબેલ પ્રાપ્તિ દ્વારા સારા સભ્ય જમને એનું અભિનંદન કર્યું ૩૬માં “This proud heart” અને The patriot એ બે નવલકથાઓ પ્રગટ થઈ ચાળીસમાં Other gods અને stories for little children બહાર પડ્યાં. ચાલુ સાલે to-day & for ever પ્રગટ થઈ છે. આ રીતે પલ્લવકે સાહિત્યના સર્વ ક્ષેત્રોમાં પોતાની પ્રતિભાનો પરિચય આપ્યો છે. આ પ્રકારની બહુમૂળ પ્રતિભા વિશ્વની લેખિકા-જામા વિરલ જોવામાં આવે છે.

પ્રગતિશીલ લેખકોમાં પણ બહુ જ થોડા હશે જે પલ્લવકની માફક માટીના સુખ દુઃખની કદાચી આટલી સુંદર રીતે આંખેખી ચક્રતા હોય.

સતી સુલક્ષણા

લેખિકા : શ્રીમતી કમળારાવ.

રાજા ભોજના સમયમાં વિધ્યુદત્ત નામનો એક અગ્નિ હોત્રી ધાદાણુ ધારા નગરીમાં રહેતો હતો. એ ધણો પંડિત અને શાસ્ત્રવિચારક હતો. તેની સ્ત્રીનું નામ સુલક્ષણા હતું. સુલક્ષણામાં નામ પ્રમાણે જ ગુણ પણ હતા. એ ધણી રવરૂપમતી, સુખ, ચતુર, બુદ્ધિમતી, સુશિક્ષિત, પતિવ્રતા, ધરમમાં કુશળ અને મધુર ભાષી હતી. પતિની આજ્ઞા માનવામાં એ ધણી જ દૃઢ હતી. એક વખતે વિધ્યુદત્તે તેની પાસે પાણી માગ્યું એ પાણીનો ખાલો બરીને લાવી એટલામાં વિધ્યુદત્તે કાષ્ઠ જરૂરનું કામ સાંભળી આવ્યાથી પતિનીને 'જરા ઉભી રહે' એમ કહીને બગરમાં આદ્યો ગયો. દેવ સંયોગથી એ આખો દિવસ વિધ્યુદત્ત કામમાં જ લાગ્યો રહ્યો, અને સંજ સુધી તેને ઘેર જવાની કુરસદ મળી નહી. ઘેર આવીને જુએ કે તો તેની પાતળી સુલક્ષણા એની એ જગ્યાએ હાથમાં પાણીનું પવાણું લઇને બેઠી છે. જેકે મહિનો હતો અને ગરમી બહુ સખત પડતી હતી. જે વખતે વિધ્યુદત્ત બગરમાં ગયો તે વખતે તો ત્યાં આગળ ઊપડેા હતો, પરંતુ પાછળથી બપોરને વખતે ત્યાં ખૂન પ્રચંદ તડકે પડવા લાગ્યો, પણ સુલક્ષણા એ તડકાથી જરા પણ કટાબ્યા વગર પતિના શબ્દોને માન આપીને ત્યાં જ બેઠી રહી હતી. વિધ્યુદત્ત તેને ત્યાંની ત્યાં જ બેઠી રહેલી જોઈને ધણું આશ્ચર્ય પામી ગયો, અને તેનું કારણ પૂછવા લાગ્યો. સુલક્ષણાએ નમ્રતા પૂર્વક ઉત્તર આપ્યો "હે નાથ! આપ જતી વખતે કહી ગયા હતા ને! કે 'જરા બેઠી રહે' તો પછી હું આજ્ઞા વગર કેવી રીતે બેસી શકું."

વિધ્યુદત્તને પોતાની સ્ત્રી ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. એ સારી પેઠે નાણોનો હતો કે સુલક્ષણા પ્રાણ જતાં સુધી પણ ધર્મને ઊંડે એવી નથી. એક દિવસ તેણે સુલક્ષણાની પરીક્ષા લેવા સારું પોતાના એક મિત્રને કાષ્ઠ બાગમાં મોકલી દીધો અને કહ્યું કે આ બાગમાં જે સ્ત્રી આવે તેને લલચાવીને તારા વક્ત્રમાં કરવાનો યત્ન કરજે પછીથી ઘેર જઈને એણે સુલક્ષણાને બગવાનના પૂજન માટે ધુધ લાવવા સારું એમ બાગમાં મોકલી. પતિની આજ્ઞાનુસાર સુલક્ષણા ત્યાં જઈને કુલની કચારીઓમાં પેશીને ધુધ તોડવા લાગી, એટલામાં એક ઉલ્લસિલા યુવાને આવીને કહ્યું. "ખારી યુ કરો છો! જરા મારી પાસે તો આવો! આટલાં બધાં સુંદર હોવા છતાં તમે આવાં મલિન વસ્ત્ર કેમ પહેરો છો? ચાલો મારી સાથે, હું તમને સુંદર વસ્ત્રાલંકાર આપીશ"

આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારની લાલચો બતાવીને સુલક્ષણાને પોતાની તરફ ખેંચવાનો તેણે યત્ન કર્યો કાષ્ઠ બોળી સ્ત્રી હોત તો જરૂર એ પ્રપન્ની યુવકની પ્રેમ બળમાં ફસાઈને પોતાના સતીત્વનો નાશ કરત, પણ સુલક્ષણા તો ખરેખરી પતિવ્રતા હતી. એણે તે યુવકની વાત ઉપર જરા પણ ધ્યાન ન આપ્યું અને ધુધ,લીલા વગર જ ધાકનેહલ્યે દોડતી દોડતી ઘેર પહોંચી તેનું મોં ઉતરેલું જોઈને પતિ વિધ્યુદત્તે વિચાર્યું કે જરૂર કાષ્ઠ ગોટાળો થયો છે, પણ સુલક્ષણાએ વગર પૂછે જ ખંધા સમાચાર કહી સંબળાવ્યા. તથા બિવિધમાં કુલ વીણવા જવાની સાફ ના કહી.

ત્યારે જ વિષ્ણુદત્તની ખાત્રી થઈ કે સુલક્ષણા પોતાનું સતીત્વ સાચવી શકી છે.

એક વખત રાત્રીના સમયે વિષ્ણુદત્ત સુલક્ષણાના ખોળામાં માથું મૂકીને સુષ્પ રહ્યો હતો અને સુલક્ષણા તેને પખો નાખી રહી હતી એટલામાં અકસ્માત્ તેનો એક દોઢ વર્ષનો કામળ બાળક રમતો રમતો સળગતી આગમાં પડી ગયો. હવે સુલક્ષણા ગભરાઈ કે શું કરવું? જો પુત્રને બચાવવા સાડુ પતિને ખોળામાંથી ઊઠાડું છું તો પતિની ઉધ લડી જવાથી તેમને કષ્ટ થશે, અને જો નથી ઊઠાડતી તો વહાલો પુત્ર સળગીને મરી જશે એવા સકટના સમયમાં તેણે હાથ જોડીને પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી કે "હે દીનાનાથ! જ્યારે રક્ષક દીન દયાળુ! જો મેં આજ દિવસ સુધી મારા પતિ સિવાય ખીજ કોઈ પુરુષની સ્વપ્નમાં પણ ધિંગિયા ન કરી હોય, જો મારા હૃદયમાં પ્રાથ પાત સિવાય ખીજ કોઈને પણ

સ્થાન ન મળ્યું હોય, અને જો હું સાચી પતિવ્રતા હોઈ, તો આ પ્રયત્ન અગ્નિને પણ ચંદનના જેવો શીતળ કરી દેજો."

એમ કહેવાય છે કે, સુલક્ષણાના મોંમાંથી આ શબ્દો નીકળતાં જ ઈશ્વરની કૃપાથી અગ્નિ એકદમ સાંત થઈ ગયો; અને તેનો પુત્ર હસતો રમતો માતાના ખોળામાં આવીને બેઠો. બોજ રાજ આ વખતે નગર ચર્ચા જોવા નીકળ્યો હતો, તે કમાડનાં છિદ્રમાંથી આ બધું દ્રશ્ય જોઈ રહ્યો હતો. આજનો દેખાવ જોઈને એ ધણો જ આશ્ચર્ય પામ્યો, અને સુલક્ષણા ના સતીત્વની પ્રશંસા કરતો કરતો મહેલ તરફ ગયો. ધન્ય છે એવી પતિવ્રતાઓને એમના સતીત્વના પ્રભાવથી જ ભારત વર્ષ હજુ પણ ટકી શક્ય છે. વસુધરા ભારતમાં હજુ પણ શિવજીવતી સન્નારીઓનો અકાવ નથી એ આપણા સર્જનાત્મની વાત છે.

૭

સ્ટરિલાઈઝેશન એ એક જ હોર્મોનમાંથી બનાવેલી એવી દવા છે જે ગર્ભ તે કારણે બંધ પડેલા માસિકને ૪૪ થી ૪૮ કલાકમાં કુદરતી રીતે ચાલુ કરે છે. થીડીસ મેડીકલ સર્વિસના જણાવ્યા પ્રમાણે સ્ટરિલાઈઝેશનમાં રહેલ હોર્મોન ગર્ભપાતક દોષથી ગર્ભ રહેવાની જરૂરણું રાંધે હોય તો સ્ટરિલાઈઝેશન ડોક્ટરની સલાહ સીવાય વાપરવી નહીં.

સ્ટરિલાઈઝેશન ન્હાની બોટલ રૂ. ૮, મોટી બોટલ રૂ. ૧૫, સ્ટરિલાઈઝેશન તથા સંતતિ નિયંત્રનના સચિત્ર સાહિત્ય માટે જો આનાના સ્ટેમ્પ બીટી લખો—

એલીસ એન્ડ માર્ટીન કોહારી મેન્શન, જનરલ પોસ્ટ ઓફીસ રામે, પોસ્ટ બોક્સ ૪૧૪ (એસ. બી.) ફાઈ મુંબઈ.

સ્ત્રીઓનું આરોગ્ય.

લેખક : શ્રી. ડૉ. રવિશંકર દયાળજી ઉપાધ્યાય એલ. એ. એમ.

આજે આપણે દરેક શહેરો અને ગામ-કાંડોમાં સ્ત્રી-વર્ગનો મોટો ભાગ જુદી જુદી જાતના રોગોથી હંમેશા પીડાતો જોઈએ છીએ. તો આવા દર્દી શાથી ઉત્પન્ન થાય છે? અને આવા દર્દીથી બચવા માટે આપણા દેશની સ્ત્રીઓએ કઈ રીતે વર્તવું તથા પોતાનું શરીર કેવી રીતે નિરોગી રાખી શકે તે સંબંધી જાણવું ખાસ જરૂરનું છે.

આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓ પોતાના શરીરનું આરોગ્ય કેવી રીતે જાળવી શકે તે સંબંધી જોઈએ તેવી યોગ્ય અને પુરતી જાણવણી નાન-પથથી આપવામાં આવતી નથી. અને તેથીજ આજે આજીવનમાં અને કોલેજોમાં શિક્ષણ લેતી કન્યાઓ ધરના સામાન્ય કામકાજથી પણ તદ્દન અજાણ હોય છે. તદ્દઉપરાંત મોટાભાગની આજીવનમાં પ્રકૃતિશક્તિ અને ઉત્સાહ દેખાશે નહિ, આ યુવતીઓ પુરુષોથી અધિક પૌરુષત્વ દેખાડવાની ઇતેઝરી ધરાવે છે પરંતુ બ્યવહાર દશામાં કેમ ઉતારવું એ જાણતી નથી. આદર્શો મહાન સેવે છે પરંતુ ન્યાસિધી તંદુરસ્તી, સ્વાસ્થ્ય અને વ્યાયામથી શરીર જાળવવાની કળામાં એ પહોંત છે ત્યાંસુધી બધું બધું છે. આજની આજીવન બલિષ્ઠતા માતા છે. તો પછી જો આ આજીવન અને સ્ત્રીઓનું યોગ્ય રીતે આરોગ્ય ધરાય તો તેમના સંતાનના શરીર બળવાન અને નિરોગી થઈ શકે.

આ માટે ઉછળતી આજીવનની શારીરિક અને માનસિક જાણવણી ઉપર દરેક ધરના વડીલ સ્ત્રી પુરુષે તેમની અવગતિ, તેમના અધિકાર, તેમના કર્તવ્યો, તેમની ક્ષમ્ તરફની વૃત્તિ, તેમનાં જોડાં શોખ, વહેમ, તેમની સમ્પીઓના વર્તન અને તેમની રહેણી-રહેણી ઉપર સંપૂર્ણ

લક્ષ આપવું ખાસ આવશ્યક છે અને દરેક પ્રયત્ને તેમને સાચો માર્ગ જતાવવો તે વડીલોની ફરજ છે. ધરમાં માતાએ પણ તેઓને એવી જાણવણી આપવી જોઈએ કે બલિષ્ઠતા તે આજીવન ઉત્તમ માતાઓ નીવડે. આજીવન પોતાની આસપાસ જેવું વાતાવરણ જુલે છે તેવા સંસ્કારો તે આજીવનમાં પડે છે. માટે ધરના વડીલોએ પોતે જોડા મોજશોખ અને નકામો ફેશન કે અપકો દુર કરીને ધર્મિષ્ઠ અને પવિત્ર વિચારોનો દાખલો બેસાડવો જોઈએ તથા તંદુરસ્તી જાળવવા માટે, શા શા નિયમોનું પાલન કરવું જોઈએ. તે તેમને શીખવવું જોઈએ.

હવે આપણે આજની સ્ત્રી વર્ગના આરોગ્ય તરફ જોઈશું. આજની સ્ત્રીઓ ભલે પોતાના ધરની આર્થિક સ્થિતિ ગરીબ હોય તોપણ ઘેર બાકી રાખ્યા સિવાય ન ચાલે. ધરમાં આકરડો પાણી ભરવાનું કામ કરે છે. દળવા માટે ચક્કીએ દેવાય છે. અથવા બજારમાંથી મળતો તૈયાર દળેલો લોટ વાપરવામાં લેવાય છે. ચોખા, દાળ વીગેરે શહેરમાંથી તૈયાર લાવીને ખવાય છે. જુનાં કપડાં દરજીને ત્યાં સીવવા અને સાંધવા મોકલાય છે, કપડા ધોવા માટે ધોબી બધેલા હોય છે. ત્યારે તેમના માટે માત્ર રાંધવાનો જ જોજો રહે છે અને તેમાં પણ જો ધરની આર્થિક સ્થિતિ સાધારણ સારી હોય તો રાંધાય પણ નહિ, રસોયો જોઈએ. આ સીવાય અત્યારે દરેક શહેર અને ગામકાંડોમાં ઇલેક્ટ્રીક લાઈટો યઈ ગઈ એટલે ફાનસને સાફ કરતા કે સળગાવતાં પણ ન આવડે.

ત્યારે તેઓ માટે બાકી શું કામ રહ્યું? તેઓને સરાંરે આઠ વાગે બહાર મહાનના ઝાટવા ઉપર પુરથી નાખીને પાડોશી સાથે

ગપ્પાં મારતાં મારતાં દાતણું કરવાનું અને ધરમાં આવે એટલે તૈયાર કરેલ ચા પી લેવાની, ત્યારબાદ ડોક્ટર કે વૈદ પાસે દવા લેવા જવાનો ટાઈમ થાય, ત્યાં જઈ આવીને રસોઈઆએ તૈયાર કરેલ રસોઈ જમી લેવાનું, કાચું પુરું કરે અને ત્યારપછી બેથી ત્રણ કલાક આરામ લઈ ચા પીવાનો વખત થાય. આ પીવા પછી રસોઈ આને સાળે શું શું જમવાનું જોશે તેનો હુકમ કરી બહાર ફરવા જવા માટે તૈયાર થાય. ફરવામાં પણ બહાર ચાલીને તો નજી જવાય, માટે ગાદીમાં બેસીને સારા ખુલ્લા સ્થળે ફરવા જવાને બદલે સોનેમામાં કે ન્યાં પ્રેમ લગ્નના પીઠચરો ચાલતા હોય ત્યાં જશે. મોઢી રાતે ફરીને આવી જમીને ઘૂરત સુઈ જશે. આવી રીતે ન્યાં ભોગ અને વિશ્વેશ ભોગવાન ત્યાં માતૃ પ્રેમ, પતિ પ્રેમ અને વાતસલ્ય પ્રેમની આશા ક્યાંથી રાખી શકાય ? ન્યાં માત્ર એક-આરામ અને જુદી જુદી જાતના ભોગવિકાસમાં દિવસ શ્રમોવવામાં આવે ત્યાં પછી આરોગ્યતા અને નિરાગીપણું ક્યાંથી રહે ? અને ન્યાં ઓઝોમાં આરોગ્યતા નહી, ત્યાં તેઓના બાળકોમાં તો ક્યાંથી આરોગ્યતાની આશા રાખી શકાય ? આવી માતાઓના માવકાંચલા બાળકો જાતના નૂતન સર્જનમાં પોતાનો ફાળો શું આપી શકે ?

પુસ્તકો અર્ધ કીંમતે

આદર્શ સ્મૃતિ ...	...	૩-૮-૦
મંગળમૂર્તિ ...	...	૨-૮-૦
ધરતી ...	...	૧-૮-૦
દોનપુત્ર ...	...	૨-૦-૦
ચંદા ...	...	૨-૮-૦
જીવન નિર્મોલ્ય ...	...	૨-૦-૦
બહેન ...	...	૩-૮-૦
કલ્યાણને માર્ગે ...	...	૧-૧૨-૦

લખો:- જીવનકાલ અંમરશી મહેતા
પૌરમશા રોડ, અમદાવાદ.

મુંઝાઓ છો શા માટે ?

બહેનો

તમારી તંદુરસ્તીના તમારા મનની વાતના કે તમને મુંઝવતા ગમે તે ત્રણ સવાલો અમને ફક્ત રા. ૧-૨-૦૦ મનીઓડર કરી પૂછાવો અને તમારી મનની હચા પૂરી કરી મુખ્ય મેળવો.

પત્ર વ્યવહાર ખાનગીજ રહેશે,

-લખો:-

રતિસાલ મહેતા

મોડર્ન ઇન્સ્ટીટ્યુટ

કટકીયાવાડ-અમદાવાદ

મુંબઈમાં

રહેવા જમવા

સર્વશ્રેષ્ઠ

શુદ્ધ સાત્વીક

ખોરાક, વિવેક

ભર્યું વર્તન,

સ્વચ્છતા અને

સુખડતા માટે

અજોડ

નૃસિંહ

હિંદુ

લોજ

૨. એ. લોજ	કેકાણું હોર્નબી રોડ, કોટ મુંબઈ	ટેલીફોન ૩૨૬૭૫
-----------	--------------------------------------	------------------

આશાભર્યા યૌવનના કોડ

લેખક : દેસાઈ અંકુભાઈ ગુલાબભાઈ પુરીકર

રમીલા એક ગરીબ ઘરમાં ઉછરી મોટી થઈ હતી તેના પિતા એક કરાનાના મોટા ગામડામાં ખેતીનો કામ કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા. સંતાનમાં એક પુત્ર તથા એક પુત્રી હતા, પુત્ર દસ વર્ષનો થતાં ગુજરી ગયો ત્યારથી રમીલાના પિતા પ્રાગજીનું મન બહુ ઉદાસ રહેતું. સાર પછી બીજી સતાન ન હતું એકની એક પુત્રી રમીલા જ હતી રમીલા લાડમાં ઉછરી હતી તેમજ આલાક અને હૈશીયાર હતી. એને હસખુશો ચહેરા અને નિર્દોષ રમતીયાળ રંગાવ સોને હસાવતો. રમીલા સાત વર્ષની થતા તેના નાના બે ભાઈ કેળવણી માટે નિશાળે મોકલે તેને જુવા પ્રત્યે બહુ અનુરાગ હતો એટલે બહુ-વાર્મા કાળજી રાખતી ને દર વર્ષે પાસ થતી આજે એ ગુજરાતી પાંચમા ધોરણમાં પ્રવેશી ચુકી હતી. એજ અરસામાં એની માતા ગુજરી જતાં ધરતું કામકાજ રમીલાને જ કરવું પડતું આથી એને વધારે શ્રમ પડવા લાગ્યો. એટલે પરિક્ષા આપ્યા વિના લાચારીથી નિશાળ છોડવી પડી, મામની નજીકમાં જ રહેવાનું હતું. રમીલાના પિતા બધી વખતે કામકાજ અંગે રહેવાનું ઉપર જતા, રહેવાનું માસ્તર પ્રાગજીની યાત્રીના હતા અને હાલમાં જ તેમની બદલી અમદાવાદથી થઈ હતી. માસ્તર ભગવાનજી એક સાધારણ કુટુંબના માણસ હતા. પેસેટકે પોતે મુખી હતા તેમને એક પુત્ર અને એક પુત્રી હતા. પુત્રને પરણાવી દીધી હતી ને પુત્ર બીબીન સત્તર વર્ષનો હતો. અને તે અમદાવાદમાં જ બસતો હતો પણ ભગવાનજીની બદલી થતાં રમીલા માસ્તરની સાથે આવ્યો હતો. હાલમાં ફરીની સોજન હતી એટલે પ્રાગજી કામ પ્રસંગે

રહેવાનું દરેકજ આવતા માસ્તરની સાથે બોળ-બાણ થતાં બેસીને વાતો કરી વખત પસાર કરતા. તેમજ એક જ યાત્રીના હતા એટલે ધીમે ધીમે એક બીબીની મૈત્રી થતાં ગાઢ સંબંધ બંધાયો, બધીવાર પ્રાગજીને ત્યાં આવતા જતા આથી બીબીને પણ પ્રામજી સાથે બોળ-થતાં તે ત્યાં જતો આવતો એ અરસામાં રમીલા સાથે એને મીત્રાચારી થઈ, પછીતો બીબીન દરેકજ રમીલાને ત્યાં જતો અને કંઈક પ્રેમભાવની વાતો કરી છુટા પડતા. આથી એક બીબીના દોષ મળી ગયા. રમીલા પણ બીબીને જોઈ હર્ષવેદી થઈ જતી આમ આનંદમાં દોવસો પસાર થતાં રમીલા દોવસો ખલાસ થતાં. બીબીન કોલેજ ઉપડતાં અમદાવાદ આવ્યો ગયો ધીમે ધીમે વખત વહેતો આવ્યો આમ ત્રણ વર્ષ વહી ગયાં. આજે બીબીન પ્રિવીયસમાં પ્રવેશી ચુક્યો હતો ને તેમાં લગન માટે માર્ગ આવવા લાગ્યાં. રમીલા પણ સોળમાં વર્ષમાં પ્રવેશી ચુકી હતી. આથી પ્રાગજીને તેના લગ્નની ચિંતા થવા લાગી રમીલાની ઉંમર વધે તેમ પ્રાગજીની ચિંતા વધવા લાગી ને તેને માટે કોઈ શોધ વરની તપાસ કરવા માંડી. વરની શોધમાં બહુમાં બહુ ગામડાંમાં રખડી રણા તો પણ તે વર શોધી શક્યા નહિ અને તેમનું મન વરની શોધમાં જ રહેતું. રમીલાને મનનો બીબીન તેને માટે શોધ્યો હતો અને તે બીબીને આહતી હતી પરંતુ પિતા આજળ કંઈ બોલી શકતો નહિ. આખરે પ્રાગજીની નજર તેમના મીત્ર માસ્તર ભગવાનજીના પુત્ર બીબીન ઉપર ફરી અને ભગવાનજી સાથે વાતચીત કરી આનાકાની કરતાં ભગવાનજીએ

હા પડી. બીપીન રમના દીવસોમાં ધરે આબો.
ત્યારે તેની માતા તરફથી પોતાનો વિવાહ
રમીલા સાથે નક્કી થયાના છે એ વાત જાણી
મનમાં હર્ષ પામ્યો. કારણ કે બીપીનને તે
રમ્યું હતું રમીલાને તેણે જોઈ હતી અને એક
ખીખના દીક્ર મળેલાં હતાં રમના દીવસો
હોવાથી ભગવાનજીએ બીપીનના વિવાહ રમીલા
સાથે નક્કી કર્યો. લગ્નની તૈયારી થવા લાગી અને
મદીના માસમાં લગ્ન પણ થઈ ગયાં. ભગવાનજી
જરા જુના વિચારના હતા એટલે બીપીનને
પણ આજુ જમાનાની માફક વર્તવા દેતા નહિ.
બીપીનને પોતાના પિતાના કડક સ્વભાવથી
જાણવા રહેવું પડતું પણ બીપીન એક આદર્શ
વાદી યુવક હતો. એને જુના વિચારોની કંઈ પડી
ન હતી એ તો આજુ જમાનાને જ માન
આપતો. રમ્ય પુત્રી થતાં બીપીન પાછો અમદા-
વાદ મ્યો. આ વર્ષમાં તે ઈન્ટરમાં હતો તે
કોલેજ હોસ્ટેલમાં રહેતો પણ અચાનક એના
પિતાની બાદી પાછી અમદાવાદમાં થતાં હવે
પોતાના પિતાને ત્યાંજ રહેતો. રમીલા પણ
એની સાસુ સાથે અપદાવાદ આવી હતી અને
બીપીન સાથે રહેવાનો પ્રસંગ આવતાં એનું
હૈયું નાચી રહ્યું હતું પણ તે ચોડા વખત માર્ગ
હતું કારણ કે રમીલાને પોતાની સાસુ તરફથી
સતોષ નહોતો કંઈ નજીવી બાજોમાં શુદ્ધ
કાઢી કપડો આપતી અને રોજના મારતી આ
રમીલા/સુગે મોટે સહન કર્યો જતી. ત્યારે હવે
જોગબાઈ જતી અને રમીલાથી સહન ન મળું
ત્યારે હનાં આંસુઓથી પોતાનો પાલક કરી
દેતો. બીપીનને આ વાતની ખબર પડતાં તેના
હૃદયને સખત આઘાત થયો. બીપીન અને
રમીલા રાત્રે એક બોળને મળતાં ને રમીલા
પોતાની દુઃખમય કદાચી બીપીનને સંભળાવતો
અને આંસુઓની ધારા વહાવતી ત્યારે બીપીન
રમીલાના આંસુઓ લુંછી નોખી આશ્વાસન
આપી રહતો અટકાવતો, આથી રમીલા પણ
બીપીનને જોઈ પોતાનું દુઃખ મરીતી જાય

જતી પણ બીપીનનું દીલ બહુ દુઃખી થતું.
પોતે એક આદર્શ યુવક હોવાથી રમીલાને
સુખી કરવાને બનતો પ્રયત્ન કરતો. આમને
આમ વર્ષ વીતી ગયું રમીલા પોતાના પિતાને
ત્યાં જતી અને સાસરે આવતી પણ પોતાના
શુદ્ધ દેવની સાથે સુખેથી રહેવાના જે કોડ
જાણતા હતા તે મનમાં ને મનમાં રહી જતા
કારણ કે પોતે પોતાની સાસુ આગળ કંઈ
કરી શકતી નહો. બીપીન એક નવ યુવક હતો
અને પ્રેમમય જીવન જીવનાર હતો પણ માતાના
જુના વિચારોને લઈ અને ધરમાં કંકાસથી
એકની એક વાત કામળ મગજ ઉપર અથ-
ગવાથી ને બીજી ભણવાની ચિંતાથી પોતાના
મગજ ઉપરનો કાણુ ગુમાવી બેઠો ને ગાંડપણનો
ધા કાઢ્યો આ વાતની ખબર ભગવાનજીને
પડતાં મિતા થઈ ને પોતાની પંનીને બીપીનને
સુખી બોલો હોય તો રમીલાને દીકરીની નજરે
જોતી એ બાજુની ભક્તિમય કરતા હતા.
આથી બીપીનનું મગજ ધીમે ધીમે કંઈક
સુધારા પર આવ્યું પણ તેને હવે દુનીયાની કંઈ
પડી ન હતી તેનું દીલ દુનીયાની દરેક વસ્તુ
ઉપરથી ઊડી ગયું હતું. કોલેજ પણ છોડી
દીધી હતી તે ફરવા જતો પણ બહારની કાંઈ
વસ્તુ ઉપર તેનું દીલ આકર્ષાતું નહિ, સીધો જતો ને
સીધો આવતો આમ એ મદીના પિતી ગયા એક
દીવસ બીપીન જમીને બેથી જણના સુમારે
પોતાના રમમાં સુતો હતો. સુતાં સુતાં પોતાના
તથા રમીલાના ફોટા તરફ નજર જતાં તેના
મગજમાં કંઈક વિચારો થવાથી જાણ્યો અને
મગજ ઉપરનો કાણુ ગુમાવી ગાંડપણમાં એક
પ્રજ્ઞામાં જઈ આપદાત કર્યો. આ વખતે રમીલા
તેની સાસુને કહી પોતાની બહેનપણીને મળવા
ગઈ હતી. બીપીનની માતા કામગીરીમાં હતી.
વખત જતાં તેની માતાએ બીપીનને ન જોતાં
રોષ જોળ કરવા માંડી ધણીએ તપાસ કરી
પણ પતો લાગ્યો નહિ આખરે વડુ તપાસ
કરતાં એક પ્રજ્ઞામાંથી બીપીનનો મૃત્યુદેહ મળી

આગ્યો. રમીલાને તેની બહેનપણ્યોને 'ત્યાંથી
બોલાવવામાં આવી રમીલા આવતાંની સાથે
પોતાના પ્રેમદેવનો દેહ મૃત્યુ શરણ થયેલો જોઈ
એકદમ આંખી બની ગઈ અને આંખો ફાટી
જતાં બેલાન થઈ જાય છે જ્યારે બાન આવતાં
છાતીફાટ હૃદયે પોક પોક મુકી રહે છે તે
યૌવનના જે કોઈ જગ્યા હતા તે આશામાં ને
આશામાં હૃદયમાં રહી જતા ખોલેલું દુલ
અકાળે કરમાઈ જતાં વિધવા બને છે, બીપી-
નના દેહને અગ્નિ સંસ્કાર કરવામાં આવે છે.
તે બીપીનના પિતા એકનાએક યુવાન પુત્રનું
મૃત્યુ થતાં શોકાતુર રહેવા લાગ્યા પણ રમી-
લાની સાસુનો સ્વભાવ હજી મુઘર્ષો નહિ,
રમીલા સાસરે કોઈક વખત જતી તો એક બે
દીવસ રહી પોતાના પિતાને ત્યાં જતી રહેતી

[વાંચક આ વાર્તા તથા પાત્રો ક્ષપીત
માટે બધ બેસતી પાઘડી કાઢીને પહેરી ન
... એવી વિનંતી છે] લેખક

બેનાના હિસ્ટરીઆના દર્દ માટે ખાસ
અકસીર

મેડારી--પીલ્સ (રજીસ્ટર્ડ) .

(ગાંડપણ માટે ગોળીઓ) .

દિવાનાપણું, ચિત્તભ્રમ, ઉન્માદ, બચ્ચકાટ,
મનની અતિશય ચંચળતા, ઉંઘ ન આવવી,
દિસ્ટેરીઆ, વાહ, ચક્ર, મુઝર્જા, બલક્રેસ્ટર
(લોહીનું દવાણું) આંચકી અને માનસીક તમામ
દર્દો દુર કરે છે.

મેડારી-પિલ્સ

છેલ્લા વીસ વર્ષોથી હજારો ડોક્ટરો વાપરે
છે. તદ્દન નિર્બંધ અને ખાતરીથી કાયદો કરી
દર્દોને ધણાજ દુર્લભ વખતમાં આરામ કરે છે.
તમામ વિગતની ચોપડી મફત મળશે.
કોમન ૫૦ ગોળીની બોટલીના

રૂા. ૪-૮-૦

ધી ઇમ્પીરીયલ કેમીસ્ટ કું,

૧૦૬ એ. સુ'બર્બ-૪.

અમારે ત્યાં આંખની મફત તપાસ થાય છે.

મુંબઈના જુના અને નાણીતા આગેવાન ચશ્માના વેપારો
છેલ્લામાં છેલ્લી સ્ટાઇલની આકર્ષક રણજીત ફેમ્સમાં હુકસના
ઠંડા ચશ્મા માટે અમારા—શો રૂમની એક વખત જરૂર
મુલાકાત લેવો.

ધી બ્રાન્ડે ચોપટીકલ 'કું.

ચશ્માના વેપારી

૩૪૭-કાલબાહેવી રોડ, મુંબઈ નં. ૨.

અવિભક્ત કુટુંબ

લેખક :

શ્રી. ઉપેન્દ્ર રા. ભટ્ટ

રમણી સમાજમાં આજે ધેર ધેર આવું બને છે કે સોએ 'નવાણું' ટકા યુવાનો પરણ્યા પછી માતાપિતાથી જુદાં રહે છે. અને ખોટી રીતે પતિના માથા પર આરોપ મૂકવામાં આવે છે કે પત્નીની શીખવણીથી તે જુદો રહ્યો. એ આરોપમાં હમેશાં એવું ગર્ભિત સચન હોય છે કે પત્ની સાથે સ્વતંત્ર રીતે રહેવા એ યુવક જુદો થયો. અને જો કાંઈ એમ કરે તો તેમાં આપણે તહેનો દોષ જ ન કાઢી શકીએ. પ્રશ્ન એટલો જ છે કે આજે સેંકડે નવાણું યુવકો લગ્ન પછી પાંચ સાત માસમાં જ જુદા થાય છે તેમને દોષિન ગણતાં પહેલાં કાંઈએ એ જુદા થવાનાં કારણો વિચાર્યાં છે? સૌ કાંઈ એકજ ખૂમ પાડે છે કે 'ભાઈ જુદા રહ્યા' પણ કાંઈ કારણો તપાસવાની દરકાર કરે છે? જુદો થનાર યુવકને અને તહેનો પત્નીને કે બંનેને સામાન્ય જનતાં-લોકો ધિક્કારે છે, તો આ માટે તેઓ જુદા થવાનાં કારણો શોધી કાઢી, તે કારણોને જરૂરથી દૂર નથી કરતા? કે જ્યાં અવિષ્કમાં યુવાનો અર્થાત નવપરીણિત યુગલો માથાપથી જુદા રહેતા અટકે! આવા રીકાખોર લોકો કેમ કાંઈ દિવસ એ યુવાનોને સાચા માગ પ્રત્યે અંધુલિ નિર્દોષ નથી કરતા?

જુદા થવાનું કારણ વડીલો અને વૃદ્ધો તેમજ જનતા એકજ આવે છે. તેઓ કહે છે "એને માજ જોઈતી હતી; સ્વતંત્રતા જોઈતી હતી."

એ વડીલોએ-વૃદ્ધોએ ધરણીથી લાદીને ધરમાં લાવ્યા પછી કામના બોળ નીચે કચડાંતો કુલવધુની આઠ કદાચ સભળી છે? એમણે વિચાર્યું છે કે કેટકેટલા બધેનોથી તહેમણે એ નિચારીને જડી દીધી છે! સસરાજી બહારથી આવ્યા હોય, ઘરમાં કાંઈ હોય નહિ, પોને ખૂબ તરસ્યા થઈ ગયા હોય તો

પણ સસરાજી ખૂમ પાડીને વહુને બોલાવી ન શકે! સસરાજીના કે જેકના દેખતાં કુલવધુથી મોટેથી બોલી કાઢીની સાથે વાત પણ ન થાય. સસરાજી અને જેક સાથે તો સામાન્ય વાતચીત પણ ન થઈ શકે : તો એકબીજાના વિચારની આપમેળે તો પ્રશ્ન જ ક્યાંથી? આ પરિસ્થિતિ હોય ત્યાં પત્નીથી પતિ સાથે તો એ માનવતા વડિલોની હાજરીમાં વાતચીત કેવી રીતે જ કરી શકે?

રાત્રે દસ વાગ્યા મુઠ્ઠી મુઠ્ઠામાં શાકાઈ રહેવાનું હોય, તે પછી પત્ની પતિ પાસે જાય અને તે પણ એક ચોરની માફક છુપાતી છુપાતી, જાણે પોતે કાંઈ પાપ કરી રહી હોય તેમ! અને એ બિચારા રાત્રિ સિવાય કદીય દિવસે મળતાં હશે કે કેમ? એ પણ એક ચંકાભર્યો પ્રશ્ન છે. 'આ દિશામાં વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યને અવગણી ક્યાં? જીવનમાં ઉદ્ભાસને સ્થાન ક્યાં? રસને સ્થાન ક્યાં?'

થોડાંક બહેલાં અને સંસ્કારી કુટુંબોમાં માત્ર કાઠિયાવાડ નહિ, પણ ગુજરાતમાંય ઉપર જણાવેલો રિયલિ પ્રવર્તે છે. અને એ દુર્દશા એટલેથી જ નથી અટકતો! નવપરીણિતાને ચર્યાતના થોડાક દિવસોમાં જ બાવથી-લાચણીથી કે સ્નેહના દેખાવથી નવરાત્રી નાખવામાં આવે છે તેલાગણીઓ થોડાક જ દિવસમાં કાંઈ સદરામાં સૂકાઈ જાય છે. અદ્ય સમયમાં ધરમાં નવી આવેલો કુલવધુ 'તે એક પારકી છાંડેલી છે!' માટે એના તરફ કાંઈ લુદી જાનનું જ વલણ જુનાવંદામાં આવે છે, એને પળે પળે અનુભવ થાય છે કે તે એક એવા સ્થાને આવી છે કે જ્યાં તહેનું કાર્ય નથી, પતિ છે પણ તે પત્નીને ત્રાસમાંથી કદાચ સામુના સિતમમાંથી બચાવવા સક્તિમાન નથી

ચરણની દાસી ?

તું નહિ ચરણની દાસી,
સ્વામિની સાચી
તું નહિ ચરણની દાસી !
અન્તર મુજ ઉદ્ધિગ્ન થયો
પાત્રાન્તે તારે વાંચી
અપ્રિય શબ્દો ખૂંચ્યા હૃદયમાં
'આપના ચરણની દાસી !'

સ્વામિની—

પ્રણયપત્રમાં લખ ના શોભે
લખીશ નહીં એ પાછો,
લઘુભાવથી ભર્યું વિશેષજી
'આપના ચરણની દાસી !'

સ્વામિની—

સહજવનની સમભાગી ને
મુજ પ્રણયની પ્યાસી
સસારે તુજ રજાન અનેરું
કમમ મહેવાયે દાસી !

સ્વામિની—

જનાર્દન પ્રભાસકર

કેમકે વહિવેની સાથે રીતસર સમજપૂર્વક ચર્ચા કરવાની તેનામાં હિમત નથી, અને હિમતવાન હોઈ એ યુવક જો ચર્ચા કરવા બહાર પડે તો માખાપો “તું કાંઈ ન સમજી રહ્યો છોકરો કહેવાઓ !” કહી એ લુધી દલીલ (૧) આગળ લાવી એ બિચારાને મેસાડી દે છે, એને બિલકુલ ચૂપ કરી દે છે આવો યુવક જુદો ન થાય તો કહે શું ?

હવે નવવધૂની સ્થિતિ પ્રત્યે નજર કરીએ જૂલથી એકાદ વસ્તુ એ બિચારીથી બાગી ગઈ હોય તો એનું આવી જ બન્યું ! એક બાજુ સામુજી ઠપકો આપે બીજી બાજુથી સમસ્યા ટીક ટીક કરે અને ‘પતિરાજ’ તો પાછા એ મરીનડીને ધમકાવવા ઉભા જ હોય ! કેમકે પતિરાજ સાંત રહે તો મા ધારે કે, ‘છોકરો બાળકીનો ખની ગયો’ પરિણામે કેટલીયવાર અનેક યુવકોને તેમની નિર્દોષ પત્ની એને કંઈ પણ કારણ વગર અથવા નજીવા વાંક માટે સહજ ધણી ભારે ઠપકો આપવો પડે છે એ બિચારા આવું કપાં સુધી ક્યાં કરે ? એટલે તે જુદા થાય છે ?

સિતમગ્ન સાસુઓએ સમજવું જોઈએ કે વહુ જાણી જોઈને કાંઈ દોળાંફાંડી નથી ના ખતી એનાથી જે કાંઈ તુકશાન થાય છે તે ધણે ભાગે અકસ્માતને લીધે જ થાય છે એકાદવાર એવો અકસ્માત બને અને સામુજી સાંત રહે તોજ તહેમને સમજાય કે સાંત રહેવાનું ફળ કાંઈ ઓરજ આવે છે વહુ બિચારી તરતજ સમજી જાય છે કે સામુજી કેટલાં ભારાં છે ! અને આવા એકાદ પ્રત્યક્ષ પછી એ વહુ વધુને વહુ દગ્ગરવાળી બને છે

પતિ સાથે બહાર નીકળવાનું સફાળ્ય એને ભાગ્યે જ પ્રાપ્ત થાય છે અને કાન્ય પતિપત્ની સાથે બહાર નીકળે અને બનેને એકજ રથાને જવાનું હોય તોપણ રસ્તામાં

બનેથી સાથે ચાલી ન શકાય, ઓઝામાં ઓછું
પાંચથી સાત શીટનું અંતર તો બને વચ્ચે
હોવું જ નોંધ્યો-રાખવું જ પડે ! સાથે ચલાવને
કદાચ સામુજીને ખબર પડે તો વળી પાછુ
કંઈ નહું જ દુઃખ સહન કરવાનું માથે આવી
પડે ! ગાડીમાં કે મોટરમાં બેસીને જવાનું હોય
તો પણ એ પતિ-પત્નીથી સથિ એક જ બેઠક
ઉપર ન બેસી શકાય, આ આભડ્ડેટ ક્યાં
સુધી રહેશે ! આ તો 'ઓ' છે અને હવે
તો અરપૂરણેને પણ સાફ માન મળે છે !

હિંદુ સમાજને આજે એવાં માળાપોની
જરૂર છે કે જે પોતાનાં છોકરાને અને તેની
પત્નીને ભઈ એકજ હિંચકા પર બેસી આનં-
દથી બૂલી શકે, છોકરીને અને તેના પતિને
પણ એટલી જ છુટ, ભાવ અને સહાનુભૂતિથી
સ્નેહબૂલે બૂલાવી શકે. આજે આપણને એવાં
માળાપની જરૂર છે કે જેઓ પોતાનો પુત્ર-
પુત્રી, પુત્રવધુ કે જમાઈ તેમજ સમાજની
દરકોઈ નાનામાં નાની કે મોટામાં મોટી
બક્તિ સાથે જગત સંકાય સિવાય પૂર્ણ
સમજ અને સહાનુભૂતિથી પોતાના વિચારની
લેવડેવડ કરી શકે પુત્ર કે પુત્રવધૂની વચ્ચે,
પતિ કે પત્ની વચ્ચે, મા-દિકરી વચ્ચે, બાપ
દીકરા વચ્ચે. માળાપ અને બાળકો વચ્ચે
આવતાં કેટલાય ખોટાં બંધનો જે આજે
આપણે ત્યાં અસ્તિત્વ ભોગવી રહ્યાં છે તે
સર્વેને ફગાવી દેવા માળાપોએ તૈયાર થવું
નોંધ્યો અને તેમનાં બાળકોને પણ તે માટે
કટિબદ્ધ કરવાં નોંધ્યો. અને કોઈ તૈયાર ન થાય
તો યુવકો તો છેજને ! એ ખોટાં બંધનોએ જ
આપણા માનસને ગુલામ અને કાયર બનાવી
દીધું છે. આ બંધનોથી જ આજની યુવતીની
વિચાર-શક્તિ હણાઈ ગઈ છે, એમને ખીલ-
વાનો એમના બક્તિત્વને વિકાસ પામવાનો
સંપૂર્ણ અવકાશ એ દરેક માળાપની
પરમ પવિત્ર :

પ્યારા ! ચાંદની રેલાવ.

પ્યારા ! આલોસાની પાળ

પર તું ચાંદની રેલાવ...

તુજ અમીઝરણાં વરસાવી,

અમ હૈયું હેલે ચઢાવી,

ચેલો શીત સુગંધી લાવ,

પ્યારા ! ચાંદની રેલાવ...૧

અમ સુખ ઉરોને જગાડી,

રસ આનંદ રેલાવી;

બોમને બોમ તું ઉજવાળ,

પ્યારા ! ચાંદની રેલાવ...૨

ઉરડોલક ભરતી આશુ,

નવધોવન તું પ્રસરાવી;

તારા રાસ તું બેલાવ,

પ્યારા ! ચાંદની રેલાવ...૩

સરવર કથીરમથ કરીને

અવની પ્રગટ કરીને;

તાફે આનંદ-તાંત્ર બતાવ,

પ્યાગ ! ચાંદની રેલાવ...૪

અમ તપ્ત ઉરોને શમાવી,

અમ શાન્ત ઉરોને સતાવી;

તવ હિમ શાં અમૃત પા,

પ્યારા ! ચાંદની રેલાવ...૫

ટપકાવ તું રસ અમીધાર,

પ્રસરાવ પ્રકાશ સંસાર :

અખંડ કિલોલ તું જમાવ,

પ્યાગ ! ચાંદની રેલાવ...૬

ત્રિભોવન માં પાદેખ

ડોંગેરનું બાલામૃત

છોકરાઓ માટે પુષ્ટીકારક દવા છે, તે નબળા અને સુકાઈ ગયેલાં છોકરાંઓને સાબં કરે છે. આ બાલામૃતમાં છોકરાંઓના હાડકાં મજબુત કરવાની ચીજો સમાયેલી છે. મધુર છે.

મુકરાલ

શ્રી. જયન્ત દે. વ્યાસ

“શીરીય ! એજ પેલો જુનો છાંઈ કેદી
ચૈદ ‘વર્ષ’નું લાંબું એનું જોલજીવન છે. હજુએ
કેટલા એવા કુખી વર્ષો આ બેલાન રિયતિમાં
તેને પસાર કરવા પડશે ” અખડુલે સત્તાપાદો
ને બેદરકાર પણ મગફળી અવાજે કહ્યું.

તેઓ ન્યારે સળીયા પાછળ ફાટેલ કુડતા
નીચે સંતાડેલ ચીરાયેલા હૃદયના કેદી પાસે
પહોંચ્યા કે તરતજ એનિજીવ કેદીએ પોતામાં
જીવ આપ્યો. મનુષ્ય સંચારના અવાજથી તે
ખીધા. શિરિષે પહેરેલાં સુસજ્જ લપકાદાર કોટ
પાટલુન ને હેટમાંથી આવતા તેણે એક રાક્ષસ
જોયો. તેના ઝગમગોયા સાફ જોડા અને પગ-
રવમાંથી કેદીઓની કારંખી ચીસ સાંભળી. તેણે
આંખ આડા હાથ ધર્ધા અને એક અધારા
પૂણામાં ભરાઈ બેઠો.

સ્વદેશી શરીરને પરદેશી વચોથી ઢકેલ
સાહેબને આ જોઈ નવાઈ લાગી. બધા કેદી-
ઓથી નીરાળી આ કેદીની વર્તણૂકથી તે અજ-
બૂબ થયો. વિલાપતના ઉઝળા લુગડાંને અજ-
વાળામાંથી હજુ પંદર દિવસ પહેલાં જ ‘બાર-
એટ-લેડ’ની પદ્ધતિને વરી દિંદ આપ્યો હતો.
વિલાપતના વિદ્યાર્થીજીવનમાં ફરતાં તેણે જવા-
બદારીની અચક્ષ્ણ કડવી કુનિયા જોઈ નહતી.
શીશુવયમાં વિલાપત જઈ ધારાસાઓ ચવાનાં
સેવેલાં સ્વપ્નો તેણે સાચા થયેલાં જોયા હતાં.
પિતાને વગર મહેનતે વારસામાં બાપદાદા
તરફથી મળેલાં મોટાં ખેતરો અને અઘળક
દ્રવ્યનો એ પણ પિતા પછીનો વારસદાર હતો.
ઘાઈજીવનમાં પૈસાની ઉડતી ઊલોએ તેને
શેનીએ ખોટ જણાવવા દીધી નહોતી. આવા
ઉઝળા પસાર કરેલ દિવસોમાં તેણે અધારાં
જોયું નહતું. અજવાળામાં ન જોયેલું આજે
તેણે અધારામાં જોયું. તે નિસ્તબ્ધ ઉભો.
જોયેલું ચિત્ર એ મયો. પિંદેશી પંડોનીચે

ધકકતું દિંદી હૃદય દયા અને હૃદયની બળત-
રાથી દ્રવ્ય અને ઉકળ્યું. કુખીની વીતક કયા
સાંભળવા તેના હૃદયમાં ઇચ્છા ઉગી.

અખડુલે કેદીને પાસે આવવા ઇશારત કરી
પહેલાં તો તે સમજ્યો નહિ. “આમ આવ”ના
અવાજે તેને વિચારમાં ફેંક્યો. એકાએક તે લુપ્ત-
કતે શરીરે સમજ-શક્તિના ઉછાળા સાથે તે સ-
ળીયા પાસે આવી ઉભો. બેલાન સમજ-શક્તિના
નવા પણ મોડા જન્મે તેના બેસેલા ને મરી
ગયેલા મુખ ઉપર આંખું બચાનક સ્મીત
આપ્યું બધી આંતરિક શક્તિઓ કચડાયા
પછી પણ મનુષ્યના મોડા સદચારે મૃત શક્તિઓ
કેમ જીવંત બની એકાએક ઊછળી ઊડતી હશે ?
મનુષ્ય સાદ અને સદચારમાં એ જન્મુ છે. હવે તેની
પાંગળી નિજીવ શક્તિઓમાં જીવ આવતો હતો.

“તાઈ નામ શું ?” અખડુલે ધોમેથી તેને
પૂછ્યું. “સાહેબ, પંદર ” કેદીએ જવાબ
દીધો. આ સાંભળી શિરિષ અવાજ થયો. તે
ઠાંઈ સમજ્યો નહિ. પંદર તો તેનો દાઝરીનો
નંબર હતો. દાઝરી વખતે તે દંભેશ પોષારતો.
પછીવાર પછી કેદીએ સ્મૃતિના એક આકર
આંચકા પછી તુટતા મળદોએ બોલ્યો, “ના...
ના...ના...હું...દે...દે...ઉ...ઉ...હું” કેદીનું
નામ રેતું હતું.

માનસિક રિયતિને આટલા અધઃપતને
પહોંચાડનાર કારાવાસ તરફ શિરિષને તીર-
સ્કાર હત્યો. મનુષ્ય ખીળ મનુષ્યના જીવનને
નીચોચી નાખવાને કઠળાટીયા તોપ ને જન્મકો.
વિમાનો ને ઝેરી વાયુઓ કરતાં પણ વધારે
બચાનક અને મુગ્ધાચંદ્ર કારાવાસ સજીવા
માટે મનુષ્ય શક્તિને ચાપ આપવા લાગ્યો.
પોતે પણ તેમાંનો એક મનુષ્ય છે એ વિચારે
તેને તેના પર ધિક્કાર હત્યો. મનુષ્ય તરફ
તેને સુત્ર ચડી. તે અજગવ્યો, “યંત્ર તો

હતો, વખતના વહેવા સાથે તેના ગાનની હલક
જે નીચે ચલી અને તે વધારે તત્ક્ષીન દેખાતો.
તેને જોતાંજ દેખાતું કે તે દુઃખ અને હર્ષના
કડવા મીઠા અદિલનોમાં અથડાતો હતો. ચી-
મળાએલ ખાકાવાળા કપોલ પર મુકાએલા
અને વહતા અશ્રુખિંદુઓ તેની સાક્ષી પૂરતા.
ગાતો ગાતો તે એકદમ અટક્યો. પણ અટક-
વાની સાથે જ તે પાછો શુલ્ક સ્વરે ગાન
સાથે નાચી ઉઠતો. વર્ષોની એની એ ધૂન
હતી, એ ધુને નેને ધણીવાર વાંસા પર લોહોની
રોળા ફોડી નવરાગ્યો હતો પણ એ ધૂન એ ભૂલ્યો
નહોતો. એ શું ગાતો હતો એ સમજતું નહિ
પણ ધણીવાર છુટા છવાયા.. આકાશ... ખળ-
ખળ વહેતો ઝરો... વૃક્ષ... પંખી... સ્ત્રી... એ
ચમ્પો કાને અથડાતા આ તેનો આત્માનો
અવાજ હતો. એ સૌ માટે તે ઝંખતો. બૃક્ષ
આકાશ, વહેતો ઝરો, વૃક્ષ, પંખી, સ્ત્રીની
ખતેલી દુનિયાથી એ દૂર હતો. આ સૌ માટે
તેની નાની બાંસો ફેતો ચાર દિવાલો વચ્ચેની
દુનિયામાં ખૂબ એ ભમતો પણ એ ભમણામાં
આ સૌને જોડવા લાંબા હાથ કરતો ત્યારે
દિવાલ સાથે તે અટકતો. વિદ્યુત સરખી આ
દુનિયા સરી જતી અને સામે જ એ ભોંત
ભાન થતા જોતો, પાછો ભાન ગુમાવતાં એ
રહતો અને આંસુ વાટે બધું દુઃખ બહાર
વહેતું. ગાનના લહેકાની મીઠી સ્મૃતિ પાછી
તેને નચાવી ફાટી બહાર આ દુનિયામાં લઈ
જઈ આનંદમાં લાવતી પણ આ ગાનની ધૂન
વિરમતા પાછો એ જડી ભોંતમાં બીસાઈ

જતો. આ સ્થિતિમાં ત્યારે એને સૌ જોતાં
ત્યારે તે ગાંઠા છે કે કાલો એ પારખતું સૈને
મુજબતું, પણ આ કાલું મંદપણ જ તેનો આ
જીવંતી કપરમાં જીવાડો રહ્યું હતું તેની કાઠને
ખબર નહોતી.

શિરિષ આ ચિત્ર વધારે વાર ન જોઈ
શક્યો. અબ્દુલ ને શિરિષ આગળ આસ્થા.
આજેજ જોર અબ્દુલ અને ધારાશાસ્ત્રી
શિરિષ બંને મિત્રો મુગે મોઢે છુટા પડ્યા.

શિરિષ ઘેર આગ્યો. પડછાપા જેમ દુઃખી
દેવનું ચિત્ર, હૃદય વીંધતું જાન અને મુગે
કારવાસ તેની પૂઠે હતી. કાનમાં જાનનું જ
ગૂંજન, મગજમાં દીન દેવનાજ બળકાર.

શિરિષ બોલી ઉઠ્યો, "જગતને ચોખી
નિશ્ચય પરિષદ બરવા અવકાશ છે. કારવાસ
જેવા મુક-શબ મટાડવાની કાને પરવા પડી
છે ?" x

x અગ્રેષ્ઠ ઉપરથી

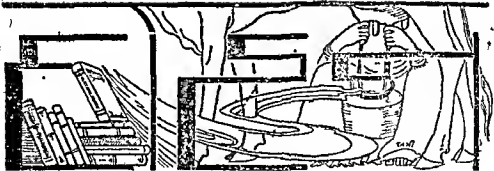
આંખના ખીલકલું કાપી
નાખી ચમકારીક રીતે આંખની
રેશની વધારે છે ચરમા ઉતારે.

ફરેક દવા વાળા વેચે છે ઉપરાંત:—

૧. એમ. નાનાલાલ સોપાનીવાળા.
બુલેશ્વર કબુતરખાના, સુંબઈ-૨.
૨. નરોત્તમ શીરધર કુંડ.
દવાવાળા બુસા મસ્જીદ, સુંબઈ-૨
૩. ઓરીયેન્ટલ મેડીકલસ્ટોર્સ
આનંદભૂવન પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુંબઈ-૨

ખાસ સ્ત્રીબોધનો એપ્રિલનો અંક
આ માસિક પત્રનો સ્વ. પુતળીબાઈનો ખાસ
સ્મારક અંક કરવા અમે ઇચ્છીએ છીએ
તે માટે અમારા લેખકોને તેમની રસવાનગીઓ
મોકલી આપવા વિનંતી છે.
એડ્રેસ : શ્રી કેશવપ્રસાદ સી. દસાઈ.
ધુ. જૂહુ. (શાન્તાકુંડ ઘરને)

સ્ત્રીઓને શું દુઃખ છે ?

[જ્યેષ્ઠ માત્ર ઉપદેશ શ્રીમત વર્તેની અને કેળવણી કુટુંબોની સ્ત્રીઓનાં જ જીવન જોવાં છે એવાં ધણાં માણસો પૂછે છે કે સ્ત્રીઓને શું દુઃખ છે તે નકામી ખમાખૂમ કરે છે? એનાં માણસોની આંખો ઉઠાડવા હાલના જમાનામાં જ બનેલા થોડા દાખવા આપ્યા છે. આ દાખલા કાંઈ છૂટાછવાયા કે બનતા નથી. સમાજના બધા ધરોનો ડાકાધી અભ્યાસ કરતાં એવા તો દહારો !! જડશે "એ દહાર તો ગયા" એમ ની બેસવાની કાંઈ બૂલ કરે નહિ]

૧

કમળા સારી રિયતિનાં માઆપની ચાલાક દીકરી છે. શાળામાં બહુ સારો અભ્યાસ કરતી હતી. તેમની યાતિમાં છોકરીઓમાં બહુતર ઝાણું છે એટલે સૌ માનતાં કે નાતનો ઈજ વર તેને બાગે આવશે કમળા પછી તેવાજ કાડ સેવતી. પણ દુર્ભાગ્યે તેની મોટી બહેન કાંઈ અસાધ્ય રોગમાં સપડાઈ દાકતરોએ જાહેર કર્યું કે તે મરશે તો નહિ પણ જિંદગીજર ખાટલાવશ રહેશે, બહેનનો વર કાંઈ ખાટલાવશ સ્ત્રી સાથે બાકીની જિંદગી કાઢવા તૈયાર નહોતો, એણે તો ફરી લગ્ન કરવાની તૈયારી કરવા માંડી આ ખુબ જ બહુતાં જ કમળાના માઆપે યુક્તિ શોધી કાઢી જમાઈને નવી સ્ત્રી મળે અને પોતાની માંદી દીકરીને શોકનું સાલ વેઠું ન પડે એટલા માટે કમ-

ળાને જ મોટી બહેન ઉપર શોક તરીકે પર-જાવવાનું નક્કી કર્યું. કમળાએ ધણી આજીજી વિનનિઓ કરી પણ બધું નકામું ગયું. એના મનના કાંડ મનમાં જ રહ્યા અને આધેડ ઉમરના બનેવાના સસારનો તૂટેલો તાર ફરી સાધવા કમળાનું બલિદાન દેવાયું.

૨

જમનાના લગ્ન પછી તરત તેની માને અને સાસુને કાંઈ નજીવી બાબતમાં તકરાર પડી. અને લઈ જમનાને એની સાસુ તેડાવતી નથી સમજી માણસોએ વચ્ચે પડી સમાધાન કગવવા બેસતી કર્યો. પણ સાસુ કહે છે કે "દીકરીની માનું લોહી લવડું કહેવાય. માટે મારે પગે પડી જમનાની મા માફી માગે-તો હું એને રાખું. બાકી મારે ગરજ નથી" જમનાની મા કહે છે કે "મારી દીકરીનું કાળિયો ધાન કાંઈ મને વધારે નથી પડતું. સાત વખત ગરજ હોય તો એની સાસુ આવીને તેડી જાય નહિ તો ભલે મારે ઘેર રહી." જમનાનો વર તો શ્રીમંત માઆપનો લાકડામાં ઊઠેરેલો દીકરો છે. એનામાં જાતે કમાઈ પત્નીનું પૂરું કરવાની શક્તિ કે હિંમત નથી. એટલે બે મૂર્ખ, હઠીલી સ્ત્રીઓના મમત ઉપર જ જમનાની જિંદગીના સુખનો આધાર છે. જ્યાં સુધી બેમાંથી એક પણ મમત ન ઊઠે, ત્યાં સુધી એના સસારની હોળી સળગ્યા જ કરવાની.

૩

ગોદાવરીને દુર્ભાગ્યે તેની પત્નીસેક વરસની ઉમરે તે વિધવા થઈ. કાંઈક સરકારને પરિ-

મામે અને કાંઈક નવા જમાનાના વાંચનને
ધિ તેનામાં દિમ્ભત આવી અને તેણે પતિની
પાછળ વાળ ઉતરાવવા દહતાથી ના કરી.
મેના સાસરિયા પોતાને મુઠ્ઠામાં ખપાવતાં
નટલે જોરજુલમથી વડુના વાળ ઉતરાવી શક્યાં
હિ. પણ તેમ દીકરા પાછળ વડુ સુતક ન
તારે તે સહન ન થયું. આથી ગોદાવરીને
દહતિસર બહિષ્કાર કરી ક્યો ધરમાં એની
મેડે કાઈએ બોલવું નહિ એવો સખન દુકમ
પીકવ્યો. જમવા વખત એની થાળી પીરસી
મેકાંત ઓરડામાં મૂકી આવી ને ત્યાં એકલાં
ભી લેવાનું. સુતકી ગણી અને પાછિયારે,
વસેવામાં, રસોડે અકકવાની મનાઈ કરી. ગોદા-

વરીની બહેનપણીઓ કે સર્વાંગદાહાની ભીએને
સાસુ જોમરેથી જ પાછી વાળતી છે. નોકર-
ચાકરોને પણ એની થાળી માંજવાની કે
કપડાં ધોવાની સખત મનાઈ છે. એવીસે
કલાક એકલી એ બેસી રહે છે નજરકેદ
બોમવનાર કદી જોવી જ એની સ્થિતિ છે.
પિયરમાં એને કાઈ નથી. આપણાં સંયુક્ત
કુટુંબોમાં તો વિધવાઓ પણ મુખેથી જીવન
વીતાવે છે, એમને સ્વાશ્રમોમાં જવું પડતું નથી
એમ માનનાર વ્યક્તિઓ કહેશે કે ગોદાવરીએ
શુ કરવું? સમરત સ્ત્રી જાતિના અપમાનરૂપ
વાળ ઉતાવળના રીવાજને નમતું આપી સાસ-
રિયાની મહેરજાનીની બીખ માગવી, કે પોતાના

જાહેર પ્રજનો મિત્ર નં. ૧

એ છે બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ કાર્પોરેશન-જાહેર પ્રજનો મિત્ર નં. ૧ એ તમને, મને કે દરેક જણને
મદદ કરવા ખડે પગે તૈયાર છે. જમે તે માવ પણ તમારા પુત્ર કેળવણી પામે અને જીંદગી-
માં સારી જરૂઆત કરી શકે તે માટે—અને તમે પણ તમારી વૃદ્ધા અવસ્થા મુખ્યેનમાં
આગવાની ખાતરી રાખી શકો તે માટે વ્યવસ્થા કરવામાં તમને મદદ કરવા હમેશા એ હાજર છે.
જ્યારે તે તમને મળવા આવે ત્યારે એને મળવા અને આવકાર આપવા ચુકરો નહિ તમારી
થં થું જરૂરીયાતો છે તે એને જણાવો અને એ તમારું ભાવિ સજામત, ચિંતા મુક્ત અને મુખ
એન બધું જનાવવાને સૌથી વધુ માફક આવતો માર્ગ મુજવો.

બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ લાઈફ એશ્યુરન્સ સોસાયટી લી.

બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ બીલીંગ હોન'બીરોડ, મુંબઈ.

દિંદમાં જીંદગીના વીમાની સૌથી જુની સંસ્થા.

દરેક પોલીસી ધરાવનાર નફામાં હીસ્સો ધરાવે છે

નિશ્ચયમાં હદ રહી પેદાતિસરનો બહિષ્કાર સહન કરી નજરકેદની સ્થિતિ ચલાવી લેવી !

૪

રાધાની યાતિમાં મોટી પહેરામણીનો રિવાજ છે. તેના આપે જિંદગીભરની કમાણીની મૂડી ખરચીને ઉપરથી દેવાં કરી તેને 'કુલીન' કુટુંબમાં પરણાવી હતી. પણ લોભી માસુ-સસરાની માગણીઓનો પાર જ આવતો નહિ. ગિચારો આપ મહામુશીબતે મામીતાનો એ માગણીઓ પૂરી પાડતો પણ આખરે એની શક્તિનો અંત આવ્યો અને તેથી નવી માગણીઓ તેનાથી પૂરી પાડી સકાઈ નહિ. સાસુસસરાના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. તેમણે રાધાના આવડિયા વરને ઉછર્યો. સગામાં રાધાને તેણે બહાનું કાઢી લાડીને ભાર માર્યો. સારે કે માઠે લાગ્યે રાધા ગરી તો ન ગઈ, પણ જિંદગીભરની અપંગ યર્ષ ગઈ. "કામ-કાજ કરે નહિ ને બેડીબેડી ધાન ખાપ તે વહુને શું કરીએ ?" કહી રાધાને સાસુએ ખીચેર ધકેલી દીધી ને દીકરાને નવી વહુ પરણાવી. તલમાત્ર પણ વાંક વગર વીસ વરસની ઉંમરમાં સસાર પરવારીને ઉપરથી અપંગ બનેલી રાધાને શું કુઞ નથી ?

૫

લલિતા શ્રીમંત માખાપની એકની એક લાડકી દીકરી હતી. ધરમાં વૃદ્ધ દાદીમા હતાં તેમને લલિતાનું લગ્ન મહાલવાનું, એનાં છોકરાંને રમાડવાનું બહુ મન હતું. બે પેઢીને રમાડીને એ ધરમાં નહોતાં, લલિતા સ્વ વરસની યર્ષ ત્યારથી એમણે ઉતાવળ કરવા માંડી. અને બાર વરસની યર્ષ તો એમની ધીરજની હદ આવી રહી એટલે માખાપને ના છૂટે લલિતાનું લગ્ન કરવું જ પડ્યું. ધરની શ્રીમંતાઇને યાજ્ઞતા ઠાક્યા લગ્ન ચર્ચા અને દાદીમાના ઓરિયો વીર્યો. પણ પછીખરી શ્રીમંત કુટુંબની દીકરીઓ જેવીજ લલિતા ચરીરે નબળી હતી તે હકીકત પર કોઈએ ખ્યાન આપ્યું નહિ. યોદ્ધે વરસે પહેલા જ બાળકના જન્મ વખતે ગિચારી લલિતા મૃત્યુ-

ચરણ યર્ષ. ગમે તેમ પણ દાદીમા તો લગ્ન મહાદર્માં ને !

૬

જ્યાનું લગ્ન માંદા વર જોડે કરવામાં આવ્યું. એના બાપની સ્થિતિ મરીત હતી. નાતરીને લગ્ન કરવાની એની શક્તિ નહોતી. પણ એના એક મિત્રે સ્નેહ કર્યો અને તેમાં ખૂબ કમાણો, એટલે જ્યાના બાપને લગ્નનું ખરચ ધીરવા દા કહી. આવતે વરસે મિત્રને ખોટ જાય ને ખરચ આપવા ના કહે તો ? અને આ વરસે તો માંદા વર સિવાય બીજો કોઈ મરતિયો કુંકી નાતમાં હતો જ નહિ. વરના દાકતરે જ્યાના બાપને ચેતવણી આપી. કોઈ નહિ તો એક વરસ પછી લગ્ન કરવા કહ્યું. (કારણ કે તેમની ખાત્રી હતી કે એ વરસ દહાડે જીવવાનો જ નથી) પણ વરસ પછી ખરચનું શું કરવું ? જ્યાના નસીબમાં જે હોય તે ખરું. એમ માની વરને ખાટલા-લામાંથી બેચી દાદી જેમ તેમ બેસાડીને જ લગ્ન કયું. કહેવાની જરૂર નથી કે બીજે મહિને જ્યાને હંમેશની ઓશિયાળી નિરાધાર બનાવી વરે આલોકની ધાત્રા પૂરી કરી. હવે યોદ્ધ વરસની જ્યાને તો ગંધી આશા ઉમંગ તણ દઇ સાધુ જીવન ગાળવાનું !

અને લોકો પૂછે છે કે સ્ત્રીઓને શું કુઞ છે ? ('ભગિનીસમાજ પત્રિકા')

સરોજિની મહેતા

ધરમાં સહિસલામતી

લેખક : દાકતરકાકા

આજ કાલ ધરમાં અને બહાર અકસ્માતો એટલા વધી ગયા છે કે સાધારણ રીતે વિચાર કરીએ તો લાગે કે આમાંના ધણા અકસ્માતો અટકાવી શકાય. આના માટે હું Safety first Associationમાં ગયો હતો. તે લોકોએ નાના લેખો જુદા જુદા કાલ્યા છે તેમાંથી ધણા ખરે ભાગ અને થોડા ઉમેરા સાથે અહિં લખું તો મારી વાંચક બહેનોને જરૂર ફાયદો થશે.

બાળકની સહિસલામતી

માતા-તેની ટેવો ધરનાર.

માતાને જિન્દગીની મોટી બહોલ એક જ હોય છે કે તેના બાળકો સચકત, તંદુરસ્ત અને મજબુત થાય. માતા એ કુટુંબની, બાળકની અને દેશની ટેવો ધરનાર અમૂલ્ય હથિયાર છે.

બાળકોની જિન્દગીની શરૂઆતથી જ માતા તેમના શરીર, અને વ્યક્તિય ધરે છે જેથી તે બાળકો જ્યારે મોટું થાય છે ત્યારે એક બળવાન અને ઉપયોગી વ્યક્તિ થાય છે જે જિન્દગીમાં જરૂર જ ક્ષેત્ર પામે છે.

હોકરોએને સારી ટેવો પડતી નથી કારણ કે તે લોકોને સારી ટેવો પાડવાની જરૂરિયાત સમજાવવામાં આવી નથી હોતી અને સારી ટેવોના ફાયદાથી તેઓ તદ્દન જ અજાણ હોય છે. પણ તેમને સમજાવવામાં આવે તો બહુ જ ઉમંગથી શીખે છે, અને એક વખત સમજ પડે પછી તુરંત જ સારી ટેવો ધણી જ સહેલાઈથી અને ઉમંગથી પાડે છે.

વિચારશીલ માતા એ બાળક માટે અને દેશ માટે એક અમૂલ્ય વ્યક્તિ છે. તે બાળકોને દરેક કારણો સમજાવે છે, તે સમજાવતાં પહેલાં પોતે સમજી કાઢે છે અને બાળકોને ખતરો તેઓ શીખે ત્યાં સુધી શીખવવામાં જ કરે છે. આવી રીતે કેળવાયેલા બાળકો વિચાર કરતાં શીખે છે.

નીચેની બાબતોથી “બાળકની સહિસલામતી” વધારી શકાય અને માતાને બાળક પ્રત્યેની અનેક ચિંતાઓ અને મોટા ખર્ચો ઓછા થશે અને ગંભીર અકસ્માતોથી બચી શકશે.

ખોરાક:—બાળકના પહેલા વર્ષમાં ખોરાક ખરાબર આપવાથી “બાળકના શરીરનો પાયો” નાખી શકાય છે અને ખોરાક ખરાબર આપવા માટે ખાસ અનુભવી દાકતરને પૂછવાથી માલમ પડશે પણ નીચેની બાબતો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી.

- ૧) સારો કુદરતી ખોરાક ધણો જ સારો છે.
- ૨) ખોરાક ખરીદતી વખતે સારો, તાજો અને ચોક્કસ ખોરાક ખરીદવાની ખાસ ધાન્ય રાખવી

૩) ખોરાકને ખરાબર રીતે ઢાંકેલા રાખવો. ખાસ કરીને મીઠા ખોરાક ઢાંકેલા જ રાખવો; કારણ કે તેને જંતુઓ અને માખીઓ-લાગે અને આ રીતે ગંભીર રોગનાં જંતુઓ ખોરાકને લાગે.

૪) જે ખોરાકથી માખીઓ આવવાનો સંભવ હોય તેવી વસ્તુની ખાસ દરકાર રાખવી. કાળીયા પર માખી બેઠેલી નથી તેની ખાસ કાળજી રાખવી બાળક ખાતું હોય તે વખતે માખીઓ ખરાબર ઉઠાડવી. મોટું જમતા પહેલાં ખરાબર ધોવું, કારણ કે મોટા ઉપર અને મોઢામાં ધણી જ જંતુઓ હોય છે. જે માખીને બદલે મધમાખી બેઠી હોય તો તેનાથી ગળરાવું નહિ અને તેને ઉઠાડવી નહિ પણ બેસી રહેલા દેવો એટલે એ એની મેળે ઉડી જશે. મધમાખી જ્યારે ચીકાય અથવા મકરાય ત્યારે જ કરડે છે. બાળકને આ ખાસ કહી રાખવું.

૫) પાણી અને દૂધ ઉકાળીને જ પીવું. દૂધ અને પાણી મારફત આંતરડાનાં ધણી લાયકર રોગો થાય છે અને આ રોગોના જંતુઓ પાણી અને દૂધને ઉકાળવાથી મરી જાય છે.

૬) બાળકોને જે તે પાંદડાં કે ફળ ખાવા દેવાં નહિ કારણ કે કાર્મ એરી હોય છે.

૭) ક્યાનો કાર્મપણ જાનના ખોરાક ખાતા પહેલાં દીન ઉપસી આવ્યું છે કે નહીં તેની ખાસ કાળજી રાખવી તે દીનમાંથી ખોરાક કાર્મ પણ કાર્મ વાટે બહાર આવે છે કે નહિ તેની તપાસ કરવી. જે આ કાળજી ના રાખી હોય તો “ટોમેઈન” નામનું ઝેર પેટમાં જાય અને દાહનશર જિન્દગીનું જીવન ખતમ થાય.

૮) ગંધનાનાં વાસણ સાફ રાખવાં અને વખતોવખત ગરમ પાણીથી ધોવાં. પિત્તળનાં વાસણોને વખતો વખત ક્લોર કરાવતા રહેવું; ક્લોર કરાવવામાં કરકસર કરવી નહિ.

૯) ઘરને કચરો ઢાંકણાવાળા વાસણમાં ભરવો જેથી માખીઓ બહુબહે નહીં અને કચરાનાં જંતુઓ આખા ઘરમાં ચોટાડે નહિ. અને આ વાસણને વખતો વખત ખરાબર સાફ કરવું જેથી તેમાં વાસ આવે નહિ.

તા. ક:—સમજ ન પડે તે દાકતર કાકાને પૂછવું. [સગિની સમાજમાંથી

કુમારી ન્યુથિકા રેના હેયાના ધુન્નરા

શ્રી ભગીરથ મહેતા

મી રાંનાં ગીતાની આજે સમજૂતી સાંપડી.

અમદાવાદના શારદામંદિરમાં કરેલી પ્રાર્થનાઓથી માંડી, ગઈ-કાલ સુધી રવામી આનંદના આશ્રમમાં તેમની સાથે પ્રાર્થનાઓમાં ભાગ લઈ મીરાંના ગીતોનાં ગુંજન કર્યાં છે. એવું પણ નથી કે એની મને સમજૂતી આપનાર કોઈ શિક્ષક મારી પાસે નથી જેને જાણવું હોય તેને જ્ઞાન આપનાર કયાંક હોય જ, દસ્ય રીતે યા અદસ્ય રીતે.

આજે એ કણ્ઠકાત કરવી આવશ્યક લાગે છે કે શાયદ હું મીરાંને. સમજ્યો હઈશ-સમજવા મધ્યો હઈશ તો પણ મારી છુદ્ધિથી જ માત્ર.

પરન્તુ છુદ્ધિ એ કઈ ચીજ છે? દેવાના પડેપડ ખૂલી જાય ત્યારે છુદ્ધિનો દિસાખ ક્યાં?

કલા ત્યારે અંતરને સમજાય ત્યારે એ સમજાઈ ગણાય.

મીરાં ગીતો પણ મેં સાંભળ્યાં છે. અનેક વેળા મેં શ્રેષ્ઠ ગાયકોને રસપૂર્વક સમજવા પ્રયત્ન કર્યો છે, ત્યાં મીરાંશ છે અવજત, પરન્તુ તેમાં આત્મા ન હોય તો લાવવો ક્યાંથી?

માત્ર અવાજ એ કઈ ચીજ છે? જેમ ગોઠવ્યા વિનાના, વાક્યમાં યથાયોગ્ય સ્થાને એસાડ્યા વિનાના શબ્દો હોય છે તેવા છે દયા વિનાનો મીઠો અવાજ અનેક સંગીતગોને!

પરન્તુ કુમારિ ન્યુથિકા, હા, કુમારિ રેની વાત જુદી છે. શું કામજ અવાજ! અને કામજ અવાજની સાથે અદૈત સાધના કુમારી રેના દેવાના ધુન્નરા! ત્યારે કુમારી રે ગાય છે "મત્" માનવીને પરણીને તે હું થુ કરું, જે જીવે ને મરી જાય. હા: એનો કંઈ અર્થ છે ને હું કિરતારને પરણું, તો " અને ત્યારે લાગે છે કે કુમારી રે ઈશ્વર સાથે અંકુશ સાંધી રહી છે.

જસ અહોજ સર્વ શ્રેષ્ઠ કલાની કસોટિ પુરી થઈ.

અને ત્યારે મેં પૂછેલા કુમારિ રેના મારા પ્રશ્નો અનુત્તર જ ગલા ત્યારે મને હઈ ન થયું. હું તો મારી અને કુમારી ન્યુથિકા રેની વાતચિતમાં તેમને પૂછો પહેરાવનાર કિશોરીની અમારી વાતમાં ખલેલ પડે છે કે નહીં તે વિષેની બેદરકારી જોઈ, કુમારી રેના પ્રશ્નસંકો જોઈ આંખો બનતો બીજાં જોને તેમના શુભ દર્શનમાં દહાવ લેવા દેના દુર ખરેખર.

ચોતે જે અનુભવે છે તે અનુસરને ઉતારી દેવાના ધુન્નરાના દર્શન હઈ બીજામાં ધુન્નરા પેદા કરાવી શકે તેવી સાચી જાણ એની કને છે તે કુમારી ન્યુથિકા રે મારા એ ચાર અંગત પ્રશ્નો અનુત્તર રાખે તો શું થયું?

કુમારિ ન્યુથિકા રે વિષે ઝાઝુ લખાયું નથી લખાયું હોય તો નહીં જેવું અને તેનું પણ કારણ હોવું જોઈએ. મને લાગે છે કે તેમના સંગીતનું વણન શબ્દો ઉતારવા અસમર્થ છે.

ઉધરસ એ ક્ષયનું મૂળ છે

વારંવાર થઈ આવતી અને જડ ધાતી બેઠેલી ઉધરસ, ખાંસી, દમ, શ્વાસ, કફ વગેરે દર્દો માટે અનોઝ પૂરવાર થઈ ચૂકેલી અકસીર

ખાંસી નાશક-પીલસ

આજે જ વાપરો

જે વીકણા કફને છૂટા પાંદી જહાર કાઢે છે. દમ અને શ્વાસના રાખત દુમલામાં એ તમારું રક્ષણ કરે છે.

રેડાકોટ—

ધી માય એન રેડારં, દીલ્લી ચકાના.

શ્રી સ્વામીનારાયણ આયુર્વેદિક ફાર્મસી.

ગાંધીરાડ, અંતરવિલાસ હોટલ સામે, અમદાવાદ

ધડાકા! ધડાકા!! ધડાકા!!!

અમારા સોલંકી સોપ ફેક્ટરીના
૫૪૫ M K. માર્કના ધોવાના સાબુઓ
તો હવે ઘરઘરની પ્રથંસાની વાત થઈ
પડ્યા છે

કારણ કે જરી, રેશમ, ગરમ તથા
સુતરાઉ કપડાને ધોવા માટેના સારા
સાબુમાં તેની ગણુના યાય છે

વધારામાં કિંમતમાં સસ્તા હોવાથી
સામાન્યમાં સામાન્ય કુટુંબથી માંડી
મહોદ્દા પૈસાદારો તથા લક્ષ્યાધિપતિઓના
મહેલો સુધી અમારા સાબુઓ ધોવાના
કામમાં વાપરવામાં આવે છે. તેજ તેના
શુણ્ણની પ્રથંસા છે

છેલ્લાં છેલ્લાં અમારા સાબુઓની માંગ
ઘણી વધી પડી હોવા છતાંપણ અમારા
વખત તથા મહેનતના લોગે જનતા તથા
ગ્રાહકોમાં અમારો સાબુ પહોંચતો કર-
વાની અમે ખાસ કાળજી રાખી રહ્યા છીએ.

મળતો સહકારે તેજ અમારા ધંધાની
તથા પ્રમાણિકપણાની નિયાની છે

સોલંકી સોપ ફેક્ટરી

સાંકડીચેરી, લાખાપાડાની પોળ,
અમદાવાદ.

—સુધારો—

“રમ પાડી”ની નાટિકા પેઠઝ ૧૨૩
થી ૧૨૮ સુધીની કાઠી લીધી છે—‘મંત્રી.’

‘જ્ઞાનવર્ધક’ પુસ્તકમાળા’નું ૧૯૪૩

નું પહેલું પુસ્તક છપાય છે

અચલા

તમારા માલની ઉત્તમ જાગ્રખ કરવાની તક
આવો વખત હરવખત આવતો નથી.

આ માસિક પત્રની બેટની પુસ્તક છપાય
છે તે પુસ્તક અનેક વાંચકોના હાથમાં જવાનું
માટે તમે તમારી જાગ્રખ તેમાં આપી સારો
ફાયદો મેળવો

પુસ્તક જાગ્રખની સુપ્રસિદ્ધ લેખિકાનું છે.

કાઉન સાઈઝ એક પાનાના રૂ. ૧૫

„ અર્ધ પાનાના રૂ. ૮

„ પા પાનાના રૂ. ૫

ટાઈટલના ચોથા પાના માટે ભાવ પ્રજાવવો
દરેક જાગ્રખ આપનારને પુસ્તક મફત મળશે
જાગ્રખનું અધુ” એન્વાન્સ લેવાય છે માટે
જાગ્રખ સાથે નાણા મોકલવાં

—: અમારા એજન્ટો —

છવનલાલ એન્ડ સન્સ

લજપતરાય રોડ, વીલાપારલા

અમૃતલાલ ત્રિવેદી : નેશનલરોડ, ઘાટકોપર
માડર્ન પબ્લીસીટી

મેટ્રોજ સામે, અમદાવાદ.

સ્રીઓશ કામલિય

પીગમથા રોડ, અમદાવાદ

ચરમા !!!

ચરમા !!!

સુન્દર અને આકર્ષક ચરમા માટે

એસ. યું. એસ. દવે સન્સ

શુક્ર તથા જ્યેષ્ઠાષ્ઠ ચરમા મશીનરીથી
ખનાવનાર તેમજ વેચનાર.

લુમ્બા મરજીદ સામે—અમદાવાદ

હેડ ઓફીસ
૪/૨૦ બ્રોડવે
-૦૦, ડી. મદ્રાસ

બ્રાન્ચ
દવે બ્રધર્સ
૧/૯ બ્રોડવે
જી. ડી મદ્રાસ

વાળની હીફાજત માટે

હેરઓઇલ વાપરો.
હજારો પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબોમાં કાયમ
વપરાય છે

નેરોલેન હેરઓઇલ તથા તેલ ખના-
વવાનાં એસેન્સ (સુગંધી) મશહૂર છે.
ધી નેરોલેન એજન્સી અત્તરવાળાઃ
વધુ દરવાજા, અમદાવાદ.

દરક

— સ્ત્રી એ એ —

દરક

પાસે રાખવા લાયક છે.

હાલો દ્યો અને ગોળ વાણા વહેંચો.

સ્ત્રીઓનો પ્રસુતિનો સમય કટકાવક હોય છે. તેમજ અસુવ્ય પણુ હોય છે, એ તક તમે સાચવો પછી બહુજ તમાઈજ છે એ ટાળેમ માટે ખોટી ધમાલની કે ખોટી બોળવનારી જાહેર ખબરાવાળી જડીશુટીની જરૂર પડતી જ નથી. મને તેવી કટાતી અને અમારી લાખા અનુભવ પછીની તદન ખાતીવાળી શુદ્ધ ચમત્કારીક આ એકજ "પ્રસવ પ્રસાદ"ની ગડીકી મધ સાથે ચટાડવાથી ફક્ત પાંચજ મીનીટમાં બાળકના દર્દને ચાપ છે. અને તેથી દુ ખમુકા ચર્ષિ ધાંતી પામે છે. પ્રભુનું આપેલું બાળક હાથ પમ હલાવવા માંડે છે. અને ઘર આનંદમય બની ગહે છે. ફક્ત એકજ પડીકી આપી શકાય છે. ખીજીની જરૂર પડતી નથી.

સુચના—“પ્રસવ પ્રસાદ” ચાખી જોવાનું સાદસ કરવું નહિ. ફક્ત પ્રસુતિના છેલ્લા કટ સમયજ વાપરવી (સીવાય કોઈ ચાખસે તેનું આચણુ અગર આંખોઈ હતકવાનો સભવ છે.) માટે સાદસ કરવું નહિ. સીવાય પ્રસુતિ સમય

તા. કઃ—દરેક કુટુંબ પ્રસવ પ્રસાદની પડીકી ધરેધર રાખે તો સોતાના ઘરમાં તેમજ પડોસની ગાંમની કટાતી કોઈપણ બાઈને ચટાડવાથી તમને આશીરવાદ મળશે અને સ્વાસ્થ્ય પરમાર્થ બેઠિ થશે

કામત રૂપીઆ ૫-૦-૦ માં પડીકી ૫) અને રૂપીઆ ૪-૦-૦ માં પડીકી ૪)
મનીઓઈર કરનારનેજ એકસીયું (વી પી કરતા નથી)

ફોરેન મંગાવનારે પોષ્ટેજ માટે રૂ. ૦-૮-૦ વધુ મનીઓઈર કરવું.

તુરત લખો—જી. પી. શાહ. યુ પોસ્ટ અતલવાડા (જીલ્લા થાણા)
બોમ્બે પ્રેસીડન્સી બી બી રેલવે

એકા જીજ્ઞાના કેટલાક ગામડાઓમાં તો બહેનો પાસે પોતાની કાપા ઢાંકવા પુરતા પથુ કપડાં નથી. તેથી તેઓ પોતાના પેટને ખાડો પુરવા માટે બકરાં, ઘેટાં, વાસણો વગેરે ન જેવી કૌંમલે વેચી નાખે છે.

×

કપડાવંજ નજીકના સીંઘાલી ગામના મુખીને ત્યાં કેટલાક હથીયાર અંધ ધાકપાકુઓ આવી મુખી તથા તેની પત્ની અને ખીજાઓને માર મારી રૂ. ૧૦,૦૦૦ની છુટ કરી હતી.

×

ખારસાણિયા રોડેને ઉતરી એક યુવાન, જે ધુવતી ને પાંચ વર્ષનું માળક ધોડાગાડી કરી ગોધરા પાસેના વેજલપુર ગામમાં જતાં રસ્તામાં બદમાસોએ ધોડાગાડી રોકી ને સગર્મા અને મરણુતોલ માર માર્યો. યુવાન અને ખીજા સ્ત્રી અને બાળકને ખુન માર પડ્યો. ધોડાગાડીવાળાની સ્થિતિ મારને લીધે ચિંતાજનક બની હતી. દાગીના આપી દેવા છતાં બદમાસોએ જીલ્લમ ચાલુ રાખ્યો હતો. લગભગ અડી હજારની મતા લુંટી અને ગાડી જાંગી નાખી, સગર્મા અને મંજોર દાલનમાં ધ્રુષ્ટી-તાલમાં ખસેડી.

×

દાલમાં અટકમાં રાખવામાં આવેલા શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પડિત સ્ત્રીઓના જીવન વિકાસને લગતાં કેટલાંક પુસ્તકો લખી રહ્યાં છે.

×

સુરતના કીરપારામ મહેતાના ખાંચામાં એક વિધવા બાઈ યમુના લક્ષ્મણ બાબાજીના આટલા પર દેહો બોમ્બને ધડાકા માર્યો હતો.

×

જામનગર મહાગણીજીનાં નાનાં બહેન સિરોદીનાં રાજકુમારી શ્રી અર્જુનકુવર રાજ્યક્ષાની વ્યાધિથી અકાળ અવસાન થયું.

×

વડનગરના પ્રમુતિગૃહનાં મકાનો માટે શેડ નટવરલાલ મોતીલાલ બાસે રૂ. ૧૦,૦૦૦થી વધુ રકમ ભેટ આપી છે.

×

વડોદરામાં દુર્ગામાર્ગ રા. બમણે અને મહેરનીરસાનામની બાળાઓ દાજીને મરણુ પામી.

ઓરીસા પ્રાંતમાં આવેલી અકગઢ રિયા-યાસતના પદ્મજી મયેલા રાજવીને ધો. સરકારે ગળમની દદ છોડી જવાનું ફરમાવ્યું છે રાજાજી પોતાનાં રાણીજી સાથે રાજધાની છોડી ગયા છે.

×

લાહોરમાં રહેતા નોર્થવેસ્ટર્ન રેલ્વેના વડા તજીખી અધિકારી ડૉ. ન્યુમેનનાં પત્નીને લશ્કરી પેટ્રોલ મેળવવાના અને મોટરનું તેલ કપાતે રાખવાના આરોપસર રૂ. ૫૦૦ નો દંડ અગર ૩ મહીનાની સજા થઈ છે.

×

મકોરે રોડેન રોડ નજીક શેક મક્તલાલ ગગલભાઈ તરફથી સ્ત્રીઓ તથા બાળકો માટેનું દવાખાનું અને પ્રમુતિગૃહ બંધાવવાનું નક્કી થયું છે. તેનું ખાત સુદર્ભ થઈ ગયું છે.

×

મુખર્જીની ઔદિચ સદસ્ય યાત્રિનાં (અસીયા) એક યુવાન બહેનનાં લગ્ન એક વૃદ્ધ શ્રીમંત સાથે ગોડવાયા હતાં. આખી યાત્રિમાં તેનો વિરોધ જાણ્યો. યુવાનો એ લગ્નની સામે મવા અને મોદનપુર રોડેનનાં હુવરાજની ફરમાન-ગીરીથી આખરે એ લગ્ન અટકી ગયાં.

×

મુખર્ષના સોપારી બાગ લતામાં રહેતા વિશ્વગમ માવજી નામના ગોક કામદારે પોતાની ૧૮ વર્ષની પહેલા પી પગથે ૧૨ બાઈ મશીને કથા સતાન ન હોવાથી તેની ગેદલાગરીમા લક્ષ્મ નામ સાથે લગ્ન કર્યું હતું પણ કાશી બાઈથી એ વાત જાણી રાખી હતી આની જાણ થતા કાશીબાઈએ ત્રીજે માથેથી પડતું મૂકી પોતાની જીવનદોરી તોડી નાખી હતી

x

મેડમ સોફિયા વાલિયા શ્રીમતી અનસુયા-જેન વગેરેએ પુના ખાતે ગાંધીજીની મુલાકાત લીધી હતી તેમને માન તથા જ મિનિટનો સમય આપવામાં આવ્યો હતો પૂતળ કરતુરબા ચોવીસે કલાકે ગાંધીજીની તહેનાતમાં કાઢે છે, શ્રીમતી હસા મહેતા અને શ્રીમતી જયશ્રી જેન રાવજી તેમજ બદાર્થ એવેન્જેલીસ્ટ, શ્રીમતી ચિરીનમેન ફેઝદારે પણ ગાંધીજીની મુલાકાત લીધી હતી

x

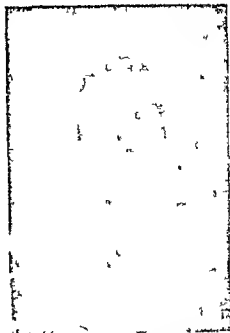
મુખર્ષિમા ચોપાટી પર ગાંધીજીના દીર્ઘાયુ માટે પ્રાર્થના કરના એકઠી થયેલી માનવ મેદનીમાથી પકડાયલા શ્રી મગાએન પટેલને એક મહિનાની આસાન ફેદની સજા કગવામાં આવી છે શ્રી ચાતીમેન પટેલ શ્રીમતી માણેકમાઈ માહિમતુગ અને શ્રીમતી ઈદીરા શ્રોફને નિર્દોષ ફરારી છોડી મૂક્યા છે

x

બેરીસ્ટર કુ બાટલીવાળાની આગેવાની હેઠળ લડનમાં વસતી અનેક દિલી મહિલાઓ ગાંધીજીની મુક્તિ માગવાની મંત્રણા માટે નવો પ્રયાસ શરૂ કરવાની માગણી કરવા માટે આમતી સભાની વચની લોખીમાં ગઈ હતી

તથા મહિલા સભ્ય સહિત પાલમિન્ટના અનેક સભ્યો સમક્ષ પોતાનો કેસ રજૂ કરતા આ મહિલાઓએ, ગાંધીજીની મુક્તિની આત્મને અત્યંત તાકીદની આત્મ તરીકે સરકાર સમક્ષ સાદર કરવાની વિનંતિ કરી હતી

x

૨૧ બહેન પ્રભાવતી ડોક્ટર

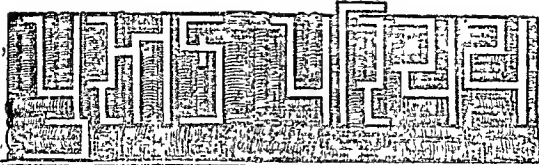
કુ પ્રભાવતી સુરતના જાણીતા ડોક્ટર મણીલાલ ગમલાલના પુત્રી થાય તેમણે ઈટર આ ઈસની પરીક્ષા પસાર કર્યા પછી અભ્યાસ છોડી સમાજ સેવા અને દેશસેવાના કાર્યમાં જપનાયુ હતું સુપાના બ્યાયામ વર્ગમાં તાલીમ મેળવી તેમણે પોતાના શરીરને સુદૃઢ બનાવવા જનાયુ હતું મુગતના નાગરિક સંરક્ષણ જાળે તેઓ તાલીમ આપતા હતા

સાહિત્યનો તેમને બારે રોખ હતો તેમના લેખો અવારનવાર કોલેજના મેગેજીનમાં તેમજ અન્ય માસિકોમાં પણ આવતા હતા તેમણે કેટલીક સુદર કવિતાઓ પણ રચી છે

સુરતમાં તા. ૨૫-૧૦-૪૩ ને દિને તેમને સરખસ કાઢવા અંગે છ માસની જેલની સજા થઈ હતી જેતમા તેમને માદશી વજાગી તેમને પેરાલ પર જેર લાગ્યા પછી માત્ર દશક દિવસમાં તેમનો દેહ વિનય થયો ! અત સુધી તેમની જીવન પર માતૃશ્રમિના નામનું રટણ હતું

પ્રજુ તેમના આત્માને શાંતિ આપો !

[શ્રી શક્તિમાંથી]

કુમારનાં સ્ત્રી રત્નો

લેખક : ઈંદુલાલ યાજ્ઞિક પ્રભાશક : પુરતકા-
વપ. સ. સ. મંડળ. વડોદરા. પાનાં ૨૪૦.
દી. ૧-૪-૦

લેખકે સ્ત્રીઓની રિચિતિનું અવલોકન કરી તેમની પરિચિતિ લક્ષમાં લઈ, બિજા બિજા દ્રષ્ટિએ પોતાનાં સ્ત્રી રત્નોની પસંદગી કરી અને દરેક રત્નની આસપાસ નાનકડી નવ-લિકા રચીને તેમનાં રત્નોનાં ગુણ દર્શન આપણને કરાવ્યા છે. પ્રથમ દર્શન “કુસુમના કૌમારભાવ” નું છે, તેમાં હોસીયાર અને અજાણ કુસુમનું શબ્દ ચિત્ર છે. તેનાથી ઉચ્ચ શિષ્યજી, લેવાય નહિ તેમજ લાજવાની ઉમર ચતાં તો પરણવાનું: એ બે બાજતો તરી આવે છે. બીજું દર્શન “મધુરીનું બલિદાન” છે. સસરા અને આરમાન સાસુના ધરની. કાયંશીલ પૂત્ર વધુનું તે દર્શન છે. જાતની પરવા કર્યા વિના ધરનું કામ તે કર્યા કરે છે. મધ્યમ વર્ગના કુટુંબોમાં સુકુળની આવી કન્યાઓ ધણીયે નજરે પડે છે, સંયુક્ત કુટુંબમાંથી છુટા પડી પતિ સાથે જુદા રહેવા ગયા પછી કુંક સમયમાં તે મૃત્યુ પામી મરણ સમયે તેને એક જ ગોક દનો કે કુટુંબ સેવામાં પતિ સેવા કરવાનો સમય ન મળ્યો. અને તે સેવા કરતાં પહેલાં જ યમનું તેડું આવ્યું પોતાના મુખને। તેને વિચાર જ નહોતો. ત્રીજું દર્શન “કુમારીઓનું કૌમાર વન” આ દર્શનમાં નવીન વિચારોના અમકારા થાય છે, યુવક યુવતી અને કુમાર આદિની વિચાર સૃષ્ટિનાં દર્શન આમાં થાય છે. લગ્નના પ્રશ્નની અને

સ્ત્રીની સામાજિક રિચિતિની ચર્ચા પણ આમાં થઈ છે. ચોથું દર્શન “સરસ્વતીનું સમર્પણ” છે, સરસ્વતી વિધવા છે, અને તેણે ગામડામાં રહીને લોક સેવા આદરી છે, તેના બાઈનો પુત્ર કાકીલ તેને તે કાર્યમાં મદદ કરે છે, સરસ્વતીનું ધૈર્ય, સ્વાર્પણ, અને સેવાનાં આમાં દર્શન થાય છે, ધ્વજ વખતે વગર કરે તે સૌની સેવા કરે છે; અને રાજકીય કામમાં ન પડવાનો નિશ્ચય છતાં યે સગકારી નોકરાની ઠપલગીરી તેને નડે છે. પાંચમું ચિત્ર “વિમલાની વિશુદ્ધિ” છે. વિમલાને અગ્રેજ શિષ્યજી મળ્યું હતું. નાનપણમાં તેની સગાઈ થયેલી તે લાજતરને લીધે તુટી ગઈ, ત્યાર પછી તે પોતાની આસપાસ મૃતિગ અને અણુશુ વાનાવરણ રચીને રહેતી હતી હૃદય શુષ્ક હોય તેમ લાગતું. ફક્ત બાળકોના સહરાસમાં તેની કૃત્રીમતા અને શુષ્કતા આસરી જતાં હતાં. તે પુરખા પ્રવાસે પણ જઈ આવી. પાછા ફર્યા પછી આજુમાં એક સ્વામીજીનો પરિચય થયો. તેના સત્સંગથી તેમજ બોધથી વિમળાને અંત દર્શન થયું, ત્યાર પછી તે આધ્યાત્મિક માર્ગે વળી અને તેના જ પ્રવચનથી સ્વામીજીનો ધાટકુપગમાં આશ્રમ થયો. ત્યાર પછી તેની મૃતિમતા અને શુષ્કતા જતાં રહ્યાં. છઠું દર્શન “શાન્તિ સુંદરીની સાધના” છે. તે રનેદાળ માતા છે પોતે ગ્રેન્યુએટ છે, તેમની પુત્રી પણ ગ્રેન્યુએટ થઈ. પોતાના પુત્રને ઈંગ્લેન્ડ મોકલવા તેઓ તૈયાર છે પણ પુત્રીમાં તેમને જીવ રહી નય છે. અને તેને મોકલવા ના પાડે છે, પછી તેમને માંદગી આવે છે,

તેમાં તેમને વિચાર થાય છે કે સંતાનોમાં જન્મકાલથી પ્રેમ તે માયા છે, આ વિચાર તેમને પ્રકાશ રૂપ લાગે છે, પછી તે પુત્ર તથા પુત્રીને પરદેશ મોકલે છે, ત્યાર બાદ તેમને એક દેશ લોકતાની મુલાકાત થાય છે, તેમની સાથેની ચર્ચાથી તેમને જાણવાનું મળે છે કે વિશ્વપ્રેમમાં કુટુંબ પ્રેમનો સમાવેશ થાય. જનતાની સેવા કરનાર જો કુટુંબને અવગણે તો તે તેનો દોષ નથી વગેરે. ત્યાં તેઓ નિશ્ચય કરે છે કે મારે વિશ્વપ્રેમ ખીલવવો, પરંતુ ઘેર જતાં પુત્ર પુત્રીના પત્રો મળે છે અને સંતાનોના પ્રેમ કહો કે માયા કહો તે સર્વોપરિ થાય છે. આમ છ રત્નોનાં આપણને દર્શન થાય છે. આ શબ્દચિત્રો સૂરેખ છે, પરંતુ તે કારા લેખકનો હેતુ શો છે તે પ્રશ્ન સમજાતું નથી. બાપ હિંદુલાલની વિચાર દશામાં આ ચિત્રો આલેખાયાં છે એટલે એમાં એમની વિચાર સરળી જ દેખાય છે. પરિણામે શા નિશ્ચયો થાય છે તે ચિત્રોમાં નથી, છતાં જો ચિત્રો તો આધ્યાત્મિકતાથી રંગાર્પ ગયાં છે. એક વીધી ઉપરનાં આ ચિત્રો છે તે સુંદર છે. તે પોતાનું વાતાવરણ ઉભું કરે છે, અને આજના યુવકોને એક જમાના ઉપરના યુવકની વિચાર સૃષ્ટિ બતાવે છે.

દશમસ્કંધ:-

સંપાદક : શ્રી. મનસુખલાલ ઝવેરી, પ્રકાશક : કીતાબ ઘર: રાજકોટ ક્રાફ્ટ બોર્ડનું પુકું. પાનાં ૨૮૮. કી. ૩-૦-૦

કવિ પ્રેમાનંદ કૃત દશમસ્કંધના અધ્યાય ૧ થી ૨૫ નું આ પુસ્તકમાં સંપાદન કરેલું છે. બી. એ. ની પરીક્ષામાં આ અધ્યાય મુકરર થયા છે એટલે તેનું જુદું પ્રકાશન થાય તે યોગ્ય જ છે. સંપાદકે પુસ્તકની શરૂઆતમાં વિદ્યતાપૂર્ણ ઉપોદ્ધાત લખ્યો છે. મૂળ સંસ્કૃતમાંથી અવતરણ કરતાં પ્રેમાનંદે ક્યાં ક્યાં ફેરફાર કર્યો છે તે તેમાં બતાવ્યું છે તથા આ ફેરફાર ઉપર દીકા કરી છે કવિ પ્રેમાનંદના કાલની તથા તેના સમયની સામાજિક

પરિસ્થિતિનો પણ તેમાં ઉલ્લેખ થયો છે. પુસ્તકને અંતે લગભગ સો પાનાનું દીપ્પણ આપ્યું છે. તેથી કાવ્યના અર્થ સમજવાનું સુલભ થવા ઉપરાંત કાવ્યની વિશેષતા પણ સમજાય છે. વળી ધર્મશાસ્ત્ર તથા દેવ કથાઓ સંબંધી કાવ્યમાં ઇશાગ આવે તે પણ સહેલાઈથી સમજાય છે. પાંચ પુસ્તકે તરીકે જ નહિ પણ સામાન્ય વાંચન તરીકે પણ આવી રીતે જેમાં સમજીતી આપી હોય તેવા પુસ્તકો અનુકૂળ પડે છે. આ પુસ્તકમાં ખોટ એક જ સાલે છે અને તે એ કે દશમસ્કંધના બધા અધ્યાય તેમાં આપેલા નથી. પરીક્ષા માટે દીપ્પણ બાંહે ૨૫ અધ્યાયનું થાય. પણ સામાન્ય વાંચન માટે બધા જ અધ્યાયો છપાયા હોત તો સારું થાત. પુસ્તકની કીંમત રૂ. ૩-૦-૦ પાંચ પુસ્તકે તરીકે બાંહે યોગ્ય ગણાય પણ સામાન્ય વાંચન માટે આ અધુરું પુસ્તક આટલી કીંમતે લેવાનું સાધારણ રીતે પરવડે નહિ. કે. દેસાઈ

સમજી માતાંઓ બાળકને

ગળથુથીમાંથીજ પ્રાણ રક્ષકો બનાવેલો

બાલજીવન ચમત્તો

૨૪૨૮૬ નં. ૨૨૬

પીવડાવેલો શરૂ કરે છે. જેથી તે બાળક કાયમ તંદુરસ્ત, બળવાન સશક્ત તે સુંદર બને છે માટે પ્રત્યેક માતાએ પોતાના બાળકને બાલજીવન ચમત્તો પાવે તે તેમની ફરજ છે. દરેક દવાવાળા વેચે છે. વધુ માટે કિંમત આઠ આના

નરેન્દ્ર બાલજીવન ચમત્તો ઓર્ડિસ રીગીશ, અમદાવાદ.

ત ત્રી
કેશવપ્રસાદ સી દેસાઈ
BAL B મુખ્ય

સ્રીગોધનો
લુહો વિભાગ

મ ત્રી
ચંદ્રમંત્રી શ મહેતા
પીંગમશાસી, અમદાવાદ

અભિલાષા

કદિ કવિ જો હું ખતું કરું કવિતામાં વાત,
હસું રમું વિચરું સદા પ્રેમ શૌર્ય સધાત.
લખી લેખ લહીઓ ખતું જગમા ન મળે જોડ,
જેતા યુક્તિ કલમની કરે ન કોઈ હોડ.
ચિત્રકાર ચિત્ત ચોર હું સોપે પુરું રંગ,
ચલવું પીછી અનતમાં રહું સુદરતા સંગ
દુઃખ મટાડું દરદીનુ દવા વિના દશવાર,
વિમળ હૃદયનો વૈદ હું પાસુ માન અપાર.
ધનિકનો શિરતાજ હું ખતું શેઠ શાહુકાર,
કરું દિલાવર દીલથી દલિત દેશ ઉદ્ધાર.

૧ મહિપત જીવી

આનું નામ અદેખાઈ...

એક બ્રાહ્મણ હતો. હતો'તો બ્રાહ્મણ, પણ કેવો ? બ્રાહ્મણ નામને જોળે એવો. બહુ જ અદેખો. ધોળા લુગડાં પહેરીને કોઈ જતું હોય તો તરત તેને થાય--“એ....મ ! ધોળાં લુગડાં બાઈસાહેબ પહેરે છે. તેનો રોડ તો જો !”

તેના આવા સ્વભાવથી તે બહુ જ દુઃખી હતો. એક વખત તેને એક સારા માણસે સૂચના કરી, બાઈ તું તારો આ સ્વભાવ છોડી દે અને તપ કર, તો સુખી થઈશ. બ્રાહ્મણ-ભાઈને ગળે આ વાત ઉતરી ગઈ. બ્રાહ્મણના દીકરાને બીજી વાર કહેવું ન પડે. બ્રાહ્મણભાઈ તો મંડ્યા તપ કરવા, એક દિવસ ગયો, બે દિવસ ગયા, ત્રણ દિવસ ગયા, પંદર દિવસ ગયા. અંતે શંકર પ્રસન્ન થયા. શંકર કહે--“માગ, માગ પણ એક વાત ધ્યાનમાં રાખજે કે તું જે માગીય, તેનાથી બે ગણું તારા પાડોશીને થઈ જશે.”

બ્રાહ્મણભાઈ સુંઝાયા. તેમનો મૂળ સ્વભાવ જાગૃત થયો. “તપ હું કરું, અને લાભ મારો પાડોશી લે ! પણ અંતે બ્રાહ્મણભાઈએ મન વાળ્યું. “આપણો પાડોશી છે ને, ભલે સુખી થતો ?” બ્રાહ્મણભાઈએ વરદાન માગ્યું--“મારે એક બંગલો થઈ જાય !” બસ. થઈ ગયો. બ્રાહ્મણભાઈને માટે એક બંગલો તૈયાર, પણ એના પાડોશીને જો ! એક મીનીટ પહેલાં ત્યાં ખડખડ પાંચિક છું'પડા ઉભાં હતાં, ત્યાં આજે બંગલા બની ગયા ! “મારે દસ લાખ રૂપિયા અને એક મોટર થઈ જાય” બ્રાહ્મણભાઈએ આગળ માંગ્યું. ધંકરતું વરદાન ! બ્રાહ્મણભાઈને ૧૦ લાખ અને પાડોશીને ૨૦ લાખ રૂપિયા થઈ ગયા ! બ્રાહ્મણભાઈને એક મોટર, અને તેના પાડોશીને જો ? “મારા ઘરની વચમાં એક કુવો થઈ જાય” બ્રાહ્મણભાઈએ દીર્ઘદષ્ટિ દોડાવી. બસ, થઈ ગયો. બ્રાહ્મણભાઈના વચમાં એક અને પાડોશીના ઘરની વચમાં બે કુવા થઈ ગયા, બ્રાહ્મણભાઈના માગવા મુજબ તેમને ત્યાં બે, અને પાડોશીને ત્યાં ચાર છોકરાં થઈ ગયા. તથાસ્તુ, શંકર સ્વર્ગ સીધાબ્યા. અને બ્રાહ્મણભાઈ પોતાને બંગલે ગયા.

બ્રાહ્મણભાઈ તો પોતાના માગવા મુજબ બધું મળ્યું જોઈ ખુશી થયા પણ બગીચામાં ફરવા નીકળ્યા, ત્યાં પડ્યો જ પાડોશીના, બે બંગલા લાખી મનમાં થયું--“હં ! તપ મેં કર્યું અને બંગલા એને મળ્યા ! જોઈ લઈશ !” સાંજે બ્રાહ્મણભાઈના બે છોકરા પોતાની મોટરમાં ફરવા નીકળે, ત્યારે પાડોશીના ચાર છોકરા પોતાની બે મોટરમાં ફરવા નીકળે. કતુ ને મતુ આ મોટરમાં, ધતુ ને તતુ પેટ્ટી મોટરમાં ! બ્રાહ્મણભાઈ જોઈ રહે, આ પ્રમાણે થોડો વખત તો ચાલ્યું.

પણ પછી બ્રાહ્મભાઈની અદેખાઈ ક્યાંય માય નહીં. “બસ” બ્રાહ્મણભાઈએ નિશ્ચય કરી નાખ્યો હતો. “હવે તો એને હેરાન ન કરી મૂકું, તો હું બ્રાહ્મણભાઈ નહીં!” બ્રાહ્મણભાઈ તો મંડયા ફરી તપ કરવા. મહીનો થયો તપ સફળ થયું શંકર પ્રસન્ન થયા, એની એજ શરત સુકી કે માગ, પણ તારા પાડોશીને બમણું થયો. બ્રાહ્મણભાઈએ તો કયો ધડકો-હા, “મારો બંગલો બળી જાય.” બ્રાહ્મણભાઈ નો બંગલો બળી ગયો. પણ સાથે સાથે બ્રાહ્મણભાઈના પાડોશીના પણ બન્ને બંગલા બળી ગયા. વળી આગળ માગ્યું. “મારો એક પગ લાંગી જાય.” બ્રાહ્મણભાઈનો એક પગ લાંગી ગયો, પણ પાડોશીના બન્ને! બ્રાહ્મણભાઈએ સીમા વટાવી, “મારી એક આંખ કુટી જાય.” થયું, બ્રાહ્મણભાઈની એક આંખ ગઈ. પણ એના પાડોશીની બન્ને તથાસ્તુ!”

બ્રાહ્મણભાઈ પાછા પધાર્યા, આ બાજુ પાડોશી પગે લૂલો અને બન્ને આંખે આંધળો હોવાથી, ગળેલા બંગલામાંથી આમતેમ બહાર નીકળવાના ફાંફાં મારતા પડ્યો કૂવામાં-“ધળખાંગ!” અવાજ સાંભળી બ્રાહ્મણભાઈ બોલ્યા-“હાથ! એજ લાગતો હતો હવે ટાલક વળી!”

હજી પણ એ એક આંખે કાણા, અને એક પગે લૂલા બ્રાહ્મણભાઈ ભેળી લઈ સવારના પહોરમાં લોટ માગવા નીકળે છે મળે તો પૂછી ભેળે.

ત્રિલોચન પારેખ

કેનો કઈ સાલમાં જન્મ ?

લખનાર :

રમણલાલ અંબાલાલ શાહ

૧ શ્રી કનૈયાલાલ મુનશી	....	....	....	ઈ સં. ૧૮૮૭
૨ શ્રી કાકા કાલેલકર	....	....	....	” ૧૮૮૬
૩ શ્રી ધૂમકેતુ	....	....	....	” ૧૮૬૨
૩ શ્રી જ્યેન્દ્રરાય દૂરકાળ	....	....	....	” ૧૮૮૧
૫ શ્રી રમણલાલ દેસાઈ	....	....	....	” ૧૮૬૨
૬ શ્રી જ્યોતિન્દ્ર દવે	....	....	....	” ૧૬૦૧
૭ શ્રી રામનારાયણ પાઠક	....	....	....	” ૧૮૮૭
૮ શ્રી રમણલાલ વર્કી	....	....	....	” ૧૬૦૮
૯ શ્રી મહાત્મા ગાંધી	....	....	....	” ૧૮૬૬
૧૦ શ્રી અંબાલાલ પુરાણી	....	....	....	” ૧૮૬૪
૧૧ શ્રી વિજયરાય વૈદ	....	....	....	” ૧૮૬૭
૧૨ શ્રી નાનાલાલ	....	....	....	” ૧૮૭૬
૧૩ શ્રી હંસા મહેતા	....	....	....	” ૧૮૬૭
૧૪ શ્રી લીલાવતી મુનશી	....	....	....	” ૧૮૬૬
૧૫ શ્રી બબરદાર	....	....	....	” ૧૮૮૧

બાલ કનૈયો

(શબ્દ ચિત્ર)

(તાંબમદ)

ગોરા ગોરા ગાલ
 દીસે વિશાળ ભાલ
 વચ્ચે તિલક લાલ
 માથે ઝગે છે તાલ
 કાળા ગુછાળા બાલ
 ગળે પુષ્પની માલ
 ઝેની કમડતી ચાલ
 નીરખી જોયો છે હાલ
 જસોદા તારો એ બાલ
 રૂપાળો દીસે નંદલાલ
 લાલશંકર લ. જોશી

ગાય

ઘંટડી વાગે રે ઘંટડી વાગે,
 નાની શી ગાયની ઘંટડી વાગે.
 વનમાં જતી રે વનમાં જતી,
 ચારો ચરવા ગાય વનમાં જતી.
 ઘોળી ને કાળી-કાખરચીતરી,
 નાની ને મોટી જડી ને પાતળી,
 ચાલી ગોવાળ સંગ હળવે ધસી,
 ચારો ચરવાને ગાય વનમાં જતી.
 ગોપાલ-ખંસી સૂણી મરીને,
 પાણી પી છાંયડે મઝા કરીને,
 ગાય મારી મંદ મંદ પાછી વળે,
 ચારો ચરીને ગાય પાછી ફરે.
 નાનુડાં બાળ ઘેર વાટડી જ જોતાં,
 લોટી લઈને નિત ઉભાં રેતાં,
 હરખાય ગાવડી નજરે ચડે,
 ખીને દૂધડિયાં કેવાં રીઝ !
 સુરેન્દ્ર દોશી

અલીબાબા

ગદ્યા અંકથી ચાલુ
શ્રી કેશવલાલ ચ પટેલ.

કંઈક હિમ્મત કરવી પડશે. એ સિવાય એ ચોર એમ હાથમાં આવે એવો નથી મેં એક ઉપાય શોધી કાઢ્યો છે ‘સાંભળો, તમે બધા આસપાસનાં જુદાં જુદાં ગામડામાં જાઓ. ત્યાં જઈ ઝોગણીય ખચ્ચર, અને આડનીસ પીપો ખરીદી લાવો. એક પીપમાં છલોછલ તેલ ભરાવજો. બસ એટલું તમે લાવી આપો. પછીનું કામ હું પાર પાડીશ.’

‘સાડનીસ ચોરો તો ઉપડ્યા આસપાસના ગામડે, બે ત્રણ દિવસમાં બધી ચીજો લાવીને હાજર કરો. સરદાર ખુશ થઈ ગયો. શાબાશ ? મારા સાથીદારો તમને ધન્ય છે, હવે આપણે આપણા દુશ્મનનો ઝટ નીકાલ લાવી દઈશું. જુઓ હવે તમારે આ સાડનીસ પીપોમાં સંતાવાનું છે, જરા ગભરાશો નહિ. હવાની અવર જવર માટે કોઈને ખબર ન પડે એવાં કાણું કરેલાં છે.’

સરદારનો હુકમ થતાં જ બધા ચોરો જુદા-જુદા પીપમાં સંતાઈ ગયા. દરેક પીપ ઉપર તેલ ચોપડલામાં આવ્યું. તેલથી ભરેલાં પીપ છે એમ જણાય એટલા માટે જ. ચોરોના સરદારે પછી બળે પીપ એક એક ખચ્ચર પર લાધ્યાં. તેણે તેલના વેપારીનો વેશ લીધો. પછી તે ચંદેરમાં જવા નીકળ્યો.

સુરજ દાદા મેર બેઠા ને તે નીકળ્યો, અંધારું થતાં તે ચંદેરમાં આવી ગયો, પીપ લાદેલાં ખચ્ચર આગળ અને તે પાછળ, ચાલતો ચાલતો તે અલીબાબાના ઘર આગળ આવ્યો.

અલીબાબા એ વળતે ધરના એટલા પર ઉભો હતો, તેણે પીપ લાદેલાં ખચ્ચરો જોયાં. તેણે પૂછ્યું. ‘આમાં શું ચીજ ભરી છે ?’

ચોરોનો સરદાર ઠાવકા મોંએ કહેવા લાગ્યો, ‘ચેઠણ ! હું તેલનો વેપારી છું. પરદેશથી આવું છું મારે નયો કોઈની ઝોગખાણ, અંધારું થઈ ગયું છે એટલે આજની રાત અહિં રહેવું છે આપ દયા કરશો ? મને આજની રાત તમારા ત્યાં પડી રહેવા દેશો ?’

અલીબાબાને દયા આવી. તેણે એક નોકરને બોલાવ્યો. અને કહ્યું ‘આ બધાં ખચ્ચરો આપણા ઘોડારમાં બંધાવ. અને આ વેપારીને સુવા માટે આપણો એક એરડો ઉઘાડી આપ ત્યાર પછી તેણે મોરણખાનાને બોલાવી કહ્યું ‘આ વેપારી ગિયારો પરદેશી છે બુખ્યો છે. તેને માટે ખાવાનું તૈયાર કર. તે જમી રહે એટલે મારી પાસે તેને મોકલજે.’

‘વારૂ,’ કહી મોરજીઆના રસોઈ કરવા ચાલી ગઈ, પેલો વેપારી નોકર સાથે ઘોડારમાં ગયો, ઘોડારથી થોડેક દૂર એક ચોરડી હતી નોકરે એ ખોલી આપી. નોકર પછી જતો રહ્યો, સરદાર ચોરડીમાં બેઠો બેઠો કંઈ કંઈ વિચારો કરવા લાગ્યો.

જમવાનું તૈયાર થયું. નોકર વેપારીને જમવા તેડી ગયો. તેણે નિશંતે ધરાઈને ખાધું. પછી તે અલીનાળા પાસે ગયો. અલીનાળાએ અને તેણે મોડી રાત સુધી ખુણ ખુણ વાતો કરી, પછી જાંને ઊઠ્યા. ‘આ વેપારીને જે ચીજ જોઈએ તે આપજે’ મોરજીઆનાને એમ કહી અલીનાળા તેના શયન ગૃહમાં ગયો. વેપારો તેની ચોરડી તરફ ગયો. અરધો કલાક ચોરડીમાં બેસી તે ઊઠ્યો. તે જાં પીપ હતી ત્યાં ગયો. અંદર સંતાએલા દરેક ચોરને તેણે કહ્યું, ‘હું પીપ ઉપર પથર નાખું ત્યારે તમે જાં હથિયારો લઈ બહાર નીકળજો હું પણ તમારી સાથે આવીશ’ પછી તે પાછો જતો રહ્યો.

મોરજીઆના હજી રસોડામાં કામ કરતી હતી. દીવામાં દીવેલ ખુટ્યું. દીવો ઝાંખો પડેલા માંડ્યો હવે શું થાય? કામ હજી અધૂરું હતું. અને ઘરમાં દિવેલનું એક ટીપુએ એ દિવસે ન હતું. તેણે બીજા નોકરને બોલાવ્યો અને કહ્યું. ‘જા, જાડારમાંથી વેચાતું તેલ લઈ આવ.’

એ વખતે દુકાનો જાં થઈ ગઈ હતી. હવે તેલ ક્યાંથી મળે? તે શુંગયો. પણ તેને અચાનક કંઈક યાદ આવ્યું. તેણે મોરજીઆનાને કહ્યું.

‘પેલો માણસ આગ્યો છે એ તેલનો વેપારી છે. એની પાસે તેલનાં પીપે પીપ ભરેલાં છે. તેમાંથી થોડુંક તપેલીમાં તું લઈ આવને. બીજું સવારે મંગાવી લઈશું.’

મોરજીઆના તપેલી લઈ તેલ લેવા ચાલી. તે એક પીપ પાસે ગઈ તેના પગનો અવાજ સાંભળી એક ચોર પીપમાંથી બોલ્યો. ‘શું વખત થઈ ગયો કે?’ પીપમાં માણસનો અવાજ ‘મોરજીઆના નવાઈ પામી, પરંતુ એતો હતો પહેલેથી જ આલાક,’ તેને ક્યાં વાર લાગે એમ હતું; તેણે ઝટ લઈને કહ્યું. ‘ના હજી વાર છે.’ ત્યાં પહેલાં જાં પીપ પાસે તે ફરી. જાં પીપમાંથી એક જ સવાલ પુછાય. મોરજીઆના ઝટ લઈને તેનો જવાબ આપે, છેવટે તે છેલ્લા પીપ પાસે ગઈ. તેમાંથી ના આવ્યો અવાજ કે ના આવ્યો સવાલ તેણે એ પીપ તપાસી જોયું એમાં ખરેખર તેલ હતું, તેમાંથી તેણે એક તપેલી તેલ ભરી લીધું.

તે વિચારવા લાગી. આતો વેપારી નહિ પણ અઠંગ ચોર જણાય છે.

મારા શેઠનું કાસળ કાઢવાં આવ્યો લાગે છે, મનમાં તે કહેવા લાગી. પણ પછી હું ત્યારે જ ખરી કે મારા શેઠને ગદલે તેમનું જ કાસળ કાઢું, તેણે એક ઉપાય શોધી કાઢ્યો. તેણે રસોડામાં આવી એક ઠંડાઈ ચુલા પર ચઢાવી. પેલા પીપમાંથી બધું તેલ ધીરે ધીરે લાવી ગરમ કરવા માંડ્યું. તેલ ખુણ ગરમ થયું ખુણ ઉકળ્યું, લાલ ચોળ થઈ ગયું. પછી તેણે તેલ એક મોટી કીટલીમાં ભરી દીધું. કીટલી લઈ એ ગઈ પેલાં પીપડાં પાસે એક પછી એક પીપમાં ધગમગતા તેલની ધાર કરવા માંડી. જેના પર પડ્યું તે ચું કે ચા પણ ન કરી શક્યો. શરીર પર ધગધગતી તેલની ધાર પડતાં જ રામ શરણ. મોરછાનાનાએ થોડીક જ વારમાં સાડગ્રીસે ચોરેને મારી નાખ્યા.

કામ પતાવી મોરછાનાના પાછા વળી દીવો હોલની નાખ્યો. પેલો વેપારી હવે શું કરે છે એ જોવા તે રસોડાની બારી પાસે જાગતી બેસી રહી.

દીવો હોલવાયાને એકાદ કલાક થયો હવે પેલો વેપારી તેની પધારીમાં બેઠો થયો, ચોરડીનાં બારણાં ઉઘાડી નાખ્યાં. પેલાં પીપ તરફ એ એક પછી એક પત્થર ફેંકવા માંડ્યો, પણ કોઈ ના હાલે કે ન ચાલે, પીપમાંથી કોઈ ગંઢાર જ ન નીકળે તે એક પીપ પાસે ગયો, અને બોલ્યો, 'ઉંઘો છો કે જાગો છો ?' એકે એ પીપમાંથી જવાબ જ ન મળે, તેને કંઈક વહેમ ગયો તેણે બરાબર તપાસ કરી, ગંધા ચોરો મરી ગયા હતા. હવે તે ખૂબ ગભરાયો, એવો ગભરાયો કે બગીચાની દિવાલ કુદીને નાશી ગયો.

મોરછાનાનાને હવે નિરાંત વળી પછી તે ઉંઘી ગઈ, સવારે જાગી. તેણે ગઈ રાતે બનેલી વાત કેાઈને પણ ન કરી.

અલીબાબા હમામ ખાનામાં નહાવા ગયો, ગંધાં પીપ ને ખચ્ચરો ત્યાં એમ ને એમ હતાં. પણ પેલો વેપારી ઢેખાય નહિ, તેણે મોરછાનાનાને બોલાવી પૂછ્યું. 'પેલો વેપારી ક્યાં ગયો ?'

હવે મોરછાનાનાએ રાતે બનેલી વાત અલીબાબાને કહી, એ વેપારી નહિ પણ ચોર હતો, એ તમને મારી નાખવા આવ્યો હતો, તેના ગંધા સાચીદારને મેં મારી નાખ્યા છે, તે એકલો જ નાશી ગયો છે, પહેલાં ઘરના પાસે કરેલી નીચાનીઓની વાત પણ તેણે અલીબાબાને કહી.

અલીબાબા તેના પર પુથ થયો, તેણે મોરછાનાનાને કહ્યું. હવે તું નહિ મારી શુલામ કે નહિ ચાકરડી, મારા ઘરના માણસ તરીકે જ તારે હવે રહેવાનું હું તને ખુબ ધન આપીશ.

મોરછાનાના પુથ થઈ ગઈ, તેણે ગંધાં મડદાં દટાવી દીધાં, એક પછી એક ખચ્ચરો વેચી દીધાં, શહેરમાં કોઈ એ કશી વાત જાણી નહિ.

પિતૃભક્ત ગણેશ

એક વખત કૈલાસમાં લગવાન શંકર અને પાર્વતીજી આનંદમાં બેઠા હતાં. બાજુમાં કાર્તિકેય તથા ગણેશ બન્ને યુવો રમતા હતા.

એવામાં ત્યાં પ્રજાજી કંઈ કામને માટે આવી ચઢ્યા. કેટલીક વાતચીત કર્યા પછી તેઓ ઊઠ્યા ત્યારે એક અમર કુળ લગવાન શંકરને આપતા ગયા.

શંકરે તે અમરકુળ પાર્વતીજીને આપ્યું ને કહ્યું કે બન્ને બાળકોને વહેંચી આપો.

પાર્વતીજી અમરકુળના જે ભાગ કરવા જતાં હતાં, તેવામાં ગણેશે કહ્યું કે બા મને આપું કુળ આપો એ સાંભળી કાર્તિકેયે પણ કહ્યું કે બા મને આપું કુળ આપો.

આથી પાર્વતીજી મુંઝાયાં તેથી લગવાન શંકરે બન્ને ભાઈઓને પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું 'લુઓ અમરકુળ આ એક છે પણ તમારે જેઠને આપું કુળ જોઈએ છીએ. ખરૂં? માટે એમ કરો. બન્ને તમે બન્ને તમારાં વાહન લઈને નીકળી પડો તમારા જેમાંથી જે પૃથ્વીને પ્રદક્ષિણા ફરી વહેલા આવશે, તેને આપું કુળ મળશે.

આ સાંભળી કાર્તિકેય તો ઘણા ખૂશ થયા તેણે પોતાના મોરને તૈયાર કર્યો અને ફરર કરતા રવાના થયા.

પણ ગણેશ મુંઝાયા. તેણે વિચાર્યું 'મારૂં વાહન ઉંદર છે, તે મારા જેવા બાળકને ઉચ્છ્રી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કેવી રીતે ફરી શકે? અને કદાચ ફરી શકે, તો પણ તે મોરના કરતાં વહેલાં ચી રીતે આવી શકે?

માટે જરૂર કંઈક યુક્તિ કરવી જ પડશે તે તો હોંસલોર ઉભા થયા. અને પોતાનાં માતાપિતાને પ્રદક્ષિણા ફરી પ્રણામ કરી જલદી જલદી પાટલા ઉપર બેસી ગયા.

ચોડીવાર પછી કાર્તિકેયનો મોર પોતાની પીઠ ઉપર કાર્તિકેયને લઈને પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરી તીરની પેઠે આવી પહોંચ્યો.

હોંસલોર મોર ઉપરથી નીચે ઉતરી માતાપિતાને પ્રણામ કરી કાર્તિકેયે અમરકુળ માગ્યું.

એ જોઈ લગવાન શંકર તથા પાર્વતી જ હસી પડ્યાં કાર્તિકેયે કહ્યું, કેમ? હસો છો શાનાં?

લગવાન શંકર અત્યંત વહાલ કરીને કહ્યું યુત્ત તું આટલી ઝડપથી પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા ફરી પાછો આવ્યો તે જોઈ અમે અત્યંત ખૂશ થઈએ છીએ. પણ ગણેશે ત્હારા પહેલાં પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરી લીધી તેનું કેમ?

કાર્તિકેયે કહ્યું, તમે મને પટાવો છો. ગણેશ તો હજી ઉંઝરા બહારેય નીકળ્યા નથી.

શંકરે સમજ પાડી કે, તે ખરૂં પણ તેણે તો માતાપિતાની પ્રદક્ષિણા ફરી લીધી!

માતાપિતાની પ્રદક્ષિણા પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણાની બરાબર છે.

આ સાંભળી કાર્તિકેય શરમાઈ ગયા

મણિશંકર હરિશંકર દેવે.

॥ श्री परमात्मने नमः ॥

भक्तिमार्ग कार्यालयनां पुस्तकोनुं हुंहुं सूचिपत्र.

(गीता प्रेस गोरखपुर तरुथी प्रगट धर्मेल हिन्दी पुस्तकोना गुजराती अनुवाद.)

- ×(१) श्रीमद् भगवद्गीता तथा भुक्तिमार्ग. (८०० पृष्ठ ८० द्विर्गीयित्रो,
मे २गमा छपार्ध तेमज देवपूजना मुद्रवा लाभक सुंदर भोक्स सहित) ३१. १-
- ×(२) श्री रामचरित मानस तथा भुक्तिमार्ग. श्री गोरखामो तुलसीदासज कृत
(५६ द्विर्गीयित्रो, १२० लाहन यित्रो, ८०० पृष्ठ द्विर्गी छपार्ध) ३१. ५-
- (३) श्री रामचरित मानस गोरखामो तुलसीदासज कृत (५६० पृष्ठ, १२० लाहन यित्रो
पाकु पुई गजेज हागण सुंदर छपार्ध.) ३१. २-
- (४) भुक्ति मार्ग (सचित्र) पांच भांजना विषयोधी भरपूर ३१. २-
- (५) भुक्तिमार्ग (सचित्र) (भक्ति रचना अनेक विषयो सहित) ३१. १-
- ×(६) तत्त्व चिंतामण्डी भाग १ दो (सचित्र) पृष्ठ संख्या ८०४ ३१. १-
- (७) श्री विष्णु सतसुनाम तथा श्रीमद् भगवद्गीता (भोटा टाछप) ३१. ०-१
- ×(८) भगवती भक्त चरित्र भाग १ दो (सचित्र) पृष्ठ संख्या २१५ ३१. ०-१
- ×(९) सुभी थवानो उपाय अथवा स्त्री धर्मशिक्षा (सचित्र)
ओ विषयोधी अनेक भोधप्रद विषयोधी भरपूर अ य पृष्ठ संख्या १८४ ३१. ०-१
- ×(१०) साङ्कतावली तथा भुक्तावली (महात्मा हरदयाज कृत-सचित्र
संस्कृत-हिन्दीने गुजराती नखे लाषामा) पृष्ठ संख्या १७२, ३१. ०-१
- ×(११) भक्त नारी (पृष्ठ ८० लका ओज्जोनी छवनक्याजो-सचित्र) ३१. ०-१
- ×(१२) भक्त पंचरत्न (पांच भक्तोना छवन चरित्रो सहित) ३१. ०-१
- ×(१३) आदर्श भक्तो (सात भक्तोनी भोधप्रद छवन कथाजो सचित्र) ३१. ०-१
- ×(१४) उपनिषदनां चौद रत्नो ५ ११२ १४ कथाजोना संग्रह (सचित्र) ३१. ०-१
- ×(१५) पाल शिक्षा (भाणभाने कितम संस्क २ प्राधना भाटे भरिदि सचित्र) ३१. ०-८
- ×(१६) भक्तपराज लुनुमान (लुनुमानजना कटलाक छवन प्रसंगो-सचित्र) ३१. ०-८
- ×(१७) वर्तमान शिक्षण (लुनुमानप्रसाद पेदार कृत-सचित्र) ३१. ०-८
- ×(१८) संसार तरवानो सहूलो उपाय तथा श्रीरामसतसुनाम ३१.
- ×(१९) श्रीमद् भगवद्गीता प्रथमोध्याय (गीता तरवाना आधार) ३१.

શ્રી હરિ:

	મૂલ્ય		મૂલ્ય
પ્રદાનદ પ્રસાદ (સચિત્ર)	રૂ. ૦-૩-૦	x(૩૮) તેવીસ પ્રશ્નો તથા તેર	
પ્રદાન્યર્થ	રૂ. ૧-૩-૦	આવશ્યક વાતો (સચિત્ર)	રૂ. ૦-૨-૦
મંગાલહરી	રૂ. ૦-૩-૦	(૩૯) વેપાર મુદારવાની જરૂર	
ભગવાન શું છે ?	રૂ. ૦-૩-૦	તથા વેપારથી મુક્તિ	રૂ. ૦-૨-૦
જીવ સંબંધી પ્રશ્નોત્તર	રૂ. ૦-૩-૦	(૪૦) કર્મનું રહસ્ય	રૂ. ૦-૨-૦
૧૨૫ વિચાર	રૂ. ૦-૩-૦	(૪૧) આપણું કર્તવ્ય	રૂ. ૦-૧-૬
શ્રી વિષ્ણુ સહસ્ર નામ	રૂ. ૦-૩-૦	(૪૨) ત્યાગથી ભગવાનની પ્રાપ્તિ	રૂ. ૦-૧-૨
વેલૂ સાથે વાર્તાલાપ	રૂ. ૦-૩-૦	(૪૩) કલ્યાણપ્રાપ્તિના ઉપાય	રૂ. ૦-૧-૬
સાચું મુખ અને તેની		(૪૪) ભગવાનનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન	
પ્રાપ્તિના ઉપાયો	રૂ. ૦-૨-૦	અને તેના ઉપાય	રૂ. ૦-૧-૬
શ્રી પ્રેમ ભક્તિ પ્રકાશ	રૂ. ૦-૨-૦	(૪૫) કલ્યાણ જલદી કેવી	
ગોવિંદ દામોદર સ્તોત્ર	રૂ. ૦-૨-૦	રીતે થાય ?	રૂ. ૦-૧-૬
શ્રી નીતિ ધર્મ	રૂ. ૦-૨-૦	(૪૬) કલ્યાણનું તત્ત્વ	રૂ. ૦-૧-૦
દૈવમ ગહનમ્ ગતિ	રૂ. ૦-૨-૦	(૪૭) મનુષ્યનું કર્તવ્ય	રૂ. ૦-૧-૦
એક સંતનો અનુસવ	રૂ. ૦-૨-૦	(૪૮) શ્રદ્ધા અને સત્સંગની જરૂર	રૂ. ૦-૧-૦
ધર્મ રાક્ષાત્કાર માટે નામ		(૪૯) મનુષ્ય જીવનનો અમુલ્ય	
અર્થ સર્વોપરિ સાધન છે	રૂ. ૦-૨-૦	સમય	રૂ. ૦-૧-૦
શું છે અને તેનો પ્રચાર	રૂ. ૦-૨-૦	(૫૦) વેળેબસ ધીધી થતુ શુક્રશાન	
	રૂ. ૦-૨-૦	તથા આપણું ધ્યેય અને કર્તવ્ય	રૂ. ૦-૧-૦
		(૫૧) અધેર નથી વાર છે	રૂ. ૦-૦-૬
		(૫૨) પરશુધન	રૂ. ૦-૦-૬

નરેક પુસ્તકની કીમત ઉપરાંત પોસ્ટેજ અથવા વી. પી ખર્ચ જુદા મોકલવું. રૂપિયા એકથી ઓછી કિંમતના પુસ્તકો વી. પી થી મોકલતા નથી.

નાના મોટા તમામ બુકસેલરો પાસેથી મલશે.

વધુ માહિતી માટે સુચીપત્ર મફત મંગાવો.

ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય : દિલ્હી દરવાજા બહાર અમદાવાદ.

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે : ત્રણ દરવાજા, અમદાવાદ.

એન. એમ. ઠક્કરની કું. : પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

વર્ધમાન એન્ડ સન્સ : પાયલુની, ટ્રામ જંકશન, મુંબઈ નં. ૩

x આ નિયાનીવાળા પચીસ પુસ્તકોની કુલ કીમત (પોસ્ટેજ સહિત) રૂ. ૨૩-૦-૦

છે. જતાં એકી સાથે પચીસ પુસ્તકો ખરીદનારને રૂ. ૨૦-૦-૦ માં ઘેરએકાં મોકલી

વામાં આવશે. (૨૫ પુસ્તકોની પાન સંખ્યા ૩૫૦૦ છે તથા ચિત્ર સંખ્યા ૩૫૦ છે)

ક-પચીસ પુસ્તકોના જુજ સેટો જે માસ મુધીમા મંગાવનારને આપવાના છે તે બાવિકોએ સત્વર મંગાવી લેવા વેચાઈ ગયે હાલની અસાધારણ મોઢવારીને લઈને ફરી પ્રગટ નહીં થઈ શકવાથી મલી શકશે નહિ

સુખીયાને કે દુઃખીયાને
જીવતાને અને મરેલાને

સરસ્વી પ્રાચીનસના
નવા વિચ

ઇન્ડોર

જમા

પહાડી સન્માલ

વીલા દેસાઈ જગન

સમ ૧૨ ૧૦ તેવા

આચારી - કંઈ

યંગ ઇન્ડિયા

રેકર્ડ્સ પર પ્રાચીનપા

તમારે મોડા.

✽

નેશનલ મીગીઝ

વેશંપાયનની વાણી

૧૧ ૧૨ ૧૯૨૦ થી ૧૯૨૧

પોંચ રેકર્ડ્સના મેટ

જનુ તથી સાંભળોડ ?

✽

યંગ ઇન્ડિયા રેકર્ડ્સ

માર્ચ ૧૯૪૩

✽

આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિમાં

વૈભવ અને વિલાસમાં

મરીઆઈ કે શ્રીમતાઈમાં

માવ એકજ સ્થાને

ગરબુ આશ્વાસન

મળે છે

અને તે

જન મહામિના ઓળો

ભાગ ૧-૨

૧૧ ૧૨ ૧૯૨૦

✽

મમંદા પાટી રજુ છે કે

✽

ત્રિનાદશદ લેશી

એક રૂપિયાપર પેટન

મગવાતને માંગવું

ન દોષ તો મલ

૧૧ ૧૨ ૧૯૨૧

રેકર્ડ્સ પર

મહુ તહારે સાંભળવું પડશે

ભાગ ૧-૨ જાન

સાંભળાય છે

✽

સાંભળ કેવળામ તાર નવાન આપીતાર્કક રીતલેન ખળી નવજા પળી -

શ્રી યંગ ઇન્ડિયા આમેકાન રેકર્ડ્સ મેન્યુ. કંપની લિમિટેડ

વિવિધ જાતના પુસ્તકો
આપની જીનામાં જીની
વર્ષની અથમાળા

જ્ઞાનવર્ધક ગ્રંથમાળા

માળાના આલોકો માટેના નીચેના
(1) પહેલાં એક રૂપીએ આપી
આલોકે ધર્મ શકાય છે.
(2) આલોકોએ માળામાં બહાર
પહેલાં પુસ્તકો ફરજિયાત
લેવા પડે છે.
(3) દરેક આલોકોએ પ્રવેશ શી
સાથે રૂ. ૭ અગાઉથી
મોકલી આપવા. તેનો
વીસામ વરસની આખરે
દરેક આલોકોને આપવામાં
આવશે.
(4) પુસ્તકો આલોકોને ૩૩
ટકાથી મળશે. ૮. ખ ના
જુદા ગણાશે.

૧૯૪૩નું પહેલું પુસ્તક ૧૦૫૪
અંશાળની પ્રસિદ્ધ લેખીકાનું
શરદ્વંદ રોહીની નવલકથા

અચલા

કી. રૂ. ૩-૮
બહાર પડી ગયું છે. તે માલ
જોના પૈસા આવી ગયા હશે
તેમ મોકલી આપવામાં આવશે
ખીન અથમાળા માટે
તૈયાર થતાં પુસ્તકો
નીરૂપાઈવાની એક નવલકથા
વીરના તેજ (ઐતિહાસિક
નવલકથા) છપાય છે
માલકે યત્ન તુરત લખો :
જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા
પીરમદારોડ, અમદારાદ.

શ્રી યો ધ

વર્ષ ૮૭ સળંગ અંક ૧૦૩૫	અનુક્રમશીલ જુદક નક્કલ આઠ આના	અંક ૪ એપ્રિલ ૧૯૪૩
-----------------------------	---------------------------------	-------------------------

૧ દેવાની કુંજમાં	શ્રી નવીન આર. આચાર્ય	૧૪૧
૨ કેમ પડે રોતુ તારે	ક જાતુ બદ	૧૪૨
૩ ફનીઆના ફૂલમાં	શ્રી મંગળાએન દાણી	૧૪૨
૪ આદમી	શ્રી રંગીલાસ કાપડિઆ	૧૪૩
૫ સ્ત્રીની સમ્માર્થ	શ્રી નોરાકરોડકી	૧૪૪
૬ આવો દિવસ રહેશે નહિ	"	૧૪૫
૭ કુગરસી ધરમસી ગંપડ	શ્રી મંગળાસ દલાલ	૧૪૫
૮ ગર્ભવંતી સ્ત્રીના આહાર-વિહાર	ડૉ. રવીશંકર ઉપાધ્યાય	૧૬૦
૯ મા હોય તો આવી હશે	મં. ચંદુલાલ બ્યાસ	૧૬૩
૧૦ ઝૂંપડીમાં ખાર	K. O.	૧૬૫
૧૧ હીરડીરિયા	શ્રી આચાર્ય	૧૭૦
૧૨ ડોશી વિનાનું ધર નહિ	શ્રી દિગ્ગતપદ અશ્વથુ	૧૭૧
૧૩ વિવિધ વાનીઓ	...	૧૭૪
૧૪ કચ્છ મિત્રન	શ્રી કમળા ગવ	૧૭૫
૧૫ સ્ત્રી સમાચાર	...	૧૮૦
૧૬ પુસ્તક પરિગમ	શ્રી કેશવપ્રસાદ દેસાઈ	૧૮૩

રૂ. ૮૦૦૦ ના ઈનામો માટેની
ચોજના પૃષ્ઠ ૧૭૨ ઉપર જુઓ.
તેમાં ઉપયોગી થાય તેવો
ગુ. શાબ્દકોષની ન. ખ.
દાઈલના ચોથે પાને જુઓ.

બહેનો ! જોમેસ્ત્રી વાપરીને માત્ર
 થવાના તમારા કોડ પુરા કરો. વંધ્ય-
 ત્વથી બચો. સગર્ભા અવસ્થામાં
 જોમેસ્ત્રી લેશો તો તમારી શક્તિ
 સચવાઈ રહેશે. કસુવાવડ નહીં થાય.
 કોઠે રતવા હશે તો તેની અસર ગર્ભ-
 નાં બાળકને જરા પણ નહીં નેડે. પ્રસવ
 વખતે દુઃખ નહીં જણાય, ધાવાણ ખુબ
 આવશે, સુવાવડની નબળાઈ ઝટ
 દુર થઈ જશે. પ્રદર-લોહીવા અને
 અટકાવ વખતે થતી બધી પીડા
 જોમેસ્ત્રીથી જ દુર થઈ જશે. કોઈ પણ
 દવાવાળા પાસે જોમેસ્ત્રી જ માગજો.
 સાવધાન ! ખોટાં વખાણ કરી રખે
 કોઈ ખોટી દવા ન વળગાડી દે !

સંસ્કારી સત્તારીઓનું
અનૂપમ જુનામાં જુનું
માસિક પત્ર :-

શ્રીબોધ

વર્ષ ૮૮ : અંક ૪ થો
એપ્રિલ : ૧૯૪૩
સળગ અંક ૧૦૩૫

તંત્રીઓ
સ્વ. પૂતળીબાઈ કાબરાઈ
દેશવપ્રસાદ સી દેસાઈ
B A. LL B

મંત્રી
અદ્રકાન્ત છ મહેતા
પીરમસારોડ, અમદાવાદ

મદદનીશ મંત્રી
અમૃતલાલ રતનજી ત્રિવેદી

વાર્ષિક લવાજમ
દેશ ૩ ૪-૮-૦
પરદેશ ૩ ૫-૮-૦
શીર્ષાંગ નવ

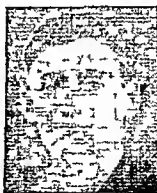
હૈયાની કુંજમાં

હૈયાની કુંજમાં ટહુકી કોયલડી,
હું હું જોલ કોઈ સૂણજો છું રે...
હૈયાની

ઢેકતા મોરલા, નાયંતી ઢેલડી,
નાય તાન ગાન કોઈ જીલજો છું રે..
હૈયાની

આવી વસત સખી, પુષ્પે પરાગ સખી,
મહેકે સુવાસ સખી, લમરા ચુલ્લર સખી,
બૂલે વસત સગ બૂલજો છું રે...
હૈયાની

જોતી હું વાટડી, વાલમની રાત દિ',
વહેલી વસંત સખી, ઉરમાં સમાય છું,
પિયુ પિયુ જોલ કોઈ સૂણજો છું રે .
હૈયાની

નવીન આર. આચાર્ય.

‘શ્રીબોધ અને બાળક’ માસિક પત્ર એકજ છે, લખતા નામથી સાવધાન રહો.

કેમ પડે રેણું તારે ?

નયનોથી નીર કેમ નીતરે,
 બેની કામજી શું કલેશથી કરાયે રે
 કેમ પડે રેણું તારે ?
 કુખના દરિયા શું ડોળતી;
 બેની વીરકા મીઠા શું ન કર્યાય રે. કેમ પડે.
 ઝાઝા જીવાન તારે બેટકા,
 બેની મુખના સરવર હલકાય રે. કેમ પડે.
 પુત્રી તારી વીરાંગના,
 બની ફરતી જગતને ચોક રે. કેમ પડે.
 બાળુકા ગભરૂ ધૂમતા,
 બેની મૃત્યુને મોરચે આજ રે કેમ પડે.
 વર્ષો હનરથી ગુલામ રે,
 બેની સૂતાંતા બેટકા કાલ રે. કેમ પડે.
 આજે કમાવી બેડીયો,
 બેની ધૂમે છે રણ મોઝાર રે. કેમ પડે.
 તું ન દિખ્યા સાંભરે,
 બેની વસમી મુલામીમાં આજ રે. કેમ પડે.

મીઠાં બોજન તને સાંભરે,
 કે બેની પાંજર પંખી તણા સુખ રે. કેમ પડે
 આઝાદી બુદ્ધ નથી ગોઠતાં,
 બેની રકતો રમ્ય તારે અંક રે. કેમ પડે.
 આશાના અંક મીઠા લાગતા,
 કે બેની બધન મુક્તિ તણાં ગીત રે. કેમ પડે.
 માલીશ કરેડતણી ઉત્તિના,
 બેની સ્વપનાનો સરજનહાર રે. કેમ પડે.
 મૂલવે મૂલ્ય મનુષ્યના,
 બેની દમતો અપવાસથી કાપ રે. કેમ પડે
 ઝાળંગી એકવીસ ખીલુ રે,
 ભરી ધગધગતી જળ હુતાશ રે. કેમ પડે.
 હરખેથી આંસુકા છોડતી,
 'શું' બેની બેટાનો નવ અવતાર રે. કેમ પડે.
 જનની વીરની ભારતી,
 બેની દેવોની સરજનહાર રે.
 કેમ પડે રેણું તારે ?

ભાતુકુમારી ભટ્ટ

દુનીયાનાં ફૂલડાં

બાળકો દુનીયાની વાડીનાં ફૂ...લ
 મહેકે આલમની વાડીએ.
 જગનાં ઉપવનનાં કીમતી એ શુ...લ,
 પમરે મુવાસ છેક સ્વર્ગમાં.

માતા મોટેસરીએ શીખવ્યું છે સ્નેહથી,
 કેળવણી ચરૂ ચર્ચ નાનાં બાળકથી,
 જ્ઞાન ગિરુભાર્ષનું ગણાયું અણગું...લ,
 બાલપૂજા ભારતની વાડીએ.

કેંક થશે વીર દેશ સેવક ને સેવિકા,
 કેંક થશે રાજવીને રત્ન એ રૂપાળાં,
 સંસ્કારે પોપો પવિત્રતાનો....છોક,
 વાડી મહેકે સુગંધથી.

બાલપૂજા યોગ્ય ફરજ પ્રથમ માતૃતાતની
 બીજી ફરજ દેશ સત્તાને રાજની,
 પ્રેમથી વાઓને પ્રેમનાં દૂધ,
 શોભાવે દેશને કાર્યથી

મંગળાબેન દાણી છ. એ.

આ દ મી

લેખક : શ. રંગીલદાસ કાપડીઆ.

નદીમ સાહેબ બખડતા બખડતા ઓર-
કામાં દાખલ થયા—” આઝાદી, હિન્દુ-મુસ્લીમ
એકતા, મહાસભા, લીગ, આઝાદ કમિટી આ
બધું આખરે છે શું ? આ બધાની મતલબ
શી ? બધા બરાડી બરાડીને કહે છે “અમને
સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય જોઈએ છે. અમે હિંદને
પરતંત્રતાની બેડીઓમાંથી મુક્ત કરવા
માંગીએ છીએ. બધાની નેમ એક અને
છતાં આપસઆપસમાં ઝગડો. એકબેકને
કુટી આંખોથી પણ જોઈ શકતા નથી. આ
રીતે થશે શું ? રાજ રાજ નવી નવી કમિ-
ટીઓ અને મંત્ર છે. સમજાતું નથી કે આ
બધાથી શું થવાનું છે ? એક જગ્યાએ બધા
હળીમળીને બેસતા નથી. એક બીજા પ્રત્યે
મહોબત નથી રાખતા, નથી તો એક બીજાને
સમજવાની કોશિશ કરતા. રાતદિવસ લડવા
ઝગડવાનો, મરવા મારવાનો વિચાર કર્યા કરે
છે. આ ક્યાં સુધી નજવાનું હતું ?” માથા
પરથી હેટ કાઢી ખીંટીએ બેરબીને કોટપાટ-
લુન સાથે જ સોફા પર પડી લાંબા થયા.

નોકર સફળો દોડતો આવ્યો અને જમીન
પર બેસીને જોડા કાઢવા લાગ્યો. એ ન તો
એની સાથે કંઈ બોલ્યો, ન કંઈ એને પૂછ્યું.
આખ બંધ કરીને સોફાના અંદરના પર માથું
નાખી બેસી રહ્યો. દરરોજ તો રૂમમાં દાખલ
થતાં નોકરને હાક મારતો અને કંઈ ને
કંઈ પૂછતો. આજે એને ચિન્તાતુર જોઈને
સુદ્ધા નોકરે પોતે જ પૂછ્યું, “માલેક, આજે
કંઈ સુરત છો ?” એ સાંભળીને પણ એ
મૂંઝો જ રહ્યો અને જવારે જોડા કાઢી રહ્યો
નોકરે મોજા કાઢના માડયા ત્યારે નિરાતિ
લાખે થઈ સૂઈ ગયો. નોકર એની આ મોજા

જોઈ ઉઘટો વધારે આશ્ચર્ય પામ્યો અને એણે
ગંભીર સ્વરે કહ્યું, “માલેક, કહેતા નથી પણ
આજે કંઈક થયું છે, ઉઠો, કોટ ઉતારો. કપડાં
બદલીને હાથમોં ધુઓ. નાસ્તો તૈયાર છે.”

નદીમ સાહેબે કહ્યું : “જા, અહમદ, જા,
હમણાં તું કંઈ બોલીશ નહિ, મારી તખીયત
સારી નથી. નાસ્તો નથી કરવો.”

સુદ્ધા અહમદને માટે આ પહેલો પ્રસંગ
નહોતો. એ આવ્યો ત્યારથી કંઈ વખત એવા
પ્રસંગો બનતા. એણે કેટલીય વખત કંઈ
સાબળી-સૂણાવી તેને રાજ કરી લીધો હતો.
નદીમ સાહેબ કુંવારા હતા. ધરની દોલત
પણ ઠીક હતી. પોતે વકીલાત કરતા. શિક્ષિત
સમાજમાં ફરીને એ સ્વતંત્ર વિચારનો બન્યો
હતો અને પુરાણી રસમો-રિવાજોનો લાગ
કરવા ઈચ્છતો હતો. અહમદ વર્ષોથી એનો
વિશ્વાસુ નોકર હતો, એને સમજાવવાનો
પ્રવાસ પણ ક્યારેક કરતો. આજે પણ એ
એને છોડી ન શક્યો. એણે કહ્યું, “હું
માનતો નથી, સાહેબ, આજે જરૂર કંઈ
બન્યું છે. કહો તો ખરા, કદાચ મારી સુદ્ધા
અછલ કંઈ બતાવી શકશે.”

નદીમ સાહેબ મોં મચોડતાં બેઠા થયા
અને કહેવા લાગ્યા, “જો અહમદ, તું નથી
માનતો બારે હેરાન કરે છે તું, કોટ ઉતાર
અને પંખો લાવી અહિં મેજ ઉપર મુકી જા
અને પછી તું તારે આંધો જા મારે થોડો
વખત બેચીને વિચાર કરવા છે. દિલમાં બારે
બળભળાટ મચ્યો છે; એવો બળભળાટ કે
ક્યારે પણ એવો ન મચ્યો હોય !”

અહમદે બીડીને કોટ ઉતાર્યો અને ખીંટીએ
બેરબી, પંખો લાવીને સામે મેજ પર રાખી

સ્ત્રીની સમ્બાધ

લખનાર : “નાશાકરો કેદી”

સમ્બાધ સ્ત્રી જાત માટે સરસ સદૃશ્ય છે, એ શુભ કેાધપણ કેકાણે તેણીઓને નિર્ભય રાખે છે. તેઓ તેથી જ ઈશ્વરને ખુશ કરી ધર્મનાં ફરમાનોને માન આપે છે ઘર સંસારી કામોમાં સમ્બાધની ઘણી જ અગત્ય છે. તેણીની જુદાઈ તેનાં બાળકો તથા નોકરો અને ણીતંઓ આગળ તેણીને હલકી પાડશે અને તેના તે દાખલાની નકલ પણ થવાની, બાળકો તેમ જ નોકરો તેની તાબેદારી કરવાથી હુકમો માનવાથી-અને માન આપવાથી દર રહેવાનાં, તેના ઘણી તરફનો ચાહ તથા વિશ્વાસ તેથી ઓછો થવાનો અને સઘળી મુખ્ય ખરાબી થવાનો લય રહે છે, માટે સ્ત્રીના સંસારમાં સમ્બાધ અગત્યની છે. પોતાના સંસારી દરેક કામો નીચમીતપણે અને પ્રમાણિકપણે કરવા તથા કરાવવાની ટેવ રાખનારી સ્ત્રીનું ઘર ઘણી જ સારી રીતે ચાલે છે. છોકરીઓએ પોતાના અપમાનનાર એવી દરેક ડેખવણી તરફ ધ્યાન આપી દરેક સારા ગુણો મેળવવા જોઈએ અને સમ્બાધ તરફ વિશેષ પ્રીતિ રાખવી એ ઉછરતી સ્ત્રી જાતની ખરી શોલા છે એમ હંમેશાં યાદ રાખવું જોઈએ.

દીપો, જીતાં પણ એ જોરકામાંથી ખસે અને સામે રટલ પર જેસીને પુછી જા “કેવીયે એ વાત હોય, માલેક, પણ સાંભળ્યા વિના તો નજ નહિ, જુઓ, કે વાર મેં કહ્યું કે કોઈ વાતનો બહુ વિઠેવો સારો નહિ. માયું દુઃખવા લાગ મહતમાં તમે એ બેકારની વાત મનમાં કામ ધરા છો?”

નદીમ સાહેબે દારીને આખરે કહ્યું, “અહમદ એ વિચારવાની વાત છે. આજ રોજ હિન્દુ મુસલમાનના ઝઘડા થયા કરે રોજ અખખારોમાં વાંચીએ છીએ કે અ આટલા મુઆ, આટલા ધાંદલ થયા, આ મર બળી ગયા. બોલ, અહમદ આ બધું માટે માય છે? મનુષ્ય એટલા માટે પેદા છે કે જરાજરામાં આમ વગર સમજ લડી મરે! મારાથી એ બધું સંભળાતું ન આજનો છાપામાં લાકા, અમદાવાદ, મુઆદ હુલ્લડ થવાની વાતો છે. ખુબ છુટથી ખા ખરાબી થઈ રહી છે.” આમ કહી એ હાથ મુકી વિચારમાં પડ્યો.

અહમદે હિંમત કરી જરા મોટે રવાણાવિક સ્વરે પૂછ્યું, “તો શું મારું તમારું એમ કહેવું છે કે એ સમજી મુસ માનજ કરે છે અને હિંદુઓ કંઈજ ન કરતા? હું તમારી એ વાત સી રીતે મ લઉં? અમને કુરાને શરીફ કહે છે, અમ ધર્મ ફરમાવે છે કે કાફિરોને મારો, મ મિટાવી દો, ખરબાદ કરો! એ ખુદાની-અલ્લ રસૂલની પ્રાઈના કરવાનું નથી બળુતા. આમ કહેતા કહેતા એ ઉશ્કેરાઈ ગયો, એ અવાજ કંપી ઉઠ્યો.

એ કંપિત અવાજને જોઇને નદીમ સાહેબ ગિર ઉચું કહ્યું. એનું મોં લાલચોળ રહ્યું હતું. એની આંખમાં અમકારા હો એણે કહ્યું. “અહમદ, સાંભળ, આ વાત આ

દિન સુધી આ ઘરમાં ખુબ ચર્ચાઈ છે, હું એ માનવાને તૈયાર નથી. એ એકતરફી વાત છે. જે રીતે તું તારા ધર્મની તારીફ કરે છે. તારા ધર્માનની વાત કરે છે, એને દુનિયામાં સર્વથી ઉંચો માને છે, ઠીક એ જ પ્રમાણે ખીજી કોમના લોકો પણ એમ જ માને છે અને કોઈથી દયાવું પસંદ નથી કરતા. અને એ તો વિચાર, અહમદ, કે કોઈ દયાવ પશુ શા માટે? બધા પાસે તમારી માફક મોટી મોટી કિતાબો છે અને સર્વ રથએ મોટામોટા પીર-પેગમ્બર થઈ ગયા છે પછી કોઈ શા માટે પાછળ રહે?

એ આગળ બોલવા જતો હતો એટલામાં છુટ્ટો અહમદ વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો, “હર્જીન નહિ, માલેક, આપ ભારેભાર ઈસ્લામની વિરૂદ્ધ બોલી રહ્યા છો; પણ હું ઈસ્લામની શુરાઈ નથી સાંભળી શકતો. એને માટે જરૂર હોય તો હું મારો પ્રાણ સુધ્ધાં આપવા તૈયાર છું. તમે મારા માલેક છો, મારા અન્નદાતા છો, પણ તેથી તમે મારા પ્યારા ધર્મ-ઈસ્લામની વિરૂદ્ધ કંઈ ન કરી શકો” આમ કહીને એણે બીડીને ચાલવા માંડ્યું.

નદીમ સાંહેબે મીઠાશથી કહ્યું, “ક્યાં જાય છે, અહમદ, સાંજ તો પડી અને પાણુ ખાવાનું પકવવાનું છે, તું નારાજ થઈ ગયો? પાછો ફર, એટલી શી ઉતાવળ છે?”

એણે દરવાજા પાસે રોકાઈને કહ્યું, “તમારે માટે ચાહ જતુવવાની છે. સાંજ પડવા આવી છે, પાછું ખાવાનું કરવાનું છે.” બસ, એ કંઈ કહ્યા કે સાંભળ્યા વિના એરમ બહાર નિકળી ગયો.

નદીમ સાહેબ એ વેળા વિચારોમાં મરચીલ હતા, બીડીને એની સામે હિલા રહી કહેવા લાગ્યા, “અહમદ, તું છુટ્ટો થયો તો પણ વાત સમજતો નથી. પોતાનું બહુંશુરું પણ નથી વિચારી શકતો. તને જ પૂછું છું કે

આવો દિવસ રહેશે નહિ.

લખનાર : “ નોશાકરો કેકો ”

ન્યારે માણસને હર્ષનું કોઈ મોટું કારણ થાય ત્યારે તેનું મન ઘણું જ છલકી જઈને મગરૂરીના ખુરા બુસ્સામાં આવે છે, ત્યારે તે છલકાટ અને બુસ્સો ફર કરવાને માટે “આવો દિવસ રહેશે નહિ” એ વાક્ય યાદ કરવું બેઠાં, કારણ કે તે વાંચવાથી અથવા મનમાં ધારવાથી તે હર્ષનું કારણ હંમેશાં રહેનાર નથી અને કોઈ વખત દુઃખનો પણ આગશે એ વાત યાદ રહે છે અને ન્યારે શોકનું કોઈ મોટું કારણ થાય ત્યારે તેનું મન ઘણું જ ઉદાસ થઈ જઈને ડેવટે ભવવા ઉપર પ્રીતિ રહેતી નથી ત્યારે પણ તે ઉદાસી અને નિરાશપણું રાખવાથી ઉપલું વાક્ય પૂરતું છે, કારણ કે તે વાંચવાથી અથવા મનમાં ધારવાથી તે શોકનું કારણ હંમેશાં રહેનાર નથી અને કોઈ વખત સુખનો પણ આવશે એ વાત યાદ રહે છે. સુખ પછી દુઃખ આવે છે અને દુઃખ પછી સુખ આવે છે. માણસોને સુખ અને દુઃખ ચક્રની માફક ફર્યા કરે છે.

ખતાવ, મુસલમાન આખર હિન્દુઓ સાથે જ કેમ લડે છે, એની સાથે એને શી દુશ્મનાવટ છે? એ તો આપણા ત્યાંની વાત ધર્મ, દુનિયાના ધર્મ વિદેશી મુલકોમાં જ્યાં જ્યાં હિન્દુ મુસલમાન વસે છે ત્યાં ત્યાં એક મળો-હળો રહે છે. આપસઆપસમાં ખાધપીએ છે, જોડે બેસે છે. અહિં જ એમ શા માટે?

એ ચાહતી કિટલી સ્ટવપર મુડી રહ્યો હતો. મોં અને આંખો ફાડી ફાડીને એ તોવા લાગ્યો. આખરે બોલ્યો, “માલેક, માનો કે ન માનો પણ તમે પેલા હિન્દુ છોકરાની સાથે રહીને પુરા હિન્દુ બની ગયા. એની સાથે જ ખાઓ પીઓ છો. એણે આપને પુરા પાસ લગાડ્યો છે. જો એ જ રિયત રહેશે તો આપ શોડા દિવસમાં હિન્દુ ધર્મ પણ સ્વીકારી લેશો. પણ હું એ બધું ચલા જ કેમ દર્દ? હું આજે જ મુસ્લાંઈ સાહેબને ખબર આપું છું.”

નદીમ સાહેબે કહ્યું, “એ છોડ, અહમદ તું પહેલાં મારી વાતનો ઉત્તર દે.” એમ કહીને એ એક સ્ટુલ ખેંચી ને ઉપર બેસી ગયો.

ચોડીવાર પછી અહમદે કહ્યું, “એ હું શું જાણું? માલેક, તમે બણેલા ગણેલા એ બધું જાણો બાકી એટલું તો હું પણ જાણું છું કે હિન્દુઓ અમારાં બધા કામોમાં, અમારા હેવારોમાં અને અમારા જલસામાં હમેશાં ગરબડ મચાવે છે. પછી અમે પણ એમની સાથે એવી જ રીતે કામ લઈએ એમાં અમારો શો દોષ?”

નદીમ સાહેબે ઉત્તર વાળતાં કહ્યું, “ખરે જ, અહમદ, તું બરાબર કહે છે.

જો કાઈ હિન્દુને પુછીએ ‘તો એ પણ એમ જ કહેશે. આપણે મનમાં એમ માની લઈને જાણ્યા વિના ગમે તેમ વર્તવા મંદી પડીએ છીએ. પરંતુ આપણે જો આપસમાં

સાથે બેસીને એ વાતનો નિકાલ કરીએ તો કંઈ ગડબડ પણ ન થાય અને સેંકડો જનોની ખુવારી પણ ન થાય. આપણામાં તાલીમની કેટલી ખામી છે તે તું નથી જાણતો, હું જાણું છું. એટલા માટે તો મુસ્લાં-ધર્મશુદ્ધોએ લડવાને અમને તૈયાર કરી દીધા. અમે લોકો સમજ્યા વિના ધર્મોષપણામાં પતંગોની માફક લડીને મરાઈ-કપાઈએ છીએ. એ કેટલી જાણદસ્ત ગેરસમજ.”

અહમદ કંઈ ન બોલ્યો, દાદીમાં હાથ નાંખી એ કંઈક વિચારતો જ રહ્યો. નદીમ સાહેબ ઉઠીને ચાલી ગયા.

x x x

બીજે દિવસે સવારે નદીમ સાહેબ પોતાના મિત્ર કૃષ્ણચંદ્રની સાથે ઓરડામાં બેસી ચઢા પી રહ્યા હતા; ત્યારે બહાર અખબારવાળાની ખૂમ સંજાળાઈ.

અહમદ છાપું લઈ આવ્યો અને એ આપીને બહાર જતો હતો પણ નદીમ સાહેબે કહ્યું કે “જો સાંભળ, અહમદ, આજે ખબર આવી છે કે મુંબઈમાં તેર આઠમી મરણ પામ્યા અને તેત્રીસ ધાવલ થયા. ઠાકા અને અમદાવાદમાં બધા મળીને પચ્ચીસ મરણ પામ્યા. સાચું કહું છું કે જ્યારે આ વાંચું છું ત્યારે દીલ રડી ઉઠે છે. આટલા આઠમી વિનાકારણ જ લડીને મરી ગયા. એ જીવતા રહેત તો દેશને કેટલા કામ લાગત? બચ્ચાઓ મોટો યત્ન ને ન જાણે શું શું કામ કરત-દેશને માટે જ્યાં લડીને જો ન મુઝ્યા હોત અને આઝાદીના ‘જંગમાં મરતો તો એમની નામના ચાત, આપણે ગૌરવથી એમને સંભારત.” એમ કહેતાં એણે ચઢાતુ ખાલો મેજ પર રાખી દીધું.

અહમદ ઉઠ્યો ઉઠ્યો ચૂપચાપ એ સાંભળી રહ્યો હતો, કૃષ્ણચંદ્રે કહ્યું, “અહમદ, તું મારાથી ઉંમરમાં મોટો છે, થુડો છે, મારા કરતાં વધારે

નોઈ-સાંભળી ચૂક્યો છે, અને સાથે એક કદર મુસલમાન પણ છે. સાચું કહેજે ત્યારે તું હુલ્લામાં એક મુસલમાનનાઈના ચતુર યમાના સમાચાર જાણે છે ત્યારે તારા દીલમાં શું થાય છે ?

થોડાક વખત તો ખમા પકડી, પછી એણે કહ્યું, “ જ્યાં જ્યાં હિન્દુઓ મળે ત્યાં ત્યાં પકડી પકડીને કુટું-કટકા કરું.”

“ ખરાબર છે, એમ જ નોઈએ,” કૃષ્ણચંદ્રે ગંભીરતાથી કહ્યું, “ તારી પાસે એવી જ આથા રખાય. તું તારી કામનો સાચો ખેર-ખવાહ છું. પણ એ તો ખતાવ કે હિન્દુના ચતુર સમાચારથી હિન્દુ શું વિચારે, કું શું વિચારું ?”

એણે નિર્ભયતા પૂર્વક કહ્યું, “ જે કું વિચારું તે જ.”

“ હવે સમજ ત્યારે,” કૃષ્ણચંદ્રે જરા હસીને કહ્યું, “ નો બધા જ હિન્દુ અને બધા

જ મુસલમાન એમ જ વિચારે અને માહિમાદે લગી મરે તો શું થાય ? તો પછી અમારા લંબારા આ ધર્મનો ખીનઓ શી રીતે ઉપ-રવેલાં મેશે ?”

અહમદ ઉત્તર આપે તે પહેલાં જ નદીમ સાહેબ બોલી ઊઠ્યા, “ અન્ધા. જે અહમદ સખીને રહેવાને બદલે લગાઈ લડવાનું શીખવે છે, આપસઆપસમાં કપાઈ કરવાનું શીખવે છે. એને ખીનું તો શું કહેવાય ? પણ દેખ, એ વાત નથી. નો જે ખરાબ છે તે તો સર્વ ધર્મોમાં ખરાબ જ છે. એને સાતું કહેવાનો મલો કોઈ નથી કરી શકતું; અને જે સાતું છે તેને કોઈ ખૂરું કહી શકતા નથી. ધર્મ આપણને અનિષ્ટથી બચાવે છે, સારા થવા શીખવે છે અને સારા માર્ગે ચાલવા કહે છે. ધર્મ સવળા એક છે કોઈ જોયો નથી.”

અહમદે કહ્યું, “ એતો બધું સાચું, માલેક, પણ પોતાના ધર્મનો વિશેષ કોણ નોઈ

ખહેનો છું ગેઘટી ગોલડના દાગીના માટે સંતોષ જાહેર કરું છું અને તમોને પણ ગેઘટી ગોલડના દાગીના વસાવવા લક્ષામણ કરું છું. પરંતુ દાગીના ખરીદતાં પહેલાં બોર્ડ તેમજ બીજા પર ગેઘટી ગોલડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝનું પૂરેપૂરું નામ વાંચવું ખાસ જરૂરી છે. અને લખતા નામથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે.

તા. ક.—કુદાર શરતોથી દરેક શહેરોમાં એજન્સી આપવાની છે.

ધી ગેઘટી ગોલડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ

ફત્તેહભાઈની હવેલી સામે; રતનપોળ, અમદાવાદ.

બ્રાન્ચ : ઘોઘાગેટ, ભાવનગર.

શકે ! પોતાના જ લોકોની કુશળાની કાણુ જોઈ શકશે ! આપ દેહો છે તેમ અમે બદલો લેવો છોડી દઇએ, અમારા પર ચાહે એટલો જુલમ કરે તો પણ અમારે એ ચૂપ-ચાપ સહન કરી લેવો, એ કેમ બને ? એ તો એનું કામ કે જેનામાં તાકાદ નથી. જે કમજોર હોય તે જુલમ સહન કરવા છતાં ખુદા ઉપર એનો ઈન્સાફ છોડે છે. અમારો ધર્મ ઇસ્લામ છે. મુસ્લાંજ સાહેબ કહે છે કે એમના ઇતિહાસમાં લખ્યું છે કે એ ક્યારેય કોઈથી દબાવે નથી, એણે કોઈની સામે ક્યારેય શિર ઝુકાવ્યું નથી અને હંમેશાં બીજાઓ ઉપર હુકમ જ કર્યો છે પછી અમે ઇસ્લામને માનનારા કોઈથી કેમ દબાઈએ ? એકને બદલે ચારનું ખૂન કરીએ. ”

ઉચ્ચરણસા અવાજમાં એનો રોષ પ્રગટ થવા આવ્યો. નદીમ સાહેબે અને કૃષ્ણચંદ્રે “ સામુ જોયું; બેઠેના શરીર ઘુછી ઘુટ્ટા અહમદ પાસે એમણે એવી આશા ની રાખી. હવે ત્યારે એના વાળ સફેદ થા છે, એના ગાલમાં ખાડા પડ્યા છે અને એકેએક દાઢ ગણાય છે ત્યારે પણ એનામાં નવજુવાનનો ધાર્મિક જુરસો છે-મદદ-પ્રતા છે કે જેને લીધે એ ચાહે તે કરી શકે છે. અવસર પારખીને નદીમ સાહેબે કહ્યું, “ સાડું જ, અહમદ, કામ કર તને તાલીમ જ એવી મળી છે. એમાં તારો શો દોષ ? ઘુટ્ટાદિમાગે તો હિન્દુસ્થાનને વધારે કુબાડી દીધો. હું તારે માટે નથી કહેતો, બધાને માટે કહું છું. ચાહે પછી તે હિન્દુ હો, ચાહે મુસલમાન, ” એમ કહીને એણે છાપાના પાનાં ઉઠાવવા માંડ્યા.

એ ઓરડાની બહાર ચાલી ગયો. કૃષ્ણચંદ્રે કહ્યું, “ એ તો બારે કદર છે. ખેર છે કે અહિં ઝગડો નથી થતો, નહિતર એ અવશ્ય એ ત્રણને માર્યા વિના ન રહે. સાંવ જુવાનીનો જોશ. ”

નદીમ સાહેબ એક રથને દૃષ્ટિ માંડીને કહેવા લાગ્યા, “ શું કરે ખિચારો, પડ્યો-લખ્યો નથી. મુઠ્ઠા-મોલવીની સંગતમાં બેસીને એટલું શીખ્યો છે. પણ એના કહેવાનો અર્થ કંઈ જ નથી, કેવળ એકલો જ માને છે કે જે ધર્મને ખાતર હુલ્લસમાં માર્યો પણ જાય તો જન્મત મળશે. ”

કૃષ્ણચંદ્ર ચિન્તિત થઈને બોલ્યો—“ એ તો આખી વાત છે. પ્રથમથી જ મગજમાં એ બરી દીધું છે. એ જ આપણું ઐક્ય ન થવાનું કારણ છે. હું પણ એક તરફી વાત શું કામ કરું ? અમારા હિન્દુઓમાં પણ સેંકડો એવા છે કે જે મરવા મારવા તૈયાર હોય છે. એ ઈચ્છ્યા જ કરે છે કે ક્યારે હુલ્લસ થાય કે લૂંટ ચલાવાય. કાણુ જાણે દેશ ક્યારે આવો માણસોથી મુક્ત થશે અને ક્યારે અમે ખાધે-ખાંધે મિલાવી દેશની આઝાદીને માટે લડીશું. ”

મુંઝાઓ છો શા માટે ?

બહેનો

તમારી તંદુરસ્તીના તમારા મનની વાતના કે તમને મુંઝવતા ગમે તે ત્રણ સવાલો અમને ફક્ત રા. ૧-૨-૦૯ નું મંત્રીઓર્ડર કરી પૂછવો અને તમારી મનની ઇચ્છા પૂરી કરી સુખ મેળવો.

પત્ર વ્યવહાર ખાનગીજ રહેશે,

—લખો—

રતિલાલ મહેતા

મોડર્ન કન્સલ્ટન્ટ

કટકીયાવાડ-અમદાવાદ

એનો કંઈ ઉત્તર મળે તે પહેલા જ અદમદ ફરવાળો પડે છે એ કરી અદમદ ધુસી આ યો અને કહેવા લાગ્યો, “માફ કરો માનેક, હું નોમ્મી કરવા નથી ઈચ્છતો અદમદ ખેસીને લોક અમાગ ધર્મની-ઈસ્લામની-બદનામી કરે અને તેમા તમે સમત હો.” બહુ દિવસ આપની રાટી ખાધી છે, આપની રહેમ પર છૂંચ્યો છું પણ હવે તેમ કરવા નથી ઈચ્છતો. ચાહે ત્યા ખેસી જઈય, અના દના નામે દુકકા માગી ખાઈય અદિની આ વાતો સામળીને નકે તો નહિ જવાનું ને. મારે મારો રસ્તો નથી બગાડવો.”

નદીમ સાહેબ અદમદના આમ અ રમાત આગમનથી ચોંટી ગયા હાથમાંનું અખમાગ મેજ ઉપર ગાળીને એની ટાંમે જોવા લાગ્યા એની વાત સાંભળીને પછી હસતા હસતાં કહ્યું, “હા, અદમદ, હું જોઉં છું કે તું રોજબરોજ બહેકતો જાય છે, મારી જ નહિ પણ મારા મિત્રો અને સાથે ખેસનારાઓની બેઠકો પર કરે છે જે દિવસે આમ તેમ બીજા માંગતો હતો તે દિવસે તું ખુદ જુલુડી થયો છો છે ત્યારે જ એવા કોઈને ત્યાં કેમ નોમ્મી ન લીધી કે જે તને એ જ માટે ખવડાવે પીવડાવે કે વખત આવે હુસ્તક મચાવીને તું હુંટ ચનાવે અને ધર્મને નામે બે ચાગું ખૂત કરે ત્યારે તો બહુ પાધરો સઈને આપ્યો હતો જુ તારે શાજા તે દિવસે અનુભવવા છે? આજ સુધી તારી છુઝાઈને વિચાર કરતો રહ્યો છું નહિતર હું તો મારી વિરૂદ્ધ ચાલનાર સાથે બોલું પણ નહિ.” વળી જરા થોડીને એ આગળ બોલ્યો, એણે દિન્દુ મુસ્લીમ એક ચર્ચ તડતુ છોડી દે એમ કહ્યું એટલા માટે તો તારો મિત્રજ ગયો. ય તું એવું નથી ઈચ્છતો? હું પ્રજુ છું કેમ નહિ? ય તું તારા ધર્મને પકડીને એકનો ખેસી રહેવા ઈચ્છે છે, તારે ખુદાના પેદા

કરના બીજા ઈ-સાનેને રહેવા નથી દેવા? એ તો સાફ બેઈ-સાફ એકજ ખુ-એ આ દુનિયા પેદા કરી”, સારી એની ઓલાદ છે આપણા જેવા જ બીજા લોકો પણ છે એક અમુ જગ્યાએ ગહેવાથી અમારી બોલીમાં, રહેણી કચ્છીમાં બેઠ પડ્યો છે બીજુ મર્દ જ નથી અને તું પણ અદિની ધુગેટીમાં ગયો છે, અદિનું પાણી પીધું છે, અદિની આમો હવામાં છીયો છે અને છતાં અદિના વતનીઓ સાથે વેગે તોના મીઠા અદમદ, વિચાર કર કે એજ તારા ભાઈ છે, હમેશા એમની વચ્ચે રહેતુ છે, એજ તારો દેશ કે તું જ અદિ તોફાન મચાવશે તો કેટલા દિવસ ગદી ચમશે? એ પુરાણ કાગધી દિન્દુ એનો દેશ છે, તમે એમને જ માંગવા ચાહશો તો એ કેમ ચાલશે? તમને નહિ, મળીને એમને છતી ચકારો.”

અદમદ સાંભળીને ચૂપચાપ ઉભો રહ્યો, પછી ચોરડાની બહાર ચાલી ગયો એના જતાં જ નદીમ સાહેબ ખુમ મોટેથી હસી પડ્યા એને હસતો જોઈ કૃષ્ણચંદ્ર પણ હમી પડ્યો અને મ્હું “દજી જુદો સમન્યો નથી, એ વાર ફરી લડશે, તૈયા રહેજો.”

એણે ઉત્તર આપ્યો, ‘એ તો કાલે જ કહેતો હતો કે મુત્યાછને લઈ આવશે તારે માટે કહેતો હતો કે હવે જ મને દિન્દુ ખતાવો દીધો, તું જરા એનાથી ખચકાત રહેજો.”

કૃષ્ણચંદ્રે કહ્યું ‘દરો, મને રાત્રી ૧૧ મારી એમે તોયે યુ? કોઈ રીતે એની સાન હેકાણે આવવી જોઈએ’ કહીને એ ચાલી નિઃશ્વે.

જેમ તેમ બે દિવસ વિત્યા ત્રીજે દિવસે જ્યારે સને નદીમ સાહેબ અને કૃષ્ણચંદ્ર પાછા વાત કરતા એમ હતા ત્યારે એમએક અદમદ પોતાની કમરના એક છૂટા મુત્યા છને લઈને ઓગડામાં આવી ગયો બેઠેએ

ઉભા ધર્મને મુશ્કેલીનું સન્માન કર્યું અને માનપૂર્વક જુ સી પર બેસાડયા અદ્ભુત નદીમ સાહેબ તરફ આગળી દેખાડી કહ્યું, “એ મારા માલેક છે” અને કૃષ્ણચંદ્ર તન્ન જોઈને કહ્યું, “એ મારા માલેકના હિન્દુ દોસ્ત છે એણે કાણ જાણે શ શુ ખીને મારા માનેકનું દી. ઇસ્લામ તરફથી ફેરવી લીધું છે કે હવે એ ધર્મને માનતા જ નથી હવે તો તમારા આદર છે. તમે એને બચાવો.”

એમ કહીને એ તો આગાની બહાર ચાલી ગયો મુન્નાજી ધર્મી જ જાણ દાવપેએ વિચારીને જ નિવેશ લેતા એની ઉમેદ હતી કે જગથે હાર ન મીનરે અને નદીમ સાહેબને પાછા કદર મુસલમાન બનાવે એમણે પોતાની ટોપી ઉતારી મેજ પર રાખી અને માથાના સફેદ વાળ અને દાદી પર દામ ફેરવતા કહ્યું, “નદીમ સાહેબ, હું તમને એ બી શકું કે આ વાતમા કેટલું સત્ય છે તમે ઇસ્લામ ધર્મથી કયા કારણે વેગળા થતા જાઓ છો?” કૃષ્ણચંદ્ર તરફ ફરીને પછી કહ્યું ‘જુઓ, તમારે ચૂપ રહેવું પડશે આ તો અમારા ધર્મની વાત છે, એમા ડખલ દેવાનો તમને કોઈ અધિકાર ન હોઈ શકે. હું બધા પ્રકારની વાતો કરીશ, જે આપ એ બરદાસ્ત ન કરી શકો તો બહીને બહાર ચાલી જાઓ.” પછી એણે ઉતારની આસામી નદીમ સાહેબ તરફ મ્હો ફેરવ્યું

એણે જવાબ આપ્યો, “જુગો, મુશ્કેલી, હું મુસલમાન છું અને પક્કો મુસલમાન છું ઇસ્લામ મારો ધર્મ છે, કુરાન મારું ધર્મ-પુસ્તક છે એ બધું હું માનું છું પરંતુ અન્ય મુસલમાનોની માફક હું બીજા લોકોને કાફર નથી માનતો, કે નથી માનતો એમના ધર્મ-ગ્રંથોને જુઠા. આપણી માફક જ એમને ગણું છું માત્ર ફરક એટલો કે આપણે એક

ગરતે જવાનું પસંદ મીએ લીએ, એ બીજે એટલા માટે આપણે એમને તગ કરી શકતા નથી કે ન તો જગરદસ્તીથી એ મનાવવા એમનું ખૂન કરી શકીએ. આપણી માફક એ પણ ઈસ્લામ છે મુન્નાજી સાહેબ, આ મારા આજસુધીના શિક્ષણો નિર્ણય છે

મુન્નાજીએ બધા અઘરી કહ્યું “નદીમ સાહેબ, એ કેમ બને કે તમે બાપને સગળા માનો? તમે આજસુધી કેવળ અગ્રીજ વાચ્યું છે, બીજું કંઈજ શીખ્યા નથી એજ તમારા ડિમાગમા લાઈ છે તમે ધર્મ-અથ પાક કુરાને શરીફ નથી તો વાચ્યું કે નથી સાબળ્યું જાગી તો એજ મલાદ છે કે પડેના તમે એ વાચો અને પછી જામિયાબ બાવો.”

નદીમ સાહેબે સનકે જવા. આખો— એની શીર આપ ન કરશે મુન્નાજી. મે એતો અગ્રીજ તરજુનો વાચી લીધો છે મને તો એમા એવું કંઈજ નથી મળ્યું કે જેથી હું બધે લગાઈ બેઠારતો ફરું.

સમજુ માતાઓ બાળકને
ગળથુથીમાંથીજ પ્રાણ રક્ષકનો બનાવેલો

બાલજીવન ચમત્યો

૨૭૨૮૬ ન ૨૨૬

પીવણવો શરૂ કરે છે જેથી તે બાળક દાયમ તદ્દ સ્ત, બળવા. રાશકત ને મુદર બને છે માટે પ્રત્યેક માતાએ પોતાના બહાલા બાળકને ‘બાલજીવન ચમત્યો’ પાવો તે તેની ફજ જે દોક દવાવાળા વેચે છે વધુ માટે. લખો કિમત આઠે આના

નરેન્દ્ર બાલજીવન ચમત્યા ઓફિસ
સીપીઆઇ અમદાવાદ

મુસ્લાંજી શીર ધુણાવનાં બોલ્યા, “જરા-
ગર છે. પણ અગ્રેજી તરજુઓ વાંચીને કંઈ
ન સમજાય. તમે જાણો છો તે એ ભાષાંતર
મુસલમાનોએ કરેલું નથી હોતું, ઈતર લોકોએ
કયું હોય છે. એ લોકોએ પોતાના ચનની
વાત લખી નાંખી હોય છે. એ હું નથી
માનતો. કુરાને શરીફમાં સાફ લખ્યું છે એ
ખુદાએ લખે છે. એણે મુસલમાનોને એટલા
માટે પેદા કર્યા છે કે એ જગત પર હકુમત
કરે અને બીજા ધર્મવાળાઓને મારી દેવાય;
એટલું જ નહિ પણ એમની પાસે તસ્વારના
જોરથી ધરજામ સ્વીકારાવે. સમજ્યા, હું ખુદા
પર અને એણે લખેલા પાક કુરાને શરીફ પર
વિશ્વાસ રાખોશ, તમારા પર નહિ.”

નદીમ સાહેબ જરા ઉચ્છેરાયા. કૃષ્ણચંદ્ર
એકેની વાતથીત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી રહ્યો
હતો. એના તરફ એણે જોયું. પછી મુસ્લાંજી
તરફ તીવ્ર નજરે જોઈને એણે કહ્યું, “માફ
કરશો, મુસ્લાંજી, એ તો આપની સહરાજત
છે. મુસલમાનોને આપે અને હિન્દુઓને એમના
પંડિતોએ ઉડકું મનાવી મનાવીને આ બધી
ખાજી ખડી કરી છે. ધર્મ પર એવો રંગ
ચઢાવ્યો છે કે વાતવાતમાં ખૂનની નદીઓ
વહેવા લાગે. જામ ઉધું શીખવા સિવાય
તમારી પાસે બીજી વાત જ નથી. જરા એ
પણ તો વિચારો કે દેશના શા હાલ થઈ
રહ્યા છે? દુનિયામાં કેવો ભારે જંગ જાગ્યો
છે, લાખો આદમી મરી ગયા, અને આપણે
લાં ખબર આપે છે કે મુંગઈમાં હિન્દુ-મુસ્લીમ
હુલ્લક થયું, ઢાકામાં વીસ આદમી માર્યા ગયા,
કાનપુરમાં હુંડ ચાલી, અમદાવાદ અને સિન્ધમાં
ધરો બાળી નાંખવામાં આવ્યા. તમે તો
ધર્મચુરે રહ્યા, તમારે હળોમળોને ચાલવા
શીખવવું જોઈએ.”

મુસ્લાંજી કંઈ જ ન બોલ્યા. મોટેથી
અહમદને ખૂમ મારી. એ તરત અંદર દોડી

આવ્યો. એણે કહ્યું, “નદીમ સાહેબ, તમારા
પર એવી તો છાપ બેસી છે કે જે સહેલાઈથી
જૂંસી ન શકાય. એ માટે મારે કંઈ બીજું
કરવું પડશે” અહમદને કહ્યું, “ચાલ, જરા
મને ધર સુધી છોડી જા.”

એ આદા માટે નદીમ સાહેબ તરફ
જોવા આવ્યો. “જા, જોવા શું કરે છે? ઉભો
કેમ રહ્યો છે?” નદીમ સાહેબે કહ્યું.

એના ગયા બાદ કૃષ્ણચંદ્રે કહ્યું, “વાહ!
નદીમ સાહેબ, આપે પણ કમાલ કરી, બિચારા
મુસ્લાંજી તો ભાગી જ ગયા.”

એણે જવાબ આપ્યો, “એમ વાત નથી,
દોસ્ત, છુટ્ટેછુટ્ટા મળ્યા છે રખે કંઈ કરી બેસે.
થોડા દિવસ તું અહિં આવવું બંધ કર. હું જ
તારે ત્યાં આવતો રહીશ. અહમદને માટે મને
શક પેદા થયો છે. ન જાણે એ શું કરી
બેસે?”

કૃષ્ણચંદ્રે હસતાં કહ્યું. “હું આવવાનું બંધ
ન કરી શકું. હું આપણે એ બળ પર ઉભા
છીએ? આપણે તો એવા સેંકડો આદમીઓને
સમજાવવા જોઈએ. ગાળો સાંભળવી પડશે,
ત્યારે આપણે ધ્યેયને પહોંચી શકીશું. આગળ
વધ્યા પછી પાછળ હાલું મને ન ગમે” બીજો
દિવસે મળવાનું કઠી કૃષ્ણચંદ્રે ચાલી ગયો.

બીજો દિવસે સારા શહેરમાં અફવા ફેલાઈ
કે નદીમ સાહેબે કૃષ્ણચંદ્રને મુસલમાન બના-
વ્યો. સાક્ષીમાં એના નોકર અહમદ અને
મુસ્લાંજી સાહેબ પણ છે, જેમણે ધર્મ સ્વીકાર
કરાવ્યો છે. કૃષ્ણચંદ્રને એ જ વખતે એના ધર-
માંથી કાઢી મુકવામાં આવ્યો. હિન્દુઓ મુસ્લાંજી
અને નદીમ સાહેબના દુશ્મન બન્યા. અહમદે
આ જૂકા સમાચાર શહેરમાં ફેલાવ્યા હતા. એ
લોકોની વાત સાંભળીને મનમાં હસતો અને
કહેતો, “હવે મજા આવી છે, રસ્તા પર બીજા
માંગશે. ઇસ્લામીઓ બદલો લેવો સારી રીતે
જાણે છે; પોતાના ભાઈને કાઢી બનતો અટ-
કાવતાં પણ એને ઠીક આવડે છે,”

કૃષ્ણચંદ્રને વરમાંથી નિકળવાનું કુખ નહોતું; માત્ર એને ભય હતો કે સમય ખરામ હતો, ઠેર ઠેર હુલ્લડો થતાં હતાં, અને રખે એના જ કારણે હિન્દુઓ ઝગડો ન કરી બેસે. નદીમને તો એને કંઈ જ ન કહ્યું, એ એક મકાન ભાડે રાખી એકલો રહેવા લાગ્યો, હિન્દુઓ એને મળવા આવતા, એને ધમકાવતા—ડરાવતા. કાઈ કાઈ તો કહી દેતું, “ત્હેં હિન્દુ જાતિને કલંકિત કરી છે. તું તો મારી નાંખવાને લાયક છે. કાઈ કહેતું, ” “જેણે મુસલમાન બનાવ્યો તેને ત્યાં કેમ નથી રહેતો, અહીં કેમ પડ્યો રહે છે ? એ જ છેને ! મુસલમાન બનાવીને છોડી દીધો એની કશી ખસાને કે હવે તું કોખ પહોં માગે. અમે તો હવે તને લઈ ન શકીએ.”

નદીમ સાહેબ અહમદને પૂછતા, “કેમ, છુટ્ટાપામાં તેં આ શું કર્યું ? જુઠાણાની આ બળ તારે ક્યાં રચી પડી ? એ તારી સાચી

મુસલમાનિયતને આમ ઘેરો દેવાય ? ઇન્કાર કર.”

ત્યારે એ બોળા બનીને કહેતો, “મેં તો કંઈ નથી ક્યું, માલેક, મુલ્લાજી જ બળે, એણે જ બધે ખમર આપી દીધી છે અને મને કહ્યું છે કે તું કંઈ જ બોલીશ નહિ, મજહબનું કામ છે. એમાં કબલ કરવાથી દોઝખ મળશે. પછી માલેક, હું ઇસ્લામના કામમાં કબલ શું કરવા કરું ? મુલ્લાજીનો અખત્યાર આહે તે કરે.”

એ એના તરફ દાંત પીંથીને રહી ગયો.

x x x

ધીરે ધીરે વાતે ભેર પકડ્યું હિન્દુ-મુસલમાનના દીલ ખુલ્લો ખાટાં થયાં. હિન્દુઓ ત્યારે કૃષ્ણચંદ્રને નદીમ સાહેબની સાથે ભેટાં ત્યારે તેમનું દીલ સળગી ઊઠતું, મુસલમાનો એ ભેઈ રાજ થતા. નદીમ સાહેબ કહેતા. “બાઈ કૃષ્ણચંદ્ર, આ શું માંધું છે ? તું હિન્દુ એને કહે તો કેમ નથી કે આ અધી કપટ

ખહેનોએ વખાણેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

રામતીર્થ બ્રાહ્મીતેલ

- જ આત્રોથી વાળ કાળા થાય છે.
- જ ખરતા અટકે છે.
- જ ગાઠ નિંદ્રા આવે છે.
- જ યાદ શક્તિ વધે છે.
- જ બોરા મટે છે.
- જ રાસ મટે છે.
- જ માથાનો દુઃખાવો મટે છે.

કિંમત રૂ. ૩૦ અને રૂ. ૨)

ટપાલખર્ચ આલગ.

રામતીર્થ ચોગાશ્રમ

૪૪૮, સેન્ડહર્સ્ટ રોડ, મુંબઈ-૪

જાણીતી દુકાનોમાં મળશે.

બાબુલીન

બાળકોને તંદુરસ્ત, તાકાતુ-વાન અને રૂઝપુષ્ટ બનાવે છે.

બી. એ. એન્ડ પ્રધર્સ (દવાવાળા)

૬૮, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨ અને કલકત્તા.

જાગ છે, હું તો કહીને હારી ચુક્યો. મારું કાર્ક સાંભળતું જ નથી.”

કૃષ્ણચંદ્ર કહેતો—“ હશે ભાઈ, જવાબે ને! આ સહેજ વાતને માટે હું ક્યાં બધાને કહે તો ફરું? મને શું દુઃખ છે? વખત આવે લોકો પોતાની શૂલ આપોઆપ સમજશે.”

નદીમ ઉત્તર વાળતો, “ તું તો અજાણ તરેલો યર્ષ ગયો છે. ધરથી બહાર રહેવું તને સાલતું નથી? મેં તો ધારું છે કે હવે જલ્દીથી એક સભા ભરવામાં આવે જેમાં સર્વ લોકોને સાફ સાફ કહેવામાં આવે કે તું પુરો હિન્દુ છે અને આ અફવા સાંવ ગલત છે. કેમકે દુશ્મનાવટના માર્યા આ કહી નાંખ્યું છે એનો સાક્ષી હું છું.”

કૃષ્ણચંદ્ર ચકિત થઈને કહેતો, “ આજ-કાલ એવી જ રીતે બધે હુલ્લડો ધાય છે, અહિં બધ્યા છીએ તો તું જગાવવા માંગે છે? આપણે જ બદનામ થઈશું. લોકો કહેશે આજ લોકો હુલ્લક કરાવે છે, નાહકમાં લોકોના બન લે છે. એની જવાબહારી અમારાજ શીર પર આપશે, અત્યારે સરમાર પણ એમાં મારું મારશે.”

નદીમ સાહેબ પોતાની વાત જોડથી સમજવડતાં કહેતા, “ તું શું એમ માને છે કે મેં આટલાં વર્ષો ફાગટ મળ્યાં? હું એવી રીતે સમજવીશ કે એ સાંભળીને દંગ થઈ જશે, અને તારો મામલો સાફ થઈ જશે. હું ઝગડો નહિ થવા દઉં એ માટે બેઠકે રહે જ. મુસલમાનોને સમજાવવું છે અને હિન્દુઓને ખતાવવું છે કે જેથી એ ભવિષ્ય માટે ચેતતા રહે.”

કૃષ્ણચંદ્ર એ સાંભળી નિરૂત્તર થઈ ચૂપ થાપ ઊઠી ગયો.

એને ત્રીજે દિવસે હિન્દુ મુસ્લીમ એકતા કમિટી તરફથી એક જાહેર સમાની જાહેરાત થઈ. અગ્રહાર પાર્કમાં સભા ભરવાનો નિશ્ચય કર્યો. કૃષ્ણચંદ્ર એ સાંભળીને બહુ ગભરાયો.

નદીમ સાહેબને આવીને સમજાવ્યા. એણે ન માન્યું, આખરે સાંજના નદીમ સાહેબ સાથે સમામાં એને પણ આવવું પડ્યું. પાર્કમાં ખુબ લોકો હતી. હિન્દુ મુસલમાન બંને બારે ઉત્સુકતાથી કાર્યવાહી જાણવા આગુર હતા. જાહેર ખજરમાં એ વાત મોખમ રાખવામાં આવી હતી. એકતામાં માનનારા શહેરના કંઈ પ્રતિષ્ઠિત હિન્દુ મુસલમાન સજ્જનોને ઉંચે આસને બેસાડવામાં આવ્યા, જેથી જનતાને ભ્રમ ન થાય અને એ શાન્તિથી વ્યાખ્યાન સાંભળે. પોલીસ પણ મોટી સંખ્યામાં હાજર હતી.

નિયત સમયે કાર્યવાહીનો આરંભ થયો. પ્રમુખે ઉમા ચક્રને સલામો હેતુ કહી સંભળાવ્યો. એ પછી નદીમ સાહેબ બોલવા ઉભા થયા. એણે સાલુ પરિચરિતનો ખ્યાલ આપતાં હિન્દુ મુસ્લીમ એકતાની આવશ્યકતા સમજાવી. આખ્યાનની વચ્ચે એણે કૃષ્ણચંદ્રને પોતાની પાસે બોલાવી ઉભો રાખ્યો અને શ્રોતાઓને

સુંબઈમાં
રહેલા જમવા

સર્વશ્રેષ્ઠ

શુદ્ધ સાત્વીક
ખોરાક, વિવેક
ભર્યું વર્તન,
સ્વચ્છતા અને
સુચડતા માટે
અગ્રેડ

નૃસિંહ

હિંદુ

લોજ

૪ એ. } ૨૬૩૫
લોજ } હોર્નબી રોડ, કોટ મુંબઈ { ૨૬૩૫
૩૧૬૭૫

સંબોધોને કહ્યું કે “ભાઈઓ, આનું જ નામ કૃષ્ણચંદ્ર છે. એના સંબંધમાં આપ લોકોમાં કેટલાક દિવસ ગેરસમજ રેલાઈ છે. હું આજે એ દર કરવા ઈચ્છું છું. મારે એ સાફ સાફ કહેવું જોઈએ કે એ મારો દોસ્ત છે એ પછી હિન્દુ છે. એ કદિ મુસલમાન થયો જ નથી; નથી એને કોઈએ મુસલમાન બનાવ્યો. મેં વાત હસહસતી જૂઠી છે. એ આપણી કમસિખી છે કે એને માટે આવી ખબર રેલાવામાં આવી છે.”

સર્ત્રામાં ભારે ખજલખાટ મચ્યો, લોકો જોડીને ઉભા થઈ ગયા. હજી એમને શાંતિથી ખેસાડવામાં આવે તે પહેલાં તો એ બાબતથી એક છરો આવીને નદીમ સાહેબની ખાંધ પર ફેંકાયો. ભારે ગરબડ બચી. એટલામાં તો કૃષ્ણચંદ્રના પેટમાં પથ્થ કાઢ્યો છરો બોક્યો. બેઠે માંથડા પર જ ગબડી પડ્યા. પોલીસ લોકોને ખસેડતી આગળ આવી. હુલ્લડ થવાની બીકથી “કા આમતેમ લાગવા લાગ્યા. ત્યાં રસ્તો ને ત્યાં લોકો દોડ્યા. પોલીસે કાયલ થયેલ ઈસ્પીતાલમાં ખસેડ્યા. ધા ઉંડા પડ્યા હતા. પથ્થ મરતુનો લખ થેડો હતો.

ખીજે દિવસે વર્તમાનપત્રોમાં સવિસ્તાર હકીકત પ્રગટ થઈ. કમિટિના કાર્યની પ્રસંશા કરવા સાથે જનતાના કૃત્યની ઝાટકણી કાઢવામાં આવી. હિન્દુ મુસ્લીમ બેઠેને ઉદ્દેશીને શીખામણો આપાઈ કે જેને મરતાં આવડે છે એવાનો દાખલો લઈ શોખો અને હજી પથ્થ આપસના અગાડ પતાવી એકતા સાધતાં શીખો.

ખીજા શહેરોની કમિટિઓએ નદીમ સાહેબ અને કૃષ્ણચંદ્રને અલિનનનના તારો કર્યા. ઈસ્પીતાલમાં બેઠે પાસે પાસે જ ખાટલા ઉપર પડ્યા હતા. હિન્દુ મુસલમાન બધા

એમને જોવા આવતા. અહમદ તો બેઠીની સેવા કરવા આખો વખત ત્યાં જ રહેતો. એ સાંઘ બદલાઈ ગયો હતો. કૃષ્ણચંદ્ર બ્યારે એને પૂછતો, “કહે, અહમદ તું આજ ઈચ્છતો હતો ને? હવે તારો ધાર્મિક ભુસ્સો ઠંડો પડ્યો કે નહિ?”

ત્યારે એ ઝોના પગે બડીને કહેતો, “હવે વધારે ન કહેતો, હૈયા, છુટ્ટાપામાં આ તઃલીફ ઝોલી છે!”

નદીમ સાહેબ કહેતા—“કંઈ નહિ, અહમદ, અમે તો સારા થઈ જઈશું; પથ્થ તું “આદમી” બની ગયો એથી મને આનંદ થાય છે, ઉમેદ છે કે હવે આપણે એક થઈને જ રહીશું? અને એવો પ્રસંગ ન આવે.”

એનાના હિસ્ટરીઆના દર્દ માટે ખાસ અપકસીર

મેડારી-પિલ્સ (રજીસ્ટર્ડ)

(ગાંડપણ માટે ગોળીઓ)

દિવાનાપણું, ચિત્તભ્રમ, ઉન્માદ, અકબકાદ, મનની અતિશય અચળતા, ઉંધ ન આવવી, દિસ્તરીઆ, વાહ, ચક્રર, મુઝાઈ, બ્લાફ્રેક્ચર (લોહીનું ફાણું) આંચકી અને માનસિક તમામ દોષો દુર કરે છે.

મેડારી-પિલ્સ

ઉલ્કા થીસ વર્ષોથી દાખરો ડોક્ટરો વાપરે છે. તદ્દન નિર્હાન અને ખાતરીથી કામદો કરી દર્દોને ધણુજ દુક વખતમાં આરામ કરે છે.

તમામ વિગતની યોગ્ય મફત મળશે કીંગડ પં ગોળીની બાટલીના

ક્રા. ૩-૮-૦

ધી ઈન્ફીરીયલ કેમીસ્ટ્રી કું,
૧૦૬ એ. સુબર્બ-૪.

શરદ્વચંદ્ર પ્રસંશિત પુસ્તક : બહાર પડી ગયું છે.

“જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા” યુ. ૧૦૫

દરેક વહેપારીને ત્યાંથી મળશે.

ક્રા. ૩. ૩-૮-૦

અચલા

ગુજરાતી સાહિત્ય સંસારમાં અપૂર્વ નામના મેળવનાર

કરાંચીના સાક્ષર શ્રીશેઠ

ડુંગરસી ધરમસી સંપદ

એઓશ્રીનું જીવન દર્શન

લેખક : શ્રી મંગળદાસ ભાઈદાસ દલાલ, સી. આર. એ. જી. પી.

પ્રસ્તાવિકા

ભાટીઆ ગાતિ હિન્દુઓમાં વિખ્યાત છે. અને એ વિખ્યાતી હોવાનું કારણ તેનામાં રહેલું સાદસિદ્ધપણું, દુરંદેશીપણું, વ્યાપારિક વ્યવહારનું શુદ્ધિપણું, ઉદારપણું અને ધાર્મિક-પણું મુખ્ય ગુણો શકાય છે. 'ભાટીઆ' શબ્દ સાથેજ જલ્દી કે ધનિપણું જોડાયેલું હોય એમ સામાન્ય માનના છે. અને એ માન્યતામાં અતિશયોક્તિપાત્રું નો સત્ય કહીએ તો ઘણું ઓછું છે.

આ ભાટીઆ ગાતિ એ ખરી રીતે રાજ-પૂતગાતિ છે. જેસલમેરના મહારાજા ભટ્ટી-વંશીય ગણાય છે તેનજ એ સિવાયના અન્યજ ખીજ ભટ્ટી રાજપૂતો છે. તેઓ ભટ્ટી રાજપૂતો કહેવાય છે ભાટીઆઓની મુખ્ય વસ્તી જેસલ-મેર આદિ રાજસ્થાનોમાં તેમજ પંજાબ, સિંધ અને કચ્છ કાઠીઆવાડ ગુજરાત અને મુંબઈમાં મોટા પ્રમાણમાં છે.

સમયનાં કારમાં ચક્રો નિરંતર ફર્યા જાય છે. કેટલાક ભટ્ટી રાજપૂતોએ રાજદારજમાં પડવાનું ઊંડી દૃષ્ટિ શાંતિપ્રિય જીવન ગાળવું પર્મદ ક્યું અને તે માટે તેઓ વ્યાપાર આદિના વ્યવસાયમાં જોડાઈ ગયા અહિંનાવાદી બન્યા. વૈષ્ણવ બન્યા. અને એ વૈષ્ણવ પણ એવા બની ગયા કે કદર, સુસ્ત

વૈષ્ણવ ધર્મ પાલનમાં-ગતી ગયા. લોકો ધીમે ધીમે "ભાટીઆ" એટલે એક જનના વાણીયા એમ સમજવા પરંતુ ખરી રીતે તમામ ભાટીયા ક્ષત્રિય છે અને આજના ભાટીઆઓ પણ પોતાને ક્ષત્રિય ગણિતે તરીકે ગણાવવામાં ભારે ગૌરવ લે છે. અને પોતાને ભટ્ટી રાજપૂતો તરીકે ગણાવે છે. માંસ મદિરા આદિ વસ્તુઓનો તેમણે નિષેધ કરેલો છે અને સુસ્તપણે વૈષ્ણવ ધર્મો બની ગયા છે. એમની ધર્મભિક્ષા અને ધર્મપ્રિયતા મશહૂર છે. ભાટીઆઓ સુસ્ત વૈષ્ણવ ધર્મો હોવાથી તેઓને વૈષ્ણવ ધર્મ-ગુરુઓ સાથે વધુ સંપર્કમાં આવવું પડ્યું છે. વળી તેઓ ધનવાનો હોવાથી આ વૈષ્ણવધર્મ ગુરુઓને પણ તેમના દ્વારા ભારે કમાણી થઈ છે. અને આજે પણ એમની ધર્મ ભાવના અને ગુરુભક્તિમાં આગળના કરતાં થોડી ન્યુનતા આવી છે એનું કારણ મુખ્યત્વે એ છે કે આગળના કરતાં આજની ભાટીયા નાતિ કેળવણી વિષયમાં ઘણી આગળ વધી છે અને સારાસાર સ્મરણ થકે છે. સાથે જોને જોનું ભાન થયું છે. ધર્મ પ્રેમ તો હજી એવાને જોવાજ છે. આ ગાતિમાં આપણા ગુજરાતમાં ઘણા વિદ્વાનો, ધનવાનો, દાનવીરો વગેરે ઉત્પન્ન થયેલા છે. જેમાં સ્વ. લક્ષ્મીદાસ ખીમજી, સ્વ. મુર્તીજી નેઠા, સ્વ. ગોકલદાસ તેજપાત્ર, સ્વ. મોરારજી ગોકલદાસ, સ્વ. સર

ગણ, જ્ઞપાન, પ્રતાપી પૂર્વજો, સીંગાપુર, કચ્છ
ઈસ્ટ ઇન્ડીઝ, ઓરિટ્ટેલીઆ વગેરે.

આ સિવાય બીજા પુસ્તકો છે. તેઓથી
દરમાસે ગુજરાતી વર્તમાનપત્રોમાં નિયમિત
રીતે લેખો લખી મોકલે છે, જેની સંખ્યા ૪૫
લેખોની કાલ થાય છે.

તેઓથી જે પત્રોમાં લખાણ લખે છે તે
પત્રોનાં મુખ્ય નામો આ સ્થાને આપવાં જરૂર
નાં છે.

કલકત્તા ખાતેથી પ્રગટ થતા 'વેલફેર' શ્રી
રામાનંદ ચેટરજીના તથા વૈદિક મેગેઝિન લાહોર-
નાં તેમનાં ટૂંક લખાણો અંગ્રેજીમાં પ્રગટ
થએલાં છે.

મુંબઈ : ગુજરાતી, મુખર્ષ સમાચાર,
સાંજવર્તમાન, પ્રવાસી, તેજગાયા, જીવનવિકાસ,
ભાટીયા યુવક, ફોર્મસ સમાનું ત્રી માસીક,
વિમાનગત,

અમદાવાદ સીબોધ, કુમાર, પ્રરધાન,
દ્વપકાચ, વૈદ્યકલ્પતરુ, યુગધર્મ, નવરચના,
મ, આગ્રમ, સર્વોદય, બાળસખા, સદૃશ,
જરૂર સમાચાર,

કુર્ચી : મહાગુજરાત, પારસી સંસાર,
અમન-અમન, સિન્ધુઓખરવર, હંસ, ઇન્ડી-
યન મર્યાદ જર્નલ, આરોગ્ય સિંધુ, આગેક-
દમ, વસુધરા, આવતીકાલ,

કલકત્તા : વેલફેર, અત્રતખબર, નવરાજ,
વડોદરા : નવચેતન, સારદા, આરોગ્ય,
વ્યાયામ, સુવાસ, બાળક, બાળજીવન, ભારતવર્ષ,
(ત્રિમાસીક)

વાંચક સમજી શકશે કે તેમની પ્રવૃત્તિ
કટલી બધી અગાધ લાગે છે ! આજના જમા-
નાના જુવાનનું તો આ નામાવલી વાંચીને
મગજ જ ફરી જાય !

તેમજો વાંચી વિચારેલાં પ્રસિદ્ધ રેશી લાધા
સિવાયનાં લેખકોનાં અંગ્રેજી પુસ્તકોની સંખ્યા

પણ સારાં પ્રમાણમાં છે. મુખ્ય લેખકોમાં
રોકસાપીયર, ડીકન્સ, થેકરે, વેડસ, જવાહરલાલ,
ગાંધીજી, બાઈરન વીગેરે લેખકોનાં પુસ્તકો
તેમજો વાંચેલાં છે.

શ્રી ગલીઆરા પ્રાકાશ

ગુનના આ સાહિત્યરસીક અને ધનિક
મુદરથ સાહિત્ય સંસારમાં જાણીતા છે. તેમજો
સાહિત્ય મેવકોની કદર કરવા માટે પોતાના
તરફથી સોનાનો ચાંદ પારિતોષીક કાઢેલું છે
જે મેગવવાનું માન તેમને મળેલું છે.

દિનચર્યા

ભલભલા જુવાનને દીગમ્હ બનાવી દે અને
બીજાઓને પણ વિચાર કરતા ફરી દે એવો
એમનો દિનચર્યાનો પ્રોત્સાહ છે. જે કે વિસ્તાર
ભયના કીધે તેને વધુ વિસ્તૃત ન લાગતાં સાદી
રીતે આ નીચે આપવામાં આવેલો છે.

પ્રાતઃકાળે ૬ વાગે ઉત્થાન, ૭-૩૦ થી ૭
સિર્ષાસન, ૭ થી ૭ા કસરત, ૭ા થી ૮
તેલમાલીસ અને ૬ઠા પાણીથી સ્નાન, ૮ થી
દાા ચાર માઈલ ફરવું, ૯ા થી ૧૧ લેખન
પ્રવૃત્તિ, ૧૧ થી ૧૧ા ભોજન, ૧૧ા થી ૧૨
આરામ, ૧૨ થી ૨ા લેખન પ્રવૃત્તિ, ૨ા થી
૧ા પેટી ઉપર જવાનું બેડીઆ બખરમાં,
૧ા થી ૫ા ૩ માઈન ફરવું, ૫ા થી ૭ા
લેખન, ૮ થી ૯ા ભોજન ૯ા થી ૯ા વાંચન,
૯ા પછી સ્થપન.

પ્રિય આદ્યારે:—દુધ, શાકભાજી અને
ફળો ઉપર તેમને ભારે શોખ છે, બીજા આહાર
અદ્ય પ્રમાણમાં છે. ઉપર જે ભોજનના વખ-
તમાં ૩૦ મીનીટ જણાવેલ છે તેનું કારણ
આજ છે. —

પ્રિય પુસ્તક:—તેમજો અનેક પુસ્તકો
સાલત વાંચ્યા છે એટલું જ નહિ પણ ઘણાં
પુસ્તકો વિચાર્યાં છે. પરંતુ એમાં એમના જીવન

ઉપર સ્થાયી અસર કરી શાન્તિ ગ્રેરક પુસ્તક
તો “શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા” છે તેઓ હંમેશાં
તેનો પાઠ કરે છે, મનન કરે છે. ઉપગંત
ઉપનીષદો, દુવસીકૃત રામાયણ પશુ વખતો
વખત વાચે છે અને વિચારે છે.

પ્રીત ગુજન

સંતોના ભજનો

જીવન આદર્શ

પરમાત્માની ભક્તિ, શારિરીક આરોગ્ય,
માનસીક પવિત્રતા અને લોક કલ્યાણ માટે
પ્રાર્થના.

સાર્વજનિક સખાવતો.

પ્રભુ કૃપાએ તેઓ શ્રીમત છે અને સાથે
સાથે દિલના ઉદાર છે, તેમના કોમી દાન
અને સાર્વજનિક હિત માટે કરેલ સખાવતોની
તોષ મુખ્યત્વે, આ નીચે આપવામાં આવી છે.

(૧) શ્રીમતી રતનમાઈ ધરમશી કન્યા-
શાળા અંજર-શાળાનું મકાન બંધાવી આપેલું છે.

(૨) શેઠ ધરમશી વલ્લભદાસ દાઉરકુલ
અંજર માટે મકાન બંધાવી આપવા રૂ. ૩૫૦૦૦
રોકડા આપ્યા છે

(૩) શેઠ આપસી વલ્લભદાસ હોમીએ-
પેઠી ફી દવાખાનું અંજરમાં પોતાના ખર્ચે
બાંધેલ છે. ન્યાં પાસ થયેલ ડોકટરના ફૂલ
કારોનાર હેઠળ તે ચાલે છે.

(૪) ગીતા મંથન અંજરમાં સ્થાપેલ છે,
ન્યાં દરરોજ ગીતાજીની કથા થાય છે.

(૫) શેઠ વલ્લભદાસ દારકાદાસ સરકૃત
પાઠશાળા અંજરમાં સ્થાપવામાં આવેલી છે,
ન્યાં સરકૃતનું શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓ વગેરે લઘ
રહેલા છે. ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ માટે ખાસ
સ્કોલરશીપો તેમના તરફથી આપવામાં આવેલી
છે જે અંકડો બે હજાર રૂપીઆ થાય છે.

એકઠરે આ કેળવણી વિષયક શુભ કામમાં
તેમણે લગભગ એક લાખ રૂપીઆની સખાવતો

કરી છે સિવાય પ્રસંગે પ્રસંગે નાની મોટી
સખાવતો તેમણે કરેલી છે,

મગરૂર યવા જેવું તો એ છે કે તેમના
આ સર્વે શુભપ્રયાસોમાં તેમના ભાઈઓ શ્રી
શેઠ સુન્દરદાસ અને શેઠ લીલાધર સંપૂર્ણ સહ-
કાર આપે છે.

એક શુભાશિત છે કે—

‘અલ્લ વિત્તં અલ્લં ચિત્તં
અલ્લં જીવિત યૌવને,
અન્નાચલ મિદં સર્વં
કીર્તિં યસ્ય સંનિવતી.’

બીજાં શુભ કાર્યોમાં સેવા

૫૦૦૦, ૪૫ મી કોમિસ માટે રૂ. ૬૬ એકઠું
કરી આપવામાં આવેલ છે.

૨૦૦૦ કોમિસ તરફથી ખોલવામાં આવેલી
હોસ્પીટલના માટે તેમણે મિત્રો સાથે મળી
વીસેક હજારનું મોટું રૂ. ૬૬ એકઠું કર્યું હતું.

૪૦૦૦ રૂ. ૬૬ દુકાળ રૂ. ૬ માટે મેળવ્યા
હતા. આ સિવાય નવચેતન, શામલ, માટે રૂ. ૬
ખોલી સારીગઝમ એકઠી કરી મોકલાવી અપાઈ છે.

સીધ રેલ રૂ. ૬ અને કવેટા ધરતીકપ માટે
રૂ. ૬ ખોલી મદદ મોકલાવી હતી.

એઓશ્રીનું એક વિસ્તૃત જીવન વૃત્તાંત
લખાવવાની જરૂર છે એમના વૃત્તાંતમાં થયું
નજીવાનું મજે તેમ છે.

ઉપસંહાર.

તેમનું સંક્ષિપ્ત જીવનવૃત્તાંત અહીં પુરું
કરતાં અમારી તે પરમકૃપાળુ પરમાત્મા પ્રત્યે
પ્રાર્થના છે કે સાક્ષર શ્રી શેઠ કુગરસી ધર-
મશી સપ્તને સુખરૂપ જીવન પસાર કરાવે.
દીર્ઘાયુષ અક્ષે ધૃતિ શિવમ

ગર્ભવંતી સ્ત્રીના આહાર-વિહાર

લેખક:-ડૉ. રવિશંકર દયાલજી ઉપાધ્યાય, એલ એ. એમ.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ નિરાશી રહેવા માટે આરોગ્યતાના નિયમો ઉપર ખૂબ ધ્યાન આપવું જોઈએ. આરોગ્ય સાચવવા માટે આહાર અને વિહારનો અતિયોગ નજ થવો જોઈએ. આહાર ઉપર ખાસ લક્ષ આપવું જોઈએ કારણ આહારના ગેરઉપયોગથી કેટલાક હકીકત દરદો શરીરમાં ધર કરી ખેસે છે. આહારના અતિ યોગ કે મિથ્યા યોગથી ખાવાનું ખરાબર પચતું નથી. જેથી કબજિયાત જેવું દરદ જન્મ પામે છે. આયુર્વેદમાં સર્વ રોગનું મૂળ કબજિયાત ગણવામાં આવ્યું છે.

આહાર:-આપણા ગુજરાતીઓમાં ધણી ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓ એમ જ સમજે છે કે પોતે ગર્ભ ધારણ કરેલ છે એટલે તેમણે પ્રથમ કરતાં વધારે ખોરાક ખાવો જોઈએ અને તેવા જ બૂલ ભરેલા વિચારને લીધે તેઓ જોઈએ તે કરતાં વધારે પડતો ખોરાક ખાઈ શરીરમાં તુકચાન પહોંચાડે છે. જ્યારે સ્ત્રીને ગર્ભ રહે છે ત્યારે માંસીક અટકાવ બંધ થાય છે. તે કારણથી ખોરાકમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ફેરફાર કરવાની જરૂર હોય તો તે ખોરાક વધારીને નહિ પણ ઘટાડીને કરવો જોઈએ.

પહેલા ત્રણ ચાર મહિનામાં ગર્ભવંતી સ્ત્રીને ઉબકા અને ઉલટી વધારે થાય છે. એ સુદત દરમ્યાન મીઠાઈઓ અથવા ચરખીવાળો ખોરાક ખાવામાં ન આવે તેની ખાસ સંજ્ઞા લેવી જોઈએ, કારણકે આવો ભારે ખોરાક પચી શકતો નથી તેથી અપચો થવા વિના રહે જ નહિ. માટે આ સમયે મુશ્કિલરૂપે પચી હલકા અને જલદી પચી જાય તેવા ખોરાક લેવો જોઈએ.

પાંચમા મહિનાથી તે સુવાવડના સમય

મુધીમાં હજોથાં પેટમાં ઊકડું મોટું થતું જાય છે. તેમ તેમ શરીરને વધારે ખોરાકની જરૂર લાગે છે. એ વાત સાચી છે પણ તેની સાથે એ પણ અવશ્ય યાદ રાખવું જોઈએ કે પ્રથમના જેટલી અંગને કસરત મળતી નથી કે હલચલયલચ થતું નથી તેથી શરીરનો ધસારો પણ ઓછો થાય છે. આ માટે ખોરાક વધારે લેવો પણ એકી વખતે વધારે લેવાની કંઈ જ અગત્ય નથી. માત્ર તેને બદલે આખા દિવસમાં ઓછાદ વખત વધારે જમવું ખોરાકમાં ફુધ, દહી, મસાઈ, શાકભાજી, ફળફળાદિ વગેરે લઈ શકાય છે.

આથી વિશેષ આહાર સંબંધીના નિયમો તરફ ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ સંપૂર્ણ લક્ષ આપવું ખાસ જરૂરનું છે.

(૧) નિયમિત સમયે જમવું. ન્હાયા પછી તરત જમવું નહિ, કારણકે આથી અદર જેવા રોગો લાગુ પડે છે.

(૨) સાચો જીખ લાગ્યા વિના અભને પેટમાં નાખવું એ ઝેરને પેટમાં નાખવા સમાન છે. જીખ લાગી હોય ત્યારે જ જમવું.

(૩) જમવામાં દરેક વસ્તુ ચાવીને ખાવી જેથી અપચો ન થાય.

(૪) જમવામાં તળેલા પદાર્થો વન્ય કરવા, કારણકે તળેલા પદાર્થો ખાવાથી ગર્ભવંતી સ્ત્રીના હાડકા કંઠાય થાય છે. તેથી પ્રસવ કાળ વખતે તેણીને બહુ વેદના થાય છે. પણ ઘણી દિલ્હીરની વાત છે કે લાગ્યે જ કોઈ ગર્ભવંતી સ્ત્રી આ વાત જાણતી હશે. આને સેકેડે નેતું ટકા ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓ ગર્ભકાલમાં ભજ્યાં, શેવ, ગાંડીયા, જેવા તળેલા પદાર્થો ખાય છે. આ સિવાય ખારા, ખાટા પદાર્થો ત્યજી દેવા.

ગરમ અને તીખા પદાર્થોથી ગર્ભવંતી સ્ત્રીના અંગમાં ગરમી વધે છે. આ ગરમીની અસર પ્રેટમાં રહેલ ગર્ભ ઉપર થાય છે. તેથી બાળકને યુલીયું થાય છે. યુલીયું એક મોનું દરદ છે. આ રોગથી બાળકની જીભ ઉપર ધવેના યુક્તાની માફક આરીક ફાટવાઓ થાય છે.

(૫) ગર્ભકાલમાં કેટલીક અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ પોતાની જીભને વણ રાખી શકતી નથી કાલસા, માટી, ઈટનો ભુકો ખાધા કરે છે. તેથી ગર્ભ ધણીવાર વિઘ્નિત અવયવવાળો જન્મે છે.

(૬) પીવા લાયક પદાર્થોમાં ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ શુદ્ધ પાણી અને દુધનોજ ઉપયોગ કરવો. ચા, કાફી જેવા પદાર્થોથી અને ત્યાંસુધી દૂર રહેવું.

વિહાર:—ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ શરદી અને સધીવા જેવા રોગોથી બચવા માટે અને ત્યાં સુધી હમેશાં ગરમ કપડા પહેરવા પણ તે કપડા વળનમાં હલકા હોવા જોઈએ. કપડા શરીરને ફીટાફીટ રાખવા નહિ પણ સાધારણ ખુલ્લા અને ઢીલા રાખવા જેથી ગર્ભની હલણચલણ ક્રિયામાં મુશ્કેલી નડે નહિ.

માનના ભાગ ઉપર પણ ઝાઝુ દબાણ થવા દેવું નહિ. ચોળી કે “બોડીસ” તંગ પહેરવાથી બોટણી ઉપર અણુચટવું દબાણ થાય છે તેથી બોટણી જેટલી જોઈએ તેટલી આગળ નથી આવતી જેના પરિણામે ગર્ભના જન્મ પછી તે બચ્ચાને ધવરાવવામાં મુશ્કેલી પડે છે. સાથે બાળકને ધાવવામાં પણ એટલીજ મુશ્કેલી નડે છે. ધણીવાર બાળક આવા વખતે ધાવવા સમયે આસ બરોજરે લઈ શકવું નથી અને યુગ્મજાર્થ નવ છે.

જ્ય છે એટલે તેઓ તાંજ હવાનો લાભ લઈ શકે છે. પણ જ્યાં મુન્નરાતી કુકુખો સુધરેલાં હોતા નથી ત્યારે આવા ઘરોમાં ગર્ભવંતી સ્ત્રીની શુ રિશતી હોય છે ? તેઓને તો માત્ર અંધારા ઓરડામાં ગોધાઈ રહેવું પડે છે, ખુલ્લી હવામાં ફરવા જવા માટે પણ ધોડા ગાડી કે કોઈ પણ એવા વાહનમાં બેસીને ન જવું કે જોયી ગર્ભને હાની પહોંચે કે કસ્ટવાવક ચર્ષ જ્ય તે ખાસ ખ્યાનમાં રાખવું, ફરવા માટે આશીનેજ જવું.

સ્નાનવિધિ:—ગર્ભકાલ સમયમાં હમેશા એક વખત તો જરૂર ન્હાવું જોઈએ. ન્હાવાની જગ્યા ખુલ્લી ન હોવી જોઈએ. કારણ કે ખુલ્લી જગ્યામાં ન્હાવાથી શરદી ચર્ષ જાય છે. આ સમયે સાધારણ શરીરની પ્રકૃતિને માફક આવે તેવા ગરમ પાણીથી સ્નાન કરવું. શિયાળામાં નવથી દસ વાગ્યા પછી સ્નાન કરવું. દરીવામાં કે તળાવમાં ન્હાવા જવું નહિ. કારણ કે તેથી શરીરને ધક્કો લાગે છે અને ધણીવાર કસ્ટવાવક ચર્ષ જાય છે.

નિંદ્રા:—નિદ્રા દરેક મનુષ્ય માટે આવશ્યક છે પરંતુ ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓને બીજાઓ કરતા વધારે ઉંઘની જરૂર છે. કારણકે આ સમયે સ્ત્રી બે જીવવાળી હોવાથી તેઓના જ્ઞાન-તંત્રોએ ઉત્તેજાવાથી હાલતમાં જ રહે છે માટે તેઓએ ઓડી રાત સુધી જાગવું નહિ. સીનેમા, નાટકો કે મેળાવામાં જવું નહિ. સાધારણ રીતે આ રિશતીમાં આકંથી નવ કલાક ઉંઘ જસ છે. કારણ કે વધારે વખત સુધી પચારીમાં પડી રહેવાથી ખાધેલ અન્ન પચવું નથી. જીવન બાળસુ બની જાય છે. સુવાનાં ઓરડાનાં

નિયમ છે તે પશુ ગર્ભવતી સ્ત્રીએ ખાસ ખાનમાં રાખવા જોઈએ

(૧) ગર્ભ રહ્યા પછી સ્ત્રીએ સંપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય પાળવું જોઈએ

(૨) ઘોડાગાડી, મોટર, ગાડી વગેરેમાં બેસવું નહિ

(૩) દારૂ ઉપર ચઢતા ઉતરતા સભાગોને અને ધોમે ધોમે ઉતરવું

(૪) કોઈ પશુ ભારે વગનદાર વસ્તુઓ ઉચ્છવી નહિ

(૫) ગર્ભવતી સ્ત્રીએ આખામાં અજન કરવું નહિ, કારણકે તેની અસર પેટમાં ગ્રહેવ ગર્ભને થાય છે બહુ વાગે ગર્ભ જુદા જુદા આખના દર્દોવાળું અથવા આંધળો જન્મે છે

(૬) ઉધ લાવવા માટે દારૂ, અશીષુ જેવા માદક પદાર્થોનું સેવન કરવું નહિ દિવસના દાઢમમાં પુરેપુરી શરીરને કસરત મળવાથી રાત્રે સ્ત્રી બરેબર આવે છે

જૂલ બારે ગર્ભવતી સ્ત્રીએ કામ, ક્રોધ, લોભ કરતા વધારે પડતો નાગક

કથાન પહોંચાડે છે જ્યારે સ્ત્રી આધારવિહાર ત્યારે માસીક અટકાવ બધ યાદ રાખી, મુજબ રાજ્યથી ખોરાકમાં કોઈ પશુ પ્રકારનો રવાની જરૂર હોય તો તે ખોરાક આ માટે નહિ પશુ ઘટાડીને કરવો જોઈએ

પહેલા ત્રણ ચાર મહિનામાં ગર્ભવતી કાચા કેળા અને ઉવગી વધારે ચાખે છે, એ રચના મીઠાઈઓ અથવા ચરબીવાળા ખોરાકો ખાવામાં ન આવે તેની ખાસ સલાહ લેવી જોઈએ, કારણકે આવો બારે ખોરાક પચી શકતો નથી તેથી અપચો થવા વિના ગ્રહે જ નહિ માટે આ સમયે પ્રશિક્ષક પશુ હલકા અને જલદી પચી જાય તેવો ખોરાક લેવો જોઈએ

પાચમાં મહિનાથી તે સુવાવડના સમય

આંખના ખીલકલું કાપી નાખી ચમકારીક રીતે આંખની રોશની વધારે છે. ચશ્મા ઉતારો.

વક્ત્રીના કામ કરવામાં આવે

- દરેક નવા વાળા વેચે છે ઉપરાંત:-
૧. એમ નાનાલાલ ચોપાળીવાળ બૂલેશ્વર કબુતરખાના, સુ'બંધ-૨
  ૨. નરેન્દ્રભ ગીરધર કું. દવાવાળા જુમા મન્જુદ, સુ'બંધ-૨
  ૩. ઓરીયેન્ટલ મેડીકલરેટોર્સ આનંદભૂવન પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુ'બંધ-૨

વાળની હીકાજત માટે

હેરઓઈવ વાપરો.

તેણી હંમેશા પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબોમાં કાયમ વપરાય છે. જલન હેરઓઈવ તથા તેલ બનાવી ના એસેન્સ (સુગંધી) મશહૂર છે. તેને નેરોલ એજન્સી અત્તરવાળા શેવ, ત્રણ દરવાજા, અમદાવાદ આ

મા હોય તો આવી હજો

સંપાદક : ચંદુલાલ વ્યાસ

વીરાંગના જીવનમાં પ્રતાપગદના કિલાની
અટારીએ પોતાનું નિત્ય કર્મ આટોપી સૂર્યના
દર્શન કરવા નિકળ્યા. સમય સવારનો હતો
એટલે સૂર્યનાગાયણના ડિગ્લોથી દૂરનો સિંહ-
ગદ બહુ શુભોક્તિ દેખાતો હતો. પ્રભુની
અગ્રજ સીલા અને કુદરતની ખૂબીનો ખ્યાલ
આપનારો આ નમુનેદાર દેખાવ જોઈને હર્ષ
થવાને બદલે માતા જીવનમાં એક જીડો
નિસાસો મૂક્યો. સિંહગદના રમ્ય દેખાવે જીવન-
ખાઈનું અંતઃકરણ ખેંચેન બનારી દીકુ. એ
જીંઘા વિચારમાં પડ્યા અને કોઈ બહુ મંહીર
અને મહાવના પ્રત્ને જીવનમાં ખ્યાન ખેંચ્યું
હતું. વિચારોની સાથે એમના મોં ઉપર
પણ ઉપરા ઉપરી ફેરફાર થતો હતો.
નિસાગો નાંખી તે બોલ્યાં સિંહગદનો
કિલ્લો એટલે મહારાષ્ટ્રનો મુગટ, -તેની ઈશ્વરજીત,
મહારાષ્ટ્રની સત્તાનું નાક, અને સિંહગદનો
કિલ્લો એટલે દક્ષિણની આવી એવી મહતા-
વાળો કિલ્લો જ્યાં સુધી દુશ્મનોના હાથમાં
છે ત્યાં સુધી સિવાજ ન પીને કેમ બેસી શકે.
સિંહગદ દુશ્મનોના હાથમાં હોય ત્યાં સુધી
મરાઠા સરદારોને આગમ લેવાનો શો લક્ષ છે!
સિંહગદ દુશ્મન હાથમાં હોય ત્યાં સુધી શિવ-
જીના વિજય ડંકનો ગો અર્થ છે. સિવાજીએ
આ કિલ્લો ભારે ભોગ આપીને પણ લેવો જ
લેઈએ. સિંહગદ ઉપર દુશ્મનોનો વાવટો
ફરકતો હોય ત્યાં સુધી મહારાષ્ટ્રના વીરોથી
માથું ઊંચું જ ન રખાય એ કિલ્લો લેવા માટે
હું સિવાજી પાસે સહસ્ર બેઠાનીશ. સિંહગદ
ઉપરથી દુશ્મનોનો ઝંડો ઉતરવો જ લેઈએ.
માતા જીવનમાં એ સિંહગદ સખ-ત્રમાં પોતાના

મનમાં મક્કમપણે નિર્ધાર કર્યો. અને ઘોડે-
શ્વારને બોલાવી કહ્યું, “તું મારતે ઘોડે
શિવની પાસે રાયગદ જ, અને તેને તારી
અહિં બોલાવી લાવ જમવા બેઠો હોય તો
અહિં આવી એ હાથ ધુવે એવો મારો સદેશો
કહે જે.”

+ + +

સિવાજી-માતા આટલી બધી તાકીદથી
મને બોલાવવાનું કારણ ?

જીવનમાં-તને મળવાનું મન થયું એટલે
તને તારી બોલાવ્યો, બેઠો સિવાજી આમ
આવ. બોલ હું માગીશ તે તું આપીશ તું
ના પામીશ તે નહિં ચાલે.

સિવાજી-(હસતાં હસતાં) મારી પાસે છે એ
સમજું તારું જ છે ને, તારે તો બધી માગ-
વાનું શું હોય! છતાં તું જે માગીશ તે તારી
પાસે હાજર કરીશ.

જીવનમાં-તારી પાસે નથી તે ચીજ લાવી
આપવા હું તને કહેવાની છું. મારું માથું
આપવા તું બધાં છે. તારાથી બોલીને હવે
નહિં ફરાય.

સિવાજી-મા, માગ તારે જે માગવું હોય
તે. તારા મનને સંતોષ નહિ થાય તો મારું
જીવન નકામું છે, વિના સંકોચે માગજી કર.
તારો સિવાજી તારા પડતા બોલ કીલી લેવા
તૈયાર છે.

જીવનમાં-બેઠો સિવાજી, તારા જેવા ક્ષત્રિય
વીર મહારાષ્ટ્રમાં હોવા છતાં મહારાષ્ટ્રના
મુગટ, અને આવી રૂપ સિંહગદનો કિલ્લો
દુશ્મનો હાથ કરી બેઠો છે તે કિલ્લો હું તારી

પાસે માથું હું અને તારે મને તે મહાવદ
૬ સુધીમાં તો આપવો જ નેહિએ.

શિવાજી-મા, સિદ્ધગઢના કિલ્લાની તારી
માગણીએ મને બારે ચિંતામાં નાખ્યો છે અને
તેમાં વળી તેં મુદત એવી આપી છે કે જેથી
ચિંતા વધતી જાય. તેં કહેલી મુદતની અંદર
સિદ્ધગઢ લેવો એ વિકટ અને કષ્ટકામ છે.
એ કિલ્લા ઉપર સરદાર ઉદયભાણને સોંપી
દિવાલ છે. કસાયલા આરખો, ચુનંદા
પડાણો અને રજપુતો છે, મુદતની અંદર એ
કિલ્લો લેવા પ્રયત્ન કરવો એ સાદસ તો છે જ,
તેમ જ વળી એ સાદસ ખોટાથી કંઈ વળશે
કે કેમ તે ન કહેવાય મા, તે મારી અગ્નિ-
પરિક્ષા કરવા માંડી છે.

જીનનાથ (જીંઘાણેલી સિદ્ધ માફક)-
શિવાજી, તારા મ્હોરેથી હું આ શું સાંભળું
હું? તારું 'શત્રિતેજ' કેમ આંખુ પડ્યું છે?
જે મહારાષ્ટ્રના મરાઠાઓએ ચડીએ પહેરી
હોય તો તે બધા ધરમાં બેસીને સુખેથી
ચૂંટેા સંભાળે. મહારાષ્ટ્રની સ્ત્રીઓને જે તક
આપવામાં આવશે તો તે પોતાના ધર્મની
ઈજ્જત સાચવવામાં પોતાના દેહનું અલિદાન
કરી પાવન થશે. શિવાજી! તારા ચન્દ્રોથી
મારું દુઃખ લાગે છે. શિવાજી બધા એ શી
ચીજ છે એ તો તેં જાણી જ નથી એવું
તારું આજ સુધીનું જીવન છે છતાં આજે
માતા બવાની ઉપરની તારી આસ્થા કેમ સિધિલ
થઈ! શિવાજી, શિવાજી, નીચું માથું ધાલીને
કેમ બેસી રહ્યો છે! કષ્ટકા ક્યાં મુજબ સિદ્ધ-
ગઢનો કિલ્લો મહા વદ ૬ સુધીમાં આપવો
છે કે નહિ? તને અને તારા સાથીઓને
મરણનો ભય લાગતો હોય તો તે નિર્મલ્યતા
છે. તારા વડવાઓનો ઈતિહાસ લોકોથી
લખાયેલો છે અને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો

કે આ જમાનાનું ચિકલુપણું તારામાં
પેસી જશે.

બોલ, બીજી વાત નહિ તારે સિદ્ધગઢ
મહા વદ ૬ સુધીમાં આપવો છે કે નહિ?

શિવાજી-મા, તારો ક્રોધ હું સમજી શકું
હું. મુગલોના બળથી બધા ઉત્પન્ન થાય એવી
રીતનું મારું જીવન ધમણું નથી. સિદ્ધગઢનો
કળને લેવા માટે બારે તાલાવેલી તેં મારામાં
ઉત્પન્ન કરી છે. આવી રીતનો ક્રોધ કરનારી
અને કષ્ટકા દેનારી, આત્મમાનની સાચી
લાગણીવાળી, હિંદુત્વ માટે પુત્રને પણ હોમવા
તૈયાર થનારી માતાને પેટે જન્મ્યાથી જ મારું
જીવન મને ધન્ય લાગે છે. મારી જવાબદારી-
ઓનું મને ખગાવર લાન છે હું એ બહુએ
નથી. નથી હિંદુ સત્તા સ્થાપવા માટે બારે
સાદસો ખેડવા હું હમેશા તૈયાર છું. ખસ, મારો
નિશ્ચય થયો. માં, તારી માગણી મને કષ્ટકા
છે. મહા વદ ૬ સુધીમાં તારો શિવાજી તને
સિદ્ધગઢનો કિલ્લો આપશે. સિદ્ધગઢ ઉપર
દુશ્મનોનો વાવટો હશે તો અમે આ દુનિયામાં
નહિ હોઈએ અને અમે જીવતા હોઈશું તો આ
વાવટો નહિ હોય. મા, હવે સ્નાત થા અને
તારા અંતઃકરણના મને આશીર્વાદ આપ.

જીનનાથ-(શિવાજીના માથે હાથ મૂકી)
બેટા, જગદ્યા બવાની તારું રક્ષણ કરશે. ઈશ્વર
ઉપર શ્રદ્ધા રાખ. આપણો પક્ષ સત્યનો છે.
પ્રજ્ઞની પીઠા દૂર કરવાનો આપણો હેતુ છે.
આપણી નિષ્ઠા સાચી છે, હેતુ શુદ્ધ છે, દાનત
ઓખ્ખી છે તો પ્રજ્ઞ આપણને જય આપશે
જ. પ્રજ્ઞ તારો કસોટી કરી રહ્યો છે. જાઓ
સિદ્ધગઢ સર કરો અને દુશ્મનોનો વાવટો
નીચે ઉતારો.

(ત્રી-શિવાજી ચરિત્ર માંથી)

ઝુંપડીમાં ખ્યાર

K. O.

દીનશાહ ઝવેરીનો વિચાર આજે નાનું દલાલ સાથે ફરવા જવાનો હતો, કારણ કે તે નાનું પાસે આજે એક અગત્યની આવૃત્તિ ઉપર નક્કી જવાખ માંગવાનો હતો.

દીનશાહ ત્રીસેક વર્ષની વયનો તંદુરસ્ત જુવાન હતો. અને એક ઓફીસમાં સવાસો રૂપિયાનો પગાર મળતો હતો. તે સંસારમાં પડ્યા ધિચ્છતો હતો, અને તેની ખાટી મીઠી નજર પોતાની પાડોશમાં રહેતી નાનું દલાલ પર હતી. દલાલ કુટુંબ સુખિયાનું હતું, અને તેવાંની છાંટી તેના જવાને કથુબ કરશે કે તે સવાલ તેનાં મનને પજવતો હતો. જો કે તેનાં જીવનમાં તો આશાએ ધર કીધું હતું, કેમકે નાનું તેની સોજત પસંદ કરતી હતી અને તેની સાથે ફરવા ફરવા ને રાજ થતી હતી તે તેણે જોઈ લીધું હતું.

આજે તેઓએ છેક દૂર રેલવે ટ્રેનમાં ફરવા જવાનું કરાચું હતું કે દીનશાહ નિરાંતે વાત કરી શકે, અને તેમ તેઓ ચર્ચાગતના રોશન ઉપરથી ટ્રેનમાં બેઠાં. ઝરમર ઝરમર વરસાદથી કાટથી અંધેરી સુધીનો દેખાવ રણિયામણો લાગતો હતો. કેટલેક ઠેકાણે ન્હાનાં નાનાંઓ જોતા ચલા હતાં, અને તેવામાં કોઈ કોઈ ન્હાના બંગલાઓ અને બેડી બાંધણીનાં ન્હાનાં ધર નજરે પડતાં તેવાં એકાદ ધરમાં સુખી ચલાની ઉમેદ કરતો દીનશાહ બેઠો હતો. પરાંની ચોખ્ખી હવાનો લાભ કેટલાં રહેવાથી મેળવી શકતાં નહોતાં પણ એવાં ધર તેમને ધણાં જ મળતાં હતાં.

“આવા એકાદ ન્હાના કોટેજ જેવામાં રહેવું તને પસંદ પડે કે, નાનું ?” અંતે તેણે પૂછ્યું.

(ઝુંપડીમાં ખ્યાર!) નાનું ધીમે ધીમે એક ક્રમકે એજ નામની એક કવિતા તે જાનેએ થોડાંક દિવસ પર સાથે વાંચી હતી, સાંભળતાં દીનશાહનું જીવન ધક્કવા લાગ્યું.

“નાનું જ્હાલી, પણ દલાલથી હું એક સવાલ પૂછવા માગું છું, - તું મ્હારી રૂપણી ?” અંતે તેણે દિગ્મન કરી પૂછ્યું. “આપણે આવાં ન્હાનાં એક કોટેજમાં કસરથી રહી સંસાર ચલાવીશું તો જ સુખી થઈશું, એ ધરમાં રહેનારાઓ સવાસો હશે એવું એ નાનકડાં ધરા જોતાં તો જણાય છે,” તે નજદીક જઈ નાનું હાથ ધરી બોલ્યો.

- “કંઈ બધાજ સુખી હશે એમ ન સમજવું, દીનશાહ. એ લોકના સંસારનો ચિત્ત જેવા વગર એકદમ મત આંધવું નહિ જોઈએ. એ કોઈ પૈસાવાળાં હોયને બીજી વાતે દુઃખી હો કોઈ ગરીબ હોય પણ ખ્યાર અને સંપત્તિ સુખી હોય ” તેણીએ સૂચવ્યું.

“વખને તેઓ મ્હારા જેવા ગરીબો પ હોય. ફક્ત સવાસોનો પગાર, અને બીજા રૂપ વ્યાજનાં તે પર - બધું આવી રહ્યું. દીનશાહે ખરી હકિકત કહી દીધી.

“ને કદાચ એમા રહેનારાઓનો પગાર સો રૂપિયાનો પણ નહિ હશે, છતાં તેણે સંસાર ચલાવતા તો હશે જ ?” તે બોલી.

“ત્યારે જ્હાલી, તું કથુબ ચાલ કે મ્હારી હાથત તો જોઈ કરતાં સારી ગણાય ? દીનશાહે અતિ ઉલટથી પૂછ્યું.

“હું કંઈ કહી શકતી નથી. રૂ. ૨૦ ઉંચા મુકવા જ જોઈએ, ને બાકી રૂપિયા સવાસોમાંથી ધર અર્થ ચલાવવાનું બાર

શહેરમાં વીસ રૂપિયામાં કેટલી અને કેવી જગ્યા મળે, અને વિચાર કોધો કે “દીનશાદને ના કહું-જેને વીસ પચીસથી વધારે વાહુ” મારવાની યુગ્મસ નહિ તેને પરણવાને કંઈ જ હક નથી, -મારાથી તો આટલી નાની જગ્યામાં આવા કચ્ચાર સાથ નહિ રહેવાય ! છોકરાનાં ઝાળી-પાટણાં, કપડાંની કપાટો અને ખુટીઓ ઢગલાખંધ નવા છુટ સપાટ, અને ટોપીઓ, વરસાદના કોટ, છત્રીઓ, વગેરે વગેરે આજે જરૂરની ગણાતી કેટલી ચીજો તે ઘરમાં હતી કે જેની ત્યાં પૂરતી જગ્યા નહિ હોવાથી ઢગલા ઉપર ઢગલા થયા હતા ? નળી બારીઓ તો પક્ષગ ઉપર જ ઉપડે, એટલે ચોમાસામાં ઉધાડી રાખી કેમ સુતા હશે, -અને બધું કરે તો માંદે કેવી હવા થતી હશે ?” એમ તે વિચાર કરવા લાગી. ‘મચ્છગનુ દુઃખ અને મેસેરીયાની પીડા એટલે દરેક પક્ષગને ગાડી મક્કમલની મચ્છર-ઠાની, તો છેકરાને ચોડખી હવા ક્યાંથી મળતી હશે ? વળી ચોરડાઓમાં પૂરતો ઉગ્મય નથી કે પશ્ચિમનો પવન જ નથી ! તો ગરમીમાં બફારે કેવો થતો હશે !” નાનું, જે ચોખી હવા, ખુશ્તા ઉગ્મસગાળા ચોરડા, અને સુર-ગાંધકરી ગાંધણીઓ વગેરે ઉપર ઘણા ઉત્તમ અને મજાજુત વિચારો ધરાવતી હતી તે વીસ રૂપિયાના લાડામાં રહેતાં આ નાનાં કુટુંબની માદી હાલતનો અને તેમની તાંદુરસ્તી ગિચા-ક્યાનાં કારણોનો ખરો ખ્યાલ કરી શકી. અને દીનશાદ ફરી મળે લાગે તેને દાહ તરત તરત પરણવાનો વિચાર માંડીવાળા કહેવાનો નિશ્ચય કરીને થેર ગઈ-

પણ થોડા જ વખતમાં નાનુંને માલમ પડ્યું કે માણસની વિચાર શક્તિ કરતાં પણ એક વધારે બળવાન શક્તિ છે કે જે માણસને કેટલાંક પગલાં ભરવાને બળ છે કે ફરજ પાડે છે, -અને શક્તિ તે ખરો અંતઃકરણનો પ્યાર છે. જેમ જેમ તે દીન-શાદને નાં કહેવાનો ના ઉમેદ કરવાનો, વિચાર કરતી, તેમ તેને દુઃખ થતું. તેને બેચેની થતી. તેનાં અંતરમાં કંઈ અસહ્ય લાગણી થતી, અને જાણે તેની પાસે ખોલાવતી કે “ના

જે હોય તે હોય-મારાથી દીનશાદને ના કહે-વાય નહિ ?

મોટે તેઓ જ્યારે મળ્યા ત્યારે નાનુંએ દીનશાદને ના કહી નહિ પણ હા કહી-જે કે પોતાનો માંદગારની ચાલીતો અનુભવ કરી સંભળાવતાં તેણીએ ઘણી વખત ઇચ્છ્યું કે મારાથી ના કહેવાતું હોય તો સાડું.

દીનશાદ જે સાન્તાકુઝ, દાદર, માહિમ તરફના બે ચાર નાના બગલા જોઈ આવ્યો હતો તે ત્યાંનાં આકળાં લાડાંથી જમ થઈને આવ્યો હતો, તોપણ દિમત હાર્યા વગર બોલ્યો:-

“જાણી, જે તું એમ ધીરતી હોય કે હું તને જેવું ઘર આપી શકું તેવાં ઘરનીધણી-આણી અને મારાં છત્રની રાણી થતાં તું તૈયાર છે, તો આપણે પરણીએ-પછી મારા મનમાં કેટલાક વિચારો છે તે અમલમાં મૂકી હું તને સાન્તાકુઝ યા માહિમ, દાદર તરફ-કોઈ સારા રથજ ઉપર આરોગ્ય જીવન ગળાય એવી જગ્યાએ રાખીશ, અને માંદગારની ચાલી ઉપર જે કંગાલ જિંદગી તું જોઈ આવી તેવી તારી નહિ થાય એવી હું સંભાળ રાખીશ, -પણ ત્યાં સુધી હું પરણવાની ફરજમાંથી છટકી જશઈ નહીં, કે પરણવાતું મુલતવી રાખી સારા દલામની વાટ જો તો બેસીશ નહિ.”

“મારો પણ એ જ વિચાર છે, દીનશાદ ! નાનું બોલ્યો;” ગરીબીથી ગભરાઈ જઈ, સંસારમાં પડવાનું મુલતવી રાખી જીવાતો ઘરડાં યાય છે અને ઘણાં મનમાં તેમજ તનમાં દુઃખોને આધીન થાય છે તે મને તો ગમતું નથી. આપણે આપણી ફરજ સમજી સંસારનાં ગાડામાં જોતરાઈએ, અને તે બેચવાને બંને એક દિલથી અન્યોઅન્ય પ્રેમથી શ્રમ કરીએ તો ઇશ્વર આપણને શકાય થરી જ.”

આ પછી તે બંને થોડા જ વખતમાં લગ્નના ગાંધી જેવાયાં એટલું જ કે તેમનાં માળાએ લગ્નને દહાડે કપડાં અને ઘરેણાં અને વાજાં અને આણીપોણી ઉપર ખર્ચવા કાટેલા પૈસા તેઓએ માંગી લીધા, અને તે પોતાનાં મહિમા તરફ લાડે રાખેલાં નાનાં યુગ્મને શણ-ગારવા અને તૈયાર કરવામાં ખરચ્યા.

શ્રીઓ માટે બીનહરીફ ઈ તાકાત અને ઉત્સાહ લાવનારું ઉત્કૃષ્ટ ઔષધ

નીક્સોલ

આજની જ વાપરવી

ચાલુ કરો

શ્રીઓના દરેક દર્દો માટે અકસીંગ પુરવાર થયેલી છે. શ્રીઓ માટે સોનાના વર-
ખમાં બનાવવામાં આવે છે. કી. મોટી ગાટલી રૂ. ૮-૦-૦ નાની રૂ. ૩-૪-૦
પુરુષો માટે રૂપેરી વરખની ગોળીઓ છે. કમતાકાન શરીરની ધીધીરતા નાશુદ કરી
જ્વલન તાકાત આપે છે. દરેક સીઝનમાં વાપરી રાકાય છે. -

હિંદુસ્તાનના કોષ્ટપિણુ વેપારી પાસેથી ખરીદી અથવા લખો.

સોલડીરરીન્સ્યુટર્સ:
અથવા

નેશ એન્ડ એલીસ

પ્રોપ્રાયેટર મેન્ચેસ્ટર-
એન્ટેવી હોન્ગકી
રોડ કોટ; મુંબઈ

નીક્સોલ ડીપો, પો. બો. નં. ૩૦૬૫-મુંબાઈ-૩

અમદાવાદના એમ. એન. નાતલવાળા, ત્રાણુ દરવાજા

તેમજ દરેક ઢવાવાળા વેચે છે

જા
હે
ર
પ્ર
જા
નો

મિ
ત્ર
નં.
૧

એ છે બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ કાર્પોરેશન-જાહેર પ્રજાનો મિત્ર નં. ૧ એ તમને, મને કે દરેક જણને
મદદ કરવા ખડે પગે તૈયાર છે. ગમે તે યાવ પણ તમારા પુત્ર કેળવણી પામે અને જીવન-
માં સારી જરૂઆત કરી શકે તે માટે—અને તમે પણ નમારો વૃદ્ધિ અવરથા સુખચેતનાં
ગાળવાની ખાતી ગણી શકો તે માટે વ્યવસ્થા કરવામાં તમને મદદ કરવા હમેશાં એ હાજર છે.
ત્યારે તે તમને મળવા આવે ત્યારે એને મળવા અને આવકાર આપવા સુકશી નહિ તમારી
શું શું જરૂરીયાતો છે તે એને જણાવો અને એ તમારું જાતિ સમામત, ચિંતા મુક્ત અને સુખ
એનું ભણું બનાવવાનો સૌથી વધુ માફક આપનો માર્ગ સૂચવશે.

ની બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ લાઈફ એશ્યુરન્સ સોસાયટી લી.

બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ બીલ્ડીંગ હોન્ગકી, મુંબઈ

હિંદમાં જીવોના પીમાની સૌથી જુની સંસ્થા.

દરેક પોલીસી ધરાવનાર નફામાં હીસ્સો ધરાવે છે

હીસ્ટીરિયા—Hysteria

શ્રી નવીન આર. આચાર્ય

સ્ત્રીઓને લાગુ પડતાં દર્દોમાં આ એક સામાન્ય દર્દ છે, આનું કારણ મગજની નબળાઈ નેવામાં આવે છે, આ બિમારી વિશે જોટલુ જાણી શકાયું છે, તેનાથી નથી જાણાયું એવું વિશેષ છે.

કારણો:—મુખ્ય કારણોમાં સ્ત્રીઓની માનસિક વ્યાધિ, જનને દ્રિયના અમુક શોગો, મનની અમુક અસંતોષાએલી ઈચ્છાઓ, કૌટુંબિક આશતો, જાડાની અનિયમિતતા, બધેકાપ અથવા અપચો વિગેરે બીજાં ઘણાં કારણો છે.

ચિન્હો:—હીસ્ટીરિયાના દર્દવાળી સ્ત્રી પહેલાં તો બેચેની અનુભવે છે. માથું ફરતું હોય તેમ લાગે છે, ચક્કર આવે છે અને ધીમે ધીમે બેભાન બની જાય છે ખૂબો પાડે છે, હમે છે અથવા રહે છે—આ વ્યક્તિગત પ્રકૃતિ ઉપર આધાર રાખે છે, શરીર બેચાય છે, રનાયુઓ બહુજ સખત બને છે હાથના પગના તથા શરીરના સાધાઓ સજ્જત બને છે, હાથપગ અડાં છે. કાર્પવાર દાંત જકડાઈ જાય છે, આ ચિન્હો અમુક વખત સુધી રહે છે, કાર્પને ૧૦ થી ૧૫ મિનીટ તો કાર્પને અર્ધો પોણી કલાક કે તેથી વિશેષ સમય પણ રહે છે, હીસ્ટીરિયા ઉતરવા પખતે પહેલાં તો શરીરના રનાયુઓ ઢીલા પડે છે, દાંત ઉધડી જાય છે, શ્વાસોશ્વાસ સૂધરે છે અને દર્દી છૂટકારાનો દમ બેચે છે. પોતાની રિયલિટી તેને જાંખુ સ્મરણ રહે છે, તદ્દન સ્વરચ ચતાં યાણીની માગણી કરે છે અથવા કાર્પવાર ઉઘવા માડે છે.

ઉપાયો:—દર્દનું મુખ્ય કારણ મગજની નબળાઈ હોય તે દૂર કરવા ઉપાયો ચોજવા જોઈએ, દર્દીની મુશ્કેલીઓ કે ચિંતાનું શક્ય

નિવારણ કરવું જોઈએ, કારણ કે ધણીવાર “મગજ બેજ દર્દનું કારણ હોય છે” દર્દીએ ખુદલી હવામાં ફરવાની ટેવ રાખવી. મનને પ્રકુલ્હીત રાખવું. મગજને ઉશ્કેરી મૂકે તેવી વાતો અથવા તેવા સમાજનો ત્યાગ કરવો. કાર્પ બદલે પ્રસંગ કે મેળાવડામાં આવા દર્દીને બહુ લાય રહે છે.

હીસ્ટીરિયા આવે ત્યારે દર્દીના મોઢા પર ઠંડા પાણીની ડાલકો મારવી. એમોનીઆ કાર્પ અથવા કુંગળી ડોલીને સુધાડવી. દર્દીને કાર્પ માણસની સલાહ નીચે એક મોટા ખંડમાં ગાખવાથી તેના મગજને આપોઆપ શાંતિ મળશે. હીસ્ટીરિયાના દર્દીને આસપાસ ઘણાં માણસોએ કેન્દ્રિત થવું નહિ. દર્દીના ચેનચાળા કે વાતો પર બહુ ધ્યાન આપવું નહિ. તેમ કરવાથી દર્દીનું મગજ વિશેષ ઉશ્કેરાવા સંભવ છે.

“સ્ત્રી સુધા”

સ્ત્રીઓનું માસિક વધારે અથવા ઓછું આવવાથી પેડું, કમરમાં કુંખાવો, હાથ પગમાં કળતર થવી, વિગેરેથી સ્ત્રીઓ પીડાય છે તેને માટે “સ્ત્રીસુધા” અદ્યતન દવા છે, દરેક સ્ત્રીઓએ તે ઘરમાં રાખવી જ જોઈએ તે લેવાથી સ્ત્રીઓને કાર્પપણ જાતની પીડા સિવાય અજબ ફાયદો થાય છે ૩૦ ગોલીની કોમ્પત રૂા. ૧-૮-૦ ટ. ખ. જુહુ

લખો:—

ધી જીનન રસાયન ફાર્મસી.
ભોપાલ.

ડોશી વિનાનું ઘર નહિ

* શ્રી. હિંમતલાલ રા અધ્યક્ષ *

પૃથ્વીસ વરસના રમેશચંદ્ર ને ધીસ વરસનાં તેમનાં પત્ની કાન્તાબેન. રમેશચંદ્ર અમદાવાદમાં નોકરી કરી પતિપત્નીનું યુજ્જ્વલન ચલાવે, માખાપ ને બાઈમહેન બધાં ગામડામાં રહે.

કાન્તાબેનને એકાદ બે માસના બાળકો થઈ બે ત્રણ બાળકો યુજ્જ્વલ ગએલાં. અત્યારે ફક્ત ત્રણ માસનો દીકરો છે. કાન્તાબેન બિચારાં દાળભાત જેવો હલકો બોરાક ખાઈ અર્ધાં જૂખ્યાં રહે તો પણ છોકરો દિવસ ને રાત રડ્યાં જ કરે, શું થાય છે, કેમ રડે છે, તેની કોઈ ને કંઈ ખબર ન પડે.

વૈઘને બતાવ્યો, વૈઘે દવા લેવાની સલાહ આપી. દવા શરુ થઈ ને વૈઘની ફી પણ ચડે થઈ, આરામ ન જણાયો એટલે ડોક્ટરને ફી બરી ઘેર બોલાવ્યા ને તેમનો ચાર્જ શરૂ થયો. ત્રણ માસના બાળકને દિવસમાં ત્રણ ત્રણ વખત ડોઝ પાય, કાન્તાબેનને પણ પીના પડે. શું કરે? બાળક માદુ છે.

સગાંસબધીઓ જેવા આવે, કાન્તાબેન મા તો નથી પણ સાસુને તેડાવે, ઘરમાં વૃદ્ધ માણસ હોય તો સારું.

સાસુ આવે ને કાઈક કહે તે નવાજમાનાની ફેશનમાં ઉઠેલાં કાન્તાબેનને સહન ન થાય, હાથેને તે લાલનું કહેતાં હોય કે ગેરલાલનું કહેતાં હોય.

રમેશચંદ્રનો બાને ઉડતા ખબર મળ્યા કે દિકરાનો દિકરો બીમાર છે. તે બીચાગ અમદાવાદ આવ્યાં. “વહુ દિકરા, છોકરો આટલો બધો માદો છે તો મળ્યું મને ખબર ન આપ્યા” કીક, લાવો હું તેડું” વહુને પૂછી લીધું કે દવા કોની ચાલે છે વહુએ બધી હમીકત કહી સંભળાવી

રમેશચંદ્ર સાંજે નોકરી પગથી ઘેર આવ્યો. ગાને જોઈ આનંદ પામ્યા. માએ રમેશચંદ્રને

ધીરજ આપી વૈઘ અને ડોક્ટરના ડોઝ ને બીલ બધે કગવ્યાં ‘બા’ શહેરમાં ગયાં. વાપુભાં મરડાઈ ગી, બોખર, સંચળ, વાવડીંગ ને અંદ્રજ્ય એકેક પેસાનાં લીધાં, ચાર આનાની એક સરસ હરડે લીધી. ઘેર આવી બાળકને પાવાની શરૂઆત કરી. પહેલે જ દિવસે ઝાડો બરાબર ઉતર્યો. આફરી ઉતરી ગઈ ને દવા લાગુ પડી. ચાર દિવસે તો બાળકને બરાબર આરામ થઈ ગયો.

આડોશી પાડોશી ને સગાંસનેહિઓ કાન્તાબેનની સાસુને મળવા અને દીકરાને જેવા આવ્યાં, મા દીકરાને રમાડતાં હતાં.

કેમ કાન્તાબેન, છોડરાને હવે સારું છે ને? કોણે દવા કરી?

કાન્તાબેન—મારાં સાસુએ ધરગત્યુ દવા કરી ને આરામ થઈ ગયો. મારે પણ સારું થયું કે દવાના ડોઝ પીવાના બંધ થયા.

જેમું બેન, ડોશી વિનાનું ઘર નહિ. છોકરા ઉછેરવાનું કામ ધરડાનું છે.

પ્રદર વિનાશક દવા

વનિતા વર્ગાનું જીવન છે

કેમ કે

તે સ્ત્રીઓના દરેક રોગ દૂર કરે છે

રજીસ્ટર્ડ નં ૦ ૩૧૦

આ દવા સર્વ પ્રકારના પ્રદરો (નજબાઈનું જનું) અનિયમીત, ફેવર, રક્તપ્રદર, કસવાવડ, છોડ, હીસ્ટીરીઆ, પેટુનો, દુઃખાવો, છાતીમાં દાહ, જીર્ણવ્યગ્ર, હાયપગતી બળતરા, ગુમ્મબાગનો સોજો, સુવારોગ તેમજ ગુમ્મબાગના તમામ જુના હરીસાં દરદો મટાડી ગર્ભાશયને સુધારી શરીરને શક્તિ આપે છે, અને વખતે મટાડે છે. બોક્સ એકની કીમત રૂ. ૨-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૭-૦

પુસ્તક મફત મંગાવો

મેનેજર:-પ્રદર વિનાશક એડ્રિસ

અંબાત (૨૬, જી. ખેડા)

લીંબુ ગાજરની માર્મલેડ

મેલા અને તરફરીના મુરબ્બા અથવાં એમ તરફવાર ચાચ છે કેરી, દુધી, કોહોળું એ તો આપણા લોક ચાલુ મુરબ્બા બનાવવામાં વાપરે છે, પણ આજે પારસીઓમાં એવી મહેનત કરવાની લોકમાં આજસ ભારત ખેડી છે અને મોટે ભાગે તે લોક "વેલાતી જેમના દામડા" તૈયાર વાપરે છે, તેમજ એરેન્જ માર્મલેડ, યાને સંતરાનો મુરબ્બો આપણાં ઘરોમાં "વેલાતી" જ વપરાય છે. જો તમને લીંબુ ને ગાજરની માર્મલેડ ઘરમાં બનાવવા ગમે તો એક નરખો આપું છું.

નેટલાં લીંબુની માર્મલેડ બનાવવી હોય તેટલાને ઘેલેને એ ત્રણ કલાક પાણીમાં બાફવા મુકો, એક ટાંકણી લઈ છાલને લગાડી બુએ ને ને તદ્દન નરખ ચણેલા માલમ પડે તો મુનેથી ઉતારો, પાણીમાંથી લીંબુ કાઢી લઈ ચાસણીમાં નાખી જરા પાણી ચૂકાવા દો. અથવા પાણી લુછી નાખો, પણ જાકીનું પાણી તપેનીમાં ગ્રહેવા દેવું. દરેક લીંબુને પાટીમાં ૫૦ મુકો છરીથી બારીક કાપો (કાંદા કાપો તેમ) અને ખીયાં ખરડા વગેરે કાઢી નાખો, હવે એ બાફેલાં લીંબુને તોલી નેટલા રતલ ચાચ તેટલા રતલ ખાંડ લેવી, અને તેટલીજ પેટ (અડધી બાટલી) પાણી લેવું. પેલું લીંબુનું બાફેલું પાણી જ વાપરવું પણ જોઈએ પડે તો બીજું પાણી લેવું પછી સર્ સામાન તપેનીમાં નાખી મુલે ચકાવો અને પાણી સુકાઈને શીરો અને ત્યાં સુધી ચઢા દેવું. ઠંડુ પડે બાટલીમાં ભરી મુકો.

ગાજરની માર્મલેડ પણ એજ રીતે કરી શકાય. જો ગમે તો ગાજરના નાના મોટા ટુકડા કરી પાણીમાં નાખી બાફવા અને જેમ દાળ ગળિયે છીએ તેમ ચાસણીમાંથી કઢીએ પુટીએ એધુટીને દાળ જેવું ચાચ તે લઈ

પછી તોલીને તેજ વજનની ખાંડ લેવી, અથવા પહેલાં કાચા ગાજરને ખમણી પછી બાફવાં મુકવાં. ગાજરને ખમણવાં સહેલ છે કે જેમ લીંબુ ખમણાય નહિ. એવી રીતે ખમણેલાં ગાજરની માર્મલેડ વધારે સારી ચાચ છે. દર એક પાઉન્ડ ગાજરે બે લીંબુ છાલ તથા રસ સાથે ઝીંણાં ઝીંણાં કાપીને લેવાં અથવા પપાનસની કે સંતરાની છાલ કાપીને થોડી લેવી. પપાનસની છાલનો બહારનો લીલો ભાગ કડવા લાગે છે જે ફેટલાઈને પસંદ પડે છે પણ માર્મલેડો ગુલાબી ભાગ લીધો હોય તો કડવાસ લાગતો નથી પણ સ્વાદ સારો લાગે છે.

સાફું કેક

નેઈતી ચીને : અર્થો રતલ ઘઉંનો મેદો અર્થો રતલ ચોખાનો ચારો, અર્થો રતલ ખાંડ (કરંટર સુગર) અર્થો રતલ માખણ, ૭ ઓંસ સુકો ફ્રાઈ, ૭ ઓંસ ઝીંણી કાળી ફ્રાઈ (કરંટ) ચાર ઓંસ સંતરાની છાલનો મુરબ્બો (કેન્ડી પીઠ) એક નાની ચમચી ભરીને કાર્બોન્ટ એાફ સોડા, એક ચમચી નેટલી તજ, જમણ, એલાઈચીનો મસાલો અને અર્થો પાઉન્ડ નેટલું કકડું દૂધ.

બાટલી ચીને લેવી પહેલાં એક વાસણમાં ઘઉંનો મેદો અને ચોખાનો ચારો તેમજ ખાંડ નાખી મારે માખણ મેળવે. ઉપરનો સુકો મેલો બારીક કરીને ગાલે મેળવો. અને મસાલો ઉપર ભભગાવવો. પછી પેલા બાઈ કાર્બોન્ટ એાફ સોડાને કકડાં દુધમાં પીગલાવી તે રેડીને બધું એકરસ કરો અને છુટે. કેક શુબ્બાનાં વાસણને ધારા પ્રમાણે જરા માખણ લગાડી માંહે મેળવણી રેડી બહી કલાક તંદુરને ભુલે, પહેલાં તંદુરની ગરમી તેજ હોવી નોંધએ, પછી ઓછી કરવી નોંધએ.

આ રીતે કેક બનાવી શકાય છે.
કુંવરખાઈ

કરુણ મિલન

લેખિકા : શ્રી હમળા રાય

ગ્રીષ્મ ઋતુની રાત્રિનો અમલ છે, ચંદ્રિકાએ ચોમેર પોતાના કિરણોથી કરી પ્રસારી દીધા છે, પવનની સહરીઓ ધીમે ધીમે વહી રહી છે. સર્વત્ર શાંતિમય વાતાવરણ આપી રહ્યું છે. કુદરતની રમણિયતા કંઈ ઓરજ આનંદ આપી રહી છે.

આ સમયે સહેર બહાર નદી કાઠે એક મુંદર નાનકડા ઉદ્યાનમાં આવેલા બગીચામાં કોઈ બે વ્યક્તિ શાંતિનો ભંગ કરી ગઈ છે. અવાજ પરથી બે વ્યક્તિ સ્ત્રી હોતી જોઈએ તેઓ કોઈની રાહ જોઈ રહ્યાં હોય એમ માલમ પડે છે.

જ્યોત્સ્નાની ઉત્કંઠા વધુ ને વધુ તીવ્ર બનવા લાગી. તે એકોટરી રસ્તા તરફ મીઠ માંડી રહી હતી. તેની સામે બેઠેલી રમા પણ બોળામાં બેઠેલા બાપા સાથે વિનોદ કરી રહી હતી. કાળના જવાની સાથે જ્યોત્સ્ના અધિરી બનતી ગઈ, જ્યોત્સ્નાને રમા આત્માસન આપવા લાગી, આજ જયંતને આવતાં વાર કેમ લાગે તે વિષે બંને ચર્ચા કરવા લાગ્યાં. અધિરી જ્યોત્સ્ના રડવા જેવી ચર્ચા ગઈ, પરંતુ એટલામાં જ ગાડોનો અવાજ કુળંગોચર થયો. રમા બાપાને નીચે સુવાડી એકદમ બહાર દોડી ગઈ, હુંક સમયમાં જ ગાડી આવી પહોંચતાં તેમાંથી જયંત નીચે ઉતર્યો. 'ભાઈ, સારા છે ને ? આવતાં કેમ વાર લાગી ?' રમાએ નમ્રતાથી પૂછ્યું. જયંત બોલ્યો 'બહેન આજે ગાડી મોડી પડી, પછી સામાન પણ વધારે હતો એટલે જરા વાર ચર્ચ. માફ કરશો.'

આટલી વાત કરી જયંત વૃદ્ધ માતા-પિતાને મળ્યો. ત્યાં કેટલોક સમય ગાળી પોતાની મેડીએ ગયો.

જયંતના પિતા એક મોટા શેર દલાલ હતા. અત્યારે તેઓ પોતાના ધધામાંથી નિવૃત્તિ ભોગવતા હતા. સ્વભાવે શાંત અને માયાળુ હતા. તેમનાં સંતાનોમાં જયંત બી. એ.નો અભ્યાસ કરતો હતો. તેનું લગ્ન એક ઉંચા કુળની સદશુશ્રો, કુદીન, 'સંસ્કારી' નમ્ર તેમજ વિનયી બાળા જ્યોત્સ્ના સાથે થયું હતું. જ્યોત્સ્ના ખરેખર આદર્શ પત્ની હતી, રમાનાં લગ્ન રમણ નામના કુળવાન, સમજુ, સરળ અને શુદ્ધિશાળી મુનક સાથે થયાં હતાં, જયંત અને રમણ સદાખ્યાયી રમણ અને જ્યોત્સ્ના વચ્ચે ભાઈ બહેનની નિર્ભજ પ્રીતિ બંધાઈ હતી.

જ્યોત્સ્નાના સુખચંદ્ર ઉપર કંઈક સ્મિતની આછી રેખાઓ ફરકતી હતી. મેડીએ આવતાં તે વિનીત ભાવે જયંત પાસે બેઠી અને તેના હાથ પોતે રનેકથી લીધા, અને મધુર ઓછા સ્વરે બોલી. "બાલા, પ્રકૃતિ તો ભારી છે ને ? ધણે દીવસે મળ્યાં નહિ વાડુ ?" જયંત રને-હપૂર્ણ અમીમય દૃષ્ટિથી પોતાની પત્નીને નિહાળી રહ્યો. થોડો પળ બન્ને મૌન રહ્યાં, અંતે જયંતે શાંતિનો ભંગ કર્યો તે બોલ્યો: "જ્યોત્સ્ના, માડું શરીર સાડુ છે, પરંતુ તારી કાંતિ નિહાળતાં મને બહુ જ શોચ થાય છે. તું ધણી જ સુઘઈ ગઈ છે. આમ છતાં પત્રમાં સહેજ પણ ઈશારો ન કર્યો ?" જ્યોત્સ્ના ઉત્તરને ઉઠાવી દેતાં બોલી, "જયંત! આપ બાપાને તો છેક જ બૂલી ગયા કે શું ?" પ્રેમધેણા પતિને ત્યારે જ ભાન આવ્યું. તે સહસ્રા બીડ્યો. ઉંઘતા મુકુમાર બાપાને પુષ્પવત્ ઉંચડી હૃદય સરસો આંખે. ચૂંપન કરવા લાગ્યા. જ્યોત્સ્ના આ દૃશ્ય જોઈ રહી. હજવેથી તેણે બાપાને લઈ પારણામાં સુવાડી દીધો. આ

છે. મેઘના ભયંકર ગડગડાટ સંભળાય છે, વચ્ચે વચ્ચે વિજળીનો અચકાર પણ થાય છે.

આવા સમયે બન્ને મિત્રો આવી પહોંચ્યા. આ વખતે તેણીને માટે બહાર ફાઈ રાહ જોનારું ન હતું. ધડકતા હૃદયે ધીમે પગલે તેઓ જ્યોત્સ્નાના ઓરડામાં ગયા, ત્યાં તેમણે શું જોયું? દરેક જોતાં જ હૃદયો યંબી ગયાં. જ્યોત્સ્ના જોવાન હાલતમાં પડી છે. રમા ચોધાર અશ્રુએ રડે છે. આસુ વિના આંખો સુંકાઈ ગઈ છે બહાર માતા રક્તી રમાને સમજાવતાં હતાં. પિતા ડોક્ટર સાથે ખિન્ન હૃદયે કંઈક સમજાવતા હતા. જ્યોત્સ્નાની ઉવટ આંખ પતિને નીરખવા ઉડડો ન હોય એમ જરા ઉધડી પતિને જોતાં જ તેનામાં ચેતન રહ્યું. તેની સામે દષ્ટિ ફેંકી કંઈક સૂચના કરી. વદન ક્યાં. જ્યંત તેના કપાળ ઉપર પોતાનો હાથ મૂકી ચોધાર આંસુ સારતો બેઠો. એક પણ શબ્દ બોલી ન શક્યો. જ્યોત્સ્નાએ બાબાને પાસે બોલાવો છેલ્લું વહાલભર્યું ચૂબન કરી હૃદય સરમો આંખો અને બહેન કરતાં અધિક નહુંદને સોંપી, જુદા માતા પિતાને પ્રજ્ઞામ કરી ફરી પાછી પતિના મુખાવિંદનાં છેલ્લાં દર્શન કરી, સવેને શોકાગારમાં કુમાવી જ્યોત્સ્ના યુવાન વયે જ આ ફાની દુનિયાનો ત્યાગ કદી ગઈ તે ગઈ! જડ ચરીર પડી ગયું. જ્યોત્સ્ના જ્યંતને અટૂલો મૂકી ચાલી ગઈ.

જ્યંત રમણને સાથે લઈ રોજ ફરવા જતો અને પોતાના કરુણ મિલનનો ચિતાર ખડો કરતો.

કાબરાજી સ્મારક અંક

છપાઈ રહ્યો છે. આવતો અંક તે બહાર પડશે.

ચોક્કસ તારીખે બહાર પડશે નહિ

માટે આહુકાએ ધીરજ રાખવી -મંત્રી

આટીસ્ટી બસ્ટ માટે!

કપલની સુંદર પોઝ માટે!

હસ્તાં રમતાં ભુલકા માટે!

કોલેજ યા ઓફીસ ગ્રુપ માટે!

હરકોઈ જાતના

☆

ફોટોગ્રાફી—એન્ડાન્ડમેન્ટ

અને

વેન્ટીંગના કામ માટે

મળો-લખો યા ફોન કરો

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૩૬૫ ઠાકોરદ્વાર, પોબ્ટ સામે,
સુબર્બ ટે. નં. ૨૫૭૮૨

સ્ટુડીયો રત્નમાંથી ખુલ્લોજ હોય છે.

શિષ્ટ સાહિત્યના શોખીનો માટે સસ્તી યોજના

ઉત્તમ નવલકથા-નાટકો

૧. મુજબમાં જાપેસી કિંમત ઉપર રૂપિયે અર્ધા આના મુજબ વધારે લેવાશે.
૨. હાલની કિંમતમાં કમીશન મળશે નહિ; અને સિવક દરો ત્યાં સુધી જ આ આવથી મળશે.
૩. પરદેશના માદકોએ પોસ્ટલ એડર્સ અગાઉથી મોકલવા.

મૂળ કિ. ધટાડેલો કિ.	સ્વામી વિવેકાનંદ	૧-૪	૦-૧૨
સંક્ષિપ્ત મહાભારત ૪-૮ ૩-૦	લોગમતિ	૩-૦	૧-૮
સંક્ષિપ્ત રામાયણ ૨-૦ ૧-૫	કથા મંજરી બા ૩ નો	૨-૦	૧-૮
અનંત આખ્યાનમાળા	અજમેરનો અજીતસિંહ	૨-૦	૧-૮
એ ભાગ ૫-૪ ૩-૧૨	સુખશાન્તી વિચારણા	૧-૮	૧-૨
મુક્તિમાળા ૧-૧૨ ૧-૦	એડીસનનું જીવનચરિત્ર	૨-૦	૧-૧૦
ગીતા પરિચય ૧-૮ ૦-૧૨	ગુજરાત સાદર જય તિઓ	૨-૦	૧-૦
દિન-દુષમની પાઠશાળા ૩-૮ ૨-૮	પ્લુટાર્કના જીવનચરિત્રો	૨-૮	૧-૧૨
દલીલશયદ બા ૧ થી ૪ ૧૧-૪ ૮-૦	બળવાનો ઇતિહાસ (બા. ૩)	૨-૮	૧-૧૨
કરજીલો ૨-૮ ૧-૪	નેપોલીયન બોનાપાર્ટ	૨-૦	૧-૮
માયાનો ખજાર (બા. ૧-૨ નો) ૪-૪ ૨-૨	મરાઠી રિયાસતબા	૧-૨ ૩-૦	૨-૦
રાગીણી ૫-૦ ૨-૮	વર્ગત રજત દેમારદ અથ ૪-૦ ૩-૦		
રંગીલી સંધ્યા ૨-૦ ૧-૦	રસિયા બા. ૧-૨ ૩-૦ ૨-૦		
ઉપા (નાનાલાલ દ. દવે) ૨-૮ ૧-૪	સ્વતંત્ર જર્મની ૧-૮ ૧-૦		
ઉપા સ્વરાજ્ય પ્રતિજ્ઞા ૧-૪	ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે [અંગ્રેજી] ૨-૮ ૧-૪		
વિશ્વા વિહારી (બા ૧-૨ નો) ૩-૪	દેશદર્શન ૩-૦ ૨-૦		
શારદાનું સ્વાર્ણ ૦-૪	પાયણાં (દૂરકાળ) ૨-૦ ૧-૪		
રાત્યક્ષમા ૧-૮	સ્વરાજ અને સંસ્કૃતિ (દૂરકાળ) ૨-૦ ૧-૪		
ગુલામી વહેવાર (બા ૧-૨ નો) ૩-૦ ૨-૦	મુક્તધારા (દાગોર) ૦-૮ ૦-૬		
ધર્મનો જય ૧-૪ ૦-૧૨	શિક્ષાનો આદર્શ (દાગોર) ૧-૦ ૦-૧૨		
ગ્રેમદા દેવી ૧-૧૨ ૧-૪	આમુર્વેદ અને આધુનીક રસાયણ ૧-૮ ૦-૧૨		
નારાયણી ૨-૦ ૧-૪	હિંદી સંસ્કૃતિ અને અહિંસા (કાસબી) ૨-૦ ૧-૧૦		
નાગમતી (મનુસાઈ ભેઠાણી) ૧-૦ ૦-૧૨	હલાપી ચિત્રદર્શન ૪-૦ ૩-૦		
ખિન્ડુ (સરદાશાસ્ત્રી) ૦-૮ ૦-૫	,, (દીલક્ષ આરુતિ) ૧૦-૦ ૬-૦		
હલપનાની મૂર્તિઓ ૧-૮ ૧-૦	સંવાદ ગુરુજી ૨-૮ ૧-૧૨		
સંસ્કૃત સાહિત્યની કથાઓ ૨-૮ ૧-૧૨			
કેટલીક નવલકથાઓ ૨-૦ ૧-૦			

લખો-જીવનલાલ અમરશી મહેતા
પીરમશા રોડ, અમદાવાદ

જીવનલાલ એન્ડ સન્સ
લજપતરાય રોડ, વીલાપારલા

ડોંગેરેનું બાલામૃત

છોકરાઓ માટે પુષ્ટીકરક દવા છે, તે નબળા અને સુકાઈ ગયેલાં છોકરાંઓને સાજાં કરે છે. આ બાલામૃતમાં છોકરાંઓના હાડકાં મજબુત કરવાની ચીજો સમાયેલી છે. મધુર છે.

શ્રીમતી સરોજિની નાયક; જેમને તખ્ત-
વતના કારણે તા. ૨૧-૩-૪૩ ના રોજ છોડી
મુકવામાં આવ્યા છે.

×

શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પડિતની પેરેલની
મુદત એપ્રિલની ૫ થી પર્વત લંબાઈ છે.

×

, અમદાવાદમાં સારંગપુર તળીઆની પોળમાં
રહેતા દોરાલાલ જીવાભાઈની પત્ની ચંદા ધણી
લાંબા સમયથી માંછળીની બીમારી બોળવી રહી
હતી. તેને જીવન ઉપર કંટાળો ઉપજ્યો અને
પરીણામે શરીર પર ગ્રાસસેટ છાંટી બળી
મર્યાના બનાવ બન્યો છે. એમ સાંજગણમાં
આવ્યું છે.

×

સુરતમાં સરદાસ કાઢવા બદલ પારસી
ગરી પાસેથી કુ મજૂરીને નામરજી દેસાઈની
ધરપકડ થઈ છે.

×

પૂજ્ય કરતુરઆર્ચાંધીની તખ્તવત નાતકુ-
રસ્ત હોવાના સમાચાર જાણવા મળ્યા છે

×

મદ્રાસની મેડીકલ પરીક્ષામાં મિસ ડેચે-
રીન ગોપાલેલા પહેલે નંબરે આવનાર મુર-
ઝીયન બાળા છે.

×

સુરતમાં ૨૬. રાવજીદાદુર બીમજાઈ નાય-
કના વીસ વર્ષના સુવાન પુત્ર બાઈ ચીમ-
નલાલનું અકાળ અવસાન થયું છે. વસંત
પંચમીને દિવસે જ તેમના લગ્ન ચીખલોના
વતની શ્રી. રણછોડજી ડાહ્યાભાઈની ૧૮ વર્ષની
પુત્રી સાથે થયાં હતાં

×

સાપલા સમાચાર : થાનનો એક રથારી
એની પુત્રવધૂને તેડી પાણેતરથી આવનો
હતો. રસ્તામાં ડેરોએ બનેને લુંટયાં હતાં.

×

બાબાબેન દોલત નામની ૨૮ વર્ષની એક
સ્ત્રીએ મર્જાપાતનો અખતરો અજમાવવા
જતાં પોતાનો જન ગુમાવ્યો હતો. દોરપો-
ટલમાં તેની લાશ ચીરતાં પેટમાંથી મર્જાપાત
કરવાના પ્રયાસનાં ચિન્હો મળી આવ્યાં હતાં

×

હરિજન સાબરમતી આશ્રમમાં 'હૃદયકુન્જ'
માં પૂર્ણાંધીજી અગ્નિ-પરીક્ષામાંથી સહીસહામત
પાર ઉતર્યા તે માટે ઈશ્વરનો આભાર માનતા
એક જાહેર સભા લેડી વિદ્યાગૌરીના પ્રમુખપણા
દેખી મળી હતી. પારસીઓએ અવસ્તામાંથી,
મુસ્લીમોએ કુગનમાંથી, શિખોએ ગ્રંથસાહેબમાંથી
તેમજ અન્ય ધર્મના અને હિંદુ લાઇઓએ પવિત્ર
પુસ્તકોમાંથી પ્રાર્થનાઓ કરી હતી બહેનોએ
વૈષ્ણવ જનનું ગીત ગાયા બાદ એક કલાકના
કાર્મિક પછી સભા વિસર્જન થઈ હતી.

×

અમદાવાદ મ્યુ. શાળાઓમાં વિદ્યાર્થી-
વિદ્યાર્થિનીઓની અસાધારણ ઓછી હાજરીને
પરિણામે રકુલબોર્ડ કમીટી ઓફ મેનેજમેન્ટે
કરાવ પસાર કરી લગભગ ૧૧૦૦ જેટલા
કામચી શિક્ષકોને પણ એપ્રિલની શરૂઆત
સુધીની ત્રણ માસની નોટીસ આપી હતી.

×

પંજાબની સ્ત્રીઓ માટેની ઈસ્લામીયા
કોલેજના વાર્ષિક કોન્વોકેશનમાં બોલતાં
મહુમ સર સિકંદર દલાતખાનનાં પુત્રી બેડી

ર મ તાં'તાં

(સમૃદ્ધ ગીત)

અમે સપનામાં કંઈ કંઈ રમતાં'તાં,
અમે આલલેથી નીચે ફરતાં'તાં;
અમે સપનામાં કંઈ કંઈ રમતાં'તાં,

અમે આલલાને આરે રમતાં'તાં.
અમે ચાંદલાની સાથે ફરતાં'તાં;
અમે સપનામાં કંઈ કંઈ રમતાં'તાં.

અમે વાદળાંની ગાડી ફરતાં'તાં,
અમે ધીમે ધીમે ગાડી હાંકતાં'તાં;
અમે સપનામાં કંઈ કંઈ રમતાં'તાં.

અમે ઝીણા ઝીણા તારા વીણતાં'તાં,
અમે નાનીશી છાણમાં ભરતાં'તાં;
અમે સપનામાં કંઈ કંઈ રમતાં'તાં.

અમે સમઠર પાળે રમતાં'તાં
અમે છીપલાં છીપલી વીણતાં'તાં;
અમે સપનામાં કંઈ કંઈ રમતાં'તાં.

અમે પંખીની સાથે ભડતાં'તાં,
અમે હર દેશાવર ભમતાં'તાં;
અમે સપનામાં કંઈ કંઈ રમતાં'તાં.

પ્રદ્યુમ્ન શાસ્ત્રી.

દો ડી જ ઈં !

(અભિનય ગીત)

ખા પેલા ખાગમાં દોડી જઈ,
નાના છોડવાને પાણી પાઉં, પાઉં, પાઉં...ખા.
વડલાની ડાળીએ બાંધ્યા છે હીંચકે;
હીંચકે હીંચકા ખાઉં, ખાઉં, ખાઉં...ખા.
હરિયાળા ખાગમાં નાચે છે મોરલા;
મોરલા બોલે 'મેઆવ...મેઆવ'...ખા.
આંખાની કુંજમાં ટહુકે કોયલડી;
કોયલની સાથે ગાઉં, ગાઉં, ગાઉં...ખા.
છોડવે છોડવે ઉડે પતંગિયાં;
એને પકડવા જઈ, જઈ, જઈ...ખા.

—ખાલકૃષ્ણ છ. ભટ્ટ

હો ડ લી.

રાગ (ખિહાગમિશ્ર તાલ દ્વિચ દાદરા
નાનકડી નાવ બનાવી આ મોરી,
છાને દાદાજનાં પેપરને ચોરી. નાનકડીં
ભિષણ સંગ્રામના વંચાય સમાચાર,
ચિતરેલાં "ખોમ્બર" નિહાળી વિચાર;
વિશ્વપ્રેમીનો શંખનાદ કરવા તું ચઢ,
યુદ્ધ શાંતિનો હોડલી ને ધરવાને શઢ. નાનકડીં
સહુ ઘેરાં એ ભાવિક વિદારે તુફાન,
ચહુ ધારે નાવિક જે સાચાં સુકાન;
નાવ સાયર ને જોખલે ઝુલંતી જાય,
ખારાં ખારાં પાણીના એ પંથ કપાય,
પ્રાણ પૂરે (૨) પેપર કેરી હોડલી લગી... ૨.
ખાલિકા તરાવતી એને અધી... ૨.

નાનકડી નાવ બનાવી આ મોરી.

સૌ હયુભતિ ધીરજલાવ દેસાઈ.

છંગનકાકા

રાત પડે ને છંગનકાકા સાંભરે. ઉઘાડા શરીરે કાંઈ ઉપર હાથ ફેરવતા છંગનકાકા ચોક વચ્ચે બેમે ને આટારી પાટારીનાં બધાં છોકરાંઓને એકાં કરી અવનવી વાતો કરે ને કંઈ કંઈ પ્રશ્નો પૂછી છોકરાંઓને ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપે.

એક દિવસ છંગનકાકા દુકાનેથી વહેલા પરવારી ઘેર આબ્યા. તેમને અણુ-આધમ્યું મત તેથી વહેલા જમી જરા વિરાંત લઈ રાતે ચોકમાં વાતો કરવા બેઠા. વાતો કરતાં કરતાં કાકાએ પૂછવાનું શરૂ કર્યું.

છંગનકાકા—તમે શું લાણી આબ્યા ? બાલો દૂવો કેને કહે ?

મેં કહ્યું—છંગનકાકા તો ગાંડા જ થયા લાગે છે. શું અમોને દૂવો કેને કહે તે નહિ આવડતું હોય ? જમીનમાં ઉઠે પાણી સુધી પથ્થર કે ઇંટથી બાંધેલો હોય તે દૂવો.

છંગનકાકા—વાવ કેને કહે ?

જે કૂવામાં ઉતરવા માટે પગથીઆં બાંધેલાં હોય તે વાવ.

છંગનકાકા—તળાવ કેને કહે ?

રમણ—હું કહું કાકા ? પાણી એકઠું કરી રાખવા માટી, પથ્થર કે ઇંટ ચુનાથી જે પાળ બાંધે તે તળાવ. જેમકે—કાંકરીઉં, મલાવ

છંગનકાકા—સરોવર કેને કહે ?

રમણ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી હોય તેવા મોટા તળાવને સરોવર કહે છે. જેમ કે ધોળકા તાલુકામાં તળ સરોવર.

છંગનકાકા—તમે તો છોકરાંઓ બહુ લણ્યાં લાગો છો. બૂપેન્દ્ર બેટ કેને કહે ?

બૂપેન્દ્ર—જેની ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે બેટ. દા. મુંગઈ, દીવ. કાકા, સામુદ્રધુની કેને કહેતા હશે ?

છંગનકાકા—પાણીના બે મોટા ભાગને સાંધનારો જમીનનો નાનો ભાગ તે સામુદ્રધુની.

સાંભળો ત્યારે હું તમને થોડું કહું, બરાબર ધ્યાન રાખજો, બધાં બાળકો ખુશી થયાં ને વાત સાંભળવા ચૂપચાપ થઈ બેસી ગયાં

છંગનકાકા—જમીનની અણી લાંબી થઈ દરિયામાં જાય તે બૂશિર, જેમ કે જગત પોષ્ટ. પાણીની અણી લાંબી થઈ જમીનમાં જાય તે અખાત. જેમ કે કચ્છનો, ખંભાતનો. પહોળા મોઢાંના અખાતને ઉપસાગર કહે છે જેમકે જંગા-જાનો ઉપસાગર.

એમ વાતો કરતાં કરતાં અમને ઈશ આવી. તે ભેંઈ છંગનકાકા પણ બાકીની વાત કાલે કહીશું. ચાલો, હવે સૂઈ જાઓ કહી તેઓ પણ ઉઠ્યા

છંગનકાકા હતા તો વૃદ્ધ પરંતુ તેમનો સ્વભાવ ને જીવ વૃદ્ધ ન હતાં. અમને અને તેમને વાતો કર્યા વિના એક દિવસ ન ગમે. તેઓ શુભરી ગયા છે તોપણ અમારા મનમાં છંગનકાકા જીવતા જ છે.

હિંમતલાલ રા. અધ્ધવ્યું

જાનેને મારવા આવ્યો હતો. એટલે મેં જે કંઈ છે તે સારા માટે જ. જુઓ આ કડારી,' એમ કહી તેણે પેલા વેપારીના ગજવામાંથી કટારી બહાર કાઢી તેમને બતાવી, પછી વેપારીનું થળ જમીનમાં દાટી દીધું.

મોરછાના પર અલીબાબા હવે બહુ જ ખુશ થઈ ગયો હતો. તેણે તેની શાદી તેના દીકરા સાથે કરાવી. હવે બધાં આનંદમાં રહેવા લાગ્યાં.

ધીમે ધીમે અલીબાબા પેલી શુદ્ધામાંથી બધું ધન લઈ આવ્યો. તે અઢળક ધનનો માલીક બન્યો. તેના ત્યાં પૈસાની રેલમછેલ થવાં માંડી તેણે અને ત્યાર પછી તેના દીકરાના દીકરાઓએ એ પૈસા વડે સુખમાં જીવવાનો ગાળો.

સંપૂર્ણ.

કાંઈ સોનાના બટકા ભરાય ?

લેખક :

ભૂપત ન. ઝોઝા.

એક હતો બ્રાહ્મણ ઘરડો થયો. પણ પૈસાનો લોભ ન મૂકી શક્યો. કેટલાં દિવસ ધર્મ કે દાન કર્યું હોય તો એના બાપના સમ એની વહુ બહુ લાલ્લી. બ્રાહ્મણ તેને પણ ધર્મ દાન કરવા દેજ નહિ કદાચ બ્રાહ્મણોએ ભૂખ્યાને ટાલો રાટલો આપ્યો હોય તો બ્રાહ્મણનો મીઠાસાતમે માણે જઈને બેસે.

એ બ્રાહ્મણના લોભનો તો પાર જ નહિ. ગામમાં પણ એ ગંગારામ કો. લીયાના નામથી જ ઝોળખાય. એક દિવસ તેને વિચાર આવ્યો કે હું જેને અડું તે સોનું થઈ જતું હોય તો કેવું સાડું! અને આના આજ વિચારમાં રાત્રે તે સૂઈ ગયો. સૂઈ જતાં પહેલાં ભગવાનની તેણે પ્રાર્થના કરી. તે જ રાત્રે તેને સ્વપ્ન આવ્યું. ભગવાને તેને વરદાન આપ્યું “તું જેને અડીશ તે સોનું થઈ જશે.”

સવારમાં બ્રાહ્મણ હર્ષમાંને હર્ષમાં બેઠો, જોયું તો એનો ખાટલો સોનાનો થઈ ગયો હતો. તેણે પહેલાં લુગડાં પીળા રંગથી ચળકતા હતાં તે તરત જ બધા વાસણોને અડ્યો, પેટી પટારાને અડ્યો, ઘરને અડ્યો અને તે બધું સોનાનું થઈ ગયું.

સવારમાં તેની વહુ આ લાવી આના પ્યાલાને અડ્યો તો પ્યાલો રહેબી સોનાના થયાં. આ ઠરી એટલે ગંગારામ હોઠે પીલા માંડી, પણ હજી તેના હોઠ અડ્યા ત્યાં આ જ સોનું થઈ ગઈ. પછી તો ખાવા બેઠો તો બાણમાં મૂકેલી બધી વસ્તુઓ સોનાની થઈ ગઈ. “કાંઈ સોનાના બટકા ભરાય ?” તેને બહુ જ દિલગીરી થઈ તેની વહુ અને દીકરાદીકરી લહેરથી બધું ખાઈ શકતાં હતાં, જ્યારે પોતે ખાવાને હોઠે ધરતો કે અડકતો તો તરતજ સોનું થઈ જતું, તરત તેણે ભગવાન પાસે પ્રાર્થના કરી, અને આ દુઃખ દૂર કરવા વિનંતી કરી. પોતે પૈસાનો લોભ ન કરે એ થરતે તેનું દુઃખ દૂર કરવું ત્યારથી તેઓ સુખ ચેનથી રહેવા લાગ્યા.

વિશ્વાસુ ટીપુડો

રનાલા ગામમાં એક ખેડૂત રહેતો હતો. તેનો ટીપુડો નામે કતરો હતો. ખેડૂત ત્યાં જતો ત્યાં ટીપુડો તેની પાછળ જતો. જાંનેને ખૂબ માયા હતી. એક વખતે ખેડૂત શીખેડા પોતાના પૈસા લેવા ઘોડા પર જતો હતો અને ટીપુડો પણ ધીમે ધીમે પાછળ ચાલતો હતો. ખેડૂત પોતાની પાસે ગાંદૂક રાખતો હતો.

જાંને શહેરમાં પહોંચ્યા. એક ધર્મશાળામાં ખેડૂતે જિત્તારો કર્યો. પોતાનું કામકાજ પૂરું થયું એટલે ખેડૂતે ઘોડા પર જીન માંડ્યું, લગામ ઘાલી અને ઘોડાને હાંક્યો. રૂપિયાની કોથળી હાથમાં રાખી. ટીપુડો પણ ઘોડાની પાછળ પાછળ ચાલ્યો.

જિનાળાને દિવસ હતો. તરકાનો પાર ન હતો. અર્ધે રસ્તે ગયા પછી ખેડૂત આરામ લેવા અટક્યો. તેણે ઘોડા પરથી જીન લઈ લીધું. પછી રૂપિયાની કોથળી પર માથું મેલી એ તો સૂતો. તે જાંધી ગયો. ટીપુડો પાસે જ બેઠો.

ખેડૂત જાગ્યો. તે વખતે સાંજ પડી ગઈ હતી. એણે જિતાવળે 'શોડા પર જીન મૂક્યું. લગામ ઘાલીને સવાર થઈ ચાલવા માંડ્યું. ટીપુડો આવે છે કે નહિ તે જોવા માટે તેણે પાછળ જોયું, અને કંટાળીને બોલ્યો. 'ટીપુડાને શું થયું હશે !

એટલામાં ટીપુડો હસતો અને શોક ભરેલા અવાજ કાઢતો તેની તરફ દોડતો આવ્યો. ખેડૂતે કહ્યું 'ટીપુ, ચાલ ! આમ કહીને તેણે આગળ હાંક્યો પણ ટીપુડો ત્યાં જ જિલો રહ્યો. પાછે પગે ખસતો જાય ને શોક સામું જોતો જાય ખેડૂતે વિચાર કરી શકે કે 'ટીપુડાને શું થયું છે, ખેડૂતે ફરીથી ટીપુડાને બોલાવ્યો. ટીપુ તરત જ ભરતો ને શોક ભરેલો અવાજ કાઢતો તેની પાસે આવ્યો. 'એ પાછે પગે ખસતો જાય ને જાણે કહેતો હોય કે ચાલો પાછા ચાલો. ખેડૂત ઘેર જવાની જિતાવળમાં હતો એટલે ગાંદૂક કાઢીને ટીપુડાને મારી. તે જમીન પર પડ્યો. માલોકે આગળ ચાલવા માંડ્યું. ખરી રીતે ટીપુડો મરી ગયો નહતો. ઘોડા વખત પછી તેણે આંખ જિઘાડી તે ઘસડતો ઘસડતો પાછો જવા લાગ્યો.

ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલયનાં પુસ્તકોનું ટુંડું સૂચિપત્ર.

(ગીતા ગ્રેસ, ગોરખપુર તરફથી પ્રગટ થએલ હિન્દી પુસ્તકોનો ગુજરાતી અનુવાદ.)

- ×(૧) શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા તથા ભક્તિમાર્ગ. (૮૦૦ પૃષ્ઠ ૮૦ દિરંગી ચિત્રો,
એ રંગમાં છપાઈ તેમજ દેવપૂલમાં મુકવા લાયક સુંદર બોક્સ સહિત) રૂ. ૧-૦-૦
- ×(૨) શ્રી રામચરિત માનસ તથા ભક્તિમાર્ગ. શ્રી ગોસ્વામી વૃદ્ધસીંહસહ કૃત
(૫૬ દિરંગી ચિત્રો, ૧૨૦ લાઇન ચિત્રો, ૮૦૦ પૃષ્ઠ, દિરંગી છપાઈ) રૂ. ૫-૦-૦
- (૩) શ્રી રામચરિત માનસ ગોસ્વામી વૃદ્ધસીંહસહ કૃત (૫૬૦ પૃષ્ઠ, ૧૨૦ લાઇન ચિત્રો,
પાકું પુંડું એજ કાગળ સુંદર છપાઈ.) રૂ. ૨-૦-૦
- (૪) ભક્તિ માર્ગ (સચિત્ર) પાંચ ખંડના વિષયોથી ભરપૂર. રૂ. ૨-૦-૦
- (૫) ભક્તિમાર્ગ (સચિત્ર) (ભક્તિ રસના અનેક વિષયો સહિત) રૂ. ૧-૮-૦
- ×(૬) તત્ત્વ ચિંતામણી ભાગ ૧ લો (સચિત્ર) પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૦૪ રૂ. ૧-૮-૦
- (૭) શ્રી વિષ્ણુ સહસ્રનામ તથા શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા (ગોટા દાખવ) રૂ. ૦-૧૨-૦
- ×(૮) ભગવતી ભક્ત ચરિત્ર ભાગ ૧ લો (સચિત્ર) પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૧૫ રૂ. ૦-૧૨-૦
- ×(૯) સુખી થવાનો ઉપાય અથવા સ્ત્રી ધર્મશિક્ષા (સચિત્ર)
શ્રી ઉપયોગી અનેક બોધપ્રદ વિષયોથી ભરપૂર પ્રથમ પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૮૪ રૂ. ૦-૧૨-૦
- ×(૧૦) સાકુન્તલાવલી તથા સુકતાવલી (મહાત્મા દરદયાળ કૃત-સચિત્ર
સંસ્કૃત-હિન્દી ગુજરાતી ત્રણે ભાષામાં) પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૭૨, રૂ. ૦-૧૨-૦
- ×(૧૧) ભક્ત નારી (પૃષ્ઠ ૮૦ ભક્ત ઓળોની જીવનકથાઓ-સચિત્ર) રૂ. ૦-૧૦-૦
- ×(૧૨) ભક્ત પંચરત્ન (પાંચ ભક્તોના જીવન ચરિત્રો સહિત) રૂ. ૦-૧૦-૦
- ×(૧૩) આદર્શ ભક્તો (સાત ભક્તોની બોધપ્રદ જીવન કથાઓ સચિત્ર) રૂ. ૦-૧૨-૦
- ×(૧૪) ઉપનિષદનાં ચૌદ રત્નો ૫ ૧૧૨ ૧૪ કથાઓનો સંગ્રહ (સચિત્ર) રૂ. ૦-૧૨-૦
- ×(૧૫) બાલ શિક્ષા (બાળકોને ઉત્તમ સરકાર પાઠ્યા માટે ખરીદો સચિત્ર) રૂ. ૦-૮-૦
- ×(૧૬) ભક્તરાજ હનુમાન (હનુમાનજીના કેટલાક જીવન પ્રસંગો-સચિત્ર) રૂ. ૦-૮-૦
- ×(૧૭) વર્તમાન શિક્ષણ (હનુમાનપ્રસાદ પોદ્દાર કૃત-સચિત્ર) રૂ. ૦-૬-૦
- ×(૧૮) સંસારંતરવાનો સહેલો ઉપાય તથા શ્રીરામસહસ્ર નામ રૂ. ૦-૫-૦
- ×(૧૯) શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા પ્રથમોધ્યાય (ગીતા તત્ત્વોના આધાર) રૂ. ૦-૫-૦
- (૨૦) ભગવદ્ પ્રાપ્તિના વિધિવિધ ઉપાય (સચિત્ર) રૂ. ૦-૩-૦

મિસિસ મહમુદાં સલામે જણાવ્યું હતું કે, " મુઝોએ તૈયાર કરેલા અભ્યાસક્રમને આખો મીચીને વળગી રહેવામાં કરો લાલ નથી. એ અભ્યાસે યોગ્યતાલીમવાળી બાનુઓ ઉપજાવી નથી. બેરબોનાં અભ્યાસક્રમમાં ધર્મની તાલીમ અને પરસંસારી તાલીમ ફરજિયાત હોવી જોઈએ. હું એવા દિવસની રાહ જોઉં છું, ત્યારે બનાના મુસ્લીમ યુનિવર્સિટી હસ્તિમાં આવે. "

x

કરાંચીમાં નવાજશાહ ખાતેની હોસ્પિટલમાં હાથમાં જુએટના જખમ પામેલી એક મુસ્લીમ સ્ત્રીને દાખલ કરવામાં આવી હતી. સરાજ ષાડપાડુ એાની ટાળીએ કમલાદેગામમાંના એક મુસ્લીમ સોનીના ધર પર દરોડો પાડ્યો હતો. સ્ત્રીને દાખીના ઉતારવાનું જણાવવામાં આવતાં તે ડાકુ પર કુદી પડી હતી અને સખત બાથ બીડી હતી. ડાકુએ મદદ માટે ખૂબ મારતાં બીજા ડાકુ આવો લાગ્યો હતો અને સ્ત્રી પર ઓળીમાર કર્યો હતો.

x

હાદિયાવાડના શેઠ નાનજીભાઈએ ગાંધીજીના ઉપવાસના પારણાના શુભ પ્રસંગે ને સ્વામી દયાનંદની યાદગીરીમાં હાદિયાવાડમાં કન્યા શરૂકો સ્થાપવા રૂ. ૫ લાખની સખાવત કરી છે.

x

કું નિવસાંતિ જ્ઞેનના સૌન-યથી. અમદાવાદમાં રંધુનાથજીખાની પોળમાં તા ૩-૩-૪૩ના ગાંધીજીના દીર્ઘાયુ માટે પ્રાર્થના વખતનું લાવવાહી ચિત્ર

મુંબઈમાં જીવજીત મોદી હોલમાં મેડમ સોલીયા વાદીવાના પ્રમુખપદ દેશન મદાયાજના દીર્ઘાયુ માટે પ્રાર્થના કરવા મળેલી પારસી બાનુઓની સખાએ નીચેના દશ સર્વાનુમતે પસાર કર્યો હતો.

"મુંબઈમાં વસતી પારસી બાનુઓની આ જાહેર સખા મદાયાગાંધીજીની તખિલની ગંબીર ક્રિયાતિના કારણે તેઓને જાદી અને બીનજરૂરી છુટકારો કરવાની વાઈસરોયને અરજ કરે છે.

પ્રમુખસ્થાનેથી બોલતાં મેડમ વાડીયાએ જણાવ્યું હતું કે, “ગાંધીજી માત્ર હિંદના મહાન નેતા નથી પરંતુ જગતના મહાન પુરુષ છે. તેઓ સુલેહ અને પ્રેમના પ્રતિક છે. શાંતિ અને પ્રેમનો રસ્તો આજે દુનિયાને બનાવનાર ગાંધીજી સિવાય બીજું કોણ છે ? સત્યની વેદી પર મહાત્માજી આજે એક અમર પ્રયોગ કરી રહ્યા છે. પ્રભુ એમને સફળતા આપે.”

પ્રાર્થના બાદ મિસિસ બેપસી સખાવાલા, મીઠાં લામ, મીઠાં ચોકસો, મિસ પેરીન નરી-માન વિગેરેએ મહાત્માજીના ગુણો અને કાર્યોની સ્તુતિ કરી તેમનું દીર્ઘાયુ ઇચ્છ્યું હતું અને તેમના સત્વર અને ખીનશરતી છુટકારા માટે મંગલશી કરી હતી.

x

મુખર્ષીમાં દાદરના મહિલા શિક્ષણ મંડળ તરફથી આસતી કન્યાશાળાના વાવિંક સમા-વેશાએ પ્રમુખસ્થાનેથી બાપજી આપતાં રતનમદ દોરાચંદે જણાવ્યું હતું કે; જ્યાં દેશમાં આવી શિક્ષણ સંસ્થાઓ, ની જરૂરને સંતોષવા માટે, સેકંડોની ખ્યામાં વધવી જોઈએ.

પરંતુ મહાત્માજીના પ્રયત્નોના પરિણામે જુવાન છોકરા-છોકરીઓનાં હૃદયમાં રાષ્ટ્ર-લાવના અંકિત થવા પામી છે. ઉપરાસની અગ્નિપરીક્ષામાંથી મહાત્માજી ક્ષેમકુશળ બહાર આવ્યા છે તે આપણાં સદ્ભાવની વાત છે. શાળામાં બૌદ્ધિક શિક્ષણ મેળવ્યા વિના શ્રીઓએ જીવનમાં પુરોષોની પાછળ પાછળ ચાલવું જોઈએ તે વાત પૂરતી નથી. ભારત-ભૂપણ માલવિવાજ અને મહર્ષી કર્વેએ કબી કરેલી વિલાપીડાએ નવી સંસ્થાઓ શરૂ કરવા માટે આપણા શિક્ષિત વર્ગમાં નવો જ ઉત્સાહ રેડ્યો છે. પુરોષોના જ ક્ષેત્રે પછી કન્યાઓને જરૂરી એવી શિક્ષણ વ્યવસ્થાની નીતિના બધા મુદ્દા પરત્વે રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિબિંદુ સ્વીકાર-

વામાં આવે તે જરૂરી છે. વળી વિજ્ઞાનનું કામ પૂરું થતાં ધર્મનું કર્તવ્ય શરૂ કરવાનું છે, એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું.

x

ભાવનગરની જેલમાં શ્રી આત્મારામ બદની તપિયત નાદુરસ્ત રહે છે. આથી તેમની સારવાર સારૂ તેમનાં પત્ની શ્રીમતી દુર્ગાબેનને નજરેદી તરીકે પકડીને ભાવનગર જેલમાં રાખવામાં આવ્યાં છે.

x

નવસારીમાં કન્યા વિદ્યાલય ઉદ્ઘાટના માટે અપાયેલા રાજગત દીનશાહ દાણુના રૂા ૧ લાખના ઉદાર દાન માટે શ્રી સરકારે તેમને ધન્યવાદ આપ્યો છે.

x

અત્રેની શ્રી. લાવશંકર મહિલા પાઠશાળાના એક વખતનાં પ્રિન્સિપાલ શ્રી ઇન્દિરાબાઈ બાગવત બી. એ. (એફસીડ)ના અકાલ અવસાન માટે ખેદ દર્શાવવા માટે ગુજરાત શ્રી કેળવણી મંડળની વ્યવસ્થાપક સભા તા. ૨૬-૨-૪૩ શુક્રવારે મળી હતી. સ્વ. ઇન્દિરાબાઈ બાગ-વતે મહિલા પાઠશાળાના પ્રિન્સિપાલ તરીકે ત્રણ વર્ષ સુધી ઉત્તમ રીતે કાર્ય કરવા ઉપ-રાન્ત અત્રેના કન્યા છાત્રાલયની શરૂઆત વખતે અંગત જવાબદારીથી તે અલાવ્યું હતું. શ્રી ઇન્દિરાબાઈ ઇન્દોરના ડીજીટલ બનાવેલા છતાં તેમના વર્તનમાં ઘણી સાદાઈ જોવામાં આવતી હતી. તેમની સાદાઈ તથા સરકારિતાની છાપથી તેઓ વિદ્યાર્થીઓમાં દર્શાવેલ ખન્યાં હતાં. અમદાવાદના વિદ્યાર્થી તથા નાગરિક જીવનમાં તેઓ રસપૂર્વક ભાગ લેનાં હતાં. અમદાવાદ છોડીને તેઓ ગયાં પછી ઇન્દોર રાજ્યના કેળવણીખાતામાં તેઓ જોડાયાં હતાં. અને અવસાન સમયે તેઓ ડિરેક્ટર ઓફ એજ્યુકેશનને હોદ્દો ધરાવતાં હતાં. તેમના અવસાનથી મહિલા પાઠશાળાએ તેમના વિદ્યાર્થિનીઓ તથા જીવનની મર્મ અત્યંત ખેદ થયો છે.

પુસ્તક પરિચય

શ્રી. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

નિરૂપણ :-

પ્રયોજક : મુદ્રણ : પ્રકાશક : નવયુગ પુસ્તક
બંડાર. રાજકોટ. પાકું પુંકું. પાનાં ૧૬૮
કી. ૨-૦-૦

સૌરિન્દ્રગોદન મુખોપાધ્યાય રચિત 'સોનેર

કાઠી' નામે બંગાળી નવલકથાનો આ ગુજરાતી

અનુવાદ છે. અનુવાદની ભાષા ભાવવાદક

છે, અનુવાદ માટે પસંદ કરાયેલું મૂળ પુસ્તક

પશ્ચુ ઉચ્ચ પ્રકારનું છે, એક નિરાધાર બાઈ,

એક ચિત્રકાર, તેનો ભાઈ, અને તેની માતા

આ ચાર પાત્રોની આસપાસ આખી નવલકથા

છે. તેમણે મૂખ્ય પાત્રો તો નિરાધાર સ્ત્રી

અને ચિત્રકાર. ધનવાન કુટુંબના એ ભાઈ

અને તેમની માતા સાથે રહે છે. મોટાભાઈ

ચિત્રકાર છે, તેને પોતાના કારાગૃહથી પાછા

કરતાં એક વાર એક નિરાધાર સ્ત્રી બચાવવા

ચિનતિ કરે છે, તેમાંથી વાર્તાનો જન્મ થાય

છે. આ બાઈને તે પોતાના કલાગૃહમાં આ-

શ્રય આપે છે અને બન્ને વચ્ચે પ્રેમ જન્મે

છે. પરંતુ આ બાઈ વેરવા પુત્રી છે અને

તેને અતીતિમાં નાખવાનો પ્રયત્ન થાય છે

ત્યારે તે નાસી જાય છે અને અકસ્માત ચિ-

ત્રકાર સાથે તેનો ભેટ થાય છે. પોતે કલ્પકોની

હોવાથી ચિત્રકાર સાથે પ્રેમ કરવાનો પોતાને

અધિકાર નથી એમ માનીને તે પ્રેમની વાત

છુપાવે છે. પરંતુ ચિત્રકાર આમાં કાંઈ કલંક

જોતો નથી. એ પછી તો ચિત્રકાર મદિ પડે

છે. કલંકોનીને તે વાતની જાણ થતાં તે પ-

રિચારિયા તરીકે તેના ઘરમાં દાખલ થાય છે.

અને સર્વ કાંઈ કહે છે કે તેની જ શુભાશી

તે સાનો થાય છે. તે સાંને થતાં પરિચારિયા

નાસી જાય છે. પરંતુ જતાં જતાં કલાગૃહનાં

દર્શન કરવાની ઇચ્છા તે શેઠી શક્તી નથી.

ચિત્રકાર ત્યાંથી પ્રેને પાછો લઈ આવે છે

અને પોતાની જુદા, ધર્મનીષ્ટ માતાને સર્વ

હરીકન કહે છે. બધું જાણવા પછી પશ્ચુ આ

જુદા કહે છે કે " આ વિધર્મા વંશના પરિ-

ચયથી કે ગોત્રના પરિચયથી માણસ માણસ

નથી બનતો. માણસ માણસ બને છે પોતાના

જાના મુલ્યોથી-પોતાના મનુષ્યવ્યયો. " અને

એ વેરવાપુત્રીને પોતાની પુત્રવધુ તરીકે

આવકાર આપે છે. વાર્તાનો રસ એકધારો વહે

જાય છે અને પાત્રોએખન પશ્ચુ બધું સુંદર

થયું છે. આ અનુવાદથી બંગાળી એક સુંદર

કલાકૃતિ ગુજરાતીમાં મળી છે.

વિચિત્રતા :-

પ્રયોજક : મોહનલાલ ધામી. પ્રકાશક :

નવયુગ પુસ્તક બંડાર, રાજકોટ. પાકું પુંકું

પાનાં ૧૬૪ કી ૧-૮-૦

બંગાળી નવલકથા ઉપરથી આ રચાય છે.

મૂળ લેખક કે કથાર્થ નામ તો નથી આપેલું.

મોંઘોયુગનો જેને પવન વાયો છે અને જેનામાં

સેવાબાવ જાગૃત થવાથી પોતે રવેચિત

મર્યાદા રવીકારી છે એવા એક વિજ્ઞાપતમાં

શિક્ષણ પામેલા યુવકની આ વાત છે. એક

જમીનદારની જમીનમાં નાના પ્રાયમિક શાળાના

મુખ્ય શિક્ષકનું કામ એ દાયમાં લે છે. ત્યાંના

કચકાવણા લોકોના જીવનમાં રસ અને દીપ્ત

પ્રેરે છે. જમીનદારની બહેનનું વાગદાન એક

વિજ્ઞાપત રવી આવેલા અને પાશ્વર્ય રીતમાતના

અનુકરણી રહેલાણી આરિસ્ટર સાહેબ સાથે થયું

હતું. જમીનદાર બહુ સારા સ્વભાવની હતા પશ્ચુ

તેમની જમીનના મેનેજર દ્વારાકા બાઈ બહેલા

જુના પાંચી હતા. તેમનાથી નવા હેઠાસ્તરની

નૈતિક અસર જમીનમાં થાય તે ખમી શકાયું

નહિ, તેમણે કાવાદાવા કરી તેને કલાકી

સુકાળ્યો. આરિસ્ટર સાહેબનું એક જીનું પાપ હતું

તે બૂલવા તેમણે મદિગાનો, આશ્રય લીધો. ઉવરે તે

પાપ જાહેર થાય છે. અને જમીનદાર અધુ જાણીને

પોતાની બહેનને તેના વાગદાનમાંથી છુટી કરે

છે. સેવાધર્મી યુવક જમીનદારની બહેન

સુધાને આંહો દતો પશ્ચુ પોતાનો પ્રેમ તે

બ્યકત કરી શકતો નહોતો. સુધામાં અભિમાન

હતું સૌરનેનો સાદો ખાદીનો પહેરવેશ તેને

તીરકારવા યોગ્ય લાગતો હતો પશ્ચુ તેનું હૃદય

તેની પ્રત્યે એવાયું હતું વાગદાનમાંથી છુટવા

પછી તેણે સેવામાં દટાયલા એક મંદા ગામડામાં

સૌરનેને શોધ્યો અને તેને ચરણે પડી, તેની

લક્ષ્યા ચાચી, પોતાનો પ્રેમ બ્યકત કર્યો. વાર્તા

રસીક છે. ભાષા પશ્ચુ સુચોગ્ય છે.

એક પત્ર

હું એક ગામડાની રહીશ. હું અને સાધારણ રિયતિની છું. હું ગર્ભવંતી બની ત્યારે એ ત્રીજી વખતની સુવાસ આવવાની હતી. પહેલી બે સુવાસો વખતે મને અસહ્ય કષ્ટ પડ્યું હતું, તે યાદ કરતાં આજે પણ મને કપારી છૂટે છે. અને આ ત્રીજી સુવાસની બંધીથી હું પ્રજા ઊત્પત્તિ. એક દિવસ પાડોશમાં એક બહેનપણીને ત્યાં બેઠી હતી. એવામાં એમને ત્યાં 'મ્ત્રીઓષ' માસિક આવ્યું. તેમાં મેં એક જાહેર ખજાર જોઈ. એ જાહેર ખજાર હતી 'પ્રસવપ્રસાદ'ની. એ તરતજ શીરનામું તોંધી લીધું. છ. પી. શાહ. પેરસ્ટ ખતલવાડ (છ. યાજ્ઞ) અને બીજે દિવસે રૂપીઆ પાંચ મનીઓડરથી મોકલી દીધા. બે આર દિવસમાં મારા ઘરે ટપાલી એક પડીકું નાખી ગયો. તેમાં પ્રસવપ્રસાદની પાંચ પડીકો હતી. પડીકો હાથમા લેતાં જ મારી ચિંતાઓનો નાશ થયો અને નિર્ગત થઈ. હવે સુખરૂપ સુવાસ થશે. કારણ કે મારા ગામની આજુબાજુ થોડા અતરે સુવાસ આવતું. હોશિયાર દાયણ કે નસ ન હતાં. એટલે આ 'પ્રસવપ્રસાદ' બધી ગરજ સારશે એમ લાગવાથી હું રાજ થઈ.

મને લાગ્યું કે મારે તો એક જ પડીકોની જરૂર છે, ને આવી છે તો પાંચ પડીકો. એટલે મેં મારી બહેનપણીઓને આ દવાની વાત કરી, કે છ. પી. શાહની 'પ્રસવપ્રસાદ' નામની પાંચ પડીકો મેં મંગાવી છે. તમારે સુવાસ વખતે જોઈએ તો લઈ જાઓ. સફાઈએ તે જ સાંજે એમાંની એકને દુઃખાવો શરૂ થયો તેણી દર્દથી ચોસો પાડ્યા માડી. બપોળે દાયણો બોલાવવા છતાં છેઢાછૂટકો (પ્રસવ) થતો ન હતો. એવામાં મેં વાત કરેલી તે એક પાડોશીને યાદ આવતાં તે તરતજ મારે ઘરે આવી, ને દવાની પડીકો લઈ અમે બન્ને ત્યાં ગયાં.

ત્યાં જઈ મેં 'પ્રસવપ્રસાદ' એક પડીકો તરત જ મધમાં તે બાઈને ચટાડી ને જાહેર કાનમાં ફીધું. પાંચ મીનીટે તો તેને સુખરૂપ પ્રસવ થયો અને પુત્રજન્મ વધાર્થ તરીકે યાજ્ઞો વગાડી. અમારા આનંદનો પાર રહ્યો નહિ.

હવે મારી બધી ચિંતા નાશ પામી. મેં મારી નજરેનજર પ્રસવપ્રસાદનો ફાયદો જોવા પડી મને એ માટે જરાય ઉપાધી રહી નહિ. મને લાગ્યું કે મારે મારી ઉપર દવા કરી 'પ્રસવ પ્રસાદ'ની પડીકોથી પહેંચાડવા છ. પી. શાહને જાહેર ખજાર ઉપાવવા પ્રેરણા આપી હશે.

થોડા વખતમાં માને પૂરા દિવસો બેઠા તે પછી તો વખત લારખ થયો. દરવખત જોમ આ વખતે મને કષ્ટ થવાની બીતી ન હોવાથી મારું મન પ્રકુલ રહ્યું. જેવે તે પ્રસંગ આવ્યો. દાયણને બોલાવવા તૈયારી કરી તે મેં એકદમ પ્રસવપ્રસાદની પડીકો મધમાં ચાડી લીધી. દાયણને આવે આવે ત્યાં તો મને પુત્રવત્ત સંપાદ્ય હતું. આજે હું મારા પુત્રને રમાડું છું. ને આનંદ પામી છ. પી. શાહને અંતરના અનેક આશીર્વાદ દઈ છું.

મને લાગે છે કે દરેક બહેનને આ દવાની ખજાર આપવી જોઈએ અને તેમણે આ માસિકમાં જાહેર ખજાર ચાલુ રાખી છે તે જાણી ખુશી થઈ છું દરેક બહેને એ જાહેર ખજાર વાચીને તેનો લાભ ગ્રહણવો જોઈએ. એમ હું માનું છું. ને ભવામણ કરું છું. કારણ કે દરેક બહેનને પહેલી મોડી સુવાસ તો આવવાની છે જ. તો તેમણે તે વખતે મગાવવાની રાહ ન જોતાં આ વાંચી ને તરત જ પાંચ મનીઓડરથી છ. પી. શાહને મોકલી પાંચ પડીકોઓ મંગાવી રાખવી. એથી તેઓ પોતાની પાડોશી બહેનને કષ્ટ વખતે રાહત આપી શકશે. શક્તિ ન હોય તો ત્રણ રૂપિયા મોકલીને પણ મંગારી લેવી.

ઘરમાં આ દવા હવે તો ત્રાઈ પણ બહેનને તે ઉપયોગી થશે એટલું જ નહિ પણ તે કષ્ટાતી બહેન તમને અંતરથી આશીષ આપશે.

(જા. ખ.) લી. કેશરબાઈ રૂપાબાઈ

યંગ ઇન્ડિયા રેકર્ડ્ઝ

માર્ચ એપ્રિલ
૧૯૪૩

✽
વિનોદચંદ્ર જોશી
ડી એ ૬૯૩૭

પ્રભુ તહારે સાંભળવું
પડશે

સંભળાવે છે

✽
સૌભાગ્યવતી

અને

ગરીબ કન્યા

નાટકના ગાયનેા

ડી એ ૧૨૧૧૬ } સજગ છે સંસાર
૧૨૧૧૬ } ભગવાન જાન ક્યાં છે ।
ડી એ ૧૨૧૧૭ } કુવ ચમે મરૂ ચમે
૧૨૧૧૭ } રાજપુત છે શોભા નેહામી
ડી એ ૧૨૧૧૮ } શોકલકી બાળે
૧૨૧૧૮ } કંચુલાના કાળો ગમે કાં ।

સચિન મહેન કેટલોગ માટે અમારા ઓધિસાર્જન ઠીલસંને મળો અથવા લખો:-

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ મેન્યુ કંપની લિમિટેડ.

૧૧૦ મેડોન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૧

ભારત વર્ષ નો.....

આ બાલ વૃદ્ધ સર્વે જાંબી
રહેલ છે છે ...

જુગ જુગ જીવો-

મોહન ગાંધી

ડી એ ૧૨૧૨૪

હરેન્દ્ર સીંગ દસોદી
નુ કો છે
✽

કુઃખીયા ને સુખીયા
શ્રીમંત અને ગરીબ
સૌ કોઈને એજ રથમે
સરખો વિસામો
મળે છે તે

જન્મભૂમિને બોળો

ડી એ ૬૮૭૨

કમલેશ પાટીલ રજ કરે છે

✽

સ્વ. શરદચન્દ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયની શૈલીનું સ્મરણ કરાવતી

નવી યાંત્રાળી નવલકથા

અમૃતલા

૧ ગુરુ-શિષ્ય	૨ પૂર્વવર્તી	૩ પતિ-પત્ની
૪ મહેમાન	૫ મોક્ષિતનો પરિચય	૬ મનોમેન્થન
૭ અમૃતલાના નિવાસસ્થાને		૮ સંધ્યાનું દૃશ્ય
૯ ભાડાગી ટેલીમાં	૧૦ ચંડાલ કંચા	૧૧ સ્વામીનો એકરાર
૧૨ અધિકારનાથની શુશ્રુષા	૧૩ શિરિષ્ઠી વેદના	૧૪ જગન્નાથપુરીમાં...

કવર કોટેડ સાથે

કિંમત રૂ. સાદાનક

‘જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા’ના માહકોએ યોજના મુજબ અનામત રૂ. પાંચ મોઢી આપવા લેતા રૂપીઆ આપ્યા હશે તેમને પુસ્તક તૈયાર થયેથી પુસ્તક મોકલી આપવામાં આવશે. આથી સાથે વાર્ષિક અવાજમની યોજના અંધ કરી છે, પરંતુ માહકોને પુસ્તકો ૩૩ ટકાથી આપવામાં આવશે. રૂ. પાંચનો દિસાળ વરસની આખરે આપવામાં આવશે. —ચતુર્થાપક

સાહિત્યમાં ભોમીઆની ગરજ સારે તેવો જોડણીકાંપ;

કરેક કાન્દ વચનાની હરિકાવ્યમાં બોમિયાની ગરજ સારે તેવો અતેક જોડણી ખાટેનો
મારામા માટે, જુજરાતી રાખજોય

ગુજરાતી રાખ્ધર્થ ચિંતામણી

હાઈકુસોના વિદ્યાર્થીઓ, ટૂનિંગ કોલેજો, બાયમેરીઓ, મુજરાતી ભાષાના વાંચકો તેમજ
અભ્યાસીઓને હરમરી ઉપયોગી સાધ તેવો

જોડણી માટે ગુજરાતી

રાખ્ધર્થ

માત્ર જુજ નકલો
ઉ. તમારી નકલ
પુસ્તક મળવી થશે.

કાઠેન ૧૧ પેજ સાઈઝમાં પાનાં ૧૫૦૦)

જન્યો લગભગ રૂ.૨૦૦૦, બધી, વ્યુત્પત્તિ બને રૂ.૬ કહેવાતો; ગમેતની સમગ્રતી સાથે.

કિંમત રૂ. ૫-૮-૦ (ટપાલ અર્થે તેર આના વધુ)

એ ભાગમાં વાંચેલાના વ્યાક્ર આના વધારે છે

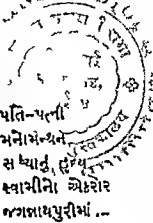
સંપાદક—જીવનલાલ એન્ડ સન્સ

અમરેશ્વર રોડ, વીલાપારલા

પીરમહાલ રોડ, અમદાવાદ

૨૯. શરદચન્દ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયની શૈલીનું સ્મરણ કરાવતી
નવી ળંગાળી નવલકથા

અવ્યલા

૧ ગુરુ-શિષ્ય	૨ પૂર્વવૃત્તાન	૩ પતિ-પત્ની
૪ મહેમાન	૫ મોહિતનો પરિચય	૬ મનોમંથન
૭ અવ્યલાના નિવાસસ્થાને		૮ સંધ્યાનું દૃશ્ય
૯ ભાડાની ટેક્ષીમાં	૧૦ ચડાલ કથા	૧૧ સ્વામીનો એકરોર
૧૨ ચધિકાનાયની શૂશ્રુષા	૧૩ ચિરિયની વેડના	૧૪ જગન્નાથપુરીમાં ..

૬૫૨ એકેડ સાથે

કિંમત : સામાન્ય

‘ફાનવર્ધક પુસ્તકભાળા’ના માહકાએ ગોળના મુજબ અનામત ૩ પાંચ મોકલી આપવા
જેના રૂપીયા આગા હશે તેમને પુસ્તક તૈયાર થયેથી તુરત મોકલી આપવામાં આવશે.
આમ સાથે વાર્ષિક લવાજમની ગોળના બંધ કરી છે. પરંતુ માહકાને પુસ્તકો ઉડ દેકાથી
આપવામાં આવશે ૩ પાંચનો દિવાલ વરતની આખરે આપવામાં આવશે — અવસ્થાપક

સાહિત્યમાં લોભીઆની ગરજ સારે તેવો જોડાણીકાવ ;
શબ્દ વ્યવહારી હરિદાસના બોમિયાની ગરજ સારે તેવો જાલોડ જોડણી માટેનો
મિત્રામાં મિત્રા શુભચાલી શબ્દકોષ

ગુજરાતી શબ્દાર્થ ચિંતામણી

હાઈકુલોના વિશાળો, ટ્રેનિંગ કોલેજો, લાયબ્રેરીઓ, મુજરાતી ભાષાના વાંચકો તેમજ
જાન્યાસીઓને હરપરી ઉપયોગી થાય તેવો

જોડણી માટે ગુજરાતી

શબ્દકોષ

માત્ર બુદ્ધ નકલો
છ. તમારી નકલ
તુરત મેળવી લેશે.

કાઠેન ૧૧ પેજ સાઈઝમાં પાનાં ૧૫૦૦)

જુલો તથાજ ૪૨૦૦૦, બર્થો, બુલપતિ બને ૬૮ કહેવાતો, વગેરેની સમજૂતી સાથે.

કિંમત રૂ. ૫-૮-૦ (ટપાસ ખર્ચ તેર આના વધુ)

એ સાગમાં બાંધેલાના આઠ આના વધારે છે

સંપાદક—**જીવનલાલ એન્ડ સન્સ**

૬૫૨૨૨૫ રી. ૫, વીલાપારલ.

પીરમહાલ રી. ૫ અમદાવાદ

કામરણ રમારક અક આ બદાર પડે છે તેમાં ઘણી મહેનત લેવામાં આવી છે, તેના નામન પણ કામચલાવુ આપવામાં આવ્યું છે. આ અક માયાં દરતાં થોડો મોટો બદાર પડ્યો છે તે માટે દરમુજર કચેરા

હવે પછીનો અંક જૂન અને જુલાઈનો નોંધાયો અંક જુલાઈની અવસરમાં બદાર પાડી, તેની ખાસ નોંધ લેતો

લેસ્ટમુનક આદરોએ પાનપોતાની પતલી પ્રમાણે હજુ પાણીએ મગાવેલ નથી તેમને 'મોનીવલુકર જુલપોરકથી રવાના કરામાં આવશે તો આદરોને ૨ છ લેખએ તેમજે ૨ છ અર્થના પ્રયુ અના વરન મોકલી આપવા

—મંત્રી

આધુનિક સંસ્કૃત એટલે રાષ્ટ્રીય સંસ્કૃતની અગ્રેષ્ઠ નવનકથા દરેક વાંચવી જોઈએ

સને ૧૯૩૦-૩૧ ના દિ.ના આતમ્ય સત્રામની પદનાઓથી વગરૂર સુરેખ નવનકથા

લેખક

સુરેખા

જેઠાસાલ ત્રિવેલ

પ્રસ્તાવના

કિ ૩ અડી

રમણસાલ દેનાઈ

મુકુમ્ભાનિ અવતીસત્રાટ વિક્રમાદિત્યના રાજાચક્ર હજનકામોની સુરેખ અને અને મુદ્દ નાલિલત વરણ પછી અર્ધ ૧૫૦ થઈ છે તે

સમ્રાટ વિક્રમ-અવંતિપતિ

નવોદ્યતિદાસ લેખને આવે છે કથો આરત-વાસી સવતના પુણ્ય વિક્રમને નથી અણુવેરે એના થોડાક પનો જ તમોને લોકાવાની દેશે પરગુણા ૪૦ વિક્રમ, અળનો અવતાર વેતાળ, માધ્વા મરમવતી, આગના કોળા જેવા કાલિકાચાર્ય, દેવમની ધવલ ધાચળ વગેરે નિમત ૩ અડી

૨૧ મગધદ્ર ચક્રોપાધ્યાયની મેલોનું કમળની ની બગાળી નવનકથા

અચલ

[અનુગદ્ય . જેઠાસાલ ત્રિવેલી]

અગાળી પ્રસિદ્ધાણી એલેખિકા નવનકથામાં નારી હૃદયની હદી મેલ અને મધનો દનાતમક રીતે રમૂ, કઠ છે

લમ, પ્રેમ, સમાજ અને રૂઢિના બી ચક્રમાં બીંસાતી દોદી નારીનું હૃદય વગ માટે આ નવનકથા જરૂર વાંચવી જોઈએ.

આજ કાલ અગાળી અનુગદ્યો ખુબ ગમે છે તે નવનકથાઓ વગેરે

શરત્યદ્ર (બળવાનું આધારિત) ૨

હિલા - (કેરની હૃદયની નવન) ૧-

સારાસાળી (અકીમયદ) ૦-

સારારી કે સંધારી (,) ૨-

ધર્મપાલ (નોંદ જમાનાની નવલ) ૩-

નારાયણી (બળવાના વખતની નવન) ૨-

મુવાસત્યદ્ર (સરમાણ) ૨-

વૃદ્ધાવન , ૨-

મિન્દુ , ૦-

અરેમિયત નાટકસ (સમાન એટગજી) ૪-

ગામ્હરજવાની હરિદિકાનો લોભીઓ તે-

ગુજરાતી

શબ્દાર્થ ચિંતામણી

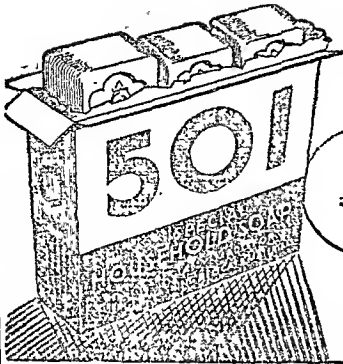
શબ્દ કોષ

૪૨૦૦ શબ્દો, ૫૬૨૦ પાના નથી બુલપતિ અને ૩૬ કહેવતો સાથે કિ ૩૦.૫-૬-૦ (૮ અ તેર આના)

લગ્નો—જીવનકાલ અમરશી માહતા, પીંગમયા ફેડ, અમદાવાદ જીવનકાલ જોન્ડ મન્મ, લખનવાય શેડ, વીલાપારલા (મુંબઈ)

પ્રકાશક—મગનંત જીવનનાવ મહેતા, 'રતીમેલ' મર્ષા-પ, પીરમદાસ ૧ અમદાવાદ મુદ્રક—મણિનાથ જીવનનાવ શાહ, નવપ્રકાશ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, વીરકાંડા શેરા-અમદાવાદ

૫૦૧

સ્પે
શી
ચ
લ
સાબુ
સર્વાત્તમ

ટો મ કે સે લસ ડી પાર્ટ મેન્ટ છે.

લાલ દરવાજા—અમદાવાદ.

શ્રીઓના

અદર, લોહીવા, નકતુદોષ, ગર્ભશયના
રોગો, વધ્યત્વ વગેરે માટે

અકસીર છે. કિંમત—ખાટલી એકનો રૂપિયો એક

મણી ખાટલી સાથે લેનારને રૂ. ૨-૧૦-૦

દવાના વેપારીઓ વેચે છે. ન મળે તો લખો:—

ડોંગેરેનું બાલામૃત

છોકરાઓ માટે પુષ્ટીકારક દવા છે, તે નબળા અને સુકાઈ ગયેલાં છોકરાંઓને સાજાં કરે છે. આ બાલામૃતમાં છોકરાંઓના હાડકાં મજબુત કરવાની ચીજો સમાયેલી છે. મધુર છે.

પાંચકોશવટી

અધ્ય-પડેલું માસિક અટકાવ પાંચ દિવ
કર્મા કરી ચાલુ કરી આપશે. સગર્ભા સ્ત્રીએ
તેવી નહિ માસિક અટકાવ ચાલુ રહે છે
કોમલ ડબી ૧ ના રૂ. ૨-૦-૦ ટ. ખ અલગ

ગર્ભનીધાન

દવા ખાવાથી
દર્દ મેશ માટે
ગર્ભ રહેતો નથી. કો શીશી ૧ ના
રૂ. ૩-૦-૦ ટ ખ અલગ ઉપરની દવાઓથી
કોઈ પ્રશ્ન જાતનું નુકસાન થતું નથી

લખા: એમ. જે. પંડ્યા.

પાંજરાપોળ પાસે, હલોઈ.

બેનાના હિસ્ટીરીઆના દર્દ માટે ખાસ
અકસીર

મેડારી-પિલ્સ (૨૪૨૨૩)

(ગાંડપણ માટે ગોળીઓ)

દિવાનાપણ, ચિત્તભ્રમ, ઉન્માદ, બકબકાટ,
મનની અતિશય ચચળતા, હિંમ ન આવવી,
દિરેટીઆ, વાહ, ચક્ર, મુર્છા, બ્લડપ્રેશર
(લોહીનું દમાણ) આચકી અને માનસિક તમામ
દર્દો દુર કરે છે

મેડારી-પિલ્સ

છે'ના વીસ વર્ષોથી દુખરો ડોક્ટરો વાપરે
છે. તદ્દન નિર્મળ અને ખાતરીથી કાવટો કરી
દર્દોને ઘણાજ દુક વખતમાં આગમ કરે છે.

તમામ રિગતની ચોપડી મફત મળશે.

કોમલ ૫૦ ગોળીની ખાટલોના

રૂ. ૩-૮-૦

ધી હંચીરીયલ કેમીસ્ટ કું,

૧૦૬ એ. મુ'બઈ-૪.

મુ'બઈમાં

રહેવા જમવા

સર્વશ્રેષ્ઠ

શુદ્ધ સાત્વીક

ખોરાક, વિવેક

ભર્યું વર્તન,

સ્વચ્છતા અને

સુખડતા માટે

અંગેડ

નૃસિંહ

હિંદુ

લોજ

૨ એ. } ટેકાલુ { ૨૦૦૦
લોજ } હોર્નબી રોડ, કોટ { ૩૨૮૭૫
મુ'બઈ

અંગરૂપના ખીલકલું કાપી
નાળીચમડારીક રોતે આંખની
રોશની વધારે છે. ચુસ્તમા ઉતારે

દરેક દયા વાળા વેચે છે ઉપરાંત:-

૧. એમ નાનાલાલ સોપાળીવાળા.
ભૂલેશ્વર કમુતરનાના, મુ'બઈ-૨.
૨. નરોત્તમ ગીરધર કું.

દવાવાળા જુમા મસ્જીદ, મુ'બઈ-૨.

૩. ગોરીચેન્ડલ મેડીકલસ્ટોર્સ
આનંદભૂવન પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુ'બઈ-૨.

રાષ્ટ્રનાધ્યક્ષ

અને

રાષ્ટ્રનાધ્યક્ષિ

ખાન્ને પ્રત્યે

વફાદાર રહેતી

હિંદુસ્તાનની

રાષ્ટ્રીય આમોદાન

રેકર્ડ કંપની

યંગ ઇન્ડિયા

મેન્સુ
૧૯૪૩

જે જે રેકર્ડો ઉપર સંસ્કારી
જીવન ફેરફાર કરે છે.

જે જે રેકર્ડો ઉપર હિંદના
કલાકારોના ગળાં પથરાય છે

આવા સ્વર ધનને
રજુ કરે છે.

કમલેશપાટી

ડી એ ૧૯૦૦ } તરલા-તાનસુખ
ભાગ ૧-૨

મણિયાપાટી

ડી એ ૧૯૩૬ } ડાસી બેઠા તપકીર તાણે
ભાગ ૧-૨

મધુરિકા મહુમદાર

ડી એ ૧૧૨૫ } હું ધોળાણ
ભાગ ૧-૨

: સંઘરવા જેવા

સ્વરનો કાલ

ગાંધીગીતો

રાષ્ટ્રીય મ ગલાષ્ટક

વેશંભાયનની વાણી

સૌભાગ્યવંતી અને

ગરીબ કન્યા નાટકના

ગાયનોની રેકર્ડો

તમારા આખાથે વરને સૂરીયું ને
મધુર શિશુઓ આપતી સંસ્થા

ધી નેશનલ આમોદાન રેકર્ડ મેન્સુ. કંપની લી.

૧૧૦ મેડાલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૧

શિષ્ટ સાહિત્યના શોખીનો માટે સસ્તી યોજના

ઉત્તમ નવલકથા-નાટકો

૧. મુંબઈમાં છાપેલી કિંમત ઉપર રૂપિયે અર્ધી આના મુજબ વધારે લેવાશે.
૨. દાક્ષી કિંમતમાં કમીશન મળશે નહિ; અને સિવક દરે ત્યાં મુદ્દી જ આ બાવધી મળશે.
૩. પરદેશના માહકાએ પોસ્ટલ ચાર્જર અગાઉથી મોકલવાં.

	મૂળ કિં. મટાટેલી કિં.	સરકૃત સાહિત્યની કથાઓ	૨-૮	૧-૧૨
સંક્ષિપ્ત મહાભારત	૪-૮ ૩-૦	કથા મંજરી બા. ૩ ભો.	૨-૦	૧-૮
સંક્ષિપ્ત રામાયણ	૨-૦ ૧-૫	સુખચાન્તી વિચારણા	૧-૮	૧-૨
અનંત આખ્યાનમાળા		એડીસનનું જીવનચરિત્ર	૨-૦	૧-૧૦
જે ભાગ ૫-૪ ૩-૧૦		મુજબ સાધર જ્યોતિઓ	૨-૦	૧-૦
મુક્તિમાળા	૧-૧૨ ૧-૦	બળવાનો ઇતિહાસ (ભા. ૩)	૨-૮	૧-૧૨
હૃષીકેશચંદ બા. ૧ થી ૪	૧૧-૪ ૮-૦	મેષોદીપન બોનાપાર્ટ	૨-૦	૧-૮
કરજીયેસો	૨-૮ ૧-૪	મરાઠી રિયાસતમાં. ૧-૨	૩-૦	૨-૦
માયાનો બખ્તર (ભા. ૧-૨ ભો) ૪ ૪	૨-૨	મસિયા બા. ૧-૨	૩-૦	૨-૦
રાગીણી	૫-૦ ૨-૮	સ્વતંત્ર જર્મની	૧-૮	૧-૦
રંગીલી સંધ્યા	૨-૦ ૧-૦	ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે [અંગ્રેજ]	૨-૮	૧-૪
ઉપા (નાનાલાલ દ. કવિ)	૨-૮ ૧-૪	દેસદર્શન	૩-૦	૨-૦
ઉપા સ્વરાજ્ય પ્રતિષ્ઠા	૧-૪	સ્વરાજ અને સંસ્કૃતિ		
વિજ્ઞા વિદ્યારી (ભા. ૧-૨ ભો)	૩-૪	(દુકાળ) ૨-૦	૧-૪	
ગદાનું સ્વાપ્ન	૨-૪	શિક્ષાનો આદર્શ (ટાગોર)	૧-૦	૦-૧૨
સાતબામા	૧-૮	આયુર્વેદ અને આધુનીક રસાયણ	૧-૮	૦-૧૨
શુલામી વહેવાર (ભા. ૧-૨ ભો) ૩-૦	૨-૦	દિંદો સરકૃતિ અને અદિસા		
પ્રેમદા દેવી	૧-૧૦ ૧-૪	(કાસખી) ૨-૦	૧-૧૦	
નારાયણી	૨-૦ ૧-૪	કલાપી ચિત્રદર્શન	૪-૦	૩-૦
ખિન્દુ (ચરદાસ)	૮-૮ ૦-૫	(ડીલસ આજિત) ૧૦-૦	૧-૦	
દેવપ્રાની મૂર્તિઓ	૧-૮ ૧-૦			

જીવનસાત એન્ડ સન્સ

લજપતરાય રોડ, વીલાપારલા

વાંઝીયા મેણું ટાળો

(૨૪૨૪૬)

ખેખી-બાબાને ઝુલે ઝુલાવો

શ્રીઓ માટે ફક્ત રાત્રી ગોળી ત્રણની એકજ ખાટલી વાપરે ગર્ભ અવશ્ય રહે છે. ખાટલીની કી ડ્રા. પાંચ

અનેક દરદોષી પીડાતી શ્રીઓએ વધુ માહિતી માટે જલે મળે યા લખો:-

ડૉ. મોજીલું મુખવાસ એડ્રિસ ડાહીવાડાની પોળમાં, મગન નં. ૧૭૫, અમદાવાદ

— — — દરેક દવાવાળાને ત્યાં મળે છે. — — —

લેખક				પૃષ્ઠ
૧ નિવેદન	...	...	શ્રી. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ	૧૮૭.
૨ પ્રતાપના	...	...	લેડી વિદ્યાબહેન નિલકંઠ	૧૮૯
૩ પુતળીમાઈ કાચગણ	...	...	શ્રી. ભીખાઈજી પાલમકોટ	૧૯૧
૪ “એક પારસી બાનુનું બનાવેલું પુસ્તક.” ... (મે ૧૮૮૩ના ત્રીબોધમાંથી ઉતારો)	...	...	...	૧૯૬
૫ સર જીવનજી મોદીએ શ્રી પુતળીમાઈની કારાવેલી પિછાન... ..	...	...	(“મીનોચેહેર’ મીશનરી’માંથી)	૨૦૧
૬ ધર્મજ્ઞાન સંબંધી નાનનિા મુગ્ધવાડો... ..	...	...	પુતળીમાઈ	૨૦૬
૭ સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચેનો સંબંધ	...	...	પુતળીમાઈ	૨૦૯
૮ પુતળીમાઈના આદર્શ અને ગૃહજીવનનો મારો અનુભવ	...	...	શ્રી આર્વાબાઈ કાંગા	૨૧૧
૯ પુતળીમાઈની વાર્તા: “પૈસા, કે પ્યાર”	...	...	શ્રી. કીરોજીશાહ ૩. મહેતા	૨૧૩
૧૦ સુનામાસી	...	...	પુતળીમાઈ	૨૧૯
૧૧ એક નમુનેદાર બાનુ.	...	...	શ્રી ખોરશેદ ફી. કાટવાલ	૨૨૬
૧૨ ત્રીબોધ શરૂઆતથી વાંચનારી એક બાઈનો અનુભવ	...	...	શ્રી જરેબાઈ વાડીયા	૨૨૮
૧૩ આપણાં વહાલાં મદિાં પડે ત્યારે.	...	...	પુતળીમાઈ	૨૩૧
૧૪ ત્રીબોધની ‘માતા’	...	...	શ્રી વિનોદરાય જી. મહેતા	૨૩૩
૧૫ નાનું પરણુવા કાં ના પાડે છે? (તથા “મીનોચેહેર મીશનરી”માંથી બીજા ઉતારો)... ..	...	...	પુતળીમાઈ	૨૩૪
૧૬ પૈસા કે પ્યાર અને કર્તવ્ય	...	...	પુતળીમાઈ	૨૫૧

જયંતી વિભાગ

૧ મહાન લેખક અને સુધારક ...	કવિ ખમ્મરદાર	૨૫૩
૨ નામાંકિત પારસી સાહિત્યકાર ...	ડા॰ ઇરિય જે. તારાપોરવાળા	૨૫૫
૩ મારા સ્વર્ગવાસી મિત્રને (કાવ્ય) ...	શ્રી રણુછોડભાઈ ઉદયરામ	૨૫૮
૪ કેબુશરો કાચરાજી ...	શ્રી શ્યામજી મા. બાકા.	૨૬૬
૫ વાળં બેહેકેલ હોય તેમને તેા ધિક્કારે (કવિતા)	શ્રી જે. મા. દેસાઈ	૨૭૦
૫ કેબુશરો કાચરાજી અને “રાસત મોક્ષતાર” ...	શ્રી. કુંગરશી ધરમશી સંપટ.	૨૭૧
૬ કેબુશરો કાચરાજી જયંતીના કરાચીમાં મેળાવડો: બાપજો, માયન		૨૮૦
૭ ૨૫ કેબુશરો કાચરાજી ચતાબદીનો મુજબમાં મેળાવડો: સદેશાઓ, બાપજો, માયનો		૨૯૪
૮ મુજબ તથા કુર્ગચીમાં ગવાયેલાં માયનોનું સ્વર લેખન...		૩૦૩
૯ સમકાલિન લેખકોની ૨૫. કાચગણને અંજલી ...		૩૦૭
૧૦ ઉપસંહાર ...	તંત્રી	૩૧૨

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૦૩	ફૂટનોટમાં	૧૬૦	૨૦૬, ૨૩૪, ૨૫૧.
૨૦૬	૩	૧૫૪	૨૦૨

નિવેદન

પુતળીબાઈ કાજરાજી-મારાં સહતંત્રી-ના સ્મરણાર્થે તેમજ આ પત્રના એક સમયના તંત્રી તથા માસિક, અને એક જુના સુધાગક અને સ્ત્રીહિતચિંતક કેપુરારા કાજરાજીની જન્મ શતાબ્દિના સ્મરણાર્થે આ આસ અંક પ્રસિદ્ધ કરવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થયો છે. આ અંક તૈયાર કરવા માટેની મારી ધૃવજ મેં મી. જહાંગીરજી કેપુરારા કાજરાજી આગળ રજુ કરી અને તે તૈયાર કરવા માટે મને મદદ કરવાની મેં તેમને વિનંતિ કરી કાંઈક આનાકાની સાથે પુતળીબાઈના આ ભક્ષા લખાવે અને કેપુરારા કાજરાજીના સુપુત્રે મારી વિનંતિ સ્વીકારી, અને આ અંક તૈયાર કરવામાં મને તેમજ અમારા મંત્રી શ્રી ચંદ્રકાંત જીવનદાસ અમરશીએ મદદ કરી: તેમની મદદ વગર આ અકર્માના સુદર લેખો તથા ચિત્રો પ્રસિદ્ધ કરી શકાયા ન હોત.

“સ્ત્રીમોધ” પ્રથમ પ્રસિદ્ધ થયું ત્યારે મુબઈ કાંઈ આટલું મોટું શહેર નહોતું. મુબઈના આગેવાનોની સંખ્યા પણ ઓછી હતી, અને સર્વ કામના આગેવાનો એકઠીઠીની સાથે મળીને સમાજ સુધારાની તથા અન્ય હોલચાલો કરતા હતા. હિંદુ અને પારસી મમાળેના પ્રત્નો લગભગ સમખાળ હતા. એ કોમો જુદી હતી. પરકોમમાં લગ્ન વ્યવહાર કરવાની તે બન્ને કોમ વિરુદ્ધ હતી. પરંતુ તે બન્ને કોમોની સામાજિક પરિસ્થિતિ લગભગ એક સરખી જ હતી, સ્ત્રીવર્ગ બન્ને કોમોમાં કેળવણીમાં પછાત હતો. બન્ને કોમોમાં કુર્મીઓ ચાલુ હતી કાગળ કે તેઓમાં અજ્ઞાન હતું. અંગ્રેજી ભાષાનો પ્રચાર બન્ને કોમમાં ઓછો હતો અને પરિણામે ગુજરાતી ભાષાના પ્રચાર માટે પારસી તથા ગુજરાતી હિંદુઓમાં એક સરખો યત્ન થતો હતો. આવા સમયમાં “સ્ત્રીમોધ” માસિકનો જન્મ થયો હતો. કર્શનદાસ મૂળજીની સાથે શાલાભાઈ નવરોજી, ડોસાભાઈ કામા અને કાજરાજી, તથા નાનાભાઈ હરિદાસ અને કવિ નર્મદ જેવાઓએ આ માસિકની પ્રસિદ્ધિમાં અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો, તે બાબત તે સમયના સામાજિક ધોરણનો ખ્યાલ કરવાથી વ્યાભાવિક લાગશે. સ્ત્રીઓએ જાહેરમાં રોવુ કુટુંબો બેઠકે કે કેમ, તેમજ વરસાદમાં ઊત્રી ઓઢી બદાર જવું બેઠકે કે કેમ, ધણી ધણીયાણી જાહેરમાં ઉધાડેઠાં બહાર ફરી શકે કે કેમ, એવા એવા, અત્યારે તો હસવા જેવા ક્ષાંતે તેવા પ્રશ્નો પારસી તેમજ ગુજરાતી હિંદુઓ માટે સરખા જ હતા. એટલે સ્ત્રી કેળવણી અને સંસાર સુધારા સાધના માટેના પ્રયત્નો આ બન્ને કોમ સાથે મળીને કરે તેમાં નવાઈ નહોતી. સ્ત્રીમોધની રચાપના પણ આવા પ્રયત્નોને અંગેજ થઈ હતી. આ પત્રનું તંત્રી પદ દશકાઓ સુધી રવ. કેપુરારા કાજરાજીએ પોતે લાંબકાતથી શોભાવ્યું હતું. તેમના મગજ બાદ તે તેમના કુટુંબીઓએ શોભાવ્યું અને પુતળીબાઈ પોતાના કુટુંબીઓએ શોભાવ્યું અને પુતળીબાઈ પોતાના મગજ સુધી આ પત્રના એક તંત્રી તરીકે રહ્યાં હતાં મારી વિનંતિને માન આપી તેમનાં પુત્રી જરયાનુ પણ હવે પછી મારી સાથે સહતંત્રી તરીકે કામ કરશે, તે જાણીને સ્ત્રીમોધના વાચનારને આનંદ થશે.

સમયના વહેવા સાથે પારસી કોમ અંગ્રેજ કેળવણી તરફ બેસબેર ઢળી. એ કોમ પ્રમાણમાં નાની અને તેની મોટી વસ્તિ મુબઈ શહેરમાં જ આવી વસવાયી તેના સામાજિક પ્રશ્નોને હિંદુ અમુક રીતે આવી ગયો, નવા નવા પ્રશ્નો ઉભા થયા પણ તે પ્રશ્નો ગુજરાતી હિંદુઓના પ્રશ્નો કરતાં જુદી જાતના થયા. ગુજરાતના શહેરોમાં ગુજરાતી ભાષા અને

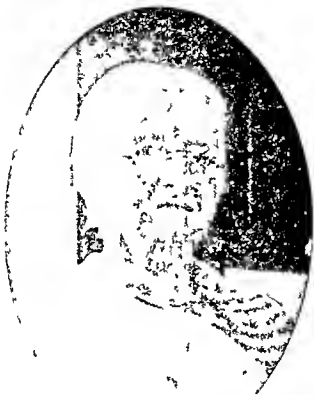
સાહિત્યના વિકાસના પત્નો યથા લાગ્યા, અને એ ભાષા અને વધુ ખીલવા લાગી. પરંતુ તેમાં પારસી કામનો સાથ ન રહ્યો. કારણ કે અંગ્રેજીનું શિક્ષણ પારસીઓમાં વધુ અને વધુ ફેલાયું હતું એટલે તેમને મન તો ગુજરાતી ભાષા ફક્ત ધરમાં જ બોલવા માટે રહી હતી. ગુજરાતી હિંદુઓની વર્તિત ગુબાર્થ ઉપરાંત આખા ગુજરાતમાં હોવાથી અને એ બધા પ્રદેશ એકબીજા સાથે સંકળાયેલા હોવાથી, સંસાર સુધારાની પ્રગતિ તેમનામાં ધણી ધીમી થઈ, વળી ધર્મ અને સંસાર સુધારા વચ્ચે હિંદુઓમાં સખધ મનાયો તે કારણે પણ આ પ્રગતિ નેસબેર થઈ નહિ. એ રીતે સમાજ સુધારાના પ્રયત્નોમાં તેમજ સાહિત્ય વિકાસમાં પારસી અને ગુજરાતી હિંદુઓ મીમે ધીમે જુદા થવા લાગ્યા. પરંતુ આ જુદાઈ પ્રાયમિક પ્રશ્નો પુરતી જ હોઈ શકે સમાજના મોટા પ્રશ્નોમાં હજી પણ પારસી હિંદુને બિંજતાં સંબવતી નથી, તેમ ગુજરાતી ભાષા પણ આ બેકામ માટે જુદા હોઈ શકે નહિ. ને આજથી સાઠ વર્ષ ઉપર બંને કામ એક સરખી જ ગુજરાતી ભાષા બોલતી હોય, તો આજના તે ભાષાના વિકાસ અને ઉત્કર્ષમાં હિંદુઓ જેટલી જ હોંસ પારસીઓ કેમ ના લઈ શકે? વિકાસ પામતી ભાષા એ ફક્ત મોઢે બોલવાની કે કેવળ વાતચીતની ભાષા હોઈ શકે નહિ. તે ભાષાનો તો અબ્બાસ-પદ્ધતિસર અબ્બાસ-હિંદુ તેમજ પારસી બંનેએ કરવો જોઈયે. ગુજરાતી ભાષામાં આપણે ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવા માંગીયે છીએ. વિજ્ઞાન અને દાકતરી પુસ્તકો પણ લખવા ઇચ્છીયે છીએ, એટલે તે બોલચાલની ભાષા જેવી ના જ ગણવી જોઈયે. એમ તો સામાન્ય ગુજરાતી ભાંગીતુટી હિંદુસ્તાનીમાં પણ વાતચીત કરે છે, તે ઉપરથી આપણે એમ કેમ કહી શકીયે કે ખીજા લોકો હિંદુસ્તાની ભાષાને બહુ અધરી કરી નાખે છે? પારસી ભાઈ બેનોએ ફરીવાર ના કરવી જોઈયે કે હિંદુઓ ગુજરાતી ભાષા અધરી કરી નાખે છે. પારસી કામની માનુભાષા ગુજરાતી છે અને ગુજરાતી રહેવી જોઈયે. કેપ્રુશરે કામરાજ અને પુતળીનાઈ કામરાજએ કહ્યુંનધે પુસ્તકો ગુજરાતી ભાષામાંજ લખ્યાં છે. તેમણે પોતાનું પત્રકારીત્વ પણ ગુજરાતી ભાષામાંજ ખીવ્યું છે. તેઓ ગુજરાતી ભાષાથી ગભરાતા નહોતાં કે સરમાતાં પણ નહોતાં. તેમનો દાખલો લખને પારસી ભાઈ બેનોએ ગુજરાતી ભાષામાં પોતાનો ફાલો આપવો જોઈયે; તેમજ ગુજરાત તથા હિંદના આગળ વધતા સમાજમાં ઉભા થતાં સમાજ સુધારાના પ્રશ્નોને ઉકેલ કરવામાં પોતાનો હિરસો આપવો જોઈયે. શ્રીઓના હક્કો, શ્રીઓ માટેનાં ધંધાઓ, શ્રીઓનો આર્થિક પ્રશ્ન, શ્રીઓનો રાજકારણમાં અધિકાર, વર્તિતના પ્રશ્ન, બાળકોનો વિકાસ, વગેરે અત્યારના સામાજિક પ્રશ્નો છે. લગ્નનો પ્રશ્ન પણ ધાર્મિક પ્રશ્ન ગણાતો બધ થઈ સામાજિક પ્રશ્ન થતો જાય છે. આ મવ પ્રશ્નોની ચર્ચામાં પારસી કામ હિંદુ કામની સાથે મળીને ભાગ લે તે ઇચ્છવા યોગ્ય છે. શ્રીમોષ માસિક તે માટે એક યોગ્ય સાધન થઈ પડશે. પુતળીનાઈએ આમાંના ધણીયે પ્રશ્નો પોતાની નવલકથાઓમાં ચર્ચ્યાં છે. તેમનાંજ શ્રીમોષમાં અન્ય પારસી બેનો આ પ્રશ્ન ચર્ચે તે યોગ્ય જ ગણાશે.

આ ખાસ અંકમાં જે ભાઈ બેનોએ લેખ આપીને તથા અન્ય રીતે મદદ કરી છે તે સૌનો હું ઉપકાર માનું છું. પારસી અને હિંદુ ભાઈ બેનો સાથે મળી “શ્રીમોષ” ને સુંદર સેવાનું સાધન બનાવી પુતળીનાઈના તથા કેપ્રુશરે કામરાજના આત્માને સતોષ આપે એટલીજ આશા હું રાખું છું.

કેરાવપ્રસાદ દેસાઈ.

(१९१२) चण्डाल श्रमिकाणां सङ्घस्य श्री. सुभाषचन्द्र बोसस्य

પુતળીબાઈ

સ્વ. પુતળીબાઈ સ્મારક વિભાગ

પ્રસ્તાવના

લેખિકા : લેડી વિદ્યાબહેન ર. નીલકંઠ

લેડી વિદ્યાબહેન નીલકંઠ

બહેન પુતળીબાઈના નામનો પરિચય લગભગ અઢી સદી ઉપર થયેલો. રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠના પુત્રવધૂ બાઈ ગુંગારે Chambers's Short Stories નું અંગ્રાજીમાં ભાષાંતર કરી એક લામ છપાવ્યો અને તેએ સ્વર્ગવાસી થયાં. મહીપતરામભાઈએ બાકીના ભાગનું ભાષાંતર કરવા ઈનામ આપવા બહેનરાત આપી. તે માટે બહેન પુતળીબાઈએ માગણી કરી. તેઓનું નામ કુમારી પુતળીબાઈ ધનજીભાઈ વાડીયા હતું. તે સમયે તેઓ મેટ્રીકની પરીક્ષામાં બેસનાર આપણી તરફ પહેલાંજ આવી હતી. મારી જાણ મુજબ કન્યાઓ અંગ્રેજી માત્રના પેપરો આપે તો મેટ્રીકમાં પાસ થયેલાં ગણાતી, નેતમને એવી છૂટ હતી. (આ માહિતી કાચ બૂધ ભરેલી હોય). તેવી રીતે મેટ્રીકમાં બેસી આ 'કુ'કો કઠાણીઓ'નું ભાષાંતર કરી તેમણે સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં પગલાં માર્યાં.

(જુઓ સાબળ પૃષ્ઠ ૧૮૬). ત્યારબાદ કેટલાંક વર્ષે ગુજરાતી સાહિત્યપૂજક મહારાજે કથુબરો કામરાજના કુટુંબમાં તેઓનાં લગ્ન થયાં. ત્યારે તેમના પતિ મી. જહાંગીર કામરાજ અમદાવાદમાં આસીરટટ કલેક્ટર હતા. તેઓ સાથે અમારે ઓળખાણ હતું, અને અમદાવાદનાં લોકપ્રિય ડો. મહંમ મીસ મોડીબાઈ કાપડીયા મારફત પુતળીબાઈ સાથે અંગત ઓળખાણ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. પુતળીબાઈ પોતાના સસરાના 'અમોષ' પત્રમાં ભારે રસ લેતાં, પણ લેખો તેમાં તેઓ લખતાં. તેમની વાર્તાઓ અને અન્ય લેખો ગુજરાતી વાંચક વર્ગમાં ઉલટથી વંચાતાં. એ વાર્તાઓ પૈકી 'માધીની દીકરી' તે લંડનની મોડી આગ સમયનો રસભરો ચિતાર આપનાર છે. એ વાર્તા આજે પણ છુટી છપાવ તો જરૂર આકર્ષક અને ખીજ વાર્તા જાણીતા અંગ્રેજી વાનાનરેશ રોયટ્સ લુઈસ્ટોવનસનની 'ડો. જેડીઝ અને મી. હાર્પર' નામની અતિ પ્રસિદ્ધ વાર્તાનો અનુવાદ છે. એ અંગ્રેજી વાર્તા ફીચ-પર પણ ઉતારાઈ છે. ખીજા અનેક લખાણો પુતળીબાઈનાં હશે. મૂળ સાહિત્યનો શોખ અને સાહિત્યપ્રેમી કુટુંબના વારાવરણથી તેમની રાક્ષિઓ ખીલી. કામરાજ કુટુંબમાં દિ. ૬-પારસી એવા બેદ નહોતા, એ ભાવના પુતળીબાઈએ ઝીલી લીધી હતી.

શેઠ જહાંગીરજી કામરાજની જુદે જુદે રચણે નોકરીમાં બદલી થયા પછી નિવૃત્ત થઈ તેઓ કેટલાંક વર્ષે અમદાવાદમાં રહેલાં. આ સમયે ઇંગ્લેન્ડ પધારે પરિચય પુતળીબાઈનો

યથા. હવે તેઓ પોતાની કુટુંબ જાળમાં રોકા-
એલાં રહેતાં. મી. જાંબીરજીની નેરમ તબિયતને
અમદાવાદની હવા અત્યુદ્ગ્રાહક હોવાથી તેઓ
અહીં રહ્યાં. જ્યારે કોઈ પ્રસંગે પુતળીબાઈને
સંજ્ઞામાં કે બીજા કામે આમંત્રણ આપીએ
ત્યારે તેમાં જાગ લેવા તત્પરતા બતાવતાં.

તેમનું જાન સંગીન હતું. કુટુંબ વતસ-
લતા એ તો સ્વાભાવિક હોયજ. 'ઓગ્રોધ'
માટેની તેમની કાળજી પુષ્કળ હતી. મોટે હોદ્દે
તેમના પતિ હતા છતાં જુનાં મિત્રોને પુતળી-
બાઈએ વિસારી મૂક્યાં નહોતાં. સ્વ. ભોગી-
ન્દરાવ દીવેદીઆનું કુટુંબ જેમની સાથે તેમને
વર્ષોથી સંબંધ હતો તેમના મુખ્યદુઃખના પ્રસંગે
હાજર રહી મિત્રાચારી ચાલુ રાખી હતી.

મી. જાંબીરજીને પુતળીબાઈના મૃત્યુથી
બારે આઘાત લાગ્યો છે. તે દર્શાવતાં તેમણે

લખેલું કે 'પુતળીબાઈને છેલ્લી ટુંક માંદ
ગીમાંથી હું બચાવી ના શક્યો તેના મને બારે
અફસોસ છે. મારી મોટી માંદગીઓમાં તેમનાં
રાતદિવસ અખંડ સારવાર વડે તેમણે જાલે
અનેકવાર મને છત્વતદાન આપેલું એમ હું
માનું છું. આને બદલો હું ન લાગી શક્યો
એ દુઃખ મને અતિશય લાગે છે.' ખરખં
એક નમુનેદાર પત્ની હોવા માટે તેમને ગુપ્ત
લેવા જવો આ બનેલો સંસાર હતો. અ
ભલાં અને બાહોસ ખાઈ દિંદુ તેમજ સ્વક્રોધ-
ની ઓઓનું દિત વિચારતાં સ્વર્ગે સંચર્યા
છે. પોતાની પાછળ પ્રતિ અને છોકરા-છોક-
રીઓ તથા તેમનાં બાળકોની લીલી વામી
મૂઠી જવાનું ભાગ્ય જે દિંદો ઓઓ. મોટું
માને છે તે એમને આમ. મૃત્યુ-એથી વિશેષ
એમણે પોતે પશું શું ધન્ય હોતે ?

વિદ્યાબહેન ર. નીલકંઠ (અમદાવાદ)

મરહૂમ પુતળીબાઈ જહાંગીર કાબરાજી

લેખક : (મિસ) લીબાઈજી સી. પાલમકેડર

[લાઈફ એકેડેમીક મેમ્બર ઓફ ગ્રીનીટી કોલેજ ઓફ મ્યુઝીક, લન્ડન.]

[મનહર ઇન્ડ]

“કાબજની કાટડીમાં વારેવાર વિચરતી, અરે ઓ કલમ ! તને હું વિનંતિ કરું છું; શામ મૂખવાળી પથ્થુ સ્વેત તણી સંગતિમાં, બાળી તને આજ તારો બહુસો હું બહુ છું, મન તણો મર્મ તારી આગળ ઊઠાડો કરું. ધરી હૈયે હેતે તને હાથમાં હું ધરું છું; નિર્લજ વચન કાં તો, કાઠની નિંદા લખીને, કાંધ લગાડે તું રખે, દીનમાં હું ડરું છું.”

કવિ દલપતરામ લાલબાઈ.

પુતળીબાઈ ! પ્રેમની મૂર્તિ !

વરને બહાલથી વફાદારીથી વળગી રહેલી વનિતા !

જન્મ. તા. ૧-૬-૧૮૬૪ } અવસાન તા.
લગ્ન. તા. ૧૧-૧૨-૧૮૬૪ } ૧૬-૭-૧૯૪૨

સીબાઈના

૧૮૬૭ના એક અંકમાં મરહૂમ બહેન પુતળીબાઈની ત્યાં સુધીની કારકીર્દિની નોંધ આ પુરાણા માસિકના પ્રખ્યાત તંત્રી તે પ્રખર લેખક મરહૂમ કેમ્બુચરો ન. કાબરાજીની ઇચ્છાનુસાર મેં લખી હતી. તે સમયે બહેન પુતળીબાઈ ભરજુવાનીમાં હતાં, -જેવા પાસેના ફેટામાં દેખાય છે તેવાં હતાં. તે પછીના ૪૫ વર્ષોમાં એમની કીર્તિમાં, નામનામાં, સંસાર સુધારાના શુભ કાર્યોમાં, ગરીબો મટિના પરાપકારી કાર્યમાં, સ્વાર્થને બદલે પરમાર્થમાં વખત પસાર કરીને દયાળુ-આયાળુ દિલસોજ દેખાડવામાં અને છેલ્લે એક નાકલ કરવા ભોગ નમુનેદાર પતિ-વૃત્તા પત્ની તરિકે દુનિયાને શ્રેષ્ઠ દાખલો અને ધડો આપવામાં વધારો થયો હતો. તે વિશેની દુક નોંધ લખનાં મને ખરે સતોષ થાય છે; આ દુનિયામાં લગભગ ૭૮ વર્ષોની જીંદગીનો

ફેરો સફળ કરી આ ભાગ્યશાલી બાનુ ચાર ચીતલે સ્વર્ગમાં સીધાવ્યાં છે.

ગંદ, અસીલ અને બાહોશ ખાવિંદની બાબુએ હિંમતથી ઊભાં રહીને જે જે જીતા-માં તેઓની કલેક્ટર તરીકે નીમણુંક થતી તે તે જીતામાં કેળવણીની કળથી અને દયાળુ જીવનના બળથી ગરીબોનાં તારણ કરવામાં જુરસા અને ઉત્સાહથી રોકાયલાં પુતળીબાઈ રહેતાં હતાં. સુરન, ભરૂચ, બીજાપુર, ખેડા, ખભાત, ખાનદેશ, રતનાગીરી, અલીબાગ (કાલાબા જીલ્લો) નાસીક વગેરે સ્થળોમાં ન્યાત-જનના તફાવત વિના સર્વેના સમાગમમાં આવતાં, કેળવણીનાં અને સંસાર સુધારાનાં શુભ કાર્યો ઉત્સાહથી આરંભવામાં મેળ મળતાં.

૧૮૬૭માં નાસીકમાં તથા ખાનદેશમાં ૧૮૬૬-૧૯૦૦માં મોટા દુકાળ વેળાએ મરહૂમે મુંબઈથી મદદ માંગીને રોકડ નાણાં-કપડાં અને ભોગકી વિગેરે મેળવોને બીલ જાતનાં ગરીબ લોકોને ઠંડેથી આપ્યાં હતાં.

દુકાળ પૂજી ધુલિયા અને બીજાપોરમાં મા-આપ વિનાના કમનસીબ બાળકો માટે આશ્રમ સ્થાપવામાં આગેવાનોએ ભાગ ભજવ્યો હતો. તે આશ્રમો આજે પણ ચાલે છે. માયાળુ મનનો અને દયાળુ અંતઃકરણનો આ એક પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે.

૧૯૧૪-૧૯૧૮ની મોટી લડાઈ વેળા એમણે બીજાપુરમાં લેડી વીલીંગડનના લડાઈનાં રીલીફ ફંડ માટે નાણાંની મોટી મદદ મેળવી હતી. તેમજ લડાઈનાં મેદાનમાં સ્વભોગ આપનારો શુરવીર સૈનિકો માટે મોક્ષવા ગરમ કપડાં જનાવવા બાનુઓની એક ‘કમીટી’ મેળવી કપડાં બનાવવા ઉપરાંત હાથે જનાવેલાં પદ.

ઓ ને તેઓની મરણ વિરૂદ્ધ દંર્ષ થયું તો ધણીને ધમકી આપી 'સેવા સદન'માં કે 'ઈન્ડસ્ટ્રીયલ હોમ' વા ખીમ્મ કોઈ ગયજમાં જવા અને તેને ઉઘાડો પાડવાની લપકી દેખાડે છે, બાપડો ભાવડો લોકલાજથી ડરીને ગળે ગાંઠ ને મોઢે મુઝો મારીને ખમે છે. દુનિયામાં દસતું મોઢું રાખી ફરે છે ને ઝેવે પરણીને પસ્તામ છે.

એક પરણેતર તરિકે મઝહમ નેકે બહેન પુતળીઆઈનો ઉત્તમ દાખલો, માતકો, અકુ-ક્કીણુ અને દયાહીણુ ધણિઆણીઓ સન્મુખ ધરીશ કે જેઓને કામનો, દેશનો, દુનિયાનો ધર્મનો અને ખુદાનો ડર નથી ! ખુદા એક ને ખાવિદ બી એક ! એ પાંચ ધાર્મિક શબ્દો દરેક નિશાળની 'કોપી છુક'માં દાખલ કરવા જોઈએ કે જેથી બચપણથી જ ગાળકાના મગજમાં જરૂર ધાલી એસે ને તેઓ તેમ વર્તે.

આપણા સંસારમાં સુધારો કરવા, સ્ત્રીને કેળવીને છુટાપણું બક્ષવાની લક્ષ્ય 'સ્રીબોધ,' કાજરાજીએ અને તેમજ પુતળીઆઈએ સતત ચક્ષાવી ને તે સુધારો ચયો છે, પણ હું જે છોડ છુટાપણા વિશે બોલી ગઈ તે કાંઈ "સુધારો" નથી, અને તે તો ઝોર સુધાગને પાછળ હકાવે છે. માટેજ હું પુતળીઆઈનો દાખલો આપુ છું.

"સ્રીબોધ"માં પુતળીઆઈએ વર્ષો સુધી સ્ત્રીઓની સંસારી ફરજ વિષે પુષ્કળ લેખો લખ્યા હતા, તેમજ પોતે લખેલી વાર્તાઓમાં જે વિચારો દર્શાવ્યા હતા તે પ્રમાણે પોતાનું ધર, તથા પોતાનું હવત તેમજ પોતાનાં છોકરાંઓની કેળવણી આપવામાં ઉત્સાહથી ચાલ્યાં હતાં. આ પ્રસંગે એક વાન ખાનગી છતાં હું કહી શકું છું કે એમના પતિએ એમને "અદગ્યાં" તે ફિલ્સે "The Angel in the House." (Poem by Coventry Patmore) નામનું પુસ્તક

જેટ આપું હતું અને ખચિતજ એમના ધરમાં she was the Angel in the House — એક ફિરતા જવાનું હતું, એમ સર્વેને એમના સમાગમમાં આવતાં લાગતું હતું. સાસરિયામાં પુતળીઆઈ સર્વેને પ્રિય હતાં, અને પોતે સર્વેને પોતાનાજ કાઈઓ-જહેનો સમાન ગણતાં હતાં.

હું દિમ્મતથી કહીશ કે દરેક કુંવારી છોકરી અને કુંવારી બાનુએ પરણવા આગમ્ય The Angel in the House વાંચીને પછી જ પરણવું, તેમજ નિશાળામાં એ પુસ્તક દાખલ કરવું જોઈએ.

મઝહમ મી. કેપુટરો કાજરાજીના કુટુંબ અને ૪૫ વર્ષો થયાં હું પિછાણું છું. એમના ધણા જન્મસાઓમાં મેં જાગ લીધો હતો અને ન્યારે પણ પીઆનોફોર્ટનો ભાગ બજવવાનો હોય, ત્યારે ટાઉન હોસ અને બીજો ટેકાણે હું ખુશીથી સામેલ થતી-જે કે તે વેળા હું ધણું થોડું ટ્રુબ્લિક જાણતી હતી તો પણ નિર્ભય-પણે દિમ્મતથી વગાડતી હતી. એ કુટુંબ સાથની મિત્રાચારી હજી પણ ચાલુ છે, એમના એક ફિકરી શુભબાનુ સાથ ૪૫ વર્ષોની અમારી દોસ્તી આજે પણ દૂર છતાં કાયમ રહેતી છે.

આસરે સને ૧૮૭૧માં ન્યારે કન્યા કેળવણી બાદશાવરયામા હતી, ત્યારે ધણું માતા પિતાઓ પોતાની પુત્રીઓને કેળવણી આપવાની ઝાઝી જરૂર નહિ સમજતાં હતાં, તેવા જમાનામાં થોણે એવી આશા રાખી હતી કે પા સહીના પસાર થવા પછી સ્ત્રી-કેળવણીના બજે પારસી બાનુઓ એવાં એવાં જાહેર-કાર્યો દિમ્મતથી કરવા બહાર પડશે કે તેમની જિંદગીના એક પછી એક જન્મ-ચરિત્રો તેમની બીજી બહેનપણીઓને જિંદગી ભોગવવાની યાજામાં શિખરૂપી આરસી સમાન ઉપયોગી થઈ પડી જાહેરમાં લખારો ? ને આવી સદૃશ સ્ત્રીઓની જિંદગીના હવતા

પુસ્તકોમાં આ ગાયનોને પોતાના આખા સંગ્રહમાં “સીધી સુંદર ઝવેરાત” તરીકે લેખ્યાં છે. એ મોટા સંગ્રહનો માત્ર એટલાથી જ ખ્યાલ આવશે કે પોણા સો વર્ષના આ ઉત્કૃષ્ટ આસરે ૧૪૦) જુદી જુદી ભાષાઓમાંથી તર-જુમા કરાવેલા. ૪,૦૦૦) મદન ગીત તેમાં એકઠાં કીધાં છે. આ જગી અંધમાં આઈ પુતળીઆઈનાં લખાણ પ્રસિદ્ધ થવા શરૂ થયાં છે. એ એમને ધણું માનભર્યું હોઈ ધન્યવાદ થતે છે.

આ પછી સને ૧૮૮૭ માં આપણા મહારાણી વિક્ટોરિયાના પહેલા મહોત્સવ પ્રસંગે એ બખ્તાવર બાનુતી જિંદગીનો એક પ્રસંગાનુસર હેવાલ એમણે એક યુદ્ધરાતી રોશન પત્રમાં પ્રગટ કર્યો હતો અને તેના ચોખા-નિર્ધા છપાવો સેકંડો નકસો મફત પહેચી હતી.

સાહિત્યમાં નામના મેળવતી એ કંઈ સહેલું કાવ્ય નથી, આઈ પુતલીઆઈના વિચારવાન, અસરકારક અને સંગીન લખાણોથી “સંગીત” ના વાંચક-વર્ગમાં એમનું નામ મથકે અને ધણું પ્રિય થઈ પડ્યું. એમનું એક બીજું પુસ્તક “વિજયી વિક્ટોરીયા” નામનું છે, જે કે કદમાં નાનું છે, તો પણ જેટલું બહારની શોભામાં મુશોભિત છે, તેટલું અંદરે તેથી પણ વધારે મહેલા માવામાં મધુર છે. આ મુશીલ ઓને સાહિત્યમાં મળતી ફતેહના ફળ તરીકે કેટલાક મહિના મુધી આ માસિક પત્રમાં “શહેરનવાજનો સંગીન પત્ર-વહેવાર” નામે જે વિષયો લખાયા તે તરફ વિવકી વાંચક-વર્ગનું લક્ષ્ય ખેંચીશ, આ વાંચવા લાયક વિષયોના લખનાર ‘શહેરનવાજ’ કોઈ નહિ, પણ આઈ પુતલીઆઈ પોતે જ, જેમાં પોતાની બ્લે-નપણી “અરનવાજ” ને પત્રદારા ચાલુ જમા-નામાં ચરવાતા દેશ-પ્રદેશના વર્તમાનો, ગદ્ય-રસતા, નીતિ-રીતી ઉપરાંત ઓએનો દરબજો, ઘર-સંસાર, કેળવણી ઓએને મન સાથે તનની કસરતનો જરૂર, પ્રખ્યાત બહેર હિમતવાળી બાનુઆના દાખલા, આરોગ્યતાના નિયમો ઉડતા

સમ-દર્દી દૂર રહેવાની સલાહ, માંદાની માવજત, પુત્રીએને માત-પિતાની આવશ્યક સલાહ અને સંગત, સુખ સમયે સાલેસાર્થ અને દુઃખ પ્રત્યે સજીરી વિગેરે બાબતો ઉપર પોતાની કલમનો ધણી ચાલાકીથી ઉપયોગ કર્યો છે, અને તેમાં આપણા માનવતા મહારાણી વિક્ટોરીયાનો દાખલો આપ્યો છે જેમાં તેમને એક વફાદાર વનિતા, તાબેદાર ત્રિવા અને માધાણ માતા તરીકે દર્શાવ્યાં છે, તથા પ્રમ પ્રત્યેની તેમની પ્રીતિના દાખલા આપ્યા છે. તેમાં એક ઠેકાણે આપણા પ્રેમાળ પ્રમ-પ્રિય, શહેનશાહ બાનુના નીચલા મુવચનો આપ્યાં છે તે તો સોનેરી અક્ષરે પ્રત્યેક વફાદાર જન-રમાં કાતરી ગખવા શોખ છે: “મારી જિંદગી મારે વારતે જ ખુદાએ આપી નથી. બીજા-એને માટે છે.”

આજ-કાલ જગતે મોંઢે ચડી રહેલી સી-કેળવણીના સવાલ ઉપર આઈ પુતલીઆઈ પોતાનાં આ સંગીન પત્ર-વહેવારમાં પોતાની સખીને બીશપ ઓફ હાર્દિની સૂચના લખતાં પોતાનું જે મત બહેર કરે છે તે બંનેના વિચારો ઉતારી લેવાની મારી ઉઠતને હું અટકાવી શકિત નથી, આ બીશપ લખે છે:—“ઓફિસ અને કેમબીજ ઓએને માટે પોતાના દરવાજા ખુલ્લા કરશે તો કંમજ નહિ પણ સારું જ થશે, તે માટે તો મને જરા પણ શંકા નથી. તે છતાં હું એમ ધારું છું કે ધણા ધણા વર્ષોથી જે ભતની કેળવણી છોકરાએને લાયકની ગણવામાં આવેલી તે જ શું છોકરીઓએ લેવી જોઈએ? શું તેમને માટે કોઈ ખાસ વિદ્યાઓ, ખાસ અભ્યાસોની જરૂર નથી કે જે બી-બલિને જ ખાસ શીખાડવાથી દુનિયાને ફાયદો થાય !”

ઉપરના લખાણ પર પુતળીઆઈ પોતાનો મત અરનવાજને નીચે પ્રમાણે બહેર કરે છે:—
“આ શબ્દોમાં ધણું વસ્તુ છે. ઓએને દુનિ-

યામાં પુરુષોથી જુદાં અલાયદાં એવાં ઘણાંક કામો ઈશ્વરે સોંપી મોકલ્યાં છે, અને તે કામોમાં જે વિદ્યાઓની જરૂર છે તે વિદ્યાઓ તેઓ જો બધી નહિ તો થોડી પણ શીખે, અને તે વિદ્યાઓના બજારી પોતાના ખાસ કામોમાં સુધારા લાખલ કરે તો દુનિયાને કેટલો ફાયદો થાય ! હવે ઘણા લોકોનું કહેવું છે કે ‘સી-વનું, રાંધનું, ખવાડનું અને ડોકારની સંભાળ રાખવી એજ માત્ર સ્ત્રીનો ધંધો, તો તેને ઈંગ્લી કેળવણીની શી જરૂર ?’ હવે કમલ કીચે કે હા, સ્ત્રીનો કુદરતી ધંધો તો એજ, પણ તેજ ધંધો સારી રીતે ચલાવવા સારું થું વિદ્યાઓ નકામી છે ? થું ઇતિહાસ કે બુદ્ધિ-બળનું પ્રાપ્ત યાન તેને એક વધારે ખજાનું સ્ત્રી બનાવતું નથી ? ‘શુ બુદ્ધિમતિનું’ યાન તેને ધરખારમાં કાઢી જ કામ આવતું નથી ? થું રસાયણ શાસ્ત્ર બાજુનારી સ્ત્રી વધારે સારી રાંધનારી નહિ બની શકે ? અને વધારે પુષ્ટિ-કારક, વધારે તંદુરસ્તી આપનારાં પકવાનો નહિ બનાવી શકે ? બાળકોના બેરાકમાં સારું થું, ખરાબ થું તે સમજવાથી થું એક માતા તરીકે વધારે ફતેહમંદ નહિ થાય ? નિસાળ અને કોલેજ છોડ્યા પછી એ બધી વિદ્યા-ઓને સાધારણ જિંદગીના ઉપયોગમાં કેવી રીતે લેતી તે છોકરીઓને શીખવેલું હોય તો એ બધું યાન તેને વધારે બાહોય ધર-ધણી-આણીઓ, વધારે સમજૂ માતાઓ, અને માંદાની વધારે ખજાનું માવજત કરનારીઓ બનાવી શકે !

ચિત્ર કલા

સાહિત્ય તરફના શોખ સાથે ચિત્ર-કળામાં પણ બાઈ પુતળીબાઈની પીછીની પિંજન થઈ છે. મુંબઈના હુન્નરના પ્રદર્શનમાં સને ૧૮૮૨માં “દિવસનાં સ્વપ્ન” એ નામનું એક તેલ-ચિત્ર બાઈ પુતળીબાઈએ રજૂ કર્યું હતું, જે માટે એમને ઓનરેબલ મી.

વહાડીબાઈનું રૂ. ૫૦)નું ઈનામ મળ્યું હતું, થોડા વખતના અભ્યાસની એમની પહેલી દિગ્મતનો આ પહેલો દેખાવ હતો. જે પછી બીજે જ વર્ષે સને ૧૮૮૪ માં પોતાના લલિત્યના ભર-યારનું સરસ ચિત્ર ઉતારવા માટે મી કામદીનનું ઈનામ મેળવવા બાબતે શાળી નીવડ્યાં હતાં.

ચિત્રકળા મરહુમ બહેન પુતળીબાઈને ઝાડી શીખવી પડી ન હતી, તે હુન્નર એઓમાં કુદરતી હતો. પ્રખ્યાત ચિતારા રવીવર્માના હાથ હેઠળ એમણે થોડી ઘણી તાલીમ લીધી હતી ખરી. ૪૫ વર્ષો ઉપર સને ૧૮૯૭માં સ્ત્રીઓમાં મારા ઉપર કહેલા લેખમાં મેં મરહુમ બહેન પુતળીબાઈની એ કળા માટે નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું, જે વિવેકી વાંચક-વર્ગને વાંચવાની ભલામણ કરે છે.

“કુદરતની બક્ષિસ !

“જે કે બાઈ પુતળીબાઈ એ કોઈ હુન્નરની પાઠશાળામાં નિયમિત કાપદા પ્રમાણે ચિત્ર-કળાનો હુન્નર સંપાદન કર્યો ન હતો છતાં ખાનગી અભ્યાસના લાભથી ચિતરવાની એમની કુદરતી શક્તિ અને વળણ એવા અત્યુક્ત આકારમાં સામિત થઈ હતી કે જેઓ કાપદાસરની “ડીઘી”ઓ મેળવી આ હુન્નરની દરિદ્રશર્તમાં પોતાના નાદર નમુનાઓ પરીક્ષાની કસોટી ઉપર કસવા મુકતાં તેઓ સાથે આવે જશ છતી જવામાં એઓ નરીજવાન નીવડ્યા હતાં. એમના એક પછી એક ચિત્રની પિંજનનો પ્રત્યક્ષ પૂરવો દર સાલ ઇનામો છતવામાં સામીત થતો. ૧૮૮૫માં મી. રસ્તમજી નાનાભાઈ બેરામજી જીજીભાઈનું રૂ. ૫૦ નું ઈનામ એમનાં લાયકીવાળાં માતૃશ્રીના ચિત્ર માટે મળ્યું હતું. અને ત્યારપછી ૧૮૮૬ માં એમના સસરા તે પ્રખ્યાત ‘ગરત ગોફતાર’ના બાહોશ અને અનુભવી અધિપતિ મી. કેપુરજી ન. કાપ-રાણની એક આબેહુલ છબી ચિતરવા માટે

એજ પ્રદર્શનમાં મી. વળેશંકર ધૈરીશંકરનું ૨. ૪૦)નું ઇનામ એએ જીતી ગયાં હતાં. આ સિવાય બીજાં લગભગ અર્ધી ડઝન ચિત્રો વખતોવખત એમણે દેખાડવા મૂક્યાં હતાં જે સઘળાં પ્રદર્શનાત્ર ગણ્યામાં હતાં સાહિત્ય ભેગાં ચિત્ર-કલાના એમના શોખ અને કૃતિદ માટે આ બાનું શાખાશીને લાયક છે.

“જાહેરમાં જશવર્તા કાર્યો કરી જસ જીતી જવાની એમની જવાન જિંદગીનો એક તાગે બનાવ મને યાદ આવે છે, દુઃખમાની ફાજ દયાળુ દિલમાં ધણીઓને હોય છે, પણ તે દયાના પ્રવાહના માર્ગને સીધે રસ્તે દોરવી લઈ જવાનાં સાધનો-સજ્જોગ અને દિંમત ધણી થોડાઓને હોય છે. આવી દિંમત પોતાની જિંદગીના રાંક જોડા (ખાવિંદ)ના ઉત્તેજનથી આ બાઈએ નાસીકના દુકાણિયાંઓ માટે કપડાંની મદદ માંગી દેખાડી આપી હતી દુધમળ બાળકો, અનાથ અબળાઓ અને દુકાળના સંકટથી પીડાતા, લાચાર, લાઈલાજ પુરુષોને ફડીથી ફડરતા અચાવવા તેમના ઝલ્લાઈ સખી ઓની સાહેતાની અરજ કરવા એમના અતઃ કરણમાં એક અણુદીક અવાજે એમને ઉરકેવાં. આ લાગણી ઉત્પન્ન થતાં જ “રાસત ગોફ-તાર” જેવા એક જાહેર પત્રદારે બાઈ પુતળીબાઈ દિંમતથી બહાર આવ્યાં. જો કે મદદ તો માત્ર કપડાંની જ માંગી હતી છતાં ૩ ૫૦૦ નું ફંડ એકઠું કરી તેના વસેા તે મરી-જોમા જાતી શ્રમથી વહેંચી આપવામાં જે જહેમત લેણી હતી તે કેંઈ ઓછી પાણવાન નહિ હતી. આ પ્રસંગોપાત મદદ માટે નાસી-

કના ઍસીસ્ટન્ટ કલેક્ટરનાં ધણીઆણો તરિકે લાં એમની જખજ તારીફ થઈ હતી.

“છેલ્લે, આ બાબત પણ નોંધી લેવા એમ છે કે ફ્રાન્સમાં છપાતું “Revue des Dames” નામનું ચોપાનિયું કે જે “ફ્રાન્સનું સ્ત્રીબોધ” કહેવાઈ શકાય તેના એક છેલ્લા અંકમાં બાઈ પુતળીબાઈનું ચિત્ર અને જન્મ-ચરિત્ર ફ્રેંચ ભાષામાં છપાયું છે, જે એક પારસી બાનુ લેખે ધણું નવાઈ જેવું માન લેખી શકાય.

“બાઈ પુતળીબાઈની યુવાન રિયતિ તરફ નજર નાખતાં હું ઇચ્છીશ કે આ સદગુણી સ્ત્રી હજુ બીજાં સેંકડો યશવાન કાર્યો કરવા પોતાની કીર્તિના કોટને વધુ મજબુત બનાવવા, પ્રગતી પિજાન અને વખાણને વધુ શાયક થવા લાંબા આયુષ્ય ભોગવી પરમાર્થીપણીની પોતાની ઉમદા આશા-અભિલાષા પરિપૂર્ણ કરવા ફતેહમંદ થાય !”

ઉપરું લખાણ છેક સને ૧૮૯૭માં મરહુમ જહેન પુતળીબાઈના સસરાજીના આમદથી “સ્ત્રીબોધ”ના ૧૮૯૭નાં એક અંકમાં મે લખ્યું હતું. તે કટલે દરજ્જે ખડું પડ્યું છે તે સુઝ વાંચક સદજ જોઈ શકશે.

મરહુમ જહેન પુતળીબાઈ જેવી લાગ્ય-શાળી લાઈઓ આપણી કામગાં ધણી પેદા થાય અને ધણીના મધુર ઘરને સ્વર્ગમાં ફેરવીને પોતે નારી-ફરેસ્તાની ઉપમા મેળવે!

મરહુમ જહેન પોતાની પાછળ ખાવિંદ, બે દિકરાઓ, અને બે દિકરીઓને મૂડી સ્વર્ગમાં મુકામ કર્યો છે. તે દીરતાર મરહુમના અમર આત્માને બેહેસ્તમાં શાંતિ બક્ષે !

એક પારસી બાનુનું બનાવેલું પુસ્તક

“ટુંકી કહાણીઓ”-ભાગ ૨ નો.

(અભિષેક મે ૧૮૮૩ માંથી ઉતારો)

“પુતળીબાઈ”ની સદી હેઠળ અભિષેકનાં વાંચનારાઓનું મનરંજન કરનારી અમારી ચંચળ લખનારી બાઈને વાંચનારી બાનુઓ સારી પેઢે પિછાને છે. તેઓ સર્વ જાણીને ખુશી થશે કે અમદાવાદવાળા રાવ સાહેબ મહિપતરામ રૂપરામની મરદમ બેટી બાઈ શૂંગારની યાદગીરીમાં એ ગૃહસ્થે ટુંકી પણ રમુજ વાર્તાઓનો એક નાનો અંથ બનાવવા માટે સ્ત્રી લખનારીઓને રૂ. ૬૦) નાં ઈનામનું જે નોંધું દીધું હતું, તે મુજબ આ હરિકાઈમાં મીસ પુતળીબાઈ ધનંજીભાઈ નસ-રવાનજી વાઘીયાનો અંથ સર્વેથી લાયક માલમ પડવાથી, એ ઈનામ અમારી એ ચંચલ મદ-દમાર બહેનીને મળ્યું છે, તેથી અમે મગફરી માની લઈએ છીએ અને અમારી મગફરીમાં વાંચનારી બાનુઓ ભાગ લેશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

એક દેથી સ્ત્રીની કલમથી લખાયેલો ઈના-મનો અંથ આ પહેલ વહેલો જ છે, અને જે કે ઈનામ નાનું છે તથા પુસ્તક માત્ર ઉગ્રેજ ઉપરથી તરજુમા કરેલું છે તે. પણ આપણી સ્ત્રીઓને જાહેર લખાણમાં ઉત્તેજન દેવું એવી અમારી ધર્ષાં વર્ષની ઉમેદ પાર પડવાની આ નાની સરખી શરૂઆતની અતરે નોંધ લેવાનો અમારો દક્ છે. આ અંથ “ટુંકી કહાણીઓ”નો ભાગ ૨ નો છે. ૧ લો ભાગ ૨૯. બાઈ શૂંગારે પોતે રચ્યો હતો, જેની યાદગીરીમાં આ બીજો ભાગ જાહેર ઈનામથી બાઈ પુતળીબાઈએ બનાવ્યો છે. એમાં નીતિરસની બરેલી અને રમુજ ૪૮ વાર્તાઓનો સંગ્રહ કરેલો છે, અને તેમાંની શુદ્ધ શુજાતી ભાષા એક પારસી અગળા રચનારીને શોભા લગાડનારી છે. નમુના દાખલ નીચલી વાનાં હેઠળ ઉતારીએ છીએ

“ભોજાનો ભરમ ભાગ્યો.

“કેરે! શહેરમાં મરડી ચાલી હતી ત્યારે ત્યાંના એક વેપારીને ગમે એવું સમજ્યું આવ્યું કે તે રોગથી તેના ઘરનાં ૧૧ માણસ મરી ગયાં અને પોતા સુદ્ધા ઘરમાં અગિઆર માણસ હતાં, એ સાંભરી આઝ્યાથી તે મોટા ખેદમાં જાગી બેઠો. એ પછી બીજે દિવસે તેનું એક આજક મરણ પામ્યું ને ત્રીજે કે ચોથે દિવસે તેની સ્ત્રીનો કાળ થયો. અને ત્યાર ક્રેડે થોડા થોડા દિવસને આંતરે તેનાં એક પછી એક આઠ બચ્યાં આ દુનિયા છોડી ગયાં. એથી તેણે નક્કી માન્યું કે તેનું સ્વપ્ન ખરું પડશે, અને હવે હેલો તેનો વારો આવશે. પોતાનાં સર્ગાબદાક્ષિને મળવા જઈ તે કહી આવ્યો કે તમે સૌ આવતી કાલે અને જરૂર પડે તો પરમહદાડે મારે ઘેર આવજો અને હું મરી ગયો હોઉં તો મારા સખને દલાવવા વગેરેની ઉત્તર ક્રિયા બરાબર કરાવજો. સાંજ પડ્યા પછી થોડીવારે તે ખાટલામાં સુઈ ગયો, પણ ઘરમાં એકલો, અને મરવાના ભય ભરેલા વિચારમાં તથા પોતાના જન્મમારમાં કરેલાં કૃત્યોનું પુનરાવલોકન કરવામાં તેનું મન એટલું રોકાયેલું હતું કે તેને ઉઘ આવી નહિ અધા-રામાં તેને એવી જાંબના ઘઈ કે જમનો ફૂત તેના જીવને લેવા આવ્યો છે. એવામાં તેણે કાઈ ને પોતાના ઓરડામાં પેસતો જોયો. મલ-રાટમાં બેઠો ઘઈ તેણે પેલાને પૂછ્યું કે “તું કોણ છે?” પેલાએ તરત કરડા અને ગંભીર સાદે જવાબ દીધો કે “ચૂપ રહે! જમનો ફૂત છું, અને તને તેડવા આવ્યો છું.”

આ સાંભળી તે બીધેલો આદમી તેનાથી બચવાને, મોટે માથે ઓઢી ચૂઈ ગયો. તેની છાતી ધડકવા લાગી, ને તેને લાગ્યું કે હવે થોડી પળમાં પેવો મારા આત્માને ધસડી જશે.

પણ કલાક વહી ગયા પણ તેમ યશું નહિ એ ઉપરથી તેણે ધાયું જે જમદૂત મને મરવાની તૈયારી કરવાનો વખત આપતો હશે આ અવસ્થામાં રાત પૂરી થઈ ને વહાણું વાયુ, એટલે તેનાં સર્ગા વહાણાં આવ્યાં. ઝોડીપોડીને મડલ જેવો રિથર પડેલો જોઈ તેમણે ધાયું કે તે મરી ગયો હશે. તેથી તેઓએ તેને ફાંક મારી બોલાવ્યો ત્યારે તેણે નખલે સાદે જવાબ દીધો કે “હું હજી મરી ગયો નથી, પણ જમનો દૂત ગઈ સાંજનો મારી પામે આવી ગયો છે, અને મને લાગે છે કે તે હવે ચોડોવારમાં આવી મારા આત્માને લઈ જશે, મારે હાથ તમે મને હેરાન કરશો મા, પણ મારું મરણ થયા પછી મારા મડદાને નવડાવી દાટજો.” તેના સર્ગાઓએ તેને પૂછ્યું જે “તારું આગળ ઉઘાડું કમ છે?” તેણે કહ્યું “કદાચ જમદૂતે ઉઘાડ્યું હશે.” તેમણે પૂછ્યું “તો તમારા ચોકમાં દાર્ધ માણસ છે તે જાણ છે?” તેણે કહ્યું, “જમનો દૂત મને ઝાઘી જવાને ટાંધી રહ્યો છે

તે તમારો નજરે પડતો હશે તે ખુષણમાં તમે તેને માણસ ધારતા હશો.” તેમણે કહ્યું જે “એ ચોર છે, તારા ધરમાંથી જે હાથ લાગ્યું તે બધું એકું કરનો હતો તેવામાં તેને મરડી થવાથી મરણ પામી તારા ચોકમાં તે પડ્યો છે, તેના હાથમાં એક રૂપાનો દીવી છે.”

આ સાંભળી પેલો મરવા સુતેલો માણસ પોતાની રજાઈ ફેંકી દેઈ ઊઠી ઉભો થયો અને જોયો, “ધૈર્ય રની સ્તુતિ કરા! અગિયારમો એ, અને હું તો બચ્યો! બેઠક એજ ચોર મારી પાસે આવી પોતાને જમદૂત કહ્યો, પણ તેની લુચ્ચાઈને સારુ તેને યોગ્ય શિક્ષા થઈ છે.”

આ વેપારીએ પોતાના રવખા વિષે પોતાનાં સર્ગા આગળ વાત કીધી હતી તે આ ચોરે સાંભળી લીધી હતી, અને સાંજની વેળાએ તેના ધરનું આગળ કંઈક દિઠમતથી ઉઘાડી તે મહિ દાખલ થયો હતો અને પોતે જમનો દૂત હું એવું કહી તે બોળા પુરુષને તેણે કહ્યો હતો.

સર જીવનજી મોહીએ શ્રી પુતળીબાઈની

કરાવેલી પિછાન

[“ મનોચંદેર મીરાનરી ”ની પ્રસ્તાવનામાંથી]

૭૫ સદીના છેલ્લા દાયકાએમાં ન્યારે પારસીઓમાં શ્રી કેળવણીમાં હજી દાક્ષના જેવો ઉછાળો ન હતો, ત્યારે પારસી ઓઓમાં જાહેર લખનારીઓ જન્મ્યાં હોય. પણ નેવા ચર્યાતનાં વખતમાં પણ બાઈ પુતળીબાઈ વાઙીઆ એક લખનાર તરીકે જાહેર થયાં હતાં, અને શુજરાતો ઉપરાંત વળી ઇંગ્લેન્ડમાં વિષયો લખતા હતા. “ઈન્ડીયન એન્ટિક્વરી” નામનું જાણીતું ઇંગ્લેન્ડ માહવારી જે આજે (૧૯૨૮માં) પણ પુરાતી મહેરથી કામ આપતું રહ્યું છે તેમાં એમણે પારસીઓનાં “લગ્નના મીતો” બાબે વિષય લખ્યો હતો જે વિષયે માડું એમના તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. તથા ન્યારે “પારસીઓના લગ્ન સંબંધે રાહ રેવાળે” ઉપર ૩ આશરે ૩૦ વર્ષ પર મારી એનથ્રોપોલોજીકલ સોસાયટી દ્વારા વિષય લખ્યો, ત્યારે એમણે ઉપલા માહવારીમાં આપેલાં પારસી લખનારાં ગીતોના તરજુમાઓ મેં તેમાંથી આપ્યા હતા. તે વખતે આગળ વધેલી ગણાતી કેળવણી લીધેલાં બહેન આ પારસી બાનુ સાથે સાહિત્ય સંબંધી મારી પહેલીજ પિછાન હતી. ત્યાર પછી હું જેતો અને સાંભળતો આવ્યો છું કે પોતાના બાપ પતિ સાથે એઓ ન્યાં પણ જતાં ત્યાં પોતાની શક્તિ પ્રમાણે, જે જન-સેવાનો પાઠ એઓ પોતાના આ પુત્રકમાં આપ્યું આપ્યો છે, તે પાઠ પ્રમાણે, વગર ઘોઘાટ કરવે કામ કરતાં ગયાં છે.

આગલી સદીનાં કેટલાંક પારસી બાઈઓ અને બાઈઓ પોતાની આગળ વધેલી કેળવણીના સંબંધે અને તે કેળવણીના પ્રનાયે કાઈ આગળ વધેલા પોતાના નવા વિચારોને, લીધે કાંઈક ફેફટની બંધામીમાં આવી પડતાં

કે તેઓ જાણે કાઈ રીતે કાંઈક અર્થમાં હોય પણ નહિ, તેમ કાંઈ ન હતું;—કેાઈક જુના વિચારવાળા જરથોસ્તીઓ કરતાં તેઓ વધુ સુસ્ત જરથોસ્તી, રોગચાળા જરથોસ્તે દીધેલા શિક્ષણ પ્રમાણેનાં ખરા જરથોસ્તીઓ હતાં. જરથોસ્તી દીન તરફ અને તે દીનના દેશ ઈરાન તરફ તેઓના હૈમાં ઉમરાતા રહેતાં હતાં. આજથી ૨૫) વર્ષનો એકાદ દીવસ મને યાદ આવે છે કે ન્યારે એવા ઉમરાઈ જતા હૈમાં સાથે એમણે મારા ઉપર પત્ર લખી જરથોસ્તી બાળકોને ધર્મ—કેળવણી બરાબર મળતી નહિ, તે બાબે ખેડે દેખાડ્યો હતો. અને દાક્ષમાં ન્યારે કેટલાંક પારસી કુટુંબોમાં શુજરાતી કરતાં અંગ્રેજી ભાષાનાં જ્ઞાનનો મહાવરો વધારે પડ્યો છે ત્યારે શુજરાતી સાથે અંગ્રેજી ભાષા મારફતે પણ જરથોસ્તી ધર્મનું જ્ઞાન અપાય તે માટે એમણે મારા ઉપર એક લખાણ પત્ર લખ્યો હતો. તેમનું તે કહેણ મારા મન ઉપર હજી રમતું રહ્યું હતું અને તે સંબંધે ન્યારે જરથોસ્તી ધર્મ સંબંધી બાબતોનું પ્રશ્નોત્તર (Catechism)નું પુસ્તક મેં બહાર પાડ્યું ત્યારે મને કાંઈક સંતોષ થયો હતો.

આ આગલી બાબતોની યાદ આ બાઈના આ પુસ્તક માટે બે બોલ લખતાં મને અલબત્તે તે ખુશી આપે છે.

આપણામાં બોધ આપનારી ગણાતી વાર્તાઓનાં પુસ્તકોમાં આ પુસ્તકે આગેવાન જગ્યા લે છે. સુંદર શુદ્ધ પણ સાદી ભાષામાં આ વાર્તા પારસી જવાનોને, જવાન બાઈઓ અને જવાન બહેનોને, પરમાર્થના, જન સેવાના, ખુદાએ તન, મન અને ધનની તત્ત્વમયી આપી હોય તે ‘તે તવર્ગ’ સંકલ્પસંગ જગવાના

શુભ પાઠ આપે છે. હાલમાં જ્યારે “ધરિન, ધરિન, અને ધરિન”નું નામ ધણીક પારસી મોહકે પોકરાય છે, અને તે આ મેઘથી કે અત્રેના પારસી, જેઓ ખુદાની મહેરથી લાભ-શાળી સંનિજોમાં અત્રે પાંચ પૈસે મુખી છે, તેઓએ પણ દરેક પોતાના હમદીન જરથોસ્તી બાઈઓ, જેઓ ધરિનમાં—અન્નેના સામાન્ય આપદાદાઓના અને મા મમાઈઓના વતનમાં—કેળવણી વગરના પડ્યાં હોય થા બીજી રીતે પડતી હાલતમાં હોય, તેઓને ચારીના હાથ આપવો. આ માંગણીમાં આ પુસ્તકની સુંદર રસોલી વાર્તાથી આ બહારી જરથોસ્તી બાઈ પોતાનો નાબુક પણ અનુભવી કસાયલો અને ધડાયલો અપાજ ઉમેરે છે.

વાર્તાનો સાર

ધરિનના પુત્ર અને પુત્રીઓ તરફ માયા, મમતા, અને દીક્ષસોજની લાગણી ધરાવનારી એક મધ્યમ હાલત ભોગવનારી માતા ખોર-શેઠબાઈ પોતાના બેટા મીનોચેહેરને ધરિન તરફ પ્રેમ પ્યાર અને પ્રીતિ દેખાડવાના પાઠો અને ખ્યાલો સાથે ઉધારે છે. તે બેટા માતાના શિક્ષણને સાચો નિવડી પોતાની જરૂરી કેળવણી તમામ કરી ધરિન જાય છે. અને ત્યાં કેટલાંક વર્ષો રૂઢ કામ કરી હમદીનોમાં પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કાર્ધક પોતાના રૂડાં કહેણના આશીર્વાદ વરસાવી, બીમારી સમયે મુંબઈ પાછો આવે છે. તેમ આવતાં કાર્ધક રાહત મેળવવા બાદ ફરામજ કાવસજ ઇન્ડી-ટ્યુટના માળ ઉપર ધરિન બાબે પાંચ લાખ-છોની એક હારમાળા આપે છે. તેનાં બાપણોની બાજતનું નામ જ એક જવાન કન્યા, જે વારસાથી કરોડપતી બની છે, તેનું ખ્યાન ખેચે છે. શેખ સાદી ગુલેસ્તાનમાં પોતાની એક વાર્તામાં જણાવે છે કે તે એક વખત વાયજ કરતો હતો, પણ પોતાના શ્રોતા-જનોમાં સાંભળવાની અને સમજવાની અને સમજી ગોર કરવાની શક્તિ કभी જોઈ કાર્ધક

દીક્ષગીર થયો હતો, તેવામાં બહારથી એક નવો શ્રોતાજન આવ્યો, જે પૂરી ગંભીરાઈથી તેની વાયજ સાંભળવા લાગ્યો. શેખ સાદી તેના ચેહરા ઉપરથી તરત પારખી શક્યો કે તે ધણીમા સમજવાનું પૂરતું પાણી છે, અને તેથી નવી ઉલટમાં આવી પોતાની વાયજ કરવા લાગ્યો. આ તવંગર વારસ કન્યા નાજમાં મીનોચેહેરને શેખ સાદીને મળેલા શ્રોતાજન જેવો એક શ્રોતાજન મળી હતી. પોતાની બાપણ માળામાં મીનોચેહેરની ઉલટની નેમ આ કહેવાની હતી કે—

“ઓ મુંબઈનાં તવંગર બાઈઓ અને બહેનો! મને પૈસાની મદદ કરો કે, જે કે મને મારો તખીબ પાછો ધરિન જવા ના કહે છે, તો પણ હું મારા બહાણું વતનનાં મારાં હમદીન ગરીબોની સેવા બમ્બવવા પાછો ધરિન જઈ, અને તમોએ સખાવતમાં આપેલો ધનના બળમાં મારાં તન અને મનનું બળ ઉમેરી હું તેઓનું કાર્ધ વધુ બહું કરું.”

પેલી અગ્રેજ કહેવત પ્રમાણે આ માત્ર બીઆખાનમાં પોકારતો એક અવાજ (a voice in the wilderness) હતો. પણ સારા બાગ્યે તે પેલી તવંગર કન્યાના કાનપર પડ્યો, અને તેને તેણીના મન પર છાપ પડ્યો. બાપણોની માળા તમામ થતાં તે મીનોચેહેર આગળ ગઈ, અને પોતાનાં વારસાની દોલત સાથે પોતાના દીક્ષની પાક મહેબતને પણ તેને લાગ્યો બનાવવાની મનમાં રમતી કાર્ધક બાહેશ સાથે તેણીએ કાર્ધક મદદ આપવાનો વિચાર જણાવ્યો, અને મીનોચેહેરને પોતાને ઘેર બોલાવ્યો. મીનોચેહેર તેને ઘેર ગયો, પિછાન પડી; અને કાર્ધક વિચારો અદલ બદલ કર્યા બાદ શાહદીન સાહેબું,—પણ તે એવી શરતે કે શાહદી સવારે યાય અને શાહદીના ભોગવતા વગર મીનોચેહેર ધરિન પાછો ઉપડી જાય, કે જ્યાં નાજાં હમદીનો મારે નાણાંની મદદ તેની

ઉપર મોકલતી રહે. તખીબોએ કયું છે કે
 “તે ધ્રુવન પાછો જશે તો મરી જશે.”
 એમ જણાવતાં છતાં દિવસભરની અને પોતાની
 દોષલતોના કાસો ઉપયોગ કરવાના ખ્યાલથી,
 અને તે સાથે જ કાંઈક ખરી મોહનન અરપા
 ચવાથી નાગ્ન મીનોએહેરને પરણે છે. એમ
 પરણવાની ઉતાવળ કરવાનો મુખ્ય સમગ્ર આ
 હતા કે, જે નાગ્ન એકસ મુદતમાં પરણે
 નહિં તો તેનો સર્વ વારસો બીજે હાથ જાય
 એમ હતું, અને તે મુદતનો હવે ફક્ત એકજ
 મહીનો બાકી રહ્યો હતો ! તેની આ સરત
 બાજે અને તે ઉપરથી અરપા થતા લગન
 સંબંધી હિમ્મત ખ્યાલો માટેનું આપણી અંધ-
 કર્તિનું વિવેચન થતું વાંચવા લોગ છે.
 વિચારના આવા આવળે માવળે બાદ લગન
 થાય છે તેજ દીને મીનોએહેર ધ્રુવન ઉપડી
 જાય છે. નાગ્ન રૂડા કામજો લખતી રહે છે
 ને ધ્રુવન હમદીનો માટે નાણું મોકલતી રહે
 છે, અને મીનોએહેર ત્યાંની હરીકત જણાવતો
 રહે છે, પણ કેટલાક અરસા બાદ મીનોએહેર
 તરફથી પત્રો આવતા તદ્દન બંધ થાય છે.
 નાગ્ન વિચારમાં પડે છે, તેને ખબર પડે છે
 કે મીનોએહેર ધ્રુવનમાં તાવથી પાછો હેરાન
 થાય છે. અત્યંત સંતોષે વચ્ચે અને શરતો
 સાથે ખરા પ્રેમ પ્યાર અને પ્રીતિથી સાદદી
 કરેલા પતિની બિમારીના ચાલુ વિચારો
 વિચારવા નાગ્ન પોતાના જાતિ લોહોમાં
 પેવસ થયેલા જનસેવાના ખ્યાલથી મુંઝાણની
 એક હોરપીટલમાં ધર્મદા નર્સ તરીકે કામ
 કરવા જાય છે. આ હોરપીટલ તે વખતે અને
 જીવી થયેલી ઈ. સ. ૧૯૧૪ ના સાલની
 એક લડાઈની હોરપીટલ છે, કે જ્યાં છેલ્લી
 લડાઈમાં મેસોપોટેમીઆ તરફથી અને ધ્રુવન
 તરફથી આવતા જાખમીઓની સારવાર થતી

હતી. એક દલાડો દરદીઓની સારવાર કરતાં
 નાગ્નએ એક દરદીને સુદરેલ-કુસતી સાથે
 લેયો અને પોતાના મીનોએહેર તરીકે પિછા-
 ણ્યો. તેણે મીનોએહેરને સારો કર્યો, અરસપરસ
 સમજાવ્યો ખુશાસો થયો અને હવે બંને પત્નીએ
 વર્ગોઉપર ચરેલાં લગનનું સુખ ભોગવ્યું.

આ તીર્થજનક બોધદેનારી અને જન-
 સેવાના લલા પાકો આપનારી વ્રાતાનો આટલો
 સાર છે.

આપણે સ્પેન્તામર્ધન્યુ અને અંઝમર્ધન્યુ
 વચ્ચેના જંગ માટે બોલીએ છીએ, પણ આ
 વાર્તામાં તો જાણે સ્પેન્તામર્ધન્યુનાં બે અચ્ચાં-
 એ જ માહોમહિ લડે છે. ગરીબ બીચારો
 મીનોએહેર ! તેના બે ત્રણ વિચારો માહોમહિ
 લડે છે. પરણવું કે નહિ પરણવું ? પરણીને
 એક લાલું કામ કરવા માટેનાં સાધનો હાથ
 કરવા કે પરણવા ના પાડીને તે જતાં મેળવાં ?
 એક લાલ વિચારો ધરાવનારી બહી સ્ત્રીનો
 ફક્ત નામનો પણ ખાવીદ થવું અને તેમ
 થઈ તેની માગફતે અને તેની સાથે લાલ્લાં
 કામો ખર લાવવા, કે જોશે નામનો ખાવીદ
 બનવા કરતા લાખોની દોલન મારફતે થતાં
 લાલ્લાં કામો કરવાની તક જતી મેળવી ?
 આવા પ્રકારના વિચારો-સ્પેન્તામીનોની બહી
 શકિતના વિચારરૂપી અચ્ચાંઓ વચ્ચે ખરેખર
 જંગ સમાન છે આ વાર્તાનું શું ઉવટ આવે
 છે તે તેને જણાવવા દેવા વગર આજે પણ કોઈ
 લગા બણેલા દુરંદેશ પરદાખર્જન કુમારો
 જરથોસ્તીને આપણે એ સવાલો કરીએ-વધારે
 ખરાખર રીતે બોલનાં એવા સવાલોની વચ્ચે
 મેળાવતો નેર્ફએ-તો નવાઈ નથી કે તે
 બીચારો મીનોએહેરની માફક તરફની રાતો
 મુગ્ધર.

વાર્તા છે. જરથોસ્તી ધરાનું નીતિમાન વાતાવરણ શુદ્ધ કરનારી આ વાર્તા છે. આ વાર્તા વાંચતાં આપણે પોતાને પણ દોષ સાદા સુંદર સ્વચ્છ મુગધમય વાતાવરણમાં જોઈએ છીએ, અને આપણે વિચાર કરીએ છીએ કે જો ધણાં જરથોસ્તી ધરોમાં એ વાર્તાના જેવા સુંદર વિચારોનું વાતાવરણ ફેલાય તો જરથોસ્તી કૌમની બોલ્યાલા યાય ખુદા જરથોસ્તી કામને તેની બલિષ્ઠની કીર્તિ કાળે ધણાક મીનોએહેરો અને ધણીક નાનંઓ આપે ! નાનં એક નમુનેદાર નાનં છે, કે જે બાપોદાર તેમ છુપા શિક્ષણના વિચારોથી કહે છે કે ખુદાએ આપણને પૈસા આપ્યા હોય તો તે બીજાંઓના બહા માટે એક પ્રકારના દ્રવ્યમાં આપ્યા છે.

મીનોએહેર એક સાચો જરથોસ્તી છે, એક વાહી, બણેલી છંદગી માટે ઉમદા ખ્યાલ ધરાવનારી સ્ત્રીના પ્યાર ખાતર તે તેણીને પરણ્યો છે. વહાલા વતન તરફના વહાલ ખાતર, તેનાં ગરીબ જરથોસ્તીઓની હકાંતી હાજત ખાતર, તેઓ તરફના પ્યાર ખાતર, તે તેણીને પરણીને તેજ દીવસે એક પરણેલા કુમારા તરીકે—યા કુવારા પરણેલા તરીકે—તે પોતાની પ્રિયને સલામ કરીને ઇરાન નળ્ય છે પણ તેના આ શબ્દો છે કે “એને ખરા પ્યારથી પરણીશ—અને યહી મારા કામના પ્યાર ખાતર એને છોડી જઈશ.”

લગ્નની મેતેજરી માટે અને લગ્નની ક્રિયાની ગંભીરતા માટેના મીનોએહેર અને નાનંના વિચારોએ હાલમાં જરથોસ્તીઓનું ધણું ધ્યાન ખેંચવું જોઈએ, કે ન્યારે લગ્નમાંથી ગંભીરતા નીકળી ગઈ છે. ગમે તેટલી ખાનીપાણી અને રંગરાગ કરો, પણ લગ્નના આશીર્વાદની ક્રિયા પૂરતી ગંભીરાર્થથી—અને તે પાકાશની કાષ દરેમેદરમાં થોડાંક ખેચી અને મિત્રો સાથે જઈને કરો,—આ એક શુભ

શીખામણ છે. મને યાદ છે કે કેટલાક વર્ષો પર એક દસ્તુરજીને ત્યાં આલબ્લેસ ખાગમાં શાહી હતી ત્યાં તેમણે કેટલાક મહેમાનોમાં તે વખતે અત્રે આવેલા પૂર્વ બાણીના દરી-વાઈ કાફલાનાં એક એકમીરવને પણ બોલાવ્યો હતો, અને મને અરજ કીધી હતી કે મારે તેમની પાસે જોસી તેમને ધર્મક્રિયાની કાંઈક સમજ આપવી. પણ મને વર્ષો બાદ આજે પણ તે સાંજ યાદ છે કે ન્યારે મેં કાંઈક વખત તે અમલદાર સાથે મારા મનમાંની કાંઈક ચરમીદગી સાથે પસાર કર્યો. સળગ કે આશીર્વાદની ગંભીર-ક્રિયા સાથે ત્યાં જી ગડબડ અને હો હા ! તે બીચારા એકમીરવે મનમાં વિચાર કર્યો હશે કે ન્યારે પારસી-ઓના વડા દસ્તુર, કે જેઓને ત્યાં ધણી ગંભીરતાની આશા રખાય તેઓને જ ત્યાં આવી ગડબડ, તો બીજા મધ્યમ વર્ગને ત્યાં કેટલી બધી હશે !

હું ધણી જવાન વયનો હતો ત્યારે મને સાંબળેલું યાદ છે કે મરહુમ દસ્તુરજી પેશો-તનજ બેદરામજી સન્મણ્યોએ એક નવજો-તની ક્રિયામાં નુદહીનોને તેડેલાં હતાં તે સામે કંઈક વાંધો ઊઠાવ્યો હતો, તેથી તે બણેલા દસ્તુરજી કાંઈક વિરૂદ્ધ દીકાને પાપ થયા હતા...પણ આજે ન્યારે હું મામલો એવો જોઉં છું કે નવજોત લગ્ન જેવી ધર્મક્રિયાઓમાં ગંભીરતા ગુમ થઈ છે અને થાય છે, ત્યારે મને લાગે છે કે દસ્તુરજીનો વાંધો કાંઈક સમજી શકાય છે. નુદહીન મહેમાનોને ક્રિયા દેખાડવા માટે જોયા પ્લેટફોર્મ અને બેઠકો અને શણગારની ધામધુમ લગ્ન ક્રિયાની ગંભીરતા વિસરાઈ નળ્ય છે. આપણા પારસી લાઈઓ અને બાઈઓએ યાદ રાખવું જોઈએ કે એવા અવસરોએ તેઓ ત્યાં મહેમાન તરીકે નળ્ય છે તે ફક્ત આજીવીજી માટે જ નહિ પણ એક ધાર્મિક કામમાં હમશરીક થવા માટે, અને

તેઓએ, બે ધડી યાંત રહી, પોતાના બધા વિચારો ખૂદ તરફ ફેંકી અને પરણતા ત્વેડાં કાળે કરી પોતે પણ કાંઈક ધડો લેવાનો છે.

આ વાર્તામાં કરોડપતિ બાઈ પોતાનો એકચરારામ તથા પોતાનો કાંઈક ગમવિચારવા એક હોસ્પિટલમાં ગરીબ દરદીઓની સારવાર કરે છે અને કાંઈક જનસેવા બનતી છે. આવી જનસેવા આપણને કાંઈક રૂઝા માર્ગ ઉપર મેળે છે. કાંઈ નહિ તો હોસ્પિટલમાં દુઃખ દરદી પીડાતા દરદીઓ સાથેની બે ધડીની દિલામો દેનારી વાત આપણને પોતાને રૂઝા બનાવે છે...

એ બાબત રજુ કરતાં મને મારી કમીની જિંદગીના થોડાં ભાગો વાદ આવે છે કે ત્યારે મેં પોતે કે કે સુદર સાંજ મરીન લાઇન્સ પર મેદાનમાં નાખેલી લડાઈની કામચલાઉ હોસ્પિટલમાં દરદીઓ વચ્ચે પસાર કાઢી હતી...

ત્યાં મારું કામ સાફ અને સહેલું હતું, તે એ કે આજે આ થોડા તો કાલે બીજા થોડાઓ સાથે તેઓના બીજાણાં ઉપર બેસી બે ધડી સુખ દુઃખની વાત કરવી કે તેઓને દુઃખ ખમવામાં કાંઈક દિવસ આવે, કાંઈ નહીં તો આ મારી દીવસોજીથી તેઓને દીવાસો અને દિવસ મળે. ધણક દરદીઓની મુલાકાતમાં એક મને ખાસ કરી વાદ રહી

છે. હું તેના બીજાણાં ઉપર જઈ બેઠો કે તે ખસી જઈ ઘેરથી બીજો નાકે બેઠો. હું સમજ્યો નહિ તે પાઠો તે બાજુ જઈ બેઠો, ત્યારે તે બીજાણાં ઉપરથી બીજો ફેંકે ઉભો રહ્યો. હું પહેલે ગલરાયો કે તે મને કાંઈ કિતરતો અથવા અસ્પૃશ્ય પરમત ગણી મને અડકવા ના પાડતો હતો કે શું? પણ પડોશમાં એક બીજો દરદી હતો તેણે મને સમજાવ્યું કે પેલો દરદી પોતે ટેક એટલે તે અસ્પૃશ્ય હોવાથી હું તેનાથી અલગ જાઉં એવા વમાનસથી હું તેની પામે બેસવા જવાથી તે બીજો ગયો હતો. ત્યારે મેં ધીરજથી બે શબ્દો કહી તેને યાંત કહ્યો, એ હોસ્પિટલમાં પસાર કરેલી કાંઈક યાંત સાંભળે અને પોતાને ધણક વિચારો આપી યાંત કહ્યો હતો, અને કાંઈક અંશે ઊંડો બનાવ્યો હતો. આપણી વાર્તાની નાજી માયની હકીકતે મને તે યાંત સાંભળેના કાંઈક ખાસ વિચારોમાં પાછો રમતો કહ્યો છે...

આ બે બોલ તમામ કરતાં હું બાઈ પુતળીબાઈ કાજરાજને આ સુદર નીતિમય ફરજના ઉમદા ખ્યાલ આપનારી વાર્તા લખવા કાળે મુજારકબાદી આપું છું. તેમનું આ પુસ્તક હું માનું છું કે ધણા પારસી ઘરોમાં કાંઈક લખું લાન, કાંઈક ધણ, અને સુવિચાર ફેલાવશે.

ધર્મજ્ઞાન સંબંધી નાજાનો ગુંચવાડો

(“મીનાચેહેર ગીચનરી”માંથી ઉતારો (૧))

[પૃષ્ઠ ૧૫૪. મીનાચેહેરનું બાળક સાલબી નાનકે તેની સગી દોવાતું જણાવી પોતાની સાથે જમવા આવવા ઉઠાવે કીધું હતું તેમ મીનાચેહેર આવ્યો છે. ખાણું થઈ રહ્યા પછી બંને વાતે બેઠા છે ત્યાં સંગીતની વાત નિકળે છે તે ઉપરથી નાનકે પોતાના મનમાનો ગુંચવાડો બતાવે છે.]

મીનાચેહેર જોઈ જોઈ કુશળતાથી પિયાનો વગાડી શકતો તેટલો જ તે ઈંગ્લીશ ગીતો ગાવામાં કુશળ હતો અને તે ઉપરાંત દેશી રાગ રાગણીઓ સારી રીતે સમજીને ગાઈ શકતો. મીનાચેહેર અને નાનકે બંનેએ મ્યુઝીકની ધણીક મોપડીઓ જોઈ જોઈ આખર એક પસંદ કીધી. એ મહાન ઇંગ્લીશ ઉસ્તાદ હેન્ડલ (Handel) ની બનાવેલી “મેસાયા” નામની મોપડી હતી જેમાં ક્રિસ્ચર લક્ષ્મીનાં ઉત્તમ ગાયનોની દારમાળા છે. મીનાચેહેર ત્યારે એ કીર્તનોની મોપડી પસંદ કીધી ત્યારે નાનકે તેના સંગીતના જ્ઞાનને મારે બહુ ઊંચો ખ્યાલ આવ્યો અને તેના ગાવાથી તે ખ્યાલ ખરો પડ્યો. નાનકે એક પછી એક હરીગીત સાંભળતી બેઠી અને મીનાચેહેર પોતે ગાવામાં એટલો લીન થઈ ગયો કે તેને વખતનું બાન ગઈ નહિ. પણ આખરે “સાડા અગિયારની છેલ્લી ટ્રેન જતી રહેશે તો બીજી ક્યાંથી મળશે?” એમ બોલી મીનાચેહેર બોલો યથો, અને તેને વળાવતાં નાનકે બોલી, “પિત્રાર્થ મીનાચેહેર! આજે સયેલી ઝોળખાણ બૂલાર્થ જવા દેશે માં. મે હજી તમારી સાથે કામની વાત તો કંઈ કીધી નથી અને મે તો તમારી ઉપર કેટલી આશા બાંધેલી! મારે માતપિતા નથી, કાઈ રાહબર બોમિથો નથી, કાઈ ધર્મ-ગુરૂ નથી કે કાઈ રસ્તો દેખાડનાર નથી, મારે મેં તો તમારી સાથે ઝોળખાણ કરી, તમારાં શુભ વચનો સાંભળી, મોટા કપડાં મેળવવાની આશા રાખેલી છે. તમે તો ધણું શોખેલા છો, વળી અવસ્થાના પણ અભ્યાસ તમે કીધેલો છે. મારે હું આજી રાખું છું કે તમે કાઈ

કાઈ વાર આવીને મને કંઈ ધર્મજ્ઞાન આપો અને મારું મન સુધારો. હું ખિન્તી ધર્મનાં ગીતો સાંભળું છું ત્યારે ક્રીસ્ચીઆનીટી ઉપર ઢગું છું, આપણા લોકની મરણ ક્રિયા વગેરે જોઈ હું ત્યારે વળી મને લાગે છે કે આપણામાં જોઈ એ ગંભીર પ્રસંગને અનુસરતી શીલસુશી છે તેટલી કાઈ બીજા ધર્મમાં હશે નહિ, અને તેનું કાઈવાર જેવામાં આવે છે ત્યારે મને આપણાં અસલી પુસ્તકો વાંચવાની ધણી હોશ ચાય છે, અને કાઈ કાઈવાર હું કુરસે એ પુસ્તકો વાંચું છું.”

“તમને અવસ્થા બાધા આવડે છે?” મીનાચેહેરે નિર્દોષપણે પૂછ્યું.

“આવડતી હોત તો હું આજ મગરૂરીથી ફાટી જાત, મારા પિત્રાર્થ! પણ તેમ નથી તો! હું તો તેના ઈંગ્લીશ તરજુમા ફક્ત વાંચું છું કે જેમ હું મહાભારત, વેદ વગેરે ધણીક અસલી ધર્મોને લખતાં લખાણો બી વાંચું છું-મને હોંશ છે એવાં લખાણોની.”

“પણ ત્યારે તમે માનો છો કયો ધર્મ?” મીનાચેહેરે પાંધરા જ સવાલ કોધો.

“પિત્રાર્થ મીનાચેહેર, તમે તો એક યર-હેજગાર પીર મરદ જેવા છો, તમારી આગળ કંઈ પણ ટોંગ ચાલે નહિ, લ્યોને, કહી દઈ છું કે કયો ધર્મ પાળું છું તેહું જાણતી નથી-હું તો ફક્ત મારા અંતઃકરણના દેખાડવા પ્રમાણે ચાલું છું અને મનસ્વી ગવરની અને કુનશની એ મારો ધર્મ છે-એ મારો મુદાલેખ રાખું છું.”

“એ તો આપણા ધર્મનું ખાસ ફરમાન પાળેલું કહેવાય, મીસ મીનાચેહેર, પણ તમે તમારા ધર્મના ફરમાવેલા રોવાનો રીતિઓ પસંદ કરી તે પ્રમાણે ચાલના પોતાને બધા-યલાં સમજે છે કે નહિ?”

“નહિ, બધા જ રીવાજો હું પાળી શકતી નથી, કેમ જે હું ગાણું છું કે બધા જ કાંઈ ધર્મના ફરમાનો નથી. દેશ કાળ અને રિયતિ પ્રમાણે રીવાજો તો બદલાય અને બદલાયા જ નોંધીએ, તેમને ધર્મનું રૂપ આપી શીવટાર્કથી વળગી રહી તેમને માટે ઝનુનથી લડવું એ શું તમે વાગ્યાની કહો છો ?”

“ના, હું તેમ કહેતો નથી, મેં તો ફક્ત તમને સલાહ પૂછ્યો.”

નાનાં બોલી, “ત્યારે તમે ફરી આવશો ને ? હવે તમે તો ઈશાન જવાના જ છો, ત્યારે અત્રે છો તેટલાં મને બીજાં ત્રીજાં મળો તો હું કેવી ઉપકારી થાઉં ! કે જરા મારા મનના સદેહ ટળે, મને તમારી શીખામણનો લાભ મળે, અને હું જે મોટી દોલત ધરાઉં છું તે ક્યે માર્ગે વાપરવી તે પણ તમે મને શીખવી બહાં કામોમાં મદદ કરી શકો. હાલ આપણા લોકમાં એટલો મતદેર ચાલે છે-ધર્મ સંબંધી બાંબતોમાં-કે શું માનવું ને શું પકડવું મક્કવું તે હું સમજી શકતી નથી.”

“વારુ ત્યારે ફરી ક્યારે આઉં-કહો ?” મીનાચેહેરને આ જવાબ બાનુની સંગત હોવા ગમતી ન હતી. અને ફરી મળવાનો તેનો હિત્સાહ કંઈ જોઈએ નહિ હતો.

“કાલે બપોરે જે વાગતે અહિં મારી સાથે જમશો ?” મીનાચેહેરે હા કહી.

(૨)

છાકરાં પરણાવવાની “લલાઈ”

[બીજા દિવસે મીનાચેહેર ફરીથી આવ્યો ત્યારે નાનાના “કર્યેનીયન” દીનમાય પણ હાજર હતા.]

આણું ખલાસ થતાં દીવાનખાનામાં પાછાં ગયાં કે નાનાને મીનાચેહેર પિઆનો પાસે જ ગયાં, અને વળી પાછાં “આ ગીત” અને “પેહુ ગીત” કરી પસંદ કરવા લાગ્યાં, અને દીનમાય એક ખુલામાં એક ચોપાનિયું લઈને એકાં તે જલદી જ ઉઠી ગયાં.

પણ ત્યારે મીનાચેહેરે એક મીનાઈ ગીત ગાયું ત્યારે દીનમાય જમી બેઠાં. જેમ જેમ તેનો ચર ચડ્યો તેમ તેમ તેઓ બાંધાં ધયાં,

તેની આગળ ગયાં અને તેણે પૂરું કોધું કે તરત તેના ખભાંપર હાથ મૂકી તેને શાખાશી આપી બોલ્યાં, “વાહરે ! કેવો સરસ તમારો હલક છે, લાઈ ! તમારા ઈરાનમાં આવું સારું ગાયન ગાવા શીખાય છે એમ મને ખબર નહિ !”

અને આ ટીકાથી હસી પડ્યાં, અને નાનાં બોલી, “હા રે હા, દીનમાય ! ઈરાનમાં તો એવા શીખવનારા, ને એવા પિઆનો બનાવનાર કે જર્મનીના પણ તેમનાથી શરમાઈ જાય ! તમે ચાલો, આપણે બી જઈએ ! મને તો હવે મારા ગાયનથી શરમ લાગે છે, અને હું ઈચ્છું છું કે ત્યાં જઈને શીખું, પણ તમે સાથે આવો ત્યારે ને ?”

દીનમાય કંઈ સમજ્યાં નહિ કે આ બધી મશ્કરી છે, માટે બોલ્યાં, “કાં નહિ આઉં ? મારી તો કપૂલાત જ છેને તારી સાથે કે તું પરણીને વિલાયત જશે તો ત્યાં બી તારી સાથે આપીશ, પણ તું પરણે ત્યારે કે ?”

એ ઉપરથી પરણવાની વાતો પર ત્રણે આગ્યાં, અને દીનમાયે મીનાચેહેરને ખબર આપી, “જુઓની આ જમાનાની છોકરીઓ ! હવે આ મારી શીખેલી કેળવણેથી બાઈ-બસ પરણવા જ ના કહે છે, મને સમજ નહિ પડતી કે બર્ધરં જનમ્યાં તે પરણવા જ વાસ્તે નહીં તો શા વાસ્તે ? પરણે તો સુખ પામે કે ની ? સારો વર મેળવે, છોકરાં પામે ને છોકરાંની નવન્નેત કરે ને લગન કરે તો દુનિયામાં બહાઈ કોંધી કહેવાય કેની, બાવા ! આ તો બેસી જ રહે ત્યારે બહાઈમાં તે ક્યારે લેળાય ?”

મીનાચેહેરને હસવું આવ્યું “દીનમાય, માફ કરજો-હું તો તમારા મતને મળતો થ શકતો નથી. છાકરાંની નવન્નેત અને લગન કરવાં એ મારે મનથી લલાઈનાં કામો તો નથી, તે તો આપ-મતલબના, પોતાનું સુખ વધારવાનાં, કે સાધારણ ફરજ બિતારવાનાં કામ છે. ખરાં લલાઈનાં કામો તો જુદાં જ છે, કે જેમાં પરણ્યાં, તેમજ વગર પરણેલાં બાગ લઈ શકે, અને ખુદાના આશીર્વાદ મેળવી શકે.”

“તે હશે કંઈ ! પણ બા અમે અસલી

માણસ તો લગ્નને લક્ષ્યાર્થનું કામ કહીએ-
આગલા વખતનાં લોક તો જે બાપ લગન કરે
તેનાં નામ ગીતોમાં લીએ, તેને શાલ્ય ઓઢાડે,
તીલો કરે, અને જે મા દીકરાને પરણાવે તેને
નવી સાડી વગેરે પહેરાવી પોતાની મુઆરક-
બાહી જણાવે. પણ આજે તો કંઈ અજબ જ
વિચારો ચાલે છે! આ પોરી ધડીકમાં કહે છે
કે “હું નો મારી દોલત સંભાવનાનાં કામોમાં
આપી દઈ, નર્સ બની જઈ, લોકની મેવા કરું તો
સેવા કરવા ચાકરો મલતા નહિ હોયે ? કે એની
સેવા વગર જાણે લોક બેસી રહ્યાં ! એવી તો
આજે ધણી બી પડી છે કે જેઓ પાંચ રૂપિ-
યાને વારતે આખા દલાડા વધીયું કરે ને કેટલીક
તો ગરે બો જાયે ! બા મને તો સો રૂપિયા આપે
તો એક વખત મારાથી ગરે જીકાય નહિ !”

[નાનંએ દીનમાએને કાઈ કામ સોંપી
મોડમાં બહાર મોકલી દીધા અને હવે મીનોએદેર
આથે પોતાની વાત પર આવી.]

“...મને તો લગ્ન જરાએ પગંદ નથી !”
નાનંએ શીમસુદી ચલાવી, અને મીનોએદેર
ચુંગો જ રહ્યો. તેનો વિચાર એથો ઉલટો જ
હતો, -લગ્નને તે પરમ મુખનું સાધન માનતો
હતો, પણ તે વિચાર દર્શાવતાં અચકાશે.
થોડો વખત બન્ને સુપ બેસી રહ્યાં, કેમ કે
બન્નેનાં મનમાં વિચારોના રેળા ચાલતા હતા.

આખર નાનંએ છાંઉ ઉપાડી “હું તમારાં
પહેલાં બાપણમાં આવી તે તમેને યાદ છે કે ?”

“હા જ તો.”

“પણ હું કાં આવી ? તમે શું ધારો છો ?”
કંઈ વાત કહેવા માંગતી હતી તેની શરુઆત
તરીકે નાનંએ સવાલ મૂક્યો.

“એ તો એમ થયું” તે બોલતી રહી
“કે મારા મરહુમ કાકાશ્રીના ઇશ્મિન મી.
બ. ર. કામાજીએ મને તમારે વારતે બધું
કહ્યું—તમે કેમ ધરાની જરથોસ્તીઓની દાઝ
હોડે ધારી તેમના વચે ‘મીશનરી’ જેવું કામ
કરતા હતા અને ધરાનમાં કેવા કેવા દાદેશા
ખમી તમે જે દમદીનેનું બહુ કરતા હતા, અને
કટરોની સલાહ ઉપરાંત તમે તે દેશમાં જઈ
કરવા કેવા તત્પર હતા તે—અને તેઓએ

મને કહ્યું કે “જુઓ એ ખરું જરથોસ્તીપણ !
પોતાના દમદીનો જ પોતાનો ધર્મ બૂલી જઈ
એટલે રસ્તે ચાલતા હોય તેમને ગાદ દેખાડનાર
એ ખરો રાહચર અને બોમીયો. એજ ખરો
‘મીશનરી’—એમ કહી તેઓએ મારા મનમાં
તમને સાંભળવાની એવી તો હોંશ પેદા કરી
કે હું ઉલટસર તે દલાડે કે. કા. ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં
આવી, અને આગળ કદી ન આવેલી એટલે
જરા હું ચુંચવાઈ, અને હું તમારા વાક્યા-
તુર્થથી એટલો ખુશી થઈ—”

“અરે એ શું બોલો છો ! વાક્યાતુર્થ શેનું ?

હું તો તદ્દન થોઓ છું બોલવામાં ! મારા મનમાં
જે જે આવે છે તે બે મારાથી બોલાવું
હોય તો મારાં બાપણોની કેવી અસર ચાય !”

“આ, મારા પર તો ધણી થઈ ધરાની
લોકની દાસતથો જ હું વાકેફ થઈ નહિ, પણ
હું જે ધર્મમાં ઉધરેલો તે ધર્મ પ્રત્યે મને
જે આરથા હતી નહિ તે આવી, મને મારો
ખરો ધર્મ, ખરું કર્તવ્ય શું તે માલમ
પડ્યું. હુંકમાં, પિત્રાર્થ મીનોએદેર, એટલાં
તમારાં બાપણોથી એક ડગમગતાં મનને તમે
શાંતિ આપી, એક સારો રસ્તો દેખાડી આપ્યો.

હવે ન્યારેબી વહેમ પડશે ત્યારે હું અવસ્તા કે
ગાથા વાંચીશ, કેમકે હવે મને ખબર પડી કે એ
અસલી લખાણોમાં શો ખૂબી છે, બાકો ન્યારે
માર્ગ જપાર્જી બાજ અકુરમાન કરાવતાં ત્યારે
હું ફક્ત એટલું જ જાણતી હતી કે એ લખાત-
રામાં કંઈ ગેમીશકિત છે કે જે આપણા

ઉપર અસર કરે છે, અને સુંદર બળતાં આન-
રાના ધુપધન તરફ અને આસપાસ ગોઠવેલાં
સુંદર વ્યવસ્થા પામ્યાં અને કુદરતી તરફ હું
ગંભીર ચહેરે બેસી નેધા કરતો, પણ ન્યારે
દુનિયાનાં દુઃખો સંકટો ચુંચવાડાઓ ભેંધ
દીલગીર થતી ત્યારે કાઈ વાર આઈમલ તો
કાંઈસાર ભગવદગીતા તો કે.ઈસાર ભુદનાં
ધર્મપુસ્તકો વાંચી ખુવાસો અને દીલાસો
શોધતો, અને કાંઈ પ્રુફ કે તારો ધર્મ કયો ?
તો શો જવાબ દેવો તે જાણતી નહિ—”

“હું ખુદનો આભાર માનું છું કે મારે
હાથે એક સારું કામ તે ચાહેવે કરાવ્યું,”
મીનોએદેર વચ્ચે બોલ્યો.

સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચેનો સંબંધ

(શ્રીમોક્ષ, જુન સને ૧૮૮૪માંથી ઉતારા)

સ્ત્રી ઝોનાં તેમજ પુરુષોનાં આચરણ ઉપર તેઓ જેવાંની સંગતમાં જિંદગી મુજબ છે તેથી જ અસર થાય છે, તેમજ બાળકો કેવાં નિવડે તેનો આધાર તેઓની માતા ઉપર રહે છે. કુદરતી દવાથી બાળકના તનને જેમ પુષ્ટિ મળે છે, તેમ તેના મનને પુષ્ટિ આપના જે તત્વની જરૂર છે તે તેને તેની માતા તરફથી મળે છે, અને જેમ સ્ત્રી માણસ જન્મને બાલ્યાવસ્થામાં ઉઠેરનાર અને કેળવનાર છે, તેમજ તેની તરૂણાવસ્થામાં તે તેને સારો અથવા શુરો માર્ગ દેખાડનાર અને તેની સલાહકાર છે, અને મોટપણમાં તેની માતા દાખલ થા પત્ની દાખલ તેની ખાસ મિત્ર અને સાથી પણ તે જ છે.

હુંકમાં પુરુષની આખી જિંદગીપર સ્ત્રીનું થોડું બા ધણું ચલણ જરૂરી હોય છે, અને તેના ઉપર તે ચલણની સારી કે મારી અસર થાય છે. કુદરતે સ્ત્રી પુરુષની સંસારી ફરજો છુટી પાડી આપી છે. સ્ત્રી પુરુષને તેણે પેદા કીધાં તે પોતપોતાને સારુ નિમેષી છુટી છુટી ફરજો બગવવા સારુ જ પેદા કીધા છે, અને તેથી પુરુષનું કામ પુરુષ જ બગવે છે, અને સ્ત્રીનું કામ સ્ત્રી જ બગવતી શકે છે. તેઓને સોપેલાં કામ એકમેકથી તદ્દન વેગળાં છે. જો કે સ્ત્રી પુરુષો એકમેકથી છુટી છુટી ફરજો બગવે છે, તો પણ તેમને એકમેક સાથે અત્યંતનો સંબંધ ધમ્બરે રાખેલો છે. સંસારના વધારા અને સુધારામાં તેઓ બન્ને બાગ લીએ એ અવરખનું છે.

જો કે પુરુષનાં ઘણાં કામો તેના ભેળ સાથે તથા સ્ત્રીના તેના દીકરા સાથે તાલુકા ધરાવે છે, તો પણ પુરુષનાં ભેળને કેળવણી આપનાં તેના મનને કેળવણી છુટી જતું જોઈતું નથી. તેમજ સ્ત્રીના મનને કેળવનાં તેનાં

ભેળને સુધારવાની મફત કરવી નહિ જોઈએ. સુધરેલા સંસારમાં જેમ એક સખત દીકરો પુરુષ અયોગ્ય છે તેમજ એક અબણ અને મુઠ સ્ત્રી પણ અયોગ્ય છે, કેમકે બન્નેનાં મન તથા ભેળ કેળવણીજ તેમની વર્તણુકમાં કંઈ પણ નિયમ અથવા ધડો રહે છે. પોતાની આસપાસનાંઓનો વિચાર ન રાખનાર અને દુષ્ખોની કંઠે ન જાણનાર પુરુષ એક નાસ્તીજ, દુષ્ખ અને આપતત્ત્વથી આ પ્રાણી જેવો લાગે છે. તેમજ ગમે તેવા સુંદર દેખાવની સ્ત્રીને જો કેળવણી ન આપી હોય તો તે માત્ર એક સુંદર પોષાકવાળો દીંગતી કરતાં સહેજ ચંદની જણાય છે.....

ધર સંસારના પ્યારથી માણસનું મન અને તેની વર્તણુક રચાય છે. ધર છે તે સ્ત્રીનું રાજ્ય છે. તેની કુનિયા છે, અને તે ઉપર તે પ્યારથી, માયાથી અને નરમાશથી રાજ્ય ચલાવે છે. માણસના મનની ખેંકારી એક ઉચી કેળવણીવાળી સ્ત્રી સાથે આખી જિંદગી જોડાવાથી દૂર ધૂઈ થકે છે. તેની સંગતમાં તેને આરામ, સતોષ અને સુખ મળે છે. તેમજ તેના ભેળને આસાએશ અને મનને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે. એવી સ્ત્રી તેની સરસમાં સરસ સલાહકાર થઈ પડે છે, કારણ કે તેની ચાલાક છાદ્યથી તે તેને આડો જતો અટકાવી સોધે રરતે લઈ જાય છે. એક ખરી વફાદાર પત્ની દુષ્ખ અને સંકટની વેળાએ તેના પતિને ટેકવાની લાકડો થઈ પડે છે. અને જ્યારે તેના પર કંઈ આવી પડે છે અથવા તેનું દ્રવ્ય જતું ગ્હે છે ત્યારે તે તેને દિઝામો દેવામાં અને તેનાં દુષ્ખમાં લાગ લેવાને પાછી પડતી નથી જવાનીમાં તે પુરુષની શોષા અને છુટાડી છે, મોટપણમાં તે તેની વફાદાર મદદગાર થઈ પડે છે, અને જ્યારે નવી નવી આસાઓ બાંધવાનો વખત

વહો જાય છે અને છુદ્ગપો આવે છે ત્યારે તેઓ સાથે મળી જીંદગીનું ખરું મુખ બોગવે છે.

પ્રખ્યાત એકમંડ બક કહેતો હતો કે “જેવો હું મારા ઘરની અંદર દાખલ થાઉં છું તેવો જ મારી સમજી ફિક્કર ચિંતાથી હું મોકળો થઈ જાઉં છું” આદા! તેનું ઘર કેવું મુખી હોતું નોંઈએ! છુદ્ગર કહેતો હતો કે “મને અખૂટ ખજાનો મળે તેનો બોગ એકલો કરવા કરતાં હું મારી આ ગરીબ સ્થિતિમાં મારી ઓની સાથે રહેવું વધારે પસંદ કરું છું.” લગ્ન વિશે તે આ પ્રમાણે કહેતો, “માણસ જાતને ઈશ્વરે જે બક્ષીએ આપી છે તેમાં એક ભયો અને પોતાની સર્ કરજો સમજનારી પત્ની તેની મોટી બક્ષીસ છે. પુરુષ તેના સ્વાધીનમાં પોતાની જિંદગી, પોતાનું સર્વસ્વ અને પોતાનું બધું કરવાનું સોંપી શકે છે.....”

પરણેલી જિંદગીમાં સ્ત્રી તથા પુરુષે એક મુલ્યવાન કાયદો છે તે વાદ રાખવો નોંઈએ: અને તે એ કે “સાહુકાર કરવું તેમજ માફ કરવું.” રાજ્યકારભાર ચલાવવામાં જેમ ઘણી વાતોની નાખતી કરવાની ફરજ પડે છે તેમજ

પરણેલી જીંદગીમાં પણ હોય છે. આપણે કેટલુંક લેવું તેમ આપવું પણ નોંઈએ, કેટલુંક કરતાં બીજાને અટકાવવું નોંઈએ તેમજ પોતે પણ અટકવું નોંઈએ, તેમજ વળી સમુદી-વોળાં થઈ બધું સહન કરવું નોંઈએ. સામા ધણીના વાકા આપણને જણાયા વિના તો રહેતા નથી, પણ તેની આપણને બનતાં સુધી ઉઠાર દીધે નાખતી કરવી નોંઈએ, અને તે ચલાવી લેવા નોંઈએ. પરણેલી અવસ્થામાં જે સદગુણો અવશ્યના છે, તેમાં સૌથી જરૂરનો સદગુણ તે સાગે અભાવ છે. તે વહેલો ખપો જતો નથી પણ હમેશાં કામ લાગે છે. પોતાના મન ઉપર કાણુ રાખવાની ટેવ સાથે જો સ્વભાવ સાથે હોય છે, તો તે સ્ત્રી કે પુરુષ ખમી શકે છે તેમજ માફ કરી શકે છે, સામે જવાબ આપવા વિના સારી શીખામણ કે કપકો સાંભળી શકે છે, અને ગુસ્સાનું વાદ્ય પસાર થઈ જાય ત્યાં સુધી પોતાના જુસ્સા બહાર નિકળતા અટકાવી શકે છે. પરણેલી જીંદગીમાં આ એક કહેવત ખરી પડે છે કે “એક નમ્રતાભર્યા જવાબથી ગમે એવો ગુસ્સો ઉતરી જાય છે.” પુતળીબાઈ.

[નોંધ:—આ વિષય લખ્યો ત્યારે ડુભારી પુતળીબાઈની ઉંમર ૧૯ વર્ષની હતી. —તંત્રી.]

સ્વ૦ પુતળીબાઈના આદર્શ અને ગૃહજીવનનો

મારો અનુભવ

પુતળીબાઈ કાબરાજીનું નામ આપણી કામોમાં એક પતોતા અને ખારા નામ તરીકે જળવાઈ રહેશે એક ચંચળ લેખક, એક જાહેર દિગ્ભિતવાળા સંસાર-સુધારક, એક નમુને-દાર માતા, એક શાણી બેટી, એક માયાળુ બહેન, એક લક્ષી હેતવંતી આદર્શરૂપ પત્ની, અને કામ અને સમાજને શોભાવનારી એક સદ્યુક્તી સ્ત્રી તરીકે પુતળીબાઈનું નામ યાદગાર ગદી જશે “સાદી જીંદગી અને ઊંચા આદર્શ” એ એમનો મુદ્દાલેખ હતો. એમની આખી જિંદગી એક દ્રુષ્ટ (frustrate) મિસાલ હતી. એક “દ્રુષ્ટ” તરીકે પોતાનું સમગ્ર જ્ઞાન, કલાપણ, શક્તિ, વગેરે પોતાની બહેનપણીઓને આગળ પાડવામાં, તેઓ જે હાલતમાં હતાં ત્યાંથી એક પગલું આગળ લઈ જવામાં, અને જે બધા વહેમો અને શુરી આદતો અને અચાનતા તેઓને આગળ લઈ જવામાં હરકત કરતાં હતાં તે દૂર કરવામાં એમણે વાપર્સાં હતાં. પુતળીબાઈ એક ધણાં વહેવાર બાનુ હતાં. સંસાર અને સમાજમાં યુ યુ ચીજો હરકતકારક છે તેનું તેઓ ખરાખર અવલોકન કરતાં, તે પછી તેની ઉપર પુરતો અભ્યાસ કરતાં અને પોતાના શુદ્ધિબળથી તપાસના અને તે કેવી રીતે એક પછી એક દૂર કરવાં તેની ઉપર એમણે “સ્ત્રીમોક્ષ”માં કોસમ કીસમના લખાણો કરી પારસી અને ગુજરાતી સ્ત્રીઓને પોતાની ખરી ફરજો યું યું છે તે સમજાવવામાં અને તે પ્રમાણે ચાલવામાં ધણા મહદરૂપ ધર્મ પડ્યાં હતા. વાર્તારૂપે, સંસાર અને વિદ્વાને લગતા વિષયો માનક્રુતે, નીતિ કેળવણી અને શીલસુધી વિષે લખાણો કરીને, મહાન સ્ત્રીઓ અને પુરુષોના જીવનચરિત્રો લખીને, બધી સ્ત્રીઓને લગતી ઉપયોગી બાબતો પર લખાણો કરીને અને ખીજી જાણવાભોગ બાબતોના હેવાલો લખીને એમણે આખી જીંદગી સેવારૂપ પોતાની બહેનપણીઓને અર્પણ કરી હતી. ૧૮૮૧માં ફક્ત ૧૭ ધર્મની નાની ઉંમરે “સ્ત્રીમોક્ષ”માં

પહેલુ લખાણ કીધું હતું અને ત્યારથી જન સેવાનો પાયો નાખ્યો હતો, તે તેઓ ૭૭ વરસની વયે ગુજર્થાં ત્યાં સુધી ચાલુ ગખી હતી. એ સાક વરસનાં સેંકડો લખાણો તપાસવાની અણુધારી તક મને હાલ પંચગણીમાં મળી છે ત્યારેજ હું બહેન પુતળીબાઈના ઉદ્ધોગ ઉત્સાહ અને અધ્યાગ સેવાબાવનો કાંઈક ખ્યાલ મેળવી શકી છું. પુતળીબાઈ તરફતરેલની રચનાથી લેખો લખતાં તેનો એકજ દાખલો આપું છું.

શૈહરનવાઝના તખલ્લુસ (ઉપનામ) હેકળ એક કલ્પિત બહેન અરનવાઝ પર પત્નદારા અસખ્મ જુદી જુદી બાબતો પર મહીનાઓ સુધી એમણે લખાણો કીધાં હતાં તો ખીજ વેળા “રતનબાઈ” અને “કુંવરબાઈ”નો પત્ર વહેવાર આપણે જોઈએ છીએ તેનો એક દાખલો પાછળ આપ્યો છે. સમજી બાબતોને એઓ પોતાની ઝમકકાર કલમથી ધણે સારો ઇન-સાફ આપ્યો હતો, અને પુતલીનાઈનાં લખાણોની અસરથી પારસી કામની સ્ત્રીઓ કામ સેવા અને સમાજ સેવાનાં કામમાં ધણે રસ લેતાં થયાં અને તેમાં ધણે સુદર ફાળો આપ્યા મઝ્યા. બહેન પુતળીબાઈએ એમના સમરાજ શેક કેમુશરો કાબરાજીની માલેકોના “સ્ત્રીમોક્ષ” ચોપાનિયામાં લેખક તરીકે ૬૦ વર્ષ સેવા બખતી હતી જે દરમિયાન પહેલાં તેના તત્ત્રી તરીકે તથા પાછળથી જોડીયા-તત્ત્રી તરીકે, ૧૯૧૨ થી ૧૯૪૨માં એમનાં મરણ સુધી તે કાપ પૂર્વે કાબેલિયતથી બખત્યું હતું. અ ઉપરાંત એમણે જુદી જુદી બાબતો પર કેટલાંક પુસ્તકો પણ લખ્યાં હતાં.

પુતળીબાઈ ખરેખર એક મીશનરીના રીપીરીટથી જ પોતાનું સમગ્ર કામ કરતાં હતાં. એક પળ પણ એઓ નકામી ચુમાવતાં ન હતાં. બાળસાઈના મોટાં શત્રુ હતાં. એ પોતાના મોકરો તરફ તેમજ સધળાં ગરીબ માણસો તરફ ધણા માયાળુ હતા.

એક આદમીની પરીક્ષા ધણીવાર પોતાના પ્રાપ્તો તેમજ પોતાનાથી ઉતરતાં લોકો તરફ

તે કેવી રીતે વતે છે તે ઉપરથી યાચ છે. આવી રીતે વર્તીને એઓ પોતાનો અમીરી ખબાસ હર પ્રસંગે બતાવી આપનાં હતાં. મોટે સાદે બોલી ધણા માણસો પોતાના નોકરો પાસેથી કામ લે છે અને તેઓ શુલામ હોય તેવી રીતે તેઓ સાથે વતે છે.

આ મારા લખાણનાં “દીરાઇન” (નાયિકા) જેવો પ્રેમ અને સમજદારીથી પોતાના નોકરો સાથે વર્તતાં હતાં અને ધીમે સાદે કોમન્ટી સુચનાઓ આપતાં હતાં તેમાં બીજાને ધણું શીખવાનું મળતું હતું. આ બધું એ બહેન સાથેના મારા છેલ્લા મનોનાઓના વસવાટમાં મને જોવાને મળ્યું હતું.

તેવીજ રીતે પોતાની દીકરીના નાના સાત વર્ષના બાળકની સાથે જુદી જુદી વાતો કરી ઉંચ આદર્શની છાપ પહેલેથીજ તે કુમળા મગજ પર કુલની માફક નાખતાં હતાં. તે સાંભળવાની એક ગોજ હતી, જે જોતાં મારા દિલમાં ખુશાલી તેમજ તેમને માટે આકરીન પેદા થતાં હતાં. એમની ઉત્તમ તાલીમના પ્રતાપે એમની બે શાણી નમુનેદાર બેટીઓએ પણ એમના જેવા ઉંચા આદર્શો પ્રદણ કર્યા છે. એમના જેવી ધણી માતાઓ અને નમુનેદાર પત્નીઓ આપણા દિલ દેશમાં વધુ અને વધુ થાય એવું આપણે ચલાવું જોઈએ.

પુતળીબાઈ બોગકની બાળતરમાં પણ રસ લેતાં અને સમજ ધરાવતાં હતાં, અને સાપ્તમ્સની દેશમાં છેલ્લાં શોધો શુ થઈ છે તે જાણવા હંમેશ ઇતેમ્ન રહેતાં, અને તે શોધો પ્રમાણે ચાલી ધરના બોરાકમાં સુધારા વધારા કરતાં હતાં, અને થોડા પૈસામા પુષ્ટિકારક બોરાક કેવી રીતે બનાવી શકાય તેને માટે ચાલુ પોતાના ઘરમાં અખતરા કરતા હતાં.

દુનિયામાં જે ભી પુરુષો છે તેઓ બે વર્ગમાં વહેંચી શકાય. એક વર્ગવાળા એમ કહે છે કે આ ધણી સારી ચીજ છે પણ તે અમે કાં કરીએ? બીજાઓ કહેશે. બીજો વર્ગ જે હંમેશ નાનો સંખ્યામાં હોય છે,

તેઓની જાણમાં કાંઈપણ સારી ચીજ આવતાં તેઓ સૌથી પહેલે તે પ્રમાણે ચાંલવાની ઉઘટ બનાવશે અને કહેશે કે તે અમે કાં નહિં કરીએ?

પુતળીબાઈ આ બીજા વર્ગવાળાં હતાં એ પહેલા અને બીજા વર્ગોના પ્રતીકરણમાં બહુ મોટો તફાવત હોય છે. જે આત્માઓ નાની ઉંમરના હોય છે તેઓ પહેલા વર્ગમાં આવે છે, અને જેઓ આગળ વધેલા આત્માઓ હોય છે તેઓ બીજા વર્ગમાં આવે છે.

પુતળીબાઈએ પોતાની આખી જીંદગી કામ અને જનસેવામાં ગુજારી છે, અને એક મીસનરીને બાબુએ બેસાડે એવા ઉઘટ અને ઉમંગ સાથે બધાં કામો માથે લઈ ફતેહ મંદીથી પાર પાડ્યાં છે. અને જે જીંવ દાખલો પોતાના જીવનમાં દુનિયામાં મૂકી ગયાં છે તે ઉપરથી એઓ એક આગળ વધેલા આત્મા હતાં એમ પુરવાર કરી ગયાં છે.

આપણી કામ અને આપણી દેશ જે રિથિનિમાયો હાલ પસાર થાય છે તે વખતે પુતળીબાઈ જેવા આત્માઓની વધારે અને વધારે જરૂર માલમ પડે છે. હજારો આત્માઓમાં પુતળીબાઈ જેવા પુખ્ત આત્માઓ પોતાના જગતકારથી સહેજમાં જણાઈ આવે છે.

થોડા દિવસની વાત ઉપર જ બધી કામોએ સાથે મળી શેક કેપુસરો કાગરાજની વરસગાંઠની ચતાબદી ઉગવી હતી. એઓનું નામ એક પ્રખર લેખક અને મોટા નસંસાર ‘સુધારક તરફિં હંમેશાં વહાલયાં વાદ દગ’ રહેશે. એ સુરખ્ખો સસગજીને પગલે ચાલી બહેન પુતળીબાઈ એમનો મહાન દાખલો કુડેજ તથા કામ સન્મુખ ધરીને તાબે રાખ્યો હતો. એ બનેને આભાર અને ખુશાલીની લાગણી સાથે હંમેશ વાદ કરીશું. તેઓ બને આ દુનિયાનો ફેરા સફળ કરી ગયાં છે. એવા કલા આત્માઓ હંમેશને માટે જીવતા છે ને જીવે છે, આપણ સખજાને સારે માર્ગે દોરવામાં સદા મદદ કરે છે. એ બને આત્માને હજારો ચાતિ!!

પંચમની. આવાંબાઈ દારાબ કાંગા.

પુતળીબાઈની વાર્તા: “પૈસા કે પ્યાર”

લેખક : દિગ્ગજશાહ રસ્તમજી મહેતા (કરાંચી)

૧૮

એક સુધારક સસરાની સુધારક પુત્રવધુની આ એક સુધારક વાર્તા છે. એ સુધારા અર્થે લખાઈ છે અને એમાંથી સુખધારા વહી રહી છે. એ બોધક છે: સાથે મનોરંજક છે.

પાને પાને એમાં ઉપદેશ છે—કહો કે ઉપદેશ—કંથા જ છે; છતાં બ્યાખ્યાન ન બનતાં એ વાર્તા જ બની છે. એ ઝોની ખાસ ખૂબી છે.

કેવળ ઉપદેશાત્મક છતાં રંજનાત્મક રહેવા પામી એણે પોતાનું વાર્તા સ્વરૂપ સાચર્યું છે તેના ત્રણ સળંગ આ:—

૧-પસ્ટ (Plot) નો પ્રવાહ આઠે પાતળો પણ સતત વહુનકારી છે.

૨-જગે જગે એ વરનને વિવેચનો વટાવવા પડે છે; પરંતુ એ વિવેચનો બહુધા સંવાદ રૂપે અને સંવાદાનુકૂળ શૈલીમાં રજૂ થયેલ હોઈ એ સ્વાભાવિક જ વાર્તારસ આપી રહ્યાં છે.

૩-વિવેચનના વિષયપ્રકારો બંને જ રસિક છે.

વાર્તા કેવળ સમાજ સુધારાને લગતી હોઈ એમાં વિચારો, ટીકાઓ, વિવેચનો અને ઉપદેશોને સ્વાભાવિક જ વિશેષ સ્થાન છે; છતાં કર્તાએ એ સંપૂર્ણ પોતાની તરફથી નહીં આપતાં મોટે ભાગે પોતાનાં પાત્રદ્વારા જ રજૂ કરાવી એક કાંકરે એ પક્ષી માયાં છે: શિક્ષણ સાથે રંજન એમાં ઉપરિચિત થયાં છે. પુતળીબાઈ જાણે ને કોઈ અકુશળ લેખક હોત તો આવી એક વિવેચનાત્મક વાર્તા રસરૂપિ કારણે વાંચકોને કંટાળારૂપ થઈ પડત. પરંતુ “પૈસા કે પ્યાર” નો ફળ એવો થવા પામ્યો નથી એ એના કુશળ કર્તાની વાર્તા-વિષયક સમજદારી અને સુજ્ઞાના જ પ્રતાપે.

સર્વે પ્રકારના કલાકારો તેમ વાર્તા લેખકો પણ પોતાની શક્તિ તથા પ્રગતિ કાળે પોતાના

કોઈ ને કોઈ પુરોગામી પ્રિય કથાકારને વધતા ઓછા આભારી હોય છે. સળંગ સુધારક અને સમર્થ પારસી વાર્તાકાર સ્વર્ગસ્થ શ્રી કથપુશરો નવરોજી કાખરાજી અને તેમનાં સંસાર સુધારક મુલ પુત્રવધુ શ્રીમતી પુતળીબાઈ જહાંગીર કાખરાજીના સમ્મન્ધમાં પણ એમ જ હતું શ્રી કથપુશરોની વાર્તાઓ પોતાની કિશોર વયથી જ ચાલુ વાંચતાં આવેલાં હોવાથી તેઓશ્રીને વાર્તા પ્રકાર અને તેમની વાર્તા લખાવટના કંઈક અંશ ઓળા શ્રી પુતળીબાઈમાં દેખીતા ઉતરેલા જણાય છે. પરંતુ એમાં જે એક પુશી થવા જેવી વાત આ છે કે પુત્રવધુએ પોતાના સસરાશ્રીની વાર્તા-લખાવટની નકલ હાંસલ કરી નથી. નકલ યાને નયું અનુકરણ હમેશાં અસ્વાભાવિક જ હોય છે. એ શોભારપદ એ નથી અને લાભકારી જે નથી આથી મનુષ્ય પોતાના અંતરઆત્માનું જ સ્વાભાવિક સુદર હોય છે તે મોટે ભાગે ખોદી ખેસે છે. અનેક ઉદ્ભરતાં પારસી વાર્તા લખનારાં ભાઈ બહેનોએ પોતાના કોઈ માનીતા વાર્તા લેખકની લખાવટની ચોખ્ખોખી નકલ હાંસલ કરી પોતાની ભાષા શૈલીને કેવી બગાડી મેલી છે તેનો આ અદના લખનારને પૂરા અનુભવ છે. શૈલ કથપુશરો કાખરાજી સાથેનો શ્રીમતી પુતળીબાઈનો અત્યંત નિકટ સમ્મન્ધ અને તેમની વાર્તાઓનો ચાલુ અભ્યાસ એને લઈને નકલ દોષ પુતળીબાઈમાં પણ જન્મદસ્ત આવવા પામ્યો હતો જ; પરંતુ એ ખેદકારક સર્જનથી શ્રીમતી પુતળીબાઈ પોતાને સંભાળી બચાવી રાક્યાં એ ખાતે એઓ આપણાં અભિનંદનને જ પાત્ર છે. શ્રીપુત્ર કથપુશરોનું અનુકરણ નહીં જ, પણ કાંઈક કાંઈક એમની વાર્તાવિષયક લાયકાતનો જાણ સમાન થોડોક વારસો તો અવશ્ય એમનાં પુત્રવધુને મળવા પામ્યો છે એમાંતો લગાર રાક નથી. વાર્તાની

ભાષાની શુદ્ધતા, જે સાધારણે આપણાં પારસી વાર્તા લેખકોમાં હોતી જ નથી અને જે શેક કેપ્તુશરોમાં ખૂબ સારા પ્રમાણમાં હતી, તે કેપ્તુશરોની ભાષા શુદ્ધ પુતળીયાઈની સર્વે વાર્તાઓમાં ખુદ્દો જણાઈ આવે છે. તદ્દ ઉપરાંત શ્રી કેપ્તુશરોની લખાવટની કાંઈક કાંઈક યાયા સમાની આછી પાતળી દબલબલ પથ્થુ એમની વાર્તાઓના અનેક ફકરાઓમાં સ્પષ્ટ તરી આવે છે. પથ્થુ પુરાણામી વાર્તા લેખકોની એવી યાયા મળવા ઉતરવા પામે એ સ્વાભાવિક હોઈ-અને તેમાં શેક કેપ્તુશરો જેવા એક વાર્તાકારની લાપકાત રૂપ યાયા પ્રાપ્ત થવા પામે એ તો સદૃશ્ય કિંવા સદ્ભાગ્ય જ સમજવું.

અલગત, શ્રી કેપ્તુશરોની વર્ણનાત્મક શૈલીનાં સૌંદર્યને તથા શ્રીમતી પુતળીયાઈની વર્ણન શૈલીને આપણે એક જ સપાટી ઉપર મૂકી શકીએ નહીં; છતાં વર્ણન રજૂ કરતી પુતળવધુની વાર્તા લખાવટમાં સસરાની કુચલ કસમની જાણીતી હમજબનાં યાયા ઓઝાયા કાંઈ કાંઈ તે ઉતરેલો સ્પષ્ટ વર્તાઈ આવે છે. દૃષ્ટાંત લેએ “પૈસા કે પ્યાર” નાં પ્રકરણ ૧૯ માં જ્યાં એક મોટા યુરોપિયન દોદેદારની ખાતુ મિસિસ મેકાર્ટોની પિજાણુ, કર્તા વાચકોને પ્રથમ કરાવે છે તેનું વર્ણન શ્રી કાજરાજની વર્ણન-ભાષાને ‘મિશતું બૂલણું’ જ જણાય છે. વાંચો:-

“ધણી હસતી, ધણુ ધણુ મીઠું બોલતી, નાચતે પગમે શીરીનના નાના દિવાનખાનામાં તે (મિસિસ મેકાર્ટો) દાખલ થઈ, અને પગ મૂકનાં વાર પાછું બોલવા માંડ્યું: “કેવું સરસ તમારું દિવાનખાનું છે-ને આ કાણુની સમી ?-ને આ શું ચિત્ર ?” પૂછતી આમથી તેમ ફરતી રહી, ન પોતે બેઠી કે ન થાકેલાં વરવહુને બેસવા દીધાં, એક જવાબ તેઓ ક્રિયે તેટલામાં તે બીજે સવાલ પૂછતી-એક બાબત ઉપરથી બીજી બાબત ઉપર કુદકો

મારી જતી-જણે ફક્ત બોલવાને ખાતર જ બોલતી, હોય, કશું સાંભળવાને જાણવાને માટે નહીં.....ફેન્સી બગરો તે બરતી, ફોન્સટ તે બિમા કરતી, હોરિપટલો સારુ કપડાં તે સીવાડતી અને વળી આ કસમમાં ગવરનરની ખાતુ આવવાની છે તો તેને આવકાર દેનારી કમીટીમાં મિસિસ મેકાર્ટો-વેલી સંત્યાની મોટીંગ છે તો તેમાં પ્રમુખરથાને બીરાજવામાં મિસિસ મેકાર્ટો-એમ તે દોડતી ફરતી, કાંઈને મીઠું ખીરરતી, કાંઈને મરચું બાબરાચી ચટકો લગાડતી, કાંઈને ચઢાવી આરમાને લગાડતી, કાંઈને નીચે બેંચમાં જ ડાટી દેતી, એવી એનામાં કુનેહ હતી. ધણી લોકો તેની તારીફ કરતાં, થોડાંક જ તેનો અવિશ્વાસ કરી તેનાથી દૂર રહેતાં.....મિસિસ મેકાર્ટોની સોખનમાં ફરવું તો આર્વા કપડાં જોઈએ, આવા નાટકો ફોનસરોમાં હાજરી આપવી જોઈએ, એજ આ જીવાનોની ફરજે હતી, એ જ તેમનો ધર્મ હતો અને એજ તેમની સંસારી જીંદગી હતી. કેટલાકો જેઓ કુવારા હતા તેઓ પરણવાની ના ‘ગાડના’-જેઓ પરણેલા હતા તેઓ પરણે તરને બૂલી એ મુંદરીની પૂઠે બમતા.”

આવી જ ‘શોભિત સરળતા, આર્વા જ દ્રંક દ્રંક વાક્યો વાળી વર્ણનશૈલી જે પુતળીયાઈની હતી તે એમના વડીલ વાર્તાકાર શ્રી કેપ્તુશરોમાં હતી, તેની ખાતરી એઓશ્રીની પ્રખ્યાત વાર્તા “દારાશાનાં” માં અને બીજી સર્વે વાર્તાઓમાંથી જગે જગે જણાઈ આવે છે. ઉદાહરણ લેએ વાંચો “દારાશાનાં” ની વાર્તાનું પ્રકરણ ૯ મું: જ્યાં લીજો લડ-લડિયો પોતાના ગડબડિયા લડબડિયા સ્વભાવ પ્રમાણે પોતાની ઓફિસમાં કેમ દાખલ થાય છે તેનું વર્ણન કરેલું છે:-

“વાત કરતામાં જ લીજી આવ્યો-ગરામર બોલીએ તો ધસી આવ્યો,-રસ્તામાં મોટે સાદે લોકો સાથે બોલતો બોલતો તે આવતો હતો.

લેખક : બસરા

લેખક પુત્રવંશુ

કેમ્બ્રિજ ડાખતાલ દીકરો ૧૮૬૮ માં બીજાપુરમાં કલેક્ટર હતા ત્યાં જન્મલેલા ત્યારે બેસાયેલા ફોટો

સ્વ. શ્રીમતી કામરજી

એમને પિતાના અવસાન તરીકે આશિષ દેસ વરમ ચલાવુ હવે 'શુદ્ધો
શ્યામ' તદિ વાગગોના કર્તા

તે ઓફિસના દરવાજામાંથી કોઇને વાતચીતથી બોલાવ્યા વગર ઉપર આવતો નહોતો. દાદર પર આસતે આસતે ચડતાં તે શિખો જ નહોતો, પણ ધનક ધનક ધ્વનિ કરતો તે ધસ્યો આવતો હતો. આવતાંની વાર માથાં ઉપરનું બોખું પછાડીને કુમલાના ટેબલ પર નાખતો, - લખવા બેઠેલા કુમલાના ટેબલને હલાવીને દરકત કરતો : પોતાનું ટેબલ ધણું સાફ રાખતો, તે ઉપર કોઈને કશું મૂક્યા ન દેતો, પણ બોળના ટેબલ ઉપર પોતાની પાંખડી પટ્ટી દેવાની આનાકાની તે કરતો નહોતો - બીચારો કુમલો જ તે સાંખી જતો હતો. ”

સ્થળ સંક્રાંતિ લીધે આવી વધુ સગા-મણીઓને અને સ્થાન આપી રાકાય એમ નથી. પરંતુ સસરા વધુની ભાષા શુદ્ધિ માટેની બની ચકતી કાળજી પણ તેઓની બધી વાર્તાઓમાં દેખીતી વર્તી આવી છે અશુદ્ધ વાક્ય-રચના અને અશુદ્ધ ભેડછી આજે પણ મોટે ભાગના પારસી લેખકોના લખાણો અને વાર્તાઓમાંથી ભારેભાર મળી આવે એમ છે. હમણાં હમણાં આ કામમાંથી અનેકાનેક સરસ શુદ્ધ ગુજરાતી લખનારા બાહેર પડ્યા છે છતાં હજી પણ એમનાં વાર્તા લખનારાંઓનાં અશુદ્ધ વાક્યપ્રકાર અને અશુદ્ધ ભેડછી મોટે ભાગે તો ચાલુ જ છે. પરંતુ ત્યારે આપણે આજથી ૩૦ અને ૪૦ વર્ષોની વાત કરીએ છીએ ત્યારે તે જમાનામાં “દારશાના” અને “પેસા કે પ્યાર” ના કાળે કર્તાઓની ભાષા-શુદ્ધિ માટેની સમજદારી અને સંભાળ ખરે જ પ્રશંસાપાત્ર જ સમજવી ઘટે છે. “દારશાના” પુસ્તક રૂપે સને ૧૯૦૨ માં પ્રકટ થઈ, “પેસા કે પ્યાર” પહેલ વહેલી ૧૯૧૩ માં પ્રકાશમાં આવી. એટલે આજથી લગભગ ૩૦ સાડ પહેલાં શ્રીમતી પુતળીમાર્ષની વાર્તાઓમાં જે સંખ્યાબંધ સ્પષ્ટપ્રકારે અને ભાષાશુદ્ધિ દર્શાવતા બોલો દેખાય છે તે જોતાં (અને પારસી કામની એ સંબંધી રિયન વિચારતા) આપણને ખચિત જ આનંદ તથા આશ્ચર્ય જ પેદા થાય છે.

લખાવટના અમુક હિન્દુ રુઢી પ્રકાર કે જે પુતળીમાર્ષની ભાષામાં જણાય છે તે તો આજે પણ પારસી વાર્તાઓમાંથી શોધ્યા જડે, એમ નથી. દાખલા તરીકે “વેચી નાખત તો સહેલમાં નિકળત” “તમે બૂલો છો, પટેલ !” આમ શુદ્ધ અમદાવાદી પ્રકાર-એટલે કે શુદ્ધ ગુજરાતી પ્રકાર, પારસી વાર્તામાં અને તે પણ આજથી ત્રણ ચાર દસકા પહેલાં-એ ‘નવાઈ’ બદલે ‘ચમતકાર’ તો એક કેળુ-શરેથી કે પુતળીમાર્ષથી જ દેખાડી બતાવી શકાય. વળી ‘શી કુદ વાસના’ એવો પ્રકાર વાર્તા મહુડા પુતળીમાર્ષ પેરે આજ પણ ક્યાં પારસીઓથી લખાય છે ? જે આજ પણ પારસી વાર્તા લખનારાંઓનો ‘છ’ ને બદલે રજૂ ચતો માનીતો ‘ચ’ કે ‘છ’ વપરાયો જ નય છે, -ત્યારે સુદ પુતળીમાર્ષએ એવી ચકાર છકાર જેવી અણુબદ્ધ અશુદ્ધિને આજથી ત્રણ દાયકા આગમજ તિર્દાજિસે આપી દીધી હતી, અને પોતાની પાછળ આવનારાંઓ માટે પોતાના માનવંત વડીલ સસરા પેરે એક સારો દાખલો બેસાડ્યો હતો.

શુદ્ધ ગુજરાતી સમજે, પોતાની વાર્તાનાં વર્ણનોમાં જ નહીં પણ વાર્તાના ‘સંવાદ વિભાગ’ કે જેમાં બોલનાર પાત્રો કેવળ પારસીઓ જ હોય છે તેમના મોઢામાં પુતળીમાર્ષએ જણી ભેંસેને મૂક્યા છે તેઓ શું જણ્યતાં નહોતાં કે પારસીઓ વાતચીત કરતી વેળાએ એવા સમજે વાપરતાં જ નથી ? જાતે પારસી હોઈ પારસીઓની એવી બોલવા કરવાની અશુદ્ધિ એઓ જણ્યાં જ દતાં, છતાં યે શુદ્ધ ગુજરાતીમાં પણ પારસીઓ બોલે કરે એ વાત એમને પ્રિય હોઈ, કેવળ દાખલો બેસાડવા ખાતર જ પારસી પાત્ર મૂકે પણ એમણે ‘તપાવન’ અને “બાહુબળ” અને “કર્તવ્ય” તથા તલસુ ‘હુ’ એવા સ્પષ્ટ પ્રકાર કદાચા છે, વળી વર્ણન કરતે પણ તે વેળાએ “ચોગે” અને “લાવણ્ય” અને

“મનસ્વાધિનતા” અને “અન્યોઅન્ય” આદિ એવા એવા સંખ્યાબંધ શબ્દો જે પુતળીઆઈએ “પૈસા કે પ્યાર” માં અને પોતાની અન્ય વાર્તાઓમાં ખાસ વાપર્યા છે તે, તે સમયમાં પારસી વાર્તા લખનારાઓ સાધારણે ક્યારે વાપરતાં હતાં જે ? કોઈ શેઠ કે ખુશરો કાચરાણ કે શ્રીયુત દાદી એદલજી તારાપોરવાળા કે મિસ બીખાઇજી પાલમકોટના અપવાદ સિવાય સામાન્યપણે પારસી વાર્તાઓમાં એવા શબ્દોનો તો કેવળ અભાવ જ હતો. એમ ભેતાં પારસીઓ શુદ્ધ ગુજરાતીનો વાર્તા મદો બોલવા કરવામાં વિશેષ વિશેષ ઉપયોગ કરતાં જ્યાં એ પુતળીઆઈની પ્રિય ધ્વજા બંધે આગ્રહ હતો કે જે એમની વાર્તાઓ ઉપરથી પૂરવાર થાય છે.

આ લખનારે આરંભમાં જ વાર્તા કેવળ ઉપદેશાત્મક હોવા છતાં રંગનાત્મક બની છે તેનાં કારણ દર્શાવ્યાં છે. તેમાંનું એક કારણ “વિવેચનના વિષય પ્રકારો જાતે જ રસિક છે” એવું રજૂ કર્યું હતું. વિવેચન માટેના વિષયો પ્રકાર પ્રકારના અને વળી રસભર્યા, કર્તાને મળી શક્યા તેનું મૂળ કારણ તો ખુદ વાર્તાના જ વિષય પ્રકાર છે-વાર્તાનાં વસ્તુ માટે પુતળીઆઈએ જે વસ્તુઓજ (Theme) ચૂંટી કાઢ્યું તે જ છે. આ વસ્તુખીજ (યાને theme) એની જાતમાં જ એવું છે કે જે ઉપરથી એક જગતમાં સંસારનાં અને કામ સમાજનાં અનુભવી લેખકને પોતાની વાર્તાકૃતિ માંહે સંખ્યાબંધ વિષય વિધ પ્રકારના વિચારો, ટીકાઓ, વિવેચનો અને શીખામણો આપવાની કાવત્ર સહેજે અને સ્વાભાવિક જ ડગલેને પગલે આવી મળે જ. વાર્તાનું વસ્તુખીજ: પૈસા અને પ્યાર, જેના ઉપર તો અકર્નિય, સંસારીઓનાં સ્મરત જીવન: તે ધરમળ કર્યા કરે-તેને વાર્તા કાળે પર્મદીને, કર્તા લેખકને એક મનગમતા જ વિષય ઉપરની કથા આપી શક્યાં છે. પરન્તુ એ વસ્તુખીજને વિસ્તારીને તેને એક સરસ સુંદર સફળ મોટા વૃથમાં કર્તા લાવી બતાવી શક્યાં

એનું માન તો એના કર્તાની પોતાની જ સુઝતાને કાળે જાય છે. જે પ્રકાર પ્રકારનો બોધ અને જે મોજ આપણને આ વાર્તામાંથી મળે છે તે સર્વે પુતળીઆઈના કેળવાયેલાં મનનો અને ઉમદા હૃદયનો જ પાક છે. તદ્ઉપરાંત આ વાર્તા એમના પારસી કિન્દુ સમાજને લગતા વિદ્યાળ અનુભવનો એક મોટો આધારો યાને આરસો જ છે: અર્થાત પુતળીઆઈનાં સામાજિક એને માનવ-અનુભવની આરસી તેનું ખીજું નામ “પૈસા કે પ્યાર” સમજવું. આ વાર્તામાં જોજોજો આપણને પુતળીઆઈની અનુભવ-સમૃદ્ધિની, પુતળીઆઈની જિવ્ય પ્રકૃતિની અને પુતળીઆઈના ઉત્તર આત્માની પ્રતીતિ થવો પામે છે. જે કોઇ, આ ત્રિવિધ સમૃદ્ધિ ઓછા પ્રમાણમાં ધરાવતા લેખક કે લિખિકાએ આ વાર્તા લખી હોત તો તે એટલી સફળ અને સરસ લખાઈ ન હોત એમ આ અદના લખનારનું નક્કી માનવું છે.

પણ આ લખનારની સંક્ષીપ્તી થે અને શી જરૂર છે ? ખૂદ વાર્તા જ આખી એની પૂરી ખાતરી આપી શકે છે: જુઓ પૈસા કે પ્યાર ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કેટલેટલી વિસ્તૃત માહિતી સાથે એમણે આપણને આપ્યો છે ! પૈસા અને પ્યાર વચ્ચે એમણે કેટલી હદ સુધીની પ્રખર અને આકર્ષક અને વાંચકને ઈતેજરોમાં રાખે એવી ‘ટગ ઓફ વોર’ યાને ખેંચતાણ અને તે પછી કેટલી રસિક રચનાપૂર્વક કરી દેખાડી છે ! પાત્રાલેખન (Characterisation) વર્ણન દ્વારા તેમજ ખાસ કરી સંવાદ દ્વારા એમણે કેટલું સચોટ ચીંતાયું છે ! પૈસાની શોખી રૂતબ અને પ્યારની ભૂખી શીરીને એ બે વચ્ચેનો ગુણવિરોધ (Contrast) કેટલો અસરકારક દર્શાવ્યો છે ! શેઠરવાડીનાં ધરડાં સુના મારીના પાકટ અનુભવસિદ્ધ વિચારોવાળાં ચટકાદાર સંભાષણો, તમતમતાં ટીકાઓ, અને કાવકો દમજોતું એમાં જેવું સમતોલ કદાપણ દેખાડ્યું છે. આધેડ વયના પથ

ઓછા સુધરેલા પરંતુ ઉદાર સ્વભાવના વિકાસની આદેરથી યાંત્ર પછી અંતરથી અચાંત હાલતનો, અને છતે પેગે પાછળથી પ્યાર મટિ દવળતી રતનની આંતર-અથડામણ દાખવતું જગે જગે કેતું સચોટ વર્ણન રજુ થાય છે તે, અને પૈસાની અગવડ તથા મુશ્કેલી પછી દેવી તથા કેટલી દદ સુધી ભાલી શીનીનની અને ભલા કેદુનની દપરી કસોટી કરાવે છે તે, તેમજ ખરા પ્યારને નહોં સમજનાર ઉછાછળા ઓરચની અશુદ્ધ પ્રેમાવેશ તે, તથા ઉંચટ વાર્તાને પરાકાષ્ટા ઉપર લઈ જતી વિકાસની વિચિત્ર દિવાનિયત અને રતનની 'શુદ્ધ' રાહે બદલાતી રિયતિનું જે તાદશ ચિત્ર પુતળીબાઈએ ચીતાયું છે તે ખરેખર ચિત્તાવધેક અને હૃદયદ્રાવક જ નીવડવા પામ્યું છે એની કાઈથી ના પાડી શકાય એમ નથી.

પૈસા કે પ્યાર ? એનો આખર જવાબ પુતળીબાઈએ પ્યારની જ ઐશ્વર્ય સિદ્ધ કરીને આપ્યો છે. પણ તેમ કરતે, લગભગ ૨૫૦ પાનાના પોતાના આ પુસ્તકમાં એમણે પોતાના સાચા સમતોલ અનુભવી કદાપણનો વાંચકને વિચાળ લાજા મનોરંજક રીતે આપ્યો છે. પૈસા કે પ્યારમાં આંધળા સુધારાની દિમાયત નથી. જેમ સદગત વાર્તાકાર શ્રી કેશુચરણ કાપરાઈએ પોતાની પ્રખ્યાત વાર્તાઓ મહોં સોનેરી મખમ માગ' સૂચવતો સમજદાર સુધારો દાખવ્યો છે તેમ તેમની આ પુનઃપુ વાર્તા લેખીકાએ પણ, કેવળ પ્રિય લાગે તેવા નહોં પણ એય ઘઈ પડે તેવા જ સંગીત સુધારાની તરફેણ કરી છે. પુતળીબાઈની આ વાર્તા જ તેનો પ્રત્યક્ષ પૂરાવો છે, જુઓ, જેમાં જેમાં પારસી કામ છંદાપણને છુટવી ન શકતાં તેના અપચાનો રોગિષ્ઠ ભોગ ઘઈ પડી છે તે તે વાતો ઉપર પુતળીબાઈએ બેઘડક વિરુદ્ધ ટીકાઓ કરી બનાવી છે, અને ખરા સુધારો શેમાં છે તે સાફ સાફ કહી આપ્યું છે.

બિન્ન બિન્ન વર્ગોમાં વહેંચાયેલાં પારસી કુટુંબો, હિન્દુ કુટુંબો અને આ દેશમાં આવી વસેલાં ઐરેજ કુટુંબોના બાલ્ય તેમજ આંતર રાહકાટનો બારીક અનુભવ " પૈસા કે પ્યાર " ની બાતુ-કર્તાને યવા પામ્યો છે. અને એ અનુભવે એમની આ વાર્તાને ધરખમ બનાવી દીધી છે એમાં કોઈ શક નથી. એ વાર્તા વાંચીને પારસી સમાજ હિન્દુ સમાજ પાસેથી શુ શીખી શકે, અને હિન્દુ સમાજ પારસી સંસારમાંથી શું મેળવી શકે તેનો સરસ ખ્યાલ આપણને આવી શકે છે.

સમાજ-સુધારક આ મુંદર ક્યાએ સને ૧૯૧૩માં ' સ્ત્રીઓધ ' માં જન્મ લીધો તેને આજે ૩૦ વર્ષો જેટલો લાંબો કાળ વહી ગયો છે. એ દરમિયાન પારસી-હિન્દુ જનતાની એ નવી પેઢીઓ પેદા થઈ ચૂકી છે. છતાં પુતળીબાઈની આ વાર્તા સમાજ-સુધારાની દૃષ્ટિએ નેતાં લગભગ ૫ જુની લાગતી નથી. જેની ને તેવી નવી વંચાય છે. એનું કારણ જ એ કે પુતળીબાઈએ ૧૯૧૩માં આપેલા સાચા સુધારાના વિચારોને હજી આપણી પારસી હિન્દુ સમાજે જેવા બેઠ્ઠાએ એવા અપનાવ્યા નથી. સુધારાનાં વહુન સરખી દિશાએ (પુતળીબાઈએ સમજાવેલાં તેમ) વહ્યાં નથી. હિન્દુઓમાં હજી અનેકાનેક કુધારા ચાલ્યા આવે છે-અને પારસીઓ નકલી સુધારાને પકડી બેસી સુધારો છુટવી ચડવા નથી, એટલે આજે ૧૯૪૩માં પણ પુતળીબાઈની " પૈસા કે પ્યાર " ની ઉપયોગિતા તથા મુંદરતા જેવી ને તેવી આપણાં પારસી-હિન્દુ ભાઈ બહેનોને જણાયા વિના રહે એવી નથી. આ બોધક કથાનો લાજ આજનાં ઉછરતાં જુવાન જમ્યાંએને આજે અને હવે મછી પણ મળવો બેઠ્ઠાએ, કે નેથી તેઓ સમજી શકે કે ખરો પ્યાર કયો અને બોટો પ્યાર કયો ? તથા પૈસાથી પ્રાપ્ત કરેલી સગવડનું સુખ કેટલું ? અને પ્રતા (કદાપણ) થી

મેળવેલાં સુખની સગવડ કેટલી ? અને ખરો સુધારો તે શું ? અને સાચા સુધારાનો ધ્યેય શું હોવો ધટે ?

સદ્ગત પુતળીબાઈએ પોતાની આ વાતમાં સુધારાનો ધ્યેય યાને લક્ષ્ય સેવામાં જ આણી બતાવ્યું છે: ગરીબોનો સેવા-અનાથ બાળકોની સેવા-દુઃખિયાંઓની સેવા. જે સુધારો બાહરના દેખાવ પુરતો હોય, જેનાથી બાઈબધ મનુષ્યોને ફાયદો ન પહોંચતો હોય અને જે જનસેવાથી જુદો હોય તે સુધારો કાઢીની કિમ્મતનો નથી: એટલાજ માટે વાર્તાને અંતે તેના કર્તાએ રતન તથા પિકા-જીને પોતાના ગામના ઘરમાં એક બાળાશ્રમ સ્થાપતાં દેખાડ્યાં છે, અને સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે સુધારો એટલે સુસેવા-ધમ્મર મેવા એટલે જનકલ્યાણ. એ વિષેના શ્રીમતી પુતળીબાઈનાં વાર્તા મહેલા શબ્દો આ રહ્યા:

“સાચ થવા પછી બંને (રતન અને નિકાજી)એ પોતાને મળેલા નવા જન્મ મુશ્કેલી સેવામાં ગુલરવા એવું એ દંપતિને લાગ્યું, અને ધણ વાંચનાં અને વિચાર કરતાં તેમજ મુનાબાએ સાથે વાત કરતાં તેમને જ્ઞાન થયું કે ખરી ધમ્મર સેવા તો તે છે કે જેનાથી ધમ્મરનાં પેલા કોષેલાં માનવીનું કલ્યાણ થાય, પૃથ્વી ઉપર સુખ વધે, સતોષથી પાપ ઘટે, આરથા વધે, અને ખુદાની કીર્તિનાં કીર્તન આભારી હૈમાંથી આપોઆપ નીકળે.”

પૈસા કે ખારની કહાણીના બાતુ-કર્તાનું પોતાનું જીવન સેવામય હતું. એમની સેવા-ભાવનાઓમાંની એક તે પારસીઓને ખેતીએ લગાડવાની હતી. એટલા માટે એમણે આ વાર્તાની પ્રસ્તાવનામાં દાદર કોલોની તથા ગ્વાલીઅર રોડ અને નાસિક ખાંતેની ખેતી-વાડીની યોજનાઓનો ઉલ્લેખ કરી, જેવડે એઓશ્રી પોતાની આ ઉમેદ બાહરે કર્યાં વિના રહી શક્યાં નથી કે “એટલા માટે એ સચાવો ઉપર આ વાર્તા પારસીઓનું વધુ ધ્યાન

ખેતી શકશે તો” મારો હેતુ સદ્ગત યથેચ્છો હું ગણીશ ”

પણ આ વાર્તાની ઉપયોગિતા અને સુંદરતા માટે મ્હારે બાર મૂકીને વિશેષ વિવેચન કરવાની કાંઈ ખાસ અગત્ય હું જોતો નથી, કારણ એક નદી પણ બંનેવાર એ જુદાં જુદાં માદવારીઓમાં ઊપાયા પછી જ પુરતકાકરે પ્રકટ થવા જોટલી લોકપ્રિય અને સદ્ગત બની ચૂકી તો છે જ.

પુતળીબાઈની આ કાંઈ એક જ રસબોધક વાર્તા નથી. “ગુમાસ્તાની મની” આદિ એમની બીજી વાર્તાઓ આ “શ્રીમદ્”ના આગલા સફાઓમાં આવી ગઈ છે. “શ્રીમદ્”ના ધર્મ પ્રમાણે તો સર્વેમાં એમણે સુધારાનો અને સેવાનો જ ભાગ બતાવ્યો. સુધારો અને સેવા-કે જે બહી યાદના બહાં બાતુ સદ્ગત પુતળીબાઈનાં જીવનમંત્રો હતાં. કે જે એમનાં જીવનશૈલ્ય અને જીવનકાર્ય હતાં.

આ અદના લખનારે, જીવનમાં માત્ર એકજવાર પુતળીબાઈનાં પ્રુનિત દર્શન કર્યાં છે એટલે એમનાં પોતાનાં સદ્ગત સુંદર સેવા-ભાવી જીવનનો પૂરો ખ્યાલ આ લખનારને પ્રત્યક્ષ રીતે થયો નથી. પરન્તુ એમની “પૈસા કે ખાર”ની વાર્તામાં તેનું પ્રતિબિંબ ખુદ્દું ઝળકે રહેલું જણાઈ આવે છે, એક સુત સ્ત્રી લેખે, એક આદર્શ ગૃહિણી લેખે, એક સમાજ સુધારક લેખે અને એક સેવાભાવી કાર્યકર લેખે શ્રી પુતળીબાઈ એમાં સાવ વર્તીઈ આવે છે.

પુતળીબાઈ પોતાનું જીવનક્ષેત્ર સારી રીતે એડીને આપણા વચ્ચેથી પસાર થઈ ગયાં છે, પરન્તુ એમની યાદ એમનાં નામ કામથી અમર રહેશે. સત્જનન સ્ત્રી પુરુષો કાળને ટરણ થઈ અનંતમાં ભળી જાય છે. ગુલાબ કર્મી છે, -એનો સુવાસ સદા રહી જાય છે.

સુનામાસી

(“પૈસા કે પ્યાર”માંથી ઉનારો)

[રતન પૈસાદાર વીકાજ સાથે તેના પૈસાને ખાતર પરણી છે, બ્યારે તેની નાની બહેન શીરીન ખરા પ્યારથી એક મધ્યમ પમારના સરકારી અમલદાર સાથે પરણીને સાદાઈથી સંસાર નિભાવી સંતોષ પામે છે. સુનામાસી તેમનાં બેટી, છે અને બન્ને બહેનો પર નજર રાખે છે અને જરૂર પ્રમાણે ટીકાગણુ છોડે છે.]

વીકાજએ નવો હાથેસો વજીર પારસી હાથેમા પહેલો જ હતો એમ નહિ આ વાર્તાની શરૂઆતમાં જે બહુભોલાં ડોસાં નામે સુનામાસી સાથે વાંચનારને ઓળખ કરાવવામાં આવી છે તેમના મરનાર ધણી શેક કુંવરજીના આપને કેટલીક સેવાઓને માટે સરકાર તરફથી મળેલી જગીરનો એ એક ભાગ હતો. તેમની કરજદારીને હાથે તે કાર્પ દેવચંદ નામના સાહુકારના હાથમાં ગયો હતો, જેણે ત્યાંનાં શ્રેષ્ઠ ઝાડો કપાવી નાખ્યાં હતાં, કુવા રદ કર્યાં હતા, પાણીની પનાળો ભાગી છુટી જવા દીધી હતી. તે વજીરે જોતાં સુનામાસીની ડાતો ભરાઈ આવતી હતી અને તેઓ તે સાહુકારને “ખુવા દેવ” નેજા નામે ઓળખતાં હતાં એટલો તેમને તેના પર કેદર હતો, અને તેથી રતન પરણ્યા પછી તેના ધણા આગ્રહ હતાં તેઓ તેને મળવા આગ્રાં નહોતાં. તે પછી તે વજીરે ફરી વીકાજ જેવા બાલા ગૃહસ્થના હાથમાં ગયેલો જોવાથી તેઓ રાજ રાજ ચર્ચ ગયાં હતાં અને તેને હજારો દુવા દેતાં હતાં. ત્યાં કરવા માંડેલી નવી દેવની ખેતીની વાતો જાણી તેઓ વિશેષ ખુશ થતાં.

જુનું ફરનીચર

વળી ત્યાં શેક કુંવરજીએ જાહેરો કુશાદે બંગલો અને તેનું જુનું નકશીદાર સોસમી ફરનીચર વીકાજીએ અતિ ઉચ્ચથી ખરીદી લઈ મોટે ખર્ચે સમરાત્રી નવું કોપું હતું,

અને તેમ કરી એક પડી ભાગેલા ગૃહસ્થનું નામ અને કોર્નિં સજીવન કીધાં હતાં. મુજબનાં લોકે રતનને મળવા આવે ત્યારે એ સર્વ જુની વાતો થતી, એ અસહી પારસીઓના સાદસ અને શોખ વખણાતા, અને આજે કેમ એવા મોટા જગીરદાર નથી અને આજના લોકોને પૈસો મુજબની બહાર વજીરો રાખવામાં કાં વખરાતો નથી એ વાતો પર વાદવિવાદ થતો, મનો ઉચ્ચારાતાં અને કારણો સમજાવવામાં આવતાં. પણ રતનને આ સધુ અસહી પસંદ પડતું નહિ, -તેમાં અસહી નકશીદાર કોયોને વીકાજીએ લાલ કમારક જડાવેલું હતું અને અસહી નકશીના દેટલાક રસીનને લાલ કુસંભો જડાવ્યો હતો તે જોઈને તો રતનનાં પેટમાં જ દુઃખી આવ્યું હતું. વળી સોસમી નકશીદાર પણ અલગજન ખખડી ગયેલી કમટો રતનના આજની દેવનાં એકસો ને એક “બસાકેક” ટાંગવા માટે નિરૂપણી હતી; સાડીઓ મુકવા માટે જોઈએ તેવી મજબુત કળ કુંચીવાળી નહોતી. મોટાં પેટાવાળી અસહી નકશીની ટેવલો આજની આ પાર્ટીઓને માટે જોઈએ તેવી નાહુક કે નાની નહોતી, અને એવાં એવાંથી એરડા ભરાઈ ગયેલા એટલે આજની સજવડની ચીજો મારાથી મૂકાતી નથી એ રતનની આત્મ ફરીઆદ હતી.

પણ રતને પોતાની એ ફરીઆદ તક જોઈ જાહેર કરવા ધારેલું તેટલાં એક વખત

મુંઝવણના ગવનર સાહેબ અને તેમનાં બાલુનું પનવેલ આવતું થયું. અને તેમનો માનમાં રેઢવાસીઓએ કીધેલી બહેર મીજલસ એ ખંજલામાં ભરાઈ ત્યારે આ અસલી ફરતી-ચરનાં તેમને મોટે જે વખાણ થયાં તે સાંભળવા પછી રતન યુવજ રહી હતી. ગવનર સાહેબે મિસીસ વીકાજને મુજારક-બાદી આપી કે આવો અમુક સામાન તેમને હાથ આવ્યો, અને લેડીએ કહ્યું કે 'ગવરમેન્ટ હાલિસમાં એવો સામાન છે તે અમે ધણી ઉગટથી જાળવિયે છિયે, અને ખનતાં લગી સાથે નવી દબને ન બેળતાં જુનો જ સમ-રાવીને વપરાતો કરવાની કાશીય કરિયે ઊંચે.'^૧

તે બહુ મી. વીકાજ મગન મગન થઈ ગયા. એ પછી એ જુના સામનનો કંટાળો રતને દેખાડ્યો જ નહિ, પણ મન સાથે એટલો કરાવ તો નંકી કીધો કે ફરતે સામાન ઉપર કપડું જમાવવાની જરૂર પડશે ત્યારે હું મારી મરજી પ્રમાણેના રંગ પસંદ કરીશ.

+ + +

"આજે સકાળેથી તમને કાર નહિ નેઈતી હોય તો મને આપો, -હું સુનામાસીને મળવા જઈ, -મારાથી જવાયુ જ. નથી અને તેઓ તો આવેજ નહિ, એટલે મૂકાકાત થતી નથી." આમ રતને એક સવારે ઉડતાંવાર પોતાના ધણી પાસે મોટરકાર માંગી.

"તારીજ છે મોટરકાર અને બીજું તને જે નેઈએ તે," અતિ પ્યારનાં ચિન્હો દેખાડી વીકાજએ જવાબ દીધો, જેકે રતને તે જોયાં ન જોયાં કરવા આંખ ફેરવી નાખી.

"વારું ત્યારે, તમે ખેતરમાં ફરવા નિકળો

૧ પુતલીબાઈએ આ બાબત મુબારકા ગવનર અને લેડી વીલંગડન બીલપુર એમને ઘર પધારેલા તે વખતે વાતચીત થયેલી તે ઉપરથી લીધી છે, -તમી

તે વખતે મને લઈ નિકળજો, -હું શેઠારવાડી જઈ આવીશ....."

શેઠારવાડીમાં મરહૂમ કુંવરજીની કંઈ થોડી જમીન હતી, અને ત્યાં તેમનો એજન્ટ કોઈ ધાણજી રહેતો હતો તે ઘર ખાલી કરાવી સુનામાસીએ આજ વીસ વર્ષથી ત્યાં આશ્રય લીધેલો હતો, અને જેટલાં મંગનાંરની સતાવણીથી તેટલાં મંડળીમાં-મોસાવડીમાં બેળાવાની ફરજથી છટકી એકાંત રહેતાં હતાં. ગ્રામનાં બેકુત લોકો, જેઓ તેમને માણ, માણ, કહી બોલાવતાં અને જેઓએ તેમની જહોગલાલી જોયેલી હતી, તેઓ તેમને ધણું માન આપતાં, અને એમને સંભાળવાની જવાબદારી પોતાને સર રાખતાં હતાં, તેમજ સુનામાસી તેમને હરપ્રકારે મદદ કરતાં. કોઈને કાગલ, અરજ કે લખત જેવા દસ્તાવેજ લખી આપતાં, કોઈને દાણદાની સલાહ આપી વકીલના માર્ગમાંથી ઉગારતાં; નાનાં છોકરાછોકરીને એકઠાં કરી બાણીવતાં, અને જવાન ઝીંઝોને છોકરાં ઉપારવામાં, સાચવવામાં મદદ કરતાં, અને જેટલીક વાર તો માંદી માતાઓને વર કે સાસુના જુલમ-માંથી છોડવી લાવી પોતાને ધરે રાખી નેઈતી આરાએય આપતાં અને તેનાં બાળકની સંભાળ પોતે લેતાં. કમકામ વિધવાઓને બાળકત્યાનાં પાપમાંથી બચાવવા માટે તેઓ તેમના પર નજર રાખતાં અને તેમનાં નિર્દોષ સંતાનને પોતાને મળે લગાડી પુત્રે લઈ જઈ મીજનરીઓને દવાલે કરતાં, અને લોકને સમજવતાં કે 'તમે કસાઈને બારણેથી ગાય છોડાવવાનું પુણ્ય કરવામાં સતોષ માનો છો. હું એક ઓને પાપી કર્મ કરતી અટકાવી એક આત્માનું તારણ કરવા સાથે એક માણસનો જીવ બચાવું છું.'

+ + +

રતનની મોટરકાર એવી તો સડસાટ

ચાલી આવી કે છેક તેમની સીંદરી આગળ આવી ઉભી ત્યાં સુધી સુનામાસીએ બળ્થું નહિ કે તેમનાં એકાંત તપોવનમાં જાદારની દુનિયાની મોજનું એક સાધનરૂપ સાંચાકામ પોતાના મરનાર પૂજ્ય ખેશીની બેઠીને નેમનાં બારણામાં લાવ્યું હતું.....

અતિ ખુશાલીથી તેઓએ રતનને આવકાર દીધો, જે કે એમ તો બોલ્યાં કે 'મેં તો તને તેડેલી નહિ ને તું કેમ આવી ?' તેને પકડીને દુત્ત છાતીએ ઘાળી, જરા પોતાના વહાલા ખેશીની યાદ યવાથી બે આંસુ ટપકાવ્યાં, અને પછી હાથ ધરી રતનને મહિલઈ ગયાં. તેમનું દીવાનખાનું એજ તેમની રાધિણી અને એજ તેમનો સુવાનો ઓરડો હતો. પાસે કપડાં બદલવાની અને નડાવાની કોટડીઓ ફક્ત હતી, જમીન મટોડાંની હતી, દેવાલો કુર કાવરાંની હતી, ટેબલ ખુરશીઓ ગામડી બનાવટની જાડી અને મજબુત હતી, અને પાટીના ખાટલાઓ પર પનથાં ગોદ્યાં નાખી ચારસા બીજાવેલા હતા, અને પછી ગોદ્યાંની ધમી વાળી મૂડેલી હતી. રાત્રે સુતી વખતે ગોદ્યાં બીજાવવાનો અને દિવસે પાટીના ખાટલા બેસવા માટે વાપરવાનો સુનામાસીનો ધાગો હતો. "પણ એવા સાદા ગરીબ લોકોને લાયકના સરસામાનની વચ્ચે સુનામાસીની ચોપડીઓના બે મોટા છુક-ફસ બેઠેલા હતા, ટેજઢોપર ચોપાનિયાં પડેલાં હતાં, એક લખવાની ટેજલ ઉપર લખવાના કામજના તાવ જણે લખતાં મૂકીને ઉઠ્યાં હોય તેમ પડેલા હતા, અને દિવાલો પર સારાં ચિત્રો હતાં.

"આવ દીકરી, બસે આવી ! તારી તો હું વાટજ જોતીતી. મને તારું તો કામ હતું. તને કેમ, ચૂઝ્યું મને મળવા આવવાનું ?" રતનને બેસાડી તેમણે સવાલ કીધો.

"માસી, તમે તો તેડીજ નહિ પણ જીવો

હુંજ આવી—મને ખ્યાર હશે ત્યારેને ? પણ તમને મારું શું કામ પડેલું કે તમે વાટ જોતાં હતાં ?" રતને હસતે મુખે પૂછ્યું.

"મને તારું કામ મારી ચોપડીમાં એક પાત્ર તરીકે દાખલ કરવા માટે પડ્યું, રતન," જરા તેની આંખો સામે જોઈ હમતાં સુનામાસી બોલ્યાં, "પણ આ ઘેરા જાંસુડા રંગની સાડી તને ધણી મોભે છે,—એ શું કપડું છે કે એવો સરસ રંગ ચઢ્યો છે ?"

"શીફું છે, માસી: પણ તમને કપડાંમાં ક્યારે રસ પડતો હતો ? બીજી વાત કરોની."

"શીફું ? અરે મરેરે ! 'શીફું' એટલે તો કેંચમાં 'ચીફું' અને શીફું તો આજે અહીં ભપકામાં વપરાય છે !" સુનામાસી મોટો સાદ કાઠી હસ્યાં; "મોઘી તો ધણી હશે નહિ ? રતન, હવે તો તું મન ચાહે તેવી સાડીઓ લઈ પેઢરી શકે એવી તારી હાસત યઈ, ખરેને ?"

"હા, માસી," રતને હુંકમાં જ જવાબ દીધો—તેને જરા ઘરમ લાગી કેમજે તે અમજી ગઈ કે માસી મથકેરી કરે છે.

"બેસ, સરખી બેસ, દીકરી ! લે આ ખુરશી," એક અસહવારેની પાટી બરેલી લોધા લાલ પટાની સુરતી ખુરશી દેખાડતાં સુનામાસી બોલ્યાં, "આ મારે ઘેર તારે લાયકની ખુરશી તો નથી, કેમજે તારા જેવાં મારે ઘર આવતાં જ નથી. પણ તું તો હવે પનવેલ ને મુંઝઈ વચે દોડતી યઈ છે તો જરા વાતો તો કર,—લગ્ન પછી શું શું મજાદ કીધી ?"

"ધણી કીધી, માસી,—મુંઝઈમાં મળ્યું હતો શો ટોટો પડ્યો !—નાટકો જલસાઓ—"

"તારી સાથ વીકાજી જલસાઓમાં બી આવે છે કે ?" અન્યબીના ડાંગથી સુનામાસીએ

કરવા લાગી, તો રતનનું ખાસ ધ્યાન એનાં કપડાં પર જોવાયું.

“માસી, ” તે બોલી, “ હવે આ તમારી ચંદાને પોષાક કેવો ધારો છો? જુઓ ધાધરો કેવો મળતો ફરતો ઘેરવાળો છે,—મારવાડ-ણના અતિથણી ઘેરવાળા હોય છે અને તેમને ચાલવામાં કે ધરણમાં દરકત કરે છે,—આ તદ્દન મધ્યમ છે. વારું ચોલી કેવી સારી છે! મરાઠી કે મુજરાતી બર્ષરાંનાં તો પેટ ઉઘાડાં રહે તેવી ચોલી હોય છે,—આ તો બદીઆ-નની પેઠે પેટ ઉપર બેસે છે અને ઉપરથી જાણે શોભાને માટે હોય તેમ સાડીને છેડા છે,—એ છેડા ચીફની હોય તો કેવો શોભે!”

“હા, ચંદા તો બિચારી રજપુતાણી છે પણ કોઈ મુસલમાનને હાથ ફસવાથી વટલી છે, અને સર્ગાબદાલતિ પણ બોલી બેઠી છે. એનો પેઢરવાચ ઉત્તર હિંદુસ્થાનની ધણી જાતોમાં જોવામાં આવે છે, પણ મારા ધ્યાનમાં એક બીજો પોષાક છે તે ત્યાંની મુસલમાન ઓરતોને છે કે જેઓ આ રીતે ચોલી પેઢરતાં નથી, પણ ધાધરાની ઉપર પોહળી બેઠિના સદરા જેવું પેઢરણુ પેઢરે છે કે જે આ ધાધરાની ઉપરથી કમરની આસપાસ પડે છે, અને કમરે પટો બાંધવામાં આવે છે,—તે જો મુંબઈના મરહુમ જજ મી. બર્રદીન તૈયબજીના કુટુંબની કોઈ બાતુને જોઈ હશે તો તને એ પોષાકનો ખ્યાલ આવશે.”

“હા, માસી, અમે બીજાપુરમાં હતાં ત્યારે ત્યાં એ ખાનદાનની એક બાતુ હતી, અને માતાજી તેનો પોષાક જોઈને કહેતાં હતાં કે પારસીઓને વધારે અનુસરતો એ પોષાક છે. તે બાઈ મુસાફરીમાં કોઈ જાડાં કપડાંને ધાધરો પહેરતી, ઉપરનો કપડો મજ-લીન કે હાઈને સાદી રીતે જેમ આપણે મલમલના સદરા સીવિયે છીએ તેમ હાથે સીવેલો પહેરતી, અને બહાર જવે આવે

યા સાગાં ટાંકણાંઓ પર એક સુંદર મખમલની કસબી પેટી પહેરતી કે જેને બોલે નદિ, એટલે કપડાંની બોલે ઉપર તેની કસબી ઝાલર આવી પડતી; ઉપરથી મલમલની સુતરાઉ સાડી અથવા ચોટણી આ તમારી ચંદા નાખે છે તેમજ નાખતી, જે જોઈ અમે કહેતાં કે આ પોષાક સાગે કે ધાધરો જાડાં મજબુત કપડાંને પેઢરી શકાય અને ચોટણી જોઈ એ તેવી ઝીણાં કપડાંની વપરાય. અમારાં મિત્ર મીસીસ અ—મુસાફરીમાં મલમલની ચોટણી પહેરતાં તો મીજલસમાં ગાજની કે શીફની કસબી કારવાળી પેઢરતાં. આપણાં પારસી કપડાંનું તો એ કુખ કે ઉપરથી નીચે સુધી એક, તે જાડું પહેરિયે તો માથાપર રહે નદિ, અને ઝીણું પહેરિયે તો માથાપર શોભી ગ્હે પણ પગ આગળ કચડાય ને મેલું થાય. માતાજી તો અમેને કહેતાં કે તમે એ ડ્રેસ પેઢવા માડો કે આપણાંમાં ચાલુ થાય, પણ અમે પારસી સાડી પેઢરી તે પેઢરી તે કેમ હોશય, કરી અમે તો શરમાયાં.”

“એજ છે તો, પોષાકમાં ફેરફાર કરતાં શરમાવાનું માણસના સ્વભાવમાંજ છે, સર્વ લોકથી જુદાં પડી કંઈ કરી શકતું નથી; મારે તો હું કહું છું કેની કે એ સવાલો ચર્ચાવા મારે દમિટીઓ થી જોઈએ અને જાહેર સભાઓમાં એ સવાલ ચર્ચાવા જોઈએ. કેમકે કપડાં તે કંઈ દસી કાઢવા જેવી બાબત નથી તો! માણસનાં કુખ મુખનો મોટો આધાર કપડાંને લગતા ખર્ચ ઉપર રહે છે. આપણી દીકરીઓનાં કપડાં ઉપરના ખર્ચ જેમ જેમ વધતા જાય છે, તેમ તેમ આપણા જવાનિયાઓ લગનથી નહારતા જાય છે—ખર્ચ ને અને છોકરીઓ પદસિદારો પર વ્રુટાવ્રુટ પાડે છે, અને ખરી ખુબીવાળા, લાયકીવાળા, પણ ગરીબ જવાનોને તરછોડી કાઢે છે—ખરુંને? બજે તમારા કપડાં! હું

તો મારી નવલકથામાં એ વધતા જતા વૈકલ્પના શોખ ઉપર સખત ટીકા કરું છું, અને તે ચોપડીનું નામ પણ 'વૈભવને બલીદાન' એવું કંઈ આપનાર છું. કાંઈ દલાડે તું એ ચોપડી વાંચતો, દીકરી,—ને પેલી ટેબલ પર કાગળના તાવો પડ્યા છે તે.—જેમ ધ્યાનમાં આવે છે તેમ એક પ્રકરણ લખતી ભડકું છું, અને ખુદા દરેકે તો આપણામાં વધી ગયલી ફીસીઆરીઓના દોર તોડવામાં એ ચોપડી ધણી ઉપયોગી થઈ પડશે!"

આ વાત ઉપરથી સુનામાયને રતનની બહેન શીરીનની વાદ યઈ કે જે પૈસાની પરવા ન કરતાં ખરી ખુખી અને લાયકાત ભોઈ પરણી હતી, અને તેઓએ રતનને તેની ખખર પુછી. રતનને જવાબ દેવા ભારી પડ્યો, કેમકે લગ્ન પછી તે શીરીનને ઘેર મળવા ગઈ જ નહોતી, માટે તે એટલું જ બોલી કે "મારાથી તો શીરીનને ઘેર જવાયું જ નથી, પણ હશે—ખુશમાં જ હશે."

"અલખત, અલખત, લાખ વખત! એક વખત નહિ—સમજ, માએ? એના સુખનું તે કંઈ પૂછવું પડવાનું કે? એણે તો દુનિયાનું જે ખરું સુખ, જે પવિત્ર પ્રેમ, તેજ પસંદ લીધો છે—એ થોડો દુનિયાના કાલા દમામ ઉપર લોભાઈ છે જો!"

રતનને લાગ્યું કે જાણે સુનામાએ મને બોલી સંભળાવે છે,—તેથી જરા ઝંખવાણી થઈ, તે નોંધ ચક્રાર ડોસીએ વાત ફેરવી, "આલ, રતન, તને દૂર મુખી જવાનું તે મોઢું થતું હશે,—હું ચા લાવું;" અને એમ કહી તેઓ ચુલા આગળ દોડ્યાં અને દાસીએ મૂકેલું પાણી એક કાચની ટીપાટમાં રેડી લાવ્યાં, અને ચંદાએ એક નાની રમ્પટ ટેબલ રતન

આગળ મૂકી તે ઉપર સફેદ મોઝું કપડું ખીંજાવી ખાલાં ગોઠવ્યાં, અને રતને ધણી હોંસથી ચા પીધી, અને પછી જવા બિડતાં બોલી,—

"માસી, મારું આવડું તમને ગમે છે કે? હું ફરી આઈ કે?"

"અલખત, દીકરી, ઘણું ગમે છે, ને વળી મેં કહ્યું તેમ મને તો તારું કામ છે માટે તારા પર મને નજર રાખવી છે,—ને જે દીકરી, મારે લાયક કંઈ કામ હોય કેની—?" તેઓ જરા રતન પામે જઈ ગંભીરાઈથી બોલ્યાં, "કંઈ સડાહ પુછતી હોય, કંઈ મદદ ભોઈ પે તો જરૂર મારો પાસે આવજો—અચકતી ના." અને પછી રતનને ગળે લગાડી ધણી ગંભીર ડોળે પણ પ્રીતભરી આંખોએ પૂછ્યું, "રતન, તું ખરી સુખી છે?"

"હાં નહિ, માસીજી, હાં નહિ!" આ સવાલથી જરા ચમકી રતન ઉતાવળે બોલી પડી, "અલખત હું સુખી છું,—મારા વીકાજ કેવા માવાણુ મમતાણુ છે! કે હું હાં નહિ સુખી હોઈ?"

રતનના આ ચખ્દોથી માસીએ મોંપર સતોષ તો દેખાડ્યો, પણ તેમનાં મનની ખાતરી નહિ ઘટી હશે! "નવું છે હજી, આવે છે વખત! માણસ કંઈ ફીરતો નથી!" એવા વિચારે તેમના મનમાંથી પસાર થઈ ગયા અને રતનને તેનો "ડરટ ક્ષેત્ર" અને "મોટરવેલ" પહેરાવી સીદડી ઉતરી તેની કારમાં બેસાડી આવ્યા પછી તેઓ પાધરાં પોતાની લખવાની ટેબલ આગળ ગયાં અને પોતાની લખવા માટેલી નવલકથામાં એક પ્રકરણ ઉમેર્યું.

૧. ક્રોડા ૨. ખુરખો

એક નમુનેદાર બાનુ

લખનાર:-અહેન બોરશેઠ કીશોઝ કેટવાલ (પંચગની)

મું બધું શહેરમાં જાણીતા ચએલા દબલુના નામીયા બ્લાકયા ખાનદાનનાં મરહુમ શેઠ ધનજીભાઈ હોગમસજી (નશરવાનજી) બ્લાકયાનાં બેટી તે શેઠ જહાંગીર કેબચર નવરોજી કાષાજીનાં ધણીઆણે બાઈ પુતળીબાઈ ત્રણ દીવસની ટુંક માઈગીમાં પંચગની ખાતે તા. ૧૯-૭-૪૨ ને દીને બહેરત મુકામ પામ્યાં છે.

એમનો જન્મ પુનામાં ચપેલો. એમના પિતા તથા કાકાઓ જુવાન વયે મુંગઈ આવી શરૂઆતમાં કેળવણીના કામમાં પાયા દતા તેમના સરેકાર કુમારી પુતળીબાઈ પર પડેલા હોવાથી પુતળીબાઈએ મેટ્રીકયુનેશન સુધીનું શિક્ષણ ધણુંખડું પિતાના દાથ હેઠળ લીધું હતું, જે પછી પોતાનું બહોળું વાચન બધા દલાકા આણુ રાખી તેનો લાભ પોતાની બહેનપણીઓને "સ્ત્રીબોધ" દ્વારા અને પુસ્તકો લખી આખર પર્વત આપ્યા કીધો હતો.

એમનાં માતા

એમનાં માતા બાઈ જરબાઈ પણ પોતાના વર્ષત પ્રમાણે થોડું ભણ્યાં હતાં, અને વારં-વાર "ગણત ગોસ્તાર"માં પત્રો લખી સુધારા અને કેળવણીને લગતા સવાલોમાં ઉલટથી બાગ લેતાં હતાં. જરબાઈના પિતા ધણીબાળાને, ધણી, કરતા, દલા, પણ્ય પોતે, અલગ્ય હોવાથી બાળકી જરબાઈને પાસે બેસાડી વર્તમાન પત્રો વચાવી ખજરદાર થતા અને સુધારા પ્રત્યે ઉત્સુક હતા. બાઈ જરબાઈએ ૧૯૦૭માં 'સ્ત્રીબોધ'ની જયુબિલી વખતે નીકળેલા ત્રથમા એક લેખ લખેલો તે આજે પણ વાંચવા લાયક હોવાથી પાઠકાં પાનાં પર જિતાર્યો છે. બાઈ જરબાઈ ૪૬ ઉમરે ૧૯૩૪માં મુલે ગુજ્યાં. એમનીજ કેળવેલી દીકરીઓ એમના બીચ જીવનનો વારમો પામ્યાં

૨૫. પુતળીબાઈના આદર્શ

પુતળીબાઈ પોતાની રહેણી કરણીમાં એક

સામ્યાં દીનદાર જરબોરતી બાનુ હતાં, પોતાની બ્લાકી કામની બહેતરીમાં બહુજ ઉદ્યત-બર્થો બાગ લઈ ગરીબોને દીકસો જ મદદ-ગાર થતાં. એમનું હમેશનું હસતું વદન અને હમેશનો નમ્ર આવકાર માન અને મોહબતથી ભરપુર હતાં ૭૭ વર્ષની આવી છુન્નેર્ગ ઉમરે એક જવાનીયાને પણ શરમાવે તેવોજ આફીન લાયક સ્પીરીટ અને ઉત્સાહ ધરાવતાં હતાં. એમના ઉત્તમ ગુણો, નિખાલસ જીવન, સેવા, સાદાઈ, સામેસાઈ, ખજરદારી, તાબેદારી, કરકસર, ઉદ્યોગ દરેકને ધડો લેવા જોગજ હતાં એક નમુનેદાર બેટી, વફાદાર મહેરદાર, ચાણી માતા, અને કુનેદબાજ ગૃહરાણી તરીકેની સવળી કુન્ને હસતે મહેડિ બદા કરી નારીના નામને ખચ્ચીતજ દીપાવી ગયાં છે. પોતાના સુધારક સમરાજી બહેસ્તી કેબુ-શર કાષાજીના આગળ વધેલા વિચારો સધળા એમને માન્ય હતા, તેને જ અનુસરીને બાળ, નારી, રક કેળવણી, ખાનપાન, આરોગ્ય, સમાજ અને દેશ સુધારાના એમના આફીન લાયક પ્રયાસો હેવટ સુધી ચાલુ જ હતાં.

એમની લોકસેવાઓ

એમના નેક ખાવીદ સાથે જુદાં જુદાં ડીઝીક્ટોમાં ફરતી વખતે એઓએ લોકસેવાનાં ધણાં કામો કર્યાં હતાં

"સુખ તેને કે જેનાથી સુખ બીજને" એ ઉમદા સમકતે અનુસરી ચાલનારાં પુતળી-બાઈ કામ પરકામની દાઝ હૈયે ધરનારાં એક સામ્યાં સેવાલાવી બાનુ હતાં.

આપણા જાણીતા પારસી ઇતિહાસકાર રૂ. બે. પેમાસતરે નોંધ્યું છે કે "મહુમ સર કીશોઝસાહ મેહરવાનજી મહેતાના મરણ માટે દિલ્લીની કંરાવ પસાર કરવા તા. ૧૭ મી એપ્રિલ ૧૯૧૬ ને દિને બાનુઓની સમા

સ્વ. જરબાર્થ ધનજીભાઈ
વાડીઆ

પુતળીબાઈના મતા

(૧૯૯૪ માં)

(જુઓ:૫૪ ૨૨૧)

સ્વ. ધનજીભાઈ હોરમરાજ

વાડીઆ

પુતળીબાઈના પિતા

પુતળીબાઈ અને બાલક
(જીઅરુમા ૧૯૯૮)

એલેક્સીયર થીએટરમાં લેડી મેટરઆઈટોરા-
ખજી તાતાના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી.
તેમાં બીજાંએ જોડે બાઈ પુતળીઆઈએ પણ
ભાગ્ય કીધું હતું.

“૧૯૨૦ માં સુરતની નજીક આવેલા
અડાજણ ગામમાં લાગેલી આગથી લાચાર
બનેલાંએ માટે બાઈ પુતળીઆઈએ એક ફંડ
ઊભાડ્યું હતું તેમાં એકંદર રૂ. ૫,૧૪૮ ભરાયા
હતા.”

સુરત સેવા મંડળનાં સ્થાપક

“૧૯૨૦ માં બાઈ પુતળીઆઈના પ્રમુ-
ખપણા હેઠળ સુરતમાં પારસી બાનુઓની
એક સભા મળી હતી, જેણે “જરૂરોસ્તી
બહેનોનું સેવા મંડળ” એ નામનું એક મંડળ
સ્થાપનાનો ફાવ પસાર કીધો હતો.”

પુતળીઆઈની વાર્તાઓ

પોતાના બાહોય સસરાજી બહેરતી કેપ-
શર કાષ્ઠાજીનું “સ્ત્રીમોધ” ચોપાનિયું
તેમની પાછળ ધણી જ કામેલીયતથી
ચલાવી એઓ બાનુઓનાં સામ્યાં રાહબર
બન્યાં હતાં. વળી “સ્ત્રીમોધ”માં વર્ષો સુધી
કેટલીક મોધદાયક વાર્તાઓ લખી હતી. જેમાં
'પૈસા કે પ્યાર' 'મીતોએહેર મીચનરી', 'ગુ-
માસ્તાની મની' મુખ્ય છે. એ ઉપરાંત કેટ-
લીક જાણીતી અંગ્રેજી વાર્તાઓના તરજુમા
કરી 'સ્ત્રીમોધ'માં તે નીચલાં નામથી લખ્યા
હતા. 'ગાંધીની દીકરી' ('Old St. Pa-
ul's'); 'મે નગરની વાર્તા' ('A Tale of
Two Cities'); ડોક્ટર જેકીલ અને મી.
હાઈડ, 'વગેરે. વળી 'A Montessori
Mother' નામના પુસ્તકમાંથી કેટલકડક
લખાણો 'સ્ત્રીમોધ'માં આપ્યાં હતાં.

“પૈસા કે પ્યાર” નામની વાર્તામાં મર-
દ્દમે ધણાજ ઉમદા વિચારો સમાવ્યા હતા; જેવા
કે વહેમો સામેની લડત કરવી, કપડાં ચપડાંમાં
અને ગહેવા વસ્ત્રામાં સાદાઈ રાખવી, ઉદ્યોગ,
કરકમર કરવી, ભણાં કામે માથે લેવામાં
એકદલી રાખવી, કામના ભલા માટે સર્વેએ
સાથે મળીને કામ લેવું, સદા સેવાજીવી થવું

કારણ ખરું મુખ સેવામાં જ છે, માટે
કંઈપણ સેવા કરવામાં તન ધસવું અને
મન રોકવું કે જ્યો મન નિરાશી રહે, તન
કુવતમંદ રહે, હૈયામાં હાંમન રહે કે 'હું
આટલું કરી શકું' છું. અને તેથી જીવનમાં
મોડાસ અને રસ આવે.

વળી લગન સંબંધી મરદુમના વિચારો
ધણાજ સુંદર હતા, જેવા કે 'અસલ દીક-
રીને પરણાવતી વખતે માતૃપિતા ખાન-
દાની, ડહાપણવાળો બહાદુર લાપક જવાન
જોતાં, અને શ્યાણી દીકરીઓ પોતાના
ખાલીદને તેના ગમે તેવા સ્વભાવ વચ્ચે
પણ તેનેજ ખરા જીવરથી ચાહી, તેનીજ
સેવા કરી, જાંઘી સુધી ખરા પ્રેમથી સામ્યી
'રહી મુખી થતી, પણ આજે શું નગરે પડે
છે? પ્યાર ઉપર પૈસાને સરદારી આપવામાં
આવે છે સદુ પૈસા જોય છે પૈસા! એ શું
લગન? એ તો વેચાણ ગુલામી! જરા તલમાં
તણ્ણ જોણુ પડતાંજ વરવદુ રીસાઈને છુટાં
પડે, એ શું લગનના પવિત્ર નામને શોભે?'

“વળી આજે લોકોએ પોતાની હાજતો
ઉઠાજ વધારી મુકી છે. જાણે મુખસગવડ
એજ જાંઘીની હાજત ઘણી પડી છે. 'આ
મને નહિ ગમે, પેયું મને ન ચાલે, આ વગર
તો મારાથી ન રહેવાય અને પૈસા વગર તો
ન જીવાય,' એવું એવું ધણું કરીએ છીએ, અને
પરિણામે સંસારના નાવનો કચડાણ કાઢીએ
છીએ.”

“ત્યારે શીશ્યારી જોણી કરીએ, સાદા-
ઈમાં શોભા સમજીએ, ગરીબાઈમાં શરમ નથી
એમ માનીએ, બધારેના લાપકાની જોણી
પુખ કરી, અંદરનું સગીન વધારે મેળવીએ;
જમાનાની રાહરસમના ગુલામ થવાને બદલે
તેના શેઠ શોકાણી બનીએ તો પળી દુઃખ
સાનું રહે?” વગેરે, વગેરે ધણાક કિંમતી
વિચારો સમાવ્યા હતા, અને તેનેજ અનુસરીને
મરદુમ એક ધણુંજ ઉમદા અને નમુનેદાર
જીવન ગુજારતાં હતાં.

આવાં નમુનેદાર વિદ્વાન બાનુ પોતાની
મોઢી યાદની પમરતી ખુરશો સર્વેનાં જીવરમાં
દબેશને માટે મૂકી ગયા છે.

‘સ્ત્રીબોધ’ શરૂઆતથી વાંચનારી એક બાઈનો અનુભવ

(લેખક:—જરબાઈ ધનજીભાઈ હા. વાડીયા)×

“સ્ત્રીબોધ”ની પહેલી વાંચનારી-
ઓમાની એક લેખે આજે એ ચોપાનિયાની
જુબિલીનો શુભ પ્રસંગ આવેલો જોઈ મને મોટો
આનંદ થાય છે. ચોપાનિયાં તો ધણીયે
નિકળે છે, પચાસના સો વર્ષ પછી જીવે છે,
પણ તે પૈસા પેદા કરવાના હેતુથી આરબેલાં
અને ચક્ષાવેલાં હોય છે, એટલે જાહેર પ્રત્તને
તેમની જુબિલી કરવાની કરી ઉલટ આવતી
નથી. પણ આ ચોપાનિય તો સ્વતંત્ર દિલના,
મજબૂત મનના, વિરલા સુધારાવાળાઓએ
સ્ત્રીજાતીની મારફતે સુધારાનું કાંડ મોઢું કરવા
માટે રથાપેલું અને ખરાં જીગર તથા ઉલ્ટે
ચક્ષાવેલું ચોપાનિયું છે. વળી એ ચોપાનિય
નિકળ્યું તે વખતનાં આપણાં ઈર્ષા કેવા હતાં
ને આજનાં કેવાં છે તે જોવાની મને ઇશ્વરે
તક આપી છે, એટલે હું તો માનું છું કે
એ ચોપાનિયાનો જન્મ દિવસ આજ પચાસ
વર્ષે આપણને આનંદમય યજ્ઞ પડવો જ
જોઈએ.

એવી રીતે કહેવાયલું છે કે અશો પેઝ-
મખર જરથોસ્તે પોતાનો ધર્મ ફેલાવવામા
સ્ત્રીઓની મદદ માંગી હતી, અને બ્રાહ્મણ
વિસ્તારપત્રી રાણીને પહેલાં પોતાનો ધર્મ
શીખાડ્યો હતો. તેમ આપણા સુધારાના
અગ્રેસરોએ ક્યું કે સસાર સુધારો પોતાની
વચ્ચે કાયમ કરવાને માટે તેઓએ સ્ત્રીઓને
શીખવવાની જરૂર જોઈ. હવે તે વખત એવો
હતો કે છોડીઓની નિશાળથી કેળવણીનો
આરંભ કરતાં જ દીલ પડે તે દીલ ચાલી
શકે એવું નહોતું. પુરુષો પશ્ચિમની કેળવણી
પામીને પોતાની શરદસમોમાં બેળાયલું વહે-
મનું, શુતપરસ્તીનું અને અપદાર્ધનું તત્વ દૂર

કરવા માંગતા હતા તે વખતે તેમને ધરતી
અને કુટુંબની બાનુઓની મદદની જરૂર હતી.
તે મદદ વિના ધણીઓ ધરથેલા અને બહાર
કાજા ગણાવાના અપમાનમાં આવતા હતા.
એટલે જોયો જાહેરમાં ઉભા રહી જે ચાલોને
વખોડતા અને જે સુધારા માંગતા તે ચાલોને
પોતાના જ ધરમાં ચાલું રાખવા પડતા, અને
તે સુધારાઓનો આરંભ પોતાથી કરતો
નથી, એવું જોઈ તેઓએ પોતાની અર્ધાંગ-
નાઓ તેમજ વડોલ માતાઓની ખાતરી
કરવા સારું સ્ત્રીઓને માટે જ ખાસ ચોપડી
ચોપાનિયાં લખવા માંડ્યાં, જેઓમાંનું એક
“સ્ત્રીબોધ” હતું. તે વખતમાં ધણીજ થોડાં
બેરાં વાંચી જાયતાં હતા, પણ સ્ત્રીબોધમાં
લખાણો એવી રચીતી થયે લખાતાં કે જેઓ
વાંચતાં તેઓ ખીજને કહેવાની ઉલટમાં
આવી જઈ સ્ત્રીઓનાં મંડળ સામે વાંચી
સંભળાવતાં. તે વખતે ચાલતા વહેમો ઉપર
અજવાળું પાડવા માટે ઘણી કુનેહથી તે
વખતના લખનારાઓ વાર્તાઓ પૂતળા વિગેરે
લખતા, જેથી ધરડા તેમજ જુવાનોને વાંચ-
વામાં રસ પડતો, એટલું જ નહિ પણ સર્વ
પર અસર થતી, અને ધરડાંઓ જેઓ જીવન
દીકરા દીકરીના સમજાવવે પોતાની હડ નહિ
છોડતાં તેઓ “ચોપડીમાં જુઓ શું લખ્યું
છે” એમ એકબેકની આગળ કહી પોતાની
ચાલમાં સુધારો કરતાં. તે વખતનાં લોક
સદ્વિચાર, જોવારાં જેવા મંદવાડને જીત કાઢી
સાથે સંબંધ ધરાવતો સમજી, દવા કે માંવ-
જતની કાળજી રાખ્યા વગર જોવાર પોવાર,
જાંતર મંતર અને ચીટી દોરાપર ભરેલો
રાખતાં હતાં. તેવાં તેવાં બેરાનાં વહેમો તોડ-
નારી એવી તો આશાકોબરી વાર્તા આ

“સ્રીભોધ”માં આવતી કે તે વાંચતાં ધરડાંઓની પછુ ખાતરી થતી કે તેઓ ધુતારાઓને હાથ વેચાતાં હતાં, અને હુઆઓને પોતાનો પૈસો ખત્રાડતાં, એટલે તેવાંઓ પછુ ખસ્તા-ઈને ઠેકાણે આવતાં અને બેઠેા હોડતાં. અલખત આજે પછુ પારસીઓમાં બેઠેા છે, પછુ તેવાંઓની સંખ્યા ઘણી જુગ છે, ત્યારે “સ્રીભોધ”ના જન્મ વખતે તો ઘેરેઘેર બેરાં બેઠેા સિવાય બીજું જાણતાં જ નહોતાં.

આજ પચાસ વર્ષની વાત ઉપર પારસીઓમાં કહાપણવાળાં બેરાં નહોતાં એમ હું કહેતી નથી. કેટલાંક એવાં ચતુર ને એવાં કહાપણવાળાં હતાં કે હજી તેમની હુશિયારી અને બલાઈની તારીફ થાય છે. તેમજ વળી સારાં સારાં ધરામાં સ્રીઓને વાંચવા લખવા શીખવવાનો ચાલ હતો,—ગરીબ, મહેનત મજૂરીમાં પડેલાં જ તદ્દન અલણ રહેતાં. પછુ તે વખતે સારી વાતાંઓ, નીતિબધાં શત્તાં, એવું બેરાંના વાંચવામાં આવતુ નહિ, કેમકે તેવાંની દરતી જ આપણી તરફ નહોતી. સાદનામા જેવી થોડીક ઈતિહાસને લગતી ચોપડીઓ ગુજરાતીમાં પારસીઓને બરની મળ્યાતી, તેમજ કેટલીક કહાણી ફિસ્તાની ચોપડીઓ હતી, પછુ ધણાં જ થોડાં તે વાંચવાની ઉલટ રાખતાં. બેરાંઓમાં વાંચવાનો શોખ ને વધ્યો તે “સ્રીભોધ”થી વધ્યો એ મહારી નજરે મેં જોયું છે. બાખનો બધી સ્રીઓને પસંદ આવે તેવી લખવામાં આવતી, એટલું જ નહિ પછુ એ બાજત સખળી વખતે જેવી અશુદ્ધ ગુજરાતી પારસી બેરાં સમજી શકે તેવી જ વાપરવામાં આવતી, જેથી થોડું વાંચવા શીખેલાં પછુ બહોળું જ્ઞાન મેળવી શકતાં. “સદગુણી સ્રીઓ, ન” “લાલ-

કીવાળી ઝોરતો” વિગેરે વિષયો ને અધરી ભાષામાં લખી પોતાની હુશિયારી દેખાડવા મહંમ મી. કાખરાજી મહેલા હને તો તેમ કરી શકતે, પછુ ત્યારે “સ્રીભોધ” થયું તેટલું લોકપ્રિય નહિં થતે. હવે એ લીપી વખતને અનુસરી ને સુધારવામાં આવી છે તે તદ્દન વાજબી છે, પછુ તે વખતે તો વાંચનારને લાખકનાં જ લખાણ કરવાનું કહાપણ એ મહંમ દેખાડતા હતા. વળી સગીતનો અભ્યાસ નહિં કીધેલાં એવાં બેરાં ફક્ત ગાયનના શોખથી ગાવા શીખે એવા સહેલ રાગોમાં દર ચોપાનિયાને છેડે ગીતો મુકતા એઓએ ગાયનનો શોખ પારસીઓમાં વધાર્યો. તે વખતે ઝીણા રાગે ગીત ગાવાં એ આખરેઝીણુ શરમ વગરનાં બેંગનું કમ મળ્યાતું. અને તેથી ધણાં મીઠાં હલકવાળાં બેરાં પછુ પોતાના અવાજને નહિં ખીલવતાં, સામાં બિગાડીને લગન વખતનાં ને એવાં ખીજાં ગીતો ગાતાં. સારા, મીઠા અવાજે ગાવાનું તો હલકા વર્ગની નીચ સ્રીઓને જ માટે હતું, અને પરિણામમાં જે જવાનોને ગાયનના જુદાં જુદાંનરો શોખ હતા તેઓ એવી દુર્ગુણી સ્રીઓની સોખતમાં પોતાનો શોખ પૂરો પાડતા. પછુ તેની અસર સંસાર ઉપર માડી થતી જવાનો બગડી જતા, જવાન સ્રીઓ દુઃખી થઈ પડતી. માટે સ્રી કેળવણીની સાથે સાથ ગાયન સામેના ખોટા બેઠેા તોડવાની મહંમ મી. કાખરાજીએ બાધ બીડી, અને “સ્રીભોધ” મારફતે તેમજ પોતાના કુટુંબના જાતી લખલાયે ઘણી ગીતત અને લોક-ચર્યા તેમજ હસીતો જુદમ ખમીને પછુ એ અવસ્થનો સુધારો તેઓએ પારસીઓમાં કીધો.

માટે હું, જેણે પચાસ વર્ષ અગાઉનો પારસી સંસાર જોયો છે, ને જે આજનો જોઉં છું, તે દિમતથી કહી શકું છું કે

× “સ્રીભોધ અને સંસાર સુધારો” (ન્યુ-બિલી ગ્રંથ)માંથી,—(૧૯૦૭)

નાનું પરણવા કાં ના કહે છે ?

(“ મીનાચેહેર મીશનરી ” માંથી ઉતારા)

(૩) -

[નાનુંએ મીનાચેહેરને પોતાનાં માતા પર પડેલાં દુઃખની વાત કહી તે ઉપરથી મીનાચેહેરને લાગ્યું કે તેજ કારણથી નાનુંને પરણવાનો અણગમો ઉપજ્યો છે.]

“ તમારાં માતાએજ તમને લગ્નનો તિરસ્કાર શિખવ્યો ? ” મીનાચેહેરે સવાલ કીધો.

નાનું બોલીઃ “ તેઓએ ખાસ શિખવ્યો નહિ, પણ તેમને લીધે હું શીખી ખરી તેઓ જે પૈસાદાર દુરાચરણીઓ સાથે મને પરણાવવા ડોસાઓને વચમાં નાખતાં તેઓને પિત્રાર્થતા હું લગ્નની વાતને જ પિત્રારવા લાગી, અને વળી મારી કેટલીક સખીઓ પૈસાને ખાતર પાપી કુછદીઓને પરણીને દુઃખી થઈ તે જોઈ મેં તે દરાવ કીધો કે મારે પરણવું નહિ. ”

“ બધા જ પારસીઓ શું પાપીને કુછદી મધ ગયા છે કે ? ” મીનાચેહેરે દરચો.

“ હું કહેતી નથી કે બધા, પણ ન્યારે હું ગરીબ હતી ત્યારે કોઈને મારામાં સારા ગુણ દેખાતા નહિ હતા, અને હવે કેમ બધાઓ મારા સારા ગુણ ગાવા આવે છે ? તે વખતે—હું ને મારાં માતા ગરીબ હતાં ત્યારે તો—પૈસાદારો પણ પૈસા માંમતા હતા, —કોઈને મારો ગુણ તો નહિ દેખાતો હતો, ને હવે ક્યાંથી બધાં વખાણનારા કૂટી આવ્યા છે ! પણ આજે બધે પૈસાની જ પૂજા થાય છે. ગરીબોળી લોક કરે છે અને પૈસાવાળાળી પૈસામાં જ પૈસો ઉમેરવા માંગે છે, અને ખરા આદરથી, પ્રેમની ખરી લાગણીથી તો કોઈજ પાછો છે, અને હું તો તેવાં જ લગ્નને સુખી છું, પછી યર વહુ ગમે એવાં ગરીબ કાં હોય ! એવાંઓને પરણવાની સગવડ કરી આપવા હું છૂપી પૈસાની મદદ પણ કરું છું ;

પણ ન્યારે મોટે ખાંચરેલાં લગ્નોમાં લોકના પૈસાનો ધુમાડો થાય છે ત્યારે મારું માંથું દુઃખી આવે છે.યા મને તાવ ચડી આવે છે, —હું તો એવી—સગ્નના પાક તરીકાની મશરીમાં ભાગ લેવા જતીયે નથી ! ”

“ તમે લગ્નના તરીકાને પાક કહો છો ને તો પણ પરણવાની ના પાડો છો ? ”

“ હા, હું મારું છું ” કે જે બે પ્રેમી હૈયાં અરસપરસ ખરો પ્યાર ધરાવતાં હોય અને પૈસાની અથવા ખીજ પદ્ધતિ નહિ કરતાં હોય તો લગ્ન પાક છે, —પણ આજે એવું છે ક્યાં ? કોઈ બાપડો ગરીબ એમ ખરા પ્યારથી પરણતો હશે, બાકી આજના આ તમારા ધણા ધણા કમાતા ડોક્ટરો અને વકીલો અને પૈસાદારોના દીકરા ખરી લાયકી, ખરી મનની ખુશમુરતી, સાચો સ્નેહ અને મીઠી મોહબત ક્યાં માંગે છે કે મેળવે છે ? આજે છોકરીઓ તેમના પૈસા ઉપર બમે, છે, અને તેવા પુરુષો એક નહિ પણ અનેક કૃસમાંથી મધ સુસતા બમરની પેઠે અડોતહોં કૂદતા ફરે છે. મારે હું તો પરણવાની નથી જા ! હું એક પુરુષની ફરમાનરદાર ગુલામગી ચનાર નથી ! ” નાનું અતિ જોશથી હાથપર હાથ ઠોકીને બોલી, “ આજના વખતમાં સ્ત્રીઓને પરણવાની ફરજ કાં હોવી જોઈએ ? શું મારા જેવી સ્ત્રીથી સ્વતંત્ર જીવન નહિ ગળાય ? કાં હું એક મરદના હક્ક તથા દખાવણી જ રહું ? કાં નહિ મને ગમે તેમ મારા પૈસાનો અને વખતનો સદુપયોગ કરું ! જ્યાં સુધી હું તે સારી

હતી, અને ને એટલી મોટી છે કે તેનું શું કરવું તેથી હજી મને સજવું નથી... માટે તમે જેવા બધા પરહેજગાર માણસની સરલાદ હું માણું છું,—કદો કયાં બધાં ક્રમોમાં એ મારા બધા મુરખીએ ખરી મહેનત મેળવેલા ખમ્મનો હું ખર્ચું? જેવી મેં તમારા ઊઠાવેલા સાહસની વાત સાંભળી તેવો મેં વિચાર કોષા કે મારાથી તન અને મન નહિ અપાય તો ધન તો હું આપું જ! માટે કહેા, તમને જોઈને તેટલા પૈસા તમારી નિશાળો રચાવવા સારુ લો... વળી તમે કહેા છો કે હોસ્પીટલ જોઈએ છે તેને માટે જોઈતી રકમ લો..... મમે તો એક મમ્મની ટકાડે મોટરગાર લઈ જાવો કે તમને ગધેડે બેસી બિકટ મુસાફરી કરવી નહિ પડે! અને હર મહીને હું એક મોટી રકમ તમારી રકુવો અને હોસ્પીટલના ચાલુ ખર્ચ માટે મોકલતી જઈશ,—તમે માંગશો તેટલું મોકલીશ. ”

મીત્રોએ હેરની આંખમાં પાણી આવ્યાં, અરે આ શું? કેટલી મહેરમાની! કેટલી ફોહાગીરી! ખુશાએ તેની અરજ સાંભળી, નાજાના મનમાં સારા વિચાર મૂક્યા! જંદગીની કેવી સરસ અસર!... પછી મન મક્કમ કરી ધીરજથી ઉભો થઈ બોલ્યો:—

કુવા તો, બાઈ, હું તમને શું કહું?—તેઓ તમને કેવા આશિષ દેશે તે હું—જે તમને જોઈ આવેલો છું—તેજ જાણું છું. એ બિચારાં લોક કઈ તમારાં મુંબઈનાં ગરીબોની પેઠે ધણું ધણું લઈ બાઈને બેમરવત નથી થઈ ગયાં,—તેમની હાજતો ધણી છે અને પૈસો જોયો નથી, માટે આ તમારી હાતમ દીકરી સંખાવતની વાત સાંભળી તેઓ તમને બિકતાં ને બેસતાં કુઆ દેશે—તેમાં વળી તમે હોસ્પીટલ ઉઠાડવા સારુ પૈસો આપો છો તેથી તો તેમની ખુશાલીનો ખાર રહેશે નહિ, કેમજે હોસ્પીટલ વગર એ બાપડાઓ ધણું દલાક ચાવ છે. ”

નાજાની આંખમાં પણ આંસુ આવ્યાં, પણ તે ખુશાલીનાં લનાં. એક સારું કામ કરવાથી આપણું હૈકું ભારાઈ આવે છે અને આપણે આસુ પાડીએ છીએ તેવાં તે આંસુ હતાં...

“વારું ત્યારે, ” આખર તે બોલી, “તમે મારી બેટા કબૂલ રાખો. પણ એ તો ધનની મેં નવાજેશ કીધી, હજી તો તન અને મન રહ્યાં,—તેની નવાજેશ હું કેમ કરું? બોલો! ”

“મન તમે અર્પણ કર્યું”, બાઈ, કેમજે તમારાં મને આજે તો તમે ધન આપ્યું ને ?

હે કે જો હું મારો હાથ કાઢતો તો લગ્નમાં અર્પણ કરું તોજ મારો હક એ સર્વ ફોલન ઉપર આવે, નહિ તો નહિ ! તેમના મરણને એક વર્ષ પૂરું થાય તે પહેલાં મારે અદરાવું જોઈયે, અને તેર મહીના ચાલ તેટલામાં પરણવું જોઈએ અને અગિઆર મહીના તો થયાથી ! ”

“ એમ ? ” રાણા ફાટી મીનોચેદર જોવા લાગ્યો. “ શું કહ્યો છો ! એવી શરત છે ! અને અગિઆર મહીના તો ચલા ! તે તમે તો કહ્યો છો કે હું પગલું નહિ ! ” કાણ સાથે પરણવા તેઓ કહી ગયા છે ! ”

“ જુઓની ! ” હડે કલેજે નાભાએ ચલાવ્યું. “ તણ જણને માટે મને કાકાથી મમળવના હતા, — એક ઠાંઠ મોટા ડોક્ટર છે; એક વકીલ છે; અને એક તો અમારો દરનો સગો મહેરવાન મીનોચેદર. — જે જો હું ન જ પરણું તો આ બધી ફોલનનો વરણ થાય. ”

મીનોચેદર આ વાતથી ધણો જ દિલગીર થયો... દરના ઇગિત દેશમાં ખુશાલીની ખબર લઈ જનાની તેની આશા એક પગમાં કુપી ગઈ ! “ બધું ગયું ત્યારે તો ! ધડીભરતુ સ્વપ્ન વહો ગયું ! ” તે મનથી બોલ્યો, “ અરે ખૂદ ! હવે મને કાણ મદદ કરશે ? ” તેણે નિશ્વાસ નાખ્યો, અને પછી બોલ્યો, “ એમ તેઓ કોમિસીસ કરી ગયા ? અને તમારે માથે ફગ નાખી ગયા ? ધણું અજમ જેવું... કે તમારા પર આટલો બધો ખાર રાખવા છતાં એવી રીતે તમને સાંકળે બાંધી ગયા. ખિયાગને જગ બેળની નમગાઈ થયેલી દિમે છે — મીનું શું ? ”

“ નહિ રે ! મી. સોરાયજી તો કહે છે કે ધણો દુશિવારીમાં હતા તે કોમિસીસ કાઢી ત્યારે. તેમને બેળની નમગાઈ કરી ન હતી, પણ મને તો લાગે છે કે ઘડપણમાં એ જાતનો નિરંતર વિચાર કરી કોપાથી ખિયાગનું મગજ જરા ખરડું જ હતું. ”

મીનોચેદર જરા માથું નીચું નાખી મુંઝો જ બેસી રહ્યો, અને નાભા બોલતી રહી —

“ હવે ત્યારે એમ છે ત્યારે જુઓ, હું કેવા મુંઝરાડામાં, કેવા વમાસણમાં પડી છું. ત્યારે પૈસો બાવા સારાં કામોમાં વાપરી કાપ ત્યારે શું પૈસાને તરછાડી હું મારી ફગત પાળું ? હવે મહીનો ગ્યો તેટલામાં આ સુદર ધરનાર, વાડીવજીર, માગં ગરીમ પણ વફાદાર ભાકુતોથી ભરેલી ચહેલીઓ, મારાં મોટાં ખેતરાં, માગં પાણેલાં ગાયદોર, મારી ચવાવેલી નિશાળો, વજેરે બધું બોલો બેસું — કે પરણું ? એ હવે મોટા સવાલ થઈ પડ્યો છે — અને પરણવું તો ફોલનને ? — કાઈ પર મને ખરા ચાક નથી તો શું હું ફક્ત બહાનના ડાળથી કાઢતી પરણેતર થાજી ? એ પૈસો રાખી મેળવા માટે હું માગ ખરા મનના ખૂગ ખાર વગર પરણું — વેચાજી ? એ શું કહેવાય ? બોલો, મી. મીનોચેદર ! તમે તો એક ધર્મગુરુ જેવા છો — મારા મનનું સમાધાન કરો. ”

“ ખરા ખાર વગર પરણવું તે લગ્નના ગોતેવર કાનુનનું ઉલ્લંઘન છે. પરણવું, પણ સાચી મનસ્વીથી પરણવું, ફક્ત સગવડને ખાતર તો નહિ જ... પણ તમારા સગો છતો છે તો તેની સાથે પરણેને ? ”

“ અરે જાણો રે મહેરવાન ! મારાં મોટાં માએજીએ એની સાથે મને પરણાવવા માગેલી, અને તે વખતે કંઈ મારા વિચાર એટલા પક્કા થયલા નહિ એટલે મેં તેની સાથે જરા દોસ્તી બાંધી, પણ તેના મનમાં ખૂબ વિચારો અને તેની ખરી વાણી અને માહી આદતો જોઈ હું એવી તો સુગમ કંઈ મેં માગં જાપાઈને પગે લાગી માંગી લીધું કે એ અમા. ગાનું નામ લેવું નહિ. અને ખચિન, મી. મીનોચેદર, એના હાથમાં મારા અગો સુરખીનો પૈસો જાય તે દાગખના ગાદમાં ગયો

‘સમજવો—એવો એ નાપાક માણસ છે ! શું હું એ પૈસા પર મારો હક જાળવવા એવા નકારા માણસ સાથે પરણું ? અને આખો જન્મ તેની છુરાઈ ઉપર આંખાંમચામના કરું ? કદો નહિ..અને તો પણ છૂટક નથી.. પેલો ‘કોક્ટર’નો કંઈ જલો નથી...અને પેલો વકીલ તો છેકજ વાંદરા જેવો છે, અને સીપલો ચંપ ચંપને બોલે છે તે માગથી ખમાતું નથી !’

“તમારી સાથે પરણવા બીજા ધણીની તૈયાર થશે,” મીનોચેહેરે સૂચવ્યું.

“હા—કાં નહિ! આટલા બધા પૈસામાં મોજ મદાશવા કાં નહિ તૈયાર થાય ? પણ ત્યારે મારું માન મેળવો રોકે—મારા મનની ઉંચી વૃત્તિઓને માફક આવે, અને મારા તરફથી બહાવ અને સેવા મળવે એવો વર તો મને નહિ જ મળે ને ? મારા જેવી સ્ત્રી જે ખરાબ માણસોને પિક્કારનારી અને સદા સારાને ચઢાંનારી તેણે પોતાના બધા વિચારો દાખી દઈ એવાજ કોઈ એકાદ લોભિવા મતલબિયાને પરણવું, એમજ કેની ? મતલબિયા, લોભિયા, ખોટા મનના અને તરફવાર એમોયો લરેલા, એવા તો મારી આસપાસ ધણી છે, પણ તેમનામાંના કોઈનીની સાથે હું તો લગ્નની સાંકળથી બંધાઈ નહિ, બા !”

“હું તો આજના પાગસીઓને જાજા જોળખતો નથી,” મીનોચેહેરે બોલ્યો.

“પણ જો છેક એવું હોય તો હું પારસી કામને માટે દિલ્લગીર થાઉં.”

“છે ! છે ! એવું જ છે ! ને તેથી જ તો હું કહું છું કે મને પરણવું નથી, અને તેથી મને એક તાલ સુછ છે. શી મીનોચેહેરે, હું એવા માણસને પરણવા માગું છું કે જે મને પત્ની તરીકે પોતાને ધેર લઈ જવા નહિ માગે અથવા મને પોતાની સાથે રહેવાની ફરજ નહિ પાડે !”

“એવો તમને કોણ મળનાર ?” બોલ્યો

મીનોચેહેરે મોં જોવા લાગ્યો; “કોઈ સારો માણસ તો કદી એવી વાત કબૂલ નહિ કરે. શું તમે એવી કબૂલાત કરી, પરણવા માગો છો ?”

“હું ખરેખર કબૂલાત નહિ માગું, પણ એવાજ ધણીને મારો હાથ આપું કે જે મને સાથે રાખવા માંગે જ નહિ, તો ચાલે કતી, મીનોચેહેરે ?” અને આમ બોલી તેણે તો એવા તો મર્મથી પણ ગંભીરાઈથી મીનોચેહેરની આંખો સામે જોયું કે તેના જીગરમાં ફાળ પડી—તેને વહેમ પડ્યો કે મનેજ કહે છે કે શું ? તેટલામાં નાજાં બોલી, “લોને, કડીજ દજી...નકામો વખત કાં કાઢું ? વળી તમારી દેન જતી ગઈ..મીનોચેહેર ! તમેજ મારી સાથે નહિ પરણો ! મારી મતલબ એવી છે કે જે દહાડે તમે તમારી સ્ત્રીમર પર ચઢવાના હો, તે દહાડે સહવારે આપણે મુઝબૂમાં પરણીએ--હું મિલિસ મીનોચેહેર થાઉં, અને તમે ત્યાંથી જ પાધરા સ્ત્રીમર પર ચડી ધરિન ઉપડી જાઓ !”.....

(૪)

લગ્ન કરવાની વિચિત્ર રીત

નાજાંની ઉપલી ટાંકે ક્યોજેની મૂચનાથી મીનોચેહેરે તો ગભરાઈ જ ગયો, અને કુદકો મારી ઉભો થયો—“ના ! મારાથી એ વાત નહિ ચાપ !”

નાજાં ઉચ્છેરાઈ નહિ, માથું નીચું જ રાખ્યું અને બોલી, “કાં, પિત્તાઈ ! નહિ કાં બને વારું ? જરા બેસો પાછા, વિચાર કરો અને મને કહો.”

પણ તે બેઠો નહિ.

“હું પરણીને શું કરું ? મેં તમને કહ્યું ને કે ધરિનમાં બેરીને લઈ નહિ જવાય ? હું કદી મારી બેરીને ત્યાં લઈ જ નહિ જાઉં.”

નાજાંએ પોતાના હોંડ કરાવ્યા, તેના ચહેરા પર લોહી ધાઈ આવ્યું, તેના મીજાજ કંઈ

જેવો તેવો નહિ હતા !—માટે તેને ગુસ્સો મઠી આવ્યો પછી તે દયાવીને બોલી :

“ભાગ પ્રિય પિત્રાર્થ, તમે સમજ્યા જ નથી—હું તમારી સાથે ધરિાન કે કચેળી જવા માંગતી જ નથી ? મેં તમને કહ્યું કેની કે સહવારે પરણી ને બપોરે તમે મીઠામર પર મઠી જાઓ—બસ હું પરણેલીમાં ખપું—આપણું લગ્ન પચાએતનાં ફક્તરોમાં નોંધાય, વર્તમાન પત્રોમાં ખબર છપાય, હું મિસિસ મીનોએહેર થાઈ, ને બધી દોલતની વારસ થઈ તમેને તમારાં કામેમાં વાપરના નોંધ એ તેટલું નાણું આપું—એટલે થયું ! કેમ ? તમે કંઈ પાછા આવવાના છો કે તેની ફીકર !”

“ઓહો ! એમ કે ! મારાં મહોનપર તમે મદાર આપો છો ! પછી હું થું મરવાને બધાયસો છું ? હું મરું નહિ ને, પાછો આવું તો તમે ધણાં જ દિલગીર થાઓ ને મને માળ દો કે ?”

આ શબ્દો બોલતાં મીનોએહેરને ધણુ દુઃખ લાગ્યું એમ નાજ એ જોયું, અને તેને પસ્તાવો લાગ્યો અને તે નરમ બની.

“નારે, મારા પિત્રાર્થ, હું દિલગીરબી નહિ થાઈ, ને માળ બી નહિ દઈ. ખુદા તમને જીવાડે ને તમે તમારું આરબેહુ કામ પાર ઉતારો ! પછી તમે જ મને કહ્યું કે તમારી તબિયત ખરાબ છે અને અત્રે તમારું એવું કોઈ નથી કે જેને ખાતર તમે આવવા માંગો, ત્યારે મેં એવી સૂચના કરી તમે મને મારા બેહેસ્તી કાકાની દોલત મેળવવામાં મદદ કરો તો તે દોલત તમારાં સારાં કામમાં તમને જ કામ લાગે એ જ મારી મક્કસદ.”

“એમ ? તમે મને લાંચ આપો છો ?” પ્રમાણિક મીનોએહેરને ગુસ્સો ચઢ્યો, “લાંચ આપી મારી પાસે એક કામ કરાવી લો, ને તેથી એમ કહી કે મેં મારા પૈસા સંખ્યાવતમાં આપ્યાં ! સારી વાત ! સંખ્યાવત એવી હોય ?”

નાજન આ બોલોથી માહું લાગ્યું, તે લાલ લાલ થઈ ગઈ, પછી તેને ઉરકેરણેલોં જોઈ તે ખમી ગઈ અને એટલું જ બોલી :—

“હું દિલગીર છું, પિત્રાર્થ, કે તમે મને એવીમાં ખપાવો છો. તમે મને ગેરઈનસાઈ કરો છો. સંખ્યાવત કરવાની તો મારી મક્કસદ છે જ, પણ જે પૈસો હાથ નથી આવતો તે મેળવવામાં તમારી મદદ ફક્ત માથું છું. જે આથી કઠોરીસીલ ન હોત તો થું હું આપણું દગદોનોને સુધારવાનાં કામમાં મારા પૈસો નહિ આપત ! નહિ, નહિ, મને ગેરઈનસાઈ ના કરો—ગમે તો જટ ને પટ ના કહો, પણ એવો વિચાર મારે માટે મનમાં ના લાવો !”..

“નહિ, મિસ મીનોએહેર, મને માફ કરો—હું લગ્ન જેવાં એક પવિત્ર બંધનને કાલી મશ્કરી તરીકે નહિ વાપરું. તમારા કાકા તમને એવાં કાલાં મશ્કરીનાં લગ્નમાં ઉતારવા નહિ માગતા હતા તે તમે સારી પેઠે જાણો છો. અને જે તમે તેમની ખરજી જ રાખવા આદતાં હો તો તે આ રીતે રાખેલી કહેવાય વાર ? તમે વિચાર કરો, તેમની મતલબ તો તમને પરણેલી જીદગીનું સુખ પમાડવાની હતી—તે ક્યાં સચવાઈ ? ખુદાનું નામ દઈ, દસ્તુરો પામે બંદગીના ક્લામો પઢાવી, ચરસ પરસનાં દુઃખ સુખના સાથી ધવાનું કબૂલ કરી, પછી છૂટાં પડીએ ! એ થું કહો છો તમે ? ના, બા, મારાથી એવું કામ તો નહિ કરાય !”

“પ્રિય પિત્રાર્થ, હું લગ્ન જેવા જંગીર વિષયની મશ્કરી તો નથી કરવા માગતી. તમે કહો છો કે પ્યાર વગર પરણવું બોહું છે, ને તમેને મારા પર પ્યાર તો નથી જ, ...પછી જે હું...તમને જરા પણ...ગમતી હોઉ—” તે અચકાતી અચકાતી બોલી.

“એ ?—એ કાં નહિ ? તમે કંઈ જેવાં તેવાં છો થું ? પણ તેથી થું એવું કરાય ?

મને તો તમારી દયા આવે છે ?” અને આમ બોલતાં તેનાથી દસી પડાયું.

“મારી તમને દયા આવે છે તો દયાને ખાતર કરો.” તે પછી દસીને જ બોલી, “મારી દયા-મારાં બાહુતો અને નોકરચાકરાની દયા-અને વળી તમારાં ધરાનીઓની દયા-એ દયાને ખાતર એક પગલું ભરવું અને તે બધાને મોટા ફાયદો કરવો એ બોહું કામ કહેવાય ? મારા પિત્રાઈ, જય વિચાર કરો. એ આ મહેલ અને તાગીરો પેલા મારા સગા મહેરવાનને હાથ ગઈ તો મારાં બાહુત ક્યાં દુઃખમાં પડે અને નીચોવાઈ જાય ? કેવો મારી રથાપેલી નિશાળો વગેરે બંધ થઈ જાય, અને કેવી તમારી ધરાનમાં કરવા ધારેલી બધી યોજનાઓ સુઈ જાય !”

“એ બહુ ખરું છે-તમને મદદ કરવા હું કંઈથી કરું-પણ આવું ? જે બોહું કામ તે હું નહિ કરું” બા. તમારા કાકાને કમવાનું, દસ્તુરોને કમવાનું અને લોકોને કમવાનું થાય તે મારાથી કેમ ખમાય ? લગ્ન તે લગ્ન, તેનાથી જીવજતાં પરિણામ વેકરા આપણે તેનાર નહિ હોઈએ તો પરણિયે કાં ? એક સ્ત્રીને આદવા, માન આપવા, પાળવાની કશુ-કાત આપી તેને મૂકી ચાલી જવું એ શું લગ્નની મફકેરી કીધેલી નહિ કહેવાય ?”

“કંઈમી નહિ, એ કરતાં તો વધારે લોક કરે છે ! મારાં એક મારી દતાં તેઓ નાન-પણમાં વિધવા થયાં દતાં અને સ્ત્રીનક પહેરવા અને કાળી સાડી તળવા માટે રકરક કરતાં દતાં. તેથી મારા મમાવાજીએ શું કીધેલું ! કાંઈ પારસી સ્ત્રીનથી આવ્યો-તે વિધુર હતો-તેને સમજાવી મારાં માસી સાથે દાણા છંદાના, -તે એકલો પાછો સ્ત્રીન ગયો અને મારાં માસી સારાં લુમડાં, ધરણી પહેરતાં સુખી થયાં.”

“તે તો આગલા વખતની વાત, કે ત્યારે આપણાં લોક હિંદુઓની પેઠે વિધવાઓ પાસે ફરજિયાત શોક પગાવતાં, -આજે કાણ એવું કરે ?”

“કરે છે જી ! કરે છે ! હવડાં એક મારી ઝોળખાણીની મુંદર જવાન છોકરી એક પંચાવન વર્ષના ધરકા સાથે પરણી કે જેને હાટ્ટીઝીઝ પછી દત્ત તે તે જાણતી હતી, પણ પ્રુક્ષણ પૈસા, -એટલે અમે સખીઓને કહેવા લાગી કે ‘તેમાં શું ? મરી જશે તો વિધવા થઈશ, કાળી સાડી પહેરીશ ! પણ વાડી ‘બંગલા, ગાડીપોડા તો વાપરીશ ! મરીબાઈમાં સખીએ તેના કરતાં તો એ સાડું !’”

“તે ગમે તે હોય ! મને એવી વાતો ના કહો, મિસ મીનોએહેર, એવાં બેરાં માટે હું જરા પણ માન ધરાવતો નથી.”

“માન ધરાવો કે ના ધરાવો ! પણ દાખલા એવા પણ છે. આપણે તો સારાં કામ પાર ઉતારવા માટે પરણવા માંગીએ છીએ, -આ તો તદ્દન આપમતલબ ; એવાંઓ તો પરણીને પછી એકમેક સાથે લડે વડે, જેવકા થાય અને પછી છૂટા પડે. આપણે તો કાંઈ તેમ નથી કરવાના ? હું જો પરણું તો મારા ધણી તરફ સાચી ને વફાદાર રહું, અને મારા ધણીને કામજો મારફત રીઝવું, તેનાં કામમાં ઉત્તેજન આપુ અને તેને જોષ્ઠતી મદદ કરું, -હું કંઈ તેને દુઃખ નહિ દઈ ! વાસ્તે વિચાર કરો, આપણે લગ્નના ગંઠથી બધાયલાં પણ મિત્રો જેવાં રહીએ તેમાં બોહું શું છે ?”

“તમે સજર કરો,” એકાએક ઉઠી ઉઠો થઈ મીનોએહેર બોલ્યો, “તમે સજર કરો-મને એક ઉપાય સૂઝે છે. મને એક બે દલાકા એ વાત ઉપર વિચાર કરવા માટે આપો...”

“વારું ત્યારે ગાડી મંગાઈ છું, તમે વિચાર કરોને મને જવાબ દો. પણ તમે બી

એટલું યાદ રાખજો કે મારી હાથત કેટલી
ધ્યાન લાવવા લાયક છે, અને મારી સૂચનાથી
દુનિયામાં કેટલાં લોકો કામ બની રોકે છે.
અરે મારા એ પૈસા મારા હાથમાં રહે તો
હું કેટલું કરું! મુખ્ય તો મારા મોટાંબાવા-
જની અને અગીઆરોમાં અકેકા શીખેનો
એરવદ રાખું, અને તેની પાસે બધી ધર્મની
ક્રિયાઓ સમગતી લાપાની મદદથી ખુદલી
કરાવું કે જ્યાં લોકોના તે ઉપર ખરો લાવ
વધે. વળી દર રવિવારે ધર્મરસેવા અને ધર્મર
-ભજન કરાવું, -હવડાં તો સેદરામજી વકીલ
મને કંઈ કરવા નથી દેતા તેઓ જાણે છે કે
હું આ બધો વારસો ખોવાની જ અને તેથી
આ વર્ષની ઉપજ તેઓ બધી મારે માટે
સાચવે છે, કે કંઈ નહિં તો એટલું તો મારા
હાથમાં રહે! અને મને મારા કાકાશ્રીનું આપે-
લું ઝવેરાત થોડુંક છે, તેથી હું કંઈ જુએ
મરું એવી તો શીકર નથી. માટે, મારા પિત્રાઇ,
હું તમને આ ધડીએ જે ખરું છે તે કહું
છું, કે જો તમે મને પરજીવાની ના પાડશો
તો હાલે, હું આ બધું છોડી એક મરીમ
જીને લાયકની સાદાઈથી કોઈ નાના ધરમાં
રહેવા જઈ જીવન ગાળીશ, પણ કોઈ દુરા-
ચરણી દૈત્યને મારો દેહ વેચીશ તો નહિ, કે
મારો આત્મા જીહાનમના મારમાં નાખીશ
નહિ. તમારા જવાબ ઉપર બધો આધાર
રહેશે...અને તો પણ, મીનોએહેર!" તે તેનો
હાથ લઈ ઓળખાઈથી બોલી, "તમે તમા-
રા અંતઃકરણના અવાજ પ્રમાણે જ બોલજો
અને કહેજો, -ખુદ જાણે છે કે હું તમારી
પાસે ખોટું કામ કરાવવા આહતી નથી-સમજ્યા
કે તમે?"

મીનોએહેરે તેનો હાથ જરા વાર ધરી
રાખ્યો અને તેમ કરતાં બોલ્યો, "તમે મારી
ઉપર વિશ્વાસ રાખજો; આ સવાલ કંઈ તો
છે, પણ ખુદ મને રસ્તો બતાવશે, અને બતા-

વશે ત્યારે ખરો જ બતાવશે એવી મારી
ઉમેદ છે."

મીનોએહેર ગયો, અને નાનું લાયજેરી
વાળા ઓરડામાં પાછી ગઇ અને પોતાના
મરહૂમ મુરજીની છબી આગળ ઉભી રહી
થોડો વખત તેમના તરફ જોયા કીધું, અને
જાણે તેઓ બોલતા હોય કે, "જોજો, હું જ
છતીશ!" એવું તેને લાગ્યું.

"અરે મારા બહાલા મુરજી!" તે ધીમે
સાદે બોલી, "આ રીત મને સુખી કરવાની
તમને ક્યાંથી સૂચી? મને કેવી ચરમ, મને
કેવી હલકાર્થ લાગી, મને કેવું દુઃખ થયું
મીનોએહેર જેવા એક ફીરસ્તાને બી મોઢે
ચડતાં! અને વળી હું તેના મોઢાત ઉપર
ધ્રુમરત બાધું છું એવું તેને લાગ્યું ને તે દુઃખી
થયો!"

પછી પાસે પડેલી ખુરશી ઉપર માથું
નાંખી તે ગલીઆ પર બેઠી અને પોતાનો
કાર્કા આવેલો દીવો દાખવાની હવે જરૂર
નહિ રહેવાથી ખુબ રડી.

"અને મારી જરાબી દરકાર હોય એવું
લાગતું નથી...હું એને જરાબી પસંદ પડી
નથી!...એ તો મારી સૂચનાથી ચીડાયો અને
અજાજળ થઈ ગયો. મારે મનથી તો એ એક
સહેલી જ વાત, પણ એને કેવી જાણીર લાગી!
અરે એ મને ના કહેશે તો મને કેવું લાગશે!
અરે કાલ ક્યારે પડે!...આ મારી એકલી
અટુલી નિરંજી...મારા મનની વાત કોણને કહું?
મારા મનની મુશ્કેલી કોણ ટાળે? કોણ મારો
મિત્ર છે?"...પણ એમ વિચારતાં તેને મીનો-
એહેરના કેટલાક ચપ્પો તેમજ તેનાં ગાયનો
યાદ આવી. તેને પ્રજુના પ્યારનું જાન થયું,
તેના હલકાઈ ઉપર વિશ્વાસ કેમ રાખવો તે
તેના હલકાઈ સમજાવું, અને તે હાથ જોડો ઉંચે
જોઈ ખરી આસ્થાથી એક જાણીતા ભગવદના
ચપ્પો ગણગણી બોલી, "વાલી! તું મુજને

કોરતાર !... તું ખરો મિત્ર ! તું રાહબર ! મને રસ્તો તું બતાવ. તું ચલાવશે તેમ હું ચાલીશ, તું કરાવશે તે કરીશ... હું નાદાન છું. હું બાળક છું. તું પિતા છે ! તું પાલનદાર છે, તું સાહેબ ધણી છે ! તારી મરજી પર હું રાજી છું..."

(૫)

“સાત હજાર—”

[મીનોચેહેરને બધો વિચાર કરી નક્કી કરાવ પર આવતાં આઠ દિવસ લાગ્યા પેલી તરફ નાજાં તેના જવાબ માટે અધીરી બની હતી તેને લાગ્યું કે મીનોચેહેર એવાં લગ્ન માટે કબૂલ થતો નથી તેથી જ વાર લગાડે છે. તેવામાં દીનમાએ પર લગ્નની એક માંગણી આવે છે]

“અરેરે, દીનમાએ ! હજી તમે પરણવાનો વિચાર છોડનાં નથી કે ? વળી કાણુનો કાગળ આવ્યો ?”

દીનમાએ સહવારે નાસ્તાની ટેબલ ઉપર ઘણાં મલકાતા મલકાતાં આવી મસાઈ અને ઐપનટસના ચમચા પર ચમચા ખાતાં બેઠાં હતા. તેમણે ટપાલમા આવેલો એક કાગળ નાજાંને વાંચવા આપ્યો. તે લેતાં તે ઉપહું બોલી

“વાંચ તો ખરી કાણુનો છે તે ! વળી તુંજ કહેતી હતી કે એમના પર કાગળ મોકલે, તે મેં મોકલ્યું ને તેવણે કબૂલ રાખ્યું—પણ તું તારી કબૂલાત પ્રમાણે મને પદ્મ આપશે કની ? જોતી એ તો સાત હજાર રૂપિયા રોકડા માગે છે !”

“સાત હજાર ધણી મારી તરફથી ! સમજ્યાં, દીનમાએ ? કદીની હું એવા લુચ્છા-એને રોકડા રૂપિયા નહિ આપું ! તમે તો પેલા બિચારા ગરીબ બચરવાલ માસ્તર સાથે પરણવા માંગતાં હતાં ત્યારે મેં કહેલું કે ‘પરણો, હું તમને સારી જેવી પહેરામણી

કરીશ’ તે કાંઈ ખાસ પૈસા નહિ પશુ તમને ધર માંડવા બેઠતો મદદ. આવા હગમખોરો સામા પૈસા માગે તમને તો હું ઉલાટી નહિ રાખું,” એમ બોલતાં ડાસાંએ હાથમાં આપેલો કાગળ નાજાં વાંચે છે, તેટલામાં બટલર એક તાર લાવી આપ્યો તે લઈ નાજાં જોડી અને પોતાના ખાનગી ઓરડામાં ચાલી ગઈ... તાર ઉઘેડી વાંચ્યો,—તે મીનોચેહેરનો હતો... “નક્કી કરાવ પર આવ્યો છું. બાર વાગતે મોટર મોકલજો” એટલો જ તાર હતો. “પણ નક્કી કરાવ શું હશે ?” નાજાં વિચારમાં પડી “અરે એને હું જરાએ પસંદ પડી હોત તો એ મને ના નહિ કહેત..પણ ખ્યાર વગરનાં લગ્ન એ એને મન પાપનું કામ છે, અને એને મારા પ્રત્યે જરાબી ખ્યાર નથી !” એમ વિચારતાં તે દુઃખી થઈ...

[થોડીવારમાં મોટરનું ભુંગણું સંલગ્નાયું અને મીનોચેહેર આવી જોગો અને નાજાંના હાથ પોતાના હાથમાં લઈ બેઠ્યો—]

“મેં પક્કી કરાવ કર્યો છે કે જે દહાડે હું ઇશાન જવા માટે ઉપડી જઈ” તે સહવારે તમે સાથે પગથીને જઈ.”

નાજાંએ તેના હાથમાંથી પોતાના હાથ છોડવી નાખ્યા, તેનાથી છાતી ધરી અને “ખરેખર, મીનોચેહેર ? તમે કેવા દયાળુ છો ?” એમ બોલતાં પાસેની ખુરશી ઉપર બેસી ગઈ... મીનોચેહેર કેમ કરાવ પર આવી શક્યો ?

“તમે પોતેજ નક્કી કરાવ ઉપર આવ્યા ?”

“હા, હુંજ આવ્યો.”

“તમે ધારે છે કે એ કરાવને તમે વળગી રહેશો ?”

“હા, હું તો ધારું છું.”

“મને દગો તો ન થાય !”

“હું નહિ ધારતો કે આપણે એકમેકને છતાં હોઈએ, મિસ મીનોચેહેર.”

“પણ હજી ‘મિસ મીનોચેહેર’ જ કે ? ‘નાન’ નથી કહેવાતું કે ?” તે હસીને બોલી.

“પારકાં બેરોને હું તો લાડકાં નામે નહિ બોલાવું, જો કે ધણી લોક બોલાવે છે; મારાં માખાપને એ વાતનો ધણો ગુસ્સો હતો, અને મને પણ છે. માખાપ પોતાનાં બચ્ચાંને ‘કેકો,’ ‘ફળી,’ ‘હોમી’ ગમે તે કહે, —તેમ કહેવાનો પારકાંને કરો હવે નથી !”

“પણ હજી પારકાંજ કે તમારે મનથી ?”

“તો સગાઈ ક્યારે થઈ ?”

“હવે કોતક ના કરારે, મીનોચેહેર ! વળી સગાઈ થતી તે કેમ હશે ? પેલાં દીન-માએ તે તેડું કે કંકુ લાવી દીધી કરે ?”

મીનોચેહેર ગમરાઈ ગયો. રખે ડાસા દીગી કરવા આવે, માટે હિડી હિડો યઈ નાન’ જે હિડી બારણાં આગળ જવાનું ડોળ કરતી હતી તેને હાથ પકડી અટકાવી, “રખે તમે એવા કાંઈ ફાસ’ કરો, મિસ મીનોચેહેર ! —જો મને એ કાંઈ ગમતું નથી હ.”

“ત્યારે વચન આપો કે હવે ‘મિસ’ છોડી માડું નામ બોલશો.”

“વચન અપાય નહિ, આપણા વચ્ચે સગાઈ થઈ નથી, ફક્ત સાડુ ચાપ છે,” ગંભીરતાના ડોળથી મીનોચેહેર બોલ્યો.

નાનને યરગ લાગી, તેણે નીચું જોયું. પોતાની પહેલી ધારતી મટી માટે પોતે હેક વળી ઘેલછામાં આવી હતી એમ તેને લાગ્યું, અને સુંગી રહી

પણ ધણો વખત નાનથી સુંડું બેસાડું નહિ. “હું તમારી મહેરબાની કાંઈ થોડી નથી માનતી, અને તમે મારે માટે જે કશું કરો છો તે માટે હું બ્રાહ્મી ઉપકારી નથી, પણ મને જરા જાણવાનું મન થાય છે કે પહેલાં તો તમે કહેતા હતા કે એ વાત બનેજ નહિ અને હવે તમારો વિચાર કેમ ફેર્યો ?”

મીનોચેહેરે જોયું કે ખડું કારણ બુલ્લા

શબ્દોમાં કહેવાય એવું નથી, માટે મર્મથી જ બોલ્યો, “તે દહાડે તમને ફડ હું બોલ્યો હતો, પણ પછી મેં આઠ દહાડા વિચાર કીધો ને ! એટલે હવે મને શીકર નથી.”

“હવે તમને નથી લાગતું કે એ પ્રમાણે બીજાંએને ખાતર એક સ્ત્રી સાથે લગ્નનાં ગાંધી જોડવામાં ગુનાહ છે ?”

“હું બીજાંએને ખાતર જોડતો નથી.”

“ત્યારે શું તમારે પોતાને ખાતર ?”

“અલખત” !

“અને તો પણ તમારી પરણેતરને પરણતાં વાર છોડીને તમે જઈ શકશો ?”

“મારાં પોજેલાં જનસેવાનાં કામ સાડુ હું જેટલો સ્વભોગ આપું એટલો થોડો છે.”

“મને મૂકીને જતાં તમે સ્વભોગ આપતા હો એવું તમને લાગે છે ?”

“હું વગર પરણેલો જવાને તૈયાર હતો તે જ સ્વભોગ હતો. પરણવાની ફરજ સારી રીતે સમજવા છતાં હું આજ મુધી નહિ પરણ્યો તે એ જ કામને ખાતર, એ તો તમે જાણો છો, —હવે પગથીને પણ હું કુંવારો જ જઈશ, ખડું ને ?” મીનોચેહેરે હિડચું.

“હા ખડું, પણ ચાલો ત્યારે, હવે આપણે એ વાતથી મારા વકીલસોરાબજીને વાકેફ કરીએ, તેઓ તો બિચારા છોતેજરીથી સુકાઈ જાય છે... તે વળી મારે બધાં મારાં બાંકુતોને બેજાણીની આપતી છે, તેમને બધાંને મારા લગ્નમાં તેડવાં છે, એટલે ધણું કરવાનું છે ને દહાડા તો થોડા રહ્યા...તમે ક્યારે જવાના... ?”

લગ્ન કેવાં થાય છે ! —ને કેમ ધવાં જોઈએ ?

પણ મીનોચેહેર ગમરાઈ ગયો. તેને લગ્નમાં ધામધુમ પસંદ નહોતી. માટે બોલ્યો, “ઓ મિસ મીનોચેહેર ! તમે મોટાં જમણાં અને નાચરંગ કરો તે તો મને જરાએ પસંદ નથી !”

“એટલે? ત્યારે શું ખુલ્લું પડેલે બારાઈ ઉંઘતાં બુદ્ધતાં લગ્ન કરીએ કે? કાઠિયા ચોરી છે શું?”

“નહિ, પણ હું તો લગ્ન એક ગંભીર બનાવ સમજું છું, અને તે પ્રસંગે લોકો ખાણીપીણી શા માટે કરતાં હશે અને પૈસાનો ખુમાડો કાં કરતાં હશે તે હું સમજી શકતો નથી. મેં તો કરાવ જ કીધેલો છે કે જો હું પરણું તો ધણો જ ગંભીરપણે, મારાં સગાં અને મારી ચતાર પત્નીનાં સગાં સાથે આતશ-બહેરામમાં જઈ ગંભીર કિયાથી પરણું.”

“આતશબહેરામમાં તો નહિ, પણ મારા કાકાશ્રી સદા બોલતા હતા કે ‘નાભ’ છું પરણે તો તારા લગ્ન આપણી ચાણુની અગીઆરીમાં કરું અને આપણાં સર્વ બાહુતોને જમવા તેડું.’ માટે હું તો તેમની મરજી પ્રમાણે જ કરવાની,—પછી તમને ગમે તે કહે!”

પહેલી તકરાર !

“હા, ચાણુની અગીઆરીમાં હું પરણીશ, પણ મને ધામધુમ અને ખાણીપાણીનો વિચાર ગમતો નથી.”

“તે મને ગમે છે !”

“તમને ગમે તે તમે કરો, મારી તરફથી કંઈ બી નહિ.”

“હીક ત્યારે, તમે તો સાંજે ઉપડવાના ને? ત્યારે સહવારે આપણે ચાણુની અગીઆરીમાં પરણીશું. તમે તમારે ખોટ પર જાઓ, હું મારાં બાહુતો અને સગાંબાલો સાથે ધામધુમથી તે દહાડો પસાર કરીશ,—કેમ હવે હીક ને ?”

“હા, હીક, પણ—”

“હું મારા પંચકીને કહી મૂકીશ કે કિયા લાંબી નહિ કરે...”

“લગ્નકિયામંત્રી કોઈપણ બાગ હું જોઈને કરવા દર્શાવ નહિ !...”

“આપણે ક્યાં ધણી ધણી આણી ખરી રાત્રિ

ચવાનાં છીએ કે બધી ખરીજ કિયા કરે જોઈએ, ને બધી શીખામણ સાંભળવી જોઈએ

“ના, ના, ના, એ વાત મારે કશું નથી...તમે નકામી તકરાર કરો છો, મં મીનાએકર ! તમારી અગીઆરીનો પચકી કે કોઈમી બીજો મુખેદ હો, પણ હું ન માનતો કે તે તમારી ફરમાચ કબુલ કરે અ આશીર્વાદની કિયાના બાહુતરમાં કશીમી કા કુપ કરે. અસલી વિચારના અખ્યાસોનાં સામા વધારે સ્વીકૃતપણે રવાજને વળગી રાં અને જો તેઓ તેવાજ ન હોત તો આ ખારસો વર્ષમાં તો આપણે સર્વ ધર્મ અ રવાજો બૂલી ગયાં હોત ! હું હંમેશાં આપણા ધર્મશુરુઓના અને આપણા નેઅ ગાન બેઠકીનોના ઝડુતને વખાણતો આવું છું કે જો તેઓ ખરું માનતા હતા તે સચાઈથી વળગી રહેતા હતા અને કદી કશમ રોજ થતા નહતા.”

“ત્યારે તમે એ બધું ધર્માધપણું પસ કરો છો શું ?”

“ધર્માધપણું એ નહિ કહેવાય,—પો જો ખરું માને તેને વળગી રહેવું તે ઉસ્તવાઃ કહેવાય, સમગ્રતાં ? આજે લોકોને વિદ્યા અજવાણ મળ્યું, આંખ ખુલી, હવે ખરું ને ખોટું શું તે વિદ્યાની બળવાન શાશનીય રપટ થયું, તોખી જો શીખેલાંઓ ખોટા ર વાજેને વળગી રહે તો ધર્માધ કહેવાય ખરા આ વિચારો, અસલી—ન લણેલા મુખેદે તો ઉસ્તવાર ને સાચા કહેવાય. તમે જાણત નથી કે આપણે રોજ કુસ્તી કરીએ છીએ ત્યારે જોતી આંખે આંધળા રહેનાર અ સાંભળતે કાને બહેરા રહેનાર ઉપર જાળજ ફોટકાર નાખીએ છીએ ?”

“વારું, પણ ત્યારે શું તમે બધીજ આખ આશીર્વાદની લાંબી, કંટાળાબરી કિયા કરાવશો ?”

“લાંબી અને કંટાળાબરી એ કિયા નથી

—આપણા લોક સંસ્કૃત આશીર્વાદ લખાવે છે તેથી લખાણ થાય છે,—પણ હું એકજ અસલ ભાષામાં આશીર્વાદ સરાવવાની તરફેણમાં છું.”

“ને સમજતી ભાષામાં નહિ?”

“સમજતી ભાષામાં એ સુંદર આશિષ અને શોખામણો અપાતી હોય તો ધણું સારું, પણ તેમ બની શકતું નથી. પારસી કાયદા પ્રમાણે અસલ ભાષામાં જ એ લખુતર લખવું નોર્મ છે, નહિ તો લગ્ન ખોટાં દરે. આપણે તેના અર્થ ઇમેજ અથવા ગુજરાતીમાં લખાવી લઈ આપણા હાથમાં રાખી મુખેદ સાથે એકજ થઈ શકીએ,—અને તેમ થઈએ તોજ ક્રિયા ખરી, નહિ તો આપણાં જેવાં આજનાં શોખેલાં માણસો ‘કરપાન’ એટલે સાંભળતા કનિ બહેરાં રહેવારાં કહેવાઈએ. હું તો એ ભાષા જાણું છું, પણ તમને એટલું કરવું પડશે!”

“એ તમારું બોલવું મને બાળબોલ લાગે છે અરુઃ હું ત્યારે પારસી લગ્નમાં જઈ છું ત્યારે મને જણાય છે કે આશીર્વાદની ક્રિયા ઉપર કંઈ ખ્યાન અપાતું નથી,—લગ્ન એટલે દસવું, બોલવું, ગાવું, સારાં કેપડાં પહેરવાં પહેરાવવાં, વાળ વગાડવાં અને ખાણીપાણી કરવી, એજ મારસીઓ સમજે છે, તે બધી ગડબડમાં મુખેદ જણે નકામા ધોંટા પાડવા ઉશ્કા હોય, અને મોટે મોટે બડબડાટ કરી બધી પુરીપુરમીમાં ખલેલ કરતા હોય, તેમ માની લોકો પોતપોતામાં ખૂબ વાતો કરવાનું અને દસવા બોલવાનું ચલાવે છે, એ કેવું બેનુકું! તેથી તો હું પારસી લગ્નોમાં જતી નથી.”

“પણ ખાણીપીણી તો તમે કરવા માગો છો જા!”

“તે કાં નહિ કરું? મારાં બાકુતો જોએ અને ચાહે તેમને પુરી કાં નહિ કરું?”

પણ તેમી ક્રિયા મંબોરપણે કરવામાં કંઈ વાંધો પડવો નહિ જોઈએ! ક્રિયા થાય તેટલાં અંગીચારીમાં થોડાં, સમાય તેટલાં, માણસ હોય, સર્વ કાઈ ક્રિયામાં મંબોરાઈથી ભાગ લે, અને લગ્ન થવા પછી પુરીપુરમી થાય તો તેમાં ખોટું કાંઈ નથી.”

“લગ્ન પર ખાણીપીણી થવીજ જોઈએ એમ તમે માનો છો?”

“થવી જ જોઈએ એમ હું કંઈ કહેતી નથી,—જે પૈસા હોય તો કરાવ, પણ તેથી લગ્નને તમાચાનું રૂપ આપી દેવું નોર્મ છે નહિ.”

“હું ધારું છું કે લગ્નને નામે મોટા મોટા ખર્ચજ નહિ કરવા જોઈએ.”

ઓનારણાં તે શું?

આમ વાતો ચાલે છે તેટલાં બપોરના ખાણાનો ઘંટ થયો અને ઓશીસનાં બારણાં પર દીનમાએ ટકારા માયા: “અરે ચાલની, નાનાં! ખૂબ લાગીછ! અંદર લરાછતે શું કર્યા કરે છે? પેલો તારો ધરાની દજી બેઠો છે કે શું?”

“ધરાની કાણુ, દીનમાએ? તમે કાણુને વાસ્તે બોલો છો? અંદર તો મારા પિત્રાઈ મીનાચેદર છે,” એમ બોલતાં નાનાંએ બારણું ઉઘાડ્યું અને દીનમાએને અંદર લઈ તેમને ગળે વગમી પડી બોલી, “દીનમાએ, લેવો—આ મારા થનારા વરને ઓવારણાં લેવો. તમે તો કહેતાં હતો ને કે તારા વર આવશે તો સોનાં રૂપાનાં કુલે વધાવીશ ને મોતીના ચોક પુરીશ, તે ક્યાં છે?” અને એમ બધું રમુજમાં બોલતાં, મીનાચેદર જે દીનમાએને જોતાંજ ઉડી ઉભો થયો હતો તેને તેમની આગળ ધસડી ગઈ.

દીનમાએ મોં નેવા લાગ્યા, “એ શું બોલે છે? અવિખ્યનો વર કેમ થયો?”

તેને કંઈ આપતી ના. કેમકે જેઓ બેરીના પૈસા જોઈ પરણતા આવે છે તેમને કશો સરપાવ ધટતો નથી, -તેમને તો ધડો જ મળવો જોઈએ...”

નાનું આ ડાગલ વાંચી કુરેકે કુરેકે રડવા લાગી ! ને જોઈ સોરાજી સમત્યા નહિ, ને ગલરાઈ જ ગયા, પણ નવી કાઠીસીલ જોઈને બોલ્યા કે “આ તદ્દન બરાબર છે, ‘પૈસા’ નું હવે કંઈ ચાલશે નહિ ! હું એનો નિકાલ કરું છું, તમે બેરીકર રહો.” પણ નાનું કહેવા પડી કે એમ કંઈ કરવાનું નથી, હવે કંઈ હું મી. નોએલરને હોશવાની નથી, કરી ઝડપથી નવી કાઠીસીલ ફાંટી નાંખી ને બોલી :

“સેવો ! હવે શું કહો છો ? કાઠીસીલ છે કે કાઠીસીલ નથી ? મારા બેહેસતી મુરબીના પૈસાની કું ધણીઆણી છું, અને કું સદા મારા વર મીનોએલરની ઉપકારી રહીય કે તેણે મને પરણીને મારો એ કાંધી દોષત પર હક કામગીરાખ્યો !”

પણ આ વાત મીનોએલરના જાણવામાં આવી જ નહિ, —તે નહિ જાણે તેની નાનુંએ સોરાજી વડીલને તાકીદ કીધી હતી ...

બીજો દીવસે મીનોએલર અને નાનુંનાં લગ્ન પૂર ગંભીરાઈથી અને અકલ પસંદ રીતે ચાણાની અગીઆરીમાં ચર્ચા તે બધું જોઈત્યાં દાજર રહેલાઓ ધણી ખુદી મળ્યા કે આ ને લગ્ન કરવાની ખરી રીત ! આ તે ખરા સુધારો !

ખપોરના ખાણ પછી બધાને મળી બેઠીને મીનોએલર-નાનુંની સાથે-મોટરમાં મુંબાઈ સ્ટીમ પર ચડવા ઉપડ્યો]

(૮)

મુંબઈ જતાં રસ્તામાં

મોટર પૂર ઝડપે દોડી. અને બંને થોડો વખત તદ્દન મુંગાં, —પોતપોતાના વિચારમાં મસ્તુલ-બેસી રહ્યાં.....

અતે નાનું બોલી, “જરા પહો બેચો તો ! તારા મોં પર આવે છે, ” (એટલે મી. નોએલરની જીભ ઉપડી-):

“મને વિચાર આવે છે, મિસ મીનો-નાનું ! કે તમે જે કાંઈ રીતે મારા મરણ બાદ મારી વાદગીરી રાખવા ચાહતાં હો તો મને મૂંઝતાં કામમાં પૈસા ખરચશો ?”

“લગ્નને દહાડે મરણની વાત શી કરવા વારું ? તમારાં દીરંગીમાં હોય તો કહે કે અપશુકન નડે !” એમ કહી નાનુંએ તેનો હાથ ધર્યો.

“ત્યારે શીની વાત કરું ? તમને શું ગમે છે ?”

“લગ્નને દહાડે લગ્નની વાત, બીજી શી ?”

“લગ્નની વાત કશી ? તમેને તમારાં લગ્ન ગમ્યાં કે એમ પુછું ?”

“હા, પુછોની ! વળી આપણાં લગ્નમાં ખાસ નવીન તત્ત્વ હતાં એટલે પુછાયબી, ” તે બોલી.

“ગામનમાં મયલી ભક્તિથી તમને સાફ લાગ્યું ?”

“ધણું જ, મારા પર ધણી ઉંડી અસર થઈ...મેં તો ધારેલું કે જેમ તેમ મારે મોખા જંટાવી લઈ હું તમારું નામ બારણું કરી લઈશ એટલે ચંચું, પણ તમે જે રીતે લગ્ન ક્રિયા કરાવી ને રીતથી તો મારા પર એવી અસર થઈ છે કે મારી જાતી બરાઈ આવે છે અને હું રડવું દબાવી શકતી નથી—”

“લગ્નને દહાડે રડાય ? અપશુકન ન નડે ?” મીનોએલર દરકાર કીધી.

“મને રડવું એમ આવે છે કે હું જેને એક સાધારણ સાદું માનતી હતી તે તો ખુદાના પવિત્ર કેજવાની સામે, દીનના દસ્તુરોની હજુરમાં, એક ગંભીર કાલ આપવા જેવું છે.”

“હા, છે, તે તમે જાણતાં નહિં હતાં ?”

“ના, બા ! મારે મનથી તો એટલું જ હવું કે લોકો એક આગલથી ગોઠવી રાખેલા સાદાને જાહેર કરવા માટે લગ્ન ક્રિયા કરે છે, અને તેમાં આમ મુખી થાને, ને તેમ મુખી થાને, એવા આદીર્વાદ ફક્ત છે, પણ આને તો એ જોયું કે એમાં ધણું વધારે છે.”

“તમે ધાર્યા કરતાં વધારે, પણ હોવું જોઈએ તે જ, વધારે નહિ..”

[મિનોએકર થોડી વાર ધાણાની ટેકડો-ઓ જોતો ‘બેસી ઇરાનના પહાડોના દેખાવ વિશે બોલવા લાગ્યો. પણ નાજની ધીરજ રહી નહિ અને બોલી-]

“મીનોએકર ! શું તમે ધારો છો કે એ સારું છે કે જ માણસ સાથે તમે લગ્નના ગાંઠથી બંધાયા તેની સાથે ગુજારવાનો ફક્ત એક દશાક રહ્યો છે ને તમે તેની જરા બી દરકાર કીધા વગર બીજી બીજી બાબતો પર ટાલેલાં ચક્કાવો છો !”

“ઓ ! હું ધણો દિલ્લગીર છું,” મીનોએકરે પોતાનું હંમેશનું ગૃહસ્થપણ બતાવ્યું, “તમને મારા બોલવાથી કંટાળો આવતો હોય તો લો ! હું મુજો બેસું !”

“મુંગા બેસશો તો હું ચાલતી ગાડીએ કુદી પડી મરી જઈશા” તે આંખમાં આંસ લાવી ચીંટતી બોલી, “પરંપરા ને છુટાં પડવાની, તો શું આપણી પાસે આપણા ભવિષ્ય વિશેની કંઈ જ વાતો નહિ કે મુંગાં બેસીએ ?”

પણ મીનોએકરને દયામયો જોઈ નાજની પાછો નરમ પડી ગઈ...

“ઓ મીનોએકર, હું માફ માંગું છું. હું તમારું દિલ દુઃખવા નથી માંગતી, પણ મારું દિલ અતિ દુઃખી છે...મારા દિલમાં એવું દુઃખ લાગે છે કે જાણે કેઈના ખભા પર માથું નાંખી રહી પડું !”...

“સાચી તમારું દિલ એટલું દુઃખી થયું છે ?...”

“બસ આ લગ્નક્રિયાના ગંભીર શબ્દો-થી ! અરે મને ખબર નહિ કે લગ્નનો ખરો અર્થ શો છે ! હવે હું સમજી ! મને હવે ખબર પડી કે લગ્નથી બંધાઈ છુટા પડનાર... જોડાણને કેવું લાગતું હશે !..એટલું તો મને કહીને જાવો કે એવી ગંભીર ક્રિયાથી ખુદાની હજુરમાં બંધાઈને એક થયા પછી આપણે છુટાં પડીશું નો ખુદાના ગુનેહગાર તો નહિ થઈશું ?”

“નહિ, એમાં ચુનાઈ નથી. મેં એક સારા કામને વારતે મારું મુખ તપ્યું છે, -તમે તે સારા કામમાં ભાગ લેવાને ખાતર તમારા મુખનો ભોગ આપ્યો છે, માટે ખુદા આપણી મનસ્વી જોઈ આપણને માફ કરશે.”

“માથે લીધેલી ફરજો નહિ બળવીએ તો પણ ?”

“બીજી વધારે મોટી-જન સેવાની ફરજો આપણે બળવીશું, તે બસ છે.”

[આ પ્રમાણે નાજને કાંઈક કંડો પાડી, મીનોએકરે તેના મનનું કાંઈક સમાધાન કર્યું... એમ કરતાં તેઓ બદર પર આવી પુગ્યા...]

(૯)

[મીનોએકરને વળાવી સ્ટીમર પરથી ઉતરતાં નાજને બહુ ભારી લાગ્યું, સ્ટીમર ઉપડીને નાજને મોટરમાં એકલી પડી રહી ઘેર ગઈ. હવે તેનામાં ખરો પ્યાર જાગી ચૂક્યો હતો અને તેની અસંત વેદના થવા લાગી, તે બુદ્ધવાને તે જનસેવાના કાર્યોમાં મૂકાઈ રહેનો.

ઈરાન પહોંચી મીનોએકરે ત્યાંના રસીલા હેવાલ સખી નાજને રીકવનો હતો, તેમાંથી નાજને ઇરાનીઓ વિશે અને તેમના રીત-રીવાજો વિશે ઘણું નવું શીખી. આ હેવાલો ઉપરથી કર્તા (શ્રી પુતલીમાઇ)નું પોતાનું બોલકું ત્રિયન દેખાઈ આવે છે, અને તે આજે પણ વાંચતાં રસ પડે છે.

કેટલાક મહીના કે મીનોચેહેરના કાગલો આવતા બંધ થયા અને નાભ ફીકરમંદ થઈ, ખબર કાઢતાં મીનોચેહેર તાવથી હેરાન હોવાનું સાંભળ્યું, એટલામાં ૧૯૧૪માં ઇંગ્લેન્ડ અને જર્મની વચ્ચે લડાઈ જાગી અને તેમાં ટર્કી જોડાયાથી ઇરાકમાં-ઇરાનની પાડોશમાં જ-લડાઈ આવી પહોંચી એટલે નાભના દીલમાં ધારતી વધતી, ગઈ. થોડકમાં જ હાથ લથેલા સૈનિકો હાંફુસ્તાન પાછા ફરતા થયા તેઓને માટે મુઆઈમાં લેડો હાર્ડીંગ હોસ્પિટલ શરૂ થઈ તેમાં નાભ નર્સ તરીકે મુક્ત સેવા કરવા જોડાઈ... એક દહાડો તેની નજર એક બેલ્કન પડેલા નવા દરદી પર પડતાં તે ચોંકી. તે તાવથી તદ્દન ગગાઈને હાડપીનર જેવો થઈ ગયો હતો, તેથી અને તેના લશ્કરી કપડાંને લીધે તે નક્કી ઓળખી શકાયો નહિ. નાભ એ તેના આંગવરથી ઉતારેલાં કપડાં શોધ્યાં તો તેમાં મુદ્દેહકુસ્તી હતી, અને તેના ગળ-વામાંથી કાગલના ટુકડા મળ્યા તે પર મીનો-ચેહેરના અક્ષર ઓગળ્યાથી નાભની પૂર્ણ ખાતરી થઈ તે દરદીની સારવાર પોતે કરવાનું તેણે વડી નર્સ પાસે માંગી લીધું અને કારણ કહી દીધું કે એ મારો વર છે. આથી નાભ તરફ ડાકટરો અને નર્સોની દીવસોજ થઈ ઉત્કેષાઈ અને સૌ કોઈ તે દરદીને બચાવવા મથ્યા. થોડી વારે તે કાનમાં આવ્યો ત્યારે નાભને ઓગળી પુરી થયો અંતે કેટલાક ચિંતાલયી દિવસો ગયા પછી મીનોચેહેર ધીમે ધીમે સારો થયો, તેને નાભ દેવલાલીના પોતાના બગલામાં લઈ ગઈ. અને ત્યાં તેની શક્તિ વહેલી પાછી આવી]

લગનનું ખર્ચ સાર્થક

હવે બન્નેએ તે ગયલા કુખી દિવસોની બંધી વાત એકમેકને કહી. બન્નેએ પોતપોતાની લાગણી કેમ છુપાવી અને કાં છુપાવી તે

એકમેકને જાહેર કીધું, અને નાભએ ત્યારે પોતાના સુખથી સુખડના કાગડામાંથી પોતાના લખેલા કાગળો (જે ટેકાણું ચોક્કસ ન હોવાથી મોઝકી શકાય નહોતા તે) કાઢી મીનોચેહેરને વંચાવ્યા ત્યારે તેની આખમાંથી સંતોષનાં આંસુ પડ્યાં. મીનોચેહેર પણ એક ચામડાની કાચળાં ઢિવાડી તેમાંથી થોડાક કાગળો અને પોતાની ખાનગી નોંધપોથી કાઢી નાભને દેખાડી-વંચાવી, અને નાભ વાંચતી ગઈ અને રહતી ગઈ અને આખરે બોલી:

“હા, હવે હું સમજી, લગનની મેતિયરી સમજી, પ્રીત વગરનું જીવન કેવું અને પ્રીતિમય કેવું તેની સરખામણી થઈ. હવે હું મારા મુરખી કાકાજીને મારે માટેનો ખરો ખ્યાર અને ખરી કાળજી પણ સમજી. તેઓ મને પરણાવવા મંજૂતા દતા તે શા માટે તે હું સમજી, અને કોઈ નાલાયકને પોતાની મરજીથી મારો હાથ આપી ન દેતાં, સદા મને કહેના કે ‘તું કોઈ સારા લાગક જવાન ઉપર મહોબત ધરાવે તો હું તને પરણાવું’ તેની અતલખ હવે મને સમજ પડી.” એમ કહી જશે કાકાજી પાસે દાજર હોય તેમ પળેપળ તેમનો આચાર માનતી

થોડાંક અઠવાડિયા આવી રીતના અપાર સુખમાં માળસા આવે જ્યારે વરસાદની વૃષ્ટિથી દેવલાલીના વિશેષ સરદી થઈ ત્યારે આ દપતિ મુગધ પાછાં ફર્યા, અને પોતાના લગ્ન મકાનમાં રહેવા ગયાં, અને જતાંવાર નાભએ લાડુઓને નોકરોને, પાડપાડોશીઓને મીઠા-ખાની આપી, અને કેટલાક સમાવતનાં કાર્યો જે કરવાનાં પડી રહ્યા હતા તે હાથ ધર્યા; એટલું જ નહિ, પણ મીનોચેહેરને સાથે લઈને લેડો હાર્ડીંગ હોસ્પિટલમાં ફરી જવામાં અને ત્યાંના અસક્ત થોડાંઓને સંતોષ આપવામાં ગ્રામી મોજ માનવા લાગી....

પૈસા ખ્યાર અને કર્તાનર

(પ્રકરણ છેલ્લું)

[અગદાદ બ્રિટિશ લીધું તે બનાવની ખુશાલીમાં નામ્ બીનોએહેરે મેસોપોટેમિયાથી લડાઈનું સંકેત ખમીને આવેલા સિપાઈઓને જીઆફત આપી]

હવે અગદાદને માર્ગે ઈરાનમાં યથા ઈરાનના હમદીનોની હાલત ઉપર ધણી રૂઠી અસર થશે, એમ બીનોએહેરના દિલમાં નવી આશા આવી છે :

“ માટે લડાઈ પૂરી થતાં વાર ઈરાન પાછો જઈ આ નવી તકનો બનતો લાભ લેવાનો મેં ઠરાવ કીધો છે, નામ્ ! ” તે બોલે છે. ત્યાં કામ ધણું કરવાનું હજી રહ્યું છે. જો ને, આજે જ મને યજ્ઞથી મારા એક દોસ્તનો આ કાગળ મળ્યો છે. તે લખે છે તે ખરું છે કે એ શહેર અને તેની આસપાસ નાં ગામેમાં જરથોસ્તીઓની ૮૦૦૦ ની વસ્તી છે, તેઓ ખજુજ દરિયાવરમાં જીવન ગાળે છે. ત્યાં પ્રાથમિક કેળવણી આપવાની ૧૪ નિશાળો છે... બધી શાળાઓમાં ૭૦૦થી વધારે શિષ્યો તાલીમ લે છે, તેઓમાંના ધણા હાકરાઓ પોતાના અભ્યાસ માટેની ચોપડીઓ પણ ખરીદ કરી શકતા નથી, એ ઉપરથી મારા દોસ્ત લખે છે કે ‘ હિંદુસ્થાનમાં બ્રિટિશ ન્યાયી સંસ્થાના સરક્ષણમાં વસનારા સુખી પારસીઓ પોતાના મજદમાં રહેનારા કંગાળ હમદીન બાઈ બહેનોને હંમેશાં કરતાં વધારે મદદ કરવાની ઉલટ પકડે તો તેઓ આગળ વધી શકે એમ છે. ઉપકારના ઉભરા સહિત મને કહેવા દેશો કે આપણા પરગણુ હિંદાર પારસીઓની મદદ ઈરાનીઓને મળવાથી તેઓ હમણા સુધી ઈરાનમાં ટપી શક્યા છે; પારસી સખી ગૃહસ્થોની સહાયતા તેમને નહિ મળત તો ઈરાનમાં જરથોસ્તીઓનું નામ નિશાન બાકી ન રહેત ! ”

આ સાંભળી નામ્ એ તે કાગળ બીનોએહેરના હાથમાંથી જોવા લીધો ત્યારે તેની આંખો આંધુથી ભરાયલી હતી, તેથી જર અટકીને બોલી, “ હા, હુ જોજો છું કે ત્ય ધણું કામ કરવાનું પડ્યું છે, તે આપણે નરિ કરીએ તો કાણુ કરે ? માટે જ થોડુંક પઃ આપણાં ભલાં મિત્ર મીસીસ કટેલીએ તહે રાતમાં હાકરીઓની નિશાળ માટે રૂખીઅ દસ હજાર કાઢી આપ્યા તે સાંભળી હું કેવ ખુશ થઈ ! પણ, બીનોએહેર ! એ તમારે દોસ્ત કાણુ છે ? નામ તો ઈરાની છે, પણ શુ સુંદર ગુજરાતી અસર છે ! ને કેવું શુદ્ધ ગુજરાતી લખ્યું છે કે મને મારા ગુજરાતીની ચરમ લાગે છે ! ”

“ એ મી. રહસ ઈરાની જ છે, પણ મુંબઈમાં ગુજરાતી એક જુદી ભાષા તરીકે સીખી મળા છે એટલે તે ચોખી ભાષા લખે છે, જ્યારે તું કે આપણાં બીજાં પારસીઓ ગુજરાતી સીખ્યા વિના કે માત્ર અધુરું સીખી બોલીએ કે લખીએ છીએ; પણ ઇંગ્રેજ અશુદ્ધ જોડણી લખતાં કે બોલતાં શરમાઈ એ તેમ ગુજરાતીમાં કરતાં કેમ શરમાતાં નહિ હોઈયું ! ”

“ તમે જાણો છો ને, બીનોએહેર ? કે આપણા વિદ્વાન મિત્ર મી. જમશેદજી દલાલ તો કહે છે કે પારસીઓથી શુદ્ધ ગુજરાતી બોલી કે લખી શકાય જ નહિ ! ”

ઉપર આ વાર્તાના સંબંધમાં જ આવેલો તેમણો આ ઉત્તરો છે. આ પત્ર મળવા પછી થોડા જ મહિનામાં. ઉપજા જીવાન લખનારનું ઈરાનમાં ખૂન થવાની ખબર સાંભળી બધે, ખુદ દિલગીર થયાં — પુવત્રીબાહ.

૨. સ્વ. જમશેદજી દલાલ વરોદશા વિદ્યાધિકારી હતા, તેઓએ “ સમાજોત્કર્ષ ” માં સાક્ષર મી અતિમુખર્ષકર કમળાસંકર ત્રિવેદી દ્વારા “ નિવૃત્તિ વિનોદ ” નામક પુસ્તકનું અવલોકન કરેલું તેમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પારસીઓ માટે ઉચ્ચાર્યું હતું.

૧. બ્રહ્મદાદ બા. રૂઢસનો તા. ૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૭ નો આ પત્ર સ્વીકાપના અધિપતિ

તો કેવું શુદ્ધ લખે છે ને બોલે છે ને !”

“હું એ મતને મળતો યર્ષ શકતો નથી, નાનં ! અને તને બક્ષામણ્ય કરું છું કે નોંધ્યે તો હમણું જ અને નોંધ્યે તો હું પાછો ધિરાન જાઉં ત્યારે તું ગુજરાતી પર એક સ્ટદી-અભ્યાસ તરીકે મંડજે.”

“ખરી વાત ! તમે ધિરાન પાછા જાવો ત્યારે !—”

“એટલે, નાનં, તું શું કહેવા માંગે છે ? હવે મને ધિરાન જવાને શી અગત્ય છે ? હવે તો મારો તાવ જતો રહ્યો !”

“હા, જીવ ! હું ખુદનો આભાર માનું તેટલો થોડો કે તમે મારે નસીબે બચ્યા છો !” વળી નાનંની આંખ આંધુથી ભરાઈ ગઈ, તેથી તે જરા થોભી બોલી, “પણ તમે ધિરાન જાઓ તે અગાઉ હું તો ફારસી શીખવાની છું, ગુજરાતી નહિ-સમજ્યા ?”

“નહિ સમજ્યો ! તું ને અહિં ફારસીનું એટલું શું કામ !”

“અહિં નહિ, પણ ત્યાં—”

“એટલે ?”

“એટલે કે જ્યાં તમે ત્યાં હું—હું હવે તમને ધિરાન જતા અટકાવીશ નહિ, વ્હાલા જન ! તમારા ખરી અગત્યનાં કામની વચ્ચે હું મારો પ્યાર આણીશ નહિ, પણ તમારી સાથે ત્યાં રહીશ, અને તમારું કામમાં સહેજ પણ ભાગ લઈ શકું તો મારું જીવન મેં બ્યર્થ ગુમાવ્યું એમ મને અંતરમાં લાગ્યા નહિ કરશે.”

“એમ ના સમજ, નાનં ! તે આજ સુધી પૂરતુ કાંઈ છે. તે તારા પેસાનો કેવો કિમતી ઉપયોગ કીધો છે ને ધિરાનના મરી-બોના આસિય મેળવ્યા છે તેનો હું સાહેદ છું, ને તે નોંધ મારા દિલમાં કેવી ખુશી પેગળી રહી છે !”

“પૈસા ! પૈસા શી ચીજ છે ? ને તે મને સોંપ્યા તેથી મારા યયા કે ? મને મારા ગુજરાન સારું તે કેટલા નોંધ્યે ?

અને જ્યાં હજારો કામ પડેલાં છે ને કેટલું તો પૈસા વગર સમજે છે ત્યાં હું—મારા કહે વાતા પૈસા લઈને બેસી રહું તો ખુદને વિશ્વાસવાત નહિં કરું કે ?...ને હું પૈસા આપીને જ સેવાની ફરજમાંથી છટકી જાઉં કે ? નહિ, નહિ, મીનોચેહેર ! તમારી ફરજ—ને મારી નહિં કે ? મને અહિં બીજું શું કામ છે ?...મારા પૈસાનો વહિવટ ? કેટલું કામ ? અને તે પણ ખર્ચા તન મન કામમાંથી છટકવાનું બહાનું જ !...”

“પણ, નાનં ! મેં તને આગળ કહ્યું ને જે તારા જેવી ઓછાને મારે ધિરાન જાવું જોખમ બન્યું છે !”

“તો ! તો ! હવે તો મમનો સુધરશે ને નહિ સુધરે તો પણ આજ સુધી મીસી સાઈક્સ ને મેમ ડીયલાફા પોતપોતાના વ સાથે વરસે સુધી ત્યાં રહેલી તે શું હું જાણત નથી કે ? તેઓનાં ધિરાન વિષેનાં પુસ્તકો તે તમે જ મને વાંચવા આપેલાં તે જૂલી જાએ છે કે ? વળી ખ્રિસ્તી મીશનરીઓ સાં તેમની ઓછો ક્યાં ક્યાં જાય છે તે જ આપણે જાણતાં નથી ? તો ‘મીનોચેહેર મીશનરી’ની બાપડી શું તેની સાથે જત કરી જશે કે ? ને ‘નાનં નાજુક’ નો એજ કાળ પામશે કે ?”

“વ્હાલી નાનં, તારો પ્યાર મને હરાવે છે—તારો સેવા કરવાનો દરાવ અને ઉત્સાહ મને હરખાવે છે. તને જે તારી ફરજને તારી આંખ સામે ઉમેલી દેખાતી હોય તે જાળવતાં અંગત ધાર્મીથી કે સ્ત્રી-અભ્યુષા વિષેના આપણા સાધારણ વિચારોથી હું હવે તને અટકાવીશ નહિ ખુદ આપણો મેગો પતન સ્વીકારે !”

મીનોચેહેર નાનંને ખરા સંતોષથી એ પવિત્ર સુખન કીધું, ને નાનંને લાગ્યું ‘મારા અણીતો સપૂર્ણ પ્રેમ-માનસિકજ નહિ પણ આત્મિક પ્રેમ—હું આજે આ પહેલવહેલી પામી !’ [સમાપ્ત]

કેમળી વાલજીભાઈ દેસાઈ

કેમળી વાલજીભાઈ, તા. ૨૧ મી ઓગસ્ટ ૧૯૪૩, મુંબઈ તથા કાંચીમાં જન્મ્યાઈ હતી.

સદ્ગત મહાન પારસી લેખક અને સુધારક

કેબ્રુશરો નવરોજી કાબરાજી

ખમરદાર

ભારત દેશનો ગુજરાત પ્રાંત એક ખરેખર ભાગ્યવંત પ્રાંત છે, અને ગુજરાતી સમાજ પણ એક મહાન વિશિષ્ટ સમાજ છે. ગુજરાતી એટલે ગુજરાત કાલિયાવાડ ને કચ્છના વેદધર્મી હિન્દુઓ જ નહીં, પણ જૈનો, મુસ્લિમો, પારસીઓ, ખ્રિસ્તીઓ વગેરે અનેક જુદા જુદા ધર્મ ને આચાર પાળતી અન્ય પ્રજાવશાળી કોમો પણ છે. ગુજરાતની આધુનિક સંસ્કૃતિને ખીલવવામાં ને માત્ર ગુજરાતને જ નહીં પણ આખા ભારતદેશને ભર દુનિયામાં દીપતો અને આગળ પડતો કરવામાં એ સર્વ કોમનો હાથ છે. શ્રીકૃષ્ણની સંખ્યાભૂમિ એ જ ગુજરાત હોવા ઉપરાંત તેણે હેમચંદ્ર આચાર્ય જેવા ત્રિશલ્કના મહાપણિત સાધુ, દયાનંદ સંસ્વતી, મહાત્મા ગાંધીજી, દાદાભાઈ નવરોજી, સર દિગ્ગજીરાઈ મહેતા, સર જમશેદજી ટાટાભાઈ, જમશેદજી તાતા, જહોરામજી મલનારી, કેબ્રુશરો કાબરાજી, નામદાર આગાખાન, સર ઇબ્રાહીમ રદીમતુલ્લા, મદમદઅલી ઝીણા, મહાન ભક્ત અનવર સાહેબ જેવા અનેક નરતીરજાઓ પેદા કીધા છે. ગુજરાતની કીર્તિ ને માત્ર હિન્દુઓની જ નહીં, પણ પાગંધીઓ, મુસ્લિમો વગેરે સર્વ કોમોતી છે. એ કીર્તિને વધારવામાં એ સૌએ પોતાનો કિંમતી ફાલો આપ્યો છે.

ઈસવી ઓગણીસમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં ગુજરાતની તમામ કોમો પર પોતાના લેખેથી અને નેતૃત્વથી જે થોડા ગુજરાતીઓ અમર નામ મૂકી ગયા છે. તેમાંના એક સ્વર્ગસ્થ કેબ્રુશરો નવરોજી કાબરાજી પણ છે. જે વેળાએ ગુજરાતની તમામ કોમોમાં જનવાણી સંસારની અનેક માડી રૂઢિઓ ચાલુ હતી, જે વેળાએ પુરુષોમાં પણ ટળવણીનો પ્રચાર બહુ જ થોડો હતો અને સ્ત્રીઓ તો અનેક અંતરણ્ય અને પશંતરણ્યી સમાજમાં બહાર પણ આવી ચડતી નહોતી, જે વેળાએ દેશાભિમાનની લાગણી અતિમંદ હતી, અને જે વેળાએ સાદિત્યનો ને વિશ્વાસપાદનનો શોખ જનસમાજના પૂર્ણ એ ટકામાં પણ નહોતો, તે વેળાએ મુબઈમાં જે સુશિક્ષિત ગુજરાતીઓ સમાજના દિતાર્થે પોતાના તત્ત્વમંદી શ્રમ લેવા બહાર પડ્યા હતા, તેમાં એ. કેબ્રુશરો કાબરાજીનું સ્થાન મોખરે જ હતું કવિ નર્મદાચંદ્ર, કરસનદાસ મૂલજી, નાનાભાઈ હરિદાસ વગેરે હિંદુ સુધારકો સાથે દાદાભાઈ નવરોજી, નવગોળ ફરુકનજી, સોરાબજી બંજાણી, જહોરામજી મર્ઝાન, ખરગેદજી રસ્તમજી દામા, અને બીજા ઘણા પારસી સુધારકો સાથે કેબ્રુશરો કાબરાજી પણ આગળ પડતા હતા.

સામાન્ય સમાજની સ્મરણુશક્તિ ઘણી વેળાએ ટૂંકી હોય છે. “સાંછં મયા ને સાંછંની ચરમ સાથે હોતા ગયા” તેવું સમાજમાં બને છે. આજે વિદ્યા, જ્ઞાન અને કેળવણી આગળ વધ્યાં છે, સંસારની અનેક માડી રૂઢિઓ જુવાઈ ગઈ છે, નાતબંધતા અનેક બેદીઓમાંથી આજની બંધિતને બહાર સ્વતંત્રતા મળી છે, તેવી વેળાએ એ સર્વ અવિદ્યા.

મંથી, અજ્ઞાનમંથી, ગુલામીમંથી સમાજને મુક્ત કરવા જે નરવીરો જીવનભર અનેક વિરોધોનો સામનો કરીને પોતાથી બનતું કરી ગયા છે, તે સૌનાં રમરણ આભાર સાથે તાજાં રાખવાની સમાજની ફરજ છે.

આજનો યુવાન સાહિત્યકાર બાળે જ જાણતો દરો કે મુબમમાં અને ગુજરાતમાં સ્વ. કેપુશરો કાબરાજીનું નામ એક શક્તિ સમાન હતું. કાબરાજી એક મહાન દેશી વર્તમાનપત્રકાર ઉપરાંત સમય લેખક, નાટકકર્તા, નવલકથાકાર, સંગીતકાર, વ્યાખ્યાતા અને પ્રખર સુધારક હતા કરસનદાસ મૂળજીએ પ્રથમ પ્રગટ કરેલા સાપ્તાહિક “રાસત ગોકુતાર”ના સને ૧૮૬૩ થી સને ૧૯૦૨ સુધી, તેમજ પ્રખ્યાત જુનામાં જુના ઓમાસિક “શ્રીમોષ”ના સને ૧૮૬૩થી સને ૧૯૦૪ સુધી, એમના મરણ પર્વત, કાબરાજી તંત્રી હતા. એમના બધા લેખો એકઠા કરીને છપાવાય તો હજારો પૃષ્ઠોના અનેક ગ્રંથો થાય. આપણે આજનો સાહિત્યકાર જાણીને વિરમ્ભ પામશે કે કાબરાજીએ પોતાના વર્તમાનપત્ર અને માસિકના તંત્રીપદ હેઠળ જે ચાલુ લેખો લખવાના હતા તે ઉપરાંત એક કઝન ઉપર નાટકો અને વિશેષ મોટી મોટી નવલકથાઓ પણ લખી છે. એ નાટકો અને નવલકથાઓ એમના જમાનાના તમામ હિંદુ પારસી ને મુસ્લિમ સમાજોમાં ધણી લોકપ્રિય હતી, તે આજે પણ તે બધું હિંદુ કુટુંબોમાં વંચાય છે. આ નવલકથાઓ જાણીતી અગ્રેજ નવલકથાઓ પરથી રૂપાંતર કરીને લખાઈ હતી, પણ તે એવાં સચોટ રૂપાંતર હતાં કે તે પારસી સંસારને આગાહ લાગુ પડે તેવાં હતાં. માત્ર મૂળનું જોખું જ રાખીને તેના પાયા પર પોતાની કળા અને વિચારશક્તિના બળથી તે જાણે નવી જ કૃતિ ખડી કરતા. હજી આજે પણ એ નવલકથાઓ વાંચવા જેવી છે, અને હું મારા હિંદુ સાહિત્યબાળુઓને વિનંતિ કરું છું કે એમની થોડી પણ નવલકથાઓ—‘દાસ-શાનાં’, ‘દુખિયારી બચુ’, ‘ગૃહી ગરીબ’, ‘મોટી મીઠી’, ‘બોલો દોલો’ વગેરે—તેઓ વાંચે તો તેમથી તેમને કળાના કેટલાક આકર્ષક રંગો મળી આવશે અને ચિત્રવિચિત્ર મનુષ્ય સ્વભાવનાં અનેક ચિત્રો તેમાંથી તેઓ મેળવી શકશે.

એવા મહાન લેખક કેપુશરો કાબરાજીનો જન્મ તા. ૨૧ મી ઓગસ્ટ સને ૧૮૮૪ને દિને થયો હતો, એટલે આ વર્ષની આવતો તા. ૨૧ મી ઓગસ્ટ એ જન્મની શતાબ્દી પૂરી થશે. કાબરાજીને મરણ પામ્યાને ૩૮ વર્ષ થઈ ગયાં છે, (તા. ૨૫ એપ્રિલ, ૧૯૦૪), પણ પારસી સમાજ એમને ભૂલ્યો નથી. અને એમના જન્મને હવે સો વર્ષ પૂરાં થશે તે વેળાએ એમની જ્યોતિ ઉજવવાની સૂચના પણ પારસી પત્રોમાં થઈ છે ગુજરાતી-ઓએ એટલે ગુજરાતની બધી કોમોએ કરસનદાસ મૂળજીની, રણછોડભાઈ ઉદયરામની, કવિ નર્મદાશંકરની એમ ગઈ સહીના આપણા મહાન ગુજરાતીઓની જ્યોતિ ઉજવી છે. સાહિત્યમાં તો નાતજાતનો દરો બેઠ નથી ને હોવા ન જ જોઈએ. મારી સૂચના છે કે સ્વ. કેપુશરો કાબરાજીની શતાબ્દી ઉજવવા ગુજરાતના સાહિત્યકારો ને સુધારક મંડળો જલદીથી પ્રયત્ન કરે, પારસી વર્તમાન પત્રો પારસી લેખક મંડળ તથા પારસીઓનાં બોલ મંડળો પણ એ કાર્ય દ્વરત ઉપાડી લે, અને તેમાં આપણી સાહિત્ય પરિષદ પણ આનંદથી ને ઉત્સાહથી ભાગ લે. આ બધી રીતે થોડાં યઈ પડનારી કાબરાજી શતાબ્દીની જ્યોતિ ઉજવીને ગુજરાતીઓની બધી કોમો ગુજરાતી તરીકે એક જ છે, અને ગુજરાત તો ગુણને જ પારખનારી ને તેની કદર કરનારી ગુણ ગ્રામી છે, તે ફરી એકવાર સિદ્ધ કરીને કૃતાર્થ થાય.

(ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ પત્રિકા, જુન ૧૯૪૨)

અરદેશર ફ. અમરદાર

કેપુશરો નવરોજી કાબરાજી

(જીવનકાળ ૨૧-૮-૧૮૪૨ થી ૨૫-૪-૧૯૦૪)

(એમની શતાબ્દી વખતે એક આંછો પરિચય)

લેખક:—ડૉઃ એચ જહાંગીર તાશપીરખાળા, પીએચ. ડી.

જૂના કાળમાં બાષાભેદ નહોતા

પારસી ગુજરાતી સાહિત્ય એક રીતે કહીએ તો ઇસવીસનની ૧૯ મી સદીથી જ શુભલક્ષ્ણ છે. તે આગળ પણ ૧૭ મી સદીમાં બેહેરામ લખમીધર નામે લેખકનાં નામાંબો જણાવ્યા છે અને સર્વથી પુરાતન ગુજરાતી બાષાના નમૂનાઓ ને આજે આપણને જરૂર છે, તેમાં જરૂરોસ્તી ધર્મશ્ર-થેના ગુજરાતી અનુવાદો પણ ગણવા જોઈએ. એમાંથી ઇ. સ. ની ૧૪ મી તથા ૧૫ મી સદીમાં પ્રચલિત ગુજરાતી બાષાનો સારો ખ્યાલ આવી શકે છે. ધારવા મેળે એજ પ્રકારની બાષા ગુજરાતના સર્વ વતનીઓ બોલતા હતા પારસી ગુજરાતી, હિંદુ ગુજરાતી તથા ચોડાક વર્ષોથી જૂદી પડતી મુમલમાન ગુજરાતી એ કિસમના વિભાગો આપણે આગળથીસમી સદીથી જ જોઈયું, એવા વિભાગો પડવાનું કારણ તપાસવાનું અત્યારે આ લેખમાં અરથાને ગણાય, છતાં તેના પરિણામે પારસી કામનાં “શ્રીખેલા બજુલાઓ” રફને રફતે ગુજરાતના આજના સાહિત્યથી મોટે ભાગે લગભગ અચૂળાથુ રહ્યા છે. ખાસ કરી આપણી પારસી કામ એક પ્રકારે ગુજરાતી તરફ એકદમ બેદરકાર ખતી ગઈ છે ઘરમા બારોભાગ અંશથી મિશ્રિત ગુજરાતી બોલવું અને કદાચ ચોડાક વર્તમાનપરો વાંચવાં એટલામાં જ તેમનું ગુજરાતી જ્ઞાન સમાઈ જાય છે. અને એ કારણે આપણા હિંદુભાઈઓ તેમજ સ-

મજે છે કે જે પારસી હોય તે કદીએ શુદ્ધ ગુજરાતી લખી યા બોલી શકે નહીં. આપણી પોતાનીજ બેદરકારી આ હાલત માટે જવાબદાર છે, અને વધુ અફસોસકારક તો એ છે જે આપણા પોતાના પારસી લેખકોને પણ આપણી કાગે વિસારી મૂક્યા છે.

કાબરાજીની શતાબ્દી

પારસીઓમાં ગુજરાતી બાષામાં અસરકારક અને સુંદર શિષ્ટ બાષામાં લખનારા અલખત યોગજ છે. તેઓમાં કેપુશર કાબરાજી જીંચું સ્થાન લે છે. બધકે જદ લેખકોમાં સર્વથી પહેલું સ્થાન એમનું ગણાય. મને યાદ છે જે મારાં વિદ્યાર્થી જીવન દર્મિયાન મેં એમનાં ધણાંક લખાણો હોંશે હોંશે વાંચેલાં. કમનસીમે બધાં મારાથી ન જ વંચાયાં અને પાછળથી ખાસ અબ્યાસને માટે એમનાં પુસ્તકો વાંચવા ઇચ્છા થઈ, ત્યારે માત્ર પાંચેક મોટી વાર્તાઓ અને દસ નાટકો મને વાંચવા મળ્યાં; પણ એટલામાંજ એમણે જન્મલેખકું સાહિત્ય સમાઈ જતું નથી એ તો સ્પષ્ટ જ છે. આ પ્રકારનાં સંકુચિત વાંચનને કારણે મારું આ લખાણ કાંઈક અધુરું લેખાય. છતાં આપણી કોમના સર્વોત્તમ ગુજરાતી લેખકની આ શતાબ્દી સમયે એમના એક વખાણનાર તરીકે મારે કાંઈક તો લખવું પડે.

ઉત્તમ વાર્તાસંયોજક

કેપુશર કાબરાજીમાં એક વાત ખાસ

મારા સ્વર્ગવાસી મિત્રને

“ [નિરૂપણ:—રા. રા. રણછોડભાઈ ઉદયરામનું લોકપ્રિય નામ ગુજરાત વાંચકદંડથી અજાણ્યું નથી. એમની સાહિત્ય-કૌશલ અખંડ તેજથી ઝળકતી રહી છે. નાટક, કથા, રીકા, પિંગળ આદિ વિદતાભાર્યા અઢી ડઝન ગ્રંથોથી ગુજરાત સાહિત્યની જે ઉત્તમ એવા આ વિદ્વાન ગૃહસ્થે કીધી છે તે માટે ગુજરાત ગ્રંથ એમની બહુ આભારી છે. મહર્ષિ મી. કામ્બરાજની સાથે રા. રા. રણછોડભાઈને નિર્મળ મિત્રભાવ હતો, અને એ બંને પ્રસિદ્ધ લેખકો ન્દાનપણથી એક બીજાના વખાણનાર હતા. એવી લાંબા કાળની અખંડ મિત્રતાનો સખળ સાક્ષી આ નિર્મળ ઉત્તર અને લાગણીઓથી લારેલુ એમનું કાવ્ય છે. રાજ્યકાયનો ભાર વહન કરવા છતાં એ વિદ્વાન ગૃહસ્થે મિત્ર પ્રતિભા પેતાનો જે ધર્મ બળગ્યો છે તે એમને બહુ માનદાયક છે. આ કાવ્ય તેના સરળ ઉભંગ માટે બહુ રસમગ્ન લાગે છે. એમાં મી. કામ્બરાજના જીવનનો ઇતિહાસ ટુંકમાં પણ સ્પષ્ટ રીતે કાનરાયો છે, અને રા. રા. રણછોડભાઈ ગી. કામ્બરાજની જિંદગીના કેવા આરિક અભવાસો છે તે તથા તેમની “ રોદન-પ્રદર્શક મુદ્રા ” એમના “ રોદિ હૃદય ” માં કેવી “ સદા વિરાજ ” રહેલી છે તે સર્વ જોતાં આપણે એ વિદ્વાન લેખક પ્રતિ માનપૂર્વક નજરથી નિહાળીએ છીએ.

—તંત્રી, “ કામ્બરાજ સ્મૃતિ ”]*

x

x

x

x

[સર્વથા એકત્રીસા]

ધાર્મિક જનનું મરણ થાય તે મરણ નહિ પણ શાન્તિ મનાય,
પાછળનાને દુઃખરૂપ લાગે, જનારને સુખ સાધન થાય;
ત્યારે ખેદ ન કરવો ઝાઝો, એવ સાધના જેમ સધાય
તેમ સાધીને સુખ માનવું, ઉત્તમ એવી રીતિ મળ્યાય. ૪

x

x

x

x

જ્યોતિઃજ્યોતિર્મામણી જવાથી જ્યોતિરૂપ બન્યા જો આપ,
જન્મ મરણનો ફેરો ટળિયો, મુલ કરણીનો એજ પ્રતાપ;
આમ બનેલું હશે, વાઈ! તો ટલ્યો રોદી સૌને સંતાપ,
અમ કેરી પણ એવી ઇચ્છા, ઐક્ય પામવા જપિયે વપ. ૧
જ્ઞાન અને અનુભવની સાથે, ઝોળખ ખરતો ધરી આકાર,
જો વિચરતા હો, વીરા, તો ભુવો રોદી જ્યાં જ્યાં સાકાર;
ખાતે ખોળો, જણવો જગમાં જે નિપજિયા વિવિધ પ્રકાર,
દેશદાંડ દિશમાં દાખીને, સાધો સાધન જે સુખકાર. ૭

* “ કામ્બરાજ-સ્મૃતિ ”—તંત્રી ચે. ખ. તારાપોર ૧૯૦૫.

[આ કવિતામાં આવેલી તૂટી જતી કડીઓની નીચલી રીકા રા. રણછોડભાઈએ પોતે જ કીધી છે અને તેમાને કેટલોક ઐતિહાસિક વસ્તુવા જેવો છે. તંત્રી.]

૭. જો તમારી પરમાત્મા સાથે એકતાન થઈ હોય અને તમે ઝોળખાઓ એવો તમારો દેહ ધારણ કરીને તમે બીજા દુનિયામાં વિચરતા હો, તો તમારા રોદિયો, તમારી પોંડે જ દેહ ધારણ કરીને ફેરતા હોય તેને ખોળી કહારો, અને આ પૃથ્વી ઉપર નાના પ્રકારના બનાવ અનેલા તમારા જીવામાં આવ્યા હોય તેનું વર્ણન કરી બતાવો, અને આપણા દેસાંની દાંડદીશમાં રાખીને જે સુખનાં સાધન હોય તેની સાધના કરો.

અડતી પડતી સોની થાતી, અનુભવો એ નિયમ અપાર,
કહે નિયંતા સમિપ યદ્દને “સુખનો લો મોખી ભાગર.”
પીતી બહુ રીતિ ઉત્પાતાં, કોના ન કાંડગો સારો સાર,
‘સહાય થાને સ્વામિ દાતા’ એમ વીનવો વારંવાર. ૮
‘વારો આપો વારે ચડીને, તારો છ, તારણ દેનાર,’
એમ મળી સૌ પ્રભુ પ્રાર્થના કરો, કમલ ધરને ફિરતાર.
ને નહિ પ્રભુની સાંધ ધરો તો અગ્ની અટારોજ અપાર,
મગ્ધને રણ યુદ્ધ મઝે છે, માર ઉપર વળી તેનો માર. ૯
લોભ પાપનુ મૂળ, તોય પલુ લોભે લાખો કતબ કંગાલ,
શેષ ન પમ પશુ એક કરે વળી, લે લેનો માંડ્યો અન્યાય;
લઈ લે છે નજમાનુ જે તે, એ કોના ધરનો છે ન્યાય,
એનો આગે ત્યારે આવે, ખાળે પ્રભુ ત્યારે જ ખગાય. ૧૦
એક કાજ આ અવની ઉપર, કેવા કેર અને બહુ વાર,
ધાણ વળે લાખો લોકોનો, તોપણ દિલમાં નહિ દરકાર;
સ્વાય ખોરો સાધી લેવા ખુન કરાવે કોટી દગર,
અવનીમાં અન્યાય અતિશય, તેનો કો ન મળે પૂછનાર. ૧૧

x x x x

કેપ્તુરો! કથી વસુધા વસિયાઃ જૂપરના તજ દહને ભોગ,
આજ થયુ છે વર્ષ તોય પશુ, તાને સોને તુજ વિશેષ;
ઉતાવળ તા માટે કીધી! રથે ચેત્તે છે દવણું ચોગ!
તે બાણું તો “હીક કરચું” કહુ, નહિ તો લેવો તો નહિ ભોગ. ૧૩

[૧ નિયમના મુખનાર, ઉક્તિ]

૮. આ જગતમાં સર્વેની ચડતી પડતી ચાલ છે. અમારી સારી રીતિ ઉત્પાદ જવાથી અમને
નાના પ્રકારની પળવણી થઈ છે. અમારો હવે વારો આવ્યો તો સુખનો ભંડાર અમને સોપો, એવી,
કેપ્તુરો! તમે ચરન્નદારની પાસે જઈને અજ્ઞ કરો. તેની પ્રાર્થના કરો કે અહો પ્રભુ, ને તમે
સહાય થશો નહિ તો આખી પૃથ્વી અધવાઈ જશે; કેમકે નાના પ્રકારના યુદ્ધ અને મરડોનો માર
ઉપર માર ચાલી ગ્યો છે.

૯-૧૦-૧૧. આ પૃથ્વીના પ્રાણિઓના લોભનો પાર નથી તેમના લોભને કીધે નિરપરાધી
લાખો પ્રાણિઓ કતલ થઈ ગય છે. તેમણે તો જે આવે તે લઈ લેવાનો જ વેપાર માંડ્યો છે. પ્રભુ!
આવી રીતે હું પ્રાણીને તો જ ખગાયે. પેલાના સ્વાય સાધવાને કરોડો માણસનાં ખુન કરાવે છે
તેને કોઈ પૂછનાર નથી. અન્યાય બહુ ચાલે છે. લોક કુંડેં કૃત્ય બહુ કરે છે અને મરીને પાછા ફરી
ફરી અવતરીને અટવાયાં કરે છે. આવા માલગામં જે કસોટીમાં ઓછા ઉતરીને ચાલ્યા ગય છે તેને
માટે શોક નથી.

૧૩. કેપ્તુરો! તમે આ પૃથ્વીના ભોગ તજને બીજ કંઈ પૃથ્વી ઉપર વસ્યા છે, ત્યાં સી ચેત્તેના
ધારી છે તે બે હડો તો અને હું નહુ તો “હીક કરચું” એમ કહું. ને એમ ત હોય ત્યારે તો
તમારે ભોગ લેવો ન હોતો.

“ઉંદર નવ ચળવી શકનારે, સિંહ ચલાવ્યા માથા જાય,
વાહ! વાહ! સૌ વાટે ઘાટે આર્થજનો કરતા હરખાય.”

હતો આપણો લોભ-ભોષની સાથ ગમતનાં નાટક થાપ, જનતું તે ગાટે બહુ કીધું, યશ તારા તે માટે ગતાય. ૨૭

ઓખાહરણ તણો ઓપેરા કાં પૂરા કીધો નહિ કેમ ?
એસ ચડાવ્યો જાણી લીધો, ત્યારે ઉઘો મૂક્યો એમ ?

કેવો તોરો પિવેક પીગા ! એ વાતો એ જાણી જેમ,
કારણ તારું હવણું જાણ્યું. નાતમ તે જાળવિયો નેમ. ૨૮

એ જાણ્યું તે તરફ જઈને નાટકનો રંગો છે રંગ;
પૈસા માટે ઘેસા ચાતાં બધે સાય નીતિનો અંગ,

એ અણગમતાં એવા જનનો ઉઘો મૂકી તળિયો સંગ,
નીતિમય નાટકમાં મચિયો, દેહીને દરવાને દંગ ? ૨૯

‘શ્રીગોષ્ઠી’ બોધેલી અમલો ત્યાં આવેલી તણો જમાવ
અવર બક્ષીને બેળી કરીને, ઘુમ પરનો જનસાવા ભાવ;

સમજીને પાછા તે કહાડયા પણ ફરી આવીને હુંડની પેઠે વળગ્યા. મે નેમને ‘લક્ષિતા દુઃખદર્શક’ની ઓપડી આપી, પણ તેમને હેતુ તો હું ‘બાણાસુર મદમદન’ (ઓખા હરણ નાટક) લખતો હતો તે લેવાનો હતો. મે તેમને તે આપવાની સાફ ના પાડી અને બન્નવરા થોડા ‘લક્ષિતા દુઃખદર્શક’ હુકમ કરીને આપ્યું અને કહ્યું કે “તમે લઈ લેશો છો તો ખરા પણ તમને બન્નવી જતાવવાની તાલિમ કાણ આપશે ?” મે મી. કેપ્પરોની પાસે જવાનું કહ્યું, અને તેમણે તેમની પાસે જઈને તેમને વિનવ્યા. તેમની નજરમાં પાંચ આશ્રય આપવા જેવું આવ્યું, તથાપિ શુદ્ધ બાપા જાણવાવાળા મહેતાજીએ ત્યારે રમણી ઉપર જેખાવ દેશે ત્યારે પારલિયો હાથે બાપામાં પછાન પડશે એમ તેમને લાગ્યું; પણ તેઓ ત્યારે આ વિષે મને મળ્યા અને અમને આ વિષે વધારે વાત થઈ ત્યારે એમને પણ લાગ્યું કે એ મરહીને મરણા ચરણી યરો; એટલે પારશિયોને શુદ્ધ બાપા શીખવાને વધારે કાળજી રાખવી પડશે, તેમાં તેમને લાભ થશે; પણ ત્યારે માનિષ સાથે તેમને વાત થઈ ત્યારે પૈસાની બાબતમાં તેમને હાનિ થવાની એ વાત તેમના મન ઉપર તેઓ વધારે ઠસાવી શકયા, તેથી ઉપર મહેતાજીએ પોતાને ફાળુ તેમ કતી બહાર પડ્યા.

તુકરજી—આ મહેતાજી ઉપર કાવસજી અને હોરમસજી નારાજ થયા હતા ને હવે ત્યાં તમારી સમક્ષ સમાધાન થતા મળી ગયા છે ? વળી તે બેને તમે જાણ્યું કે એ યુગસાતી નાટક મરહી તો હજી પણ રમ મચાવી નાગ રાખી રહી છે ?

૨૮. ઓખાહરણનો ઓપેરા—યુગસાતી નાટક મરહી ‘બાણાસુર મદમદન’ (ઓખાહરણ નાટક) બન્નવતી હતી તે ઉપરથી નાટક હલેજક મરહીવાળાને એથી અધિયાત એજ વિષયનું નાટક કરી જતાવવાની હોશ થઈ દરો અને તેમને માટે એ ઓપેરા વખવા મારણા હોય, પણ કદાપિ તે મારા લખેલા નાટકની સામે લખેલો અણમય એમ સમજી તેઓએ અપૂરો મૂક્યો હોય. એ ઓપેરા ફરી અચોગ્ય ગણવા સરખું કાઢ નહીં. કારણ કે નાટક અને ઓપેરા એ જુદી રીત જ તો પણ અમારી મિત્રાચારીના સંબંધને લીધે લોકોની દૃષ્ટિએ હીઠ જેખાય નહિ એમ તેઓને માન્યું હોય નેથી કદાચિત એ કામ તેમણે હજી મૂક્યું. અને મારા પ્રતિ સ્નેહલાવની વિશેષ લાગણી એમણે પ્રદર્શિત કરી એમ હું માનું છું.

રાકો રાખ્યો તુજને તેણે, મમતા જાણી કાચે સ્વભાવ ?
કુંવરબાઈ ને જરખાતુ શું ત્યાં કરવા પાચો નિભાવ ? ૩૦

હિતાવળ જાવા ક્યમ કીધો તેનું કારણ નહિં કળાય,
હતું કામ અહિંયાં બહુ તારું, પણ ખાંતીલા કેમ ખળાય ?
ખામી તારી ત્યાં ત્યાં જોતાં અતિ અંતરની માંલ જાળાય;
હિજવળ શાને કામ લિપાડ્યાં, લીધાં ચિત્ત તે કો કેમ ચળાય ? ૩૧

મતમાં બેદ પ્રકયો ભંખાયો, એનો આગ્યો અંતર દલેશ ?
સૌ વાતે મત મળતા તુજને, એવો કે શોખ્યો છે દેશ ?
કલમ કશીને જંગ મચાવા, અવર કામ પકડ્યું કે બેશ ?
અવની પર કરવાનું કરીને, વિશેષ મારે લીધો વેશ ? ૩૨

અવળી અવની અળગી કીધો, વિવેકની લાગે એ વાન,
પણ ત્યાં શા મારે વિચરયા છે, કેવો મેળવવાને ખ્યાત ?
ત્યાં છે અહિના જેવી અવળી જૂદી જૂદી ઝાઝો જાત ?
ખિત જાવના, કાપ, તકડો, એવી ત્યાં છે જૂડી જાત ? ૩૩

ખઠાએ ખઠાડ રમ્યાં બહુ રૂઝી રાખી હુણે નેમ,
તેને હું વિનવીને, વીરા ! અકળમને પૂછી ને એમ-
“ જૂઠાથી ભરપૂર કરેલી આ અવની કીધી તે કેમ ?
કર રૂઝી રીતે રૂઝાં ને વસવા યોગ્ય ખને એ નેમ ! ” ૩૪

જન મંડળ સૌ રૂઝુ યાવા, રૂઝા જનનો કરતુ શોધ;
અહિં આવે રૂઝા જન પાછા, એવો સૌને કરજે ખોધ;
ઝાલાજી ને ઝોઝા ક્યાં છે ? મણીં હરિને શોધી શોધ,
વિલાયતી પણ આપ આપણા, એ સૌ કોને ખુમ પ્રબોધ. ૩૫

૩૦. કુંવરબાઈ—કેપુસારોના પત્ની. જરખાતુ—કેપુસારોના વડા પુત્રી.

૩૫. ઝાલાજી—ગોડજી સંપતિરામ ઝાલા—નૂતાનદના માથ દિવાન, જેઓ સારા વેદાન્તિ હતા અને રાજપ્રકરણીય કામમાં નિયુક્ત હતા, જેઓએ કેપુસારોના હાથ પ્રતિપદા સેવા કરવાની રાજી થતાં તેમને રૂ. ૧૦૦૦) ચોસાકના આપવા મરિવા તે તેમણે લીધા નહિ, તેથી તેમના ઉપર તેઓ અને રાજ થયા હતા અને તેથી સારા સાવ રાખતા હતા.

ઝોઝા—રા. રા. ગૌરીશંકર હૃદયશંકર ઝોઝા, સી. આઈ ઈ જેઓ બાવનગરના કુરાળ દિવાન હતા અને પછવાડેથી સંન્યાસી થયા હતા.

મણીં—દિવાન બહાદુર મણીભાઈ જરાભાઈ જેઓ કચ્છના અને પછી પટોદરાના દિવાન થયા હતા; પેન્શન લીધા પછી જેઓ મુંબઈમાં વસીને સુધારાના કામમાં આગેવાની કરતા હતા અને સૌ કેળવણી વિશે અંગ્રેજ સાપામાં લખાણ કર્યું છે તે.

હરિં—રા. રા. હરિદાસ વિદ્યારીદાસ દેસાઈ, નડીયાદના. જેઓ વડવાલુમા અને વાંકાનેરમાં એડમિનિસ્ટ્રેટર હતા તથા હંદર અને નૂનાજકમાં દિવાન થયા હતા, અને જેઓ કુચળ રાજપ્રકરણીય હતા તે.

વિલાયતી ૬૦ = એડમિનિસ્ટ્રેટરના સફ્ટહરથી જેમણે ભરતખડના મારે મળજી રાખેલી છે તે અર્થે,

કેપ્તુરાર કાબરાણ

લેખક : રથાવજી મા. બાહા.

Lives of great men all remind us :
We can make our lives sublime,
And departing leave behind us
Foot-prints on the sands of time.
—LONGFELLOW.

જ્યારે જ્યારે મહાન માણસો આ
ફાની જ્ઞાનમાંથી કુચ કરી જાય છે, ત્યારે
તેઓનાં કામોના પદ્ધતિ વરસો સુધી આ અવ-
નિપર ગણ્ય ગણ્ય કરતા રહી જાય છે, અને
તેઓની પછવાડે આવનારી યોલાદ પર આ
ગણ્યગણ્યાદની અસર થયા વગર રહેતી નથી.
ઈંગ્લાંડનો એક મહાન લેખક થોમસ કારલાઈલ
કહી ગયો છે તેમ "History is the
biography of great men." ઇતિહાસ
શીખવો એ મોટા માણસોની સફળગુણો જિંદ-
ગીની નકલ કરી તેઓને પચાસે ચાલવા બરાબર
છે. તેજ પ્રમાણે મી. કાબરાણની જિંદગીનો
હેવાલ વાંચવો એ તે વખતની જરૂરોસ્તી
કામનો આખો ઇતિહાસ રજુ કરવા બરાબર છે.

૨૫ મી એપ્રિલ ૧૯૦૪ ને દિને જે વખતે
મરદુમ કેપ્તુરારે નવરાણ કાબરાણ આ ફાની
જ્ઞાન છોડી ગયા તે વખતે કોઈને સ્વપ્ને
પણ ખ્યાલ હતો, કે તેઓએ શેષેલા બીનું
ઝાઝા આટલું જલદીથી ફળ આપતું થશે ? આ
મહાન નરે જે બી વાંચ્યાં હતાં તેનાં ફળ
આખવાને માત્ર જરૂરોસ્તી જ કોમ નહિ પણ
હિંદુસ્તાનની બીજી બાઈબલ કોમો પણ તે
મીઠાં ફળ આપવા ભાગ્યવંતા નિવડી છે.
જરૂરોસ્તી કામની અંદર એવાં ધણાં ચોક્કસ
મહાન માણસો યર્ષ ગયાં છે કે જેઓની છંદગી
અને કામોએ હિંદુસ્તાનમાં વસતી એકથી અનેક
કામો પર પોતાના કાર્યનો મજબુત છાપ પાડ્યો
હોય. અને તેમાંના એકતે કેપ્તુરાર કાબરાણ હતા.

કેપ્તુરારેનું બાળપણ

સને ૧૮૪૨ ના સાલના ઓગસ્ટ મહી-
નાની તા. ૨૧ મીએ જુના મુબઈના કોટમાં
જોળવાડની ગલીમાં ગરીબ સંજોગોમાં એક
બાલકનો જન્મ થયો હતો. કોઈને પણ તે
વખતે ખ્યાલ ન હતો કે આ બાળક આગળ
ચાલતાં આખી જરૂરોસ્તી કામનું નામ અનેક
દીશાઓમાં પ્રકાશિત કરશે.

આ બાળક કઈ આજ્ઞાને જેવી યુનિવર્સિ-
ટીની ફેળવણી મેળવવાને ભાગ્યશાળી થયો ન
હતો; તેના શિક્ષણની શરૂઆત તે જમાનાના
એક સાધારણ "મહેતાજીની નિયાળા" જે
વેહરા મસજીદના મોદદ્દલાના એક ધરના ઓ-
ટલા પર હતી ત્યાં થઈ હતી ત્યાર પછી તે
વખતના જાણીતા મહેતાજી મોરલીધરના હાથ
હેઠળ તેણે થોડોક અભ્યાસ વધારી ત્યાંથી સર
જમશેદજી છંદગાઈ ઈન્સ્ટીટ્યુશનમાં દાખલ
થયો ને ૧૮૫૩ માં તેજ સ્કૂલમાં અંગ્રેજી
શીખવાનું શરૂ કર્યું. પાંચેક વરસ ત્યાં કાઢ્યા
પછી ને ફક્ત પાંચેક અંગ્રેજી ચોપડી શીખી
લઈ કેપ્તુરારેએ ૧૬ વરસની ઉંમરે પોતાની
નિયાળને છેલ્લી સલામ કીધી. આટલા ચોક્કસ
શિક્ષણ પછી તેઓએ ફેલોવશીની તે મોટી
નિયાળ જેને આખણે દુનિયા કહીએ છીએ, તેમાં
પોતાની જિંદગી શરૂ કરી. ૧૬ વરસના એક
જુવાન છોકરા તરીકે પણ કેપ્તુરારે ધણું સરલ
ગુજરાતી ગદ્ય (Prose) લખી ચકતા હતા
ને કોઈ કોઈવાર કવિતાઓ પણ રચતા હતા
જે સાધારણ કરતાં ધણી ઉંચ પ્રતિતી કહી
શકાય. આવી સરલ ભાષામાં પોતાના વિચારો
દર્શાવવાની જે શક્તિ કેપ્તુરારે પોતાના આપ-
ખણે મેલવી શક્યા, તેના જ પ્રતાપથી પોતાની
બાકીની જિંદગીમાં તેઓ છાપાઓમાં એક

પણ સરસ લખનાર તરીકે વખણાયા હાયા, ને પોતાની જિંદગી છાપા સાથેના સમયમાં જ ગુજરવા લાગ્યા.

“જામે”માંથી “રાસ્ત ગોફતાર”માં

૧૮૫૯ માં મી. કાપરાણએ ૧૭ વરસની ઉંમરે “જામે જમશેદ” ના એક રીપોર્ટર તરીકે કામ શરુ કર્યું ને લાંબો વખત મથો નહિ તેટલામાં તો તે જ પત્રના એક જોખમદાર અધિપતિ તરીકે નિમાવાને ફતેહમંદ થયા. ‘જામે જમશેદ’ના વિચારો સાથે એકમત નહિ થઈ શકવાથી અને કેપુશર ફરેક ખાખત પર આગળ પડતા વિચારો ધરાવતા હોવાથી આ પત્રના અધિપતિપણા પર ચાલુ રહેવાનું તેઓ માટે અશક્ય થઈ પડ્યું, અને હવે તેઓ “રાસ્ત ગોફતાર” ના અધિપતિ તરીકે નિમાયા કે જે ઓહો તેઓએ ૪૦ લાંબાં વરસો સુધી ધણી જ નામના સાથે દીધાઓ. રાસ્ત ગોફતારના અધિપતિ તરીકે કેપુશરના એ પત્ર સાથેના સંબંધનું વર્ણન કરવું તે પારસી કામને ૪૦ વરસ સુધીના સામાજિક ધાર્મિક અને આર્થિક ઇતિહાસ લખવા બરાબર છે. તે વખતમાં પારસીઓમાં અથવા તો હિન્દુસ્તાનની બીજી ભાઈનંધ કામોમાં એક પણ રાગદ્વારી ધાર્મિક અથવા તો સંસારી સવાલ ઉઠે એ ચેતે ન હતો કે જેમાં મી. કેપુશર પોતાની તેજસ્વી કલમ ચમકાવતા નહિ. એક સંસાર સુધારક તરીકે કેપુશરને જુના વિચારો ધરાવતા માણસો તરફથી અનેક મુશ્કેલીઓ નડી, પણ એક બહાર લડવાની જેમ તેવી મુશ્કેલીનો ખ્યાલ ન કરતાં મી. કેપુશરએ પોતાના વિચારો ધવાવવા માંડ્યા.

રાસ્ત ગોફતાર ઉપરાંત ‘ઓમોધ’ના અધિપતિ તરીકે કાપરાણનાં લખાણ એટલાં વખણાર્થાં હતાં કે તે વખતના જે જાણીના લેખકો મી. ખંબાતા અને મી. દેસાઈએ તેમના લેખણની જાહેશ અસર માટે વારંવાર ઇતિહાસ

કર્તા હતા, તે જાહેશ અસર કે જે કામમાં તથા દેશમાં કુધારા, કુચાલ અને કુશુદિને પાછલ હકાવીને સુધારા સદગુણ અને સુશિશ્યુનાં પગલાં આગળ પાડ્યાં છે. મી. કાપરાણએ શિક્ષણની શરુઆત કેટલી મજબુત કંધી સ્ત્રી અને સ્ત્રી જાતિને. દરજ્જે ફેલી રીતે આગળ વધાર્યો તે તો કાપરાણની સાથે જે કોઈ સમયમાં આવ્યું હોય તે નોંખ્યા વગર કદી પણ રહે નહિ. તે વખતમાં સ્ત્રી અને મરદો ધનની બહાર કદી પણ સમાગમમાં આવતા હતા નહિ કાપરાણ પહેલા જ જરથોસ્તી હતા કે જેઓએ આ ખાખત મજબુતામુથી ઉપાડી લઈ, પોતાના કુટુંબની જ સ્ત્રીઓને જાહેર જિંદગીનાં સવળા કાર્યોમાં પોતાની સાથે લઈ જવા લાગ્યા. આજે જ્યારે ઓહો એક ખાખતમાં નહિ પણ સધળી ખાખતોમાં મરદોના જેટલો જ સરખો હોરસો માંગવાને માટે ચૂકતી નથી, ત્યારે તેઓમાંનાં કેટલાને ખબર છે કે સ્ત્રી જાતિના હક્કોની લાન કરનાર અને તે હક્કોનો રતીકાર કરાવનાર મી. કાપરાણ પહેલા જ જરથોસ્તી હતા !

મી. કાપરાણની સેવાઓ

રાસ્ત ગોફતારના અને ‘ઓમોધ’ના અધિપતિ તરીકે મી. કાપરાણએ ખાસ કરીને પારસી કામના લાવિષ્ય ઉપર ઉમરા અસર ઉપજાવી છે. પોતાની કામની ધાર્મિક, સંસારી, સામાજિક તથા માનસિક જિંદગી સુધારા અને રાશતીના રાહમાં દોરવાને તેઓએ મહાન પ્રયત્નો કીધા છે.

દેશી પ્રજામાં ઉંચા સાહોત્પત્તો શોખ ખીલવવામાં, ઉચાં નાટકોની જુખ ઉપજાવવામાં, ઉચા સંગીતની તરસ કરાવવામાં મી. કાપરાણએ જુથંદ કોશેશો કરી છે.

પ્રજાના મનની અને શરીરની કેળવણીને લાભકર ફરેક કામને, તેઓએ પોતાના પત્રની કતારોમાં હોમોજન બર્થો ટેકા આપ્યો છે.

હિંદુ કામમાં દાખલ થવા ધટતા સંસારી સુધારાએને મજબુતી આપવાને, આજ કામની નુકશાનકારક ચાલ દૂર કરવાને, વિધવાઓની વિપત્તિઓનું તાગણું કરવાને, પુનરવિવાહ સામેની વિરુધ્ધતા બેસાડી દેવાને મી. કાખરાજીએ પોતાની ઝોજમતી કલમ સદા આગળ ધરવાની હોંમત દેખાડી હતી.

દેશીઓને આપવામાં આવેલા રથાનિક સ્વરાજ્યના અમુક્ય હકની જાળવણી અર્થે મી. કાખરાજીએ મુંબઈની મ્યુનીસીપલ કોર્પોરેશન તેમજ દેસાવરના સહેરી સમાજનેના વહીવટને ધટતે રસ્તે દોરવાને “રાસ્ત જોડતારની” કટારોમાં ઉંડી કાલજી ખતાવી છે. ૨૧ વરસ સુધી મુંબઈમાં મ્યુનીસીપલ કોર્પોરેટર તરીકે અને સ્ટેન્ડીંગ કમીટીના સભાસદ તરીકે એમણે સહેરીઓના હકોને માટે જે મજબુત લડત ચલાવી હતી તેથી મજબુત લડત કોર્પોરેટર તરીકે, ધણી થોડા અપવાદ સીરાય, કોઈએ જ ચલાવી હશે. આજે ગરીબ માણસોનું હિત હૈયે ધરી હાઝમ્થી શરૂ કરવામાં આવી છે, પણ વરસોની અગાઉ કેપુશરૂએ કોર્પોરેશનના એક સભાસદ તરીકે ગરીબ માણસોની અંદર કોફેન ખાવાની જે નાશકારક ખટી વધતી જતી હતી તે અટકાવવાને મજબુત લડત ચલાવી હતી, પણ કોર્પોરેશને તે પર ખ્યાન ન આપવાથી કેપુશરૂએ લડત સરકાર સાથે સીધી ચલાવી. ગવર્નર લોર્ડ નાર્થફોલ્ડને પોતે મલવા ગયા ને પોતાની તકરારોની મજબુતાઈ પુરવાર કરી આપ્તાથી સરકારી આખકારી ખાતાને કોફેન વેચનાર ઉપર ફોજદારી કામ ચલાવવાની સત્તા આપવામાં આવી સમાજને લગતો એક પણ સવાલ કોર્પોરેશન આગળ એવો નહિં આવતો કે જેમાં કેપુશરૂ ભાગ નહિં લે.

કેપુશરૂ કાખરાજી પહેલા જ હિંદીવાન હતા કે જેઓએ હિંદુસ્તાની મ્યુઝીક (મંગીન) ને-ઉંચે દરજ્જે લાવવા અનેક કાશીશો કરી

હતી તે વખતે હિંદુસ્તાની મ્યુઝીક હલકા પેશાની ઓઝોની હકુમત ગણાતી હતી. મી. કાખરાજીએ આ દિવ્ય હુન્નર (Divine Art) આર્વા માણસોના હાથમાંથી છોડવી તેને પાગસી ધરામાં એક ઉંચું સ્થાન આપ્યું. મી. કાખરાજીની આ મહેનતનાં ફળ આજે ધણું પારસી હોંદુ અને મુસલીમ કુટુંબ આખતાં દેખાય છે. મી. કાખરાજી ઈંગ્લીશ મ્યુઝીકમાં પણ ચોક્કસ દરજ્જે પ્રખ્યાતિ મેળવવા બાબત ત નિવડયા હતા હિંદી નાટક તખ્તા ઉપર જે વખતે જે ચોક્કસ બિન ઈંગ્લીશ જોગ તસ્વ વારંવાર જોવામાં આવતાં હતાં તેને માટે પણ મહેનત કરી મી. કાખરાજીએ હિંદી તખ્તાને એક ઉંચું સ્થાન આપ્યું.

દેશી જાપાની પ્રતિકા વધારવામાં, તેને જેમ સ્વતંત્ર તેમજ મર્યાદાશીલ રાખવામાં અને એક વર્તમાનપત્ર કેવી રીતે ક્રમ સાધારણ લોકોની ચાલતા વખતની બેખબર લાગણીનો પદ્ધતિ પાડનાર વાજીત તરીકે જ નહિ, પણ પ્રજાના સાચા લાભો હિંમતથી દેખાડી આપનાર રાખનાર તરીકે ચલાવવું જોઈએ તેનો વ્યાવહારિક ખ્યાલ આપવામાં મી. કાખરાજીએ હિંદુ દેશની એક અમર સેવા બજાવી છે.

૧૯૦૨ માં તેમની આગેવાની હેઠળ “જરથોસ્તી લગેની મોનેનરી જાળવવાની મંડતી” ઉભી થઈ. પારસીઓમાં વધી પડેલી “રીનની ખીજ” ઝાંઝાની ખટીને દાખી નાખવા માટે અને કામની લાગણીને એ નાપમંદ તથા નુકશાનકારક ચાલની સામે જગૃત કરવા માટે મી. કાખરાજીએ ૪ અગત્યનાં બાપજો આપી ઉપલી પારસી કામ માટે અગત્યની મંડલી સ્થાપવા બાબત તથા. તેજ પ્રયત્નો કાખરાજીની જરથોસ્તી કામને માટે ધાર્મિક તથા સંસારી સુધારા માટેની જરૂર સધાવાને જણાવી છે.

રાસ્ત જોડતારના આ માણ અધિપતિની

આપ-અખત્યાર અને સ્વતંત્ર વલણ ઓ કોઈ જાણે છે. જ્યાં ધનેતરને ધુળવનાર તે માલે-તોળાર લેખક પર એક જ લાગણ અમલ કરતો હતો. તે લાગણ પોતાની કામને માટેનું અભિ-માન-પોતાના ટોણાનું માન અને પ્રતિષ્ઠા આ સદા તેમને હોયે હતા. કાચાંજી રૂઝા વિચારથી અને વચનોથી જ નહિ પણ કામોથી કામની સેવા જાળવનાર લાગણ હતા. તેઓ કદી પણ જીવતા નહિં હતા કે "reform, like char-ity, begins at home." અને તેટલા માટે ખુદ પોતાનાં બાલકાં કુટુંબને જ સુધારે તેઓ જરૂરથીઓમાં દાખલ કરવા માગતા હતા તે સુધારાના અમલ દોડાળ મૂકવા માટે જગે અમકાતા હતા નહિ. મો. કાખરાણની એક બીજી ખુશી એ હતી કે એઓ અધેરના કદાબેરી હતા. તેઓ પોતાના મીનોનાંખી રાખ રખાવત વગર, કમી અધેર પોતાને માલમ પડે, તો સ્વતંત્રપણે તે જાહેર કરી દેતા.

આપણે ઉપર જોયું તે પ્રમાણે કેખરાણ કાખરાણ પોતાની જાંઘી દરખાન પોતાની

ઉમંગી અને ઉત્સાહી કારકીર્દી એક જ ગદમાં દોડવતા ન હતા; પણ અનેક દીશાઓમાં, અનેક બાણુએ, અનેક જાતનાં લખાણો કરી જ્યાં જ્યાં તેઓને અધિકાર દેખાતો હતો તે દૂર કરી ત્યાં જાનનું અજવાળું લાવવા અયાગ મહેનત કરતા.

આવા એક દૂરઅંદેશ, હરેલ, કાબેલ અધિ-પતિ, હીમતવાન સંસારમુધારક, બાણેશ કાગ્યોરેટર, માનીતા નાટકકર્તા, નોવેલીસ્ટ, ઉવટમંદ સંગીતકાર, સ્ત્રી કેળવણીના મજબુત હીમાયતી અને મુનઘર્ષ શહેરની સેવા લગભગ ૪૦ વરસ મુખી જાળવનાર, તેની ઉત્તરિ દોયે ધર-નાર વીરકા પોતાની પાછળ એક એવું નામ મૂકી ગયા છે કે જે માત્ર પારસી કામજ નહી પણ મુનઘર્ષની સધળી કામો પોતાનો કિંમતી વારસો (inheritance) મળ્યો તથા આઈન્ડી-યન પીગલાની જન્મ શતાબ્દી (centenary) સાથે મળી ઉત્તરી આજના ઉગતા જમાનાને પુરવાર કરી આપે કે ૨૧ કેખરાણ કાખરાણ પોતાની પાછળ જે traditions મૂકી ગયા છે તેનો પડો દજ મુનઘર્ષની સધળી પ્રજા-ઓમાં ચાલુ પડતો રહે છે.

વાળાં બેઠેકલ હોય તેમને તો ધિક્કારે

લેખક જહાંગીર આ. દેરાઈ.

(કાવ્ય બંદ)

નવરાજના સુત, કેમુસરા કાબરાજ;
કાર્યશક્તિ અદ્ભુત, સુધારા માટે ઝાંઝી.
કારમી જે ગરીબાઈ, એમાંથી જન્મ લીધો;
એના કંબથી ત્રાહી, કદી ના વીરો બ્હીધો.
નાની ઉમરથી શોખ લેખન કળાનો લાગ્યો;
તંત્રીપણનો યોગ પંદરની વયપર જાગ્યો.
“પારસી મિત્ર” છે નામ, અડવાડિક પેપરનું.
ચારજ રૂપરડી દાગ મહિને ઍડીટરનું
બે વર્ષ વીત્યાં ત્યાર “જાગે” એને બોલાવે,
આહીસતણો પગાર આપી દઈ લલચાવે.
ગાળ્યાં વર્ષ અઢી ચાર, અંતર અવાજ દગાવો,
લીધું “રાસ્ત ગોસ્તાર,” સુધારા પક્ષની આગી.
વરસો એતાલીસ એમાં સુસેવા આપી;
લેખો વાપણુ ગિષ કુધારાની જડ કાપી.
મધ્યમ નીતિને મદી વહેમ પર પ્રદાર કીધા;

મધ્યમપણાથી રહોય એમના સૌ વિચારે
વાર્તાથી પંકાય કાબરાજ હજી આજે
દિદો “ટીકન્સ” થાય વાંચકવૃંદ સમાજે
નાટક સખી વિશેષ રંગભૂમી ઉદારો;
વસ્તુ લઈ દંભેશ વીર, ઈરાન, સંસારી
સુધારા જે જે કોષ ધરધી જ પહેલ કરાવે;
“દારાશાની” સિદ્ધ નિજ સંસાર શોભાવે.
કાંકુ વળી “ઓબોધ” ઓગો કેળવવા કાગે,
ઉત્સાહનો એ ધોધ ધર્મો ધરાય ના સાગે.
લેખક દ્વિમતવાન સરોપરો નદિ રાગે;
મુશ્કેલ સદૃ આસાન આત્મમજે કરી નાગે.
પારસી કેમનો રથલ ગયો એ સેવક સાથો;

કેપ્તુશરો કાંબરાજ અને 'રાસ્ત ગોક્તાર'

એકસોમી જન્મતિથિના પ્રસંગે એમના જીવન ઉપર ઊંડી નજર

લેખક : કુંગરશી ધ. સપ્પર

પારસી કામે આપણાં હિંદની મોટી સેવા કરી છે. એ સંખ્યામાં નાની પણ ગુણે મોટી કામે હિંદને અનેક મહાન પુરુષોની ભેટ આપી છે. હિંદમાં શરાફો, ઉલોગપતિઓ, પહેલી હરોળના રાજદારીઓ, સંસારસુધારકો, લેખકો, વિચારકો અને તેજસ્વી કાર્યકર્તાઓ આ કામમાં પેદા થઈ પોતાના ગુણોથી આપણા દેશની આખરે, શોખા, ધનદોસ્ત અને શાન વધારવામાં કીમતી ફાવો આપ્યો છે. આવા મહાન નરો રસ્તમજ દોશગજ પટેલ, કરામજ કાવસજ બનાજ, સર જમશેદજ જીજીભાઈ ભેરેનેટ, મોરાબજ સાપુરજ બંગાલી, વઢાડીઆ કુટુંબના નયોરાઓ, દાદાભાઈ નવરોજ, ફીરોજશાહ મહેરવાનજ મહેતા, સર દીનશાહજ પીટીટ, જમશેદજ તાતા, બહેરામજ મક્કખારી વગેરે દતા. એમની સંક્રમાં ખેસી રોકે એવો હજ એક પારસી બચ્ચો વધારે પ્રખ્યાત થયો છે, જેની હિંમત, જેની ખત, જેની ભોગ આપવાની હિંમત, જેનો પ્રજા સેવાનો ભારે ઉચ્ચ ઉપકાર કાર્મ પણ ગૃહસ્થ કરનાં તો-એાછી કોટીનાં ન જ. હોતાં એ હિંદનો પ્રકાશમય તારો હતો. પ્રજાજાજની જ્યાંતી. (૧૨૦ વરસની) તરત ઉજવવાની છે આ જ્યાંતીમાં સૌ કોષ્ટ દિંદુ, પારસી, ખોખ અને બીજા મુસ્લીમ ભાઈઓ ભાગ લે એની વિનંતી છે.

કાંબરાજ આગલના પારસી મહાપુરુષોની જેમ સાર્વજનિક કાલામાં ભારે ઉત્સાહથી ભાગ લેતા હતા. આગલના પારસીઓ 'ધર્મ-સુસ્ત' અને કામના માટે ભારે લાંમણી ધરાવતા હતા. પરંતુ પોતાની ભાષામંધકામોને માટે પણ એમને અત્યંત માન હતું. એઓ પૈસા, સમય અને શરીરનો ભોગ આપવા

માટે કદી પછાત પડતા નહિ. આગલના પારસીઓએ કદી સાંકડી ટાંગી વસ્ત્રો અપ-ત્યાર કરી ન હોતી. એઓ જેવા પોતાને પારસીઓ માનતા તેવા જ પોતાને હિંદીઓ તરીકે માનતા હતા. એઓ દીક્ષના ખરખર દીલાવર દતા. આવા એક દીક્ષાવર પારસીનું જીવનચરિત્ર પ્રખરે ઉપયોગી ધારો અમે આપીએ છીએ.

પારસી બંધુઓમાં ઘણા આગેવાનો થયા છે. તેમાંનો મોટો ભાગ વેપારમાં, ધંધા ધાપામાં ઉલોગ દુનરમાં, અને રાજદારી સુધારામાં નામકિત થયા છે. પરંતુ મહા-પુરુષ થવામાં અનેક ગુણો જોઈએ છીએ. સંસાર સુધારો કરાવવાના કામોમાં, પ્રજા જીવન સુધારવાના કામોમાં, પ્રજાની નૈતિક ઇંદગી ઊંચી ધાવવાના કામમાં જે ખરા દીક્ષથી ભાગ લઈ લોકોના તિરસ્કાર અને નિંદાને સહન કરે છે તે જેની ઉચ્ચ કોટીના માણસો છે, એવાં અવાહીશં બહુ યોગજ અગ્રી હોં છે. કાંબરાજ તેના પુરુષ હતા એ નિસંશય છે.

કામની અને પ્રજાની સેવા ભારે તપનો માર્ગ છે. એમાં વારંવાર દુષ્ટિત થતું પડે છે. દરેક કામ પોતાને જુને ચીકે ચાવવા ચાહે છે. એ ચીકો જુનો અને બગડી ગયેલો હોવા છતાં 'જુનું એ સેતું' એવું માનનારા ઘણાં લોકો છે. ખરાખમાં ખરાખ રાહ રસમો અને રીતભાનો જે સાદો સમજથી ખુદતી રીતે નુકશાનકારક હોવાનું જણાયું છે, તેનો ખચાવ કરનારાં ઘણાં જોવામાં આવ્યાં છે. લોકોને પોતાનો ચાલતો મારગ છોડવાની મરજી યાતી નથી. ઘણા સમયે જુની સારી રીતભાનો અને રાહ રસમોમાં પણ સડો આવે છે, આ

કેપ્રુશરનાં માતાજી પણ કેળવણીનાં દર્તા, દિમનવાન પણ દર્તા. તે વખતે બહુ થોડી બાળુઓ વાંચી જાણતી હતી પણ એકેરઆઈ ગઝર તો બહેણાં તેમ અનુભવી દર્તા. એમણે જિંદગીની લીલી સુરે ખુબ જોઈ હતી. મહે-રઆઈ ગઝર વાંચનના ખુબ મોખીન હતો. એઓ બહુ ઉંમર મોગવી ડોસાં ચર્ચા ત્યારે પોતાના દિકરાએ રમેલી વાર્તાઓ વાંચી બહુજ રાજ ચર્ચા દર્તા.

કેપ્રુશર પોતાના પિતાની પેઠે લેખો લખવામાં બારે ઉત્સાહો દર્તા. એઓએ ચૌદ પંદર વરસની ઉંમરે નીશાળ છોડી હતી. નિ-શાળમાં હતા ત્યારે પણ લેખન ઉપર ખાન નહી. નિખાઈ, નાની વાર્તાઓ, કાવ્યો સાચાં ખોટાં અનેક શુભાવાણાં લખે ધોમે ધોમે એમનો લખવાનો અભ્યાસ એમના પિતાની તાલીમ નીચે ખુબ વધી ગયો. કુદરતી બક્ષિસ, સુરસ પાદ શક્તિ અને આખા દિવસ લખવા વાંચવાના કામમાં મથમુલરહેવાથી કામરાજ બહુ નાની ઉંમરમાં સાફ લખી શકતા હતા. એઓ હજી સર જમશેદજીકુશમાં જ ચીખતા હતા, એટલામાં પુલવા વડા ડો. ફેઝને એમના લેખો જોવા મળ્યા, એમની સરસ લેખો લખવાની રીત જોઈ ડો. ફેઝને અચ્ચો ચર્ચો. એ સમયે એમની દેખરેખ નીચે “પારસી મિત્ર” નામે અઠવાડિક પત્ર નીકળતું હતું. માસિક ચાર રૂપીવાના પગારથી કામરાજને આ નાના પત્રના અધિપતિ તરીકે પંદર વરસની વયે નિમણૂક કરી, કેપ્રુશરએ પોતાનું જીવન રેડી આ પત્ર સારી રીતે ચલાવ્યું.

કેપ્રુશરના પિતાને માટે આ સમય બારે તંબોનો હતો, લામગલ કેશમાં તે ખુબાર ચર્ચ ગયાથી, ઘરમાં માંડ માંડ પુરું ખાવાનું અને જેનું તેવું પહેરવા જોડવાનું મળતું હતું. કેપ્રુશર ગરીબાઈ અને તંબોની ડાવામાં ઉ-

છર્ચા દર્તા, આ ગરીબાઈનો અનુભવ એમણે પોતાની લખેલી નોવેલોમાં આપ્યો છે.

કેપ્રુશરે કામરાજએ છાપાની લાઈન પ-સંદ કરી; એમને હવે કુટુંબને મદદ થવા માટે નોકરી જોઈતી હતી. પોતે સુધારક વિચારના દર્તા, છતાં તંબોને લીધે એમણે “જામે જ-મશેદ”માં ચર્ચાતની નોકરી લીધી. લખાણો દરવામાં કેપ્રુશરનો કામ જોઈતો હતો એટલે અધિપતિ સા.ખજી મંચેરજી જામે એમને પોતાના પ્રથમ મુદ્દનીશ થોડા જ વખતમાં બનાવી દીધા એમ એઓ વર્તમાનપત્રનું કામ ‘જામે જમશેદ’ની નિશાળમાં શોખ્યા.

પારસી લાઈ થો આગળના વખતમાં બારે રૂડીચુરત દર્તા. એઓ જુની રૂડીઓને એવી ચીવનાઈ અને ચોકચાપચાથી ચોદતા હતા કે એ રૂડી ખરાબ કે સારી હોય તોય એમને “જુલું” તે “સોનું” લાગતું. હવે હોદ્દાઓની પેઠે પારસી લાઈથી પણ દરેક લખ અને નવજોતની ક્રિયા સાંજ પછી કરતા હતા. એ વખતે જ આ ધાર્મિક ક્રિયા ચર્ચો જોઈએ તે માટે કામનો મોટો ભાગ બારે આમલ ધરા-વતો હતો. ધોમે ધોમે નવજોતની ક્રિયા કો-ઈએ સહવારે કરાવી તેની સામે ખજાળાટ બહેણો પરંતુ એ ધોમે ધોમે સમાધ ગયો. પછી કામાવાળાઓ જે સુધારાને પસંદ કરતા હતા એમણે નવો પડેલ કરી, એમના કુટુંબમાં લગ્ન પડેલું જ સહવારે થયું, આથી કામના જુના વિચારવાળા કાઈ જોમાં બારે ખજાળાટ ચર્ચો. એમના મનમાં આ કામથી ધર્મના ઉપર કાઈએ મોટો હુમલો કર્યો હોય એવું થયું. એમનું મોટું કેશનો નીકળ્યું “જામે જ-મશેદ” કહેણાં આ જુના વિચારવાળા લાઈઓ-ની કુમકે હયોઆર ખાંતી આવતું હતું. પરંતુ આ વખતે કાઈ ગળમ થયો, “જામે જમશેદ” પોતાની રૂડી ચર્ચો લીધી. એ સુધારાવાળાની

બાળુમાં ઉભું. એણે સદવારનાં લખતી હીમા-
યતે કરી. ગગળ થયો.

આ વખતે પારસી કાર્ધઓમાં ખીજ એ
મહાન નરો હતો, એઓ સુધારાના હારે હીમા-
યતી હતા. આ બન્ને વિદ્વાન, પરમજી. દયાળુ
અને મોટા મનના હતા. સોરામજી ચાપુરાજી
બંગાલી મહાન પુરુષ અને હારે ધનસવાળા
ગૃહસ્થ હતા. એમના જ જેવાં મહાન કામે
આત્મભોગ આપી કરનાર જેક નવરોજી
ફરદુનજી હતા. જામે જમશેદ એ જુના વિચા-
રોનું વાજીત્ર ગણાતું હતું રાસ્ત ગોસ્તાર એ
નવા વિચારનું વાજીત્ર ગણાતું હતું. શેક બંગાળી
અને જેક નવરોજીએ પોતાની કક્ષમ આ નવા
ફેરફારને આવકાગદાયક ગણીને કામા રોડની
ખુબ પ્રશસા કરી. ખીજ તરફે જામે જમશેદે
પણ એવો જ અવાજ કાઢી જોને ટેકા આપ્યો.
કામના જુના પીઆગવાળા ઠેકાયા. એમણે જામે
જમશેદની આ વક્ષણ માટે કારે બળાપો બહેર
કર્ષો જામેના તરફી સાહેબો ઉપર એમણે દયાય
કર્ષ્યું. મી જલ ત્રમ્મીઓની ખડ્ગીમાં આવી
પડ્યા. એમને રાજનામું આપવું પડ્યું. માસિક
રૂ. ૪૦ આવીમના પગા. થી કેબસફ કાગરાજી
આ રીતે જામે જમશેદના અધિપતિ આ
મયોગોમાં આબ્યા.

સુધારાવાળા જેક મોરાંબજી બંગાળી અને
નવરોજી હારે ધનસવાળા અને ઉચ્ચ ધરાવતા
ગૃહસ્થો હતા. “રાસ્ત ગોસ્તાર”માં એમણે
સુધારાની જુએક પ્રારા જોડતી ઉપાડી. સુધારા
વાળા બહુ થોડા પણ વિદ્વાન અને ઉચ્ચવાળા
ઉત્સાહી હતા. જુના વિચારનું ટોણ બહુ મોટું
હતું. ઝનુની પણ હારે હતું આ જુના વિચારની
મેજેરીડીનું મુખ્ય વાજીત્ર જામે જમશેદે હતું
કાગરાજી તો એના અધીપતીના અધીકાર ઉપર
એસીને રમ તવા ઉપર લંપાવા લાગ્યા.
એઓનું હૃદય સુધારાના પક્ષપાતવાળું હતું પણ
સુધારાના ટેકામાં એક દરફથી એમનાથી લખી
સકાતો નહીં.

પોને પશ્ચિમ દીશા તરફ જવાની વક્ષણ
ધરાવતા હતા પણ એમનું ઉંઠ તો પુર્વ સીવાય
ખીજે માર્ગ જેવું જ નહીં. તરડી સાહેબો
હામમાં કારડો લઈ ઉશા હતા.

રાસ્ત ગોસ્તારમાં બંગાળી જેકે કારે જુએક
સુધારાની તરફેણમાં ઉપાડી. એઓ તમતમતાં
આકર્ષ લખાણો લખતા હતા, એમની કક્ષમ-
માથી જગરના ઉંડાણમાંથી મરી અને મસા-
લાથી ભરેલાં લખાણોના બાણો છુટવા માંડ્યાં.
શેક કાગરાજી એથી જ આકર્ષી લાખામાં જવાય
આપવા કોશિશ કરતા હતા પરંતુ એમનાં
લખાણો જગરના નડોતાં, આથી ખુબ અસર-
કારક નડોતાં. કાગરાજીને પણ લાગતું હતું કે
હું સરખા મન ગમતાં થોડે યડ્યો નથી; મારો
થોડો મને ખરાં હૃદયનો પ્રવાસ ધરાવતો નથી.
શેક મોરાંબજીએ રાસ્ત ગોસ્તારમાં એમના
વિષે બારે તમતમતા શબ્દો વાપર્યા હતા એમણે
લખ્યું હતું કે “આ હુએકો કોકરો, જેને કર્યું
આવડતું નથી, તેની મી. મોગાજી જામ પછી
જામે જમશેદના અધીપતી તરીકે નીમણુંકની
ગલામી તોક એના ગળામાં પહેગલી છે.”
કાગરાજી એ આવા વાંધા કાર્યા કામમાં પણ
માર વરસો ગળી કાઢ્યાં. જામેના થોડાને
પુરતી કાગરાજી થોડાબ્યા કર્યું.

પણ કેખુશરો કાગરાજી અંતરના ખરા સુધારક
હતા. આથી સુધારાની દરેક સસામાં જોનારા
તરીકે જવા લાગ્યા ત્યાં એમને હોંફ સુધારકની
સાથે પીજાન યઈ હોંફ્યો અને પારસી કાર્ધ-
ઓમાં ધણા સુધારા કરવાની યોગને જરૂર
જણાઈ. હોંફ સુધારા અને પારસી સુધારાં સર્વે
એક જ પાયા ઉપરે જણાયા. બને કોમોમાં
સુધારકો બહુ જ થોડા હતા, બંગાળીને વેટે
ગણાય તેટલા હતા એમના પ્રતિપક્ષીઓ બહુ
ઝનુની હતા. લાગ આગ્યે એમના શરીર ઉપર
હુમલો કરવાની ઉચ્ચરણી પણ દટલાક મુર્ખો
કરતા હતા. કાગરાજીને પોતાના અંગત વિચા-

રોથી ઉઠતું વળતું પડતું હતું. આ તેમને ખીટકુલ ગમતું નહોતું. ક્યારે આ નોકરી યોડી દઈ મારા સ્વનંત્ર વિચારો જાહેર કરું એવું એના મનમાં હમેશાં લાગી આવતું હતું.

‘રાસ્ત ગોફતાર’ પત્રના અધિપતિ શ્રેષ્ઠ કરશનદાસ મુળજી હતા. એઓ મોટા સુધારક અને ભારે ધનસવાળા હતા. એઓ વીવાચન નહીં આવી નાતખંદાર મુકાબાં હતા. સ્ત્રીઓની કેળવણી બાબત એઓ ભારે ઉલટ લેતા હતા. વિધવા વિવાહની તરફેણમાં પણ પોતાની તીખી તખતમતી કલમના ગોદા મારતા હતા. એમને બીજાં ધણાં કામો હતા. આથી ‘રાસ્ત ગોફતાર’ માટે એમને કાયક અધિપતિની ગરજ હતી. કોઈ સ્વતંત્ર વિચારના ગૃહસ્થની શોધમાં હતા એક વખત શ્રેષ્ઠ કરશનદાસ મુળજીએ ખેનવાડી ખાતે “જ્ઞાન વર્ધક સભા”ના આશ્રય નીચે સ્ત્રી સમાજ ઉપર બાપણ આપ્યું. કામરાજી ત્યાં હાજર હતા. બંને વચ્ચે ઓળખાણ કરવાઈ પછી બંને વારંવાર મળતા હતા. એક બીજાની સાથે દોસ્તી બાંધી. બંનેએ એકબીજાના વિચારો જનરૂપા.

“કેપુશરો! તમે જામને હવે મૂકી ઘો. એ ઘોડો તમારા લાલકો નથી.”

“પણ મને બીજો ઘોડો જોઈએ એકાર બની ખાકે? ને? મારાં ઘણાં બાપાજી, માપાજી અને કુટુંબજી પોણાજી તો કરવું જોઈએ ના?”

“તમે અંરેશો કંઠ નહીં. આવો ‘રાસ્ત ગોફતાર’ની ખુરશી ઉપર બેસી જાઓ.”

“પણ રાસ્ત ગોફતારમાં તમે હા ના? હું મદદનીશ નહીં યાઉં, અધિપતિ યાઉં ખરો.”

“હું એ ખુરશી તમને ખાલી કરી આપીશ. હું તમારા ખરા દીક્રાના વિચારો જાણું છું. ખુશીથી તમે ‘રાસ્ત ગોફતાર’ની કતારોને દીપાવો.”

કેપુશરો કામરાજી રાસ્ત ગોફતારના

અધિપતિ તરીકે માસિક રૂ. ૫૦ થી નોકરી ઉપર રહ્યા. એમને પોતાને અનુકૂળ આવે એવો ઘોડો મળી ગયો. મુંબઈ ઈલાકાના છાપાઓના ઇતિહાસમાં યાદગાર રહી જાય એટલો લાંબો વખત રાસ્ત ગોફતારની ચાલીસ વરસો સુધી એઓએ રાત્રી દીવસ સેવા કરી. આ ગાળામાં તેમણે હજારો લેખો લખ્યા કામરાજી જન્મથી જ લલકૃષ્ણ હતા. એમને બાથમાં બાથ આવી જવાનું ગમતું હતું. કલમની શમશેળાજીમાં તેઓ ભારે હોશીયાર હતા. રાસ્ત ગોફતાર એક નાનું અને અલુગ્નજી બચ્ચું હતું. કામરાજીએ એને જીમર ઉપર ઉઠેડ્યું, એને તાકાતવાન અને ધુવાન તેમજ ભારે તાલીમવાળા બનાવ્યું સોરામજી બંમણીને પણ ખબર પડી કે કામરાજી જુના વિચારના નથી પણ નવા વિચારના મદારથી છે. એમણે તો પછી સેંકડો લેખકોની સાથે શમશેળાજી કરી હતી.

‘રાસ્તગોફતાર’નો ઇતિહાસ પણ જાણવા જોઈ છે સોરામજી ચાપુરજી બંગાળી, નવરો-જી રૂરુનજી, માલેજી ખરસેજી, દાદાભાઈ નવરોજીજી ત્રિગેરે સુધારકોને પોતાના વિચારો છુટકો જણાવવા માટે એક વાજીબની જરૂર પડી. ઇ. સ. ૧૮૫૧ માં એમણે ‘રાસ્ત ગોફતાર’ ને પ્રકટે કરવાનું રહે ક્યું. આ સીરાય એમણે (સુધારકોએ) પોતાના નેક મજ્જામાં પાછળથી દાખલ થયેલી કેટલીક છુટી રીતી-ઓને દૂર કરવાની જુલેમ ઉપર ખાર મૂક્યો. મજ્જાવરની ધર્મ અગ્રે ગીતે સ્વચ્છ જળવાય એ તેમના દીક્રાની નેમ હતી. કેળવણી દરુરોને લખતો સવાલ, જરૂરોસ્તી રકુનોમાં ધાર્મિક સીતણ આપવાનો સવાલ, જુનાં દેશને સજીવન કરવાનો સવાલ, અસલ ઈરાની તોખમ મુજબ સ્વચ્છ ધર્મ પાળવાનો અવાજ, વગેરે ચર્ચાઓ આ સુધારક મંડળ કરતું હતું. બધા કેળવાયલા અને ખરી ધમસ.

વાળા ગદ્યરચો દર્તા, ઇ. સ. ૧૮૫૨ માં એએએએ 'રાહુત્રમાય મોઝદવસ્તાન' નામે મંડળ રચાવ્યું હતું. શેઠ મોરારજી શાપુરજ બંગાલી એના પ્રથમ સેક્રેટરી હતા. કાગરજી પણ પાછળથી આ મંડળમાં આગેવાની ભરેસો લાગે લેતા હતા.

રાસત ગોફતાર પત્ર 'દક્ષિણ આશકારા પ્રેસ'માંથી પ્રસિદ્ધ થતું હતું. એ પ્રેસમાં સુધારકોની મંડળી દરરોજ સાંજે મળી એક એક વિષયની ખૂબ ચર્ચા કરીને પત્રની નીતિ ઘડતી હતી. પરંતુ આગળના પારસી ભાઈઓ જેમ અશો ધર્મચુસ્ત હતા તેમ પાકા ગુજરાતી અને સરસ હોદી હતા. પોતાની ભાષા, પોતાના ગુજરાત, પોતાના ગુજરાતી દેશ-ભાઈઓ માટે તેમને મોટું અકિમાન હતું. દરેક પ્રવૃત્તિઓ જે સાર્વજનિક હોય તેમાં ભાગ લેતા હતા. રાસત ગોફતારના અધિપતિ તરીકે આ સુધારક મંડળે કરચનદાસ મુળજીને નિમ્ણા હતા.

પારસી બંધુઓમાં આ સમયે ઘણા જુના વિચારો હતા. તે સર્વેમાં બહેમ, અજ્ઞાનતા અને ફીફીયુસ્તપણું દેખાતાં હતાં. હમણાંના પારસી ભાઈએને તેનો સહેજ ખ્યાલ વટીકે આવી શકે નહીં. આ કુધારાની સંક્ષિપ્ત નોંધ:

(૧) કોઈ આનુથી અંગ્રેજી વિદ્યાભ્યાસ થઈ શકે જ નહીં. આખી કામમાં અંગ્રેજી ભણેલી બહુ થોડી માત્ર આંગળીના વેદા પર રજાયા તેટલી જ નીકળે.

(૨) કોઈ પરણેલી અથવા કુંવારી બહેન પારકાઓ સાથે દળીમળી શકે નહીં. બદારનો માણસ આવે તો ઝોઝલ પકાદાની અંદર સંતાઈ રહે. ઘરમાં મેગાવડો હોય તો ઘરની આનુઓ તેમાં ભાગ લઈ શકે નહીં.

(૩) ધણી-ધણીયોણી ખુદલી ગાડીમાં બેસીને ફરવા જઈ શકે નહીં.

(૪) ઓઓમાં પહેનથીનપણું પૂરું પાજ-

વામાં આવતું હતું વરવહુ મોટાઓની કાજરીમાં કચારે પણ વાતચીત કરી શકે નહીં. આનુઓથી બદાર નોકરી કે કામ થઈ શકે નહીં. બેરાંઓ તો માત્ર ઘરકામ જ કરે.

(૫) માયાનાનું દેઠ કપાળ દંકાઈ ગય તેવી રીતે બંધાતું હતું. ઓઓથી છુટ, મોગ્ન પહેરાય નહીં. કાઈ પણ માણસ સાથે વાતચીત કે શેઠેઠેક થઈ શકે નહીં તાપ, વરસાદમાં પણ ઓઓ છત્રી વાપરી શકે નહીં.

(૬) ખુદ પારસી પુરુષો પોતાના પગોમાં પોતીયાં જેવી પહોળી ઇમર પહેરતા. છુટ, મોગ્નનો વપરાય નહોતો. રસીપર પહેરતા હતાં અથવા સપાટનો ઉપયોગ કરતા હતા.

(૭) આખું કુટુંબ, નાનાં મોટાંઓ, કુંવારાં પરણેલાં મંદુક્ત કુટુંબ તરીકે રહેતાં હતાં. પછી સાસુ વહુ અને નણુંદ ભોગમનના કણ આ ખૂબ થતા હતા. તકરારો પણ ઘણી થતી હતી.

(૮) લોકોમાં અજ્ઞાન હતું. પવિત્ર જર-થોરતી ધર્મના હિચ્ચ સિદ્ધાંતો અચેરનાને તે પણ આવડતા નહોતા. ધર્મગ્રંથો માત્ર પોપટની પેઠે ભણી જતા હતા. દાનદક્ષિણા સિવાય ધર્મના મૂળ તત્ત્વોનું કે પરમ પવિત્રતાનું એમને ખ્યાન પણ હતું નહીં.

(૯) આગળનો બહુ મોટાં પ્રમાણમાં થતાં હતાં (જુઓ પૂજ્ય દરજીરજી ધાલાની આત્મકથા)

(૧૦) મરણ પછી રડાકુટ બેરાંઓ કરતાં હતાં.

(૧૧) બેરાંઓ સંગીત શીખતું, નાચતાં શીખતું. દારમોનિઅમ વગાડતાં શીખતું, દીવ-રૂઆ વગાડતી ને મધુર કંઠે માટીડાઓની કાજરીમાં ગાતું એ સર્વે તે જમાનામાં બીજકુલ બંધ હતું કોઈ બહેન જરા પણ જોસથી ગાય તો તેના ઉપર ટીકાનાં આણે છૂટતાં હતાં.

(૧૨) કોઈ પણ બહેન નાટકમાં જઈ ખૂદકે મોટે માટીડાઓની વચ્ચે બેસી નાટક

એમ શકની નહીં બેગએ કાઢતે ત્યાં ધરકામનાં વૈતરાં સિવાય બીજી જીમી જનની નોકરી કરી શકતાં નહીં.

(૧૨) ઓએ ધર્મિક કિતાબો સિવાય કદાચ જ વાર્તાનાં પુસ્તકો વાંચી શકતી હતી. વર્તમાનપત્રો વાંચતી જો એની એમની સામુએ અને વડીન સોગો નિંદા કરતી હતી.

(૧૪) કામ સો વિધવા થયે બારે સખ્તા-ધર્મી વિધવાના ધર્મો પાળતી હતી. રોખ કે મોજમજલ કે આરામ બરેલી વસ્તુઓ વાપરતી નહોતી. કંઠણ પચારી ઉપર સૂવું, કાળી સાડી પહેરવી, પગમાં માત્ર સપાટ પહેરવી, કાંઈ અલંકારો કે ધરેણ્યાં પહેરવાં નહીં. એવું જીવન ગુજરતી હતી.

(૧૫) મંડુકા કુટુંબમાં એક માદાના પુત્રો સાથે રહેતા હતા. પછી પુરુષોમાં પશું કંઈવા કંકાસ થતા હતા.

આવા આવા ધણી જુના કુધારાઓ ઉપર કામરાજીએ પોતાની તીક્ષ્ણ કક્ષમ ગણાવવા માંડી કામરાજીની બાપા સૈદ્ધી બહુ મીઠી સરળ અને સદી હતી જતા મીઠાચની નીચે પણ આનંદ લાગે તેવી રીતે કચારે કચારે લખતા હતા. તેઓ પોતાના વાંચનારાઓ ઉપર અસર પડે એવું લખી શકના હતા. કામરાજી વહેલ સુધારક નહોતા. એઓ “બહેકલાં વાગ” ને આદતા નહોતા. જરૂરેસ્તી ધર્મ નીતિ અને સદ્ગુણોના ઉપાસક હોવાથી વહેલ સુધારે એમને મિલકુલ પસંદ નહોતો. કાંઈ પણ રીતે કામ સંરેકોરી, જ્ઞાનવાન અને અને ઉદ્ધતાઈ, ખોટી શીશોઆરી, ખોટી ફરિયાદો, વાદર નકરો અને ધુરેપની કુટોરો કામમાં ન ઉતરે તે માટે તેમણે તકેદારી રાખી હતી. કામ ઉલોગ અને જ્ઞાનમાં આગળ વધે, કામમાં દેશ, પ્રજા અને જાતિમેવા કરનારા પુણ્ય ગુરૂઓ અને સજારીઓ પાકે, કામમાં ખોટી મોજમજલ, લપકો, ઉડાકિપણું, ખોટું ખર્ચાગપણું દાખલ ન થાય

તે માટે તેઓની કક્ષમ તેજ સાથે ચાલતી હતી. તેઓ constructive સુધારક હતા, destructive નહોતા.

રાસ્ત જોડનાર એમના હાથમાં બારે દીપ્તી નીકળ્યું પુરાં ચાલીશ વર્ષો સુધી એમણે રાસ્ત જોડનારમાં અધિપતિપણને શોભાવ્યું કામરાજીની જુની ખુરદી કાંઈ દિવસે ખાલી જોવામાં આવે નહીં. જંધોના દીવમોમાં પણ ખુરદી ઉપર એઓને એઓ કાંઈક લખીને જ વરે જ્ય રાસ્ત જોડનારનાં લખાણો માટે અને એને સરસ બનાવવા માટે રાત્રી દીવસ એ કામ કરે. કામથી કંઈ થઈ જ નહીં. એઓ લખવા બેસે એટલે પાનાંના પાનાં લગવા માટે, પછી એમના હૃદયનો કુલ આવેશ કામગીર ઉપર ચિત્રાવ ત્વારેજ સતોષ પામે. એઓના સામા લખાણ કરનારાઓને તેઓ સણસણતા જવાબ આપે પણ કદી વિવેક ભુલે નહીં. ગાળાગાળ કે કંઠણ ચખ્દો એમને પસંદ નહોતા.

રાસ્ત જોડનારના અધિપતિ તરીકે એમણે વીરોક હજાર પાનાં જેટલા લેખો લખ્યા હતા, એમાંનો મોટો ભાગ સંગ્રહ કરવા જેવો હતો પરંતુ કુખની વાત છે કે કાંઈને એમાંથી સુટીને સારા લેખોનો સંગ્રહ કરવાનું સૂઝ્યું નથી. એ કિમતી ખજાનો શું કામ ગુમાવા દેશે?

કામરાજી માત્ર સુધારક નહોતા, તંત્રી પણ માત્ર નહોતા, પરંતુ એઓ એક અગ્રજા લેખક હતા. અમે આજે ચાલીશ વર્ષ ઉપરે એમની નવલકથાઓ-કુખીઆરી જયુ, ગુલી મરીજ, દારાશાનાં, મીઠી મીઠી, ચાલીશ હમ્મરતો આનજી, વગેરે વાર્તાઓ ખુબ પ્રેમથી રાત્રીએ જાગીને પણ વાંચી છે. સાદી સીધી ઈમારત, આનંદ બરેલી વાર્તાની રસદાર સૈદ્ધી, સૌના સંસારને લાગુ પડે એવા દરેકજાના જીવનનાં ચિત્રો, ઉચી નેક સદ્ગુણી બાનુ અને મરેદાના આત્મબોગો, એ સર્વે કામરાજીએ સરસ રીતે વર્ણવ્યાં છે. એમણે પારસી બાનુ-

કેપુરાડ કાળરાજી જયંતી

કુરાંચીમાં મેળાનરો

(ના. ૨૨ મી ઓગસ્ટ ૧૯૪૪)

અમદારમી સદીના શુભગતના એક પ્રખર સુધારક, મદાન પત્રકાર અને બારોડા સાહિત્યકાર મહંમદ કેપુરાડે નવરોજી કાળગણની ઓસોમી જન્મતિથિ ઉજવવાનો મત્ત્ય મેળાવડો રામસ-કેવ-ઓસ્મા દસ્તુર કો માણેજી ન. ધાલાના પ્રમુખપણા નીચે ૫ ધંગ મેન્સ ડોરોએમ્પ્રીઅન ઓસોસીએશનના આધરા હેઠળ જ્ઞાતીર ગજકોટવાળા બાગમાં ઉજવવામાં આવ્યો હતો જે પ્રસંગે 'મહંમદાજી' નને લગતાં વિવેચનો ઉપરાંત સંગીતનો કાર્યક્રમ યોજવામાં આવ્યો હતો. સભામાં પાંચસી તેમજ ધતર કોમની પ્રણી મોટી સંખ્યાએ હાજરી આપી હતી. તેમાં નીચે પ્રમાણે લાવ્યો થયાં હતાં.

દસ્તુર ટો. માણેકજી ધાલા

ઓગણીસમી સદી એ માનવમાત્રને આગળ વધવાની ઓળખવામાં આવે છે, તેમજ તે સદીમાં પારસી કોમની પ્રગતી થઈ. આ સદીની અંદર કેટલાય મદાન નરો થઇ ગયા તેમાં એક કાળગણની પણ ગણતરી કરી શકાય એમના જન્મ પ્રસંગે કોમ આર્થિક તેમજ સામાજિકવચ્ચી વચેરે બધી બાજતમાં આગળ વધી રહી હતી. તે વખતે સુધારાનું એક બારી મોનુ' આવેલું અને તેના પરિણામે જુનવાણી અને સુધારા વચ્ચે બારી અચકામણ હિબી થઈ હતી.

કેટલાક માણસો એક વિષયમાં કામ કરે છે, પણ મહંમદ કાળરાજીની પ્રવૃત્તિ અનેક દીશામાં હતી. તેઓ ઘણા સેત્રોમાં કામ કરતા હતા. તે વખતે આચાર વિચાર, ધર્મ વચેરે બધી બાજતમાં સુધારાગ્રા ચાલી રહી હતી, આ સુધારકોમાં કાળગણનું નામ મોખરે રહેશે. અત્યારની માફક કંઈક થાય તો ધરમ જોખમમાં આવવાની જે જુમો ચાલી રહે છે તેમ તે

જમાનો ધણો વહેમી, પછાત અને અજ્ઞાન હતો. એટલે જરા પણ સુધારો થાય તો લોકો ઇંકેકાર્જ જઈ જુમરાણ કરી દીકાઓ કરતા અને સુધારકોને તેના ભોગ થવું પડતું હતું.

દરેક જમાનો સંરક્ષિત અને પ્રગતિમાં ફાળો આપે છે અને ભરીબની ઓલાદને તેનો ફાયદો મળે છે. તેમ તે વખતના સુધારકો સદન કરીને જે કંઈ કરતા ગયા તેનાં ડુમાં ફળ આજે આપણે ચાળીએ છીએ અને ફાયદો લીધાવીએ છીએ.

કાળરાજીએ સાગીસ વરસ સુધી કોમને અને પગકોમને એકધારી સેવા આપી જેનો ફાયદો આજની પ્રજા ભોગવી રહી છે.

મેયર મી. સોરાબ કાન્ક

પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર પોતાના આગળથી નિર્ધુષ કરેલા કાયદાઓ પ્રમાણે ન્યારે ન્યારે કોઈ એક દેશ કે એક પ્રજા કે એક કોમને પ્રગતિ ના પધે ચકાવવા ઇચ્છે છે ત્યારે તે સાહેબ તે દેશ કે પ્રજા કે કોમમાં કોઈક વેળા મદાન પયગ-અરો, તો કોઈક વેળા સંતસાધકો અથવા અદ્ભુત શક્તિના કવિ લેખકો અને મદાન જ્યોતિષરો પેદા કરે છે.

ઓગણીસમી સદીના છેલ્લા અર્ધમાં ભાગમાં આપણો કોમમાં યાનની રાજની ફેલાવનારા દાનાશાષ્ટ્ર નવરોજી, સોરાબજી બંગાળી, નવરોજી ફરફુનજી, ખરશેહજી કામા, સર ફીરોજ-શાહ મહેતા, જમશેદજી તાતા વચેરે જ્યોતિષરો પાક્યા છે અને તેઓ પારસી તવારીખમાં તેમનાં નામો અમર કરી ગયા છે. આ બધામાં મહંમદ કેપુરાડે નવરોજી કાળરાજી જેમની એકસોમી જન્મતિથિ ઉજવવા આપણે જેમા થયા છીએ તેમનું સુધારક નામ મચરુરી સુધુ રધાન ભોગવે છે.

મહુમ કામરાજીને મરણ પામ્યાને આજે આઠ્ઠીસ વરસ એટલે લગભગ ચાર દાયકા થયા છે એટલે આજની નવી પારસી આલાદને તેઓ સાહેબની ગણીપીછાણુ તો ન જ હોય, એટલા જ માટે તેમનું હુંકુ જીવન વર્તાત કહેવું જરૂરી છે.

મુખર્જીની અંદર ૧૮૪૨ ના ઝોગરદની ૨૧ મી તારીખે તેઓનો જન્મ થયો હતો. ગરીબ ઘરમાં જન્મ લેવા છતાં આ બાળક માતા અંત પીતા બેહી તરફથી ખાનદાન લોહી ધરાવતું હતું. જન્મની આગલી રાતે મહુમના માતાજીને સ્વપ્નામાં રાણી વીક્ટોરીયા દેખાયાં હતાં, અને ખુશીની વાત બે છે કે મોટા થઈને મહુમ કામરાજીએ 'ગોડ સેર્વિ ધી કરીન' એ કથિતાનો તરજુમો કર્યો હતો. કેપુશરના વડવાઓ ૧૭૫૦ ના અરસામાં મુરતથી લંવજ નક્કરવાનજી વાડીયા સાથે મુખર્જી આવ્યા હતા. કેટલીક પેઢીઓ સુધી તેમના વંશજો ઘરનો ઈશ્વરો ધરાવતાં પણ કામરાજીના પિતાજીએ કપોઝીટરની નવી લાઇન પકડી અને જાતિ હોશીયારીને લીધે 'એન્ટલમેન્સ એજેટ' નામે પેપરમાં હેડ પ્રીન્ટર બન્યા. આપણા વડવાઓ પોતાના કામધંધાની લાઇનને લઈ તે ધંધાની ઓખડોથી ઓળખાય છે તેમ નવરોજી કામરાજી 'નવરોજી એજેટ' ના નામથી ઝોગખાતા.

પછી તો ફક્ત આશકારા ગ્રેસના તેઓ લાગીકાર બન્યા અને વખતના વહેવા સાથે ત્રણેક છાપાના માસિક અને અધિપતિ બન્યા અને આ વારસો તેમના બેટા કેપુશરેમાં હિતયો.

તે જમાનામાં હિંદુ કામના ધર્મગુરુઓનો એક ચોક્કસ વર્ગ અનીનિ પર ઉતરી પડ્યો હતો તેની ટીકા કરતાં નવરોજી કામરાજીને બદનકીના કેસનો બચાવ કરવો પડ્યો હતો.

માયાપતી મુશ્વસીમાં જુવાન કેપુશરો હાથે રાંધી ખાતા ને વાસણો પણ જાતે જ માંજતા. આ રીતે આ જુવાન મુશ્વસીની નિશાળમાં બેસી ગરીબાઈની કવિતા શીખ્યા હતાં. તેમણે પાંચ છ ચોપડીની કળવણી લીધી હતી.

એક વખત જ્ઞાન વર્ધક સભાના આચાર્ય હેકંગ "ઓ" ના વિષય ઉપર બાપણુ હતું તે વખતે મહુમ કામરાજીએ એવું તો વિહતાં બહુ બાપણુ ક્યું કે તેના જ્ઞાનથી ખુશ થઈને તે વખતના હિંદુ સુધારક કરસનદાસ મુળજીએ તેમને તેમના છાપામાં રૂપીયા ૫૦ ના પત્રારથી એસીસ્ટન્ટ એડીટર તરીકે લઈ લીધા અને સાથે સાથે ઝીમોધ ચોપાનીયાના અધિપતિ બનાવ્યા; આ છાપાઓમાં પત્રકાર, વાર્તાકાર અને નાટ્યકાર તરીકે લેખો લખી આ મહાન પારસીએ ૪૦ વરસ સુધી કામ અને પરમમની એકધારી રેતો કરી એટલે હાથે મોટું મિત્ર મંડળ હેલું ક્યું.

તેઓ તેમની સેવા અને કામને લઈ રાજકોટમાં પણ જાણીતા થયા હતા અને ગવનરે, વાર્ધસરોય તથા ધરાનના ચાલુ વજેર તરફથી પ્રશંસાના કાગળો અને ચાલો મેળવ્યા.

તેઓને તેમની ફરજનું તીવ્ર જ્ઞાન હતું. અને તેમના ધંધાને એટલા પ્રમાણીક હતા કે સત્યું કહેતાં જરા પણ કરતા નહી, એટલે ઘણી વખત મિત્રો પણ દુશ્મન બની જતા.

તેમનો ઘર સંસાર ઘણો સુખી હતો. ૧૮૮૩ માં તેમનાં પાત્રી કુવરગાર્થ ૩૮ વંસની ઉમરે મરણ પામ્યા અને ત્યાર પછી વીક્ટોરિયા પાછા ફરતાં તેમનાં વડાં દીકરી મરણ પામ્યાં અને નરત જ બીજો વરસે એક ત્રીજી દીકરી મરણ પામ્યાં. આ બનાવોને લઈ તેમની ઉપર ઘણી જ અસર થઈ. અસંઘથી જ તેઓ મીનોઈ જિંદગીના ખ્યાલવાળા હતા અને તેમાં આ બનાવોથી તેમનું મન ધર્મ તરફ વળ્યું.

આ રીતે ચાલીસ સાલના લાંબા ગાળા સુધી પોતાની કામની, ચહેરની, સાદિત્યની, સંગીતની, નાટ્યકળાની, મ્યુનીસીપાલિટીની, ધર્મની, સંસારસુધારાની, કેળવણીની, સોના બાળખો દહકોની, છાપાઓના દફ અને પ્રતિષ્ઠા સાચવવાની, -એકલે હાથે તેમના છાપા મારફત સેવા કરી અને પોતાની કામની કીર્તિમાં ઉમેરો કરી ૨૫ મી એપ્રિલ ૧૯૦૪ ને દીવસે આ ક્ષાની દુનિયા છોડી ગયા.

સૌ. ગુલબહેર ખરોદશ મીસ્ટ્રાવાળા

મહુમ કાખરાણએ લડી લડીને કામ અને પરકામ માટે જે સુધારાઓ કર્યા છે તેમાંથી સ્ત્રી કેળવણીના સુધારાનો લાભ પુરેપુરો ઉઠાવવા માં આઓ જે તેમણે પારસી તેમજ બીજા કામની સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા અપાવી છે.

તેમણે તેમનાં જ્ઞાન અને શક્તિને લઈ કામની અંદર નવી રાશની ફેલાવી અને તેને હાથે પારસી કામ દિંદુસ્તાનની અંદર આમળ પડતી ગણાવા લાગી અને હજુ પણ ગણાય છે.

આજથી ૭૦ વરસ અગાઉ સ્ત્રીઓને કેળવણી મળતી નહીં અને નિશાળમાં કન્યાઓને મોકલવામાં આવતી નહીં. એટલુંજ નહીં પણ સમાજની અંદર સ્ત્રીઓના દફ પણ બીજકુલ ન હતા. આવા જમાનામાં તેમણે કન્યા કેળવણી આપી જેમાં તેવી જુએશ ઊઠાવી.

કન્યા કેળવણીની શરુઆત તો ગુજરાતીથી થઈ, પરંતુ પાછળથી અંગ્રેજી દાખલ કરવામાં આવ્યું. પરંતુ તેનો સખત વિરોધ થયો અને તેની સામે ભારી ચળવળ ઉભી થઈ. પરંતુ તેનાથી ડરી ન જતાં સ્ત્રી સુધારાની ચળવળ તેમણે હીમતભરે ચાલુ રાખી શરુઆત ૧૮૭૮માં એલેક્ઝાંડરા રુકુચથી થઈ અને આજે એક પ્રખ્યાત સંસ્થા છે.

સ્ત્રીઓને માટે કાખરાણએ પણ કંઈ છે. તેમની હાલત સુધારવા તેમણે સદન પણ ધણું કંઈ છે. તે જમાનામાં પારસી અધિરંઓની હાલત

ધણીજ કડંગી હતી. તે વખતે અધિરંઓથી પોતાના ધણી સાથે ફરી ન શકાય, હાથમાં છત્રી રાખી ન શકાય, ગાડીમાં ફરી ન શકાય. છુટ મોખ પહેરી ન શકાય, ગમે તેવો કાદવ કીચક અને વરસાદ હોય પણ હાથમાં છત્રી વિના અને પગમાં છુટ વિના અધિરંઓએ ચાલવું પડે. આવા સાંકડા મનનો તે વખતનો જમાનો હતો. આવા વખતમાં કાખરાણએ સુધારાની હાલત ઉપાડી તેથી તેમને કેટલી તકનીક પડી હશે અને સદન કરવું પડ્યું હશે તેનો તમને ખ્યાલ આવી શકશે.

જ્ઞાન પ્રચારક સમાના આશરો નીચે એક વખત સમા મળી હતી તેમાં અધિરંઓ નજરે જ ન પડે. જે થોડાં આગળ વધેલાં અધિરંઓએ હાજરી આપી હતી તેઓ પહા પાછળ જનાનખાનાની જેમ હાજર હતાં. આવી તે વખતે અધિરંઓની હાલત હતી તો પછી મોકહેન્ડ કરનાર કે સાહેબજી કહેનાર અધિરં વહેલી અને છકેલી કહેવાતી તેમાં નવાઈ શું? પારસી અધિરંઓમાં પણ તે અરસામાં દિંદુઓની માફક લાજ કાઢવાનો રીવાજ હતો, અને ધણીની ગેર-હાજરીમાં માટીકાઓ સાથે વાત પણ ન થઈ શકે. આવા ફકોચુસ્ત જમાનામાં મહુમ કાખરાણએ અધિરંઓની સ્થિતિ સુધારવા કમર કસી અને આજે આપણે જે જે છુટ અને સુખ ભોગવીએ છીએ તે તેમની જહેમત અને સુધારાને આભારી છે.

સ્ત્રી ચળવળ અને સુધારા માટે તેમણે 'સ્ત્રીબોધ' નામનું માસિક ચત્રાવ્યું હતું. તેને આજે ૮૭ વરસ થયાં પણ તે હજુ ચાલે છે. આ માસિક અત્યારે દિંદુઓના હાથમાં છે; પરંતુ તેની શરુઆત એક પારસી સપુતે કરી હતી. દીવચીરીની વાત છે કે તે માસિક આજે પારસી ધરોમાં આવતું નથી. આ માસિકમાં એટલા બધાં લખાણો આવતાં કે તે સ્ત્રીઓની તાલીમ માટે નિશાળની ગરજ સારતું હતું.

તે જમાનામાં જ્ઞાન અને જીવજીવી વિના બર્હરાઓમાં વહેમ ધણા હતા. બર્હરાઓ ટંદા શીસાદમાં દીવસ ગુનરે, પારકી કુચલી અને નિન્દા કરે આવી અનેક રીતે શ્રી જીવન ધણું પહાત હતું અને તેથી કાખરાજીને ધણું લાગી આવતું તેમજે શ્રીભોધમાં આ ખાખતમાં ધણું બોધાવક લખાણો લખ્યાં જેની અસર અને આનંદથી ધણું પારસી કુટુંબોમાં જવાડાઓ થતા તે ધીમે ધીમે ઓછા થઈ ગયા.

૧૬૦૭માં શ્રીભોધનો જન્મ સુવર્ણ મહોત્સવ ઉજવાયો હતો જેમાં યુરોપીઅન તેમજ ખીજ કોમનાં જાણીતા માણસોએ દાજરી આપી હતી અને કાખરાજીની સેવાની કદર કરવામાં આવી હતી.

તે જમાનામાં જાળજન નાણુદ કરવા અને વિધવા પુનર્લગ્ન માટે પણ તેમજે ભારી જુએશ ઝીકાવી હતી. મુસલમાનોમાં ચાલતા પરદાની પદ્ધતિ સામે પણ તેમજે જોડાદ ચાલુ કરી હતી.

એક પારસી શેડીઆને ત્યાં દંતામી મેળાવડો હતો. તેઓ આગળ પડતા અને સુધારક હતા. પરંતુ તેમના ખુદના ધરનાં બર્હગંઓ દરવાજા અથવા પડદા પાછળ બેસીને મેળાવડો જુએ. આ દાલત ટાળવા કાખરાજીએ મેળાવડામાં દાજરી આપવાનું ઉત્તેજન ચાલુ રાખ્યું અને શ્રીઓને જાહેરમાં આવવાની હાંમત અને તક મળ્યાં.

મહંમ કાખરાજી દીર્ઘદ્રશ, આદર્શવાળા અને સાહિત્ય તથા કળાની કદર કરનારા હતા. માત્ર તેઓ સુધારકજ નહતા પરંતુ એક કુટુંબ પ્રેમી અને આદર્શ પતિ અને પિતા હતા. તેમના ધરમાં બર્હરાં તથા જાળજોને સ્વનંત્રતા અને છુટ હતી. -તેમનો ઘર સંસાર ધણું જ સુખી હતો.

તેમજે સમાજના સુધારા માટે જે ક્યું છે તેથી આજે તેમનું નામ અમર થયું છે અને આપણે સૌ તેમને યાદ કરીએ છીએ.

શ્રી કેપ્પુચરો ધરમશી સપટ

ધણું પારસી બંધુઓ મોટા ઉદ્યોગપતિઓ થઈ ગયા છે. ધણું મોટા ચાલ મોદાગર તરીકે પંકાઈ ગયા છે. પ્રોફેસરો તરીકે પણ એમજે સારી ખ્યાતિ મેળવી છે. વિજ્ઞાનમાં એમનાં અગ્રણ્ય મગજોએ પ્રવૃત્તિઓ કરી છે. વર્તમાન પત્રોના ધંધામાં પણ પારસી બંધુઓએ પ્રાથમિક આરંભ વચ સાથે કર્યો છે. તે પ્રમાણે સંસાર સુધારા અને ગરીબોની સેવામાં કેટલાક પારસી બાઈઓનાં નામો મશહૂર છે તેમાં એક મુખ્ય નામ કેપ્પુચરો કાખરાજીનું છે.

શ્રી કાખરાજી સારા સુધારક અને સેવાભાવી પુરુષ હોવા ઉપરાંત મહાન લેખક અને વર્તમાનપત્રકાર પણ હતા. એમના સ્વસાધમાં કોમીય અથ ન હતો. કોમપરકોમનાં સર્વે સારાં કામોમાં તેઓ અંતઃકરણથી લાગ લેતા હતા. સારાં કામો કરતાં એમને અનેક વખત કોમ પરકોમની ગાલો ખાવી પડતી હતી છતાં નિંદાથી કે ખોટી ગાળોથી તેઓ કદી ફરીને પોતાનું બલાર્ક અને નેકીનું કામ પડતુ મૂકતા નહોતા, આથી દિંદી કોમોની સેવા અને સુધારામાં કાખરાજીનું નામ મોતેવર દરજ્જે બોગવે છે. આગળના પારસીઓમાં કોમી પ્રજા તિવ્ર નહોતો. કોમપરકોમમાં સમાન ભાવે સેવા અને સુધારાની જુએશ ઝીકાવતા હતા. પારસી બાઈઓના વડીલો પોતાની સખાવતોનો ઝરો સર્વે કોમોના ઉપકાર માટે વહાવી ગયા છે. સર જમશેદજી જીજીભાઈ પટેલ બેરોનેટ, સર દીનસાહજ પીટોટ, બહેરામજી મમ્તવારી, સોગંબજી બંગાલી, જમશેદજી તાતા આ સર્વે કોમ પરકોમોને સમાન ભાવથી જોઈ સખાવતો અને સેવાઓ કરતા ગયા છે. કાખરાજી પણ તેવા વર હતા.

કેપ્પુચરોનું નાનપણ ગરીબીમાં ગુજર્યું હતું. તેઓએ પોતાની કાકીદી “જામે જમશેદ”વી શરૂ કરી. ૧૮૬૨ માં જાણીતા સુધારક શેડ

કરશનદાસ મળજીની જગ્યાએ “રાસ્ત ગોક્તાર” ના અધિપતિ નિભાયા હતા. કામરાજીએ ઠેક ૧૯૦૨ સુધી એટલે કે ૪૦ વરસો સુધી રાસ્ત ગોક્તારના નાવને અનેક તોફાનોમાંથી બચાવી સહિસહ્યમત સફરો કરી. “રાસ્ત ગોક્તાર” ની મીલવણી એમણે એકલે હાથે લગલગ અર્ધો ઠી સુધી કરી એને મોટો દરજ્જો ગુજરાતી તરકારત્વમાં અપાવ્યો.

કામરાજીના ખરા હૃદયનો અને એમની પસંદગીનો વિષય શ્રી શિક્ષણનો અને શ્રીઓના વેકારનો હતો. આ સુધારાની જુએશ માત્ર પોતાની કામખાજ નહિ પણ હિંદુઓ, ખોળાઓ લેગેરે કામમાં પણ એમણે ઉપાડી હતી. “જમે જમશેદ” જેવા સનાતની વિચારવાળા પત્રના ત્યારે તેઓ અધિપતિ હતા ત્યારથીજ એમના વિચારો શ્રીઓના વિકાસ માટે આગળ પડના હતા. એમણે એ સમયે “જ્ઞાનરથ” સમાના આશ્રય નીચે “આપણો શ્રી સમાજ” એવું એક ભાષણ આપ્યું હતું આ ભાષણ સાંકળી શેઠ કરશનદાસ મળજી બહુ ખુશી થયા હતા. એ દિવસથી એમની ગૌરવ ગાદરુપ લેતી ગઈ. પછીતો સંસાર સુધારકો અને વિદ્વાનો-કવિ નર્મદાશંકર, ડૉક્ટર ભાઉ દાજી, શેઠ લખમીદાસ ખીમજી-સાથે એમનો મિત્રતા જાહેરો સંબંધ બધાયો હતો. સોરાજી સાપુરજી જંગાળી પણ એમના મિત્ર હતા. આ બધા મળી સંસાર સુધારાના આખ્યાનો આપતા. શ્રી કેળવણીની ખીલવણી માટે લેજો લખના. નિમણો લખતા અને લખાવતા હતા. કોઈ પણ કામની સંસાર સુધારાની દિલ્લયાલમાં કામરાજી ઝડો હાથમાં લઈ મોખરે ઉભા રહેતા.

“રાસ્ત ગોક્તાર” એ સુધારાની વચ્ચણવાળા ગૃહરથોનું મુખપત્ર બન્યું એમનું એ વાજીત્ર બન્યું. “દફતર આશકારા પ્રેસ”માં રાસ્ત છપાતું હતું. સાંજના વખતે એ પ્રેસના અધિપતિના ઓરમાં સુધારાવાળાઓની યાદ

લેકક મળતી હતી. આ રથને સંસાર સુધારના વિચારોની ઝુલર ચર્ચા થતી. કાર્યક્રમ પણ ત્યાંજ નક્કી થતો, જેમાં હિંદુ સુધારકો, પારસી સુધારકો અને ખોળા સુધારકો ઉલટ-ભેર ભાગ લેતા હતા.

શ્રીઓમાં જ્ઞાનવૃદ્ધિને માટે સુધારકોએ “શ્રીઓષ” નામે માસિક ચરૂક્યું તેના થોડા વર્ષમાં કામરાજી અધિપતિ નિભાયા. ચરૂઆતમાં પોતાના લેખો આવતા હતા. પછી તો એ માસિક સર્વે કામની ગુજરાતી શ્રીઓનું મુખપત્ર બન્યું. આજે ૮૭ વર્ષો થયાં એ વૃદ્ધ માસિક સંપૂર્ણ યુવાનીના પ્રવાહના તરંગોમાં ગુજરાતી પ્રજાને પરમ ઉપકારક બની રહ્યું છે. કામરાજીના લેખોનો સંગ્રહ પુસ્તકરૂપે કોઈ પ્રકટ કરે તો હજી પણ એ ઉપકારક બની શકે છે.

ચરૂઆતમાં સંસાર સુધારાના કાર્યકર્તાઓને અંધશ્રદ્ધાજી જુના વિચારનાઓને હાથે કેટલી તકલ્લો સહન કરવી પડી હતી તેનો ખ્યાલ આપણને આવી શકે નહિ તેઓને શ્રીઓની પણ માણે ખાતી પડતી હતી. તેમનાથી કોઈ સામાજિક ઉત્સાહમાં ભાગ લઈ શકાતો નહોતો. તેમના ઉપર માળાપરથી કચરો નાખવામાં આવતો હતો. તેમનો સામાજિક બદલો કરવામાં આવતો હતો. છતાં કામરાજી જેવા સમાજ સેવકો કદી પણ પોતાના ખોલને છોડતા નહિ. એમનામાં અજબ હિંમત અને શ્રદ્ધા હતાં.

કામરાજી હિંદુ તેમજ પારસી શ્રીઓના સમાજ સુધારા માટે આટલું બધું કરી ગયા છે પરંતુ તેઓ ઉચ્ચપણ સુધારક નહોતા. પોને સાદા હતા. સાદાકથી રહેતા હતા ફરાનની ફોસોઆરીઓ એમને પસંદ નહોતી. કદી પણ વિલાયતી મડમો જેવી આપણી શ્રીઓ અને તે એમને પસંદ નહોતું શ્રીઓના શિક્ષક અને માનસિક વિકાસને એઓ પસંદ કરતા

હતા. ખર્ચાગ, ઉડાઉગોર અને ફેશનના પત-
ગોઆંગો એમને પસંદ નહોતાં. શારીરિક,
માનસિક અને ઔષધિક વિકાસને તેઓ સ્હાતાહતા.

કેપુશરો કાબરાજીએ અનેક સુંદર નોવેસો
લખી છે. આ વાર્તાઓ આજે પણ વાંચવા
જેવી છે. એમના પાત્રો કુલીન, સજ્જન અને
સદાચરણી છે. વાર્તાનો પ્રવાહ સરળ ગીતે
ચાલે છે. આ વાર્તાઓ ફરી ઊપાવવાની જરૂર
છે એવો મારો આગ્રહ છે.

શ્રી પેટનનજી ખ તારાપોર

‘હૃદયેન્દ્રેક’ના માણ અધિપતિ આ અપૂર્વ
પ્રસંગે આપણે એકસો વરસ ઉપર જન્મેલા એક
એવા પારસી નરની પવિત્ર યાદને માન આપવા
કાળે ભેગાં મળ્યાં છીએ, કે જેઓ પોતાની
વિધવિધ શક્તિઓ વડે આ સ્વાન દેશમાં
અસંખ્ય સ્ત્રી-પુરુષોની નૌનમ સેવા જનવરો
પોતાના ક્ષીમ દોષોની કીર્તિમાં કાયમનો વધારો
કરી ગયા છે.

સુધારા અને પ્રગતિનાં વિસ્તીર્ણ ક્ષેત્રોમાં
કેપુશરો કાબરાજીએ કેવાં પ્રવૃત્તિવાન બીજો
વાળ્યાં છે, તે વિશે આજ પર્વત ધણું પછું
લખાયું અને બોલાયું છે. એટલે હું આ સખ્યા-
દાસે તેમની એક પત્રકાર તરીકેની બોધક
કારકીર્દીના સંનધમાં માગ નત્ર વિચારો.
દર્શાવોને મારી પાક ફર્ગ અદા કરીશ.

હિંચ પત્રકારનાં મૂળ તત્વો.

એક કાર્યસાધક પત્રકાર નીવડવાને માટે
કોઈ પણ લેખકમાં ત્રણ વસ્તુઓ અવશ્યની
છે. પ્રથમ તો પોતે જે ભાષામાં લખે તેની
ઉપર તેણે સંપૂર્ણ કાણુ ધરાવવો જોઈએ
બીજુ તો તેની મનોવૃત્તિ ઊંચ લાવનારોથી
ઠરપૂર રહેવી જોઈએ. અને સૌથી અગત્યનું
તો એ છે કે તેના અંતઃકરણને જે કોઈ
ધન્સાફી અને લોકલાભનું લાગે તે અંગત
સ્વાર્થ કિંવા અંગત જોખમનો જરા પણ ખ્યાલ
કોઈ વગર બહાર પાડવાની દિમ્મત તેની
ઝાતીમાં જોઈએ.

કેપુશરો કાબરાજી પ્રતાપશાળી પત્રકારનાં
એ ત્રણેય પ્રધાન લક્ષણો અસાધારણ પ્રમા-
ણમાં ધરાવતા હતા, અને તેને લીધેજ દિંદો
છાપાના ઇતિહાસમાં તેમનું નામ સદાકાલ માન
તથા આભાર સહિત જળવાઈ રહેશે.

લાપાની મોહિની.

ચૈત્રસપ્તમિવરની પેઠે કાબરાજીએ જન્મેલા
લેખક હતા. તેમની કલમમાં ગોવા કાનુગની
વાંસળીના જેવી મોહિની વસતી હતી, કે તેનો
અવાજ થતાંજ તમામ વાંચક પ્રભ બન્યુંત
થઈને તેનો સ્વરસ્વર આનુગતાથી સાંભળી
આનંદમાં અદિલન કરતી હતી તેમનાં હૃદયને
લખાણોમાંથી મને કાનને કોર લાગે એવો
એક પણ શબ્દ આજ પર્વત મળ્યો નથી
પોતાની કલમના દરેક વાક્યને તાલબધ રચ-
નામાં વિરુદ્ધ મોતી સમાન વહેતું કરવાની
કાબરાજીની કુદરતી ક્ષમા તેમને એક ઉચ્ચ
કોટીના ગવ-કવિ તરીકે પૂરવાર કરે છે.

પરંતુ નાટક, કાવ્ય અને નિબંધ રચના
માટે જે પ્રકારની લેખનકલા અવશ્યની છે,
તેથી કાર્ષિક જુદાજ પ્રકારની અને બહુશી
લેખનકલા ધરાવ્યા વિના કોઈ પણ પત્રકાર
નક્કો પરિણામો ઉપજાવી શકતો નથી વિષય
તથા પ્રસંગને અનુસરીને નિરનિરાળી શૈલીમાં
લખવાનું પ્રજળ કાબરાજીનું હતું તેઓ જરૂર
પડે તેમની કલમ મારફતે એક સિંહની મારફ
ગર્જના કરતાં હતા, અને બીજી વેળાએ તેજ
કલમમાંથી તેઓ હાનુશના જેવી કોમળ
વાણી સંભળાવતા; જ્યારે ટોકામજા લખાણ
કરવામાં તેમનો કોઈપણ વાર્ષિક કાબરાજીની
હરીફાઈ કરી શકતો નહોતો.

અસંકારિક લેખનકલા

માનકીનું હૈયું પીગળાવે એવી અસરકારક,
જોશદગ અને અલંકારિક ભાષામાં લખવાની
કાબરાજીની અસાધારણ શક્તિના એકજ દાખલા
તરીકે હું તેમના “જમશેદ” નાટકમાંથી
નીચલી લીટીઓ તમારી આગળ રજુ કરવાની
તક લઉં છું:—

પરંતુ સમાગની ઉપર ટપકે દિમાયત
કરવી એક વાત છે, અને સમાગના મેનનમાં
દાખલ થઈ છેવટ સુધી લાડનું એ કેવલ જુદી
વાત છે. કાળગણને જે કાઈ કેન્દ્રિની જરૂર
દેખાઈ આવતી, તે અમલમાં લાવવા કાળે
તેઓ જગપણ અચકાયા વિના દિમતથી
બદલ આવતા. અને ગમે તેવી મુશ્કેલી, ટોળાં
મેળાં અને વિરાધ વચ્ચે પોતાની ગભીર
જરાબદારી અદા કરતા. જ્યાં જ્યાં વહેમી
ગદર્દગિઓ પ્રગતિનો માર્ગ રોકતી હોય,
જ્યાં જ્યાં આપજુદી પોતાનું શીર ઉઠું કરતી
હોય, જ્યાં જ્યાં માનવીનો જુલમ માનવીની
જિંદગીને કચડી નાખતો હોય, જ્યાં ત્યાં કાળ-
ગણ પોતાની કલમના બાલા સાથે ધસી
જતા, અને જ્યાં અધર્મ હોય ત્યાં અજ્ઞવાણું,
જ્યાં અન્યાય હોય ત્યાં ન્યાય, જ્યાં ગુનામ-
ગીરી હોય ત્યાં છુટાપણ દાખલ કરતા ધન્ય
છે તે પાગસી માતાને, કે જેને એક એવા પતેતા
પુત્રને જન્મ આપ્યો, કે જેની મહાન લડતોએ
સકલ દિવંદની ઉન્નતિ અને સુખાકારીમાં
દાખલનો વધારો કરીધો છે.

નહિ ખરીદાય એવી સ્વતંત્રતા

એક પત્રકાર તરિકે કાળગણની ચોંટી
મૂલ્યવાન મીસ્કન તેમની સ્વતંત્રતા હતી
અસલી ઈશાની ફેરો પહેરી સાદા પોશાકમાં
કરતો, જ્યાં ત્યાં પડે ચાલી જતો, પોતાના
બચરવાલ કુટુંબ સાથે મરીમીમાં જીવન ગા-
ળતો આ પારસી દર રખિવારે “ગરતગીફ-
તાર”માં પોતાની તેજસ્વી કલમ ચલાવી
ધનવાનેને કપાવતો, સત્તાવાળાઓને કમ-
મગાવતો, જુલમગારોની ઉપર આસમાન
તોડી પાડતો, -એ બધાનો મેદ એજ હતો કે
ચારતી અને ઇનસાફના એ મક્કમ દિમાય-
તીનું સ્વતંત્રપણું કાઈ પણ ગળ કે લક્ષ-
ધિર્મત ખરીદી શકતો નહોતો એક પત્રકા
રનું મંત્રીર કર્તવ્ય એવી સ્વતંત્ર અને પ્રમા-

ણિક રીતે ચપાવવાને માટે કાળગણને વાગવા
મોટા ભોગો આપવા પડ્યા હતા. આજે તે
અસાધારણ ભોગોની જગીનમાંથી ઉગેલાં
મધુર ફળો આપણે ચાખીએ છીએ, ત્યારે
એવા એક કિંમતી વાગસાને માટે આપણે
આખા દગાવના કાળે મેં કાંઈક વર્ષો પૂર્વે
લખેલા નીચતા શબ્દો આ માર્ગિક પ્રસંગે
અનુગરો કાળગણની કૃપણીને અત્રે હાજર
ગહેલાં સર્વે નરનારીઓ તરફથી એકવાર પાઠા
સભળાવાની હું રમ્મ લઉં છું:

“ઓ મારી કામના સૌથી મદાન અને
યાદગાર લેખક! તું જ્યાં પણ હાલ વસતો
હોય ત્યાંથી તારી મધુર વાણીનો રસ તેં આ
પૃથ્વી પર છોડી મેળેલા અમે તારા ઓળા
નસિમવન બાઇનધોમાં રસ, કે અમે તારી
નાદર દલમે બળવેલી પવિત્ર ફરજને આગળ
ચલાવવાને શક્તિ મેળવીએ, અને તારી જીવંદ
કીર્તિના કિંમ્મો દરેક દિવસના ઉગવા સાથે
વધુ અને વધુ રાશની ફેલાવનાં રહે!”

શ્રી નરીમાન સોદાબજી ગાળવાળા
મહુમ કાલાજી એક ઉચ્ચ પ્રકારના
સાહિત્યકાર હતા એમ તેમના રાસત ગીફતા-
રનાં તેમજ ખીજાં લખાણો જોતાં જણાઈ
આવશે. તેમનાં લખાણો ધણા ધણા વિધ
વિધ પ્રકારનાં હતાં તેમનાં લખાણોમાં કમગી
પાગસી કામને લગતાં લખાણો પણ નજરે
પડે છે.

શુદ્ધ યુજ્જ્વાલો લખાણ માટે તેમને
ધણેજ આગ્રહ હતો અને પારસીઓ શુદ્ધ
યુજ્જ્વાલો લખતા યાદ તે માટે વ્યાકરણ
સમજવવા માટે સહેલી બાવામાં વ્યાકરણના
નિયમો સમજાવતી દવિતાઓ લખી છે.

વાર્તા સાહિત્ય અને નાટ્ય સાહિત્યમાં
તેમણે મોટો ફળો આપ્યો છે. હલકા રસ-
વાળા સાહિત્યને તેઓ પ્રિયકારતા હતા. અંગ્રે-
જની ઉચ્ચી કક્ષાઓની વાર્તાઓને પારસી
અસારને અનુરૂપ રૂપાંતર આપીને રજુ કરતા

હતા. તેમની બાપા શુદ્ધ, મીઠી અને વ્યાક-
રણની ખૂબ વિનાતી હતી. 'દારાસાના' તેમનું
ઉત્તમ પુસ્તક છે. તેમની બાપા મંબીર છતાં
રસિક હતો અને પ્રસંગેને અનુરૂપ તેઓ રંગ
આપી શકતા હતા.

નાટ્ય સાહિત્યની અંદર સાહનામા ઉપ-
રથી લખેલું તેમનું 'જમશેદ' નામનું નાટક
ઉત્તમ છે. નંદજીશી, સીતાદરણ અને
લવકુચ જેવાં દિંદુ વિષયનાં નાટકો રચવામાં
તેમનો હાથ હતો. ધારે ત્યારે તેઓ દિંદુ-
ઓના જેવી શુદ્ધ અને સંસ્કૃત શબ્દોવાળી
બાપા લખી શકતા.

અત્યારના જમાનાની માફક તે વખતે
પણ પુસ્તક ખરીદનાર એક અને વાચનાર
વીસ હતા. પુસ્તક વેચાતું લઈ લેખકને ઉત્તેજન
ન આપવા માટે તેમનો ધણો બળાપો હતો.

વાર્તાકાર અને નાટ્યકાર તરીકે તેમણે
શુજરાતી સાહિત્યમાં મોટો ફાળો આપ્યો છે.

મી. રૂસ્તમજી જમશેદજી દસ્તુર

મોટા માણસોના જીવનથી કામ અને
દેશના ઇતિહાસ રચાય છે. મહુમ કાષ્ઠાજી
ખરેખર એક મોટા સુધારક થઈ ગયા છે.
સુધારો શબ્દ આપણા કાન ઉપર સીધા ચર્ચા
પડ્યો છે પણ સુધારાનો ખરો અર્થ આપણે
જાણતા નથી. સમાજ અથવા દેશની અંદર
જે સડો પેસો ગયો હોય તેને દૂર કરવા

અજીવળ અને અદિલન હિંમત કરવામાં આવે
તેને સુધારો કહે છે.

સુધારાઓ એટલા માટે કરવામાં આવે છે
કે આપણામાં કુધારા દાખલ થઈ ગયા હોય
છે. આપણી પ્રારસી કોમમાં બાળકમનો
કુધારો નથી પણ તેથી ઊંઘડું મોટપણે લગ્ન
કરવાનો રિવાજ પડી ગયો છે. આ પણ એક
મોટો કુધારો છે, અને તે દૂર કરવા કાષ્ઠાજી
જેવા મહાન સુધારકની અત્યારે જરૂર છે.

હું એટલું સોનું નથી તેમ નહું એટલું
બધું સારું નથી, કાષ્ઠાજી જમાનાને અનુકૂળ
એવી શુદ્ધ નજર રાખીને સુધારો કરનારા
હતા, અને એ ચીને તેમણે સમાજને પ્રગતિને
પથે વાળ્યો હતો,

મી. રૂસ્તમજીના બાપણ પછી મેળાવડા
માટે કામ કરનારાઓનો મેયરશ્રી સોરાજી કાન્કે
વિમતવાર આમાર માન્યો હતો, તેમાં ખાસ
કરી આ મેળાવડાની સવળી ગોઠવણ
એકલે હાથે પાર ઉતારવા માટે શ્રી કિશોર
શાહ રૂ. મહેતાનો ધણો ઉપકાર માન્યો હતો.
તે પછી 'સંસ્કૃતી દેવીની દોંડાસી દોંડરીઓ'
નામનો સંગીતયુક્ત ટેમલો સફળ રીતે બતા-
વવા બાદ મેળાવડાનું કામકાજ પૂરું થયું હતું.
(પારસી સંસાર અને લોકસેવા, કરાચીમાંથી
ઉતારો)

“સ્ત્રીબોધ”ના અધિપતિ શ્રી કેપ્પુશરો કામરાજીએ મારા પહેલા લખા-

ણને એટલો દરખાસ્તો આપકાર આપ્યો કે મને લખાણો ચાલુ રાખવાને ઉત્તેજન મળ્યું.
એટલુંજ નહિ પણ બે ત્રણ વધુ લખાણ મોકલતાં મારું નામ જાણવાને આગ્રહતા દેખાડી.
અને “તમાગ સગખા વખતોગની મુલાકાતથી અમે થયા ખુશી થઈયું” કરી જણાવ્યું.
દર્શક સમાજપણ્યો મેં તેમને મળવામા હાથ કરી અને તેના પરિણામે મારું નામ જાણવા
વગર તેઓ એટલી થયા, જે માટે મને મનમાં ખેદ પડી ગયો છે નેઓ એ સુનદા મેખક
અને સાદિત્યેમી હતા, તે ઉપરથી તેમની આવી ઉત્ક્રા સમજી શકાય આ ખુશામો
એટલુંજ દેખાડવાને ક્યો છે કે ખગં હુદિવાન માખુઓ કોન સારું જોઈ કાદરા અને નેને
ઉત્તેજન આપવાને કેટલા આગ્રહ હોય છે અને ખુશ થાય છે મહુમના બીજા જગીતા
સફળો સાથે લેતા આ ખુશામો તેમના ઉચ્ચ આનંદ પર વધુ અજવાળું નાખી શકે.

—ડો. ડોસામણ રૂ. ધાસર (સુમેધ સંગ્રહ, સને ૧૯૪૨ માં)

કરાંચી મધ્યે જયંતીના મેળાવડામાં ગવાયલાં ગાયન

(૧)

રચનાર : શ્રી હોમી પી. મીશ્રવાળા
 ગાનાર : મામા પારસી કન્યાશાળાની કન્યાઓ
 (સંગ : ખીટુ તાલ : ત્રિનાસ)
 સમજાવોને શાને બેગાં મળ્યાં શુભ દિન આજ
 શુભ માવો કીર્તિના તેની જે સાહિત્યના સરતાજ-
 સમજાવોને

સમાજ સુધારક જે
 દિતેછુ કામના તે
 અમર મુકી નામ ગવાને એ-સમજાવોને
 " સ્ત્રીઓધ " ઉત્પન્ન કરતાગ
 વિદ્વાન એ લેખક હમારા
 ઓગણીસ સદીના નેતા સેવા નિજ દેતા
 અમૂલ્ય અનુપમ ભોગીર્ધર
 હનો ૨૬૪૨ જેનો પરવર-સમજાવોને
 (સાખી)

વીરલો સપુત ! આજદિન પકાય કાળરાજીનો વંશ તુજ મધુરી યાદ અંતર ગરથું
 જ્ય તિ વળી તેની ઉજવાય જાણે જીવનનો અંથ
 ઓગણીસ

(૨)

રચનાર : શ્રી વલ્લભદાસ પોપટ ઝેઠ
 સ્વરકાર : સંગીત પ્રવીણ શ્રી દુર્ગાશંકર ત્રિવેદી
 ગાનાર : મિસ. મનોજેહ સોરાબજી કોખરાંજી
 (સંગ : બાગેશી તાલ : લાવણી)
 (સાખી)

જ્ય તુમ આયો જગનમે જગ હસે તુમ રોય,
 એસી કરની કર ચલો તુમ હસે જગ રોય !
 ઓ કેખુચરો ! તારી કલમની કીર્તિ દેશનિરેશમાં
 એકસદ્ગુરી સત્ય નિખાલસ ખુદી નહિ કોઈ નીતમાં
 તને રાત્રીઓ પણ સંભારે, મિત્રો ના ધડીબર વિસારે
 શિષ્યો તો મોદી બલિહારે,
 તે ધણી આલેખી નવસકયા ને નાટક ગરવી
 મંથ મુઠ્યા
 'શરતે' આ વિરલ લેખ લખ્યા
 અનુજીવને જીવી નહિ વિસ્મરથું
 સૌ ફરજ સદા અપા કરથું.

જન સમૂહના દિત અર્થે એક માનવી કેટકેટલું બળતી શકે છે તેનું ઉત્તમ દર્શાવ રિધિવિધ શુદ્ધિબળ ધરાવનાર સાક્ષર કેખુચરો કામરજીના જીવન ચરિત્ર ઉપરથી મળે છે. નિષ્ક્રિય રીતે તથા બાહ્યશીથી વર્તમાનપણ (સત્ત ગોષ્ઠતાર) ચલાવવું, માસિક પત્ર (સ્ત્રીઓધ) લખી પ્રગટ કરવું, મુનિસિપાલિટિનું કાર્ય અંતર્થી કરવું, જાહેર સભા-ઓમાં ભાગ લેવો, તથા અનેક જાહેર મંડળો ઉભા કરી ચલાવવાં તથા તેમાં લાવણી કરવા, સંગીતના મેળાવડા કરવા, નવી નવી વાર્તાઓ રચવી, નાટકો લખવાં, અને તે ભજવવાની ખેલાડીઓને તાલીમ આપવી, ફોમેસનરીની ઉચ્ચ પદ્ધતિઓ ભોગચો મેખાશેને પોતાના જ્ઞાનનો લાભ આપવો, ઇત્યાદિ, એક પુરુષ કરી શકે એ શુદ્ધિના પ્રારબ્ધનો અમ-લકારજ ગણી શકાય કેખુચર કામરાજ એક ઉમંગી સુધારક હતા, પોતાની કોમના એટલુંજ નહિ પણ દિંદુઓ તથા મુસલમાનોને પણ બહુવાર માર્ગ દર્શાવતા હતા... ખોખ જેનરલ ર્શીંગ ફગમાં એમણે કિમતી ભાવણો આપી ક્યા ક્યા સુધારાઓ કામને લાભકારક છે એ અસરકારક રીતે દેખાડયું હતું. મયકાર તરીકે એમની કીર્તિ ફક્ત ઇલાકામાં જ નહિ પણ જંગ્યાદ, મસ્કત, નાટાલ આદિ દૂરદરાજ રયાને ફેલાઈ ગઈ હતી. સુધારક તરીકે સંસારી બીડીઓ અટકાવવા એમણે વગીરથ અપલ્ન કર્યો છે... ઉપર જે જે બીડીઓ વિષે મેં ફક્ત ઇસારો કર્યો છે તે દરેક વિષે મહુમ કેખુચરાએ સંખ્યાબંધ આટીકલો લખી હની અને તેના પરિણામમાં ધણી ઓઠાસોમાં આવી તે તે વખતે અંધ પરી ગઈ હતી... એક પત્ર

(૩)

“કોમ અંધારે અટવાતે જો હોત ન અહીં એક કાખરાણ”

ગાયન રચનાર : શ્રી ફિરોઝશાહ રસ્તમજી મહેતા

ગાયન ગાનાર : મંગીત પ્રવીણ શ્રી દુર્ગાશંકર ત્રિવેદી

[વરખાઈજી હાઈસ્કૂલના સંગીત શિક્ષક.

[આ ગાયનની સાથેગમ પાછલ આપેલી છે]

(સંઘેયા છંદ)

ખાર વરસની બાળા પૂછે : “કહો મને તમ કાકાજી !

જન્મતિથિ જેની તમ ઉજવો કાણુ હતા એ કાખરાણ ?”

“સાંભળ પુત્રી : સપુત હતો એ ‘સરસ્વતી’^(૧) જે પર રાજ;

કોમ અંધારે અટવાતે જો હોત ન અહીં એક કાખરાણ,

પત્રકાર પ્રખ્યાત પ્રમાણિક કથમ હતી તેજી તાજ,

‘રાસ્ત’ તણી ‘ગોસ્તાર’ હતો એ, કુધારક જાતા દાઝી,

ગોટ ગોટાનું માન મૂકાવે, ટકે ન કોની પતંગજ;

કોમ અંધારે અટવાતે જો હોત ન અહીં એક કાખરાણ.

સરસ સુકાની ‘સ્રીબોધ’નો, સો એની સુંદર વાણી !

વહેમ વસીલા ગયા હકો ને નાર પારસો ધર્મ જાની;

ધર ધર હીવા નીપી ઉડ્યા, કઝિયા કલેશ ગયા ભાગી;

કોમ અંધારે અટવાતે જો હોત ન અહીં એક કાખરાણ.

વાર્તા મહો વણ્યા સુધાગ કુધારા પણુ ગયા લાજ

નાટકમાં ચાનક ચમકાવી, સંગીતથી કીધા રાજ;

ધર્મ સુધારા સર્વ સુધારા બધે રહ્યા ગાજ વાજ,

કોમ અંધારે અટવાતે જો હોત ન અહીં એક કાખરાણ.

વિધવાઓનાં સંકટ હણવાર બાપણુ કીધા ગુણુકારી,

પારસો સાથે હિન્દુ ખોળ ખન્યા એના બહુ ઉપકારી;

ન્યાય નીતિને હંમે ધારી રાખી રંક તણી બાજ;

કોમ અંધારે અટવાતે જો હોત ન અહીં એક કાખરાણ.

કવિ કોવિદ^(૨) ને નાટ્યકાર યર્ષ પ્રાપ્ત કીધો મસખ પ્રખ્યાતી;

‘રાજ્યગીત’^(૩) રૂઝ જ રચીને ગોબાપો નિજ ગુજરાતી;

મહાજનોની^(૪) મિત્રાચારી, દરબારે^(૫) કોર્નિ^(૬) ઝાઝી;

કોમ અંધારે અટવાતે જો હોત ન અહીં એક કાખરાણ.

ઓ નરવીર કેપુરારો ! નામો^(૭) સુધારક સાચો હામો^(૮)

અર્ધ સદીની સેવા તારી, ના તેમ તત્કાલ આમો;

શન સવત્સર^(૯) જન્મતિથિએ ફિરોઝ ઉચ્ચારે^(૧૦) યર્ષ રાજ;

કોમ અંધારે અટવાતે જો હોત ન અહીં એક કાખરાણ !

(૧) વિદ્યાદેવી (૨) દૂર કરવા (૩) વિદ્વાન (૪) ધ ૧ (૫) God gave the Queen ઉપરથી
‘રાસ દેવ જ મહારાણી’ તું શ્રી કેપુરારોએ રચેલું રાજ્યગીત (૬) મદાન માણસો (૭) રાજદરબારમાં
(૮) પ્રખ્યાત (૯) હિન્મતવાળા (૧૦) એકસોમુ સાલ (૧૧) બોલે

૧૨—મદ્રાસ : કેળવણી ને રાજા નણુ જે સદા કરે સેવણ,
તે જુઓ આ ધર્મખાણુ * મોહક મદ્રાસણ.

૧૩—ગુજરાત : લાગે હટકે દાલી આવે ભોળો મનમોહન,
નમણી ૧૪ ને નાણુક ખરી પ્યારી ગુજરાતણ.

૧૪—કચ્છ : ગણ પ્રેશની ગણી ૧૫ તોયે સ રજે મોદાપી ૧૬,
કારીગરી એ કંઠ તણી ખુદ બ ખુદ લેખાય.

૧૫—પારસણ : પારસણી ૧૭ સમ પારમણી કરવી સી વખાણુ ૧
સરસ્વતીની પહેલી પુત્રી દિન્દિમાં આવેવાન.

* ધર્મખા પ્રીતિવાળી ૧૪-કાળી ૧૫-એ એ ને આટે જોવી સ્ત્રી. ૧૬-પોળે. ૧૭-પારસણી
એ જોવી ભત્રીજા અગ્રેય પત્યાર કે જેને સ્પર્શ થતા હોય તેણે પાણી પીવું જોઈ.

લાયબ્રેરીઓ, સાક્ષરો, સુધારકો વગેરેને લાભ

આ સ્મારક અંકમાં આગળ (૧૯૦૪ માં) પ્રગટ થયેલા કામગીરી સ્મારક
અંક તથા ૧૯૦૮ માં પ્રગટ થયેલા સીબોધ જીર્ણોદ્ધાર અંકમાંથી કેટલાક ઉતારા
જોવામાં આવશે, આને ઇતિહાસિક અથવા સાંસ્કૃતિક તથા ખાનગી પુસ્તકાલયોમાં
અગત્ય હોવા જોઈએ તે જગ્યાએ તે જગ્યાએ તેઓને માત્ર ટપાલ ખર્ચ મોકલવાથી
મફત મળી શકશે સ્મારક અંક લગભગ ૧૫૦ પૃષ્ઠો (ક્યારેકિદને) છે તેમાં
સાક્ષરો વગેરેના ૫૫ લેખ, કવિતાઓ અને કેટલાંક ચિત્રો છે, ટપાલખર્ચ
દશ આના. મોકલવાથી મળશે.

જીર્ણોદ્ધાર અંક (સુચોલિત કપડાના પુઠાનો) “સીબોધ અને સંસાર સુધારો”
૨૨૫ પૃષ્ઠ તેમાં બાણીતા અંગ્રેજ તથા ગુજરાતી લેખકોના સંસાર સુધારા તથા
બી કેળવણી વિષયક ૩૫ લેખ તથા ૩૫ ચિત્રો છે ટપાલખર્ચ ખાર આના.

નીચેના ઠેકાણે (ટપાલખર્ચ બીડીને) લખવું.

મી જે. કે. કામગીરી

પંચગતી. (હાહા સ્તાસ) વાયા : પુના

કેપુશર કાખરાણની જન્મશતાબ્દી

મુખ્યમાં મેળાવડો (તા. ૨૪ મી અક્ટોબર ૧૯૪૨)

મરહુમે ખનતવેલી સેવાઓની તાજ કરાયેલી યાદ

કાખરાણનાં પુસ્તકો શોધીને તેની આવૃત્તિઓ છપાવવાની સુચના.

(જામે જમશેદ, ક્યસરે દિન્દ, વગેરે પત્રોના આધારે)

જાણીતા પ્રખર લેખક, વાર્તાનવેશ, નાટકકર્તા અને સંસાર-સુધારક મરહુમ કેપુશર નવરોણ કાખરાણની જન્મ શતાબ્દીનો મેળાવડો શનીવાર તા. ૨૪ મી અક્ટોબરને દીને સાંજે પાંચ કલાકે સર કાયસજ જલ્દાંગીર હોલમાં પારસી લેખક મંડળના આશર હેઠળ બેઠો મળ્યો હતો અને તેમાં નીચલાં બંદરે મંડળોએ બેઠો સહકાર દર્શાવ્યો હતો:—યુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, યુજરાતી દિંદુ સ્ત્રી મંડળ, ભગીની સમાજ, ભાદીયા સ્ત્રી મંડળ, શ્રી જૈન મહિલા સમાજ, સ્ત્રી જરથોસ્તી મંડળ, ગાયન ઉત્તેજક મંડળી, જ્ઞાન-પ્રસારક મંડળી, રાહનુમા-એ-માઝહરનાન સભા, રથેરતાર મંડળ.

શરૂઆતમાં પ્રમુખ મીસીસ ખદીખ ચફી તૈયજીએ આ પ્રસંગની અગત્યતા સમજાવી મરહુમ શેઠ કેપુશર કાખરાણને એક સુધારક અને પ્રખર સામાજિક કાર્યકર્તા તરીકે અંગ્રજી અર્પો, આજના પ્રસંગે પોતાને મળેલાં પ્રમુખપદ માટે આભાર માન્યો હતો. તે પછી પારસી લેખક મંડળના માનદ મંત્રી મી. જોદાખસ બ. વાહાએ મેળાવડા તરફ સદાનુશ્રુતિ દર્શાવનારા તથા મેળાવડાને ફતેહ ધ્વજનારા નિચલા સંદેશાઓ વાંચી સંભળાવ્યા હતા.

સંદેશાઓ.

લેડી વિદ્યાગવર્ધી ર. નીલકંઠ, (અમદાવાદ).

મહંમ શેઠ કેપુશર નવરોણ કાખરાણની જન્મ શતાબ્દીનો મેળાવડો પારસી લેખક મંડળ તરફથી તા. ૨૪ મીએ યવાનો છે તે સમાચારથી હું બહુ ખુશ થઈ છું. સન્ન-ગોવશાલ અસલ તારીખે આ મેળાવડો બધ સમયે પડેલો, પરંતુ હવે તે કરવાનું ધાણું છે તો આ કાર્યને સંપૂર્ણ સફળતા ધ્વજી છું. યુજરાતી સાહિત્યમાં મોટા ફાળો આપનાર, સમાજ સુધારક અને આગેવાન દેશહિનચિંતકને આવી અંગ્રજી આપી આપની સંસ્થા તેમજ તે સાથે જોડાયેલી સરચાઓએ ખરેખર શ્રુતિપાત્ર કામ કર્યું છે. સ્ત્રી ઉન્નતિ માટે મહંમને પુષ્કળ ઉત્કંઠા હતી. દિંદુ તેમ જ બીજા કોમો સાથે સમભાવ તેમણે રાખેલો. તે જ માતાના એ દુરદર્શો પુરષને માર્ય અનેક વંદન છે.

તા. ક. હું હાજર નથી રહી શકતી માટે બહુ દીલગીર છું.

કવિશ્રી અરંદેશર ફ. ખમરદાર :

શ્રી પ્રમુખ સાહેબ,

પ્રસિદ્ધ પ્રખર લેખક, નાટકકર્તા, નવલકથાકાર, સંગીતકાર, વ્યાખ્યાતા અને સંસાર સુધારક મરહુમ શેઠ કેપુશરોણ કાખરાણની જન્મ શતાબ્દી જીજવવા મળેલા આજના

મેળાવડા પ્રત્યે હું સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ અક્ત કરું છું. આજનો ઉત્સવ ખાલી પારસી કામનો જ નથી પણ ગુજરાતી ભાષા બોલતી તમામ પ્રજાનો છે. સાહિત્યકાર નાતજાત કામ કર્યાં આદિ બેદોથી પર છે, એ તો તમામ મનુષ્ય જાતિની શુદ્ધિનો પ્રતિનિધિ છે. શ્રી કાબરાજી ગુજરાતી ભાષાની તેમ જ ગુજરાતી સમાજની અનેકવિધ સેવા કરીને અમર નામના મૂકી ગયા છે. આજે હિંદુ, પારસી, મુસ્લિમ, ખ્રિસ્તિ વગેરે તમામ પ્રજાજનો મરહુમે કાષેક્ષા ઉપકારના ખદલામાં મરહુમને ખરા હૃદયથી અંજલિ આપવા ભેગાં થયાં છે, એ આપણી ભાષાની અને સંસ્કૃતિની એકતાના શુભચિહ્ન રૂપે જ છે, હું પ્રભુને પ્રાર્થુ છું કે આપણે સૌ એ જ રીતે મનુષ્ય વચ્ચેના સ્વાભાવિક મતભેદ હોવા છતાં એક પિતાનાં સંતાન લેખે સદા એકતા જળવી રાખીએ, અને આપણી ભૂમિના આપણા સાહિત્યના અને આપણી સંસ્કૃતિના ઉચ્ચ આશયોને જળવી રાખી તેને જગતમાં પ્રકાશિત કરી શકીએ. શ્રી કેપુરાશે કાબરાજીએ પોતાના સાહિત્ય લેખોથી તથા પોતાની અનેક પ્રગતિમય પ્રવૃત્તિથી એમના કાળની પ્રજાને સારી રીતે સંતોષી હતી, અને આપણા નવીન સાહિત્યકારો પણ એમને પગલે ચાલીને એવી જ સેવા અને એવી જ નામના મેળવે એ મારી સદ્વિચાર છે. મારી શારીરિક અશક્તિને લીધે હું જાતે આવી શક્યો નથી તેથી હું દિલગીર છું. મારી તરફથી તેમ જ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ તરફથી આ સતાપ્તી ઉત્સવમાં ભાગ લઇને હું કૃતાર્થ થાઉં છું.

શ્રી સ. એ. શ્રેષ્ઠશ્રી :

ધિ. બોમ્બે ફોનિક્કના તંત્રી

I am very sorry I shall not be able to attend today's meeting to celebrate the centenary of K. N. Kabraji Kabraji was a courageous and fearless journalist who rendered great and valuable service to the country. He was one of the pioneers of education and social reform in the country which will not willingly let his memory die.

શ્રી નસરવાનજી હી. પટેલ :

માનદ મંત્રી, જ્ઞાન-પ્રસારક મંડળી (સ્થાપના-ઈ. સ. ૧૮૪૮ માં.)

મારા સર્વમાન્ય મિત્ર મહર્ષિ શેઠ કેપુરાશે નવરાજી કાબરાજી જેવા એક આગેવાન અખબારનવેશ, એક સાચા સંસાર-સુધારક, એક નામના-મેળવનાર નાટકનવેશ, એક વિખ્યાત વાર્તાનવેશ, "જ્ઞાન-પ્રસારક મંડળી" ને નવેસરથી ચાલુ કરવામાં એક અમ્મ ભાગ-જાળવનાર, તે નવેસરથી ચાલુ થયા પછી લગભગ દશ વર્ષ સુધી તેના પહેલાં માનદ મંત્રીનો જોડો ભોગવનાર, તે મંડળી તરફથી સંખ્યાબંધ ભાષણો કરનાર તેમજ તેને માટે કાબેલ ભાષણકર્તાઓ મેળવનાર એક ઉત્સાહી અધિકારી, તે મંડળીને ઉંચે દરજ્જે પહોંચાડવાની ઉત્તમ દિલ્કા બેગો દરમિયાન જીવાદ ઉત્સાહ ધરાવનાર કારોબારી, "જ્ઞાન-ઉત્તેજક મંડળી" ના એક બાહોશ સ્થાપક, દેશી જાળન વિદાને પ્રેમથી પંપાળનાર અને અને તેનો શોખ વધારવા કાળે તેની સંજ્ઞાથી "જ્ઞાન-પ્રસારક મંડળી" મારફતે ભાષણો

માસિક “ જામે જમશેદ ” અને “ મુજાર્ધ સમાચાર ”નું સમકાલિન છે. કેપુશરો કાખરાજના મરણ પછી કાખરાજ કુટુંબના નરનારીઓએ તે ચાલુ રાખ્યું અને તેમનાં પુત્રવધુ સદગત પુતલીખાઈ, મરણ પર્વત, તેનાં એક તંત્રી હતાં. આશા છે કે કેપુશરો કાખરાજની તેમજ પુતલીખાઈ કાખરાજની યાદ ચાલુ રાખવા, “ સીમાધ ” માસિકને ચાલુ રાખવામાં આવશે એટલું જ નહિ પણ તેને સી વર્ગને તેમજ સમસ્ત સમાજને ચાલુ જમાનામાં પણ ઉપયોગી થઈ પડે તેવું કરવા માટે સંપૂર્ણ મહેનત કરવામાં આવશે.

કેપુશરો કાખરાજની સેવાઓનું ઝણ કાર્ષ પારસી કામેને માથે જ નથી. ઓગણીસમી સદીના બીજા અર્ધ ભાગમાં હિંદુ અને પારસી સમાજ-સુધારાના પ્રશ્નો નિરાળા નહોતા. હિંદુ અને પારસી સુધારકો તે સમયે સાથે મળીને કામ કરતા હતા. “ રાત ગોસ્તાર ” અને “ સીમાધ ”માં હિંદુ રીત રીવાજો અને ધાર્મિક દ્રષ્ટિો સબંધી પણ ચર્ચાઓ ચાલતી હતી. જાણીતા હિંદુ સુધારક કરસનદાસ મૂળજીએ કાખરાજ માટે “ રાત ગોસ્તાર ”ની ખુરસી સ્વેચ્છાએ ખાલી કરી આપી હતી. મહારાજ લાયજલે કેસમાં કાખરાજીએ કરસનદાસને બદલ મદદ કરી હતી. “ સીમાધ ”નું તંત્રીપદ પણ કરસનદાસ મૂળજી ઉપરાંત નાનાભાઈ હરિદાસ અને કવિ નર્મદાચંદ્રે શોભાવ્યું હતું. પારસી અને હિંદુ સુધારકો હાથમાં હાથ મેળવીને કામ કરતા હતા.

પારસી કામેના ધણો મોટો ભાગ મુજાર્ધમાં જ વસ્યો, તેથી અંગ્રેજી શિક્ષણ, અંગ્રેજી સંસ્કૃતિ અને અંગ્રેજી લાગણ્યની અસર તેમના ઉપર સ્વાભાવિક રીતે વધારે થઈ. પરિણામે હિંદુ અને પારસીના નિત્ય જીવનના પ્રશ્નો બિન્ન થઈ ગયા. બાપાનું પણ તેમજ થયું. પારસીઓની માતૃભાષા તે ગુજરાતી જ હતી પણ અંગ્રેજી ભાષાના આકર્ષણે તેમને ગુજરાતી ભાષા તરફ ખેંચકાર બનાવ્યા. બીજી તરફ ગુજરાતી ભાષાની પીલવણી અને વિકાસ અનેકધર્ણાં વધ્યાં કાખરાજ જેવા સાહિત્યકાર અત્યારે આપણી વચ્ચે હોત તો હિંદુ-ગુજરાતી અને પારસી-ગુજરાતી જેવા વિભાજો હોત નહિ. આજે પણ સાહિત્ય પરિષદના સુકાની એક પારસી છે. કેટલાએક પારસીઓ ગુજરાતી સાહિત્યના વિકાસમાં સુધર સાથ આપી રહ્યા છે કાખરાજની જન્મ જયંતિને પ્રસંગે પારસી કામેમાં ગુજરાતી ભાષાને પતિય અને અભ્યાસ વધે તેવી યોજના ચાલુ તે ઈચ્છતા યોગ્ય છે. સાહિત્યનો વિકાસ તે તેમનું સાચું સ્મારક છે.

કાખરાજ એક વ્યક્તિ

મુજાર્ધના શેરીફ મી મીરજી રસીદઅલી ખેગ “ કાખરાજ-એક વ્યક્તિ ” એ ખાખત પર વિવેચન કરતાં મરહુમ કેપુશર કાખરાજના ઉમદા વ્યક્તિત્વનો ખ્યાલ આપી જણાવ્યું હતું કે મરહુમ કેપુશર કાખરાજ એક એવા જમાનામાં જીવી ગયા હતા જે વખતે એર-થોડાક્ષી (જૂનવાણી) તેના પૂર બહારમાં હતી. તે વખતના એરથોડાક્ષીના જમાનામાં સ સાર અને સમાજ સુધારાનું કામ કરી મરહુમ કાખરાજ દાહના જમાનામાં પણ એક સુધારક તરીકે યોતાની નામના મૂકી ગયા. તેમના જમાનામાં એક સુધારક બનવું એ કઈ અઘ્યાંશાહી ખેલ ન હતો. અનેક મુશ્કેલીઓ અને વિરોધ છતાં કેપુશર કાખરાજએ યોતાનું કામ પાર ઉતાર્યું અને તેના મીમાં ફળ આજે આપણે મેળવીએ છીએ. તેઓ એક પ્રખર જર્નાલિસ્ટ (પત્રકાર) હતા. તેઓની કલમે અનેકને ચમકાવ્યા હતા. હું આ પ્રખર લેખક, સંસાર સુધારક અને વાતોનવેશને વદામલરી અંજલી અર્પું છું.

મી પેરતનજી કાપડિયાએ ખાસ રસેલું નિયતું ગાયન ગામડિયા ગર્લસ સ્કુલની બાળકીઓએ મધુર હલકે ગાયું હતું.

“ નર ક્યપ્પુશરો કાખરાણ ”

રચનાર:—શ્રી પેસ્તનણ ફિરોજશાહ કાપડિયા

(આ ગીતની સારંગમ પાછલ આપી છે)

(સાખી)

જન્મ દિવસની ચતાબદી, ઉજવે સૌ નર નાર,
કાખરાણ કેપ્પુશરો સાક્ષરના ચણુગાર.

જનમ્યા જન જે સૌ વર્ષપર
નર ક્યપ્પુશરો કાખરાણ.

શુદ્ધિમાન નામીયા સાક્ષર
નર ક્યપ્પુશરો કાખરાણ.

મનદર લેખક—અધિપતિ લાયક.

મેવક સાહિત્યના લાભદાયક

મુખ્યવંત ગાયક—સંગીત પાયક.

નર ક્યપ્પુશરો કાખરાણ.

(સાખી)

શબ્દો જેના મુરીલા, શૈલી ખદુ રસદાર
વાણી વિચારો બોધના, લેખકના સરદાર;

x

સમગ્ર સુધારક—ન્યાયના નાયક,

નાર સમૂહના નિર્મળ રહાયક

કાખરાણ—એક લેખક અને પત્રકાર

તે પછી મી. પેસ્તનણ ફી. કાપડિયાએ “ કાખરાણ—એક લેખક અને પત્રકાર ”

તરીકે મરદમને અજણી આપતાં જણાવ્યું કે એક લેખક અને પત્રકાર તરીકેની મરદમની કારકીરદીનો ઇતિહાસ લાગો છે. આજનાં ૧૯૪૨નાં સાક્ષર્માં લેખક અને પત્રકાર તો સાધારણ શબ્દો થઈ પડ્યા છે, પણ સૌ વર્ષની વાત પર એક લેખક અને પત્રકારનું કાર્ય કેટલું ઓછું હતું તે સમજ થકાય તેવું છે. તે જમાનો અધિક્ષિત હતો, એટલે કોઈક સંભોગોમા મરદમ કાખરાણને કામ લેવાનું હતું મરદમ કાખરાણ એક લેખક અને પત્રકાર તરીકેની કેવી લાયકાત ધરાવતા હતા તે જાણવું જરૂરનું છે. મરદમને અંગ્રેજ પાંચમા ધોરણ સુધીનોજ અભ્યાસ કર્યો હતો, પણ તે પછી તેઓ જગતની વિદ્યાપીઠમાં ભણ્યા અને જનસેવા ઉપાડી લીધી. મરદમની અનેક રમીલી વાર્તાઓ આપણે વાંચી છે, પણ તેમાંજ તેમની કારકીરદી પુરી થતી નથી કલમની સ્વતંત્રતા તેમને મુદ્દાલેખ હતો. એ ગુણનો હું વખાણનાર છું મરદમને સ્વતંત્ર કલમથી અનેક દુસ્મનો ઉભા કર્યા, પણ એ દુસ્મનો ખરી રીયલિટી જણાવતાં મિત્રો જન્યા હતા. કાખરાણના મુગ પછી દેશમાં હજારો પત્રો પ્રગટ થયાં છે નિઘાળના અભ્યાસમાંજ કાખરાણએ પત્રકાર તરીકેની કારકીરદી શરૂ

મર્ધ વ્યવહારિક—બોગી તારક

નર ક્યપ્પુશરો કાખરાણ.

(સાખી)

ધરી જોરાવર હાથમાં, કલમ તણી તસવાર,
લખ્યા હોંસા ને નેચથી યુદ્ધ અતિ યાદગાર

x

કલમ સેવાની હુંદી સૌ તક—

કાવ્ય, ગીતો, લખ્યાં વળી નાટક;

જાળબા અજાળોના દક્ષ

નર ક્યપ્પુશરો કાખરાણ.

(સાખી)

સાહિત્ય, દુનનર દગા, લાપાના વાંકાર,
લખ્યાલેખ વર્ષો સુધી, ‘હયરત’ રહી બેદાર.

x

જનમ્યા જન જે સૌ વર્ષપર

નર ક્યપ્પુશરો કાખરાણ.

શુદ્ધિમાન નામીયા સાક્ષર,

નર ક્યપ્પુશરો કાખરાણ.

કરી હતી. બાળ વિદ્યાથી જીવનમાં એક પત્ર મળ્યું એટલાથી હતું આજના પત્રકારના જમાનામાં જે સગવડ અને સાધન મળે છે, તે કાળરાજના જમાનામાં હતાં નહીં. આજના પત્રો માટે ઘણાં ફોટો મળી રહે છે. છતાં પણ કાળરાજ એક ફોટોમંદ પત્રકાર અને લેખક તરીકેનું નામ જગ આશકાર કરી ગયા છે. આનું કારણ તેવણને ઉડા અભ્યાસ વિચાર શક્તિ અને બીજા સારા ગુણોને આભારી છે. કાળરાજ એક નિર્ભય અને સ્વતંત્ર વિચારક હતા. એક વિવેચક તરીકે પણ કાળરાજને ભારે દુષ્ટી કમોટીમાંથી પસાર થવું પડ્યું હતું. તેમના જમાનામાં પણ કાળરાજએ નવો સમાજ ઊભો કર્યો હતો. કાળરાજની તેજ કલમના બાણો સચોટ ધાધુ કામ કરી જતાં હતાં. તે જન્મેજ પત્રકાર હતા. સારા પત્રકારને દીપાવે એવા તે નર હતા. ૨૦ મી સદીના પત્રકારોમાં મળ્યું પોતાનું સ્થાન સલામત જાળવી રાખ્યું છે.

કાળરાજ-એક સ્ત્રીકેળવણીકાર

મીસ કપીલા ખાંડવાળાએ કરેલા વિવેચન દરમ્યાન મળ્યું કાળરાજએ સ્ત્રી કેળવણીમાં આપેલા અગત્યના ફાળા બાબે બોલતાં જણાવ્યું હતું કે પારસી બહેનોની આજની પ્રગતિ કેબુસરો કાળરાજને જ આભારી છે. આજે અમે સ્ત્રીઓ છુટથી હરી-ફરી ચકીએ છીએ, પરંતુ કાળરાજના જમાનામાં એમ કરવું મુશ્કેલ હતું. કાળરાજએ સ્ત્રીઓપર ખોટા અંકુશ મૂકતી તે વખતની ફરી સામે જોડાઈ જમીની પોને અનેક હાડમારી વેઠીને પણ, પોતાના ધરથી જ સરખાત કરી, સ્ત્રીઓને આગળ પાડી. કાળરાજ તો જી વર્ગના એક પાયારૂપ હતા. સ્ત્રી વર્ગ તરફથી હું એમને અંજલી અર્પું છું.

કાળરાજ-એક વાર્તાનિવેશ અને નાટકકર્તા

શ્રી હરીપ્રસાદ લલિ (મરત ફકીર) કરેલાં વિવેચન દરમ્યાન જણાવ્યું હતું કે શુજરાતી સાહિત્યમાં સામાજિક અને સસારી વાર્તા લખનાર કેબુસરો કાળરાજ હતા તેમની બાબા સાદી અને રસીલી હતી. તેઓ ફક્ત મનોરંજન માટે જ નહીં લખના પરંતુ એક ઉમદા “મીશન” થી લખતા હતા. પારસી કોમમાંની તત્વગરીના તોજારી, ખોટા ખર્ચો ને જીતી ત્રથા સામે તેઓએ પોતાની કલમ ઉપાડી હતી તેમણે દમયતી અને હરિશ્ચંદ્ર જેવાં નાટકો પણ લખ્યાં હતાં. હાંફુઓમાં જેમ નર્મદાચક્ર હતા તેજ મીસાલ પારસીઓમાં કાળરાજ છે. પારસી લેખક મંડળે એમનાં નાટકો. વાર્તાઓ, લેખો વિગેરેમાંથી સારાં લખાણો ભેગાં કરી બહાર પાડી તેમની યાદગીરી જાળવવી જોઈએ.

કાળરાજ-એક સુધારક

શ્રી ખુરશેદજી જ. બ. વાડીયાએ તે બાદ “કાળરાજ-એક સુધારક” એ વિષય ઉપર બોલતાં જણાવ્યું કે પારસી કોમે દરેક જમાનામાં મહાન જોડા ઉત્પન્ન કીધા છે; તેમાં કેબુસરો કાળરાજનું સ્થાન બહુ અગત્યનું છે. એઓ એક મહાન સુધારક હતા, અને તેઓનું વ્યક્તિત્વ આજ રાઉન્ડ-દરેક દિશામાં હતું, અને જીવનના તમામ વહેવારમાં પણ તેઓનું કાર્ય તેવું જ હતું. કલમ, જ્ઞાન અને મગજના જોરે એઓ આગળ વધ્યા. પારસી કોમમાં સુધારો દાખલ કરવા સાથે તેઓએ હિંદુ અને હિન્દુસ્તાની કોમમાં પણ સુધારાનો ખ્યાલ અને પરિચય કરાવ્યો હતો. આજે પણ કેટલાક સુધારા શબ્દથી બાક છે તે તે જમાનામાં સુધારો કરવો એ સડેલી મુશ્કેલ કાર્ય હતું. સુધારાઓ કાઈ આજકાલથી ચાલતા આવ્યા નથી-

તે તો આત્મ અને ક્ષવના જમાનાથી થાય છે. જેમ પારમીઓમાં યત્તા બાળવગ્ને સામે કામરાજીએ પુકારો કર્યા, તેમ દિંદુઓમાં ખોટા રીવાજો દૂર કરવામાં તેઓનો ફાલો અગત્યનો હતો. ઈસ્લામી કોમમાં સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર કરનાર પણ તેઓ જ હતા. તેઓ પામે શક્તિ, કલમ, જબાન અને મગજનું જોર હતું. અને તેથી કરીને દરેક કોમમાં કેળવણીનો પ્રચાર, સામાજિક સુધારા તેમજ ધર્મ સુધારા પણ દાખલ કરાવવામાં તેઓએ ફત્તેહ મેળવી હતી. વળી ગમગીતનો તન્નુઓ ઉતાવવાનું માન પણ એમને ફાળે મળ્યું હતું એવા એક કોમી કીર્તિના કવચના મેતાગને આજના દિવસે અહેસાન સાથે યાદ કરતાં આપણને ખુશી ઉપજે છે. દરેક જમાનામાં સુધારાઓ માટે ઝુમેશ ઊઠાવવામાં આવે છે, જેનો આપણને આ જમાનાનો તાગે અનુભવ છે. તેજ પ્રમાણે કામરાજીના સૂચવેલા દરેક સુધારા સામે ઝુમેશ ઉઠવવામાં આવી હતી, પણ તે ફેટલી તકલીફો હતી તે આજના આપણા પારસી સંસાર ઉપરથી આપણે જેમ શકિયે છીએ. એટલે દરેક સાચા સુધારા સામે દરેક જમાનામાં વિરોધતા થાય છે, પણ તે વિરોધના કેમ મારી દહાવવી તેનો પાઠ કેપુશરો કામરાજી આપણને શીખાડી ગયા છે. અને જો તેઓને પગલે આપણે ચાલીશું તો આપણી છંદગીનો ફેરો સફળ કરીશું.

વતનના સાચા સપુત

પ્રમુખમાનુ ખદીજ શક્તિ તર્કબળજીએ વિવેચન કરતાં જણાવ્યું હતું કે મરહુમ કેપુશરો કામરાજી તો વતનના એક સાચા સપુત અને મહાન નર હતા. તેઓએ અનેક દિશામાં કામ કીધું હતું તે તમે અહીં ચર્ચા વિવેચનો પરથી જોઈ શકો છો. તેમને કામ તેમ જ પરકામ માટે લાગણી હતી. તેઓ એક સાચા સુધારક હતા. તેમના જમાનાના લોકો સંજોત તરફ આડા કાન કરતા હતા અને સંગીતકારો તરફ હલકો નજરથી જોતા હતા, પરંતુ કામરાજીએ ઉપાડેલી ઝુમેશને પરિણામે આજે મોઢલે મોઢલે સંજોતના મધુર સૂરો ગુંજ રહ્યા છે. કામરાજી પુગણા રીવાજોના જમાનામાં પેદા થયા હતા. જોઓને પડાનો ત્યાગ કરાવવામાં પણ તેમની કિમતી મદદ હતી. તેઓએ બળવેલી શહેરી સેવાયે કંઈ નાની-સુની નહીં જ કહેવાય એક પત્રકાર તરીકે મરહુમે સંસાર સુધારા લાવવામાં સારા હીરસો આપ્યો હતો. સ્ત્રીઓની આઝાદી અને સમાનતા માટે પણ મરહુમે લડતો ઉપાડી હતી આવા એક મહાન નર અને સમાજ સુધારકને અહીં જે વક્તાઓએ અંજલી આપી છે, તેમાં હું લાગણી સાથે સામેલ થઈ છું.

તે જાદ પારસી લેખક મંડળના માનદ-મંત્રી શ્રી. જેહાંગીર બહુમનશાહ વામજીએ મદદગારોનો આભાર માનતાં જણાવ્યું હતું કે સઉથી પ્રથમ આભાર જણીતાં સંસાર સુધારક અને કેળવણીકાર લેડો ત્રિધાગીરી રમણભાઈ નીલકંઠ બી. એ. નો માનવાનો છે. આ મેળાવડો જેઠ કામરાજીના ગર્ભ તા. ૨૧ મી ઑગસ્ટના જન્મદિવસે જ યોજવામાં આવ્યો હતો, અને તે પ્રસંગે પ્રમુખપદ લેવા લેડો નીલકંઠે કેપુશુ હતું, પણ કમન્સીએ શહેરમાં ચાલેલી અવ્યવસ્થાને લીધે આ મેળાવડો મુસ્તવી રાખવામાં આવ્યો હતો તેઓ આજે અત્રે પધારી ચક્રા નથી, અને તેઓની જગ્યાએ તેઓનાં જેત્રાંજ એક બીજાં કુળદંત કેળવણીકાર, અને સંસાર-સુધારકોમાં જણીતા ચર્ચા બનાવેલાં તેવાં જ નખીરી મીસીસ ખદીજ શક્તિ તર્કબળજીએ આજના મેળાવડાને

મુંબઈના મેળાવડામાં ગવાયલું ગાયન

“ નર કયખુશરો કાબરાજી ”

સ્થનાર : મી. પેરતનજી ફી. કાપડિયા

(ગાયનનું સ્વરલેખન)

(રાગ બીરખવાસી)

(સાળી)

[પ પ મ પ - ગ મ પ પ
જ ન્મ દિ વ સ ની શ તા હદી
નિ નિ મ નિ ધ પમ પ પધનિધ પ
જ ન્મ દિ વ સ ની શ તા હદી]

[પ પ પ પધ પધપ મપમ ગમગ રે
ઉ જવે સૌ નર ના - - ર
રે રે રે રે રે રે રે મ'મમ ગરે સારે
કાબરાજી કયખુશરો - - -]

[પ નિ નિ સા રે ગ રે -
સા ફા રે ના શણગાર]

સા રે નિ નિ	સા મ - મ	- મ મ મ	મપધ - - -
જ ન્મ દિ વ સ ની	જે (ડ ડ) સો	(ડ) વ ર સ	પર (ડ ડ ડ)
ગ ગ ગ મ	પ નિ પ મ	ગ - રે -	સા ડ ડ ડ
ન ર ક ય	ખુ શ રો ડ	કા બરા (ડ)	જી (ડ ડ ડ)
સા રે નિ -	સા મ - મ	મ મ મ ગ	મપધ - - -
ખુ (ડ) જિ (ડ)	મા ન (ડ) ના	મી વા સા (ડ)	ફર (ડ ડ ડ)
ગ ગ ગ મ	પ નિ પ મ	ગ - રે -	સા - - -
ન ર ક ય	ખુ શ રો ડ	કા બરા (ડ)	જી (ડ ડ ડ)
પ પ નિ નિ	સાં - સાં -	પ નિ સા રે	નિ ધ પ પ
મે ન હ ર	લે (ડ) ખ ક	અ ધિ પ તિ	લા (ડ) ય ક
પ - નિ નિ	સારે'ગ' - રે સા	- નિ ધ મ	પધ નિ ધ પ
સે (ડ) વ ક	સા (ડ) હિ ત્ય	ડ લા (ડ) જી	દા (ડ) ય ક
સા પ પ પ	પધ નિ ધ પ	મ પ ગ સા	ગ મ પ પ
શુ જી વં ત	ગા (ડ) ય ક	સ (ડ) ગી ત	પા (ડ) ય ક

ગ	ગ	ગ	મ	પ	નિ	પ	મ	ગ	-	રે	-	સા	-	-	-
ન	ર	ક	ય	ખુ	શ	રો	(ડ)	કા	ખ	રા	(ડ)	છ	(ડ	ક	ડ)

(સાખી)

મ મ પ નિ નિસાનિસા નિ નિ સા સા સા રે સારે સા નિસા
 શબ્દો જેના સ(ડ)રીલા રીલી ખ હુ ર સ દા ર

મ ગ ગ ગ ગ મ મ રેમપમપમપગરે

વાણી વિચારો બોલ ના.....

ગ મ નિ પ ગ રે સા નિ સા -

લે(ડ) ખ ક ના (ડ) સ ર દા ર

સા	ગ	-	મ	પ	-	પ	પ	ગ	મ	નિ	પ	ગ	રે	નિ	સા
સ	મા	જ	મુ	ધા	(ડ)	ર	ક	ન્યા	ય	ના	(ડ)	ના	(ડ)	ય	ક
ધ	-	ધ	પ	ધ	નિ	સા	સા	-	નિ	ધ	મ	પ	ધ	નિ	-
ના	(ડ)	ર	સ	મૂ	હ	ના	(ડ)	નિ	(ડ)	મી	ળ	રે	હા	(ડ)	ય
સા	પ	પ	પ	પ	ધ	નિ	ધ	પ	મ	ગ	સા	ગ	મ	પ	પ
થ	ધ	વ્ય	(ડ)	જા	(ડ)	ર	ક	બો	(ડ)	ગી	(ડ)	તા	(ડ)	ર	ક
ગ	ગ	ગ	મ	પ	નિ	પ	મ	ગ	-	રે	-	સા	-	-	-
ન	ર	ક	ય	ખુ	શ	ના	(ડ)	કા	ખ	રા	(ડ)	છ	(ડ	ક	ડ)

(સાખી)

નિ	નિ	નિ	નિ	નિ	નિ	ધ	ધ	ધ	મ
ધ	રી	જો	રા	વ	ર	હા	થ	મો	-
મ	પ	પ	પ	ધ	નિ	પ	ધ	પ	
ક	લ	મ	ત	જો	ત	લ	વા	ર	
નિ	નિ	નિ	નિ	નિ	નિ	પ	ની	સારી	ની
ધ	રી	જો	રા	વ	ર	હા	થ	મો	-
નિ	નિ	સા	પ	ની	સારી	નિ	સા	પ	ધ
ક	લ	મ	ત	જો	-	ત	લ	વા	ર
ગ	પ	પ	પ	પ	પ	પ	ધ	ધ	પ
લ	ડ	થા	હા	શ	ને	જો	શ	થી	-

ગ	ગ	મ	સા	ગ	મમમ	મમમ	સા	રે	સા
ધુ	દ	અ	તિ	-	-	-	ચા	દ	ગા
સા	સા	-	નિ	પતી	સારે	સા	-	નિ	ધ
ક	લમ	(ડ)	સે	વા	(ડડ)	ની	(ડ)	ક	(ડ) ટી (ડ)
નિ	-	નિ	નિ	નિ	ધ	પ	મ	પ	ધ ની સાં
કા	(ડ)	વ્ય	ગી	તો	(ડ)	લ	(ડ)	ખ્યાં	(ડ) વ ણી
સા	-	પ	પ	પધ	નિ	ધ	પ	મ	પ ગ સા
જા	(ડ)	જા	(ડ)	વ્યા	(ડ)	અ	મ	જા	(ડ) ગો (ડ)
ગ	ગ	ગ	મ	પ	નિ	પ	મ	મ	- રે -
ન	ર	ક	ધ	ખુ	રા	રે	(ડ)	કા	ખ રા (ડ)

(સાખી)

મ	મ	પ	તી	પ	નિ	સાં	નિ	સાં	નિ	નિ	સા	પતી	સારે	નિ	મ	પ
સા	હિ	ત્ય	(ડ)	હુ	ન	ર	ક	જા	સા	પા	ના	-	-	-	લ	ડા
મ	મ	મ	મ	મ	સારે	મ	સારે	મ	મ	મ	મ	મ	મ	મ	સા	નિ
લ	ખ્યા	સે	ખ	વ	યો	-	-	-	મુઠો	'હયરન'	ર	હી	(ડ)	ખે	ના	ર

કરાંચીના મેળાવડામાં ગવાયલું ગાયન.

"બાર વરસની બાળા પૂઠે" ગાયનનું સ્વરોચ્ચન

[ત્રણ વીમવણસી-ત્રિતાલ]

(મુ તથા ની સ્વર ક્રમલ આવે છે)

૧	બા	-	ર	વ	૨	ર	સ	ની	-	૩	બા	-	બા	-	૪	પૂ	-	છે	-
૫	-	પ	પ	પ	૬	મ	પ	ટ	મ	૭	પ	-	પ	મ	૮	પ	ધ	પ	-
૯	હો	-	મ	૧૦	ને	-	ત	મ	૧૧	કા	-	કા	-	૧૨	જી	-	-	-	-
૧૩	પ	પ	-	ધ	૧૪	પ	મ	મ	પ	૧૫	ગ	-	મ	-	૧૬	પ	-	-	-

સમકાલિન સાક્ષરોની અંગલી (થોડાંક અવતરણો)

દુરેક મનુષ્ય જુવચૂકથી ભરપૂર છે, તથાપિ શ્રી કેપુશગે કાબનાજી વિષે તો દુ ખાતરીપૂર્વક કહ્યું હતું કે તેઓ પૂર્ણ સદાચારી, સરકારી, નીતિમાન, દયાળુ અને પૂર્ણ પગલું સ્વભાવના હતા એમના પરિત્ર હૃદયની છાપ જ્યારે મેં બાળપણે “કુખિયારી બચુ” નામની એમની અખ્યાત વાર્તા વાંચી ત્યાંથી જ પડી, પણ તેમને જોવા મળવાની તક મળી નહોતી એ પછી સસાર સુધારા વિષે મારું બાળ્યાન હતું તે વેળા શ્રી કામગજ સાથે પહેલીજ મુલાકાત માર્ચ મુદાપતે પ્રવાસ કરી આપ્યા બાદ તેમણે પોતાના અનુભવ સાધના બાળ્યાનો આપ્યા તે વાણીખર્ચ મેં સાંભળ્યા હતા તે સિવાય જૈનધર્મની દિમાયતમાં અને જનવરો પર ગુજરાતા ઘાટગીપણા ઉપર એમણે કરનાતા ખાતે કરેલી હીનચાલ એક ભાષણમાં સાંભળી નવાઈ લાગી હતી એમણી વાણીમાં નૂતનતા જ માતમ પડતી અને તેવા જાણીતા વિષય પર પણ તેઓ નવજ કરેતા ત્યારમાં કરસનદાસ મૂળજીની જયતિનો મેળાવડો થયો સભાપતિની ખુશી પર શ્રી દામોદર સુખચળા હતા આ પ્રમુખે યોજાઈ ભાષણો સાંભળી મારા મનમાં મનરાજીની કામગીરી નજરે આવી પોતે એક પાગસી છતાં દિદુ સસાર સુધારા માટે કેટલો બધો શ્રમ કર્યો છે, રાસત પત્રમાં લેખો લખીને, ભાષણો આપીને અને નાટક દ્વારા દિદુ સસારગી કેટલી સેવા બજાવી છે, તે વિષે મેં પણ એ બોલ કહ્યા કેમકે દિદુ તરીકે કરસનનંમે પોતાની કામગીરી દિમાયત કરી હતી, પણ કામગીરીએ તો પાસી છતાં અને તેમના પ્રત્યે લુના વિચારનાં દિદુઓ વિરુદ્ધ છતાં કરેલી પહેલ અને દિમત સ્તુતિપાત્ર હતી કોઈ પણ દેશ કન્યાથુના કામમાં કે જાહેરકામમાં કામગીરીની દાજરી ન હોય એ અશક્ય શરીર અશક્ત યશુ છતાં જૂનતા કાથીની પેઠે તેઓ વણી સભાઓમાં જોવામાં આવતા કોઈ પણ નરીમ કે કુખી માણસનો તેમને સમાર નહોતો ગરીબનું કામ કરવાને અને મન દર્દ મદદ કરવાને ટાઢ, તાપ કે વરસાદની દમગ કર્યા વિના જાતે દોડી જતા, અને વવારે ખુબી તો એ કે સખડુ કરતા છતાં જાણે કંઈ કંઈ જ નથી તેમ નિનાસિમાન અને મોન રહી પોતાનું કર્તવ્ય મણી કરે જતા હતા .. એમનાં લખાણમાં સખ્દચાતુર્ય જેવું જ અર્થ માધુર્ય પણ અનુપમ હતું દિદુ વિદ્વાનો પણ તેમની શુદ્ધ ભાષાની અને પવિત્ર ભાવનાની મગ્નતા કરતા ભાષાની છદા ગભીર મનોગજ અને જ્ઞાનભાગ્યથી પરિપૂર્ણ હતી એમના મૃત્યુથી ત્રી રંગે એક ભતો ભાતા અથવા ગુણી પિતા ગુમા થો છે

—માણેકબાઈ જહાનજી ધર્મસિંહ કવિ
(ઓમોષનો કે ન કામગીરી સમાજક મથ સને ૧૯૦૪)

તેમની હાલતને કાજરાજી “ બેહેકેલાં વાગ્ગ ” ની ઉપમા આપે છે. જેમ એક વાણુ ને ખીચડી ગધું અને તેની કમાન છટકી ગઈ તો વાગ્યા જ કરી ગાયનની હલ કુલાવી ગય છે, તે જ મિસાલે આ “હાલી ફીશ્યારીખાર અગ્ગણુ” ઝાટતો, આ “ફાશીનના અવતારો, પોતે સુધારાની નક્કલ કરી એક કમાન ખસેલાં વાગ્ગ માફક બેહેકેલી લાગે છે.

સાચા સુધારાને અપજ્ઞશમાં લાવનાર, ખરા સુધારાને શરમાવનાર, “ કૌનકો ” કાખ-રાજી નાપસંદ કરે છે, જે સ્ત્રીઓ મોઢાંને પાઉંદર ચોપડીને ગોડું કરવા સાથે હાથને ગોરા બનાવવા “ ગલેફ ” બાધે છે તેમને તેઓ “બેહેકેલુ વાણુ” કહે છે. એ સંબંધમાં વાતોનો નાપક બોલે છે તે જુઓ:- “ હું એટલું જ ચાર્ડું છું કે મારી મા અને બહેનો, મારા યાણા-નાં ગૈરાંઓ, આ ગલેફ પહેરવાનાં ઘેલાં કાઢે નહિં તો સારું. એ બેહેકેલું વાણું મુંબઈમાં જવે છે ને મુંબઈમાં જ મરી જવું નેઈએ. મારા યાણા ગામથી ખુદા એ બેહેકેલાં વાગ્ગની પનાહ રાખે.”

જે ખરા સુધારાની કેખુશરો કાજરાજી તથા તેમના મહતાવિશેકાએ બનામણુ કીધી છે તે કાંઈ આવો ન હતો. આ તો ખોટો, ઠાલો, તકલીદી અને દુનરમંદ હતો. ખરા સુધારો તો કુદરતી સાધાર્ણમાં સરજેલો અમીરી ખતાસમાં પ્રગતી નિકળતો, નક્કર સંગીન, ધર અને સંસારને સુધારી અહેસતખાનું બનાવનારો, વદાલ, સંપ સંપજ, સંપતિ અને સંમતિમાં સમાયેલો છે.

—રૂસ્તમ બ. પેમારતર.

[સ્રીમોધ કે. નં. કાજરાજી રમારક મંથ (૧૯૦૪)

“ ગુર્જર યુગો * ”

(ગાજલ)

ગિરા ગુજરાતી ગુજરાતી ખિલાતી ખાંતથી ખાસી,
ખલક માંદી કરી ખયાતી કલમથી, કાબરાજીએ.
૧ ફરી ગુજરાતી રાણીને ખુશીથી ખૂન ખીલાવી,
વખાણી રાણી વાણીને કલમથી કાબરાજીએ.

x x x

હતો ગુજરાતીનો હાથી, મુધારાનો ખરા સાથી,
નકારી રૂઢિયો નાથી^૧ કલમથી કાબરાજીએ
હતો ગુજરાતીનો હીરા, રસિક ને એક રંગીલો,
તીર્થાં ફેંક્યાં બહુ તીરો કલમકથા કાબરાજીએ.

x x x

જમાનાનો ખરા જોડો, મુશીતિ^૨ લઇને ચતો,
મચાવી રમ મસ મોઘો, કલમથી કાબરાજી તે.

x x x

ભવાની કમ બૂઝારો, વીગ ! તારી વાનો !
વિરહથી ખૂરીને વાંસે હું આવીશ ભેટવા દોરો.

x x x

(દોહરા)

દામોદરના^૩ દોરત, ને મમતાજી મમ મિત્ર,
કરસનદાસ^૪ તણી કયા પદરો કોણ પવિત્ર !

x x x

૧ કુવારી કન્યાની^૫ કહો કરશે ચર્ચા કોણ
કાબરાજી જાતાં કહો મધુર^૬ ભરશે મોણ !

x x x

કેપુરારોની કલમની ખરી પડી ગઈ ખોટ,
લેખણથી છતી લીધો કીર્તિ કરે કોટ.

૧૯૦૪.

—કવિ ભવાનીશંકર નરસીંહરામ.

* વિકટર યુગો (Victor Hugo)

૧ નાય (નાય) ધાલી નામાકિત ફ્રેન્ચ કવિ નાટક કર્તા અને નવલકથાકાર, સને ૧૮૦૨-૮૫,
૨ હિન્દુ મુધારક મુદ્દારક દામોદરદાસ ગોરધનદાસ મુખડવાળા ૩ કરસનદાસ મૂળજી પ્રસિદ્ધ મુધારક.

૪ “ કુવારી કન્યાની હિન્દુ મુધારા સુદિની મારી રવેલી નવલકથા પર મોઢ પામીને સ્વપ્ન કેપુરારો
કાબરાજી ” ૫ “ કુવારી કન્યાની હિન્દુ મુધારા સુદિની મારી રવેલી નવલકથા પર મોઢ પામીને સ્વપ્ન કેપુરારો
કાબરાજી ” ૬ “ કુવારી કન્યાની હિન્દુ મુધારા સુદિની મારી રવેલી નવલકથા પર મોઢ પામીને સ્વપ્ન કેપુરારો
કાબરાજી ”

ઉપસંહાર

કેપુરાણે કાગરાજની ૧૦૦ મી જન્મતિથિ ઉજવવાની સૂચના પ્રથમ રાસ્ટ્ર રાહુબર પત્રે એમની છેલ્લી મરણતિથિને પ્રસંગે કરી હતી. અને ત્યારથી તે પત્રમાં “ રાસ્ટ્ર ગોસ્તારનો જન્મનો ” એ મયાળા હેડિંગ કાગરાજએ પોતે ૧૯૭૧ માં લખેલ “ અહેવાલે રાસ્ટ્ર ગોસ્તાર ” માંથી તે જુના જન્મનાના કુચાલો અને તે સાથે રાસ્ટ્ર ગોસ્તારે ચલાવેલી લડતો, તથા સ્ત્રીકેળવણી અને સ્ત્રીના છુટાપણાની દિશાપત્ર અને અતિ થયેલા સુધારા, એ સંગળા ખનાવોનું વળુન કાગરાજના જ શબ્દોમાં ૬૨ અંકવાણિયે ઉતારા કરી અપાતું રહ્યું. તે પછી તા. ૨૧ મી ઓગસ્ટ ૧૯૮૨, એટલે જન્મ શતાબ્દીના દિવસે રાસ્ટ્ર રાહુબરનો ખાસ “ સાલગીરી અંક ” કાઢી તે આખો અંક સદ્ગતની છપ્પી સાથે નીચલા શબ્દોમાં તેમને અર્પણ કરવામાં આવ્યો:

“ સાચો સંસાર સુધારક ”

મરહુમ શેઠ કેપુરાણે ન. કાગરાજ

જેમને અમારો આ અંક અર્પણ કરીએ છીએ ”

એ અંકમાં મરહુમને લગતા ખીજા ખાસ લેખો ઉપરાંત તેમના મરણ વખતે લખાયેલી કેટલીક કવિતાઓના ઉતારા પણ છે જેમાં કવિ શ્રી ગજરદારના કાવ્યમાંની નીચલી એક જ કડી અને ઉતારીએ છીએ:—

“ રાય અને રૈયતની સેવા સ્તેહે કીધી બધી,
ભૂમીમાં ન રાખ્યો ભાર કાઈના ભરમનો;
દિલમાંથી દાગી ધારી કલમ તું માણ રહ્યો,—
અરે કાગરાજ ! પાસુ પાર કયાં મરમનો !.....
અરે એ કલમ ! ત્હારી સેવામાં જીવન ગાળ્યું,
સેવી તને મયો ત્હારો સખત સાક્ષાત તો;—
લેખક હજાર થયો, પડિત અપાર થયો,
ખજકમાં તોય તેની બૂલાયો ન ખ્યાત તો ! ”

એ અરસામાં જામે જમરોદ, કચસરે દિન્દ, મુજરાલી, સાહિત્ય પરિષદ પત્રિકા અને ખીજા પત્રોમાં પણ મરહુમની જન્મશતાબ્દીની મહત્વતાનું સૂચન આપનારા અનેક લેખો પ્રગટ થયા, જેમાંના કેટલાક અમારા આ અંકમાં સામેલ કર્યા છે. એ ચલવલને પરિણામે મુંબાઈ અને કરાચીમાં મોટા મેળાવાઓ ભરવાની તૈયારીઓ થઈ રહી, અને મુંબઈના મેળાવામાં પ્રમુખપદે લેડી વિદ્યાબહેન નીલકંઠે ખીરાજવા કબૂલ થયાં. એટલામાં મુંબાઈમાં કઈંક અને ખીજાં બધેના દાખલ થવાથી શ્રી વિદ્યાબહેન અમદાવાદથી પધારી ચક્રમાં નહિ, અને મેળાવડો મુલતવવો પડ્યો, તે તા. ૨૪ મી અક્ટોબરના દીને થવા પામ્યો. તેનો તથા કરાચીમાં થયેલા મેળાવામાં હેવાલ આ અંકમાં વર્તમાનપત્રો ઉપરથી ઉતારવામાં આવ્યો છે.

હાલ કાગલની સખત અછત અને સરકારી બંધનોના કારણે આ અંક માટે આવેલા ખીજા લેખોની જગ્યા થઈ શકે નથી, છતાં તે લખનારાઓનો આભાર માનીએ છીએ.

भक्तिमार्ग कार्यालयनां पुस्तकोनुं हुं सुविपत्र.

- ×(१) श्रीमद् भगवद्गीता तथा भक्तिमार्ग. (८०० पृष्ठ ८० द्वितीय चित्रा,
जे रंगभां छपार्ध तेमज देवपूजभां मुक्ता लायक सुंदर भोक्त संहित) ३१. १-०-
- ×(२) श्री रामचरित मानस तथा भक्तिमार्ग. श्री गोरखभां तुलसीदासकृत
(५६ द्वितीय चित्रा, १२० लाघन चित्रा, ८०० पृष्ठ, द्वितीय छपार्ध) ३१. ५-०-
- (३) श्री रामचरित मानस गोरखभां तुलसीदासकृत (५६० पृष्ठ, १२० लाघन चित्रा,
पाकुं पुहुं ज्येष्ठ कागज सुंदर छपार्ध.) ३१. २-०-
- ×(४) भक्ति मार्ग (सचित्र) पांच अंकना विषयोषी भरपुर. ३१. २-०-
- (५) भक्तिमार्ग (सचित्र) (भक्ति रचना अनेक विषयो संहित) ३१. १-८-
- ×(६) तत्त्व चिंतामणि भाग १ सो (सचित्र) पृष्ठ संख्या ३०४ ३१. १-८-
- (७) श्री विष्णु सहस्रनाम तथा श्रीमद् भगवद्गीता (भोटा राक्षस) ३१. ०-१२-
- (८) भगवती भक्त चरित्र भाग १ सो (सचित्र) पृष्ठ संख्या २१५ ३१. ०-१२-
- ×(९) सुभी यवानो उपाय अथवा स्त्री धर्मशिक्षा (सचित्र)
औ विषयोषी अनेक भोक्षप्रद विषयोषी भरपुर ग्रंथ पृष्ठ संख्या १८४ ३१. ०-१२-
- ×(१०) साङ्गतावली तथा सुकतावली (महात्मा हरदयाल कृत-सचित्र
संस्कृत-हिन्दीने शुभराती त्रयो छपामा) पृष्ठ संख्या १७२, ३१. ०-१२-
- ×(११) भक्त नारी (पृष्ठ ८० भक्त ओज्यानी जवनकथाओ-सचित्र) ३१. ०-१०-
- ×(१२) भक्त पंचरत्न (पांच भक्तोना जवन चरित्रो संहित) ३१. ०-१०-
- ×(१३) आदर्श भक्तो (सात भक्तोनी भोक्षप्रद जवन कथाओ सचित्र) ३१. ०-१२-
- ×(१४) उपनिषद्नां यौद्ध रत्नो ५ ११२ १४ कथाओना संग्रह (सचित्र) ३१. ०-१२-
- ×(१५) ज्ञान शिक्षा (जानकाने उत्तम संस्कार पाठवा भाटे अरीहा सचित्र) ३१. ०-८-
- ×(१६) भक्ताराज अनुमान (हनुमानजना केटवाक जवन प्रसंगो-सचित्र) ३१. ०-८-
- ×(१७) वर्तमान शिक्षण (हनुमानप्रसाद पोद्दार कृत-सचित्र) ३१. ०-६-
- ×(१८) संसार तरवानो सहोदो उपाय तथा श्रीरामसहस्र नाम ३१. ०-५-
- ×(१९) श्रीमद् भगवद्गीता प्रथमोऽध्याय (गीता तत्त्वोंकना आधार) ३१. ०-५-
- (२०) भगवद् प्राप्तिना विधविध उपाय (सचित्र) ३१. ०-३-

શ્રી હરિ:

(૨૧) બ્રહ્માનંદ પ્રસાદ (સચિત્ર) ૦-૩-૦	x(૩૮) તેવીસ પ્રશ્નો તથા તેર
x(૨૨) બ્રહ્મચર્ય " ૦-૩-૦	આવશ્યક વાતો (સચિત્ર) ૦-૨-૦
x(૨૩) ગ ગાલહરી " ૦-૩-૦	(૩૯) વેપાર મુદ્દારવાની જરૂર
(૨૪) ભગવાન શુ' છે ? " ૦-૩-૦	તથા વેપારથી મુક્તિ " ૦-૨-૦
(૨૫) જીવ સંબંધી પ્રશ્નોત્તર " ૦-૩-૦	(૪૦) કર્મનું રહસ્ય " ૦-૨-૦
(૨૬) તત્ત્વ વિચાર " ૦-૩-૦	(૪૧) આપણું કર્તવ્ય ૦-૧-૬
x(૨૭) શ્રી વિષ્ણુ સહસ્ર નામ " ૦-૩-૦	(૪૨) ત્યાગથી ભગવાનની પ્રાપ્તિ ૦-૧-૬
x(૨૮) વિદ્યુ સાથે વાર્તાલાપ " ૦-૩-૦	(૪૩) કલ્યાણપ્રાપ્તિના ઉપાય " ૦-૧-૬
(૨૯) સાચુ મુખ અને તેની	(૪૪) ભગવાનનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન
પ્રાપ્તિના ઉપાયો " ૦-૨-૦	અને તેના ઉપાય " ૦-૧-૬
(૩૦) શ્રી પ્રેમ ભક્તિ પ્રકાશ " ૦-૨-૦	(૪૫) કલ્યાણ જલદી કેવી
x(૩૧) ગોવિંદ દામોદર સ્તોત્ર " ૦-૨-૦	રીતે થાય ? ૦-૧-૬
x(૩૨) શ્રી નીતિ ધર્મ " ૦-૨-૦	(૪૬) કલ્યાણનું તત્ત્વ " ૦-૧-૦
x(૩૩) દૈવમ ગહનમ ગતિ " ૦-૨-૦	(૪૭) મનુષ્યનું કર્તવ્ય ૦-૧-૦
x(૩૪) એક સત્ત્વો અનુભવ " ૦-૨-૦	(૪૮) શ્રદ્ધા અને સત્સ ગની જરૂર ૦-૧-૦
(૩૫) ઈશ્વર ગાદાદાર માટે નામ	(૪૯) મનુષ્ય જીવનનો અમુલ્ય
જપ સર્વેપિર સાવન છે " ૦-૨-૦	સમય ૦-૧-૦
x(૩૬) ધર્મ શુ છે અને તેના પ્રચાર " ૦-૨-૦	(૫૦) વેદજીવન ધીધી થતું નુશાન
(૩૭) વૈરાગ્ય " ૦-૨-૦	તથા આપણુ દ્વેષ અને કર્તવ્ય ૦-૧-૦

તા. ૬-૬-૨૬ પુસ્તકોની કીમત ઉપરાંત પોસ્ટેજ અથવા વી. પી. ખર્ચ જુદું મોકલવું
રૂપિયા એકથી એકાદી કિંમતનાં પુસ્તકો વી. પી. થી મોકલાવતા નથી

જ્ઞાનસત્ર ગીતા (ચપ્પે ચબ્દના અર્થ સહિત) પૃષ્ઠ ૪૬૦ મૂલ્ય ૧-૮-૦
એજ કાગળ પાકુ પુકુ " ૨-૪-૦

ગુજરાતી ચંડીપાઠ (સચિત્ર) ચીત્ર ૨૪ પૃષ્ઠ સખ્યા ૪૦૦ મૂલ્ય ૧-૪-૦
એજ કાગળ પાકુ પુકુ " ૧-૧૨-૦

વધુ માહિતી માટે સુચીપત્ર મફત મંગાવો.

ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય : દિલ્હી દરગાજ બહાર, અમદાવાદ.

મહાદેવ રામચંદ્ર જીગુષે : ત્રણ દરવાજા, અમદાવાદ,

એન. એમ. હક્કરની કું. : પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

વર્ધમાન એન્ડ સન્સ : પાયધુની, દામ જકશન, મુંબઈ નં. ૩

x આ નિશાનીવાળા પચીસ પુસ્તકોની કુલ કીમત (પોસ્ટેજ સહિત) રૂ
૨૩-૦-૦ થાય છે છતાં એકી સાથે પચીસ પુસ્તકો ખરીદનારને રૂ ૨૦-૦-૦
મા ઘેરમેકા મોકલી આપવામા આવશે

તા. ૬ — પચીસ પુસ્તકોના જુજ સેટો જે માસ મુખીમાં જાવનાગને આપવાના છે તેો
ભાવિકાએ સત્વર મંગાવી લેવા વેચાઈ ગયે હોય તેના અસાધારણ માંગવારીને લઈને
ફરી પ્રગટ નહીં થઈ શકવાથી મલી શકો નહિ